

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER MESLEK YÜKSEKOKULU

INTERNATIONAL SCIENCE AND
ART RESEARCH CENTER

1. INTERNATIONAL AKDENİZ SCIENTIFIC RESEARCH AND INNOVATION CONGRESS

04 - 05 DECEMBER 2021 / ANTALYA

EDITORS

Prof. Dr. Natalia SCIUCHINA

Doç. Dr. Mustafa ÖZBEY

CONGRESS BOOK

<https://www.isarconference.org/>

CONGRESS ID
CONGRESS TITLE

**1st INTERNATIONAL MEDITERRANEAN
SCIENTIFIC RESEARCH AND INNOVATION**

**CONGRESS
DATE AND PLACE
04-05 DECEMBER 2021, ANTALYA/TURKEY ONLINE PRESENTATIONS**

**ORGANIZATION
ISARC
INTERNATIONAL SCIENCE AND ART RESEARCH CENTER**

**GENERAL COORDINATOR
Yasemin AĞAOĞLU**

**COORDINATOR
Gamze KÖYMEN**

**EDITORS
Prof. Dr. Natalia SCIUCHINA
Doç. Dr. Mustafa ÖZBEY**

**CHAIRMAN
Assoc. Prof. Dr. Sevcan YILDIZ
Vocational School of Social Sciences Akdeniz University- Antalya**

**ORGANIZING COMMITTEE
Assoc. Dr. Reyhan Dadasova
Dr. Aykan Coskun
Dr. Hakan Eravsar
Dr. Serkan Gun
Levent Alpaslan
Gülsüm Aktan
Hasan Şahin
İbrahim Kaya
Sefa Salih Bildirici
Yasin Oguz Ozmenekse**

PARCIPATING COUNTRIES

Algeria, Azerbaijan, Czech Republic, India, Indonesia, Iraq, Israel, KKTC, Malaysia, Moldova, Morocco, Nigeria, Pakistan, Palestine, Romania, Saudi Arabia, South Africa, Tunisia, USA.

Copyright © 2021 by iksad publishing house

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, distributed or transmitted in any form or by any means, including photocopying, recording or other electronic or mechanical methods, without the prior written permission of the publisher, except in the case of brief quotations embodied in critical reviews and certain other non-commercial uses permitted by copyright law. Institution of Economic Development and Social

Researches Publications®

(The Licence Number of Publicator: 2014/31220)

TURKEY TR: +90 342 606 06 75

USA: +1 631 685 0 853

E mail: iksadyayinevi@gmail.com

www.iksadyayinevi.com

It is responsibility of the author to abide by the publishing ethics rules.

Iksad Publications – 2021©

ISBN: 978-625-8061-40-6

Cover Design: İbrahim KAYA

December/ 2021

Ankara / Turkey

Size = 21x29,7 cm

SCIENCE AND ADVISORY COMMITTEE

Prof. Dr. Abdullah Ozturk	Middle East Technical University, Turkey
Prof. Dr. Ali Akil	Saiyed Parul University of Low, India
Prof. Dr. Burhan Ozkan	Akdeniz University, Turkey
Prof. Dr. Erdin Bozkurt	Middle East Technical University, Turkey
Prof. Dr. Galina V. Astratova	Ural Federal University, Russia
Prof. Dr. Gary S. Lynn	Stevens Institute of Technology, USA
Prof. Dr. Gulcin Yahya Kacar	Ankara Hacı Bayram Veli University, Turkey
Prof. Dr. Hazim Abd Mohammed Aljewaree	Alkitab University, Iraq
Prof. Dr. Hulusi Dogan	Mugla Sıtkı Kocman University, Turkey
Prof. Dr. Hulya Cicek	Gaziantep University, Turkey
Prof. Dr. Mustafa Fedai Cavus	Osmaniye Korkut Ata University, Turkey
Prof. Dr. Mukadder Mollaoglu	Cumhuriyet University, Turkey
Prof. Dr. Necati Demir	Gazi University, Turkey
Prof. Dr. Rashmi Gujrati	CT University, India
Prof. Dr. Robin G. Brumfield	The State University of New Jersey, Usa
Prof. Dr. Suleyman Uyar	Alanya Alaaddin Keykubat University, Turkey
Prof. Dr. Seyfi Ozguzel	Cukurova University, Turkey
Assoc. Dr. Fuat Akdenizli	Dokuz Eylul University, Turkey
Assoc. Dr. Fariz Ahmadov	Azerbaijan State University of Economics, Azerbaijan
Assoc. Dr. Faruk Kalay	Yüzüncü Yıl University, Turkey
Assoc. Dr. Guclu Sekercioglu	Akdeniz University, Turkey
Assoc. Dr. Kader Ozlem	Uludag University, Turkey
Assoc. Dr. Namık Muradov	Western Caspian University, Azerbaijan
Assoc. Dr. Neslihan Sahin	Sivas Cumhuriyet University, Turkey
Assoc. Dr. Oqtay Quliev	Azerbaijan State University of Economics, Azerbaijan
Assoc. Dr. Omer Faruk Rencher	Gaziantep University, Turkey
Assoc. Dr. Rahmiye Figen Ceylan	Akdeniz University, Turkey
Assoc. Dr. Reyhan Dadasova	Azerbaijan State Pedagogical University, Azerbaijan
Assoc. Dr. Salman Bashir Memon	Shah Abdul Latif University, Pakistan
Assoc. Professor. Sevcen Yıldız	Akdeniz University, Turkey
Dr. Ali Arshad	University Utara, Malaysia

Dr. Ajay B. Gadicha

Sant Gadge Baba Amravati University, India

Dr. Aqil Memmedov

Azerbaijan State University of Economics, Azerbaijan

Dr. Bülent Kınay

Akdeniz University, Turkey

Dr. Chandra Mohan

Ggsip University, India

Dr. Didem Kutlu

Akdeniz University, Turkey

Dr. Elsen Memmedli

Azerbaijan State University of Economics, Azerbaijan

Dr. Gulnar Mirzeyeva

Azerbaijan State University of Economics , Azerbaijan

Dr. Joanna Hernik

West Pomeranian University of Technology, Poland

Dr. Murat Cay

Akdeniz University, Turkey

Dr. Neriman Celtikci

Akdeniz University, Turkey

Dr. Nurhoca Akbulayev

Azerbaijan State University of Economics, Azerbaijan

Dr. Sahin Ekberov

Azerbaijan State University of Economics, Azerbaijan

**Akdeniz University,
Vocational School of Social Sciences &
International Science and Art Research Center (ISARC)**

**THE FIRST INTERNATIONAL CONGRESS ON
MEDITERRANEAN SCIENTIFIC RESEARCH & INNOVATION**

(MESRIC – 2021)

4-5 December 2021

HYBRID

Join Zoom Meeting:

<https://us02web.zoom.us/j/82559150445?pwd=OE1wOGRHT2dVUFRbjRrSnpzV1ZCdz09>

Meeting ID:825 5915 0445

Passcode: 481354

**Algeria/Azerbaijan / Czech Republic/India/ Indonesia/ Iraq / Israel / Malaysia/Morocco / Moldova/
Nigeria/ Pakistan/ Palestine/ Romania / Saudi Arabia /South Africa/ Tunisia /USA.**

PAPERS FROM TURKEY:39, OTHER COUNTRIES: 43

LÜTFEN OKUYUNUZ

- Online sunum yapabilmek için <https://zoom.us/join> sitesi üzerinden giriş yaparak Meeting ID or Personal Link Name yerine ID numarasını girerek oturuma katılabilirsiniz.
- Zoom uygulaması ücretsizdir ve hesap oluşturmaya gerek yoktur.
- Uygulama tablet, telefon ve PC'lerde çalışmaktadır.
- Konuşmacılar sunum saatinden 5 dk öncesinde oturuma bağlanmalıdır.
- Kongre katılımcıları canlı bağlanarak oturumları dinleyebilir.
- Oturum başkanı oturumdaki sunum ve bilimsel tartışma (soru-cevap) kısmından sorumludur.
- Bilgisayarınızda mikrofon olduğuna ve çalıştığına emin olunmalıdır.
- Zoom'da ekran paylaşma özelliğini kullanabilir olmalısınız.
- Katılım belgeleri kongre sonrasında pdf olarak gönderilecektir

PLEASE READ

- To be able to attend a meeting online, login via <https://zoom.us/join> site, enter ID Meeting ID or Personal Link Name and solidify the session.
- The Zoom application is free and no need to create an account.
- The application works on tablets, phones and PCs.
- The participant must be connected to the session 5 minutes before the presentation time.
- All congress participants can connect live and listen to all sessions.
- Chair is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.
- Make sure your computer has a microphone and is working.
- You should be able to use screen sharing feature in Zoom.
- Attendance certificates will be sent to you as pdf after the congress.
- Requests such as change of place and time will not be taken into consideration in the congress program.

Opening Speech

Prof. Dr. Burhan Ozkan

10:30-11:00

Moderators:

Dr. Dababrata Chowdhury, Anglia Ruskin University, UK
Dr. Rashmi Gujrati, CT University, India

11:00-13:00

Keynote Speakers

Speakers	Affiliation	Title
Dr. Muthmainnah	Universitas Al Asyariah Mandar, Indonesia	Developing Students Life Skill Through Edupreneurship in the Digital Era
Dr. Surendran Arumugam	Tamil Nadu Agricultural University, India	Global Scenario of Organic Agriculture and Its Importance to the Mid-Atlantic Region of the United States
Dr. Rashmi Gujrati	CT University, India	Foreign Direct Investment in the Time of Covid 19
Dr. Galina V. Astratova	The Ural Federal University, Russia	Cross-Cultural Communication and Values of University Students in the Context of Moocs (Mass Open Online Courses)
Dr. Dababrata Chowdhury	Anglia Ruskin University, UK	Agricultural Entrepreneurship and Digital Improvement
Dr. Robin G. Brumfield	Rutgers, The State University of New Jersey, USA	How Are Farmers Coping With Supply Chain Disruptions?

04.12.2021

SATURDAY: 13:30-16:00

SESSION-1 TOURISM HALL-1

Chair: Assoc. Prof. Dr. Sevcan Yıldız

Algeria: 11:30-14:00 / Azerbaijan: 14:30-17:00 / Czech Republic: 11:30-14:00 / India: 16:00-18:30/ Indonesia: 17:30-20:00/ Iraq: 13:30-16:00 / Israel: 12:30-15:00 /KKTC: 13:30-16:00/ Malaysia: 18:30-21:00 /

Moldova: 12:30-15:00 /Morocco: 11:30-14:00 / Nigeria: 11:30-14:00 / Pakistan: 15:30-18:00/ Palestine: 12:30-15:00/ Romania: 12:30-15:00 / Saudi Arabia: 13:30-16:00 /South Africa: 12:30-15:00/Tunisia: 11:30-14:00 /

USA. : 05:30-08:00/

AUTHORS	AFFILIATION	TITLE
Zeynep Aktaş ÇimenDr. Didem Kutlu	Akdeniz Üniversitesi, Antalya	Sağlık Alanında Ortaya Çıkan Krizlerin TurizmSektörü Gelirleri ve Ulusal Gelir Üzerine Etkisi(2000-2020)
Dr. Didem Kutlu Zeynep Aktaş Çimen	Akdeniz Üniversitesi, Antalya	Oyuncak Turizminin Kavramsal Değerlendirilmesi
Dr. Hakan Eravşar	Akdeniz Üniversitesi, Antalya	A Systematic Review of Thesis on Time Management: 1991-2021
Yasin Oğuz Özmenekşe	Akdeniz Üniversitesi Antalya	The Effects of Tourism Employees' Self Compliance on Destination Personality and a Systematic Review of Thesis on These concepts
Makbule Özgüven Turhan Kebapçıoğlu	Akdeniz University Antalya	Su Altı Dalış Turizmi
Raşit Yıldız	Akdeniz Üniversitesi, Antalya	A Systematic Review of Studies in Antalya Serik District: 1988 – 2018
Levent Alpaslan	Akdeniz Üniversitesi, Antalya	Names and Symbols of the Twelve Olympians
Yasin Oğuz Özmenekşe	Akdeniz Üniversitesi, Antalya	Anadolu'da Apollon Kültüne Dair Somut Bulgular
Levent Alpaslan	Akdeniz Üniversitesi, Antalya	A Systematic Review of Phd Theses Written About Sivas: 1983- 2021
Dr. Hakan Eravşar	Akdeniz Üniversitesi, Antalya	A Systematic Review of Thesis on Perfectionism: 2002-2021
Dr. Neriman Polat ÇeltikciMustafa Çeltikci	Akdeniz Üniversitesi, Antalya	An Overview of Continuing Education Programs Accredited By KGK
Dr. Hülya Kökmen Seyirci	Akdeniz Üniversitesi, Antalya	Overview of Architectural Decorations of TheLykia Region

04.12.2021

SATURDAY: 13:30-16:00

SESSION-1 MANAGEMENT / ECONOMICS HALL -2

Chair: Assoc. Prof. Dr. R. Figen Ceylan

Algeria: 11:30-14:00 / Azerbaijan: 14:30-17:00 / Czech Republic: 11:30-14:00 / India: 16:00-18:30/ Indonesia: 17:30-20:00/ Iraq:13:30-16:00 / Israel:12:30-15:00 /KKTC :13:30-16:00/ Malaysia:18:30-21:00 /

Moldova:12:30-15:00 /Morocco:11:30-14:00 / Nigeria: 11:30-14:00 / Pakistan: 15:30-18:00/ Palestine: 12:30-15:00/ Romania: 12:30-15:00 / Saudi Arabia:13:30-16:00 /South Africa: 12:30-15:00/Tunisia: 11:30-14:00 /

USA. : 05:30-08:00/

AUTHORS	AFFILIATION	TITLE
Esra Mülazimoğullari Assoc. Prof. Dr. R. Figen Ceylan	Akdeniz Üniversitesi, Antalya	Profitability of Mushroom Production: An Example from Korkuteli, Antalya
Huseyin Ozen Assoc. Prof. Dr. R. Figen Ceylan	Akdeniz Üniversitesi, Antalya	The Game Theory and Application in Agricultural Economics
Talha Burak Çalışkan Prof. Dr. Ramazan Erturgut	Akdeniz Üniversitesi, Antalya	The Use Of Uav In Logistics Activities: A Research On Uav Pilots
Dr. Fulya Almaz	Akdeniz Üniversitesi, Antalya	Is it Possible to Talk About a Relationship Between Board Composition and Organizational Performance?
Hasan Şahin	Akdeniz Üniversitesi, Antalya	Web Sitelerinde Video Reklamcılığı “Pre-Roll Reklam” ve Ülkemizdeki Yansımaları
Victor Markus Pawam Martins Steve	Estate Management Abubakar Tafawa Balewa University, Nigeria	The Effect Of Spatial Distribution Of Public Amenities On Residential Property Rental Value
Merve Yılmaz Abdou Gafarou Abdoulaye Bamou Prof. Dr. Cengiz Sayın	Akdeniz Üniversitesi, Antalya	Türkiye’de Engellilere Yönelik Kamu Hizmetlerine Erişimde Kır Kent Ayrımı
Merve Yılmaz Abdou Gafarou Abdoulaye Bamou Prof. Dr. Cengiz Sayın	Akdeniz Üniversitesi, Antalya	Tarım Arazileri Kullanımında Arazi Bankacılığı Sistemi
Komlan Edem Agboklou Prof. Dr. Burhan Özkan	Akdeniz Üniversitesi, Antalya	Credit Rationing in Rural Credit Market: Case Study of Rice Farmers in South Togo
Okan Ozaydin Assoc. Prof. Dr. Nisa Mencet Yelboğa	Akdeniz Üniversitesi, Antalya	Yenilenebilir Enerji Kaynağı Olarak Tarımsal Atıkların Değerlendirilmesi Yeşil Mutabakata Uyum Olanakları
Ahmet Taşkın Assoc. Prof. Dr. R. Meltem Yetkin Özbük	Akdeniz Üniversitesi, Antalya	Restoranlarda Müşterilerin Atık Gıda Davranışları Sonucunda Garsonlarda Oluşan Suçluluk Duygusunun Araştırılması
Lect. Işık TUNÇEL	Akdeniz Üniversitesi, Antalya	Tüketim Kültürü Çerçevesinde Moda Haberleri: İncity Dergisi Örneği

04.12.2021

SATURDAY: 13:30-16:00

SESSION-1 ECONOMICS / EDUCATION / HEALTH HALL-3

Chair: Assoc. Prof. Dr. Ömer Faruk Rençber

Algeria: 11:30-14:00 / Azerbaijan: 14:30-17:00 / Czech Republic: 11:30-14:00 / India: 16:00-18:30/ Indonesia: 17:30-20:00/ Iraq: 13:30-16:00 / Israel: 12:30-15:00 /KKTC: 13:30-16:00/ Malaysia: 18:30-21:00 /

Moldova: 12:30-15:00 /Morocco: 11:30-14:00 / Nigeria: 11:30-14:00 / Pakistan: 15:30-18:00/ Palestine: 12:30-15:00/ Romania: 12:30-15:00 / Saudi Arabia: 13:30-16:00 /South Africa: 12:30-15:00/Tunisia: 11:30-14:00 /

USA. : 05:30-08:00/

AUTHORS	AFFILIATION	TITLE
Dr. Mehmet Erkan Killoğlu	Çanakkale Onsekiz Mart University, Çanakkale	The Origins of Radical Movements in Central Asia: The Case of Uzbekistan, 1990-2000's Period
Ebru Sever Gamze Kılıç Gönül Ertunç Gülçelik	İstanbul Gedik University, İstanbul Güneşli Erdem Hospital, İstanbul	Investigation of The Efficiency of The Unterberger Test in Patients with Unilateral Vestibular Hypofunction
Dr. Elif Akgün Kaya	Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Burdur	The Assessment of The Roman Stoic Philosopher Gaius Musonius Rufus's Thoughts About Women in Consideration of The Characteristics of The Period: The Avant-Garde or Traditional?
Dr. Murat Çay	Akdeniz University, Antalya	Perception of Drug Abuse in Society
Hatice Türkten Çağatay Yıldırım Prof. Dr. Vedat Ceyhan	Ondokuz Mayıs University, Samsun	Exploring the Aquaculture Farmers' Awareness and Perception for Agricultural Insurance in Samsun Province of Turkey
Rasul Abbasov Doç. Dr. Mustafa Özbey	Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun	Hidrofobik Yüzeylerin Hidrolik Sürtünme Üzerine Etkilerinin Deneysel Olarak İncelenmesi
Ameni Brahmia Jan Rohlicek Ahmad Irfan Rached Ben Hassen	King Khalid University, Saudi Arabia/ University of Tunis El Manar, Tunisia, Institute of Physics AS CR, v.v.i., Czech Republic,	Structural And First-Principles Studies Of New Aminocoumarin Derivative
Gökçen Yılmaz	Sinop University, Sinop	The Impact of Infectious Diseases on Economic Growth: An Empirical Analysis of Low and Lower- Middle Income Countries
Samet Öztunç	Kırıkkale University, Kırıkkale	Taxation Approach of Pre-Islamic Turkish States
Malik Ejder Çiftaslan	Gaziantep University, Gaziantep	Bankacılıkta Finansal Performansı Belirleyen Oranların İdocriv ile Değerlendirilmesi
Dr. İbrahim Dağlı Dr. Ferhat Özbay	Isparta Uygulamalı Bilimler University, Isparta	Job and Wage Polarization in the European Union and Compensation Mechanisms for the Effects of Innovation
Abdurrahman Coşkuner Assoc. Prof. Dr. Ömer Faruk Rençber	Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep	The Study of the Effects of Energy Production Quantities on Gross Domestic Product
Agricultural Engineer Mehmet Güven Assoc. Prof. Dr. Metin Göksel Akpınar	Akdeniz University, Antalya	Tüketicilerin Beyaz Et Satın Alma Davranışında Duyusal Pazarlamanın Etkisi
Dr. Hakan Çakin	Akdeniz University, Antalya	Using Oxidized Regenerated Cellulose As A Navigator With Ultrasonography In Brain Surgery

04.12.2021

SATURDAY: 13:30-16:00

SESSION-1 INTERNATIONAL RELATIONS / ENGINEERING

HALL-4

Chair: Assoc. Prof. Dr. Asena Boztaş

**Algeria: 11:30-14:00 / Azerbaijan: 14:30-17:00 / Czech Republic: 11:30-14:00 / India: 16:00-18:30/ Indonesia: 17:30-20:00/
Iraq:13:30-16:00 / Israel:12:30-15:00 /KKTC :13:30-16:00/ Malaysia:18:30-21:00 /**

Moldova:12:30-15:00 /Morocco:11:30-14:00 / Nigeria: 11:30-14:00 / Pakistan: 15:30-18:00/ Palestine: 12:30-15:00/ Romania: 12:30-15:00 / Saudi Arabia:13:30-16:00 /South Africa: 12:30-15:00/

AUTHORS	AFFILIATION	TITLE
Assoc. Prof. Dr. Asena Boztaş	Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Sakarya	Uluslararası İlişkilerde Pandeminin Yansımaları: Küresel Finansal Krize Doğru
Assoc. Prof. Dr. Asena Boztaş	Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Sakarya	Türkiye-Afrika İlişkilerinde Proaktif Açılımlar: Türkiye'nin Ekim 2021 Afrika Ziyaretleri
Prof. Dr. Namık Muradov	Qərbi Kəspı Universiteti, Azərbaycan	New Realities and Organization of Turkish States: From Preferential Trade Zone to Full Economic Integration
Boualhal Ines	University Badji Mokhtar Annaba, Algeria	Removal of An Organic Pollutant in Aqueous Phase by The Electro Fenton Process
Tebbal Nadia Zine El Abidine Rahmouni Mekki Maza Messouda Belouadah	University of M'sila, Algeria	Combined Effect of Marble Powder and Silica Fume on the Behavior of HPC
Jakhroufi Mohamed Abdelkader Zekhnini	Mohammed I University, Morocco	The Capitulation and the Polya Extension
Ayça Kanlıgöl Gözükara Zeynep Ünver	Boyer, İstanbul	Poliüretan Kaplamalı Polyester Kumaşlı Outdoor Giysilerin Özelliklerinin Araştırılması
Kaoutar Ben Ouidren Hassan Zariouh	Mohammed I University, Morocco	On the Properties
Usman Garba Kurmi Adina Zahir Abbas Musa Adesanya Deborah Iyadunni Usman Audu Tomsu Parth K. Patel Prosper Obed Chukwemeka	University of Maiduguri, Nigeria University of Veterinary and Animal, Pakistan, Federal University of Agriculture, Nigeria Federal University of Technology, Nigeria	Modulators for THZ
Ruaa R. Muneam Ali Abid Abojassim	University of Kufa, Iraq	Assessment of Health Risks for Selected Heavy Metals in Iraqi Processed Canned Cheese
Gizem Çalışkan Köker Pınar Sezgin Gökçe Kartoğlu Prof. Dr. Emine Dilara Koçak	Beymen, İstanbul Marmara Üniversitesi İstanbul	The Effects of Environmental Washing Processes on Physical and Fastness Properties of Denim Products
S.S. Sahana Lalitha Ramachandran	R.M.K. Engineering College, India	Data Breaching Fathomed by Graph Theory
Smaili Abdelkader	Mohammed I University, Morocco	Notes on The Property (Bz)

04.12.2021

SATURDAY: 13:30-16:00

SESSION-1 ECONOMICS / ENGINEERING/AGRICULTURE

HALL-5

Chair: Dr. Serkan Gün

Algeria: 11:30-14:00 / Azerbaijan: 14:30-17:00 / Czech Republic: 11:30-14:00 / India: 16:00-18:30/ Indonesia: 17:30-20:00/ Iraq:13:30-16:00 / Israel:12:30-15:00 /KKTC :13:30-16:00/ Malaysia:18:30-21:00 /

Moldova:12:30-15:00 /Morocco:11:30-14:00 / Nigeria: 11:30-14:00 / Pakistan: 15:30-18:00/ Palestine: 12:30-15:00/ Romania: 12:30-15:00 / Saudi Arabia:13:30-16:00 /South Africa: 12:30-15:00/

AUTHORS	AFFILIATION	TITLE
Prof. Dr. Galina V. Astratova Prof. Dr. Burhan Ozkan Vasiliya. Korchagin	Ural Federal University, Russia Akdeniz University Ural Federal University, Russia	Consumer Behavior in The Funeral Services Marketin Russia and Turkey
Prof. Dr. Galina V. Astratova Prof. Dr. Burhan Ozkan	Ural Federal University, Russia Akdeniz University	Some Aspects of The Bread and Bakery ProductsMarketing Research in Russia
Aasiya Jan	Bhagwant University Ajmer Rajasthan, India	Middle Class Society in India: A Discussion
Dr. Ghanshyam Barman	Uka Tarsadia University, India	Covid: Impact on Human Life
Dr. Manotar Tampubolon	Christian University of Indonesia	Human Slavery: The Experience of IndonesiansDuring Dutch Colonization
Dr. Iosefina Blazsani-Batto Dr. Carmen Dumitriu	Romanian Language Institute, Romania Tel Aviv University, Israel	Romanian Language Leaning: Cultural Interferences
Dr. Chukwuemeka G. Eme	National Open University of Nigeria	Investigation of Physical Facilities Management in National Open University of Nigeria (Noun)
Dr. Chukwuemeka G. Eme	National Open University of Nigeria	Environmental Degradation and Socio-Economic Development of The Niger-Delta-Region of Nigeria-A Case of Ogoni-Land)
Belouadah Messaouda Rahmouni Zine-El-AbidineTebbal Nadia	M'sila University, Algeria	Proprietes Physico – Mecaniques De Ciments EtMortiers Elabores a Base De Poudre De Verre
Raj Vishal A.S. Dr. G. Nixon Samuel Vijayakumar Ms.V. Nirmala	R.M.K. Engineering College,India	Role of Big Data in Technology
A.Ashwini Al. Sakthi Amara Deepika Lalitha Ramachandran Dr. G. Nixon Samuel Vijayakumar	R.M.K. Engineering CollegeIndia	Is Cryptocurrency the Real Matrix?
Vignesh K. Meenatchi S.Varsha R.	Annamalai University,India	Automated System For Plant Disease Diagnosis ByUsing Image Processing

04.12.2021

SATURDAY: 13:30-16:00

SESSION-1
SOCIAL/EDUCATION/HEALTHY HALL-6

Chair: Assoc. Prof. Dr. R. Nisa Mencet
Yelboğa

Algeria: 11:30-14:00 / Azerbaijan: 14:30-17:00 / Czech Republic: 11:30-14:00 / India: 16:00-18:30/ Indonesia: 17:30-20:00/ Iraq:13:30-16:00 / Israel:12:30-15:00 /KKTC :13:30-16:00/ Malaysia:18:30-21:00 /

Moldova:12:30-15:00 /Morocco:11:30-14:00 / Nigeria: 11:30-14:00 / Pakistan: 15:30-18:00/ Palestine: 12:30-15:00/ Romania: 12:30-15:00 / Saudi Arabia:13:30-16:00 /South Africa: 12:30-15:00/

Tunisia: 11:30-14:00 / USA. : 05:30-08:00/

AUTHORS	AFFILIATION	TITLE
Prof. Dr. Barry Ackers Dr. Adeyemi Adebayo	University of South Africa, South Africa	Corruption, Corporate Governance and Sustainable Development Goals Across Africa
Assoc. Prof. Dr. Bharti Chaudhry	University of Delhi, India	Neuroprotective and Nootropic Medicinal Plants of Ayurveda For Geriatrics
Rabeea Laeeq Dr. Sanaullah Sajid	University of Agriculture Pakistan	Biodegradation of Polyethylene by Bacillus Subtilis in Combination with Lipase and Biosurfactant
Vidya Padmakumar Shine P. Joseph	Mangalore University, India.	Diversity and Abundance of Herpetofauna Around Mallathahalli Lake, Bangalore, India
Waqas Ahmad Prof. Dr. Hakoomat Ali Dr. Shabir Hussain	Bahauddin Zakariya University, Pakistan	Biofortification Of Iron and Zinc in Chickpea Cultivars (Cicer Arietinum L.) Under Arid and Semi-Arid Climatic Conditions of Pakistan
Noufou Ouedraogo, Phd	Marmara University, İstanbul	Media and Cultural Representation: The Symbolic Appropriation of Identity on West African Screens
Prof. Dr. Natalia Sciuchina	Tiraspol Shevchenko University, Moldova	Social Human Rights' Protection In The Conditions Of The Covid-19 Pandemic
Mr. Nikhil Steven. D.	Saveetha College of Occupational Therapy India	Mental Health
Y. Magimai Nayagi R. Jaya Dr. G. Nixon Samuel Vijayakumar Ms. V. Nirmala Ms. M. G. Meedphin Arasi	R.M.K. Engineering College, India	Real Time Applications of Deep Learning
Farhat Shamshad	Aligarh Muslim University, India	Influence of Self Concept and Home Environment on The Career Maturity of Senior Secondary School Students of Rural and Urban Area

04.12.2021

SATURDAY: 13:30-16:00

SESSION-1
SOCIAL/EDUCATION/HEALTHYHALL-7

Chair: Dr. R. Bahar ALTUNOK

Algeria: 11:30-14:00 / Azerbaijan: 14:30-17:00 / Czech Republic: 11:30-14:00 / India: 16:00-18:30/ Indonesia: 17:30-20:00/ Iraq:13:30-16:00 / Israel:12:30-15:00 /KKTC :13:30-16:00/ Malaysia:18:30-21:00 /

Moldova:12:30-15:00 /Morocco:11:30-14:00 / Nigeria: 11:30-14:00 / Pakistan: 15:30-18:00/ Palestine: 12:30-15:00/ Romania: 12:30-15:00 / Saudi Arabia:13:30-16:00 /South Africa: 12:30-15:00/

Tunisia: 11:30-14:00 / USA. : 05:30-08:00/

AUTHORS	AFFILIATION	TITLE
Bhumika Sharma Poonam Pant Dr. Sujata S. Verma Anuj Verma	Law Officer, Department of Environment, Shimla, India/ Himachal Pradesh University, Shimla, India	Female Genital Mutilation: An Extreme Form Of Violation Of Human Rights
Bhumika Sharma Mohammed Muqtadir Dr. Rajinder Verma Dr. Niteesh Kumar Upadhyay Afreen Mufti	Himachal Pradesh University, India/ University, Greater Noida, India	A Study Of Development Of The Rights Of Women In Islam
Favour C. Uroko	Faculty of the Social Sciences University of Nigeria	Genesis 1:26 In Times Of Environmental Crisis In The University Of Nigeria, Nsukka
Dounia Keddari Farah Boutouatou	Territory Planning Research Center, University Of Constantine 1, Algeria	Monitoring And Assessment Of Water Quality In The Guenitra Dam, Algeria Using Hysicochemical Paramerts And Pollution Organic Index
Boutouta Aziza Naoual Handel Gandouz Hassen	Mechanics Research Center, Algeria/University Of Mouhamed Cherif Messadia	Mechanical, Structural And Corrosion Characterisations Of Aluminium Matrix Composite Amcs Al-X M.% (A-Fe 2 O 3) Elaborated By Liquid Phase Sintering
Boutouta Aziza Blaoui Mohamed Mossaab Handel Naoual Bouaricha Amor	Mechanics Research Center, Algeria/University Of Mouhamed Cherif Messadia	Study Of The Grain Kinitic During Isothermal Heating In Weld Region Of Pipeline Steel X70
Rebiai Cherif Saidani Noureddine	University Of Batna2, Algeria	Ree And Forced Vibration Analysis Of Solid Structures By Using Strain Based Approach"
Dr. C. Vijai Ms. P. Nivetha	St. Peter's Institute of Higher Education and Research, Tamil Nadu, India	Work Environment During Pandemic And Post Pandemic
Buda Muhammad Kabir Faruku Aliyu	Sokoto State University, Sokoto/ Niger State College of Education, Minna, Niger State	Utilization Of Science Facilities And Students' Academic Achievement In Among Science Secondary School In Nigeria

Recording... You are viewing Sevcan Yildiz's screen View Options

ISARC INTERNATIONAL SCIENCE AND ART RESEARCH CENTER

Zamanın Planlanması

- Zaman yönetimi bireylerin hedefledikleri noktaya varmak için kendilerini ve yapmaları gereken işleri zaman çerçevesinde planlanması prensibi üzerine kuruludur. Bir hedef doğrultusunda geçilmesi gereken aşamaları zamanı göz önünde bulundurarak planlamak, sonraki aşamaların belirlenmesinde zaman kaybını önlemekle birlikte hedefe ulaşmayı da kolaylaştırmaktadır. Fakat bir hedefe ulaşmak için yapılan zaman bazı planlamada veya başka bir deyişle zaman yönetiminde başarılı olmak için dikkat edilmesi gereken hususlar şu şekildedir (Türkel, 1999:283):

Not eklemek için tıklayın

Sevcan YILDIZ, Murat ÇAY, Hulya KÖKMEN SEVİRCİ, Farhat Shamshad, Jackelin Elizarazu

Unmute Start Video Participants Chat Share Screen Pause/Stop Recording Breakout Rooms Reactions Leave Room

Zoom Meeting Recording... You are viewing H-6, Dr. Bharti Chaudhry's screen View Options

Alzheimer's Brain

- Alzheimer's disease affects the brain cells mainly in the **hippocampus** and **cortex** leading to impairment in learning, thinking and memory. Pathological changes include :
  - Excessive extracellular** deposition of **beta-amyloid plaques** (amyloidosis)
  - Intracellular neurofibrillary tangles** (aggregates of hyperphosphorylated- **tau proteins**)
  - Neuronal cell death** and disruption of communication among neurons, causing the brain to shrink (brain atrophy).

Healthy Brain Advanced Alzheimer's

Cortex Language, thinking, reasoning Cortex

Ventricles (fluid-filled) spaces grow larger Hippocampus Memory

Normal neuron dying nerve cells Tau tangles Amyloid plaque

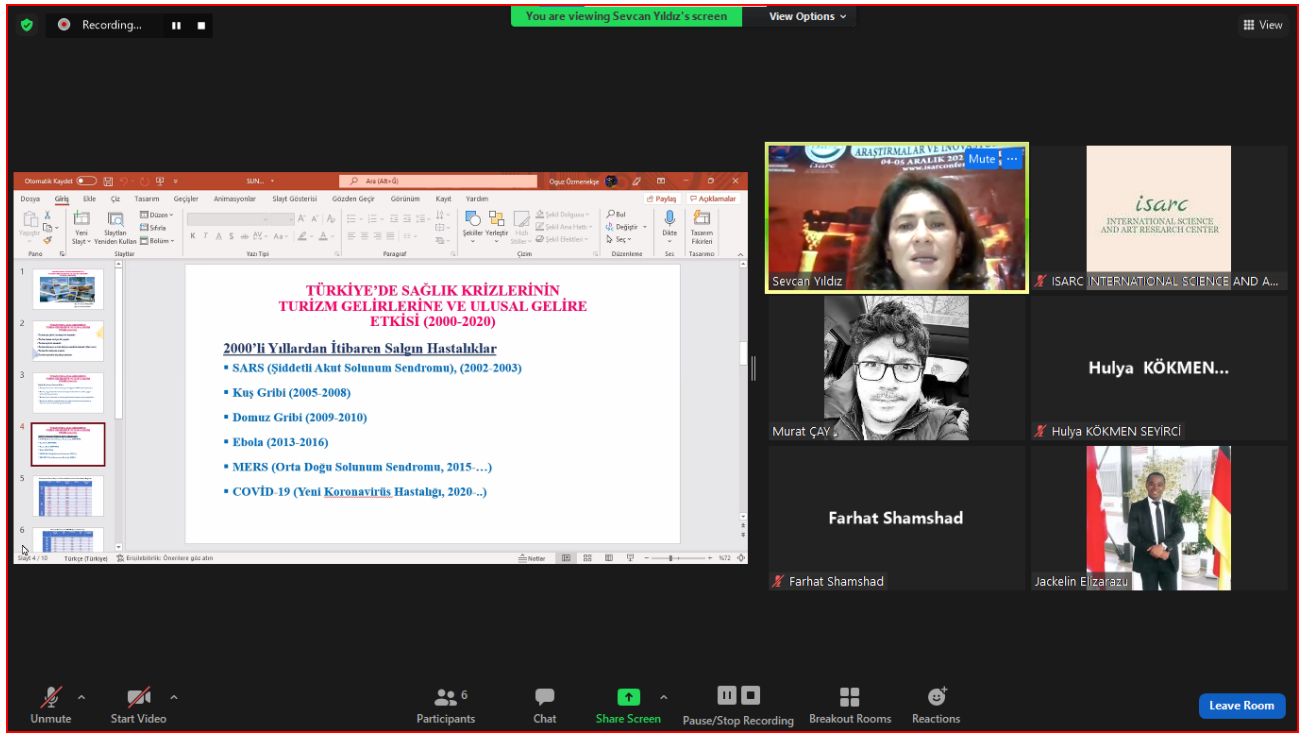
Source : brainfacts.org neurosciencenews.com

H-6, Dr. Bharti Chaudhry, Adeyemi

Unmute Start Video Participants Chat Share Screen Pause/Stop Recording Breakout Rooms Reactions Leave Room

Aramak için buraya yazın 12°C Yağmur 14:05 4.12.2021

Recording... You are viewing Sevcan Yildiz's screen View Options

The screenshot shows a Zoom meeting interface. The main window displays a PowerPoint presentation titled "TÜRKİYE'DE SAĞLIK KRİZLERİNİN TURİZM GELİRLERİNE VE ULUSAL GELİRE ETKİSİ (2000-2020)". The slide content includes:

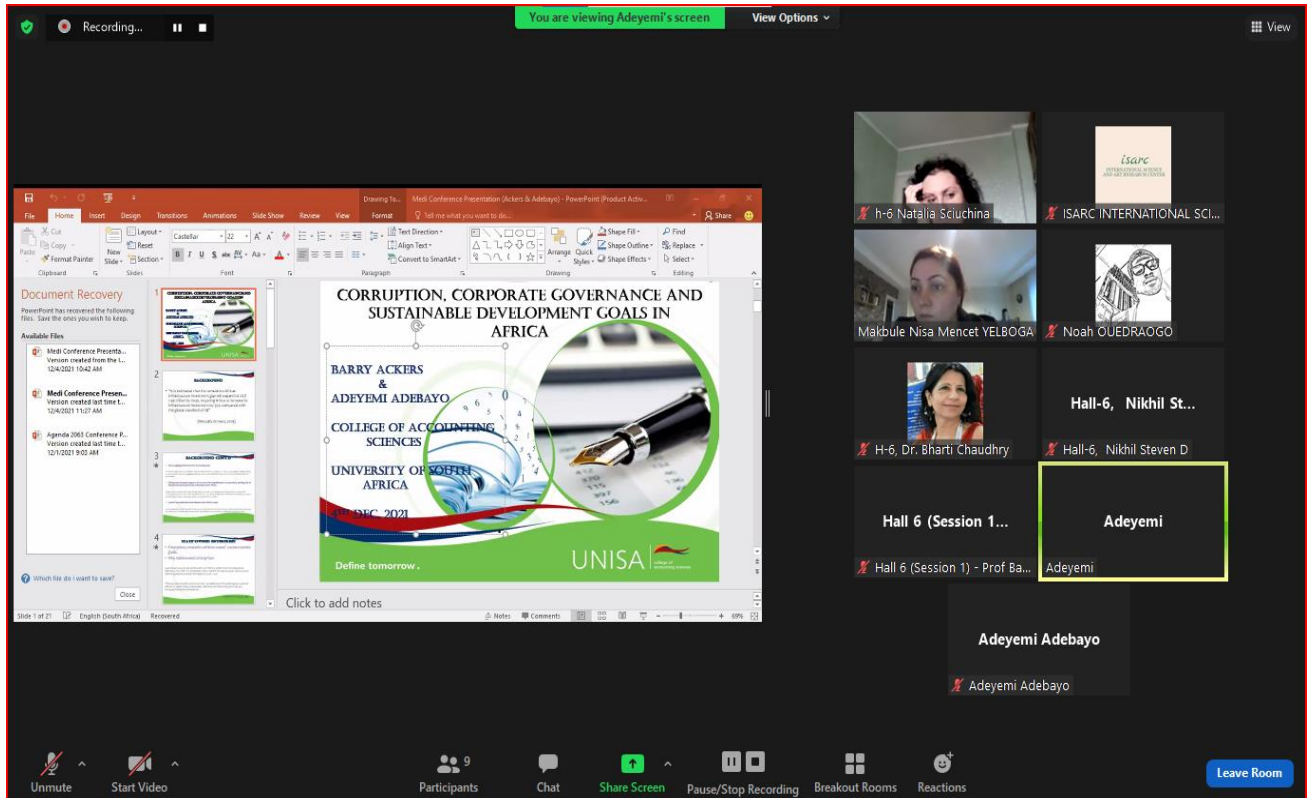
TÜRKİYE'DE SAĞLIK KRİZLERİNİN TURİZM GELİRLERİNE VE ULUSAL GELİRE ETKİSİ (2000-2020)

2000'li Yıllardan İtibaren Salgın Hastalıklar

- SARS (Şiddetli Akut Solunum Sendromu), (2002-2003)
- Kuş Gribi (2005-2008)
- Domuz Gribi (2009-2010)
- Ebola (2013-2016)
- MERS (Orta Doğu Solunum Sendromu, 2015-...)
- COVID-19 (Yeni Koronavirüs Hastalığı, 2020-...)

The participant gallery on the right includes: Sevcan Yıldiz, Hulya KÖKMEN..., Murat ÇAY, Farhat Shamshad, and Jackelin Elizarazu. The bottom toolbar shows options like Unmute, Start Video, Participants, Chat, Share Screen, and Leave Room.

Recording... You are viewing Adeyemi's screen View Options

The screenshot shows a Zoom meeting interface. The main window displays a PowerPoint presentation titled "CORRUPTION, CORPORATE GOVERNANCE AND SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS IN AFRICA". The slide content includes:

CORRUPTION, CORPORATE GOVERNANCE AND SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS IN AFRICA

BARRY ACKERS & ADEYEMI ADEBAYO

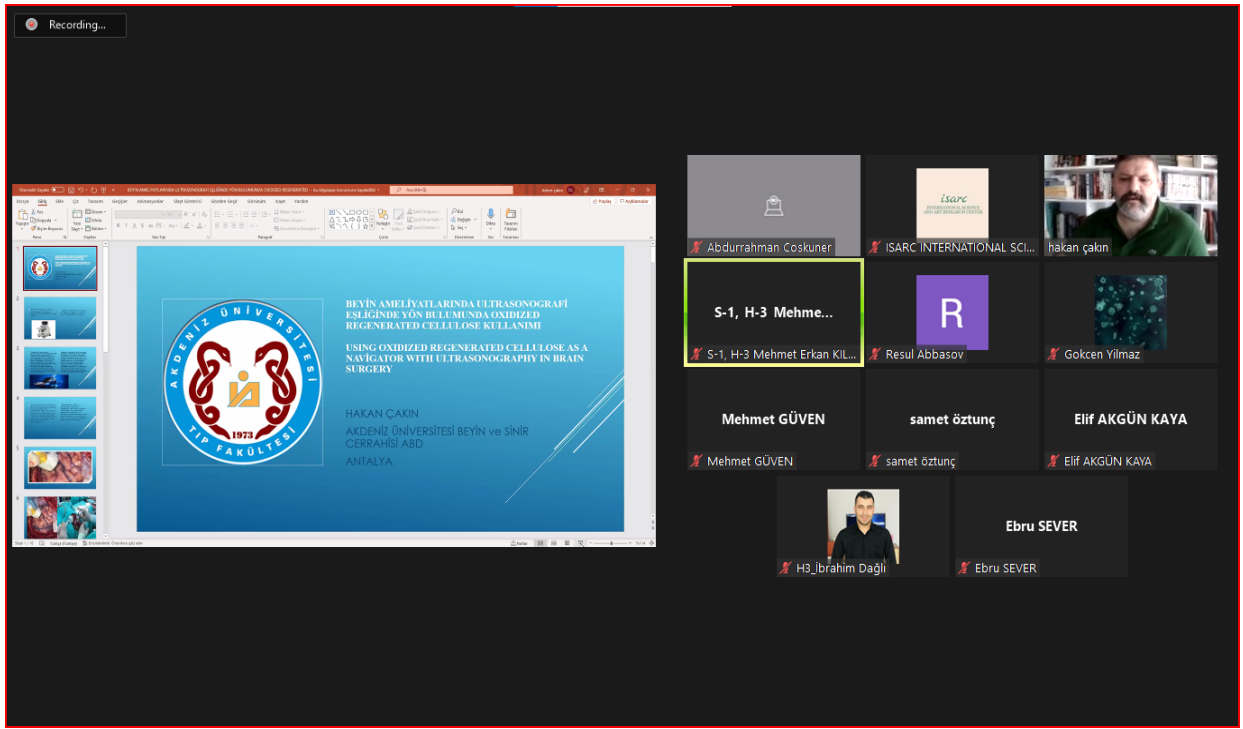
COLLEGE OF ACCOUNTING SCIENCES

UNIVERSITY OF SOUTH AFRICA

UNISA

The participant gallery on the right includes: h-6 Natalia Sciuchina, Makbule Nisa Mencet YELBOGA, Noah OUEDRAOGO, Hall-6, Nikhil St..., H-6, Dr. Bharti Chaudhry, Hall-6, Nikhil Steven D, Hall 6 (Session 1...), Adeyemi, Hall 6 (Session 1) - Prof Ba..., Adeyemi Adebayo, and Adeyemi Adebayo. The bottom toolbar shows options like Unmute, Start Video, Participants, Chat, Share Screen, and Leave Room.

Recording...

BEYİN AMELİYATLARINDA ULTRASONOGRAFI EŞLİĞİNDE YÖN BULUMUNDA OXİDİZED REGENERATED CELLULOSE KULLANIMI

USING OXIDIZED REGENERATED CELLULOSE AS A NAVIGATOR WITH ULTRASONOGRAPHY IN BRAIN SURGERY

HAKAN ÇAKIN
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ BEYİN VE SINIR CERRAHİSİ ABD
ANTALYA

Abdurrahman Coskuner

ISARC INTERNATIONAL SCI...

hakan çakin

S-1, H-3 Mehme...

R

S-1, H-3 Mehmet Erkan KIL...

Resul Abbasov

Gokcen Yilmaz

Mehmet GÜVEN

samet öztunç

Elif AKGÜN KAYA

Mehmet GÜVEN

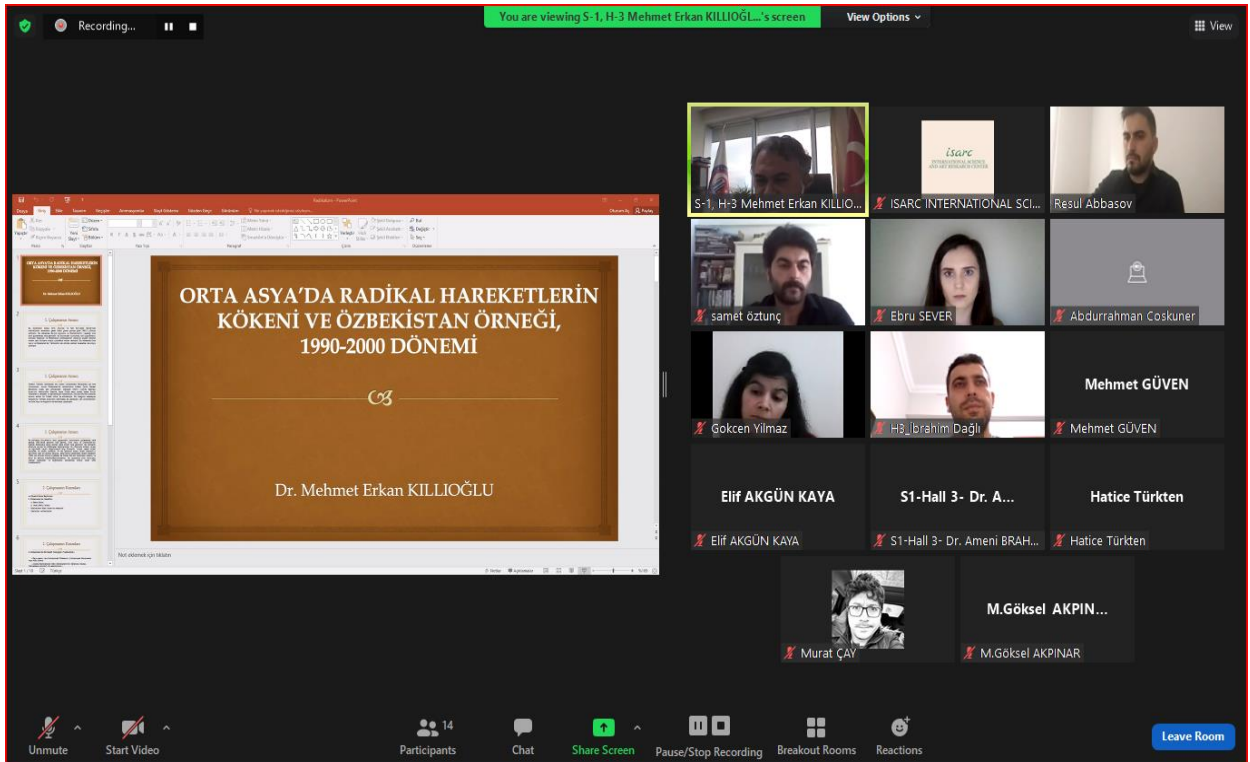
samet öztunç

Elif AKGÜN KAYA

Ebru SEVER

H3_Brahim Dağlı

Ebru SEVER

Recording...

You are viewing S-1, H-3 Mehmet Erkan KILLIOĞLU's screen

View Options

View

ORTA ASYA'DA RADİKAL HAREKETLERİN KÖKENİ VE ÖZBEKİSTAN ÖRNEĞİ, 1990-2000 DÖNEMİ

Dr. Mehmet Erkan KILLIOĞLU

S-1, H-3 Mehmet Erkan KILLIOĞLU

ISARC INTERNATIONAL SCI...

Resul Abbasov

samet öztunç

Ebru SEVER

Abdurrahman Coskuner

Gokcen Yilmaz

H3_Brahim Dağlı

Mehmet GÜVEN

Mehmet GÜVEN

Elif AKGÜN KAYA

S1-Hall 3- Dr. A...

Hatice Türkten

Elif AKGÜN KAYA

S1-Hall 3- Dr. Ameni BRAH...

Hatice Türkten

M.Gökse AKPIN...

Murat ÇAY

M.Gökse AKPINAR

Unmute

Start Video

Participants 14

Chat

Share Screen

Pause/Stop Recording

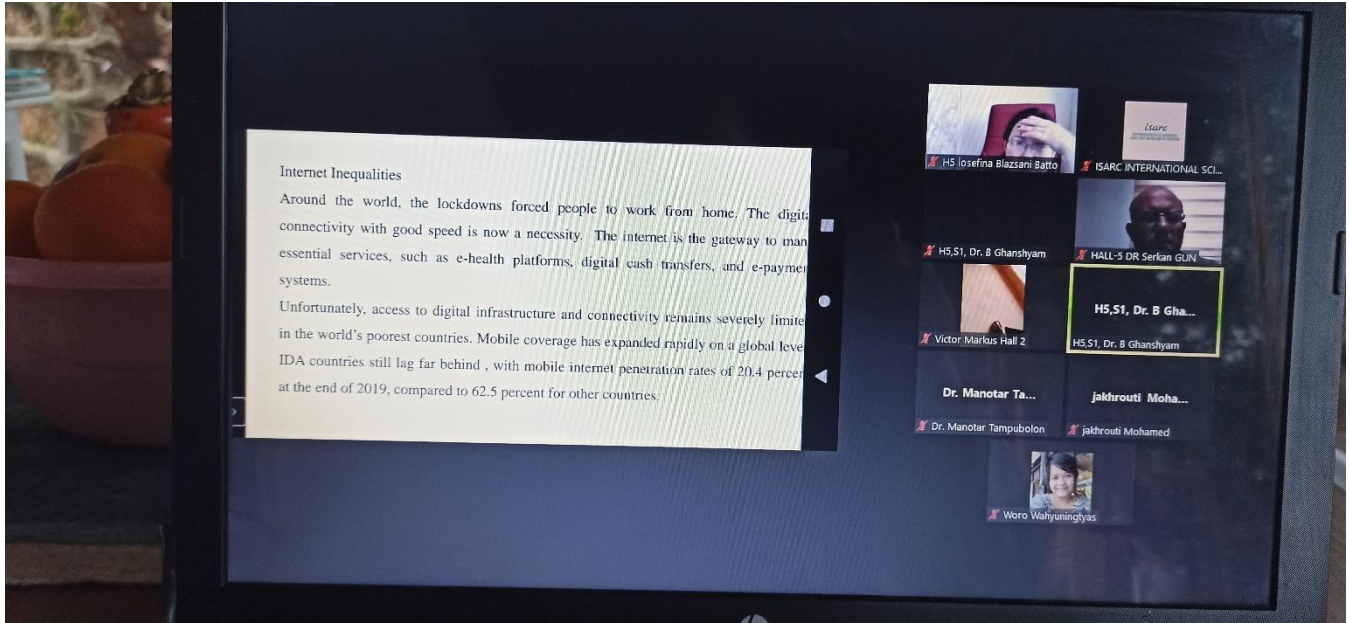
Breakout Rooms

Reactions

Leave Room

CONTENTS / İÇİNDEKİLER

TÜRKİYE’DE SAĞLIK KRİZLERİNİN TURİZM GELİRLERİNE VE ULUSAL GELİRE ETKİSİ (2000-2020).....	27
Öğr. Gör. Zeynep AKTAŞ ÇİMEN, Öğr. Gör. Dr. Didem KUTLU	
OYUNCAK TURİZMİNİN KAVRAMSAL DEĞERLENDİRİLMESİ	41
Öğr. Gör. Dr. Didem KUTLU, Öğr. Gör. Zeynep AKTAŞ ÇİMEN	
ZAMAN YÖNETİMİ ALANINDA YAZILMIŞ TEZLERİN SİSTEMATİK DERLEMESİ:.....	53
1991-2021.....	53
Öğr. Gör. Dr. Hakan ERAVŞAR	
TURİZM ÇALIŞANLARI ÖZ UYUMUNUN DESTİNASYON KİŞİLİĞİNE ETKİLERİ VE KAVRAMLARA YÖNELİK TEZLERİN SİSTEMATİK DERLEMESİ	64
Yasin Oğuz ÖZMENEKŞE	
MÜKEMMELİYETÇİLİK ALANINDA YAZILMIŞ TEZLERİN SİSTEMATİK DERLEMESİ: 2002-2021	73
Öğr. Gör. Dr. Hakan ERAVŞAR	
ANADOLU’DA APOLLON KÜLTÜNE DAİR SOMUT BULGULAR	83
Yasin Oğuz ÖZMENEKŞE	
SUALTI DALIŞ TURİZMİ.....	89
Makbule ÖZGÜVEN, Turhan KEBAPÇIOĞLU	
ANTALYA İLİ SERİK İLÇESİ İLE İLGİLİ YAPILAN ÇALIŞMALARIN SİSTEMATİK DERLEMESİ: 1988 – 2018.....	101
Raşit YILDIZ	
SİVAS İLİ HAKKINDA YAZILMIŞ DOKTORA TEZLERİNİN SİSTEMATİK DERLEMESİ: 1983-2021	110
Öğr. Gör. Levent ALPASLAN	
LYKİA BÖLGESİ MİMARİ BEZEMELERİNE GENEL BAKIŞ	127
Dr. Öğr. Üyesi Hülya KÖKMEN-SEYİRCİ	
ANTALYA İLİ KORKUTELİ İLÇESİNDE KÜLTÜR MANTARI ÜRETİMİNİN TARIMSAL ÜRETİM İÇİNDEKİ PAYI VE TEK ÜRETİCİ ÖRNEĞİ ÜZERİNDEN BAŞA BAŞ NOKTASI ANALİZİ.....	129
Esra MÜLAZIMOĞULLARI, Assistant Prof. (PhD)* Rahmiye Figen CEYLAN	
OYUN TEORİSİ VE TARIM EKONOMİSİNDE UYGULAMALARI.....	142
Huseyin OZEN, Doçent Dr. Rahmiye Figen CEYLAN	
YÖNETİM KURULU KOMPOZİSYONU VE ÖRGÜT PERFORMANSI ARASINDA BİR.....	152
İLİŞKİDEN SÖZ ETMEK MÜMKÜN MÜ?	152
Fulya ALMAZ	

THE EFFECT OF SPATIAL DISTRIBUTION OF PUBLIC AMENITIES ON RESIDENTIAL PROPERTY RENTAL VALUE	161
Pawam Martins STEVE, Victor MARKUS	
TARIM ARAZİLERİ KULLANIMINDA ARAZİ BANKACILIĞI SİSTEMİ	162
Merve YILMAZ, Abdou Gafarou ABDOULAYE BAMOI, Cengiz SAYIN	
YENİLENEBİLİR ENERJİ KAYNAĞI OLARAK TARIMSAL ATIKLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ YEŞİL MUTABAKATA UYUM OLANAKLARI	173
Okan OZAYDIN, Assoc. Prof. Dr. Nisa MENCET YELBOĞA	
RESTORANLARDA MÜŞTERİLERİN ATIK GIDA DAVRANIŞLARI SONUCUNDA GARSONLARDA OLUŞAN SUÇLULUK DUYGUSUNUN ARAŞTIRILMASI.....	174
Ahmet TAŞKIN, Doç. Dr. Raife Meltem YETKİN ÖZBÜK	
TÜKETİM KÜLTÜRÜ ÇERÇEVESİNDE MODA HABERLERİ: İNCİTY DERGİSİ ÖRNEĞİ	194
Işık TUNÇEL	
ORTA ASYA'DA RADİKAL HAREKETLERİN KÖKENİ VE ÖZBEKİSTAN ÖRNEĞİ, 1990-2000 DÖNEMİ.....	204
Dr. Mehmet Erkan KILLIOĞLU	
UNİLATERAL VESTİBÜLER HİPOFONKSİYON HASTALARINDA UNTERBERGER TESTİNİN ETKİNLİĞİNİN ARAŞTIRILMASI	219
Ebru SEVER, Gamze KILIÇ, Gönül ERTUNÇ GÜLÇELİK	
ROMALI STOACI FİLOZOF GAIUS MUSONIUS RUFUS'UN KADINLA İLGİLİ DÜŞÜNCELERİNİN DÖNEMİN ÖZELİKLERİ BAKIMINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ: İLERİCİ Mİ; GELENEKSEL Mİ?	221
Elif AKGÜN KAYA,	
TOPLUMDA MADDE BAĞIMLILIĞI ALGISI	223
Murat ÇAY	
EXPLORING THE AQUACULTURE FARMERS' AWARENESS AND PERCEPTION FOR AGRICULTURAL INSURANCE IN SAMSUN PROVINCE OF TURKEY	229
Hatice TÜRKTEN, Çağatay YILDIRIM, Vedat CEYHAN	
HİDROFOBİK YÜZEYLERİN HİDROLİK SÜRTÜNME ETKİLERİNİN DENEYSEL OLARAK İNCELENMESİ	230
Rasul ABBASOV, Doç. Dr. Mustafa ÖZBEY	
STRUCTURAL AND FIRST-PRINCIPLES STUDIES OF NEW AMINOCOUMARIN DERIVATIVE	242
Ameni BRAHMİA, Jan ROHLÍCEK, Ahmad IRFAN, Rached Ben HASSEN	
BULAŞICI HASTALIKLARIN EKONOMİK BÜYÜMEYE ETKİSİ: DÜŞÜK VE ALT-ORTA GELİRLİ ÜLKELERİN AMPİRİK BİR ANALİZİ	243
Gökçen YILMAZ	

AVRUPA BİRLİĞİNDE YAŞANAN İŞGÜCÜ VE ÜCRET KUTUPLAŞMASI VE İNOVASYONUN ETKİLERİNE YÖNELİK TELAFİ MEKANİZMALARI	245
Dr. İbrahim DAĞLI, Dr. Öğr. Üyesi, Ferhat ÖZBAY	
ENERJİ ÜRETİM MİKTARLARININ GAYRİ SAFİ YURTİÇİ HASILA ÜZERİNDEKİ ETKİLERİNİN İNCELENMESİ	248
Abdurrahman COŞKUNER, Doç. Dr. Ömer Faruk RENÇBER	
TÜKETİCİLERİN BEYAZ ET SATIN ALMA DAVRANIŞINDA DUYUSAL PAZARLAMANNIN ETKİSİ	258
Ziraat Yüksek Mühendisi Mehmet GÜVEN, Doç. Dr. Öğr. Üyesi Metin GÖKSEL AKPINAR.....	258
BEYİN AMELİYATLARINDA ULTRASONOGRAFİ EŞLİĞİNDE YÖN BULUMUNDA OXIDIZED REGENERATED CELLULOSE KULLANIMI.....	260
Dr. Hakan ÇAKIN	260
MÖVZU: YENİ REALLIQLAR VƏ TÜRİK DÖVLƏTLƏRİ TƏŞKİLATI: GÜZƏŞTLİ TİCARƏT ZONASINDAN TAM İQTİSADİ İNTEQRASİYAYA	263
Ph.D Namik MURADOV	
REMOVAL OF AN ORGANIC POLLUTANT IN AQUEOUS PHASE BY THE ELECTROFENTON PROCESS	272
Boulahbal INES	
PROPRIETES PHYSICO – MECANIKUES DE CIMENTS ET MORTIERS ELABORES A BASE DE POUDRE DE VERRE	273
Belouadah MESSAOUDA, Rahmouni Zine-El-ABİDİNE, Tebbal NADİA	
COMBINED EFFECT OF MARBLE POWDER AND SILICA FUME ON THE BEHAVIOR OF HPC	274
Nadia TEBBAL, Zine El Abidine RAHMOUNI, Mekki MAZA, Messaouda BELOUADAH	
THE $S - T$ CAPITULATION AND THE $S - T$ POLYA EXTENSION.....	275
Jakhrouti Mohamed	
POLİÜRETAN KAPLAMALI POLYESTER KUMAŞLI OUTDOOR GIYSİLERİN ÖZELLİKLERİNİN ARAŞTIRILMASI.....	276
Ayça KANLIGÖL GÖZÜKARA, Zeynep ÜNVER	
ON THE PROPERTIES (BZ_1) AND $(W_{\{\pi_{00}\}^{\{A\}}})$.....	283
Kaoutar Ben Ouidren	
MODULATORS FOR THz.....	284
Usman Garba Kurmi, Adina Zahir, Abbas Musa, Adesanya Deborah Iyadunni	
Usman Audu Tomsu, Parth K. Patel, Prosper Obed Chukwuemeka	
ASSESSMENT OF HEALTH RISKS FOR SELECTED HEAVY METALS IN IRAQI PROCESSED CANNED CHEESE.....	306
Ruaa R. Muneam, Ali Abid Abojassim	

DENİM ÜRÜNLERDE ÇEVRECİ YIKAMA PROSESLERİNİN FİZİKSEL VE HASLIK ÖZELLİKLERİNE ETKİLERİ	315
Gizem Çalışkan KÖKER, Pınar SEZGİN, Gökçe KARTOĞLU, Emine Dilara KOÇAK	
DATA BREACHING FATHOMED BY GRAPH THEORY	325
SS SAHANA, Lalitha RAMACHANDRAN	
NOTES ON THE PROPERTY (bz).....	326
Abdelkader Smaili	
MIDDLE CLASS SOCIETY IN INDIA: A DISCUSSION.....	327
Aasiya JAN	
COVID : IMPACT ON HUMAN LIFE	332
Dr. Ghanshyam BARMAN	
HUMAN SLAVERY: THE EXPERIENCE OF INDONESIANS DURING DUTCH COLONIZATION.....	333
Manotar Tampubolon, Woro Wahyuningtyas	
ROMANIAN LANGUAGE LEANING: CULTURAL INTERFERENCES	334
Dr. Iosefina BLAZSANI-BATTO, Dr. Carmen DUMITRIU	
INVESTIGATION OF PHYSICAL FACILITIES MANAGEMENT IN NATIONAL OPEN UNIVERSITY OF NIGERIA (NOUN)	336
Dr. CHUKWUEMEKA G. EME, Lecturer	
ROLE OF BIG DATA IN TECHNOLOGY.....	355
Raj Vishal A.S., Dr. G. Nixon Samuel Vijayakumar, Ms. V. Nirmala	
IS CRYPTOCURRENCY THE REAL MATRIX?	356
A. ASHWİNĪ, AL. SAKTHĪ, Amara DEEPĪKA, Lalitha RAMACHANDRAN	
Dr. G. Nixon Samuel VIJAYAKUMAR	
AUTOMATED SYSTEM FOR PLANT DISEASE DIAGNOSIS BY USING IMAGE PROCESSING.....	357
VIGNESH K., MEENATCHI S., VARSHA R.	
CORRUPTION, CORPORATE GOVERNANCE AND SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS ACROSS AFRICA	358
Prof. Barry ACKERS, Professor of Auditing, Dr. Adeyemi ADEBAYO, Post Graduate Fellow	
NEUROPROTECTIVE AND NOOTROPIC MEDICINAL PLANTS OF AYURVEDA FOR GERIATRICS.....	360
Dr. Bharti CHAUDHRY	
BIODEGRADATION OF POLYETHYLENE BY <i>Bacillus Subtilis</i> IN COMBINATION WITH LIPASE AND BIOSURFACTANT	362
Rabeea LAEEQ, Sanaullah SAJĪD	

DIVERSITY AND ABUNDANCE OF HERPETOFAUNA AROUND MALLATHAHALLI LAKE, BANGALORE, INDIA	363
Vidya PADMAKUMAR, Shine P. JOSEPH	
BIOFORTIFICATION OF IRON AND ZINC IN CHICKPEA CULTIVARS (CICER ARIETINUM L.) UNDER ARID AND SEMI ARID CLIMATIC CONDITIONS OF PAKISTAN	364
Waqas Ahmad, Prof. Dr. Hakoomat Ali, Assistant Professor Dr. Shabir Hussain	
MEDIA AND CULTURAL REPRESENTATION: THE SYMBOLIC APPROPRIATION OF IDENTITY ON WEST AFRICAN SCREENS.....	366
Noufou OUEDRAOGO, PhD	
SOCIAL HUMAN RIGHTS' PROTECTION IN THE CONDITIONS OF THE COVID-19 PANDEMIC.....	367
Natalia SCIUCHINA	
MENTAL HEALTH	374
Mr. NIKHIL STEVEN. D	
REAL TIME APPLICATIONS OF DEEP LEARNING	375
Y. Magimai NAYAGI, R. JAYA, Dr. G. Nixon Samuel VIJAYAKUMAR, Ms. V. NIRMALA	
Ms. M. G.Meedphin ARASI	
INFLUENCE OF SELF CONCEPT AND HOME ENVIRONMENT ON THE CAREER MATURITY OF SENIOR SECONDARY SCHOOL STUDENTS OF RURAL AND URBAN AREA	376
Farhat SHAMSHAD	
GENESIS 1:26 IN TIMES OF ENVIRONMENTAL CRISIS IN THE UNIVERSITY OF NIGERIA, NSUKKA.....	377
Favour C. UROKO	
HOW ARE FARMERS COPING WITH SUPPLY CHAIN DISRUPTIONS?	378
Robin G. BRUMFIELD, Ph.D.	
CREDIT RATIONING IN RURAL CREDIT MARKET: CASE STUDY OF RICE FARMERS IN SOUTH TOGO.....	385
Komlan Edem AGBOKLOU, Burhan ÖZKAN PhD	
LOJİSTİK FAALİYETLERDE İHA KULLANIMI: İHA PİLOTLARI ÜZERİNDE BİR ARAŞTIRMA	394
Talha Burak ÇALIŞKAN, Prof. Dr. Ramazan ERTURGUT	
MONITORING AND ASSESSMENT OF WATER QUALITY IN THE GUENITRA DAM, ALGERIA USING PHYSICOCHEMICAL PARAMERTS AND POLLUTION ORGANIC INDEX	406
Dounia KEDDARI, Farah BOUTOUATOU	
STUDY OF THE GRAIN KINITIC DURING ISOTHERMAL HEATING IIN WELD REGION OF PIPELINE STEEL X70	407
Boutouta AZIZA, Blaoui Mohamed MOSSAAB, Handel NAOUAL, Bouaricha AMOR	

MECHANICAL, STRUCTURAL AND CORROSION CHARACTERISATIONS OF ALUMINIUM MATRIX COMPOSITE AMCs Al-X m.% (α-Fe₂O₃) ELABORATED BY LIQUID PHASE SINTERING	408
Boutouta AZIZA, Naoual HANDEL, Gandouz HASSEN	
FREE AND FORCED VIBRATION ANALYSIS OF SOLID STRUCTUES BY USING STRAIN BASED APPROACH.....	409
Rebiai CHERIF, Saidani NOUREDDINE	
GLOBAL SCENARIO OF ORGANIC AGRICULTURE AND ITS IMPORTANCE TO THE MID-ATLANTIC REGION OF THE UNITED STATES.....	410
Surendran ARUMUGAM, Ramu GOVINDASAMY, Isaac VELLANGANY	
THE ROLES OF INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGY (ICT) IN SMES' PERFORMANCE AND PRODUCTIVITY IN ABUJA, NIGERIA	411
Ibrahim Ali Ma'aji, Lamunu Shettima Kuburi, Sadiq Yari Salihu	
FEMALE GENITAL MUTILATION: AN EXTREME FORM OF VIOLATION OF HUMAN RIGHTS	412
Bhumika SHARMA, Poonam PANT, Dr. Sujata S. VERMA, Anuj VERMA	
A STUDY OF DEVELOPMENT OF THE RIGHTS OF WOMEN IN ISLAM	413
Bhumika SHARMA, Mohammed MUQTADIR, Dr. Rajinder VERMA, Dr. Niteesh Kumar UPADHYAY, Afreen MUFTI	
WORK ENVIRONMENT DURING PANDEMIC AND POST PANDEMIC.....	414
Dr. C. VIJAI, Ms. P. NIVETHA	
UTILIZATION OF SCIENCE FACILITIES AND STUDENTS' ACADEMIC ACHIEVEMENT IN AMONG SCIENCE SECONDARY SCHOOL IN NIGERIA	415
Buda Muhammad Kabir, Faruku Aliyu	
WEB SİTELERİNDE VİDEO REKLAMCILIĞI "PRE-ROLL REKLAM" VE ÜLKEMÜZDEKİ YANSIMALARI.....	416
Hasan ŞAHİN	
ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE PANDEMİNİN YANSIMALARI: KÜRESEL FİNANSAL KRİZE DOĞRU	431
Doç. Dr. Asena BOZTAŞ	
TÜRKİYE-AFRİKA İLİŞKİLERİNDE PROAKTİF AÇILIMLAR: TÜRKİYE'NİN EKİM 2021 AFRİKA ZİYARETLERİ	437
Doç. Dr. Asena BOZTAŞ	
SOME ASPECTS OF THE BREAD AND BAKERY PRODUCTS MARKETING RESEARCH IN RUSSIA CONSUMER BEHAVIOR IN THE FUNERAL SERVICES MARKET IN RUSSIA AND TURKEY.....	460
Galina V. ASTRATOVA, Burhan OZKAN	

**KAMU GÖZETİMİ MUHASEBE VE DENETİM STANDARTLARI KURUMU TARAFINDAN
AKREDİTE EDİLEN SÜREKLİ EĞİTİM PROGRAMLARINA GENEL BİR BAKIŞ 483**

Öğr. Gör. Dr. Neriman POLAT ÇELTİKÇİ, Öğr. Gör. Mustafa ÇELTİKÇİ

**ENVIRONMENTAL DEGRADATION AND SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE
NIGER-DELTA-REGION OF NIGERIA- A CASE OF OGONI-LAND).....495**

DR CHUKWUEMEKA G. EME

İSLAMİYET ÖNCESİ TÜRK DEVLETLERİNDE VERGİ ANLAYIŞI.....519

Samet ÖZTUNÇ

TÜRKİYE'DE SAĞLIK KRİZLERİNİN TURİZM GELİRLERİNE VE ULUSAL GELİRE ETKİSİ (2000-2020)

Öğr. Gör. Zeynep AKTAŞ ÇİMEN

Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler MYO

ORCID: 0000-0003-3354-5202

Öğr. Gör. Dr. Didem KUTLU

Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler MYO

ORCID: 0000-0003-0959-5314

Özet

Turizm, çok yönlü, karmaşık ve hassas bir sistemdir. Bu karmaşık yapı, yerel ve küresel boyutta iç içe geçmiş milyonlarca etkileşimi ifade eder. Ayrıca turizm, bulunduğu çevre ile araç gereç, enerji ve bilgi alışverişi içinde olan açık bir sistemdir. Turizm sektörünün bu çok büyük karmaşık yapısı, turizmin küresel ve yerel boyutta ekonomik ve sağlık sistemleri gibi diğer birçok sistemle etkileşim içinde olmasına neden olmaktadır. Bu çok yönlü ve karmaşık yapısı turizmi, diğer sektörler arasında önemli kılarken, kırılgan yapısı ise turizm sektörünü krizlere, doğal afetlere, terör saldırılarına ve salgın hastalıklara karşı aşırı duyarlı hale getirmektedir. Sağlık, güvenlik, çevre ve ekonomik alanlarda sistemi olumsuz etkileyen öngörülemez olaylar olarak ifade edilen krizler, turizm sektöründe farklı destinasyonlara yönelim, turist sayısının azalması ve turist harcamalarının düşmesi hatta turizm faaliyetlerinin durması gibi sonuçlara neden olmaktadır. Turizm hareketlerinde yaşanan bu düşüş turizm gelirlerinin azalmasına ve buna bağlı olarak ulusal gelirden düşüşlere yol açmaktadır. Yirmibirinci yüzyılda insan sağlığını etkileyen ağır akut solunum yolu yetersizliği sendromu (SARS-2002), Kuş Gribi (2006), Domuz Gribi (2009), Ortadoğu Solunum Sendromu (MERS-2012), Ebola (2013) ve Yeni Koronavirüs Hastalığı (Covid-19) olarak altı büyük salgın gerçekleşmiştir. Yaşanan tüm salgınlar gibi Covid-19 salgını da birçok toplumsal ve ekonomik soruna yol açmıştır. Bu salgının dünya ekonomisine yaratacağı daralma etkisinin, 1929 Ekonomik Buhran'ından daha etkili olacağı düşünülmektedir. Dünya üzerinde birçok sektörü doğrudan etkileyen Covid-19 salgını küresel seyahat kısıtlamaları nedeniyle en büyük etkiyi turizm sektöründe göstermiş, turizm hareketliliği 2020 yılında bir önceki yıla göre %74 gerilemiştir. Ülkelerin ekonomik kalkınmasında önemli bir paya sahip olan turizm sektöründe yaşanan bu kriz ülkelerin ticari faaliyetlerini, dış ticaret dengesini, döviz tasarruflarını ve istihdam oranını olumsuz etkilemiştir. Bu çalışmanın temel amacı 2000 yılından itibaren sağlık alanında ortaya çıkan salgınların turizm gelirleri ve ulusal gelir üzerindeki etkilerini Türkiye ölçeğinde değerlendirmektir. Çalışmada kullanılan veriler Türkiye İstatistik Kurumu ile Kültür ve Turizm Bakanlığı verilerinden elde edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Turizm, Kriz, Salgın, Ulusal Gelir

THE EFFECT OF HEALTH CRISES ON TOURISM REVENUES AND NATIONAL INCOME IN TURKEY (2000-2020)

Abstract

Tourism is a multifaceted, complex and sensitive system. This complex structure represents millions of intertwined interactions on a local and global scale. In addition, tourism is an open system that exchanges tools, energy and information with its environment. This very complex structure of the tourism sector causes tourism to interact with many other systems such as economic and health systems on a global and local scale. While this versatility of tourism makes it important among other sectors, its fragile structure makes the tourism sector extremely sensitive to crises, natural disasters, terrorist attacks and epidemics. Crises, which are expressed as unforeseen events that negatively affect the system in health, security, environment and economic areas, cause results such as orientation to different destinations in the tourism sector, decrease in the number of tourists, decrease in tourist expenditures, and even the cessation of tourism activities. This decrease in tourism movements leads to a decrease in tourism revenues and consequently decreases in national income. Five major epidemics affecting human health in the twenty-first century as severe acute respiratory syndrome (SARS-2002), avian flu (2006), swine flu (2009), Middle East respiratory syndrome (MERS-2012), Ebola (2013) and New Coronavirus Disease (Covid-19) has taken place. Like all epidemics, the Covid-19 epidemic has also caused many social and economic problems. It is thought that the contraction effect of this epidemic on the world economy will be more effective than the 1929 Economic Depression. The Covid-19 epidemic, which directly affected many sectors around the world, had the greatest impact in the tourism sector due to global travel restrictions, and tourism activity decreased by 74% in 2020 compared to the previous year. This crisis in the tourism sector, which has an important share in the economic development of countries, adversely affected the commercial activities, foreign trade balance, foreign exchange savings and employment rate of the countries. The main purpose of this study is to evaluate the effects of epidemics that have emerged in the field of health since 2000 on tourism revenues and national income in Turkey. The data used in the study were obtained from the data of the Turkish Statistical Institute and the Ministry of Culture and Tourism.

Keywords: Tourism, Crises, Epidemic, National Income

Giriş

Turizm 2019 yılı verilerine göre dünyanın en büyük üçüncü endüstrisi olup, ticaret açıklarını azaltma ve diğer mal ve hizmetlerden daha zayıf ihracat gelirlerini telafi etme konusunda güçlü bir kapasiteye sahip hem gelişmekte olan hem de gelişmiş ekonomiler için ihracat çeşitlendirmesinin kilit bir bileşenidir. Dünyanın en hızlı büyüyen sektörlerinden biri olarak turizm, ekonomi içerisindeki payını giderek arttırmaktadır (UNWTO, 2019). Turizm yarattığı dolaylı istihdam ile sürdürülebilir bir büyüme açısından istihdama önemli bir katkı sağlamaktadır. Son yıllarda özellikle gelişmekte olan ülkeler karşılaştıkları ekonomik sorunlar ve darboğazları turizm sektörü ile aşmaya çalışması da turizm sektörünün önemini ortaya koymaktadır.

Krizler beklenmeyen ve birden ortaya çıkan ve önceden tahmin edilemeyen, ekonomik ve sosyal kayıplara yol açan olaylardır. Öngörülemeyen olaylar olan krizlerden birisi de “sağlık krizleridir”. Salgın hastalıklar sonucu ortaya çıkan krizler, insanların tatil kararlarını, seyahat destinasyonlarını belirlemelerinde kısa, orta ve uzun dönemde çeşitli değişimlere yol açtığı için turizm sektöründe turist sayısında ve turizm gelirlerinde kayıplara yol açmaktadır (Çeti ve Ünlüönen, 2019). Turizm ulusal ve bölge ekonomilerine önemli katkıları olan büyük bir endüstrisi olmasına rağmen kırılğan bir özelliğe sahip olması nedeniyle, ekonomik ve/veya sağlık krizleriyle karşılaştığında en çok etkilenen sektörlerden biridir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde, turizm gelirlerine aşırı güven nedeniyle krizlerin etkisi daha yıkıcı olup, ziyaretçi sayılarının azalmasına, işsizliğin artmasına, karların düşmesine, yatırımların azalmasına ve ulusal gelirin düşmesi nedeniyle sosyo-ekonomik koşulların kötüleşmesine sebep olmaktadır (Novelli vd., 2018). Sağlıkla ilgili krizler, özellikle turizme bağımlı ülkelerde önemli sosyo-ekonomik yansımalarla, turizm talebinde ani bir düşüşle sonuçlanan turist risk algısını da etkilemektedir (Novelli vd., 2018).

Yirmibirinci yüzyıl boyunca turizm, SARS, Kuş Gribi, Domuz Gribi, Ebola, MERS ve Covid-19 salgınları dahil olmak üzere hastalık salgınlarından kaynaklanan çeşitli sağlık krizlerine maruz kalmıştır. Bu hastalıkların küresel turizm üzerinde önemli etkileri olmamasına rağmen, bölgesel ve ülke düzeyinde etkileri söz konusudur. Bu çalışmada, öncelikle turizm ve salgınlar arasındaki ilişki incelenmiş ve geçmişte dünyayı etkisi altına alan salgınların turizmde yarattığı krizler ve bu krizlerin turizm ve ulusal gelir üzerindeki etkileri değerlendirilmiştir.

Turizm ve Etkileri

Uluslararası Bilimsel Turizm Uzmanları Birliği (AIEST)’ne göre, “insanların devamlı ikamet ettikleri, çalıştıkları ve her zamanki olağan ihtiyaçlarını karşıladıkları yerlerin dışına seyahatleri ve buralardaki, genellikle turizm işletmelerinin ürettiği mal ve hizmetleri talep ederek, geçici konaklamalarından doğan olaylar ve ilişkiler bütünü”, olarak tanımlanan turizm, çok yönlü yapısı itibariyle birçok bilim dalının araştırma konusu olmuştur (Kozak, 2012). Zaman zaman yaşanan krizlere rağmen 1950’li yıllardan beri sürekli büyüme göstermesi, sektörün gücünü ve dayanıklılığını göstermektedir. Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü (UNWTO) verilerine göre 2019 yılında dünyada yakıtlardan ve kimyasallardan sonra üçüncü büyük endüstri olarak kabul edilmektedir. Uluslararası turizmden elde edilen ihracat kazançları, dünya çapında birçok destinasyon için önemli bir dış gelir kaynağı olup iş yaratmaya, girişimciliği teşvik etmeye ve yerel ekonomileri geliştirmeye yardımcı olmaktadır (UNWTO, 2019).

Dünyanın en hızlı büyüyen sektörlerinden biri olarak turizm, ekonomi içerisindeki payını giderek arttırmaktadır (UNWTO). Küreselleşen dünyada teknolojideki ilerlemeler sayesinde iletişimin kolaylaşması ve hızlanması ile sınırlar ve mesafeler önemini yitirmiştir. Büyüyen turizm sektörü yabancı değişim kazançları, istihdam yaratma, ekonomik çeşitlilik, büyüme ve turizm literatüründe tartışılan diğer çeşitli unsurlar ile turizm sektörü bir kalkınma aracı olarak görülmektedir. Batı’da petrokimya endüstrisinden sonra ikinci en hızlı büyüyen sektör

olarak kabul edilmektedir. Turizm yarattığı dolaylı istihdam ile sürdürülebilir bir büyüme açısından istihdama önemli bir katkı sağlamaktadır. Son yıllarda özellikle gelişmekte olan ülkeler karşılaştıkları ekonomik sorunlar ve darboğazları turizm sektörü ile aşmaya çalışmaları da turizm sektörünün önemini ortaya çıkarmaktadır. Bireylerin gelir artışına ve ülkelerin ekonomik büyümesine paralel olarak giderek büyüyen turizm sektörü nedeniyle turizm “mavi altın” olarak nitelendirilmektedir (Gökdemir ve Durdu, 2007: 169-170).

Turizm sektörü, ekonomik büyümeyi destekleyen bir yapıya sahip olması nedeniyle birçok ülke tarafından desteklenmektedir. Turizm, ülke ekonomisindeki diğer sektörlerle girdi alış verişi içinde bulunması sebebiyle hem diğer sektörlerdeki gelişmelerden etkilenmekte hem de bu sektörleri etkilemektedir. Bu karşılıklı ilişki turizm sektörünün ekonomik gelişmedeki önemini ortaya koymaktadır. Turizm sektörü ziyaretçilere mal ve hizmet sunarak, ülkeye döviz girişi sağladığı için *görünmeyen ihracat* olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca turizm yoluyla gerçekleştirilen ihracat, turistin mal ve hizmetin bulunduğu ülkeye kendisinin gitmesi, taşıma maliyetlerinin olmaması sebebiyle mal ve hizmet ihracatına göre daha avantajlı görünmektedir. Turizmin görünmeyen ihracat olarak değerlendirilmesi, ihracat yapma imkânı olmayan ya da az olan bazı ülkelerin doğal, tarihi, kültürel değerler vb. unsurlar yoluyla ihracat yaparak, ülkeye döviz girişi sağlamasına yol açmaktadır. Türkiye ekonomisinde turizm gelirleri, dış ticaret açığı ve cari işlemler açığının kapatılmasında önemli bir rol oynamaktadır. Ayrıca turizm, döviz getirisi sağlayan yapısı gereği ödemeler dengesine de olumlu katkı sağlamaktadır (Şen ve Şit, 2015: 30-31). Türkiye'nin en rekabetçi ve en çok döviz getirisi olan turizm sektörü, doğrudan 54 sektörü, dolaylı olarak 185 sektörü etkilemektedir (Bahar, Çelik İlal, 2020: 126).

Turizm ve Krizler

Kriz, “sağlık, güvenlik, çevre ve ekonomik konularla ilgili paydaşların önemli beklentilerini tehdit eden, bir kuruluşun performansını ciddi şekilde etkileyebilecek ve olumsuz yorumlar üretebilecek, öngörülemeyen bir olay” olarak tanımlanmaktadır. Turizm krizi, destinasyonlar da dahil olmak üzere turistlerin ve turizm endüstrisi ile bağlantılı olan tüm taraflar için potansiyel olarak yıkıcı bir değişimle karşı karşıya kaldıkları durumlar olarak ifade edilmektedir (Henderson, 2007). Krizler, yerelden küresele doğru farklı ölçekte gerçekleşmektedir. Yerel düzeyde, bir tatil beldesinde yaşanan yangın, krizi tetiklerken, sonuçları sadece bölgesel düzeyde kalabilmektedir. Ancak deprem gibi doğal afetlerin ya da 2002 yılında Bali’de bir gece kulübüne düzenlenen bombalı saldırı gibi olayların neden olduğu krizlerin ulusal turizm endüstrisi üzerindeki etkisi daha büyüktür (Laws vd., 2007). Şehirde gerçekleştirilen terör saldırıları turizm talebini negatif olarak etkilemektedir. İstanbul Reina gece kulübünde (1 Ocak 2017) gerçekleşen katliam vb. saldırılar da turistlerin algılarını olumsuz etkilemekte ve şehrin destinasyon imajı zarar vermektedir (Çam, Çılgınoğlu, 2020). Krizler, turizm ve konaklama sektörünü kesintiye uğratmaktadır. ABD (Amerika Birleşik Devletleri)’de mortgage kredileri ile patlak veren ve kısa sürede tüm dünyayı etkileyen 2008 finans sektörü krizi, çok kısa sürede reel sektöre sıçramış olup, turizm sektörü de bu krizden ciddi olarak etkilenmiştir (Yıldız, Durgun: 2010:1). 2008 yılında

yaşanan bu finansal kriz nedeniyle uluslararası gelişler (%4) ve turizm gelirleri (%9,4) keskin bir düşüş yaşamıştır (Sekulovic, 2015).

Sağlık Krizlerinin Turizme Etkisi

Krizler, öngörülmezlik ve kontrol kaybı ile karakterize edilen yoğun belirsizlik dönemleridir (UNWTO, 2017: 17). Krizler, beklenmeyen ve birden ortaya çıkan ve önceden tahmin edilemeyen; ekonomik ve sosyal kayıplara yol açan olaylardır. Öngörülemez olaylar olan krizlerden birisi de “sağlık krizleridir”. Salgın hastalıklar sonucu ortaya çıkan krizler, insanların tatil kararlarını, seyahat destinasyonlarını belirlemelerinde kısa, orta ve uzun dönemde çeşitli değişimlere yol açtığı için; turizm sektöründe turist sayısında ve turizm gelirlerinde kayıplara yol açmaktadır (Çeti ve Ünlüöner, 2019).

Son yirmi yıl sağlık krizleri açısından değerlendirildiğinde, SARS 2002-2003 yıllarında, Kuş Gribi 2005-2008 yıllarında, Domuz Gribi 2009-2010 yıllarında gerçekleşmiş, Ebola 2013 yılında, MERS 2015 yılından beri ve COVID-19 2019 yılından beri devam etmektedir (Piret ve Boivin, 2021). Ayrıca Kuş Gribi Ocak 2021’de Fransa’da sekiz bölgede görülmüştür (wikipedia).

Batı Afrika da Ebola salgını, Aralık 2013’te Gine’de başlayıp Liberya, Sierra Leone başta olmak üzere Batı Afrika ülkelerine yayılan ve Haziran 2016’da sona eren Ebola kanamalı ateşi salgınıdır. Salgın sonucunda virüs 28616 kişiye bulaşmış, 11325 kişi hayatını kaybetmiştir (wikipedia). Gambiya’da yapılan bir araştırmaya göre, Ebola krizi 2014 yılında bir önceki yıla göre turist gelişlerinde %60 düşüşe neden olmuş, GSYİH, %9’dan %5,1’e daralmış, doğrudan istihdamda %40 gerilemeye neden olmuştur (Novelli vd., 2018).

Türkiye’de turizm sektörünün yapısal değişimi 1980’lerde başlamıştır. Genç nüfusu, misafırperverliği, kültürel zenginliği, stratejik konumu, iklimi ve doğal bitki örtüsüyle tüm dünyada açık hava müzesi olarak kabul edilen Türkiye, turizmde hak ettiği yere ulaşmıştır (Gökdemir ve Durdu, 2007:170). Türkiye’nin turizm sektöründe yarattığı değişim ve gelişim Tablo 1’de görülmektedir. Tablo 1’de 2000-2020 yılları arasında Türkiye’yi ziyaret eden yabancı turist sayısı, Türkiye’nin turizm gelirleri ve dolar bazında turistlerin yapmış oldukları ortalama harcama verileri yer almaktadır. Türkiye’yi ziyaret eden turist sayılarına bakıldığında, yirmi yıllık dönemde turist sayısı 2,15 kat artmıştır. Ancak 2020 yılı turist sayısını hesaplara dahil etmediğimizde aradan geçen 19 yıllık dönem de turist sayısı 8,79 kat artmıştır. 2020 yılında Covid-19 nedeniyle Türkiye’ye gelen turist sayısı 2019 yılına göre %69,14; turizm gelirleri ise %65,07 azalmıştır. Tüm dünyadaki uluslararası turist varışlarında bir önceki yıla oranla 2020 yılında %74’lük bir düşüşle 380 milyona gerilemiştir. Bu durum, 2008 finansal krizinin yaklaşık 11 katı olup uluslararası turizm harcamalarında tahmini 1,3 trilyon dolarlık bir kaybı temsil etmektedir (Covid 19 Report, 2021: 30).

Tablo 1: Türkiye’de Turist Sayısı ve Turizm Gelirlerinin Yıllara Göre Dağılımı

Yıl	Turist Sayısı	Değişim (%)	Turizm Gelirleri (ABD \$)	Değişim (%)	Ortalama Harcama (ABD \$)
2000	10428153	39,27	7636000	46,76	732
2001	11618969	11,42	10066500	31,83	969
2002	13256028	14,09	11900900	18,22	640
2003	14029558	5,84	13203100	10,94	850
2004	17516908	24,86	17076607	29,34	843
2005	21124886	20,60	20322111	19,01	842
2006	19819833	-6,18	18593951	-8,50	803
2007	23340911	17,77	20942500	12,63	770
2008	26336667	12,83	25415067	21,36	820
2009	27077114	2,81	25064482	-1,38	783
2010	28632204	5,74	24930997	-0,53	755
2011	36769039	28,42	28115692	12,77	778
2012	37715225	2,57	29007003	3,17	795
2013	39860771	5,69	32308991	11,38	824
2014	41627246	4,43	34305903	6,18	828
2015	41114069	-1,23	31464777	-8,28	756
2016	30906680	-24,83	22107440	-29,74	705
2017	37969824	22,85	26283656	18,89	681
2018	46112592	21,45	29512926	12,29	647
2019	51747199	12,22	34520332	16,97	666
2020	15971201	-69,14	12059320*	-65,07	762

*2020 yılına ait yıllık veriler 1.,3. ve 4. çeyrekleri kapsamaktadır. Covid 19 nedeniyle sınır kapılarında anket yapılamadığından 2. çeyreğe ilişkin veriyi kapsamamaktadır.

Kaynak: <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=Egitim,-Kultur,-Spor-ve-Turizm-105>

Krizlerin şiddetini anlayabilmek için coğrafi alan üzerine yayılma ve etkisinin süresine bakmak gerekmektedir (Göçen, Yirik ve Yılmaz, 2011: 498). Dünya’da 2000 yılı itibariyle yaşanan sağlık krizleri incelendiğinde, 2002 yılında SARS, 2006 yılında Kuş Gribi¹, 2009 yılında Domuz Gribi, 2012 yılında MERS, 2013 yılında Ebola ve 2020 yılında Covid-19 olarak altı büyük salgın gerçekleşmiştir².

İlk Çin’de 2002 yılında ortaya çıkan SARS salgınından en çok Asya ülkeleri olan Çin, Hong Kong, Singapur ve Vietnam etkilenmiş; uluslararası turizmin Asya’ya güvenli bir turistik yer olarak imajını ciddi ölçüde zedelemiş olup, bu ülkelerde turizm sektörünün çökmesine sebep olmuştur. Kuş Gribi kalıcı olmasına rağmen SARS, turist sayısı üzerinde Kuş Gribi’nden daha önemli bir etki göstermiştir. SARS, bu dört ülkede 20 milyar ABD doları üzerinde Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYİH) kaybına; Asya’nın geri kalan, hatta hiç hastalık görülmeyen ülkelerde bile %70’ten fazla bir düşüşe yol açmıştır. Dünya çapında 8096 kişiye bulaşmış olan

¹ Kuş Gribi, 2003-2008 yılları arasında ortaya çıkmıştır. İlk Aralık 2003 Güney Kore’de başlayıp daha sonra Doğu Asya ülkelerinde görülmüştür. Başlangıçta Doğu ve Güneydoğu Asya’da tespit edilen salgın, daha sonra dünya çapına yayılmış olup, turizm sektörünü olumsuz etkilemiştir. Türkiye’de vakalar 2006 yılında görülmüştür. Kuş Gribi Dünya Sağlık Örgütü (WHO) verilerine göre salgının başlangıcı olan 2003 yılından 2019 yılına kadar tüm dünyada 861 vaka ve 455 ölüm görülmüştür. Türkiye’de görülen vaka sayısı 12’dir.

² Salgın hastalıklardaki insan ölümleri, doğrudan insan ölümlerinin sayısına göre karşılaştırılır (McAleer vd., 2010: 100).

SARS salgınının %96'sı Asya'da ve geri kalan %4 ise diğer ülkelerde ortaya çıkmıştır (McAleer vd., 2010: 100-101). Örneğin, Makao'da SARS salgınının turizme etkisini belirlemek için yapılan bir çalışmada, şehre gelen turist sayısının rekor düzeyde düşük seviyeye ulaştığı görülmüştür. Makao'da tespit edilen sadece bir vaka olmasına rağmen, Hong Kong'a yakın olması nedeniyle, Makao turizmden olumsuz etkilenmiştir (Sio-Chong ve Yuk-Chow, 2020). SARS'ın etkisi daha çok Asya ülkelerinde görüldüğü için, 2002 yılında Türkiye'ye gelen turist sayısı ve turizm gelirlerinin artış hızları 2000 ve 2001 yıllarına göre düşmüştür. Turist gelişleri 2000 yılında %39,27; 2001 yılında %10,24 ve 2002 yılında %12,34 gerilemiştir. Turizm gelirleri ise 2000 yılında %46,76, 2001 yılında %31,83 ve 2002 yılında 18.22'ye düşmüştür. Ancak bu gerilemelerde doğal (deprem, hastalık vb.), insan kaynaklı (terör, savaş, politik etkenler vb.) krizler ile finansal ve ekonomik krizlerinde etkisi olmuştur (Li, Blakeb ve Cooper: 2010: 436-437). Ortalama harcamalar bakımından giderek azalma görülmektedir (Tablo 1).

Turizm sektörü üzerinde etkisi olan bir diğer salgın ise Kuş Gribi'dir. Tablo 1'de görüldüğü gibi 2006 yılında Kuş Gribi nedeniyle Türkiye'ye gelen turist sayısı %6,17, turizm gelirleri %8,50 ve ortalama harcamalar ise %4,63 azalmıştır. Ancak bu azalışta Almanya'da gerçekleşen 2006 Dünya Kupası organizasyonunun da etkisi olduğu söylenebilir (Şen ve Şit, 2015: 36). Kuş gribi, Doğu ve Güneydoğu Asya'da görüldüğü için turizm üzerindeki etkilerinin bu ülkelerde yoğunlaştığı belirlenmiştir. Yapılan bir araştırmada, Vietnam'daki 2004 Kuş Gribi salgınının GSYİH'de %1,8'lik bir düşüşe yol açtığı belirtilmiştir.

Kuş Gribi salgınından sonra birçok ülkeye yayılan Domuz Gribi salgını ilk kez Nisan 2009'da ABD'de görülmüş olup, turizm sektöründe ciddi etkilere yol açmıştır (Çeti ve Ünlüönen, 20019: 114-115). Bu salgına küresel ekonomide yavaşlamaya ve resesyona sürükleyen 2009 küresel mali krizi de eşlik etmiştir. İnsanların harcanabilir gelirindeki azalma, tatiller gibi lüks malların tüketiminde azalmaya neden olmakta ve önemli ölçüde kötüleşen ekonomik durum, iş seyahati taleplerini olumsuz etkilemektedir. Turizmde talebi azaltan bir diğer faktör, azalan iş güvenliği ve artan finansal yükümlülükler gibi tüketicilerin gelecekleri hakkında karamsar olmalarıdır. SARS gibi doğal afetler turizmi, ekonomik krizlerden daha ağır etkilerken, ekonomik kriz talepten ziyade seyahat bütçesini etkilemiştir. Bir finansal krizin iç turizm üzerindeki etkisi, o ülkenin iç ekonomik koşullara göre değişmektedir. Türkiye'ye gelen turist sayısında artışın sebebi, turizm ürünlerinin Türkiye'de nispeten ucuz olmasından kaynaklanmaktadır ((Li, Blakeb ve Cooper: 2010: 439-441). Tablo 1'de görüldüğü gibi Domuz Gribi'nde Türkiye'ye gelen turist sayısı %2,81 artmış, turizm gelirleri %1,38 ve ortalama harcamalar ise %4,51 gerilemiştir. Ancak turist sayısında ve turizm gelirlerindeki bu düşüşte 2009 yılında İsrail ile Türkiye arasında "one minute" olayı ile başlayan ve akabinde "Mavi Marmara" ile artan gerginlik ve Birleşmiş Milletler Raporunun açıklanması ve İstanbul Havalimanında bir grup İsrailli turist'in İsrail basının tarafından gözaltı olarak açıklanması gibi siyasal krizlerin de etkisi olmuştur (Çavuşgil Köse ve Ayhün, 2020: 32).

MERS 2012 yılında ilk kez Suudi Arabistan'da tanımlanan viral bir solunum hastalığıdır (Ay, 2020: 159). Haziran 2018'e kadar süren MERS, 5 kıtada ve 27 farklı ülkede görülmüş olup 791 kişinin ölümüne sebep olmuştur. SARS'ta ölüm oranı %10,9 iken MERS'te %35'e çıkmıştır (www.tuba.gov.tr, 2020: 25-26). MERS, Arap Yarımadasında devam eden bir salgınken, hac ve umre ziyaretleri ile Avrupa, Kuzey Afrika, Güneydoğu Asya, ABD'ye yayılmıştır. Salgın Arap Yarımadası dışında Güney Kore, Mısır, İngiltere, Fransa, Almanya, Hollanda, Yunanistan, İtalya, Tunus, Malezya, Filipinler ve ABD'de görülmüştür (Köse ve Ayhün, 2020: 38-39). Güney Kore'de yapılan bir araştırmada MERS döneminde, Haziran 2015'ten Eylül 2015'e kadar, turist sayısı bir önceki yıla oranla 1968765 azalmış ve turizm geliri ise 3,1 milyar ABD doları gerilemiştir (Choe vd., 2021: 1117). Tablo 1'de görüldüğü gibi MERS salgınında Türkiye'ye gelen turist sayısı %2,57, turizm gelirleri %3,17 ve ortalama harcamalar ise %2,18 artmıştır. MERS salgını, Türkiye'ye daha çok Avrupa ülkelerinden turist gelmesi (KTB verileri) sebebiyle turist sayısının, turizm gelirlerinin ve ortalama harcamaların artış hızı büyük oranda düşmüş ancak olumsuz olarak etkilememiştir.

İlk Ebola salgını vakası Aralık 2013'te Batı Afrika ülkesi Gine'de görülmüştür. WHO, Ebola'yı "vaka ölüm oranı %90'a varan şiddetli, genellikle ölümcül bir hastalık" olarak tanımlamaktadır. Ebola salgını için Batı Afrika'da beş ülkede 28607 vaka tespit edilmiş ve 11314 ölüm gerçekleşmiştir. Afrika kıtasında, bu salgında Ebolanın görülmediği destinasyonlarda bile turizm sektörü ciddi zarara uğramıştır (Mizrachi ve Fuchs, 2016: 59). Tablo 1'de görüldüğü gibi Ebola salgınında Türkiye'ye gelen turist sayısı %5,69, turizm gelirleri %11,38 ve ortalama harcamalar ise %3,64 artmıştır. Ebola salgını, 2012 MERS salgınından bir sonraki yıl ortaya çıkmıştır. Ancak Türkiye'ye daha çok Avrupa ülkelerinden turist gelmesi (KTB verileri) sebebiyle turist sayısında, turizm gelirlerinde ve ortalama harcamaların oranında 2012 öncesi yıllara kıyasla ciddi oranda düşüş yaşanmış olup bir önceki 2012 yılına göre ise artış gözlenmiştir. Bu küçük artışta 2012 MERS salgınında Suudi Arabistan merkezli olması etkili olmuşken, 2013 Ebola salgınının Batı Afrika merkezli olması rol oynamıştır. Çünkü Türkiye'de Orta Doğu Ülkelerinden, Batı Afrika ülkelerine göre daha fazla turist gelmektedir. Türkiye'ye gelen turistlerin büyük çoğunluğu Avrupa ülkelerinden olup, %14,44'ü Almanya'dan, %7,19 İngiltere'den, %3,76'sı Hollanda'dan, %3,0 Fransa'dan, %2,10'u İtalya'dandır. Beş Avrupa ülkesi, Türkiye'yi ziyaret eden turistlerin %30,49'unu oluşturmaktadır (www.ktb.gov.tr, 2013)

Tablo 1'de Türkiye'ye gelen turist sayısı ve turizm gelirleri 2015-2016 yıllarında düşmüştür. Bu düşüşte 2015 yılında Rusya savaş uçağının düşürülmesi ve Ankara tren garı önünde IŞİD terör örgütü tarafından patlatılan iki bomba; 2016 yılında 15 Temmuz FETÖ darbe girişimi, Almanya'da Ermeni Soy Kırımı Tasarısı'nın kabulü, ABD'li papaz Andrew Craig Brunson'un tutuklanması, PKK tarafından Ankara Kızılay, Bursa Ulu Camii ve İstanbul Beşiktaş ve Vezneciler'de gerçekleştirilen terör saldırıları, Gaziantep-İstanbul Sultanahmet ve Atatürk Havalimanı'n da IŞİD tarafından gerçekleştirilen bombalı terör saldırıları, Rusya-Türkiye arasındaki uçak krizi gibi siyasal krizler etkili olmuştur (Çavuşgil Köse ve Ayhün, 2020: 32).

Covid-19, yirmibirinci yüzyılın en son ve en büyük salgını olarak Aralık 2019 tarihinde Çin'in Hubei eyaletine bağlı Wuhan şehrinde görülmüş olup WHO (2020) tarafından, 7 Ocak 2020'de Covid-19 olarak tanımlanmıştır. Wuhan şehrinde sonra ülkedeki diğer şehirlere ve ardından tüm dünyaya yayılarak birçok toplumsal ve ekonomik soruna yol açmıştır (Karadeniz vd. 2020: 3118). Bu daralma 1930'lu yıllarda ortaya çıkan "Büyük Buhran"dan bu yana ilk kez ortaya çıkan bir durum olarak değerlendirilmiştir (TÜRSAB, 2020a).

İnsan sağlığını tehdit etmenin dışında ekonomileri de tehdit eden bu virüsün, tüm dünya ülkeleri üzerindeki ekonomik etkileri derin gözükmetedir. Gössling vd. (2020), Covid-19 salgınının turizm ve küresel değişimi üzerine bir araştırma yapmıştır. Araştırmada son 40 yıl içerisinde yaşanan salgınlar arasında ekonomiye ve turizme etkisi en büyük olan salgın olarak değerlendirilmiştir. Salgın nedeniyle uluslararası hava yolculuğunun hızla yavaşlaması ve birçok ülkenin seyahat yasakları koyması, sınırları kapatması veya karantina dönemleri uygulamasıyla, uluslararası ve iç turizm haftalarca hızla düşmüştür. Havacılık yolcu trafiği 2020'de %60 azalırken, denizcilik faaliyeti %10 civarında azalma göstermiştir (Covid 19 Report, 2021: 3). Devam eden Covid-19 ile başlangıçta nitelikli işgücü olarak ifade edilen beyaz yakalılar daha çok evden çalışırken, niteliksiz işgücü olarak tanımlanan mavi yakalılar işlerini kaybetme riski ile karşı karşıya kalmışlardır. Salgının ülke ekonomileri üzerindeki etkisi şiddetli olmuş; üretim, istihdam ve gelir kayıplarına neden olmuştur (Bahar ve Çelik İlal, 2020: 128). Etkisi küresel düzeyde hissedilen Covid-19, Türkiye'de turist sayısı ve turizm gelirleri artış hızları üzerinde ciddi düşümlere sebep olmuştur. Türkiye'ye gelen turist sayısı 2020 yılında %69,14, turizm gelirleri ise %65,07 oranında azalmıştır. Ortalama harcamalar bakımından ise turist sayısı ve turizm gelirlerindeki azalmanın tersine %14,41'lik bir artış görünmektedir (Tablo 1).

Türkiye'de hizmet sektöründe önemli bir yere sahip olan turizm sektörü, salgın ve salgının yarattığı düzenlemelerden ciddi olarak etkilenmiştir. Turizm hareketleri küresel düzeyde 2020 yılı başından itibaren neredeyse durma noktasına gelmiş, 2020 yılının turizm açısından kayıp bir yıl olarak değerlendirilmesine neden olmuştur. Dünya Turizm Örgütüne göre uluslararası turizm %74 daralarak, şimdiye kadarki en kötü yılını geçirmiştir (Covid 19 Report, 2021: 3).

Turizm gelirlerinin ülke ekonomisi içerisinde ne kadar öneme sahip olduğunun bir göstergesi de turizm gelirlerinin Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYİH) içindeki payıdır.

Tablo 2: Turizm Gelirlerinin GSYİH İçerisindeki Payı

Yıl	Turizm Gelirleri (milyon \$)	Değişim (%)	GSYİH (milyon \$)	Değişim (%)	Turizm Gelirinin GSYİH İçindeki Payı
2000	7636	46,76	274303	6,9	2,88
2001	10067	31,83	201751	-26,45	5,3
2002	11901	18,22	240253	19,08	5,4
2003	13203	10,94	314592	30,94	4,4
2004	17077	29,34	408876	29,97	4,2
2005	20322	19,01	506308	23,83	4,1
2006	18594	-8,50	557058	10,02	3,4
2007	20943	12,63	681337	22,31	3,1
2008	25415	21,36	770462	13,08	3,3
2009	25064	-1,38	649273	-15,73	3,9
2010	24931	-0,53	776993	19,67	3,2
2011	28116	12,77	838763	7,95	3,4
2012	29007	3,17	880556	4,98	3,3
2013	32309	11,38	957783	8,77	3,4
2014	34306	6,18	938953	-1,97	3,7
2015	31465	-8,28	864317	-7,95	3,7
2016	22107	-29,74	869693	0,62	2,6
2017	26284	18,89	858996	-1,23	3,1
2018	29513	12,29	778377	-9,39	3,8
2019	34520	16,97	761428	-2,18	4,6
2020	12059*	-65,07	720101	-5,43	3,8

Kaynak: <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=Egitim,-Kultur,-Spor-ve-Turizm-105>

Tablo 2’de turizm gelirlerinin GSYİH içerisindeki payına bakıldığında, incelenen dönemlerde finansal ve siyasal krizlerin de etkisi (2001, 2009, 2015, 2016 yılları) olup salgın yılları olan 2002 yılında %5,4, 2006 yılında %3,4, 2012 yılında %3,3, 2013 yılında %3,4 ve 2020 yılında %3,8 olarak gerçekleşmiştir. Bu noktadan hareketle, turizm gelirlerinin kriz dönemlerinde ülkeye gelir getirici diğer ekonomik sektörlerle göre daha dirençli olduğu ve GSYİH’ye katkısının arttığı söylenebilir.

Covid-19 salgınının ortaya çıkması ile 2020 yılında dünyada küresel düzeyde turizm destinasyonları büyük kayıplara uğramıştır. Türkiye Seyahat Acentaları Birliği (TÜRSAB) verilerine göre turizmde Türkiye’nin önde gelen rakiplerinden Yunanistan sekiz ayda %81, İspanya ilk yedi ayda %76, İtalya ilk sekiz ayda %43, Hırvatistan ilk yedi ayda %53, Portekiz ilk yedi ayda %40 ve Mısır ilk yedi ayda %82 oranında kayıp yaşamıştır (TÜRSAB, 2020a: 8).

Tablo 3’te Türkiye’de 2000-2017 yılları arasında dış ticaret açığı, turizm gelirleri ve turizm gelirlerinin dış ticaret açıklarını kapama oranı verilmiştir. Veriler incelendiğinde, Türkiye’de turizm gelirlerinin dış ticaret açıklarını kapamada ne kadar önemli bir rol üstlendiği görülmektedir. Salgınları yaşadığı 2002 yılında turizm

gelirlerinin dış ticaret açığını kapama payı %98,19, 2006 yılında %42,83, 2012 yılında %43,75 ve 2013 yılında %32,35 olmuştur. Ancak 2018, 2019 ve 2020 yılı verileri henüz oluşturulmadığı için değerlendirme yapılamamıştır. Tablo 3'ün geneli incelendiğinde, turizm gelirlerinin her yıl Türkiye ekonomisine olumlu katkı sağladığı anlaşılmaktadır.

Tablo 3: Türkiye’de Turizm Gelirlerinin Dış Ticaret Açıklarını Kapama Payı,

Yıllar	Dış Ticaret Açığı (DTA) (milyon \$)	Turizm Gelirleri (milyon \$)	Turizm Gelirinin DTA Kapama payı (%)
2000	26728	7636	37,38
2001	10065	10067	133,63
2002	15495	11901	98,19
2003	22087	13203	73,81
2004	34373	17077	58,95
2005	43298	20322	55,72
2006	54041	18594	42,83
2007	62791	20943	43,34
2008	69936	25415	44,3
2009	38786	25064	82,52
2010	71661	24931	46,09
2011	105935	28116	34,13
2012	84067	29007	43,75
2013	99859	32309	32,35
2014	84509	34306	40,59
2015	63268	31465	49,73
2016	55996	22107	39,48
2017	76736	26284	34,25

Kaynak: Kaynak: Türkiye Seyahat Acentaları Birliği, Türkiye Turizm Yatırımcıları Derneği <https://www.tursab.org.tr/istatistikler-icerik/dis-ticaret-aciklarinin-kapatmada-payi>, 13.11.2021.

Turizmin emek yoğun bir sektör olması, istihdamı arttırarak işsizliğin önlenmesinde önemli bir rol üstlenmektedir (Şit, 2016: 101). Turizm sektörünün gelişmesi ile istihdam arasında pozitif yönlü bir ilişki olması, turizmin gelişmesine ve turistik yatırımların arttırmasını sağlamaktadır (Külahçı, 1992: 106). Tablo 4’te görüldüğü üzere Türkiye’de istihdam edilen kişi sayısı 2000 yılında 21581 kişi iken 2019 yılında 28080’e ulaşmıştır. Küresel düzeyde etkili olan Covid-19 salgınında ise Türkiye’de istihdam 2020 yılında 26812’e düşmüş ve %4,5 oranında azalmıştır. Bu hızlı düşüş, incelenen yirmi yıllık sürede 2004 (%7,2) yılından sonraki en sert düşüştür. TÜRSAB (2020b) raporunda salgının turizm sektöründeki istihdamın son derece olumsuz etkilendiği ifade edilmiştir. Salgında Türkiye’de turizm istihdamı Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) verilerine göre Ağustos 2019’da 1252332 olan istihdam Ağustos 2020’ye kadar geçen sürede 120000 azalarak, 1133762 kişiye düşmüştür. Turizm istihdamı, Ağustos 2019 döneminde özel sektör istihdamının %8,9’unu oluştururken, Ağustos 2020 döneminde %7,69’a gerilemiştir. WTO verilerine göre, 2020’de küresel çalışma saatlerinin yüzde 8,8’i, yani 255 milyon tam zamanlı iş kaybı, 2009 mali krizi sırasındaki iş kayıplarının dört katından daha fazla bir miktara denk gelmektedir. Aynı zamanda salgın 119-124 milyon insanı yoksulluğa itmiştir. Tüm dünyada

yaşanan 2008-2009 finansal krizde küresel işgücüne katılım oranı %0,2 düşerken, Covid-19'da ise bu düşüşün %2,2 olması (Covid 19 Report, 2021: 3), krizin kapsamını göstermesi açısından önemlidir.

Tablo 4: Türkiye'de İstihdam

Yıllar	İstihdam (bin)	Değişim Oranı (%)
2000	23078	-3,35
2001	23491	1,79
2002	23818	1,39
2003	23640	-0,75
2004	22016	-6,87
2005	22454	1,99
2006	22751	1,32
2007	23114	1,60
2008	23805	2,99
2009	24748	3,96
2010	25641	3,61
2011	26725	4,23
2012	27339	2,30
2013	28271	3,41
2014	25933	-8,27
2015	26621	2,65
2016	27205	2,19
2017	28189	3,62
2018	28738	1,95
2019	28080	-2,29
2020	26812	-4,52

Kaynak: www.tuik.gov.tr

Sonuç

Öngörülemeyen olaylar olarak tanımlanan krizler turizm sektöründe turist sayısı ve turizm geliri açısından kayıplara yol açmaktadır. Çok farklı unsurlara bağlı olarak ortaya çıkan krizlerden bir tanesi de salgın hastalıklar sonucu ortaya çıkan krizlerdir. Salgına bağlı olarak oluşan kriz ortamında salgının ortaya çıktığı destinasyonun imajı zedelenmekte ve turistler açısından güven problemi doğmaktadır. Aynı zamanda kırılğan yapısıyla turizm sektöründe geceleme sayısının düşmesi, turist sayısının ve turist harcamalarının azalması gibi turizm ekonomik göstergelerinde gerilemeyle kendini göstermektedir. Bu çalışmada 2000-2020 yılları arasında görülen salgın hastalıklara bağlı olarak oluşan sağlık krizlerinin turizm sektörü ve ulusal gelir üzerindeki etkisi incelenmiştir. Çalışmada SARS, Kuş Gribi, Domuz Gribi, MERS, Ebola ve Covid-19 salgınları ele alınmıştır. Bu salgınlar, potansiyel olarak çok yıkıcı olaylardır ve bu hastalıkların belki de en önemli özelliği beraberinde getirdikleri belirsizlik ortamıdır. Covid-19 virüsü kısa sürede küresel çapta yayılarak salgına dönüşmüştür. Sağlık krizi olarak başlayan Covid-19 salgını şu ana kadar görülen en etkili salgın olup dünyayı her açıdan değiştirmiş; küresel bir finansal krize dönüşmüştür. Şüphesiz ki Covid-19 salgınından en büyük darbeyi, turizm sektörü almıştır. Salgının küresel turizmde yarattığı etki nedeniyle 2020 yılı dünya turizminin en zorlu yılı olarak ifade edilmiştir.

Salgınların turist sayısı, turizm gelirleri, ortalama harcamalar üzerindeki etkisi, turizmde Türkiye'nin rakiplerinin yaşadığı kayıplar, turizm gelirlerinin ulusal gelir, istihdam ve dış ticaret üzerine bir değerlendirme yapılmıştır. Turizm sektörü verilerine göre salgınların ülkelerin turist sayıları ve turizm gelirleri üzerinde etkisi olduğu görülmüştür. Salgınla ilgili ilk vakanın görüldüğü yıl veya bir sonraki yılda ülkelerin gelen turist sayılarında düşüş yaşandığı tespit edilmiştir. Salgın hastalıklara bağlı olarak oluşan kriz ortamında salgın hastalığın ortaya çıktığı ve etkili olduğu ülke ve komşu ülkelerde destinasyon imajı da olumsuz yönde etkilenmektedir. Bu sebeple ortaya çıkan sağlık krizleri sonrasında turistlere doğru mesajlar iletilerek bozulan ülke imajı düzeltilmeye çalışılmalıdır. Destinasyona olan güvenin artırılması için yapılan faaliyetler literatürde imaj düzeltme stratejileri olarak değerlendirilmekte olup bu konuda medya önemli rol oynamaktadır. Özellikle kriz dönemlerinde ülke imajının zarar görmemesi için medyanın konu ile ilgili doğru bilgilendirilmesi ve olabildiğince haberlerin doğru aktarılması sağlanmalıdır. Salgınlar kontrol altına alındıktan sonra da bozulan güvenin geri kazanılması için gerekli girişimlerde bulunulmalıdır. Ayrıca turizmde agro, eko, çitlik turizmi, medikal, termal turizm gibi ürün çeşitlendirilmesine gidilmelidir.

Mavi altın olarak nitelendirilen turizm, Türkiye ekonomisi için önemli bir sektördür. Dolayısıyla turizm yatırımları her zaman özel bir önem taşımıştır. Krizlerden çok etkilenmemek ve gerekli tedbirleri zamanında ve hızlı bir şekilde alabilmek için turizm ve seyahat sektörünü ilgilendiren tüm yasal düzenlemeler Turizm Bakanlığı altında ve tek çatı altında toplanmalıdır.

Kaynakça

- Arbulu I., Razumova M., Rey-Maquiera J. ve Sastre F. (2021). Measuring Risks and Vulnerability of Tourism to the COVID-19 Crisis in the Context of Extreme Uncertainty: The Case of The Balearic Islands, *Tourism Management Perspectives*, 39, 100857.
- Ay A. (2020). Orta Doğu Solunum Sendromu Coronavirüsü Salgınları, *ESTÜDAM Halk Sağlığı Dergisi*, 5 (1), 158-67.
- Bahar O., Çelik İlal, N. (2020). Coronavirüsün (COVID-19) Turizm Sektörü Üzerindeki Ekonomik Etkileri, *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 6 (1), 125-139.
- Choe Y., Wang J. ve Song H. (2021). The Impact of the Middle East Respiratory Syndrome Coronavirus on Inbound Tourism in South Korea Toward Sustainable Tourism. *Journal of Sustainable Tourism*, 29 (7), 1117-1133.
- Çam O., Çilginoğlu H. (2020). İstanbul'da Gerçekleştirilen Terör Saldırıların İncelenerek Bu Destinasyonun İmajının Turistlerin Zihinlerinde Oluşturdukları Algıların Değerlendirilmesi, *Uluslararası Türk Dünyası Turizm Araştırmaları Dergisi*, 5 (2), 271-283.
- Çavuşgil Köse B., Erden Ayhün S. (2020). Turizmde Kriz Yönetimi "Covid-19 Salgınının Analizi", *Livre De Lyon, Lyon, Fransa*.
- Çelik A. K., Özcan S., Topcuoğlu A., Yıldırım K. E. (2013). Effects of The Tourism Industry on The Balance of Payments Deficit, *Anatolia*, 24 (1), 86-90.
- Çeti B., Ünlüönen K. (2019). Salgın Hastalıklar Sebebiyle Oluşan Krizlerin Turizm Sektörü Üzerindeki Etkisinin Değerlendirilmesi, *AHBVÜ Turizm Fakültesi Dergisi*, 22 (2), 109-128.
- Garau-Vadell J. B., Gutierrez-Tano D. ve Diaz-Armas, R. (2018). Economic Crisis And Residents' perception of The Impacts of Tourism İnmass Tourism Destinations, *Journal of Destination Marketing & Management*, 7, 68-75.
- Gökdemir L., Durdu K. (2007). Economic Significance of Tourism in The Economic Growth of Turkey. *Revista Tinerilor Economisti*, 1 (7), 169-176.
- Henderson J. C. (2007). *Managing Tourism Crises*, Butterworth-Heinemann Publications, Oxford.
- Karadeniz E., Beyaz F. S., Ünlübulduk S. N. ve Kayhan E. (2021). Covid-19 Salgınının Turizm Sektörüne Etkilerinin ve Uygulanan Stratejilerin Değerlendirilmesi: Otel Yöneticileri Üzerinde Bir Araştırma, *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 4 (4), 3116-3136.
- Kınacı, B., Pehlivan, N. A. ve Seyhan, G. (2011). *Turizm ve Çevre*, Pegem Akademi, Ankara.
- Külahçı M. (1992). *Turizm Sektöründe İşgücünün Mesleki Eğitimi*, Turizm Eğitimi Konferans Workshop, Ankara.
- Li S., Blakeb A., Cooper C. (2010). China's Tourism in A Global Financial Crisis: A Computable General Equilibrium Approach. *Current Issues in Tourism*, 13 (5), 435-453.
- Mcaleer M., Huang B., Kuo H., Chen C., Chang C. (2010). An Econometric Analysis of SARS and Avian Flu on International Tourist Arrivals to Asia. *Environmental Modelling & Software*, 25 (1), 100-106.

- Mizrachi I., Fuchs G. (2016). Should We Cancel? An Examination of Risk Handling in Travel Social Media Before Visiting Ebola-Free Destinations. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 28, 59-65.
- Novelli M., Burgess L. G., Jones A. ve Ritchie, B. (2018). "No Ebola...Still Doomed"–The Ebola-Induced Tourism Crisis. *Annals of Tourism Research*, 70, 76-87.
- Piret J. ve Boivin G. (2021). Pandemics Throughout History, *Frontiers in Microbiology*, 1-15.
- Sekulovic, N. (2015). Trends and New Initiatives in Tourism At The Time of The General Economic Crisis and the Current Situation in Serbian Tourism, *Procedia Economics and Finance* 23, 1628-1634.
- Sio-Chong U. ve Yuk-Chow S. (2020). The Impacts of Financial and Non-Financial Crises on Tourism: Evidence From Macao and Hong Kong, *Tourism Management Perspectives*, 33, 100628.
- Şen A., Şit M., (2015). Turizm Gelirlerinin Türkiye Ekonomisindeki Rolü ve Önemi, *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5 (2), 30-45.
- Şit M., (2016). Turizm Türkiye’de Turizm Sektörünün İstihdama Katkısı, *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 7 (1), 101-117.
- Ünlüöner K., Özekici Y. K., (2018). Turizm ve Ödemeler Bilançosu Açısından Akdeniz Çanağında Bulunan Destinasyonlar Üzerine Bir Değerlendirme, *Gazi Üniversitesi Turizm Fakültesi Dergisi* 1, 1-33.
- WHO (2007), Cumulative Number of Confirmed Human Cases of Avian Influenza A/(H5N1) Reported to WHO, https://www.who.int/influenza/human_animal_interface/2020_01_20_tableh5n1.pdf?ua=1
https://tr.wikipedia.org/wiki/bat%4b1_afrika_ebola_salg%4b1n%4b1:
- Erişim Tarihi: 16.10.2021.
<http://www.tuba.gov.tr/files/images/2020/kovidraporu/covid-19%20raporu-final%2b.pdf>,
Erişim Tarihi: 13.11.2021.
<https://www.tursab.org.tr/assets/uploads/arastirmalar/covid-19-surecinde-turkiye-ve-dunya-turizmi.pdf>, Erişim Tarihi: 13.11.2021.
<https://www.tursab.org.tr/dunya-turizmi-degerlendirmesi>, Mayıs 2020a, Erişim Tarihi: 13.11.2021.
<https://www.tursab.org.tr/dunya-turizmi-degerlendirmesi>, Aralık 2020b, Erişim Tarihi: 13.11.2021.
<https://biruni.tuik.gov.tr/isgucuapp/isgucu.zul>, Erişim Tarihi: 14.11.2021.
<https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/0ab87526-c290-4bdd-94d4-b8e99e70eba9/bopmetaveri.pdf?mod=ajperes&cacheid=rootworkspace-0ab87526-c290-4bdd-94d4-b8e99e70eba9-mcfyr7h>, Erişim Tarihi: 13.11.2021.
- Covid 19 Report CCSA (2021). How COVID-19 is Changing the World: A Statistical Perspective Volume III. https://unstats.un.org/unsd/ccsa/documents/covid19-report-ccsa_vol3.pdf.

OYUNCAK TURİZMİNİN KAVRAMSAL DEĞERLENDİRİLMESİ

Öğr. Gör. Dr. Didem KUTLU
Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler MYO

ORCID: 0000-0003-0959-5314

Öğr. Gör. Zeynep AKTAŞ ÇİMEN
Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler MYO

ORCID: 0000-0003-3354-5202

Özet

Turizm, insanların kişisel veya profesyonel amaçlarla olağan çevrelerinin dışındaki ülkelere veya yerlere hareketini gerektiren sosyal, kültürel ve ekonomik bir faaliyettir. Turizm, dünyada en büyük üçüncü ihracat kategorisi olduğu için işletmeler ve ülkeler tarafından çok önem verilen bir endüstridir. Dijitalleşme, inovasyon, daha fazla erişilebilirlik, toplumsal değişiklikler, daha sofistike ve talepkâr tüketicinin varlığı, turizm sektörünü şekillendirmektedir. Ayrıca turizmin karakteristik özelliklerinden biri olan “dinamiklik”, turizmin sürekli değişimini zorunlu kılmaktadır. Tüketici istek ve beklentilerindeki değişiklik ve dünyada yaşanan teknolojik gelişmeler göz önüne alındığında, turizmin bireyleri ilgilendiren klasik tanımının, kavramsal olarak yeni çağın gereklerine uymadığı düşünülebilir. Robot teknolojisi, oyuncak turistler ve evcil hayvanların da turizm faaliyetine katıldığı düşünüldüğünde turizmin sadece bireylerin yer değiştirme faaliyetinden oluşmadığı, insan olmayan gezginlerin de turizm faaliyetinin içinde olduğu görülmektedir. Yaşanan bu değişikliklerle birlikte turizmden daha fazla pay almak isteyen ve rekabet avantajı yakalamak isteyen işletmeler, ürünlerde farklılaştırmaya giderek tüketicinin farklı taleplerini yerine getirmeye çalışmaktadırlar. Turizmde ürün çeşitlendirilmesinin sağlamak, gelirleri maksimize etmek, pazar payını artırabilmek ve değişen talebi karşılayabilmek için robot, evcil hayvanlar ve oyuncaklar gibi insan olmayan gezginlerin turizm faaliyetine kazandırılması önemlidir. Bu kapsamda çalışmamızda oyuncak turizmi ve oyuncak turist kavramları, deneyim, birlikte yaratma ve antropomorfizm bağlamında, kavramsal bir bakış açısıyla değerlendirilmiş ve turizm paydaşlarına yönetsel uygulamalarla ilgili tavsiyelerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: İnsan olmayan gezginler, oyuncak turizmi, oyuncak turisti

Abstract

Tourism is a social, cultural and economic activity that involves the movement of people to countries or places outside their usual environment for personal or professional purposes. Tourism is an industry that is given great importance by businesses and countries as it is the third largest export category in the world. Digitalization, innovation, greater accessibility, social changes, the presence of more sophisticated and demanding consumers are shaping the tourism sector. In addition, "dynamism", which is one of the characteristic features of tourism,

necessitates the continuous change of tourism. Considering the changes in consumer demands and expectations and the technological developments in the world, it can be thought that the classical definition of tourism, which concerns individuals, does not conform to the requirements of the new age conceptually. Considering that robot technology, toy tourists and pets also participate in tourism activities, it is seen that tourism does not only consist of the relocation of individuals, but also non-human travelers are also involved in tourism activities. With these changes, businesses that want to get a bigger share from tourism and want to gain a competitive advantage are trying to fulfill the different demands of the consumers by differentiating their products. It is important to bring non-human travelers such as robots, pets and toys into tourism activities in order to diversify products in tourism, maximize revenues, increase market share and meet changing demand. In this context, in our study, the concepts of toy tourism and toy tourists were evaluated in the context of experience, co-creation and anthropomorphism from a conceptual point of view and recommendations were made to tourism stakeholders regarding administrative practices.

Keywords: Non-human travelers, toy tourism, toy tourist

Giriş

Turizm kimyasallar ve yakıtlar, otomotiv ürünleri ve gıdadan sonra dünyanın en büyük üçüncü ihracat kategorisi olduğu için ülkelerin çok önem verdiği bir endüstrisidir. Turizm, ticaret açıklarını azaltmak ve diğer mal ve hizmetlerden elde edilen daha zayıf ihracat gelirlerini telafi etmek için güçlü bir kapasiteye sahip hem gelişmekte olan hem de gelişmiş ekonomiler için ihracat çeşitlendirmesinin önemli bir bileşenidir (UNWTO, 2019). Bu kadar önemli olan bir sektör olan turizmden daha fazla pay almak isteyen ülkeler ve işletmeler, rakiplerden farklılaşmak; turistlerin değişen ve gelişen ihtiyaçlarını karşılayabilmek için farklı turizm trendlerini geliştirmek durumundadırlar. Buna bağlı olarak son yıllarda birçok yeni kavram turizme kazandırılmıştır. Bu kavramlardan biri olan oyuncak turizmi (toy tourism), turistik yerleri ziyaret eden gezgin oyuncak olgusunu kavramsallaştırmak için geliştirilmiş genel bir terimdir (Heljakka ve Rääkkönen, 2021: 1). Robot, oyuncak gibi insan olmayan varlıkların turizm pazarı içerisinde yer alması (Ivanov, 2019), oyuncak turizmi kavramının gelişmesini sağlamıştır. Oyuncak turizmi, oyuncak bebekler, aksiyon figürleri ve pelüş oyuncaklar gibi fiziksel oyuncakların harekete geçirilmesi ile ilgili olup oyuncakların hareketi, kişiselleştirilmesi ve anlatı geliştirmesi ile ilgili uygulamalarda kendini gösteren bu nesnelerin yaratıcı şekilde işlenmesi ile ilgilidir (Heljakka ve Ihamäkki, 2021). Oyuncak turist ise turistik deneyime katılmayan bireylerin kendilerinin yerine doldurulmuş bir oyuncak veya kendileri ile özdeşleştirdikleri bir maskotlarını gitmek istedikleri turistik destinasyona göndermeleri ile ifade edilmektedir (Robinson, 2014). Oyuncak turizminde, oyuncağın seyahat deneyimlerini betimlemek ve belgelemek, seyahat eden veya oyuncağa ev sahipliği yapan kişi için temel motivasyon haline gelmektedir. Birey, oyuncağı yalnızca fiziksel çevrede mobil hale getirmek için değil, aynı zamanda oyuncağa “foto-oyun” yoluyla yakalanıp paylaşılabilecek zengin ve çok yönlü turizm deneyimleri sunmayı hedeflemek için de zaman ve yaratıcılığa yatırım yapmaktadır (Heljakka ve Ihamäkki, 2021).

Turizm ve Turist Kavramları

Türk Dil Kurumu (TDK) güncel Türkçe sözlüğünde turizm, “dinlenme, eğlenme, görme, tanıma vb. amaçlarla yapılan gezi” olarak ifade edilmektedir. Turizm, Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütüne (UNWTO) göre insanların kişisel, ticari, profesyonel amaçlarla olağan çevrelerinin dışındaki ülkelere veya destinasyonlara hareketini gerektiren sosyal, kültürel ve ekonomik bir olgudur. Bu tanımların ortak noktası turizmin öznesinin bireyler olmasıdır. Ancak yapay zekâ ve robot teknolojisinin gelişimi (Ivanov vd., 2017), deneyim ekonomisi (Pine ve Gilmore, 2011), hayvan hakları (Fennel, 2013), gibi konular turizmin tanımının geliştirilmesi gerektiğini göstermektedir. Ev robotları, evcil hayvanlar ve oyuncaklar gibi insan olmayan gezginlerin turizmdeki varlığı, gezginin kim olduğu, turizm faaliyetlerine nasıl dahil olduğu ve nasıl seyahat etmesi gerektiği ya da insan olmayan gezginlerle ilgili pazarlama faaliyetlerinin nasıl olacağı konuları, bakış açımızı genişletmemiz gerektiğini göstermektedir.

Turist kavramı değerlendirildiğinde TDK’ya göre, “dinlenme, eğlenme, görme, tanıma vb. amaçlarla geziye çıkan kimse, gezgin, gezmen, seyyah” olarak tanımlanmaktadır. UNWTO ise “herhangi bir amaç ve süre için farklı coğrafi konumlar arasında hareket eden kişi”, olarak ifade etmektedir. Uzun yıllardır turizm güneş, deniz ve kum tatillerini içeren seyahat paketlerine dayalıyken, yirmibirinci yüzyılda turistlerin seyahat alışkanlıkları önemli ölçüde değişmiştir. Çoğunlukla bilgi teknolojilerinin ve sosyo-ekonomik faktörlerin gelişmesinden kaynaklanan bu değişikliklerden bazıları şunlardır (Sekulovic, 2015):

- Deneyimli, bağımsız, daha bilgili turistler,
- Ücretli tanıtımın azalan rolü ve ağızdan ağıza iletişim ve sosyal ağların artan rolü,
- Yaşam tarzı değişiklikleri, esnek ve kazanılan zamanlı işler ve daha kısa ama daha sık tatiller,
- Basit “güneş, deniz ve kum tatilleri” yerine benzersiz deneyimler ve etkinlikler arayışı
- Yeni pazar bölümleri

Değişen turist talebinden biri de turistlerin evcil hayvan, sosyal robot veya oyuncakla seyahat etmesidir. Bu talep aslında turist kavramının yeni çağın gereklerine göre yetersiz kaldığını göstermektedir. Çünkü insan olmayan varlıklar da aktif olarak turizm ve konaklama hizmetlerinde yer almaktadır. Turizm hizmetlerinin sağlanmasında veya tüketiminde yer alan canlı ve cansız varlıkların bazı örnekleri Tablo 1’de sunulmuştur (Ivanov, 2018).

Tablo 1: Turizm ve konaklama endüstrisindeki insan olmayan varlıklar

		İnsan olmayan varlıkların türü	
		Canlı	Cansız
Turizmdeki rolü	Hizmet sağlayıcılar	Hayvanat bahçelerindeki hayvanlar Safariler, binicilik vb. Pedikür için balıklar	Sohbet botları Self servis kiosklar Robotlar
	Tüketiciler	Evcil hayvanlar	Robotlar Oyuncaklar Evcil kaya

Kaynak: Ivanov, 2018: 3

İnsan Olmayan Gezinler

Bireyin belirli seyahat, turizm ve ağırlama hizmetlerinin talep ettiği bir seyahat sırasında ona eşlik eden veya etmeyen tüm canlı ve cansız varlıkları içermektedir. Bu varlıklar, evcil hayvanlar, robotlar ve oyuncaklardan oluşmaktadır (Ivanov, 2018).

Birçok evcil hayvan sahibi, hayvanlarını en yakın arkadaş ve ev halkından biri gibi gördükleri için seyahatlerine evcil hayvanlarını da dahil etmek istemektedirler. Bu sebeple evcil hayvanıyla seyahat etme fikri ortak bir talebe dönüşmüştür. Bu durum evcil hayvan turizminin temelini oluşturmuştur (Chen, 2018). Yapılan bir araştırmaya göre, bireylerin evcil hayvanı ile seyahatinin konaklama işletmesinde kabul edilmesi, kişilerin memnuniyetini artırırken, bireylerin konaklama süresini uzatmasına da katkı sağlamaktadır (Nieminen, 2015). Konaklama işletmelerinin evcil hayvanları kabul etmesi yeni bir tüketici bölümünün ihtiyaçlarını karşılayarak, kendilerini rakiplerden farklılaştırmasını da sağlamaktadır (Chen, 2018). Boston’da The Nine Zero Hotel, köpek yürüyüşü ve masaj paketi, New York’ta Ritz Carlton Hotel Burberry markalı evcil hayvan yağmurluğu sunarak, ekstra gelirlerini artırma fırsatı yakalamışlardır (Miller ve Washington, 2009).

The Institute of Engineering and Everybody Else (IEEE)’e göre robotlar, çevresini algılayabilen, kararlar almak için hesaplamalar yapabilen ve gerçek dünyada eylemlerde bulunabilen otonom bir makinedir. Robotlar, amaçlarına göre endüstriyel veya hizmet robotları olarak sınıflandırılmaktadır. Uluslararası Standardizasyon Örgütü (ISO,2016), hizmet robotunu “endüstriyel otomasyon uygulaması dışında insanlar veya ekipman için faydalı görevleri yerine getiren bir robot” olarak tanımlamaktadır. Kişisel hizmet robotları, genellikle meslektan olmayan kişiler tarafından ticari olmayan bir görev için kullanılırken, profesyonel hizmet robotları ise uygun şekilde eğitilmiş bir operatör tarafından yürütülen ticari bir görev için kullanılmaktadır. Konaklama işletmelerinde konsiyerj hizmeti, oda servisi ile temizliği ve rekreasyon hizmetlerinin sağlanmasında, yiyecek-icecek işletmelerinde, misafirleri karşılama ve yönlendirme, istenilen siparişleri alma, gıdanın hazırlanması ve sunulması gibi görevlerde, müze ve sergi alanlarında rehberlik hizmeti vermek için hizmet robotları kullanılmaktadır (Sezgin ve Karagöz, 2021). Hizmet işletmelerinde robotların kullanılmasının yanı sıra Ivanov (2018), turistlerin, sabit ve endüstriyel robotlar yerine mobil kişisel ve ev içi hizmet robotlarıyla seyahat

edeceklerini ve işletmelerin onlar için robot dostu konaklama tesisleri tasarlaması gerektiğini öngörmektedir. Örneğin robotlara elektrik, bakım ve onarım hizmetinin verilebilmesi, otel çevresinde gezinmek için dijital haritaların sağlanması hizmetleri konaklama işletmelerinde de verilebilir.

Evcil kaya (Pet Rock), Meksika'nın Rosarito Plajı'ndan gelen pürüzsüz taşlar olup, 1975 yılında reklam yöneticisi Gary Dahl tarafından yapılan koleksiyonluk bir oyuncaktır. Canlı evcil hayvanlar gibi, özel karton kutularda, saman ve nefes alma delikleriyle birlikte pazarlanmışlardır. Ancak moda, yaklaşık altı ay sürmüş ve Aralık 1975'teki Noel sezonunda satışlardaki kısa bir artışın ardından sona ermiştir (wikipedia).

Oyuncaklar hem çocuklar hem de yetişkinler arasında tek başına oynamayı teşvik eden ticari ve romantikleştirilmiş nesnelere (Heljakka, 2013). Oyuncaklar, özellikle olgun oyuncuların oyuncak oyunlarına odaklanan, yaratıcı ve yavaş turist uygulamalarında yararlı nesnelere kullanılmaktadır (Heljakka ve Ihamäkki, 2021). Karakter oyuncakları (yani bebekler, aksiyon figürleri ve yumuşak oyuncaklar) genellikle taşınabilir özelliktedir. Örneğin, oyuncak şirketi Kenner, Star Wars figürlerini, oyuncunun gittiği her yere taşınabilmesi ve onunla oynanabilmesi için cep boyutunda yapmıştır (Geraghty, 1996: 213). Travel Bugs (Geocaching'de kullanılan bir köpek künyesini tanımlamak için kullanılmaktadır) olarak bilinen oyuncaklar, geocaching bağlamında konum tabanlı bir oyun içinde oyun oynamak için seyahat etmektedir. Geocaching, oyuncuların küresel konumlandırma sistemi cihazlarını kullandığı veya uzmanlaştığı bir dijital hazine avı şeklidir. Geocaching şu anda 185 ülkede uygulanmaktadır ve geocaching.com çevrimiçi hizmetinde 10 milyondan fazla kayıtlı kullanıcı bulunmaktadır (Heljakka ve Ihamäkki, 2021).

İnsan olmayan varlıkların genel karakteristik özelliklerine bakıldığında, seyahat ve hizmetler konusunda karar veremezler, seyahatlerini ödeyemezler ve memnuniyet düzeyleri belirlenemez (Ivanov, 2018). Bahsedilen konularda sahiplerinin seçimi doğrultusunda hareket etmektedirler. Ancak bilişsel ve duyuşsal turizm deneyimleri sahip tarafından deneyimlenmektedir.

Pazarlama açısından değerlendirildiğinde, insan olmayan gezginlere verilen hizmetlerle, işletmelerin rekabet avantajı kazanmaları ve rakiplerinin önüne geçmeleri mümkün olmaktadır. Turist davranışındaki temel motivasyonlar itme-çekme çerçevesi ile sıklıkla açıklanmaktadır. İtme faktörleri, tatil yapma kararına yol açan iç güçlerdir. Bu faktörler bireylerin seyahat etmesine neden olan psiko-sosyal motivasyonlar (Baloğlu ve Uysal, 1996: 32) ya da turizm deneyimi ile düzeltilebilecek bir dengesizliğe neden olan psikolojik ihtiyaçlar olarak tanımlanmaktadır (Kim vd., 2003: 170). Öte yandan, çekme faktörleri, seyahat kararı alındıktan sonra bireyin bir destinasyondan diğerini seçmesini sağlayan dış güçlerdir. Bu itme ve çekme faktörleri bireyin seyahat öncesi motivasyonunun belirleyicisi olarak işlem görmektedir. Bu nedenle, misafirlerinin özel ihtiyaçlarını karşılamak (evcil hayvanların kabulü gibi) için hizmetlerini veya altyapısını yenilemeye devam eden konaklama işletmeleri, misafirler için çekme motivasyonu yaratmış olmaktadır (Chen, 2018: 15). Olağan pazarlama iletişim kanallarının (web sitesi, sosyal medya vb.) yanı sıra turizm şirketi, çeşitli evcil hayvan sahipleri kulüpleri ve

dernekleri, veteriner klinikleri veya evcil hayvan sergisi organizatörleri aracılığıyla hedef müşterilerine ulaşabilmektedir. Robot teknolojileri düşünüldüğünde konaklama işletmelerinde giriş çıkış işlemlerinin yapılabilmesi, Hilton otellerinde “Connie” isimli robotun müşterilerle ilişkiler kurması ve bilgi vermesi (Ivanov vd., 2017: 1506), müşteri memnuniyetinin artmasını ve işletmeler açısından işleyişi kolaylaştırmayı sağlamaktadır. Oyuncaklar için pazarlama turları ise aslında sahiplerinin ihtiyaçlarını, isteklerini ve arzularını (ego geliştirme, belirli bir sosyal gruba ait olma arzusu, oyuncuğa özel duygusal bağlılık gösterme vb.) tatmin etmektedir (Ivanov, 2018).

1. Oyuncak Turizmi

Oyuncak turizmi insan olmayan varlıklar tarafından oluşturulan, bireylerin seyahatlerine bağlı olarak gerçekleşen bir turizm türüdür. Oyuncuğu harekete geçirmenin alternatif yolları bulunmaktadır. Öncelikle oyuncak sahibiyle seyahat edebilmektedir. İkinci olarak oyuncak, oyuncak için "ev sahibi" olarak işlev gören başka bir insan oyuncu tarafından oluşturulan oyuncak barındırma programının bir parçası olarak profesyonel olmayan oyuncakçılık deneyimleri sağlamak için gönderilebilir. Üçüncü olarak, oyuncak, oyuncak gibi insan olmayan yolculara hizmet sağlayan bir seyahat acentası aracılığıyla profesyonel olarak organize edilmiş turizme katılabilir (Heljakka ve Rääkkönen, 2021). Oyuncuğun turist olarak konumlandığı oyuncak turizminde seyahate gönderilen oyuncakların sahiplerinin profillerinin çoğunlukla yaşlı insanlar, engelli çocuklar ve düşük gelire sahip kişilerden oluştuğu görülmektedir (Pekerşen vd., 2017).

Seyahatin yalnızca bireylerle yapılacağı fikrinin aksine, Çek Cumhuriyeti’nde bir seyahat acentası 2010 yılında, dünyada sevimli oyuncaklar için ilk tatili başlatan işletme olmuştur. Konaklama, bir fotoğraf albümü ve oyuncaktan gelen günlük e-postaları içeren temel paket, 90 Euro'dan piyasaya sunulmuştur (Cameron, 2010). İlk olarak 2010'ların başında ortaya çıkan bu oyuncak seyahat acentaları arasında bulunan Prag merkezli acenta ve Barcelona Toy Travel acentası artık faaliyet göstermemektedir. Ancak Japonya'da Unagi isimli turizm firması hala faaliyetlerine devam etmekte olup, fiziksel ya da psikolojik nedenlerle seyahat edemeyen ya da seyahat etmeye vakit bulamayan kişilerin peluş hayvanlarını gezdirip fotoğraflarını sahipleriyle paylaşmaktadır. Asya, Okyanusya, Kuzey Amerika, Orta Amerika, Orta Doğu, Avrupa, Güney Amerika ve Afrika'dan talepler gerçekleşmektedir. Tur ücreti 3800 YEN olup 304 TL'ye denk gelmektedir (Resim 1). Ayrıca Planlanan tur 2 günlük olup, oyuncuğun Tokyo'da kaldığı süre boyunca Facebook ve Twitter'da fotoğraf ve videoları yayınlanmaktadır (<http://unagi-travel.net/>)

<https://youtu.be/CQkDh17q4LM>

Kaynak: <http://unagi-travel.net/erişim> tarihi: 09.10.2021

Oyuncak turizmi ilk ortaya çıktığında oyuncaklar, serbest biçimli oyun adı altında sahipleri ile seyahat etmektedir. Sahibiyle seyahat eden oyuncak sayısı, sahibinin iş veya eğlence amaçlı seyahat etmesine göre değişiklik göstermektedir. Oyuncak turizminin başka bir şeklinde, oyuncaklar profesyonel olmayan barındırma programları aracılığıyla diğer oyuncularla seyahat etmek üzere gönderilmektedir. Bu işbirlikçi oyuncak oyununa, Sylvanian Families oyuncaklarından Damara de Wildt çitası (resim 2) örnek verilebilir. Bu oyuncak sahibi olmayan oyuncuların yardımıyla dünyayı dolaşmakta ve “toyvoyagers” web sitesi aracılığıyla hem oyuncuğun gönderilmesi hem de oyuncuğun barındırılması işlemleri yapılabilmektedir. Seyahat planına göre, oyuncak Damara'nın ondan fazla yeri ziyaret etmesi gerekiyordu, ancak gezi 2016'nın başında bitmedi. Damara'nın gezisi onu Güney Afrika'daki başlangıç noktasından Amerika Birleşik Devletleri, Avustralya, İngiltere ve Finlandiya'ya götürmüştür. Oyuncak turizminin başka bir şeklinde ise profesyonel seyahat acentaları aracılığıyla oyuncakların seyahati yapılabilmektedir (Heljakka ve Ihamäkki, 2021).

Resim 2: Damara de Wildt Çitası

Kaynak: ladyloollipop.co.za/DamaraAdventure/erişim tarihi: 14.10.2021

Aslında oyuncuğun seyahati olarak incelendiğinde Birinci Dünya Savaşı'nda İngiliz birlikleri tarafından cepheye taşınan, uğurlu olduklarına inanılan “asker ayılar” veya “maskot ayılar” olarak ifade edilen, oyuncak ayıları da unutmamak gerekir. İkinci dünya Savaşı sırasında Sir Robert Clark isimli asker, savaş esiri olduğunda, askeri

kıyafetinde, iki yaşından beri yanından ayırmadığı “Falla” isimli oyuncak ayısını taşıyordu (Dossey, 2016). Ancak savaş sırasında taşınan oyuncak ayılar turizm amaçlı olmayıp manevi güç vermesi amacıyla tercih edilmiştir.

Oyuncak turizmi, sosyal ağdaki eylemler aracılığıyla aracılık edilen insan oyuncular, oyuncaklar ve hediyeleşik eşyalar, mobil teknolojiler, coğrafi konumlar, seyahat hikayeleri ve oyunculuk ağlarını içermektedir. Bu bileşenlerin hepsi çok yönlü yollarla birlikte yaratma süreçlerinde birbirine bağlanır ve araçlar olarak hareket etmektedirler. Oyuncu olarak ifade edilen kişi oyuncağın performansını fotoğraflayan kişidir. Sosyal medyada fotoğraf paylaşım uygulamalarının kullanılmasıyla birlikte oyuncaklar, oyuncunun hayal gücüyle birlikte daha hareketli hale gelip, yaratıcı hikayeler geliştirilmektedir (Heljakka ve Rääkkönen, 2021).

1.1. Oyuncak Antromorfizm

Antromorfizm, “insan olmayan unsurların gerçek veya hayali davranışlarını insana benzer özellikler, motivasyonlar, niyetler veya duygularla doldurma eğilimi” olarak tanımlanmaktadır. İnsanlar, bulutlarda yüzler görmek, kızgın bir yanardağı tehdit etmek, evcil hayvanları kişileştirmek veya bir bilgisayarla konuşmak gibi nesnelere antromorfize etme eğilimindedirler (Laksmidewi vd., 2017).

Pazarlama perspektifinden bakıldığında, antromorfik hayvanların kullanımı, tüketici davranışını harekete geçirmek, böylece satışları artırmak, karı artırmak ve marka bilinirliğini artırmak amacıyla izleyicinin dikkatini çekmeye hizmet etmektedir. Birçok başarılı reklamcı ürünle ilgili nitelikleri belirlemek için hayvan özelliklerini kullanmaktadır. Örneğin, kaplanla ilişkilendirilen markalar, tüketicileri ürünün güçlü veya yetkili olarak düşünmesini sağlarken, köpek aile, sadakat ve koşulsuz kabul duygularını kışkırtmaktadır (Stone, 2014). Benzer şekilde tüketicilerin oyuncak tutkusuna yönelik pazarlama uygulamalarından birisi Japonya’da ortaya çıkan Moonin Cafe’dir. Tokyo’da 2003 yılında ortaya çıkan “Anti-yalnızlık lokantaları”nda zor çalışma koşullarından, yoğun iş yaşamından ve yalnızlıktan kaçmak isteyen misafirleri tek başına hissetmekten ve yalnız yemek yemekten kurtarmaya çalışmak hedeflenmiştir (Resim 3). Finlandiya’da Tove Jansson adında bir yazar ve ressam tarafından oluşturulan ve bir çizgi karakter olarak bilinen oyuncak ayı büyüklüğündeki Moomin, müşterinin talebi doğrultusunda yemek süresince müşteriye eşlik etmektedir (Pekerşen vd., 2017). Moomin Cafe’nin aksine Amsterdam’da yalnız yeme ile ilgili farklı bir yaklaşım uygulanmış ve yalnız yemeyi onurlandırmak için restoranlar tek kişilik masalar düzenlemiş ve müşterileri cep telefonundan uzaklaştırıp, dergi ve kitap okumaya yönlendirmişlerdir. Eenmal isimli restoranın yaratıcısı Marina Van Goor’un misyonu “kamusal bir alana yalnız katılımı olumsuz çağrışımlardan kurtarmak”tır (Dossey, 2016).

Robinson (2014)’e göre oyuncak turizminin arkasında yatan motivasyonlar; oyuncakları antromorfize etmek, ünlü yerleri ziyaret etmelerini sağlamak ve fotoğrafçının kabiliyetini ve yaratıcılığını sergilemektir. Doldurulmuş hayvanlara veya peluş oyuncaklara olan bağlılığı ve sevgiyi ifade eden peluşofili (plushophilia), sadece çocuklarla sınırlı kalmayıp, yetişkinlerde de görülmektedir. Japonya’daki bazı yetişkin peluş sevenler,

doldurulmuş hayvanlarının kendileri gibi yalnız olduğunu hissettiklerinden dolayı, oyuncaklarının yalnızlığıyla mücadele etmek için onları seyahate göndermek istemektedirler. Özellikle engelli bireyler, yürüme zorluğu çekenler çok sevdiği oyuncakını seyahate gönderdiklerinde terapi almış gibi hissettiklerini belirtmişlerdir (Dossey, 2016).

Resim 3: Moonin Cafe

Kaynak: www.flickr.com/photos/iroak/384695377/in/photolist/ erişim tarihi: 15.10.2021

Bireyler, diğer insanlarla sosyal bağlantı eksikliği algıladıklarında veya başkalarının davranışlarını anlamamanın bir yolu olarak oyuncakları antropomorfize etmektedirler.

1.2. Hikâye Anlatımı

Mossberg ve Johansen (2006), hikayelerin duyguları harekete geçirmesi, fantezileri ve düşünceleri harekete geçirmesi nedeniyle hikâye anlatımının insanların hayatta anlam ihtiyaçlarını karşıladığını belirtmektedirler (Mei vd., 2020: 94). Sole ve Wilson (1999) hikâye anlatımını, öğrenmeyi, kavramları ve nedensellikleri iletmek amacıyla insanların hikayeler ve anlatılar aracılığıyla bilgi ve deneyimlerini paylaştığı bir iletişim süreci olarak tanımlamaktadır. Hikâye anlatımı yoluyla anlatılan iyi bir hikâye, müşterilerin şirket ve markalarla ilgili deneyimlerini etkilemektedir. Turizm, deneyime dayalı bir sektör olduğu için turizmde hikâye anlatımı, bir şirket veya markayı pazarlamaktan daha etkilidir (Mei vd., 2020: 96). Hikayeler, bir deneyimin tüm farklı unsurlarını birbirine bağlarken, aynı zamanda ona anlam vermektedir. Bir deneyimin öğeleri, toplam bir deneyim yaratmak için bir konuya bağlanmalıdır. Hikâye anlatımı bunu başarmak için bir araç olmaktadır (Tarssanen & Kylänen, 2006). İyi bir hikâyenin bir arenaya, karakterlere ve bir yapıya sahip olması gerekir. Arena, aksiyon/tüketimin gerçekleştiği ve karakterlerin hem personel hem de aynı anda tüketen diğer turistler olabileceği deneyim alanıdır. Yapı genellikle hikâyenin sunumundan, çatışmadan ve çözümden oluşur (Mossberg, 2007). Oyuncak turizmi bağlamında değerlendirildiğinde oyuncak sahibi hikâye anlatıcısı olurken, seyahatin gerçekleştiği alanlar arena, karakterler ise oyuncak olmaktadır.

Oyuncak turizmi, oyuncak bebekler, aksiyon figürleri ve yumuşak oyuncaklar gibi fiziksel oyuncakların harekete geçirilmesi, bu nesnelere kişiselleştirme ve gezici oyuncaklarla ilgili hikâye geliştirme ile ilgili olduğu için bu turizm türünde hikâyeleştirme çok önemlidir. Oyuncak turizminde eserlerle mülkiyet ve dijital olarak dağıtılan hikâye anlatımı, turizmin duyuşsal boyutlarıyla ifade edilmektedir (Heljakka ve Rääkkönen, 2021). Fotoğraf, video paylaşım sitesi olan Flickr'da yapılan bir araştırmaya katılanların % 72'si, oyuncaklarının seyahatiyle ilgili hikayeleri paylaşmaktan hoşlandıklarını belirtmiştir. Bu uygulamada oyuncakların yolculuğu kronolojik olarak fotoğraflarla paylaşılması ve altyazılar aracılığıyla metinleştirilmesi, kullanıcılara sanal sosyallik imkânı sunmaktadır. Ayrıca oyuncak hikayelerinin Flickr'da paylaşılması, bireysel bir deneyimi kolektif bir deneyime dönüştürmeye de hizmet etmektedir (Robinson, 2014).

1.3. Birlikte Yaratma ve Turizm Deneyimi

Klasik turizm hizmetleri anlayışı, 1990'lı yılların sonlarından itibaren turizm deneyimlerini tasarlama ve sunmaya doğru geçiş yapmıştır. Pine ve Gilmore'un yirminci yüzyılın sonlarında literatüre kazandırdıkları deneyim ekonomisi kavramıyla birlikte hizmet işletmeleri alışveriş ya da tüketim faaliyetinden ziyade, deneyime daha fazla önem vermeye başlamışlardır. Deneyim, müşteri katılımı ve bağlantı ya da çevresel ilişki olmak üzere iki boyutta gerçekleşmektedir. Müşterinin performansı hiç etkilemediği pasif katılımı ve müşterinin performans ya da deneyim yaratmada kilit rolü olduğu aktif katılımı bulunmaktadır (Pine ve Gilmore, 1998). Müşteri katılım ekseninde müşterinin iş tekliflerine ya da destinasyona pasif katılımı eğlence ve estetik boyutlarını karakterize ederken eğitim ve kaçış boyutları ise aktif katılımı simgelemektedir (Oh, vd., 2007). Turizmde müşteri deneyimi, turizm faaliyetleriyle ilişkili öznel kişisel tepkiler ve duygular olarak tanımlanmaktadır ve turizm endüstrisinde önemli bir kavramdır (Sugathan ve Ranjan, 2019).

Birlikte yaratma, müşterilerin zaman, çaba veya yetenek gibi kaynakları uygulayarak ürün veya hizmetlerin yaratılmasına katılımı olarak tanımlanır. Teknolojinin gelişmesi, sosyal medyanın aktif kullanımı gibi etkenlerle, tüketiciler turizm deneyimi yaşarken etkileşimde bulunmak ve birlikte değer yaratmak istemektedirler (Sugathan ve Ranjan, 2019). Pine ve Gilmore (1998), deneyimin eğitim, kaçış, estetik ve eğlence olmak üzere dört alanını belirlemiştir. Değerin duygusal ve ruhsal boyutları, oyuncak turizmi pratiği yaparken hissedilen sevgi, sağladığı kaçış, fantezi ve kurgu ile bağlantılıdır (Heljakka ve Rääkkönen, 2021).

Oyuncak turizmi kapsamında birlikte yaratma, hem bireyleri (oyuncu) hem de insan olmayan varlıkları (oyuncak) içerir. Oyuncakla birlikte seyahat ederken, oyuncakların ruh hali, poz verebilirliği ve estetiği ilginç fotoğraf oyunları (seyahat fotoğrafçılığı) üretme olanakları sunarken, sahibi oyuncakları taşıma ve yaratıcı fotoğrafçılık için uygun ilginç yerlerde belgeleme sorumluluğunu üstlenir (Heljakka ve Rääkkönen, 2021). Paylaşım, değer yaratma sürecinin doğal ve vazgeçilmez bir uzantısı olduğu için sosyal medya hizmetleri çok dikkatli bir şekilde tasarlanmalıdır (Yüksel ve Yanık, 2018). Fotoğraf paylaşımına imkân sunan Flickr'da oyuncakların yolculuğu kronolojik olarak fotoğraflarla paylaşılması (Robinson, 2014), sosyal medyanın birlikte

değer yaratma platformu olmasına örnek verilebilir. Sosyal medyada paylaşılan seyahat anlatılarını fotoğraf oyunu aracılığıyla tüketen ve oyuncakların seyahatlerinin detaylandırılmasına katılarak deneyimin birlikte yaratılmasında yer alan oyuncak turizmi izleyicileri de bulunmaktadır (Heljakka ve Rääkkönen, 2021).

Sonuç ve Öneriler

Dijitalleşme, inovasyon, daha fazla erişilebilirlik, toplumsal değişiklikler, daha sofistike ve talepkâr tüketicinin varlığı, turizm hizmetlerinin değişmesini gerektirmektedir. Turist talebindeki değişmeye paralel olarak turizm kavramının da gelişen teknolojiyle uyumsuz olduğu görülmektedir. Turizm, farklı amaçlarla bireylerin sürekli oturdukları yerlerin dışına bir faaliyet olarak ele alındığında, sadece bireylerle ilgili olduğu görülmektedir. Ancak robot teknolojisi, oyuncak turistler ve evcil hayvanların da turizm faaliyetine katıldığı düşünüldüğünde turizmin sadece bireylerin yer değiştirme faaliyetinden oluşmadığı, insan olmayan gezginlerin de turizm faaliyetinin içinde olduğu görülmektedir. Bu çalışmada henüz çok yeni bir konu olan oyuncak turizmi ve turisti kavramları antropomorfizm, hikâye anlatımı, birlikte yaratma ve deneyim bağlamında değerlendirilmiştir.

Pazarlama açısından, tüketici davranışını harekete geçirmek, böylece satışları artırmak, karı artırmak ve marka bilinirliğini artırmak amacıyla izleyicinin dikkatini çekmeye hizmet etmek için antropomorfik hayvanların kullanımı yaygındır. Turizm perspektifinden değerlendirildiğinde tüketicilerin oyuncaklara olan tutkusu bazı ülkelerde yiyecek içecek işletmelerinin oyuncak ayı (Moomin) yerleştirmiş masaların tasarlanması ile kendini göstermiştir. Oyunağın turist olarak kullanıldığı seyahatler ise özellikle yaşlı insanlar, engelli çocuklar ve düşük gelire sahip kişilerin ihtiyacına cevap vermektedir. Yetişkinlerin seyahat eden oyuncaklarla ilişkileri, aktif etkileşimi, yaratıcılığı, hikâye anlatıcılığını ve kolektif hayal kurmayı içerir.

Türkiye açısından değerlendirildiğinde gerek seyahat acentaları gerekse yiyecek işletmeleri açısından buna benzer uygulamalara rastlanılmamıştır. Evcil hayvanlar dışında robot ve oyuncakların turizm faaliyetinde bulunması klasik düşüncelerin ötesinde gibi görülse de yaratıcılık arayan turizm işletmelerinin farklı deneyimler sunması sağlanabilir. Örneğin, konaklama işletmelerinde oyuncak satışları yapabilir, oyuncakların hikayeleştirilmesi veya fotoğraflanması için ortamlar hazırlanabilir, fotoğrafların sosyal medya aracılığıyla paylaşılması sağlanabilir. Japonya’da ilgi gören oyuncak turizmi, Çek Cumhuriyeti’nde aynı ilgiyi göremediği için kapatılmıştır. Her ülke kendi kültürü, sosyal yaşamı, ekonomisi dahilinde değerlendirildiğinde oyuncak turizmine farklı yaklaşımların olabilmesi doğaldır.

Kaynakça

- Baloglu, Seyhmus ve Uysal, Muzaffer (1996). Market segments of push and pull motivations: a canonical correlation approach. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 8(3), 32-38.
- Cameron, Rob (2010). Prague agency offers tourism for softtoys. <https://www.dw.com/en/prague-agency-offers-tourism-for-soft-toys/a-5318689>. Erişim tarihi:07.10.21
- Chen, B. Y. (2018). Accommodating travellers with pets: Is Auckland ready? Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uluslararası Turizm Yönetimi, Auckland University of Technology.

- Dossey, Larry (2016). Solitude: on dining alone, cellphones, and teddy bears. *Explore*, March-April, 12(2), 77-83.
- Fennell, D. A. (2013). Tourism and animal welfare. *Tourism Recreation Research*, 38(3), 325-340.
- Heljakka, K., ve Ihamäkki, P. (2021). Toy tourism. From travelbugs to characters with wanderlust. In N. van Es, S. Reijnders, L. Bolderman, & A. Waysdorf (Eds.), *Locating Imagination* (pp. 183–199). Routledge: Popular Culture, Tourism & Belonging.
- Kim, S. S., Lee, C-K. ve Klenosky, D. B. (2003). The influence of push and pull factors at Korean national parks. *Tourism Management*, 24, 169-180.
- Ivanov, S. (2018). Tourism beyond humans – robots, pets and teddybear. Paper to be presented at the International Scientific Conference “Tourism and Innovations”, 14-15th September 2018, College of Tourism – Varna, Varna, Bulgaria.
- Ivanov, S., Webster, C. ve Berezina, K. (2017). Adoption of robots and service automation by tourism and hospitality companies. *Revista Turismo e Desenvolvimento*, 27/28, 1501-1517.
- Mei, X. Y., Hagensen, A.S. ve Kristiansen, H. S. (2020). Storytelling through experiencescape: Creating unique stories and extraordinary experiences in farm tourism. *Tourism and Hospitality Research*, 20(1) 93–104.
- Pine, B. J., ve Gilmore, J. H. (1998). *The experience economy*. Boston: Harvard Business Press.
- Geraghty, L. (1996). Aging toys and players: Fan identity and cultural capital. In: M.W. Kapell & J.S. Lawrence (Eds.), *Finding the force of the franchise: Fans, merchandise, & critics*, Pp. 209–223. New York: Peter Lang.
- Laksmidewi, D., Susianto, H., ve Afiff, A.Z. (2017). Anthropomorphism in advertising: The effect of anthropomorphic product demonstration on consumer purchase intention. *Asian Academy of Management Journal*, 22(1), 1–25. <https://doi.org/10.21315/aamj2017.22.1.1>.
- Miller, R. K. ve Washington, K. (2009). Chapter 32: Pet-friendly hospitality. In, *Travel & Tourism Research Handbook* (pp 212-214). Richard K. Miller & Associates.
- Mossberg, Lena (2007). A marketing approach to the tourist experience. *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, 7:1, 59-74.
- Nieminen, S. (2015). Service package for hotel guests with dogs. Yayınlanmamış Lisans Tezi, Haaga-Helia University of Applied Sciences, Helsinki.
- Oh, H., Fiore, A. M. ve Jeung, M. (2007). Measuring experience economy concepts: tourism applications. *Journal of Travel Research*, 46, 119-132.
- Pine, B.J. ve Gilmore, J. (1998). Wellcome to the experience economy, *Harvard Business Review*, July-August 1998, HBS Press.
- Robinson, S. (2014). Toys on the move: vicarious travel, imagination and the case of travelling toy mascots. *Travel and Imagination*, 168-183.
- Sekulovic, N. (2015). Trends and new initiatives in tourism at the time of the general economic crisis and the current situation in Serbian tourism. *2nd Global Conference on Business, Economics, Management and Tourism*, 30-31 October 2014, Prague, Czech Republic.
- Sezgin, M. ve Karagöz, Bengüsu (2021). Turizmde robotlaşma teknolojisinin kullanımı. *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(3), 946-960.
- Sole, D. ve Wilson, G. D. (1999) *Storytelling in organizations: the power and traps of using stories to share knowledge in organizations*. Massachusetts: LILA Harvard University
- Stone, S. M. (2014). The Psychology of Using Animals in Advertising. *Hawaii University International Conferences Arts, Humanities & Social Sciences*, January 4, 5 & 6 2014.
- Sugathan, P. ve Ranjan, K. R. (2019). Co-creating the tourism experience. *Journal of Business Research*, 100, 207-217.
- Tarssanen, S., ve Kylänen, M. (2006). A theoretical model for producing experiences – a touristic perspective. In M. Kylänen (Ed.), *Articles on experiences 2*. Rovaniemi: Lapland Centre of Expertise for Experience Industry.
- Tourismhighlights (2019). <https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284421152>.
- Yüksel, A. ve Yanık, A. (2018). Creating Experience Value in Tourism e book. In Caldito vd. (Eds), *Co-creation of Value and Social Media: How?* Pp. 159-179, CAB International, London.
- <https://sozluk.gov.tr/>, erişim tarihi 06.10
- <https://www.unwto.org/glossary-tourism-terms>, erişim tarihi 06.10.21
- <https://robots.ieee.org/learn/what-is-a-robot/> erişim tarihi 08.10.21
- https://www.bbc.com/turkce/multimedya/2014/06/140605_vid_japonya_oyuncak_turist: erişim tarihi: 09.10.2021
- Unagitravel. <http://unagi-travel.net/>: erişim tarihi: 09.10.2021
- <https://www.ladylollipop.co.za/DamaraAdventure.html>, erişim tarihi: 14.10.2021
- <https://www.flickr.com/photos/iroak/384695377/in/photolist-zZEwV-wJyB-wJy7j-awSjQp-4vzt6D-8RmhUC-wJy9j-uTLND-zZEyt-wJyB-wJyF-wJyW-zZECm-zZEDx-75MHCD-5iA7XV-9cNpVo-e4ayEb-xmTUV-wJytg-6K1HxK-wJyMv-wJxLP-xmTSY-wJy4H-9cNpTY-nKQcDA-zZEB8-kREM1d-9cZp5r-G3g7Nz-26pVw5B-zZEEj-zZEAx-wJyec-wJxYx-wJy1T-zZExT-zZEvK-xmTW1-5vmyMX-oSue6f-oUW6EM-b5NZMc-8XRiaB-qLy2Hc-24pEwAC-bTknET-bEqDjA-26FMX9J>: erişim tarihi: 15.10.2021
- https://en.wikipedia.org/wiki/Pet_Rock, erişim tarihi: 21.10.2021
- ISO (2016). Service robots. available at: <https://www.iso.org/obp/ui/#search>, erişim tarihi 08.10.21

ZAMAN YÖNETİMİ ALANINDA YAZILMIŞ TEZLERİN SİSTEMATİK DERLEMESİ:

1991-2021

Öğr. Gör. Dr. Hakan ERAVŞAR

Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Kepez/ANTALYA

ORCID: 0000-0001-8161-4749

ÖZET

Zaman yönetimi ortaya atıldığı ilk yıllarda yöneticilerin kısıtlı zamanlarını daha iyi planlamalarına yönelik bir kavram olmakla birlikte bu günlerde, hedefledikleri başarıya ulaşmak isteyen her kademedeki bireyin başvurduğu bir yöntem olarak dikkat çekmektedir. Hemen her kesimden insanın başarıya ulaşmak üzere başvurduğu bilinen böylesi bir yöntemin de bilimsel araştırmalara konu edilmesi gerekliliği kaçınılmaz bir gerçektir. Çalışma zaman yönetimi konusunda yazılmış tezlerin sistematik derlemesinin yapılması üzerine kurgulanmıştır. Türkiye’de yazılmış, Yüksek Öğretim Kurumu Veritabanı’nda bulunan ve başlığında zaman yönetimi kavramını içeren tezlerin tümü değerlendirilmeye alınmıştır. Çalışmanın giriş bölümünde zaman kavramına değinilmiş literatür kısmında ise zaman yönetiminin gelişimi ve tanımlarına dair uluslararası çalışmalardan elde edilen bilgilere yer verilmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde ise zaman yönetimi konulu tezlerin sistematik derleme kriterlerine göre değerlendirilmesi yapılmıştır. Her kriter farklı tabloda incelenmiş ve tablolardan elde edilen bilgiler ışığında birtakım çıkarımlar yapılmıştır. Çalışma sonucunda ulaşılan 152 adet zaman yönetimi konulu tezin ilkinin 1991 yılında yazıldığı ve zaman yönetimi konusunun Türkiye’deki akademik birimlerce yaklaşık olarak 30 yıldır çalışıldığı gözlemlenmiştir. 30 yıllık süreçte yazılan tezlerin sadece 7 adedinin doktora düzeyinde olduğu ve 152 adet tezin sadece 10 adedinin yabancı dilde (İngilizce) yazıldığı tespit edilmiştir. Nitel araştırma yöntemlerinin benimsendiği bu çalışma alanda yapılacak yeni çalışmalara yol gösterme amaçlı başlangıç niteliğinde bir çalışmadır.

Anahtar Kelimeler: Zaman Yönetimi, Zaman, Sistematik Derleme

A SYSTEMATIC REVIEW OF THESIS ON TIME MANAGEMENT: 1991-2021

Although time management was a concept for used by managers to better plan their limited time in the first years, it attracts attention as a method used by everyone who want to achieve their objectives on these days. It is an inevitable fact that such a method, which is known to be used by almost all people who want to achieve success, should also be subject to scientific research. The study is based on the systematic review of thesis written on time management. All thesis referred in the database of the Turkish Supreme Board of Higher Education and containing the concept of time management in the title, were evaluated. In the introduction part, time was mentioned as a term, and in the literature part, information obtained from international studies on the development and definitions of time management has been given. In the second part of the study, the thesis on time management were evaluated according to the systematic review criterias. Each group of findings was

examined in a different table and some inferences were made in the light of the information obtained from the tables. It has been observed that the first of 152 time management thesis reached as a result of the study was written in 1991 and the subject of time management has been studied by academic units in Turkey for approximately 30 years. It has been determined that only 7 of the thesis written in a 30-year period are at phd and only 10 of the 152 thesis were written in another language except Turkish. This study, in which qualitative research methods were used, is a preliminary study aimed at to light the way for new studies in the subject.

Keywords: Time Management, Time, Systematic Review

Giriş

Temel anlamıyla zaman, geçmişten bugüne, bugünden geleceğe durmaksızın devam eden, kontrol edilemeyen ya da durdurulamayan süreçtir (Smith, 2000:23). Belirli bir eylemin gerçekleştirilmesinde gerek duyulan süre olarak tanımlanabilecek zaman; fiziksel, sosyolojik, felsefi ve psikolojik boyutları olan duyular vasıtasıyla algılamanın mümkün olmadığı bir kavramdır (Güven ve Yeşil, 2011:60). Bir başka tanımda zaman, gök cisimlerinin yinelenen pozisyonlarından elde edilen ve müdahale edilemez ölçüt şeklinde geçmektedir (Kızılırmak, 1969). Makro anlamda gök cisimlerinin hareketlerinin ve daha küçük ölçekte işe gitmek, ihtiyaçları gidermek gibi günlük olayların gerçekleşmesinde geçen vakittir (Smith, 2000:24). Çağdaş anlamda zamanın hayatın her alanında kullanılması, bilincinde olunması ve olaylar gerçekleşirken geçen sürenin hesaplanması adına zaman ölçüm cihazları olan saatlerin bireysel ve yaygın şekilde kullanılabilir hale gelmesi önemli rol oynamıştır (Abay, 2000:22). Gerçekleştirilmesi hedeflenen veya tıpkı zaman gibi tekrarlanan eylemlerin üzerinden ne kadar süre geçtiğini algılamaya yarayan zamanın verimli kullanılması başarıya ulaşmayı kolaylaştıran önemli bir unsurdur (Gönen ve Özmete, 2004:47).

Zamanın verimli ve bilinçli şekilde kullanılmasına yönelik planlamaların tamamına karşılık gelen kavram ise zaman yönetimidir. Zaman yönetimi Danimarka'da gelişmiş, yöneticilerin zamanlarını daha verimli kullanmalarına yönelik geliştirilmiş bir eğitim şekli olmakla birlikte gün geçtikçe tüm dünyaya yayılan milyarlarca dolarlık bir sektör haline gelmiştir (Alay ve Settar, 2003:28; Akatay, 2003: 283; Güçlü, 2001:88).

1. Zaman Yönetimi

1980'li yıllar itibariyle yöneticilerin zaman kaynağını verimli kullanmak adına benimsediği zaman yönetimi anlayışından ilk olarak 1970'li yılların başında söz edilmiştir (Topal, 2009: 26). Kavramın ortaya çıkışından bugüne kadar geçen süreçte yapılan çalışmalarla, zamanın telafisi olmayan önemli bir kaynak olduğu ve başarılı olmak için doğru yönetilmesi gerektiği anlaşılmıştır (Koch, 1998:147). Zaman yönetiminde fiziksel zaman, biyolojik zaman ve psikolojik zaman adlarıyla üç zaman türünden bahsedilecek olursa; zamanın kendi kuralları içerisinde, tüm canlılar için aynı ve değiştirilmesi mümkün olmayan şekilde ilerlediği yani fiziksel veya gerçek zamanda yönetilenin zaman değil zamanın kullanım şekli olduğunu ifade etmek daha doğru olacaktır. Günler, aylar ya da yıllar yönetilemez bir düzende, tüm canlılar için aynı sürede geride kalırken; bu periyotlar içerisinde

gerçekleştirilen eylemlerin sıklığı ve tekrar düzeyleri fiziksel açıdan zamanı değil eylemleri yönetmektir. (Josephs, 1996:8). Biyolojik açıdan bakıldığında zaman ömür için bir sınırı bulunan, tüketildikten sonra tekrar kazanılamayan ve geri getirilemeyen bir kaynaktır (Yılmaz ve Aslan, 2002). Zaman yönetimi prensipleriyle yapılması istenen şey ise bireyin kendilerini yönetmesidir (Mackenzie, 1989:15). Psikolojik açıdan zaman ise birey, kültür ve içinde bulunulan durumlara göre farklı algılanabilir nitelikte bir olgudur. Örneğin bireyler keyif alınan bir eylemi gerçekleştirirken zamanın nasıl geçtiğinin farkında dahi olmazken kendisine hitap etmeyen durumlarda zaman geçmek bilmeyen bir süreye de karşılık gelmektedir. Bu bağlamda psikolojik zaman fiziksel zaman gibi kesin kurallarla ifade edilemez fakat diğer algılanan zaman türleri gibi zamanla değil eylemlerle ilişkili bir zaman türüdür (Karakoç, 1990).

1.1. Zamanın Planlanması

Zaman yönetimi bireylerin hedefledikleri noktaya varmak için kendilerini ve yapmaları gereken işleri zaman çerçevesinde planlanması prensibi üzerine kuruludur. Bir hedef doğrultusunda geçilmesi gereken aşamaları zamanı göz önünde bulundurarak planlamak, sonraki aşamaların belirlenmesinde zaman kaybını önlemekle birlikte hedefe ulaşmayı da kolaylaştırmaktadır. Fakat bir hedefe ulaşmak için yapılan zaman bazlı planlamada veya başka bir deyişle zaman yönetiminde başarılı olmak için dikkat edilmesi gereken hususlar şu şekildedir (Türkel, 1999:283):

- * Zordan kolayca doğru işleri yapmak.
- * İşleri ertelememek ve planlanan zamanda yerine getirmek.
- * Planlanan sürede sonuçlanmasa dahi plan kapsamında ulaşılması istenen noktaya gelinmediği sürece yeni bir işe geçmemek.
- * Mevcut tüm enerjiyi eldeki işe yönlendirmek.
- * Yaratıcılığı arttırması muhtemel eylemleri plana dahil etmek.
- * Rutin işleri plana dahil etmemek.
- * Planda gereksiz ayrıntılara yer vererek kalabalık ve yorucu bir görüntü oluşturmamak.
- * Toplantılarda gündeme sadık kalıp, zamanı sınırlamak.
- * Çalışma ortamının planlanan iş için müsait olduğu saatleri belirlemek.
- * Çalışmayı engelleyecek faktörleri belirleyip, ortadan kaldırmak üzere yapılacak çalışmalarını planın bir parçası haline getirmek.

1.2. Zaman Yönetimi Türleri

Zaman yönetimiyle ilgili genel bir yazın taraması yapıldığında kavramın, kişisel zaman, yönetsel zaman, iş zamanı ve örgütsel zaman şeklinde dört başlık altında sınıflandırıldığı görülmektedir (Tikici ve Kanbur, 2007: 11).

1.2.1. Kişisel Zaman

Bireylerin eşit olarak sahip olduğu, iş sahasında veya dışarıda kendisiyle ilgili eylemleri gerçekleştirdiği zamandır (Paşa, 2001: 6). Tüm bireyler için eşit olan zamanda farklılığı yaratan zamanın nasıl kullanıldığıdır (Wilson, 1999: 3).

1.2.2. Yönetsel Zaman

Yöneticilerin yönetim süreçlerini uygulaması için kullanılması gereken çalışan ve makine zamanı toplamıdır. Bir çalışmanın sonuçlarını kıt kaynakların nasıl kullanıldığı belirlemekte ve yöneticilerin yönetsel faaliyetlerde kullandığı en kıymetli kaynak olarak zaman yönetsel faaliyetlerin sonuçlarını etkilemektedir (Karakoç, 1999: 97). Zamanı çalışanlar üzerinde etkin kullanabilmek yöneticilerin yetenekleri ile doğru orantılı bir faaliyettir (Yılmaz ve Aslan, 2002: 27)

1.2.3. İş Zamanı

Çalışanların yönetsel faaliyetler dışında işin gerçekleşmesi yönünde iş ortamında harcadıkları zamanı ifade etmektedir. Örneğin bir ürünün üretiminde çalışan bir ustabaşı çalışma saatlerinin belirli bir kısmında gerçekleştirilmesi istenen nihai hedef doğrultusunda üretim yaparken, çalışma saatlerinin bir kısmını da yönetsel faaliyetlere ayırmaktadır. İşte yönetsel faaliyetler dışında çalışma saatleri içerisindeki zamanın tamamı iş zamanı şeklinde geçmektedir. Yöneticilerin yönetim sorumlulukları arttıkça iş zamanı ortamında geçirdikleri vakit azalmaktadır (Usta, 2001: 78).

1.2.4. Örgütsel Zaman

Örgütün amaçlarına yönelik örgütün içinde veya dışında harcanan zamanın tamamını oluşturmaktadır. Üretim süreçleri veya insan kaynakları gibi örgütün hedefini gerçekleştirmesi yönünde destekleyici operasyonlarda yer almak, pazarlama, stok veya sipariş gibi konularda harcanan zaman örgütsel zamana örnektir (Uslu, 1997: 10).

1.3. Zaman Tuzakları

Her ne kadar soyut bir kavram olsa da zamanın verimli kullanılması ya da zaman yönetiminin gerçekleşmesini engelleyen birtakım faktörler söz konusudur. Bu faktörler zaman yönetimi türlerine göre sınıflandırılmıştır (Tengilimoğlu vd., 2003: 65).

<p>Kişiden Kaynaklanan Zaman Tuzakları</p> <ul style="list-style-type: none"> • Önceliklerin Belirsizliği • Erteleme ve Oyalama • Hayır Diyememek • Stres ve Olumsuz Kişisel Tutum • Acelecilik ve Kararsızlık • Güç Olandan Kaçınmak • Alışkanlıkların Kontrolünde Olmak • Hafife Alma ve Önyargılar • Evrak Düşkünlüğü • Bireysel Hedeflerin Belirsizliği • Öz Disiplin Yokluğu ve Düzensizlik • Gereğinden Fazla Kendini İşe Adamak • Kendine Aşırı Güven / Güvensizlik 	<p>Yönetimden Kaynaklanan Zaman Tuzakları</p> <ul style="list-style-type: none"> • Yetersiz İletişim • Açık Kapı Politikası • Yönetimsel Hedeflerin Belirsizliği • Koordinasyon Eksikliği • Aşırı veya Yetersiz Yönetim • Yetki Devrinden Kaçınma • Yetersiz Planlama • Yetersiz Personel • Görev ve İş Tanımlarının Yapılmaması
<p>İşten Kaynaklanan Zaman Tuzakları</p> <ul style="list-style-type: none"> • Yetersiz Sekreteryaya Hizmetleri • Toplantılar • Cihaz Arızaları • Sık ve Uzun Telefon Görüşmeleri • Örgütsel Belirsizlik ve Kriz Durumları • Rutin ve Gereksiz İşler • İş Gezileri ve Ziyaretçiler 	<p>Örgütsel Yapı ve Politikalardan Kaynaklanan Zaman Tuzakları</p> <ul style="list-style-type: none"> • Merkezi ve Hiyerarşik Örgüt Yapısı • Örgüt Politikasındaki Yetersizlik • Sağlıksız Çalışma Ortamı • Kırtasiyecilik ve Bürokratik İşlemler • Bürokrasi ve Büro Patolojisi

Şekil 1: Tengilimoğlu vd., 2003: 65).

2. Zaman Yönetimi Alanında Yazılmış Tezlerin Sistemik Derlemesi

Bu bölümde, Yüksek Öğretim Kurumu veri tabanında yer alan ve başlığında zaman yönetimi konusunun yer aldığı tezlerin; gerçekleştirildiği yıllar, üniversitelere göre dağılımları, bu konunun hangi enstitülerce çalışıldığı, çalışmaların hangi ana bilim dallarında yapıldığı, özgün dilleri, çalışmalarda danışmanlık görevini üstlenmiş öğretim üyelerinin unvanları, çalışmalarda kullanılan araştırma yöntemleri ve yapılmış tez çalışmalarının türleri bakımından analizleri yapılmıştır. Sistemik derleme yöntemiyle gerçekleştirilen bu araştırma sonucunda ortaya çıkan bulgular değerlendirilmiş ve yorumlanmıştır.

Tablo 1: Zaman Yönetimi Alanında Yazılmış Tezlerin Yılları Bakımından Sınıflandırılması

Yıl	Tez Sayısı	Yıl	Tez Sayısı
1991	1	2008	5
1994	1	2009	4
1995	3	2010	4
1996	1	2011	1
1997	3	2012	2
1998	2	2013	4
1999	3	2014	16
2000	2	2015	7
2001	4	2016	7
2002	4	2017	8
2003	2	2018	16
2004	2	2019	20
2005	4	2020	12
2006	3	2021	11
Toplam			152

Zaman yönetimi alanındaki tezlerin yıllara göre sınıflandırılmasını içeren Tablo 1 incelendiğinde; zaman yönetiminin en çok 2019 (20 adet), 2018 (16 adet) ve 2014 (16 adet) yıllarında çalışıldığı görülmektedir. Ayrıca alandaki ilk tez 1991 yılında yazılmış ve yüksek lisans düzeyindedir. Son 8 yıllık süreçte çalışmaların sayısında artış gözlemlenmekte, aynı zamanda alandaki tüm tezlerin yarısından fazlasının bu 8 yıllık süreçte yazıldığı görülmektedir (87 adet). Alanda en çok doktora tezi ise 2021 (2 adet) ve 2008 (2 adet) yıllarında yazılmıştır.

Tablo 2: Zaman Yönetimi Alanında Yazılmış Tezlerin Üniversiteleri Bakımından Sınıflandırılması

Üniversite Adı	Tez Sayısı	Üniversite Adı	Tez Sayısı
Afyon Kocatepe Üniversitesi	2	İstanbul Medipol Üniversitesi	1
Akdeniz Üniversitesi	1	İstanbul Okan Üniversitesi	2
Anadolu Üniversitesi	1	İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi	1
Ankara Üniversitesi	1	İstanbul Üniversitesi	5
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi	1	Kafkas Üniversitesi	1
Atatürk Üniversitesi	3	Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi	3
Atılım Üniversitesi	2	Karabük Üniversitesi	2
Bahçeşehir Üniversitesi	2	Karadeniz Teknik Üniversitesi	1
Balıkesir Üniversitesi	3	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi	1
Başkent Üniversitesi	1	Kastamonu Üniversitesi	2
Batman Üniversitesi	1	Kırıkkale Üniversitesi	2
Beykent Üniversitesi	8	Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi	2
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi	2	Kocaeli Üniversitesi	4
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi	1	Manisa Celal Bayar Üniversitesi	3
Cumhuriyet Üniversitesi	2	Marmara Üniversitesi	4
Çağ Üniversitesi	2	Mersin Üniversitesi	2
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi	2	Mevlana Üniversitesi	1
Çukurova Üniversitesi	2	Namık Kemal Üniversitesi	2

Dokuz Eylül Üniversitesi	2	Okan Üniversitesi	1
Dumlupınar Üniversitesi	5	Ondokuz Mayıs Üniversitesi	1
Ege Üniversitesi	1	Orta Doğu Teknik Üniversitesi	3
Erciyes Üniversitesi	1	Pamukkale Üniversitesi	1
Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi	1	Sakarya Üniversitesi	3
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi	1	Selçuk Üniversitesi	4
Eskişehir Teknik Üniversitesi	1	Sivas Cumhuriyet Üniversitesi	1
Fırat Üniversitesi	4	Trabzon Üniversitesi	1
Gazi Üniversitesi	10	Trakya Üniversitesi	7
Gaziantep Üniversitesi	1	Türk Hava Kurumu Üniversitesi	2
Gaziosmanpaşa Üniversitesi	1	Uludağ Üniversitesi	2
Gediz Üniversitesi	1	Uşak Üniversitesi	2
Gümüşhane Üniversitesi	1	Üsküdar Üniversitesi	1
Hacettepe Üniversitesi	2	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi	1
Haliç Üniversitesi	3	Yaşar Üniversitesi	1
İnönü Üniversitesi	1	Yeditepe Üniversitesi	2
İstanbul Bilim Üniversitesi	2	Yıldız Teknik Üniversitesi	3
İstanbul Gelişim Üniversitesi	2		
Toplam			152

Tablo 2 zaman yönetimi alanındaki tezlerin yazıldığı üniversitelere göre sınıflandırılmasını içermektedir. 71 farklı üniversitenin tez kapsamında zaman yönetimi çalıştığı ve alana en fazla katkıyı 10 adet tez ile Gazi Üniversitesi'nin sağladığı görülmektedir. Gazi Üniversitesi'ni Beykent Üniversitesi (8 adet) ve Trakya Üniversitesi (7 adet) takip etmektedir. Doktora düzeyindeki tezler değerlendirilecek olursa yine en çok katkıyı Gazi Üniversitesi'nin yaptığı tespit edilmiştir.

Tablo 3: Zaman Yönetimi Alanında Yazılmış Tezlerin Enstitüleri Bakımından Sınıflandırılması

Enstitü	Tez Sayısı
Eğitim Bilimleri	16
Fen Bilimleri	4
Kış Sporları ve Spor Bilimleri	1
Lisansüstü Eğitim	6
Sağlık Bilimleri	30
Sosyal Bilimler	95
Toplam	152

Zaman yönetimi alanında yazılmış tezlerin enstitüleri bakımından sınıflandırılması Tablo 3'te gösterilmiştir. 6 farklı enstitü bünyesinde yazılan tezlere konu olan zaman yönetimi en çok sosyal bilimler enstitülerince çalışılmıştır (90 adet). Sosyal bilimler enstitülerini sağlık bilimleri (30 adet) ve eğitim bilimleri enstitüleri (16 adet) takip etmektedir. Ayrıca konuyla ilgili en çok doktora tezinin yazıldığı enstitüler sağlık bilimleri enstitüleridir (4 adet).

Tablo 4: Zaman Yönetimi Alanında Yazılmış Tezlerin Ana Bilim Dallarına Bakımından Sınıflandırılması

Ana Bilim Dalı	Tez Sayısı	Ana Bilim Dalı	Tez Sayısı
Beden Eğitimi Öğretmenliği	1	İşletme	41
Beden Eğitimi ve Spor	19	İşletme (İngilizce)	1
Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri	1	İşletme Yönetimi	10
Beden Eğitimi ve Spor Öğretimi	1	Kamu Yönetimi	2
Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği	2	Klinik Psikoloji	1
Bilgisayar Mühendisliği	1	Mimarlık	2
Büro Yönetimi Eğitimi	2	Orman Mühendisliği	1
Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri	1	Özel Hukuk	1
Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği	1	Rekreasyon	3
Eğitim Bilimleri	17	Rekreasyon Yönetimi	6
Eğitim Yönetimi ve Denetimi	1	Sağlık Kurumları Yöneticiliği	2
Eğitim Yönetimi ve Planlaması	1	Sağlık Kurumları Yönetimi	2
Eğitim Yönetimi, Teftişi, Planlaması ve Eko.	3	Sağlık Yönetimi	4
Endüstri ve Endüstri Mühendisliği	1	Sınıf Öğretmenliği	1
Giyim Endüstrisi ve Giyim Sanatları	1	Spor Yöneticiliği	1
Hemşirelik	8	Spor Yönetimi	2
Hemşirelikte Yönetim	4	Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik	1
Hizmet Tasarımı ve İşletmeciliği	1	Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi	1
İlköğretim	1	Yönetim ve Organizasyon	2
İnşaat Mühendisliği	1		
Toplam			152

Tablo 4 zaman yönetimi alanında yazılmış tezlerin ana bilim dalları bakımından sınıflandırılmasını göstermektedir. Buna göre 39 farklı ana bilim dalı bünyesinde yazılan tezlerin en çok işletme ana bilim dallarınca (41 adet) yazıldığı görülmektedir. Bu konuda ikinci sırayı beden eğitimi ve spor ana bilim dalları (19 adet) ve üçüncü sırayı eğitim bilimleri ana bilim dalları (17 adet) almaktadır. Ayrıca doktora düzeyindeki tezlerle sayısal anlamda literatüre en fazla katkıda bulunan ana bilim dalları işletme ve beden eğitimi ve spor ana bilim dalları olarak tespit edilmiştir (2 adet).

Tablo 5: Zaman Yönetimi Alanında Yazılmış Tezlerin Özgün Dilleri Bakımından Sınıflandırılması

Dil	Tez Sayısı
İngilizce	10
Türkçe	142
Toplam	152

Tablo 5 zaman yönetimi alanında yazılmış tezlerin yazıldığı dillerin sayısal durumlarını ortaya koymaktadır. Buna göre; 142 adet tez Türkçe dilinde ve 10 adet tez İngilizce dilinde yazılmıştır. Alandaki ilk İngilizce tez 2000 yılında yazılmış olup, yabancı dildeki 10 adet tez arasında en çok İngilizce tezin yazıldığı yıllar 2018 ve 2008 yıllarıdır. İngilizce dilindeki tek doktora tezi 2008 yılında Orta Doğu Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Bilgisayar Mühendisliği Ana Bilim Dalı bünyesinde yazılmıştır. 8 adet İngilizce tez sosyal bilimler enstitüleri ve 1 adet tez, lisansüstü eğitim enstitülerinde öğrenim gören araştırmacılar tarafından yazılmıştır.

Tablo 6: Zaman Yönetimi Alanında Yazılmış Tezlerin Danışmanlarının Unvanları Bakımından Sınıflandırılması

Danışman Unvan	Tez Sayısı
Prof. Dr.	51
Doç. Dr.	36
Dr. Öğr. Üyesi	65
Toplam	152

Tablo 6 zaman yönetimi alanında yazılmış tezlerin danışmanlığını üstlenmiş akademisyenlerin unvanları bakımından sınıflandırılması içermektedir. Tabloya göre alandaki tezleri yöneten akademisyenlerin unvanları çoğunlukla doktor öğretim üyesidir (65 adet). Profesör doktor unvanına sahip akademisyenler 51 adet tezi yönetmekle birlikte, doçent doktor unvanına sahip akademisyenler 36 adet tezi yönetmiştir. Ayrıca profesör doktor unvanlı akademisyenler en çok doktora tezini yöneten akademisyenlerdir (6 adet). Akademisyenlerin İngilizce dilindeki tezleri yönetme sayısına unvanları açısından bakılacak olursa sıralama; doçent doktor (6 adet), doktor öğretim üyesi (3 adet) ve profesör doktor (1 adet) şeklindedir.

Tablo 7: Zaman Yönetimi Alanında Yazılmış Tezlerin Yöntemleri Bakımından Sınıflandırılması

Yöntem	Tez Sayısı
Nicel	129
Nitel	23
Toplam	152

Tablo 7 incelendiğinde zaman yönetimi alanında yazılmış tezlerin 129 adedinin nicel yöntemlerle, kalan 23 adedinin ise nitel yöntemlerle yazıldığı görülmektedir. Alandaki doktora tezlerinin sadece 1 adedi nitel olup, Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde İngilizce dili kullanılarak yazılmıştır.

Tablo 8: Zaman Yönetimi Alanında Yazılmış Tezlerin Türleri Bakımından Sınıflandırılması

Tür	Tez Sayısı
Doktora	7
Yüksek Lisans	145
Toplam	152

Zaman yönetimi alanında yazılmış tezlerin türlerine göre sınıflandırılması Tablo 8'de gösterilmiştir. Buna göre alanda en çok tez Yüksek Lisans düzeyinde yazılmıştır (145 adet). Alanda yazılmış doktora düzeyindeki tezlerin alandaki tüm tezlerin %5'lik kısmından daha azını oluşturduğu görülmektedir (7 adet).

3. Değerlendirme ve Sonu.

Bu çalışma mükemmeliyetçilik alanında Yüksek Öğretim Kurumu Tez Arşivi'nde yer alan ve tamamı erişime açık 152 adet teze ulaşılarak yapılmıştır. Tezlerin sınıflandırılmasında birtakım ölçütler göz önünde bulundurulmuştur. Bu ölçütler tezlerin yapıldığı yıllar, üniversiteler, enstitüler, anabilim dalları, özgün dilleri, danışmanların unvanları, kullanılan araştırma yöntemleri ve tezlerin türleri şeklinde olup her ölçüt için ayrı ayrı (8 adet) tablo oluşturulmuştur. Her tablonun yorumu tablo altlarındaki metinlerde verilmiş ve sonuç bölümünde veriler bir bütün olarak değerlendirilmiştir.

Zaman yönetimi kavramı son 30 yılda 152 teze konu olmakla birlikte; 71 farklı üniversitede, 6 farklı enstitüde ve 39 farklı anabilim dalında çalışılmıştır. Zaman yönetimi konulu 152 adet tezin yaklaşık 30 yıllık bir zaman aralığında ortaya konmuş olması, alana yönelik yılda yaklaşık olarak 5 çalışmanın yapıldığını göstermektedir. 2019 yılı zaman yönetiminin en çok çalışıldığı yıl olarak dikkat çekmektedir (20 adet). Çalışmaların büyük bir bölümünün son 8 yılda gerçekleştirilmesini, zaman yönetiminin dünya literatüründe yaklaşık 50 yıl önce ilk kez yer almış yeni bir konu niteliğiyle ilişkilendirmek mümkündür.

Zaman yönetimi konulu çalışmaların 71 farklı üniversitede çalışılmış olması ve bu üniversitelerde yazılmış tez sayılarının arasında büyük farklar olmaması henüz bu alan özelinde uzmanlaşmış bir üniversitenin olmadığını işaret etmekle birlikte yine konunun dünya literatüründe çok eski bir konu niteliğinde olmaması bu durumu da açıklayabilmektedir.

Tezlerin, ağırlıklı olarak sosyal bilimler enstitüleri bünyesinde en çok işletme ana bilim dalları tarafından yazılması da konunun kuramsal bakımdan işletme ve yönetim bilimleriyle olan bağlantısıyla ilişkilendirilmiştir.

Yeni bir konu olmasına rağmen profesör doktor ünvanına sahip akademisyenlerin yönettiği tezlerin sayısı tüm tezlerin 3'te 1' i oranında olup ilgi çekicidir. Çalışmaların geneli yüksek lisans düzeyinde (145 adet), teorik bilgilerin sahada uygulanıp test edilmesi şeklinde ve nicel yöntemlerin uygulanmasıyla (129 adet) gerçekleşmiştir. Zaman yönetimi konulu tezlerin sistematik derlemesinin yapıldığı bu çalışma; nitel bir çalışma olup, aynı alanda çalışma yapacak araştırmacılara, YökTez veri tabanındaki tezlerin durumu hakkında bilgi vermeyi amaçlayan başlangıç niteliğinde bir çalışmadır.

KAYNAKÇA

- Abay, M. (2000). *Zamanı değerlendirmek*. İstanbul: Babıali Kültür Yayınları
- Akatay, A. (2003). *Yönetimsel Zamanın Etkin Kullanılması: Teori ve Bir Uygulama* (Yayımlanmamış doktora tezi). Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Alay, A. G. S., ve Koçak, S. (2003). Üniversite Öğrencilerinin Zaman Yönetimleri ile Akademik Başarıları Arasındaki İlişki. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 35(35), 326-335.
- Gönen, E., ve Özmete, E. (2004). Çalışma Yaşamında Zaman Tuzaklarına İlişkin Bir İnceleme. *Standard Ekonomik ve Teknik Dergisi*, 43(507), 46-52.
- Güçlü, N. (2001). Zaman Yönetimi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 25(25), 87-106.
- Güven, M., & Yeşil, S. (2011). İşletmelerde Zaman Yönetimi. İçinde İ. Bakan (Ed.), *Çağdaş Yönetim Yaklaşımları İlkeler, Kavramlar ve Yaklaşımlar* (2. bs). İstanbul: Beta Basım A.Ş.

- Josephs, R., (1996), *Zaman Yönetimi* (Ö. Koşar, Çev.). İstanbul: Epsilon Yayınları.
- Karakoç, N. (1990). İşletmelerde Etkenliği Belirleyen Bir Kaynak: Yönetimsel Zaman. *Verimlilik Dergisi* (2).
- Karakoç, N. (1999). Toplam Kalite Yönetimi ve Yönetimsel Zaman. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(4), 97-100.
- Kızılırmak, A. (1969). Gökbilimleri Terimler Sözlüğü ve Karşılıklar Klavuzu. Erişim Tarihi 28 Kasım 2021, Erişim Adresi <http://www.bulutsu.org/sozluk/?sno=1506>
- Koch, R., (1998), *The 80/20 Principle: The Secret of Achieving More With Less*. New York: Bantam Doubleday Dell Publishing Group.
- MacKenzie, R. A., (1989), *Zaman Tuzağı: Zamanı Nasıl Denetlersiniz?* (Y. Güneri, Çev.). İstanbul: Amacom İlgı Yayınları.
- Örücü, E., Tikici, M., ve Kanbur, A. (2007). Farklı Sektörlerde Faaliyetlerini Sürdüren İşletmelerde Zaman Yönetimi Üzerine Ampirik Bir Araştırma: Bursa İli Örneği. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(20), 9-31.
- Paşa, M. (2001). *Zaman Yönetimi ve Bir Uygulama* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Smith, H. W. (2000). *Hayatı ve Zamanı Yönetmenin 10 Doğal Yasası* (A. Çelbiş, Çev.). İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Tengilimoğlu, D., Tutar, H., Altınöz, M., Başpınar, N.Ö. ve Erdönmez, C. (2003). *Zaman Yönetimi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım
- Topal, N., (2009), *Derste Zaman Yönetimi: İlköğretim 3. Sınıf Hayat Bilgisi Dersine Yönelik Bir İnceleme* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Türkel, A. (1999). *Globalleşen Dünyanın Süper Yöneticilerine*. İstanbul: Türkmen Kitabevi.
- Uslu, H. (1997). *İşletmelerde Zaman Yönetimi Eskişehir Arçelik Buzdolabı İşletmesinde Bir Uygulama* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Usta, R. (2001). Zaman Yönetimi ve Yöneticilerin Zamanı Kullanma Biçimleri. *Standard Ekonomik ve Teknik Dergisi*, Yıl, 40, 75-80.
- Wilson, A. (1999). Time Management for Administrators. *Perspectives: Policy & Practice in Higher Education*, 3(1), 3-7.
- Yılmaz, A., ve Aslan, S. (2002). Örgütsel Zaman Yönetimi. *Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 3(1).

TURİZM ÇALIŞANLARI ÖZ UYUMUNUN DESTİNASYON KİŞİLİĞİNE ETKİLERİ VE KAVRAMLARA YÖNELİK TEZLERİN SİSTEMATİK DERLEMESİ

Yasin Oğuz ÖZMENEKŞE

Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm Yönetimi Ana Bilim Dalı

ORCID: 0000-0002-4386-9262

Özet

Bu çalışmanın nihai amacı, destinasyon kişiliği hakkındaki olumlu algının meydana gelebilmesi için gerekli olan, misafir memnuniyeti ve yüksek hizmet kalitesinin gerçekleşmesinde destinasyon çalışanlarının öz uyum içerisinde çalışmalarının rolüne ışık tutmaktır. Çalışanların kendi değerleriyle örtüşen, kendilerini bağdaştırabildikleri ve ait hissettikleri iş ortamlarında bulunması çalışan öz uyumunun gerçekleşmesine yardımcı olacaktır. Öz uyum sonucunda ise buldukları iş örgütlerine kendilerini ait hisseden çalışanlar görevlerini; verimli, güler yüzlü ve özverili bir şekilde yerine getirebilmek için çaba göstereceklerdir. Verimli çalışma, özveri, göreve saygı ve güler yüz ise beraberinde kaliteli hizmet getirecektir. Destinasyon kişilik özelliklerinde kaliteli hizmet algısı bulunan bir destinasyon ise istediği ziyaretçi sayısına ulaşmada zorluk çekmeyecektir. Destinasyon kişiliğini ön plana çıkarmak için, farklılaştırma önemli bir husustur. Ziyaretçilere memnun kalabilecekleri deneyimler yaşatmayı bir farklılık unsuru olarak kullanmak isteyen destinasyonlar için, çalışanların öz uyum içerisinde hareket etmesi vazgeçilmez bir unsur olarak göze çarpmaktadır. Çalışmanın giriş kısmında turizm endüstrisinin destinasyon kişiliği ve çalışanların öz uyum modeliyle ilişkisine değinilmiştir. Birinci bölümde öz uyum modeli ve destinasyon kişiliği kavramlarının tanımları yapılmış ayrıca bu kavramların gelişim süreçlerine değinilmiştir. Birinci bölümün sonunda tartışma ve ilişkilendirme başlığı altında literatürden elde edilen bilgilerle kavramlar ilişkilendirilerek anlatılmış ve iki kavramı birbiriyle ilişkilendirmiş çalışmaların durumundan bahsedilmiştir. İkinci bölümde ise Yüksek Öğretim Kurumu Tez Arşivi'nde yer alan öz uyum modeli ve destinasyon kişiliği alanında yazılmış tezlerin sistematik derlemesi yapılmıştır. Önceden belirlenmiş kıstaslar aracılığıyla sınıflandırmaya tabi tutulan 16 adet tezin 3 adedi öz uyum modeli alanında ve 13 adedi destinasyon kişiliği alanında yazılmıştır. Elde edilen bulgular öz uyum ile ilgili bir doktora tezinin henüz yazılmadığını fakat destinasyon kişiliği konusunda 6 adet doktora tezinin yazıldığını göstermektedir. Sonuç olarak Yüksek Öğretim Kurumu Tez Arşivi'nde yer alan çalışmalar itibarıyla iki kavramın birbirleri arasındaki ilişkiden bahsetmek pek mümkün görülmemektedir.

Anahtar Kelimeler: Öz Uyum, Çalışanların Öz Uyum, Destinasyon Kişiliği

THE EFFECTS OF TOURISM EMPLOYEES' SELF COMPLIANCE ON DESTINATION PERSONALITY AND A SYSTEMATIC REVIEW OF THESES ON THESE CONCEPTS

Abstarct

The ultimate aim of this study is to spot light on the important role of the employees of in self-compliance in order to achieve a positive perception about the destination personality, in the realization of guest satisfaction and high service quality. Employees working in business environments that overlap with their own values, where they can reconcile and feel belong to will help realize their own harmony. As a result of self-compliance, employees who feel that they belong to their business organizations will endeavor to fulfill their duties in an efficient, friendly and selfless manner. Efficient work, dedication, respect for the task and smiling face will bring service quality. As a feature, a destination with service quality will not have difficulty in reaching the desired number of visitors. Differentiation emerges as an important factor to highlight the destination personality. For destinations that want to use the satisfaction of visitors as a factor of difference, it is an indispensable element that employees act in self compliance. In the introduction part of the study, the relationship between the destination personality of the tourism industry and the self-adaptation model of the employees is mentioned. In the first chapter, the definitions of the concepts of self-adaptation and destination personality are made and the development processes of these concepts are mentioned. At the end of the first chapter, under the title of discussion and association, the information obtained from the literature and the concepts are explained by associating them, and the situation of the studies that associate the two concepts with each other is mentioned. In the second part, a systematic review of the thesis, which written in the field of self-adaptation model and destination personality, in the Thesis Archive of the Turkish Supreme Board of Higher Education Higher Education was made. Of the 16 theses, which were classified through predetermined criteria, 3 were written on self-adaptation model and 13 were written on destination personality. The findings show that a phd on self-adaptation has not been written yet, but 6 phd thesis on destination personality have been written. As a result, it is not possible to talk about the mutual contrubition between the two concepts in terms of studies which obtained from the Thesis Archive of the Turkish Supreme Board of Higher Education.

Keywords: Self compliance, Self compliance of employees, Destination Personality

Giriş

Turizm destinasyonları sayısındaki artış, hizmet alacak misafirlerin destinasyon hakkındaki bilgilere kolayca ulaşma imkânı ve o destinasyonların tercih edilebilmek için farklılaşma arayışı içerisinde olmaları turizm sektöründeki rekabeti çetinleştirmiştir. Bu durum pazarda yer almak isteyen destinasyonları yeni stratejiler geliştirmeye mecbur bırakmıştır (Ülkü, Solmaz, Barakazı, 2017). Destinasyonlarda yer alan işletme çalışanları hem işletme bazlı hem de destinasyon bazlı memnuniyeti sağlama yolunda etkin rol oynamaktadırlar (Akın,

2014). Misafirleri memnun edecek seviyede hizmet anlayışı ise ancak paydaşların yapılacak işi benimsemesi ve iş ile ilgili hedeflerin değerleriyle örtüşmesi sonucunda mümkün olacaktır (Hon, 2001).

Bu çalışmanın amacı, destinasyon kişiliği ile çalışanların öz uyumu arasındaki ilişkilendirmenin yapılması, destinasyonda görev alan turizm paydaşlarının görevlerini kendi değerleriyle örtüşürmeleri durumunda destinasyon kişiliği hakkındaki algıya pozitif katkı sağlayacağı fikrini desteklemek ve destinasyon kişiliği ile çalışanları öz uyumu arasında doğru bir orantı kurulabileceğini göstermektir. Dolayısıyla destinasyon kişiliği oluşturmada gerekli olan farklılaştırmanın hizmet kalitesinin artırılarak mümkün olacağı ve bu kalitenin artırılmasında çalışanların değerleriyle örtüşen görev tanımlarının yapılması hususuna dikkat çekmektir.

1. Öz Uyum Modeli ve Destinasyon Kişiliği

1.1.Öz Uyum Modeli

Uyum her insanın yaşadığı ve doğumdan ölüme hayatın her anında var olabilecek doğal bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. Bireyin kendisinden, çevresinden veya diğer insanlardan gelen isteklere verdiği tepkiyi uyum olarak tanımlamak mümkündür (Gençöz, 1998: 5). İnsanlar sahip oldukları fırsatları, yetenekleri ve potansiyeli istediği yönde kullanmakta özgürdürler. Ancak sosyal amaçların gelişmeye başlamasıyla birlikte bu potansiyel ve imkanları içinde bulunduğu zümrenin talepleri doğrultusunda kullanmaya, aynı zamanda gelişimini bu talepler yönünde gerçekleştirmeye çalışmaları sağlıklı bir uyumun göstergesidir. Sağlıklı bir uyum için ise üç temel durum şöyledir:

*Bireyin kendisinin ve içinde bulunduğu çevrenin özelliklerini tanıması.

*Yaşamın devam etmesi.

*Kendinde olan özelliklerini kullanması ve gerek olursa yeni özellikler geliştirmek için planlar yapması (Gençöz, 1998: 7).

Öz uyum, bireylerin bir işle ilgili ortaya konulan hedeflerin değerleriyle örtüşmesi, kendini değerleriyle örtüşen bir ortamda çalışan bir birey olarak görmesi ve bu sebeplerle motive olmasını sağlayan bir kavramdır (Hon, 2001:377). Öz uyum modeli geliştirilirken özbenlik yönetimi teorisi temel alınmıştır. Özbenlik yönetimi teorisi herhangi bir ödüllendirme olmadan, bir işi veya amacı gerçekleştirmede kullanılan motivasyon ve enerjinin kaynağını araştırmaktadır (Ryan ve Deci, 2000). Bireylerin ilgi ve değerleriyle uyuşan hedeflerle alakalı öz uyum iki yönlüdür. Birincisi bu uyum sayesinde birey; hedeflere motive bir şekilde yaklaşır, gerçekleşmesi için daha fazla zaman ve efor harcayacaktır. İkinci yönü ise bireyin içselleştirdiği hedefleri başarması, kişisel açıdan doyuma ulaşmaya yani hedefin, kendisine menfaat sağlamasına yol açacaktır. Hedefler açısından öz uyum varlığı, hedefin bir ihtiyaç haline gelmesini sağlayabilmektedir. Dolayısıyla sağlanan menfaatler: kendini gerçekleştirme (ihtiyaç memnuniyeti), yetkinlik ve deneyimlerdir (Sheldon ve Elliot, 1999:482). İş örgütleri üzerinde yapılan çalışmalar neticesinde iş gören motivasyonlarını etkileyen faktörler iki başlık altında

toparlanmış ve bu bakış açılarıyla incelenmeye çalışılmıştır (Dündar, Özutku ve Taşpınar, 2007:107). Bunlardan biri ücret, terfi ve takdir görme gibi dışsal faktörler iken diğer ise dışsal faktörlerden daha çok iş görenlerin kendi amaç ve ilgileri doğrultusundaki hedeflere ulaşmak için daha iyi çalışarak, içsel motivasyonun oluşmasını sağlayan içsel faktörlerdir (Jones ve Lloyd, 2005: 931). İçsel motivasyona göre bireyler hedefleri içselleştirerek yani işin kendisiyle motive olurlar. Buna göre kişinin davranışlarında herhangi bir dışsal kontrol mekanizması yoktur. Başka bir deyişle bireyin hedeflere ulaşmak için yetilerini ortaya koyması durumu olduğu söylenebilir (Brief ve Aldag, 1976:470). Özbenlik yönetimi teorisi temelinde gelişen Öz Uyum Modeli ise tamamen motivasyonun içsel faktörleriyle ilgilidir (Kale, 2013). Psikoloji alanında yapılan çalışmalar ışığında insan davranışları ihtiyaç temellidir. Her insan bir konuda gayret gösterirken bu gayretin kendi amaçlarına hizmet etmesini bekleme eğilimindedir (Akın, 2014). Öz Uyum Modeli ‘nin şekillendirilmesinde etken olan Öz Benlik Teorisi’ ne göre içsel motivasyonu sağlamada özerklik güçlü bir paydaştır. İş hakkındaki süreçlere ve işin bütün yönlerine hâkim olma veya iş görenin karar alması konusunda hoşgörülü ve serbest bırakılması bahsi geçen özerklik konusuna örnek olabilir (Kale, 2013). Çalışanlar ilgi ve değerleriyle örtüşen hedeflerle karşılaştıkları zaman bu hedeflere ulaşabilmek için daha fazla çaba sarf etmektedirler (Sheldon ve Houser, 2001).

1.2. Destinasyon Kişiliği

Turizm sektöründeki global büyüme ve rekabet koşullarının çetinleşmesi turizm pazarlamasında stratejiler geliştirmeyi zorunlu hale getirmiştir. (Ülkü, Solmaz ve Barakazı, 2017: 989). Yeni destinasyonların sektöre katılması, destinasyonlara ulaşımın kolaylaşması, insanların boş zaman değerlendirme konusuna verdikleri önemin gün geçtikçe artması ve serbest zaman imkanlarının çoğalması turistlerin destinasyon konusunda karar vermelerini zorlaştırmış, seçici davranmalarına sebep olmuş aynı zamanda farklı beklentiler içerisine girmelerini sağlamıştır (Echtner ve Ritchie, 1991: 3).

Turistlerin destinasyon konusundaki beklentilerinin değişkenlik göstermesi sebebiyle, destinasyonlar birbirlerinden farklı olmaya itilmiştir (Özer, Avcı ve Karakuş, 2016: 22). Tıpkı markalar gibi destinasyonlar da birer kişiliğe sahiptir (Bilim ve Boydemir Bilim, 2014: 130). Destinasyonlar, beklentilere cevap verebilmek ve diğer destinasyonlardan farklı bir özelliğiyle ön plana çıkmak için kişilik özelliklerini kullanmaktadırlar (Ekinci ve Hosany, 2006:128; Murphy, Moscardo ve Benckendorff, 2007: 8). Destinasyonların bir kişiliğe sahip olabileceği fikrini ilk olarak Ekinci ve Hosany (2006) ortaya atmışlardır. Destinasyon kişiliğinin tanımını ise yine Ekinci ve Hosany (2006) “*bir destinasyon ile bağdaştırılan insana ait karakteristik özelliklerin tümü*” şeklinde yapmışlardır. (Ülkü, Solmaz ve Barakazı, 2017: 990). Ayrıca destinasyon kişiliği turistlerin destinasyon konusunda daha kolay seçim yapmalarını sağlamaktadır (Ajanovic ve Çizel, 2016:12).

1.3. Kavramlar Arası İlişkilendirme

Yapılan literatür taramasında destinasyon kişiliği ve öz uyum modeli ilişkilendirmesinde özellikle destinasyonlar ve çalışanların öz uyumu arasında Türkiye’ de yapılmış yeterli çalışma gözlemlenmemiştir. Çalışanların görevlerinde öz uyumu yakalaması konusu destinasyon kişiliğinde olumlu etkiler yaratabileceği gibi çalışanların öz uyumla çalışabildiği ortamlarda ziyaretçiler ile iletişimin güçlü olacağı tahmin edilmekte, bu olumlu durumun destinasyon güvenilirliğine de katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Destinasyon kişiliğinde Aaker (1997) ‘in marka kişiliği ölçeğinin kullanıldığı, destinasyon kişiliği için bazı maddelerin çıkarıldığı ve farklı gruplandırıldığı fakat yakın ölçütlerden oluştuğu da göz önünde bulundurulursa güvenilirlik kıstasının kişiliğe kazandıracak güç hem destinasyon kişiliğinin gelişmesine hem de tekrar ziyarete yol açabilecek bir unsur olduğunu söylemek mümkündür. Önümüzdeki günlerde destinasyon kişiliği ve çalışan öz uyumu üzerine çalışmalar yapılması, destinasyonun ve destinasyonda hizmet veren işletmelerin çalışanların öz uyumu konusuna daha fazla eğileceğini düşünülmektedir.

2.Öz Uyum Modeli ve Destinasyon Kişiliği Konulu Tezlerin Sistematik Derlemesi

Bu bölümde, Yüksek Öğretim Kurumu veri tabanında yer alan içeriğinde işletmelerdeki öz uyum ve destinasyon kişiliği bulunan tezlerin; gerçekleştirildiği yıllar, üniversitelere göre dağılımları, bu konunun hangi enstitülerce çalışıldığı, çalışmaların hangi ana bilim dallarında yapıldığı, özgün dilleri, çalışmalarda danışmanlık görevini üstlenmiş öğretim üyelerinin unvanları, çalışmalarda kullanılan araştırma yöntemleri ve yapılmış tez çalışmalarının türleri bakımından analizleri yapılmıştır. Sistematik derleme yöntemiyle gerçekleştirilen bu araştırma sonucunda ortaya çıkan bulgular değerlendirilmiş ve yorumlanmıştır.

Tablo 1: Destinasyon Kişiliği ve Öz Uyum Modeli Alanlarında Yazılmış Tezlerin Yıllar Bakımından Sınıflandırılması

Destinasyon Kişiliği		Öz Uyum Modeli	
Yıl	Tez Sayısı	Yıl	Tez Sayısı
2013	1	2014	1
2014	1	2018	1
2015	2	2019	1
2017	3		
2019	4		
2020	2		
Toplam	13	Toplam	3

Destinasyon kişiliği ve kapsam dahilinde öz uyum modeli kavramlarını içeren tezlerin yazıldığı yıllar bakımından sınıflandırılması Tablo 1’de gösterilmiştir. Buna göre destinasyon kişiliği kavramının en çok çalışıldığı yıl 2019 yılıdır (4 adet). İşletmeler açısından öz uyum modelinin işlendiği çalışmalar 2014, 2018 ve 2019 yıllarında yapılmış ve sayıları eşittir (1’ er adet). 2015 yılındaki destinasyon kişiliği içerikli tezlerin tamamı doktora düzeyindedir (2 adet).

Tablo 2: Destinasyon Kişiliği ve Öz Uyum Modeli Alanlarında Yazılmış Tezlerin Üniversiteler Bakımından Sınıflandırılması

Destinasyon Kişiliği		Öz Uyum Modeli	
Üniversite Adı	Tez Sayısı	Üniversite Adı	Tez Sayısı
Anadolu Üniversitesi	1	Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi	1
Ankara Üniversitesi	1	İstanbul Bilgi Üniversitesi	1
Atatürk Üniversitesi	1	Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi	1
Balıkesir Üniversitesi	2		
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi	2		
Hasan Kalyoncu Üniversitesi	1		
İstanbul Üniversitesi	1		
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi	1		
Necmettin Erbakan Üniversitesi	1		
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi	2		
Toplam	13	Toplam	3

Tablo 2’de yer alan bilgiler destinasyon kişiliği konulu tezlerin en çok Balıkesir Üniversitesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi ve Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi’nde yazıldığını göstermektedir (2’şer adet). İşletmeler açısından öz uyum modelinin işlendiği tezler ise 3 farklı üniversitede eşit sayıdadır (1’er adet). Destinasyon kişiliği konulu doktora tezleri 6 üniversite bünyesinde eşit sayıda yazılmıştır. Bu üniversiteler, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Balıkesir Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Anadolu Üniversitesi ve Hasan Kalyoncu Üniversitesidir.

Tablo 3: Destinasyon Kişiliği ve Öz Uyum Modeli Alanlarında Yazılmış Tezlerin Enstitüleri Bakımından Sınıflandırılması

Destinasyon Kişiliği		Öz Uyum Modeli	
Enstitü	Tez Sayısı	Enstitü	Tez Sayısı
Lisansüstü Eğitim	1	Sosyal Bilimler	3
Sosyal Bilimler	12		
Toplam	13	Toplam	3

İki kavramın işlendiği tezlerin de ağırlıklı olarak sosyal bilimler enstitülerinde yazıldığı Tablo 3’te görülmektedir. Destinasyon kişiliği kavramını içeren tezlerin 12 adedi ve işletmeler açısından öz uyum modeli kavramını içeren tezlerin tamamı (3 adet) bu enstitülerde yazılmıştır. Destinasyon kişiliği içerikli tezlerden sadece 1 adedi lisansüstü eğitim enstitüleri bünyesinde yazılmış tezlere dahil olarak görülmektedir.

Tablo 4: Destinasyon Kişiliği ve Öz Uyum Modeli Alanlarında Yazılmış Tezlerin Ana Bilim Dalları Bakımından Sınıflandırılması

Destinasyon Kişiliği		Öz Uyum Modeli	
Ana Bilim Dalı	Tez Sayısı	Ana Bilim Dalı	Tez Sayısı
İşletme	2	İşletme	2

Turizm İşletmeciliği	9	Turizm İşletmeciliği	1
Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik	2		
Toplam	13	Toplam	3

Çalışmanın temelini oluşturan ve birbirleriyle olan ilişkilerinin araştırıldığı destinasyon kişiliği ve öz uyum modeli kavramlarının ana bilim dalları bakımından sınıflandırılması Tablo 4’ te gösterilmiştir. Destinasyon kişiliği kavramını içeren tezlerin 9 adedinin ve işletmelerdeki öz uyum modelinin incelendiği tezlerin 1 adedinin Turizm İşletmeciliği Ana Bilim Dalı’nda yazıldığı görülmektedir. Ayrıca kavramları içeren tezlerin benzer ana bilim dallarında yazıldığı görülmektedir. İşletme Ana Bilim Dalı’nda 2’şer adet tez yazılmış olup destinasyon kişiliği kavramını içeren 2 tez de Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Ana Bilim Dalı’nda yazılmıştır.

Tablo 5: Destinasyon Kişiliği ve Öz Uyum Modeli Alanlarında Yazılmış Tezlerin Özgün Dilleri Bakımından Sınıflandırılması

Destinasyon Kişiliği		Öz Uyum Modeli	
Dil	Tez Sayısı	Dil	Tez Sayısı
Türkçe	13	Türkçe	2
İngilizce	-	İngilizce	1
Toplam	13	Toplam	3

Tablo 5’te kavramları içeren tezlerin orijinal dillerine göre sınıflandırması yer almaktadır. Buna göre destinasyon kişiliği kavramlarını içeren tezlerin tamamı Türkçe dilinde yazılmıştır. Öz uyum modelinin işlendiği tezlerin ise 2 adedi Türkçe 1 adedi İngilizce dilinde yazılmıştır. Ayrıca öz uyum modelinin işlediği tek İngilizce tez 2018 yılında yazılmış ve yüksek lisans düzeyindedir.

Tablo 6: Destinasyon Kişiliği ve Öz Uyum Modeli Alanlarında Yazılmış Tezlerin Danışmanlarının Unvanları Bakımından Sınıflandırılması

Destinasyon Kişiliği		Öz Uyum Modeli	
Danışman Ünvanı	Tez Sayısı	Danışman Ünvanı	Tez Sayısı
Prof. Dr.	4	Prof. Dr.	-
Doç. Dr.	5	Doç. Dr.	-
Dr. Öğr. Üyesi	4	Dr. Öğr. Üyesi	3
Toplam	13	Toplam	3

Tablo 6’da görüldüğü üzere işletmelerde öz uyum modelinin işlendiği çalışmaların tamamını doktor öğretim unvanına sahip akademisyenler yönetmiştir. Destinasyon kişiliği konusunun işlendiği tezleri en çok doçent doktor unvanına sahip akademisyenler yönetmiştir (5 adet). Doktora tezleri açısından bakılacak olursa destinasyon kişiliği konusunun işlendiği doktora düzeyindeki tezleri en çok doktor öğretim üyesi unvanına sahip akademisyenler yönetmiştir (3 adet).

Tablo 7: Destinasyon Kişiliği ve Öz Uyum Modeli Alanlarında Yazılmış Tezlerin Yöntemleri Bakımından Sınıflandırılması

Destinasyon Kişiliği		Öz Uyum Modeli	
Yöntem	Tez Sayısı	Yöntem	Tez Sayısı
Nicel	11	Nicel	3
Nitel	2	Nitel	-
Toplam	13	Toplam	3

Tablo 7 destinasyon kişiliği ve öz uyum modeli kavramlarını içeren tezlerin araştırma yöntemlerini göstermektedir. Destinasyon kişiliği kavramının işlendiği tezlerin 11 adedi nicel yöntemlerle ve 2 adedi nitel yöntemlerle yazılmıştır. Ayrıca işletmeler açısından öz uyum modeli kavramını içeren tezlerin tamamında nicel araştırma yöntemleri benimsenmiş ve verilerin tamamı anket yöntemiyle toplanmıştır.

Tablo 8: Destinasyon Kişiliği ve Öz Uyum Modeli Alanlarında Yazılmış Tezlerin Türleri Bakımından Sınıflandırılması

Destinasyon Kişiliği		Öz Uyum Modeli	
Tür	Tez Sayısı	Tür	Tez Sayısı
Doktora	6	Doktora	-
Yüksek Lisans	7	Yüksek Lisans	3
Toplam	13	Toplam	3

Destinasyon kişiliği ve öz uyum modeli kavramlarının işlendiği tezlerin türleri Tablo 8’de verilmiştir. Destinasyon kişiliği 6 adet doktora tezine konu olmuşken öz uyum modeli konusunu içeren doktora tezi bulunmamaktadır. Destinasyon kişiliği kavramını içeren 7 adet tez ve öz uyum modeli konusunda yazılmış tezlerin tamamı (3 adet) yüksek lisans türünde yazılmıştır.

3. Değerlendirme ve Sonuç

Bu çalışma destinasyon kişiliği ve işletmeler açısından öz uyum modeli kavramlarını bir arada ya da ayrı ayrı içeren, Yüksek Öğretim Kurumu Tez Arşivi’nde yer alan ve tamamı erişime açık 16 adet teze ulaşılarak yapılmıştır. Yüksek Öğretim Kurumu ‘nun veritabanında öz uyum modelini içeren 57 adet tez saptanmıştır. Fakat çalışmalarda öz uyum modelinin kapsam dahilinde işlendiği 3 adet tez tespit edilmiş fizik ve kimya gibi disiplinlerce işlenen eş sesli ancak tamamen farklı anlamdaki “Öz Uyum Prensipleri” içerikli tezler kapsam dışı bırakılmıştır. “İstanbul’daki 4-5 yıldızlı otel personelinin kurumsallaşma algısının öznel iyi oluş ve öz uyum düzeylerine etkisi” adlı Gönül Akın (2014) ‘a ait yüksek lisans tezinde ise destinasyon kişiliği ve öz uyum modeli kavramları ilişkilendirilmiştir. Bunun dışında öz uyum modelini içeren iki adet tez bulunmaktadır. Tezlerin sınıflandırılmasında birtakım ölçütler göz önünde bulundurulmuştur. Bu ölçütler tezlerin yapıldığı yıllar, üniversiteler, enstitüler, anabilim dalları, özgün dilleri, danışmanların unvanları, kullanılan araştırma

yöntemleri ve tezlerin türleri şeklinde olup her ölçüt için ayrı ayrı (8 adet) tablo oluşturulmuştur. Her tablonun yorumu tablo altlarındaki metinlerde verilmiş ve sonuç bölümünde veriler bir bütün olarak değerlendirilmiştir.

Kavramlar üzerinde yapılmış tanımlamalar ve benzer ana bilim dallarınca çalışılmış olması göstermektedir ki iki kavramın bir arada değerlendirilmesi gerekli bir husustur. Kavramları ayrı ayrı işleyen tez sayılarının yetersiz oluşu ve kavramlar arası ilişkiden söz edilmesi adına iki kavramın geçtiği tek bir tezin bulunması bahsi geçen kavramların ilişkilendirilmesini zorlaştırmaktadır. Kapsamlı bir çalışma yapılmadığı müddetçe kavramlar arası ilişkiden söz etmek mümkün değildir. Aynı zamanda bu durum gerek işletme gerek turizm disiplinleri çerçevesinde bir boşluğa işaret etmektedir.

Kavramlar arası ilişkiye, nitel araştırma yöntemleriyle kuramsal boyutta değinilen bu çalışma mevzu bahis ilişkinin araştırılması üzerine başlangıç niteliği taşımaktadır. Daha kapsamlı nicel ve nitel araştırmalarla desteklenmelidir.

Kaynakça

- Aaker, J. (1997). Dimensions of Brand Personality. *Journal of Marketing Research*, 34(3):347-356.
- Ajanovic, E. ve Çizel, B. (2016). Destination Brand Personality, Self-Congruity Theory and the Intention Visit a Destination. *Mediterranean Journal of Humanities*, 6(1), 1-16.
- Akın, G. (2014). *İstanbul'daki 4-5 Yıldızlı Otel Personelinin Kurumsallaşma Algısının Özel İyi Oluş Ve Öz Uyum Düzeylerine Etkisi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanından elde edildi (Tez no: 363108).
- Bilim, Y., ve Bilim, M. Boydemir. (2014). Does A Destination Have Personality? Personality and Image Issues of A Destination. *Athens Journal of Tourism* 1(2): 121- 134.
- Brief, A. P. ve Aldag, R. J. (1976). Correlates of Role Indices. *Journal of Applied Psychology*, 61(4): 468-472.
- Dündar, S., Özutku, H. ve Taşpınar, F. (2007). İçsel ve dışsal motivasyon araçlarının işgörenlerin motivasyonları üzerindeki etkisi: Ampirik bir inceleme. *Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2, 107-108.
- Echtner, Charlotte M. ve Ritchie, Brent J. R. (1991). The Meaning and Measurement of Destination Image. *The Journal of Tourism Studies*, 2 (2), s. 2-12.
- Ekinci, Y. ve Hosany S. (2006). Destination Personality: An Application of Brand Personality To Tourism Destinations. *Journal of Travel Research*, 45, (2), 127-139.
- Gençöz, F. (1998). Uyum psikolojisi. *Kriz Dergisi*, 6 (2), 1-7.
- Hon, Alice H.Y. (2011). Enhancing Employee Creativity in The Chinese Context: The Mediating Role of Employee Self-concordance. *International Journal of Hospitality Management*, 30, 375-384.
- Basset-Jones, N., & Lloyd, G. C. (2005). Does Herzberg's Motivation Theory Have Staying Power? *Journal of Management Development*, 24, 929-943.
- Kale, E. (2013). Konaklama İşletmelerinde Öz Uyumun İş Performansına Etkisi: Yaşam Doyumunun Aracı Rolü. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, Cilt: 11, Sayı 21, 2013.
- Sheldon, K. M., ve Houser-Marko, L. (2001). Self-concordance, Goal Attainment, and The Pursuit of Happiness: Can There Be an Upward Spiral? *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol.80, 2001, s.152-165.
- Murphy, L., Moscardo, G. ve Benckendorff, P. (2007). Using Brand Personality to Differentiate Regional Tourism Destinations, *Journal of Travel Research*, 46 (1): 5-14.
- Özer, Ö., Avcı, M. ve Karakuş, N., (2016). A Study For the Evaluation of Alternative Tourism Opportunities in Fethiye Destination. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies* 4(1), 21-26.
- Ryan, Richard M., ve Deci, Edward L. (2000). Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation social development and well-being. *American Psychologist*, Vol 55(1), 68-78.
- Sheldon, Kennon M., ve Elliot, Andrew J. (1999). Goal striving, need satisfaction, and longitudinal well-being: The self-concordance model. *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol 76(3), 482-497.
- Ülkü, A., Solmaz, S. A., ve Barakazı, M. (2017). Destinasyon Kişiliğinin Turistlerin Davranışsal Niyetleri Üzerindeki Etkisi: Şanlıurfa Örneği. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(53), 986-994.
- Şencan, İ., ve Doğan, G. (2017). Bilimsel Yayınlarda Kaynak Gösterme, Tablo ve Şekil Oluşturma Rehberi APA 6 Kuralları. *Türk Kütüphaneciliği Dergisi* 2. Basım, eISBN: 978-975-6351-50-5

MÜKEMMELİYETÇİLİK ALANINDA YAZILMIŞ TEZLERİN SİSTEMATİK DERLEMESİ: 2002-2021

Öğr. Gör. Dr. Hakan ERAVŞAR

Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Kepez/ANTALYA

ORCID: 0000-0001-8161-4749

Özet

Mükemmeliyetçilik uzun yıllardır birçok araştırmacı tarafından çalışılmış olumlu ya da olumsuz yönleriyle psikoloji başta olmak üzere birçok disiplin tarafından irdelenmiş bir konudur. Birçok disiplinin bünyesinde araştırılmaya müsait bir konunun, literatürdeki yerinin ortaya konması, farklı disiplinlerce çalışılarak geliştirilmesini sağlayacak önemli bir husustur. Aynı zamanda, herhangi bir alanda çalışma yaparken, önceki araştırmaların hangi boşluğu doldurmak üzere yapıldığı ve konunun literatürde ne sıklıkla çalışıldığı bilgilerine kolayca ulaşabilen araştırmacıların, o alanda verimli ve etkin bir çalışma ortaya koymaları kolaylaşabilmektedir. Alanda yapılması muhtemel araştırmaların verimli ve etkin bir şekilde ilerlemesine katkıda bulunmak amacıyla gerçekleştirilen bu çalışmada Türkiye’de mükemmeliyetçilik konusunda yazılmış, Yüksek Öğretim Kurumu Tez Arşivi’nde yer alan tezlerin sistematik derlemesinin ve ortaya çıkan bulguların değerlendirilmesinin yapılması hedeflenmiştir. Bu bağlamda ilk bölümde mükemmeliyetçilik kavramının gelişimine, tanımlanmasına ve genel literatürdeki yerine değinilmiş, ikinci bölümde ise 2002- 2021 yılları arasında yazılmış 190 adet tezin; yazıldığı yıllara, üniversitelere, enstitülere, anabilim dallarına, özgün dillerine, tezde danışmanlık görevini üstlenmiş akademisyenlerin unvanlarına ve tezlerin araştırma yöntemlerine göre sınıflandırılması yapılmıştır. Her bir sınıflandırma konusu ayrı tablolarda gösterilmiş ve tablolar altında değerlendirmeleri yapılmıştır. Nitel araştırma yöntemlerinin benimsendiği bu araştırma aynı zamanda mükemmeliyetçilik konusunun akademik anlamda Türkiye açısından durumunu da ortaya koymaktadır. Sistematik derlemede kullanılan verilerin tamamını oluşturan 190 adet tezin 15 adedinin doktora düzeyinde ve bunların sadece bir adedinin yabancı dilde yazılmış olması ve araştırmanın diğer sonuçları alanda çalışacak araştırmacılar için dikkat çekici unsurlardandır.

Anahtar Kelimeler: Mükemmeliyetçilik, Başarı, Sistematik Derleme

A SYSTEMATIC REVIEW OF THESIS ON PERFECTIONISM: 2002-2021

Abstract

Perfectionism is a subject that has been studied by many researchers for many years and has been evaluated by many disciplines, especially psychology, with its all aspects. Revealing the place of that subject in the literature, which is suitable for research in many disciplines, is an important fact that will be enable it being contributed by different disciplines. At the same time, retrieving the information about which gap the previous researches were made to fill and how often the subject has been studied in the literature would be easier for researchers. In

this study, which was dedicated to make more efficient and effective progress of potential researches, it was constructed on classificate thesis which written about perfectionism and in the Thesis Archive of the Turkish Supreme Board of Higher Education. In this context, in the first part, the development and definition of the concept of perfectionism and its position in the literature are mentioned, and in the second part, The classification was made with 190 thesis written between 2002-2021. This classification was made by according to the year, universities, institutes, departments, original languages, the titles of academics who performed consultation in the thesis, and the research methods of the thesis. Each criterion is shown in its own tables and the results are discussed under that tables. This research, in which qualitative research methods were used, also describing the status of studies on perfectionism in Turkey. The fact that 15 of the 190 thesis within the scope of the systematic review are phd thesis and only one of them is written in a foreign language is one of the remarkable factors for researchers who will work on perfectionism.

Keywords: Perfectionism, Success, Systematic Review

Giriş

İnsani değerlerden biri olan mükemmeliyetçiliği, bireylerin benliklerini ortaya koymalarını sağlayacak kusursuz yaşam tarzı şeklinde tanımlamak mümkündür (Arneson, 2000:38). Yine de bu kavramı tek bir tanımla standartlaştırmak pek doğru olmayacaktır. Farklı bilim dallarının farklı perspektiflerden incelediği mükemmeliyetçilik kavramı ne psikoloji alanında ne de diğer alanlarda genel kabul gören bir tanıma karşılık gelmemektedir (Ashby ve Kottman, 1996: 238). Yeni çalışmalara katkı sağlamayı, sistematik derleme üzerinden konunun Türkiye akademik yazınındaki durumunu tespit etmeyi ve araştırmacılara geçmişte yazılmış tezler hakkında bilgi vermeyi hedefleyen bu çalışmada araştırmının ana bölümüne geçmeden önce, kavramın ortaya çıkış sürecini, literatürdeki yerini, konu ile ilgili alt kavramlarını incelemek elde edilen sonuçların anlamlandırılabilmesini de kolaylaştıracaktır. Bu nedenle birinci bölümde mükemmeliyetçilik kavramının kuramsal çerçevede incelenmesine gerek duyulmuştur. Mükemmeliyetçilik kavramının kesin bir tanımının ortaya konması hususunda yaşanan zorluklardan biri olarak, çok yönlü bir kavram oluşu ve mükemmeliyetçiliğin kişilik özelliklerine göre farklı sırayet edebilen geniş bir kavram olduğunu ifade etmek mümkündür. Bu nedenle yaygın tanımlar sonrası mükemmeliyetçiliğin uyumsal ve uyumsuz olmayan boyutlarına değinilmiş ve mükemmeliyetçi kişilerin ortak özelliklerine yer verilmiştir. Sonraki bölümde ise Yüksek Öğretim Kurumu Tez Arşivi veri tabanında (YökTez) bulunan mükemmeliyetçilik konulu tezlerin sistematik derlemesi yapılmıştır. Mükemmeliyetçilik konusunun 63 farklı üniversitede, 8 farklı enstitüde ve 34 farklı anabilim dalında çalışılmış olması; farklı disiplinlerce ve farklı bakış açılarıyla değerlendirildiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca tüm tezler içerisinde (190 adet) tezlerin 15 adedinin doktora düzeyinde olması ve yabancı dilde yazılmış tezin sadece 1 adet olması da sistematik derleme sonrası elde edilen önemli sonuçlardandır.

1. Mükemmeliyetçilik

Mükemmeliyetçilik kavramının bireylerde yarattığı olumlu ve olumsuz etkiler, birbirinden ayrılması zor etkiler olmakla birlikte; bu etkilerin sınıflandırılmasında kullanılan ölçütlerin kesin veriler ortaya koyacak düzeyde olmaması kavramın net bir tanımının yapılmasını zorlaştırmaktadır (Slaney vd., 2001: 131). Yine de alandaki ilk çalışmalardan birini yapan Hollender (1965)' e göre çocuklukta kazanılan, ebeveynlerinden kabul görmek üzere davranışların şekillendirildiği, kusursuz davranma ve başarılı olma adına duyulan olağanüstü performans kaygısıdır. Psikoloji açısından bakıldığında mükemmeliyetçilik, nevrotik bir duygu olmakla birlikte sırlarla dolu psikolojik bir fenomendir (Hamacheck, 1978: 28). Tanımların ortaya kesin yargılar koyar nitelikte olmamasından da anlaşılacağı üzere, mükemmeliyetçilik kavramını açıklarken birtakım zorluklarla karşılaşmaktadır (Ashby ve Kottman, 1996: 238). Mükemmeliyetçi bireylerin düşünce yapısı ve davranış biçimleri arasında farklılıklar bulunmakta, bu farklılıklar da mükemmeliyetçilik ölçeklerinin yetersiz kalmasına sebep olmaktadır (Shafran ve Mansell, 2001: 878). Mükemmeliyetçilik ile ilgili literatürün Burns (1980)' ün çalışmalarıyla şekillendiği ve sonraki araştırmaların önemli bir kısmının bu çalışmaların çerçevesinde genişletilerek yapıldığı düşünülmektedir (Lindcamp, 1998:4). Bir başka tanımda mükemmeliyetçilik, bireyin kendisini veya başkalarını tüm niteliklerine karşın, gerçeküstü hedeflerde dahi sadece başarı ve performans bakımından değerlendirmesidir. (Burns: 1980:36). Farklı tanımlar ileri sürülmüş olsa dahi hemen hepsinin üç faktörü göz ardı etmediği görülmektedir. Bu bağlamda çaba, gerçeküstü hedefler ve yüksek performansı mükemmeliyetçiliği oluşturan temel faktörler olarak konumlandırmak mümkündür. Mükemmeliyetçi bireylerin kendilerini veya diğer insanları değerlerken sadece bu faktörleri dikkate aldığı bilinmekte; özellikle bireyin yüksek performans ve çaba dahilinde başarıya ulaşamaması kendini değersizleştirmesine yol açmaktadır. Yüksek performans ve çaba bireyi amaçlarına ulaştırma yönünde olumlu yönde etkilerken, mükemmeliyetçi bireylerin hedeflerinin gerçeküstü nitelik taşıması çoğunlukla arzulanan başarıya ulaşamama sonucunu beraberinde getirmektedir. Başarısızlık ise bireyin özsaygısını yitirmesine, psikolojik ve fizyolojik açıdan çöküntü yaşamasına sebep olmaktadır (Stoeber ve Becker, 2008, s. 981). Dolayısıyla mükemmeliyetçilik kavramının olumlu ve olumsuz etkileriyle çok yönlü bir kavram olduğunu, uyumsal ve uyumsal olmayan mükemmeliyetçilik şeklinde incelenmesi gerektiğini ifade etmek mümkündür (Rice ve Preusser, 2002).

1.1.2 Uyumsal Mükemmeliyetçilik

Uyumsal mükemmeliyetçi bireyler hedeflerini kendi yeterliliklerini dikkate alarak belirlemekte ve hedefe ulaşırken sergileyecekleri performansı bir planlama doğrultusunda yönetmektedirler (Slaney ve Ashby, 1996: 395). Hedeflerine ulaşmada dış faktörleri ve karşılaşılabilecekleri engelleri de hesaba katabilen uyumsal mükemmeliyetçi kişilikler olası hataları da göz önünde bulundurabilmektedirler. Ayrıca uyumsal mükemmeliyetçi kişilikler başarı durumunda kendilerine değer katabilir, başarısızlığı tolere edebilirler. Başarısızlık durumunda ruhsal çöküntü yaşamaz ve başarısız olmalarındaki etkenleri değerlendirebilirler. Her

iki durumda da kendilerini geliştirme ve hedeflerine ulaşma olasılıkları daha yüksektir (Hamachek, 1978; Slaney vd., 2001).

1.1.2. Uyumsuz Olmayan Mükemmeliyetçilik

Uyumsuz olmayan mükemmeliyetçi kişilikler, kendi yeterliliklerini ve dış faktörleri dikkate almadan belirlediği hedeflerine genellikle ulaşamazlar (Rice, Lopez ve Vergara, 2005: 593). Hedeflerinin standartları ve gösterebilecekleri performans arasında uyumsuzluk söz konusudur. Mükemmeliyetçi bireylerin kabiliyetleri, dış faktörler ve hedefleri arasında uyumsuzluk mevcut ise o uyumsuz olmayan mükemmeliyetçilikten söz etmek mümkündür (Rice vd., 1998:309). Uyumsuz olmayan mükemmeliyetçilerin gerçeküstü hedefler belirleme eğilimleri aynı zamanda sürekli bir şekilde başarısızlık kaygısına sahip olmalarını da sağlamaktadır. Hatalara karşı tahammülsüzlükleri ve üstün bir performans gösterecekleri hedef gerçekleşmediği sürece çabalarını yok saymaları; kendilerini yetersiz görmelerine aşağılık kompleksine kapılmalarına ve umutlarını yitirmelerine neden olabilmektedir (Slaney vd., 2001: 134).

1.2. Mükemmeliyetçi Bireylerin Kişilik Özellikleri

Mükemmeliyetçi davranış gösteren bireylerin davranışları arasındaki benzerlik ortak kişilik özelliklerine sahip olabileceklerini de göstermektedir. Mükemmeliyetçi bireylerin ortak kişilik özellikleri şu şekildedir:

- *Mükemmeliyetçi bireyler hataya tahammülsüz oluşları ve en ufak bir hatanın dahi mükemmelle ulaşmaya engel olacağı yönündeki düşünceleri sürekli olarak kendilerini ve yapmakta oldukları işleri kontrol ederler.
- *Mükemmeliyetçi bireyler sürekli kendileri veya bir başkası tarafından onaylanmak isterler.
- *Mükemmeliyetçi bireyler bir şeyin doğru olmadığını düşündükleri zaman çok küçük bir detay olsa dahi yüksek düzeyde düzeltme veya telafi etme çabası harcarlar.
- *Mükemmeliyetçi bireyler gerçekleştirmek istedikleri hedeflerin planlama sürecinde fazlaca zaman harcarlar. Organizasyonun tüm safhasını içeren liste veya çizelgeleri hazırlamaktan asla çekinmezler.
- *Mükemmeliyetçi bireyler birden fazla seçenek olması durumunda hata yapma ihtimallerini düşünerek kaygı duyarlar ve seçim yapmada zaman kaybederler.
- *Mükemmeliyetçi bireyler amaçlarına ulaşamayacaklarını düşündükleri işleri sürekli erteleme eğilimindedirler.
- *Mükemmeliyetçi bireyler bir hedef doğrultusunda gereğinden fazla uğraşırlar ve zaman zaman diğer işlerini bu nedenle ihmal edebilirler.
- *Mükemmeliyetçi bireyler belirledikleri hedefe ulaşamama korkusundan, o hedeflerinden çok kısa sürede vazgeçebilirler.

*Mükemmeliyetçi bireyler karar verme zorlukları, sık tekrar, aşırı kontrol ve erteleme eğilimlerinden dolayı yavaş hareket edebilirler.

*Mükemmeliyetçi bireyler sahip oldukları eşyaları atmakta zorlanabilirler.

*Mükemmeliyetçi bireyler insanların davranışlarını değiştirme ve eleştirme eğilimi içerisinde olabilirler.

*Mükemmeliyetçi bireyler işleri mükemmel yapma sorumluluk ve yetisinin kendisine has bir özellik olduğunu düşündükleri için birilerine yetki vermekten kaçınırlar (Antony ve Swinson, 2009: 21).

2. Mükemmeliyetçilik Alanında Yazılmış Tezlerin Sistemik Derlemesi

Bu bölümde, Yüksek Öğretim Kurumu veri tabanında yer alan ve başlığında mükemmeliyetçilik konusunun yer aldığı tezlerin; gerçekleştirildiği yıllar, üniversitelere göre dağılımları, bu konunun hangi enstitülerce çalışıldığı, çalışmaların hangi ana bilim dallarında yapıldığı, özgün dilleri, çalışmalarda danışmanlık görevini üstlenmiş öğretim üyelerinin unvanları, çalışmalarda kullanılan araştırma yöntemleri ve yapılmış tez çalışmalarının türleri bakımından analizleri yapılmıştır. Sistemik derleme yöntemiyle gerçekleştirilen bu araştırma sonucunda ortaya çıkan bulgular değerlendirilmiş ve yorumlanmıştır.

Tablo 1: Mükemmeliyetçilik Alanında Yazılmış Tezlerin Yılları Bakımından Sınıflandırılması

Yıl	Tez Sayısı	Yıl	Tez Sayısı
2002	1	2013	6
2004	1	2014	3
2006	3	2015	15
2007	4	2016	7
2008	3	2017	8
2009	5	2018	26
2010	6	2019	37
2011	11	2020	31
2012	5	2021	18
Toplam			190

Tablo 1 mükemmeliyetçilik alanında yazılmış tezlerin yıllara göre dağılımını göstermektedir. Buna göre alandaki ilk tez 2002 yılında yazılmış olup konunun çalışılma aralığı son 18 yıla dayanmaktadır. Bu süreçte çalışmanın yapılmadığı tek yıl 2003 yılı olarak görülmektedir. Ayrıca en çok tezin yazıldığı yıl 2019 yılıdır (37 adet). 2019 yılını, 2020 yılı (31 adet) ve 2018 yılı (26 adet) takip etmektedir. Alandaki doktora tezlerinin yıllara göre dağılımına bakıldığında ise en çok doktora tezinin 2018, 2013, 2011 ve 2010 yıllarında yazıldığı (2' şer adet) tespit edilmiştir.

Tablo 2: Mükemmeliyetçilik Alanında Yazılmış Tezlerin Üniversiteleri Bakımından Sınıflandırılması

Üniversite Adı	Tez Sayısı	Üniversite Adı	Tez Sayısı
Akdeniz Üniversitesi	1	İstanbul Medipol Üniversitesi	1
Anadolu Üniversitesi	2	İstanbul Okan Üniversitesi	1
Ankara Üniversitesi	9	İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi	6
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi	1	İstanbul Üniversitesi	4
Atatürk Üniversitesi	3	İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa	4
Bahçeşehir Üniversitesi	4	Karadeniz Teknik Üniversitesi	4
Başkent Üniversitesi	3	Maltepe Üniversitesi	10
Beykent Üniversitesi	5	Marmara Üniversitesi	8
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi	3	Mersin Üniversitesi	4
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi	2	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi	4
Çağ Üniversitesi	1	Muğla Üniversitesi	2
Çukurova Üniversitesi	4	Necmettin Erbakan Üniversitesi	5
Dokuz Eylül Üniversitesi	6	Nişantaşı Üniversitesi	2
Ege Üniversitesi	2	Okan Üniversitesi	1
Erciyes Üniversitesi	1	Ondokuz Mayıs Üniversitesi	3
Erzincan Üniversitesi	1	Orta Doğu Teknik Üniversitesi	7
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi	1	Pamukkale Üniversitesi	2
Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi	5	Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi	1
Fatih Üniversitesi	1	Sağlık Bilimleri Üniversitesi	2
Gazi Üniversitesi	9	Sakarya Üniversitesi	1
Gaziantep Üniversitesi	3	Selçuk Üniversitesi	4
Gaziosmanpaşa Üniversitesi	1	Süleyman Demirel Üniversitesi	1
Gedik Üniversitesi	1	TED Üniversitesi	2
Hacettepe Üniversitesi	5	Ufuk Üniversitesi	1
Haliç Üniversitesi	2	Uludağ Üniversitesi	2
Hasan Kalyoncu Üniversitesi	1	Üsküdar Üniversitesi	10
Işık Üniversitesi	5	Yeditepe Üniversitesi	1
İnönü Üniversitesi	1	Yıldız Teknik Üniversitesi	1
İstanbul Arel Üniversitesi	4	Yozgat Bozok Üniversitesi	1
İstanbul Aydın Üniversitesi	1	Yüzüncü Yıl Üniversitesi	2
İstanbul Gelişim Üniversitesi	3	Zirve Üniversitesi	1
İstanbul Kent Üniversitesi	1		
Toplam			190

Mükemmeliyetçilik alanındaki tezlerin yazıldığı üniversitelere ilişkin dağılımı tablo 2’de gösterilmiştir. Tablo incelendiğinde en çok tezin Üsküdar Üniversitesi ve Maltepe Üniversitesi’nde yazıldığı görülmektedir (10’ar adet). Onları Ankara Üniversitesi ve Gazi Üniversitesi takip etmektedir (9’ ar adet). Mükemmeliyetçilik alanında ilk tez Orta Doğu Teknik Üniversitesi’nde yazılmıştır. Ayrıca alanda en çok doktora tezinin yazıldığı üniversite Gazi Üniversitesidir (4 adet).

Tablo 3: Mükemmeliyetçilik Alanında Yazılmış Tezlerin Enstitüleri Bakımından Sınıflandırılması

Enstitü	Tez Sayısı
Eğitim Bilimleri	57
Fen Bilimleri	1
Hamidiye Sağlık Bilimleri	2
Lisansüstü Eğitim	17
Lisansüstü Programlar	2
Sağlık Bilimleri	12
Sosyal Bilimler	95
Tıp Fakültesi	4
Toplam	190

Tablo 3' te yer alan bilgilere göre mükemmeliyetçilik konusunun en çalışıldığı enstitüler Sosyal Bilimler enstitüleridir (95 adet). Sıralamada Eğitim Bilimleri enstitüsü ikinci sırada (57 adet) ve Lisansüstü Eğitim Enstitüleri üçüncü sırada yer almaktadır (17 adet). Alanda en çok doktora tezinin yazıldığı enstitüler ise Eğitim Bilimleri Enstitüleridir (6 adet).

Tablo 4: Mükemmeliyetçilik Alanında Yazılmış Tezlerin Ana Bilim Dalları Bakımından Sınıflandırılması

Ana Bilim Dalı	Tez Sayısı	Ana Bilim Dalı	Tez Sayısı
Aile Eğitimi ve Danışmanlığı	3	Felsefe ve Din Bilimleri	1
Aile Hekimliği	1	İlköğretim	2
Antrenörlük Eğitimi	1	İşletme	4
Beden Eğitimi Öğretmenliği	1	İşletme (İngilizce)	1
Beden Eğitimi ve Spor	10	İşletme Yönetimi	1
Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri	1	Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi	1
Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği	1	Klinik Psikoloji	18
Çocuk ve Ergen Psikiyatrisi	1	Özel Eğitim	3
Dil ve Konuşma Terapistliği	2	Psikiyatri	2
Disiplinlerarası Adli Bilimler	1	Psikoloji	51
Disiplinlerarası Sosyal Psikiyatri	1	Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık	3
Eğitim Bilimleri	65	Sağlık Yönetimi	1
Eğitim Yönetimi ve Denetimi	1	Spor Bilimleri	1
Eğitim Yönetimi ve Politikası	1	Temel Eğitim	1
Eğitim Yönetimi, Teftişi, Planlaması ve Eko.	1	Turizm Yönetimi	1
Eğitimde Psikolojik Hizmetler	2	Uygulamalı Psikoloji	1
Ev Ekonomisi	1	Üstün Zekalıların Eğitimi	4
Toplam			190

Tablo 4 mükemmeliyetçilik alanında yazılmış tezlerin ana bilim dalları bakımından sınıflandırılmasını göstermektedir. Tabloda yer alan bilgilere göre Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı en çok tezin yazıldığı ana bilim dalıdır (65 adet). Sınıflandırmaya paralel Psikoloji Ana Bilim Dalı ikinci sırayı (51 adet) ve Klinik Psikoloji üçüncü sırayı (18 adet) almaktadır. Ayrıca doktora düzeyinde en çok tezin yazıldığı ana bilim dalı Beden Eğitimi ve Spor Ana Bilim Dalıdır (5 adet).

Tablo 5: Mükemmeliyetçilik Alanında Yazılmış Tezlerin Özgün Dilleri Bakımından Sınıflandırılması

Dil	Tez Sayısı
İngilizce	12
Türkçe	178
Toplam	190

Mükemmeliyetçilik alanında yazılmış tezlerin orijinal dilleri bakımın sınıflandırılması Tablo 5’te gösterilmiştir. Alandaki tezlerin büyük bir kısmı Türkçe dilinde yazılmıştır (178 adet). 2002 yılında Orta Doğu Teknik Üniversitesi bünyesinde yazılmış tez hem alanda hem de İngilizce dilinde yazılmış ilk tez niteliğini taşımaktadır. İngilizce yazılmış tek doktora tezi de Orta Doğu Teknik Üniversitesi bünyesinde 2015 yılında yazılmıştır. Mükemmeliyetçilikle ilgili tıpta uzmanlık çalışmalarının tamamı Türkçe yazılmıştır (4 adet).

Tablo 6: Mükemmeliyetçilik Alanında Yazılmış Tezlerin Danışmanlarının Unvanları Bakımından Sınıflandırılması

Danışman Unvanı	Tez Sayısı
Prof. Dr.	50
Doç. Dr.	59
Dr. Öğr. Üyesi	80
Öğr. Gör.	1
Toplam	190

Tablo 6 mükemmeliyetçilik alanında yazılmış tezlerin danışmanlığını üstlenmiş akademisyenlerin unvanları bakımından sınıflandırılmasın içermektedir. Tabloya göre alandaki tezleri yöneten akademisyenlerin unvanları çoğunlukla doktor öğretim üyesidir (80 adet). Doçent doktor unvanına sahip akademisyenler 59 adet tezi yönetmekle birlikte, profesör doktor unvanına sahip akademisyenler 50 adet tezi yönetmiştir. Ayrıca profesör doktor unvanlı akademisyenler en çok doktora tezini yöneten akademisyenlerdir (11 adet). Akademisyenlerin İngilizce dilindeki tezleri yönetme sayısına unvanları açısından bakılacak olursa sıralama; doktor öğretim üyesi (5 adet), doçent doktor (4 adet) ve profesör doktor (3 adet) şeklindedir.

Tablo 7: Mükemmeliyetçilik Alanında Yazılmış Tezlerin Yöntemleri Bakımından Sınıflandırılması

Yöntem	Tez Sayısı
Nicel	189
Nitel	1
Toplam	190

Tablo 7 incelendiğinde nitel araştırma yöntemlerinin kullanıldığı tezin sadece 1 adet olduğu görülmektedir. Bu tez aynı zamanda 2009 yılında Gazi Üniversitesinde Türkçe diliyle yazılmış ve doktora düzeyindedir. Geriye kalan 189 adet tezde nicel araştırma yöntemleri kullanılmıştır.

Tablo 8: Mükemmeliyetçilik Alanında Yazılmış Tezlerin Türleri Bakımından Sınıflandırılması

Tür	Tez Sayısı
Doktora	15
Tıpta Uzmanlık	4
Yüksek Lisans	171
Toplam	190

Mükemmeliyetçilik alanında yazılmış tezlerin türlerine göre sınıflandırılması Tablo 8’de gösterilmiştir. Buna göre alanda en çok tez Yüksek Lisans düzeyinde yazılmıştır (171 adet). İkinci sırayı doktora düzeyindeki tezlerin aldığı görülmektedir (15 adet). Konuyla alakalı tıpta uzmanlık tezlerinin ise 4 adet olduğu görülmektedir.

3. Değerlendirme ve Sonuç

Bu çalışma mükemmeliyetçilik alanında Yüksek Öğretim Kurumu Tez Arşivi’nde yer alan ve tamamı erişime açık 190 adet teze ulaşılarak yapılmıştır. Tezlerin sınıflandırılmasında birtakım ölçütler göz önünde bulundurulmuştur. Bu ölçütler tezlerin yapıldığı yıllar, üniversiteler, enstitüler, anabilim dalları, özgün dilleri, danışmanların unvanları, kullanılan araştırma yöntemleri ve tezlerin türleri şeklinde olup her ölçüt için ayrı ayrı (8 adet) tablo oluşturulmuştur. Her tablonun yorumu tablo altlarındaki metinlerde verilmiş ve sonuç bölümünde veriler bir bütün olarak değerlendirilmiştir.

Mükemmeliyetçilik kavramı son 20 yılda 190 farklı teze konu olmakla birlikte; 63 farklı üniversitede, 8 farklı enstitüde ve 34 farklı anabilim dalında çalışılmıştır. Özellikle 34 farklı anabilim dalınca teze konu edilmesi, kavramın birçok bilim dalı tarafından kendi perspektifleriyle incelenmeye müsait olduğunu göstermektedir. Sistematik derleme sonucu elde edilen veriler mükemmeliyetçilik alanında en çok tezin 2019 yılında yazıldığını göstermektedir (37 adet). 2021 yılı henüz tamamlanmamış olmasının rağmen bu yıla dair alanda yazılmış 18 adet tez bulunmaktadır. Mükemmeliyetçilik konulu tezlerin sayıca fazla yazıldığı üniversiteler ise Maltepe Üniversitesi ve Üsküdar Üniversitesi’dir (10’ ar adet). Alanda en çok doktora tezi Gazi Üniversitesi’nde yazılmıştır (4 adet). Çalışmaların neredeyse tamamının nicel yöntemlerle yapılmış olması (189 adet) mükemmeliyetçiliğe yönelik kavram tespitinden çok veri şekillendirme üzerine yoğunlaştığını göstermektedir. Ayrıca çalışmaların özgün dillerinin büyük bir kısmının Türkçe olması (178 adet) nicel çalışmaların sayısal veriler dayanarak oluştuğu prensibiyle de örtüşmektedir. Birçok anabilim dalı tarafından mükemmeliyetçilik konusunda yazılmış tezlerin sistematik derlemesinin yapıldığı bu araştırma; başlangıç seviyesinde olup, aynı alanda yapılacak yeni çalışmalara alt yapı oluşturma ve bilgi verme amacıyla gerçekleştirilmiştir.

Kaynakça

Antony, M. M., ve Swinson, P. R. (2000). Mükemmeliyetçilik, Dost Sandığımız Düşman. (A. Açıkgöz, Çev.) İstanbul: Kraldışı Yayınevi.

- Arneson, R. J. (2000). Perfectionism and Politics. *Ethics*, 1(111).
- Ashby, S. J., ve Kottman, T. (1996). Inferiority as a Distinction Between Normal and Neurotic Perfectionism. *Individual Psychology*(52), 237-245.
- Burns, D. D. (1980). The perfectionist's script for self-defeat. *Psychology today*, 14(6), 34-52.
- Hamacheck, D. (1978). Psychodynamics of Normal and Neurotic Perfectionism. *Psychology*(15), 27-33.
- Hollender, H. M. (1965). Perfectionism. *Comprehensive Psychiatry*(6), 94-103.
- Lindecamp, A. R. (1998). Perfectionism and Depression in Graduate School Women. Unpublished Doctorate Thesis. Texas: Texas Woman's University
- Rice, K. G., ve Preusser, K. J. (2002). The Adaptive/Maladaptive Perfectionism Scale. *Measurement and Evaluation in Counseling and Development*, 34(4), 210-222.
- Rice, K. G., Ashby, J. S., ve Slaney, R. B. (1998). Self-esteem as a mediator between perfectionism and depression: A structural equations analysis. *Journal of Counseling Psychology*, 45(3), 304-314.
- Rice, K. G., Lopez, F. G., ve Vergara, D. (2005). Parental/social influences on perfectionism and adult attachment orientations. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 24(4), 580-605.
- Shafran, R., ve Mansell, W. (2001). Perfectionism and Pyschopathology: A Review of Research and Treatment. *Clinical Psychology Review*, 21(6), 878-900.
- Slaney, B. R., Rice, K. G., Mobley, M., Trippi, J., ve Ashby, J. (2001). The Revised Almost Perfect Scale. *Measurement and Evaluation in Counselling and Development*(34), 130-144.
- Slaney, R. B., ve Ashby, J. S. (1996). Perfectionists: Study of a criterion group. *Journal of Counseling ve Development*, 74(4), 393-398.
- Stoeber, J., ve Becker, C. (2008). Perfectionism, Achievement Motives and Attribution of Success and Dailure in Female Soccer Players. *International Journal of Psychology*, 43(6), 980-987.

ANADOLU'DA APOLLON KÜLTÜNE DAİR SOMUT BULGULAR

Yasin Oğuz ÖZMENEKŞE

Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm Yönetimi Ana Bilim Dalı

ORCID: 0000-0002-4386-9262

Özet

Birçok kültürün ve inanın bir arada yaşamasına tanıklık etmiş Anadolu toprakları; üzerinde yaşayan veya geçiş noktası olarak kullanan insanların bahsi geçen kültürler ve inanışlar bakımından etkileşim halinde olmalarına tanıklık etmiştir. Gerek kendi inanışlarının ve kültürlerinin şekillenmesinde farklı coğrafyadan gelen insanlardan etkilenen gerek de kendi coğrafyalarını bir geçiş noktası olarak kullanan insanların inanç ve kültür değerlerini etkileyen Anadolu halkı, Yunan Mitolojisi'nin büyük tanrıları arasında kabul edilen Apollon'u bir kült olarak benimsemiş onun adına tapınaklar ve kutsal alanlar inşa etmişlerdir. Apollon her ne kadar Yunan Mitolojisi ile ön plana çıkmış bir tanrı olsa dahi Anadolu'da Apollon'a adanmış eserlerin durumu Apollon'un Anadolu kültüründen Yunan Mitolojisi'ne geçip geçmediği yönündeki soru işaretlerini de beraberinde getirmektedir. Anadolu'da yaşayan medeniyetlerin Apollon kültüne yönelik somut ve kesin olarak Apollon'a adandığı kanıtlanmış eserlerin konu alındığı bu çalışmada; giriş bölümünde mitoloji kavramının filolojik yapısına değinilmiştir. Birinci bölümde Apollon'un Yunan Mitolojisi'ndeki yerine yer verilmiş ikinci ve son bölümde ise Anadolu'da bulunan Apollon kültüne yönelik eserler ele alınmıştır. Ayrıca literatür taramasıyla birlikte nitel yöntemlerin benimsendiği araştırmada bazı Anadolu medeniyetlerine değinilmemesine gerekçe olarak; daha bilindik yapıların tercih edilmesi, araştırmanın zaman ve kapsam gibi kısıtlamaları da göz önünde bulundurularak yapıldığını ifade etmek mümkündür.

Abstract

Anatolian lands, which have witnessed the coexistence of many cultures and beliefs; It has witnessed the interaction of people living on or using it as a transit point in terms of the aforementioned cultures and beliefs. The Anatolian people, who were influenced by people from different geographies in the shaping of their beliefs and cultures and influenced the belief and cultural values of the people who used their own geography as a transition point, adopted Apollo who is considered among the great gods of Greek Mythology, as a cult, and built temples and sacred complexes in his name. Even though Apollo is a god from Greek Mythology, the status of the things dedicated to Apollo in Anatolia raises questions about whether Apollo has passed from Anatolian culture to Greek Mythology. In this study, the works of the civilizations living in Anatolia that have been proven to be concretely and definitively dedicated to the Apollo cult; In the introduction part, mythology is mentioned in the philological concept. In the first part, the role of Apollo in Greek Mythology is given, and in the second and last part, the works related to the cult of Apollo in Anatolia were discussed. In addition, as a reason for not mentioning some Anatolian civilizations in the research, in which qualitative methods were adopted together

with the literature review; It is possible to state that the more familiar structures are preferred and the research is carried out taking into account the limitations such as time and scope.

GİRİŞ

Mitoloji kavramı köklerine bakıldığında zaman sözlüklerde mitlerin doğuşlarını ve anlamlarını inceleyen bilim dalı şeklinde geçmektedir (Mitoloji, t.y.). Bu kavram da Fransızcadan “mythe” köküne dayanmakta ve Türkçe diline “mit” biçimiyle devşirilmiştir. Mit geleneksel olarak yayılan veya toplumun hayal gücü etkisiyle biçim değiştiren alegorik bir anlatımı olan halk hikâyesi, mitos, efsaneleşmiş kavram veya kişi anlamlarını taşımaktadır (Mit, t.y.). Bu tanımlardan yola çıkarak mitolojiyi anlatılanların gerçekliği hakkında kesin bilgiler içermeyen, olaylardan çok o efsanelerin üretildiği zamanlarda bahsi geçen toplumların yaşam tarzlarını yansıtan bir ayna olarak görmek yerinde olacaktır. Özellikle batı medeniyetinin başlangıcı olarak kabul edilen Antik Yunan Dönemi’ni içeren Yunan Mitolojisi mitolojiler arasında oldukça bilindik bir yere sahiptir. Antik Yunan Dönemi’nde dünyanın yaratılışından o zamanlar var olduğuna inanılan tanrıların ve tanrıçaların; adlarını, özelliklerini, efsanelerini, görev alanlarını, birbirleri ile olan bağlantılarını ve ilişkilerini öğrenmek adına yola çıkıldığında Homeros ve Hesiodos’un eserleri ana kaynak niteliği taşımaktadır. Özellikle Hesiodos’un “Tanrıların Doğuşu” isimli eseri Yunan Mitolojisi’ni şekillendiren ve Eski Yunan Dini’ni anlatan eserlerin başında gelmektedir (Eyuboğlu ve Erhat, 1977: 4).

Çok tanrılı Klasik Dönem inanışlarının farklı coğrafya veya kültürlerde dahi benzerlikler gösterdiği ve yerleşik hayata geçişin Mezopotamya üzerinden Anadolu’ya Anadolu’dan da Yunanistan’a yayılmış olacağı göz önünde bulundurulursa farklı mitolojilerde bahsedilen dinlerin birbirleri arasındaki etkileşimleri de dikkate değer bir konu olmalıdır. Anadolu’nun coğrafi konumu o topraklarda yaşayan halkın birçok kültürle etkileşim içerisinde olmasına ve birçok dini inancı yakından tanımasına sebep olmuş, özellikle Yunan Mitolojisi’nin etkileri güneybatı kesimlerinde yoğun bir şekilde görülmüştür. Yunan Mitolojisi’nin Anadolu kültürü üzerindeki etkilerinden ise On İki Olimposlu arasında yer alan Artemis ve Apollon’a adanmış Efes’teki Artemis Tapınağı ve Didim’deki Apollon Tapınağı gibi eşsiz yapıtlar aracılığıyla bahsetmek mümkündür. Bu çalışma, Anadolu inanç ve kültür yapısında göz ardı edilemeyecek etkisi bulunduğu düşünülen Apollon’un, Anadolu kült geleneğiyle olan ilişkisinde elde edilen somut bulguları bir araştırma çatısı altında derlemeyi amaçlamaktadır. Bu derlemeyi yapmadan önce Apollon’un Yunan Mitolojisi’ndeki yeri değinilmesi gereken önemli hususlardandır.

1. Yunan Mitolojisi ve Apollon

Yunan mitolojisinin on iki olimposlu tanrıları arasında yer alan Apollon, Zeus ve Leto’nun çocukları Artemis’in de ikiz kardeşidir. Mitolojide Apollon’a hamileliği sırasında Hera’nın Zeus’a olan öfke ve kıskançlık duygularından ötürü kendini Hera’nın zulmünden korumak isteyen Leto, zaman zaman dişi bir kurda dönüşerek saklanmakta bu sebeple de Apollon’dan Iykogenes yani kurttan doğma anlamını taşıyan sıfatla da

bahsedilmektedir (Grimal, 1997: 443). Homeros'a göre Apollon'un doğum yeri olan Delos doğumundan önce Antik Yunan' da birçok yerin ismi olan Ortygia ismiyle anılmakta fakat Apollon doğduktan sonra bu ismi almıştır. Delos güçlü parlak ışık anlamını taşımaktadır. Özellikle Anadolu'da Efes Artemis kültürünün önem kazanmasının ardından Artemis'in Kenkhrios ırmağı yakınlarındaki Orygia ormanında doğduğu ve Apollon'un doğumunun ardından buranın Delos ismiyle anılmaya başlandığı düşünülmektedir. Yine Homeros'a göre Apollon'un ikiz kardeşi ve kardeşinin doğumu esnasında annesi Leto'ya yardım eden Artemis ayın altısında Apollon da yedisinde doğmuştur (Kurray, 1996: 3). Hamilton (1997)'a göre sembolleri yay ve lir olan Apollon müziğin, doğruluğun, kahinliğin tanrısı insanlarla dost olabilen ve tanrılarla insanlar arası bağlantının kurulmasını sağlayan tanrıydı. Sokrates tarafından da şifanın, güneşin, ateşin, sanatın ve müziğin tanrısı şeklinde bahsedilen Apollon aynı zaman da kehanetin tanrısı olarak da betimlenmektedir (Demiralp, 2008: 3). Nietzsche ise Apollon'un Yunan kültürünün önemli unsurlarından olduğunu ileri sürmekte özellikle Dionysos'la arasındaki zıtlığın kültürün oluşmasında ve gelişmesinde büyük rol oynadığını ileri sürmektedir. Zeus'un sisteminin koruyucusu, estetiğin vücut bulmuş hali, bilge, ilham kaynağı ve ileri Yunan medeniyetinin sembolüdür (Gezgin, 2011: 87). Kültürün tüm boyutlarıyla olan ilişkisi, sanat, edebiyat ve müzik konusunda ustalığı mitolojinin yavan olmayan mitlerle kurulmasına yol açmıştır. Bu bağlamda Apollon'un mitolojik varlığı Yunan kültürünün ilgi çekiciliğinin artmasına yol açmıştır (Olgunlu, 2014: 153).

Antik Yunan kültürü ve mitolojisinde böylesi etkiye sahip bir figürün bilinen birçok efsaneye konu olması sıradan bir durum olmakla birlikte; Anadolu topraklarında hüküm sürmüş Friglerin meşhur kralı Midas'a atfedilen Midas efsanesinde (Cömert, 1999: 58) ve Afyon ilinin Dinar ilçesinde yer alan Apemia antik kentinde Apollon ve Marsyas'ın yaptıkları müzik düellosu efsanelerinin (Sariboğa, 2021: 106) dünyaca bilinirliği de On İki Olimposlu'dan biri olan Apollon'un Anadolu kültürü açısından değerlendirilmesine gerekçe teşkil etmektedir.

2. Anadolu'da Apollon Kültü

Artemis'in bir tanrıça olarak Anadolu'daki ana tanrıça kültüne uygunluğu ve ikiz kardeşi Apollon'un neredeyse aynı özelliklerle güçlü bir eril gücü temsil etmesi Apollon'un Anadolu'da benimsenmesine yol açmış ve Klasik Dönem Anadolu Medeniyetleri olarak sınıflandırılacak medeniyetlerde izlerine rastlanmıştır (Gürdal, 2007: 8). Medeniyetler bazında Apollon kültüne dair somut bulgular şu şekildedir.

2.1. Karia Medeniyeti Somu Apollon Kültü Bulguları

Medeniyet	Coğrafi Konum	Kentler
Karia	Güneybatı Anadolu kentleri Kaunos ve Miletos arasındaki kıyı şeridi ile Büyük Menderes ovasının iç kısımlarına kadar uzanan bir alana yayılan Karia; kuzeyinde yer alan İonia ve Lydia, güneyinde yer alan Lykia ve doğusunda yer alan Phrygia ile komşudur.	Alabanda
		Amos
		Amyzon
		Apollonia Salbakos
		Bargylia
		Halikarnassos
		Hydai

		Hyllarima
		İasos
		Kaunos
		Kedreai
		Khalketor
		Knidos
		Koliorga
		Loryma
		Mylasa
		Myndos
		Olymos
		Telmissos

Tablo 1: Karia Medeniyeti ve Kentleri

Apollon kültürünün gözlemlenebildiği Karia medeniyeti kentlerinin isimleri Tablo 1’ de gösterilmiştir (Tekoğlu, 1999: 232). Bu kentlerde Apollon kültüne ait somut bulgular arasında Knidos’taki Apollon kutsal alanı (tapınak, propylon, su kaynağı, mağara ve sunaktan oluşmaktadır) (Love, 1973: 416). Kaunos kentindeki Apollon temenosu, Halikarnassos kentindeki Apollon tapınağı ve sikkeleri, Bargylia kentindeki Artemis ve Apollon ortak tapınağı, Kedreai kentindeki Apollon tapınağı kalıntıları, Alabanda kentindeki Apollon tapınağı, Amos kentindeki Apollon Samnaios tapınağı, Loryma kenti Apollon kutsal alanı ve nekropolü, Amyzon kenti Apollon ve Artemis ortak tapınağı, Bodrum Müzesi’nde yer alan Mylasa kenti yazıtı diğer önemli somut bulgular arasındadır (Işık, 1999: 105; Şahin, 1976: 19; Head, 1911: 612; Anabolu, 1965: 250; Bağdatlı, 2006: 227; Salviat, 1993: 151; Held, 1996: 174; Robert ve Robert, 1983: 7; Engelman ve Şahin, 1979: 216).

2.2. İonia Medeniyeti Somut Apollon Kültü Bulguları

Medeniyet	Coğrafi Konum	Kentler
İonia	Doğuda Lydia, güneyde Karia, kuzeyde Aeolia bölgeleri ile komşudur ve günümüzde İzmir ve Aydın illerini kapsamaktadır.	Didyma
		Klaros
		Erythrai
		Smyrna
		Magnesia ad Maeandrum

Tablo 2: İonia Medeniyeti ve Kentleri

Apollon kültürünün gözlemlenebildiği İonia medeniyeti kentlerinin isimleri Tablo 2’ de gösterilmiştir (Gürdal, 2007: 8). Klaros kentindeki bilicilik merkezi, Magnesia kenti yakınlarındaki Argavlı köyü Apollon kutsal alanı Apollon kültüründen bahsetmeyi mümkün kılan somut bulgular arasındadır (Şahin, 2002: 246; Gürdal, 2007: 62).

2.3. Troas Medeniyeti Somut Apollon Kültü Bulguları

Medeniyet	Coğrafi Konum	Kentler
Troas	Anadolu'nun kuzeybatısındaki Biga Yarımadası'nda yer alan, etnik veya siyasi bir isim taşımayan Troas bölgesi; doğuda Mysia, batı ve güneyde Ege denizi, kuzeyde ise Hellespontos (Çanakkale Boğazı) ve Propontis (Marmara denizi) ile çevrelenmektedir	Smintheion
		Thymbra
		Parion
		Neandria
		Troia

Tablo 3: Troas Medeniyeti ve Kentleri

Apollon kültürünün gözlemlenebildiği Troas medeniyeti kentlerinin isimleri Tablo 3' de gösterilmiştir (Sevin, 2001: 58). Troas medeniyetinde Apollo kültürünün varlığını kanıtlar nitelikteki kalıntılara, Troia kent merkezinde yer alan agora yakınındaki monolit taş blokları örnek göstermek mümkündür bununla birlikte birçok yazıtta ve sikkede Apollon figürlerine rastlanılmıştır (Korfmann, 2002:152).

2.4. Bithynia Medeniyeti Somut Apollon Kültü Bulguları

Medeniyet	Coğrafi Konum	Kentler
Bithynia	İstanbul'un Anadolu yakasını, İzmit, Adapazarı, Bolu illerinin tamamını, Zonguldak'ın batı kesimini, Bilecik ve Bursa illerinin ise kuzey kısımlarını içerisine alan Bithynia; doğuda Paphlagonia, batıda Mysia, güneyde ise Phrygia ve Galatia ile komşudur	Nikaia
		Nikomedia
		Prusa ad Olympum
		Pylai
		Kalkhedon
		Apollonia ad Rhyndacum

Tablo 4: Bithymia Medeniyeti ve Kentleri

Apollon kültürünün gözlemlenebildiği Bithymia medeniyeti kentlerinin isimleri Tablo 4' de gösterilmiştir (Sevin, 2001: 29). Apollon kültürünün Bithynia medeniyetinde de kabul gördüğü Nikaia ve Nikomedia kentlerinden elde edilen yazıtlar sayesinde bir nevi tescillenmiştir. Ayrıca Nikaia kentinden farklı olarak Nikomedia kentinden elde edilen yazıtların beş adedinde, Apollon'dan bahsedilirken herhangi bir sıfat veya dolaylı anlatım kullanılmadığı görülmektedir (Dörner, 1978: 21). Ayrıca Prusa ad Olympum kentindeki Apollon Daphnousius kutsal alanı, Kitharaidos ikonografisinden Apollon adak heykeli, Apollonia ad Rhyndacum kentinde yer alan Kız Ada kutsal alanı (Taşlıkoğlu, 1963:10-28; Aybek ve Öz, 200:2).

2.5. Phrygia Medeniyeti Somut Apollon Kültü Bulguları

Medeniyet	Coğrafi Konum	Kentler
Phrygia	Doğuda Galatia, güneyde Pisidia ve Lykia, batıda Lydia, Karia ve Mysia, kuzeyde Bithynia ile komşu olan Phrygia, günümüzde Ankara, Afyon ve Eskişehir illerinin tümünü ve Konya, Isparta, Burdur ve Kütahya illerinin ise bir bölümünü kapsamaktadır	Hieropolis
		Apollon Lairbenos Kutsal Alanı
		Eumeneia
		Akmonia

Tablo 5: Phrygia Medeniyeti ve Kentleri

Apollon kültürünün gözlemlenebildiği Phrygia medeniyeti kentlerinin isimleri Tablo 5’ de gösterilmiştir (Sevin, 2001: 195). Hierapolis tiyatrosu kazılarında elde edilen mermer heykel kaidesi ve iki adet adak steli, Hieropolis kutsal alanı ve bu alanın içinde bulunan alfabetik kehanet merkezi Hieropolis kentindeki Apollon kültü varlığını kanıtlar niteliktedir (Gürdal, 2007: 109). Phrygia sınırları içerisinde yer alan fakat kentten ziyade tapınak merkezi olarak kurulmuş ve Büyük Menderesin güneyiyle Denizli ilinin Çal ilçesinin kuzeydoğusunda yer Apollon Lairbenos Kutsal Alanı ise Apollon kültürünün Phrygia’daki varlığını kanıtlar bir başka somut delil niteliği taşımaktadır (Hogarth, 1887:376).

2.6. Apollon Perminoudeis Kutsal Alanı

Apollon Perminoudeis kutsal alanı Pisidia’nın güneybatısında Belenli antik kentinin yakınlarındaki Kızılköy’ün, Kızılkayalar mevkinde bulunmaktadır. 18 adet niş ve sadece Apollon’a adanmış yazıtlarla ilgi çekici nitelikteki bu alanda yapılan izinsiz kazılarla da çok sayıda topraktan pişmiş boğa figürlü adağın varlığı tespit edilmiştir (Horsley, 2000:103).

KAYNAKÇA

- Anadolu, M. (1965). İssiz Bir Adacığın Koynunda Uyuyan Antik Şehir: Kedrai (Cedrae), (88 Resimle Birlikte), Belleten (29).
- Bağdatlı, F. (2006). Alabanda Sikkelerinde Apollon Isothimos, Anadolu Arkeolojisine Katkılar. T. Takaoglu (ed.), 65.Yaşında Abdullah Yaylalı’ya Sunulan Yazılar. İstanbul: Hitit Color.
- Demiralp, D. (2008). Sokrates Etiği ve Sanat. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 49
- Dörner, F.K. (1978). Tituli Bithyniae I. Viyana: Paeninsula Bithynica.
- Eyuboğlu, S., ve Erhat, A. (1977). Hesiodos Eseri ve Kaynakları. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Gezgin, İ. (2011). Prehistorik Dönemden Hristiyanlığa Kadar Sanatın Mitolojisi . İstanbul: Sel Yayınları.
- Grimal, P. (1997). Mitoloji Sözlüğü-Yunan ve Roma. (Çev. S. Tamgüç). İstanbul: Sosyal Yayınları.
- Gürdal, T. (2007). Anadolu’da Apollon Kültü (Yayımlanmamış Doktorar Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Hamilton, E. (1997). Mitologya. (Çev. Ü. Tamer). İstanbul: Varlık Yayınları.
- Head, B. V., Hill, G. F., MacDonald, G., & Wroth, W. W. (1911). Historia numorum: a manual of Greek numismatics. Clarendon Press.
- Held, W. (1996). 1995 Yılı Loryma Araştırması. Araştırma Sonuçları Toplantısı 14 (1), (27-31 Mayıs 1996), 165-183.
- Hogarth, D. G. (1887). Apollo Lermenus. The Journal of Hellenic Studies, 8, 376-400.
- Horsley, G. H. R., & Mitchell, S. (2000). The Inscriptions of Central Pisidia. Including Texts from Kremna, Ariassos, Keraia, Hyia, Panemoteichos, the Sanctuary of Apollo of the Perminoudeis, Sia, Kocaaliler, and the Doeme Bogazi (Inscripfen griechischer Stddte aus Kleinasien 57).
- Işık, C. (1999) Kaunos Araştırmaları 1999, KST 21, 2, 1999.
- Korfmann, M. (2002). Gerçekleşen Mitos, Mitoslaşan Gerçek: Troia. İzmir Kent Kültürü Dergisi.
- Kuray, C. (1996). Didim Klaros Kutsal Alanları Ve Anadolu Apollon Tapınakları (Yayımlanmamı Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Love, I. C. (1973). A preliminary report of the excavations at Knidos, 1972. American Journal of Archaeology, 77(4), 413-424.
- Mit, (t.y.). Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük içinde. Erişim adresi: <https://sozluk.gov.tr/?kelime=mit>
- Mitoloji (t.y.). Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük içinde. Erişim adresi: <https://sozluk.gov.tr/?kelime=mitoloji>
- Olgunlu, A. C. (2014). Mitos’tan Logos’a Mitlerin Çözümlemesi. İstanbul: Hükümdar Yayıncılık.
- Öz, A. K., & Aybek, S. (2005). Apollonia Ad Rhyndacum Antik Kenti Hakkında İlk Gözlemler. I. Bursa Turizm Sempozyumu: 30 Eylül-2 Ekim 2005: bildiri kitabı, 41.
- Robert, J., ve Robert, L. (1983). Fouilles d’Amyzon en Carie: Exploration, histoire, monnaies et inscriptions. Commission des fouilles et missions archéologiques au Ministère de relations extérieures.
- Salviat F. 1993, Le vin de Rhodes et les plantations du dème d’Amos. M. C. Amouretti ve J. P. Brun (ed.), La production du vin et de l’huile en Méditerranée, Aix-en-Provence/Toulon 1991, Paris: BCH Suppl. 51-161.
- Sarıboğa Akca, B. (2021). Flüt Repertuarını Etkileyen Yunan Mitolojisi Karakterleri. Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, 10 (1), 102-111.
- Sevin, V. (2001). Anadolu’nun Tarihi Coğrafyası. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Şahin, Ç., ve Engelmann, H. (1979). Inschriften aus dem Museum von Bodrum. Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik, 211-220.
- Şahin, M. Ç. (1976). Five New Inscriptions from Halicarnassus. Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik, 19-23.
- Şahin, N. (2002). Bilicilik Merkezi Klaros. İzmir Kent Kültürü Dergisi.
- Taşlıklioğlu, Z. (1963). Anadolu’da Apollon Kültü ile İlgili Kaynaklar. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi.
- Tekoğlu, R. Ş. (1999). Karca’nın Çözümlemesi ve Kauonos Çiftidilli Anıtı. Zafer Taşlıklioğlu Armağanı. Anadolu ve Trakya Çalışmaları, 1, 227-256.

SUALTI DALIŞ TURİZMİ

Makbule ÖZGÜVEN

Akdeniz University, Social Sciences Institute, Department of Tourism Management, Antalya Turkey

ORCID: 0000-0001-8839-9607

Turhan KEBAPÇIOĞLU

Akdeniz University, Manavgat Tourism Faculty, Department of Recreation Management, Antalya, Turkey

ORCID: 0000-0002-6230-1744

ÖZET

Gelişen teknoloji ve ulaşım imkânları ile birlikte turistlerin keşif içgüdüleri ve değişen istekleri, dünya turizm sektöründe yeni arayışları beraberinde getirmektedir. Su sporlarına ve sualtı dünyasına olan ilginin artması ve bu alanda yapılan yatırımlar, alternatif bir turizm dalı olan "Sualtı Dalış Turizmi" kavramını ortaya çıkarmaktadır. Türkiye yaklaşık 8.333 km'lik kıyı şeridi ile zengin sualtı flora ve faunasına sahiptir. Birçok medeniyete ev sahipliği yapmış ülkemizin kıyıları tarihi sualtı dokusu ile dikkat çekmektedir. Ilıman iklimi ile dört mevsim dalış imkânı sunmakta olan Türkiye, "Sualtı Dalış Turizmi" nin uygulanabileceği birçok destinasyona sahiptir. Dünya turizmde önemli bir ekonomik hacmi olan bu alternatif turizm türünün, ülkemizde geliştirilmesi, rekabetçi ve sürdürülebilir kılınabilmesi için gerekli proje ve yatırım teşvikleri önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Alternatif Turizm, Su Sporları, Sualtı Dünyası

ABSTRACT

With the developing technology and transportation facilities, the discovery instincts and changing demands of the tourists bring along new searches in the world tourism industry. The increasing interest in water sports and the underwater world, and the investments made in this area reveal the concept of "Underwater Diving Tourism", which is an alternative tourism branch. Turkey has a rich underwater flora and fauna with a coastline of approximately 8.333 km. The coasts of our country, which has hosted many civilizations, draw attention with its historical underwater texture. Turkey, which offers diving opportunities in four seasons with its temperate climate, has many destinations where "Underwater Diving Tourism" can be applied. Necessary projects and investment incentives are important in order to develop this alternative tourism type, which has a significant economic volume in world tourism, to make it competitive and sustainable in our country.

Keywords: Alternative Tourism, Water Sports, Underwater World

GİRİŞ

Turizm, insanların temel uğraşları dışında boş kalan zamanlarını değerlendirmek ya da rekreasyon (dinlenme, eğlenme, yenilenme) amacıyla seyahat etmeleri, bu seyahatleri ve geçici olarak konaklamaları süresinde oluşan olaylar ve etkileşimler bütünü olarak tanımlanabilir (Çelik, 2018).

Dünyada ve ülkemizdeki turizm faaliyetleri genellikle geleneksel kitle turizmi anlayışında gerçekleştirilmektedir. Bununla birlikte kişilerin gelir, yaşam, kültür ve eğitim düzeylerinin artması, ulaşım ve iletişim olanaklarının gelişmesi gibi etkenler, tüketicileri alternatif turizm arayışına yönlendirmektedir.

Turizm Bakanlığı, Turizm Terimleri Sözlüğü (1999)'nde “sosyal ve ekolojik uyuma, yerel ve yabancı girişimcilerin işbirliğine ve gelişmede yerli malzeme kullanılmasına öncelik verme amacını güden turizm çeşidi” olarak tanımlanan Alternatif Turizm, Acuner (2006) tarafından “içerdiği çeşitli turizm aktiviteleri sayesinde farklı bölgeleri turizm faaliyetleri içine alarak, belli bölgeler üzerinde yoğunlaşmayı azaltan ve turizmi on iki aya yayan; çevre, yerli halk ve turistler ile olan ilişkileri kuvvetlendiren bir turizm çeşidi” olarak tanımlanmaktadır.

Geleneksel turizmin zaman ve mekânla sınırlı kalma dezavantajına karşın; yılın her anında ve çok daha geniş alanlarda gerçekleştirilebilen alternatif turizm *Sağlık Turizmi, İnanç Turizmi, Gastronomi Turizmi, Akarsu Turizmi, Dağcılık Turizmi, Mağara Turizmi, Av Turizmi, Foto Safari Turizmi, Botanik Turizmi, Balıkçılık turizmi ve Sualtı Dalış Turizmi* gibi çeşitleri ile dünyada ve ülkemizde daha çok tercih edilmeye başlanmıştır.

SUALTI DALIŞ TURİZMİ

Üç tarafı denizler ile çevrili olan Türkiye, yaklaşık 8.333 km’lik kıyı şeridi ile zengin sualtı flora ve faunasına sahiptir. Ilıman iklimi ile dört mevsim dalış imkânı sunmakta olan Türkiye, “Sualtı Dalış Turizmi” nin uygulanabileceği birçok destinasyona sahiptir.

Tarih boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapan ülkemiz kıyıları, arkeolojik değerler bakımından birçok zenginliği barındırmaktadır. Bu durum Türkiye kıyılarını sualtı dalış turizmi ve sualtı arkeolojisi açısından oldukça cazip kılmaktadır (İMEAK Deniz Ticaret Odası, 2021).

Turistlerin bilinmeyene olan özlemleri, keşif içgüdüleri ve değişen istekleri turizm sektöründe yeni eğilimleri beraberinde getirmektedir. Yapılan yatırımlar ile sürekli gelişen su sporlarına olan ilginin artması, yeni bir turizm dalı olan "Sualtı Dalış Turizmi" kavramını ortaya çıkarmaktadır (Yarmacı vd, 2017).

Yaşar (2011), sualtı dalış turizmini “sualtı dünyasının flora, fauna ve arkeolojik kültür varlıklarını görmek, fotoğraflamak, filme almak ve sportif balık avlama amaçlı olarak gerçekleştirilen tanıtım, sportif ve eğitim

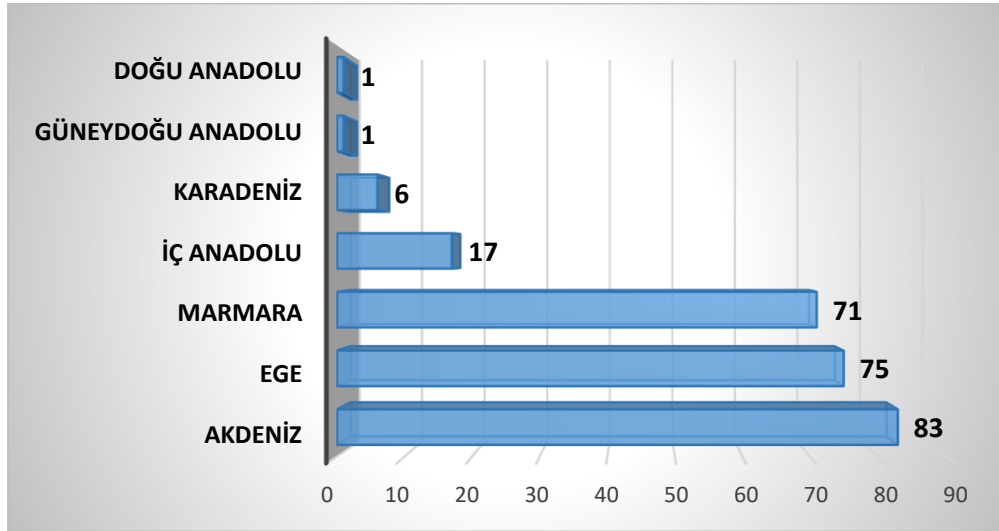
amaçlı dalışlar ile kıyıda verilen konaklama ve ağırlama hizmetleri içine alan bir turizm çeşidi” olarak tanımlamıştır.

Kullanılan ekipmanlar, dalış yerlerinin özelliği ve çeşitliliği gibi nedenlerle pahalı bir aktivite olan dalış turizmi, özel ilgi turizminin favorileri arasında yer almaktadır. Dünyada önemli turizm destinasyonlarından olan Kızıldeniz’i yılda 10 milyon turistin dalış için ziyaret etmektedir (Erkut ve Parker, 2014). Ayrıca yaklaşık 1 milyon Avrupalı sertifikalı dalıcı, dalış deneyleri kazanmak ve farklı yerlerde dalış yapmanın zevkini yaşamak için her yıl dünyanın farklı bölgelerini ziyaret etmektedirler (Top vd, 2013).

Dört mevsim yapılabilen ve günümüzde çevreci ve korumacı bir anlayış ile yönetilen sualtı sporları, dünyada yaklaşık 25 milyon kişinin ilgisini çekmektedir (Dinç, 2021).

Kültür Bakanlığı’nın girişimleri ile 1985 yılında batık gemi kalıntılarının da içinde bulunduğu sualtı kültürel değerlerimiz bilimsel dalışlar dışında tüm dalışlara kapatılmıştı. Kültür ve Turizm Bakanlığı çalışmaları sonucu 2001 yılında urizm amaçlı dalışlara kapalı olan alanlar tekrar değerlendirilmiştir. Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından 12 Nisan 2020 tarihinde yayınlanan “Su Altında Korunması Gerekli Kültür ve Tabiat Varlığı Bulunan Bölgelerde Turizm ve Sportif Amaçlı Dalış Alanlarının Belirlenmesine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik” ile bu alanlarda yapılacak dalış izni Yönetmelik gereği kurulacak Komisyonun değerlendirmesine bırakılmıştır.

Ülkemizde 254 dalış merkezi aktif olarak yerli ve yabancı dalış turistlere hizmet vermektedir (Şekil 1).

Şekil 1. Dalış Merkezlerinin Bölgelere Göre Dağılımı (TSSF, 2021)

Türkiye Sualtı Sporları Federasyonu Donanımlı Dalış Talimatına göre; dalıcı eğitimi alabilmek için gerekli koşulları aşağıdaki gibi belirlenmiştir.

Bir yıldız dalıcı;

- 14 yaşını doldurmuş olmak, 18 yaşından küçükler için velisinin onay belgesi olmak
- Yüzme bilmek
- Bu Talimatın 18. maddesinde yer alan sağlık koşullarını yerine getirmek.

İki yıldız dalıcı;

- 15 yaşını doldurmuş olmak, 18 yaşından küçükler için velisinin onay belgesi olmak
- Bu Talimatın 18. maddesinde yer alan sağlık koşullarını yerine getirmek
- Bir yıldız dalıcı ya da Federasyonca denkliği onaylanmış eşdeğer bir belgesi olmak
- Bir yıldız dalıcı belgesini ya da Federasyonca denkliği onaylanmış eşdeğer bir belgeyi aldıktan sonra en az 20 onaylı dalış yapmış olmak ve bunu dalış kayıt defteri ile belgelemek.

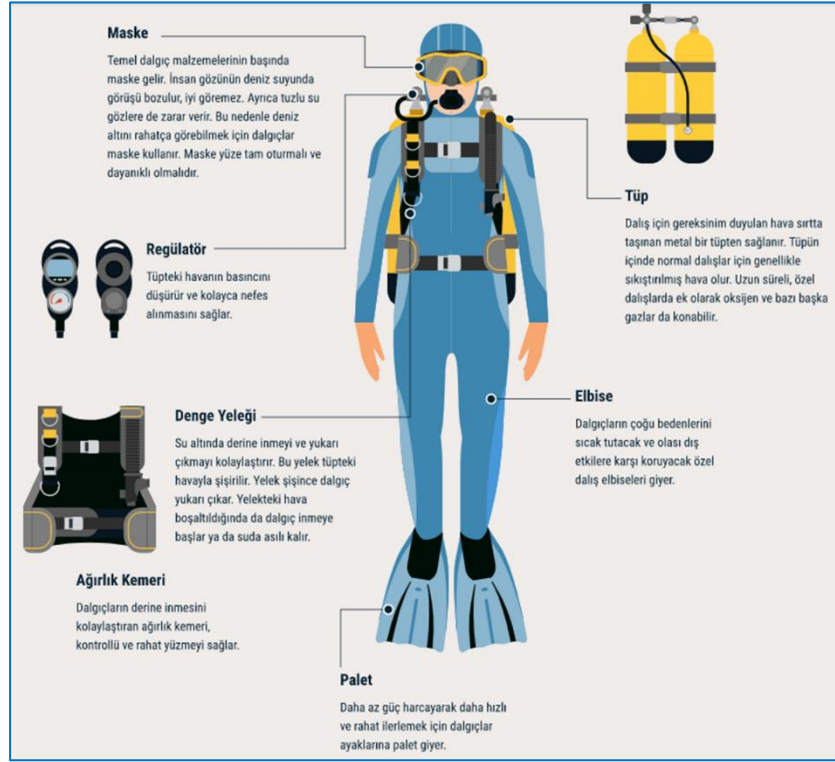
Üç yıldız dalıcı;

- 18 yaşını doldurmuş olmak
- Bu Talimatın 18. maddesinde yer alan sağlık koşullarını yerine getirmek
- İki yıldız dalıcı ya da Federasyonca denkliği onaylanmış eşdeğer bir belgesi olmak
- İki yıldız dalıcı belgesini ya da Federasyonca denkliği onaylanmış eşdeğer bir belgeyi aldıktan sonra en az 50 onaylı dalış yapmış olmak ve bunu dalış kayıt defteri ile belgelemek
- En az ilköğretim ya da ilkokul diploması olmak
- Federasyonun ilkyardım, yön bulma ve derin dalış uzman dalıcı belgesine sahip olmak.

Rehber dalıcı;

- T.C. vatandaşı olmak
- En az ilköğretim ya da ortaokul diplomasına sahip olmak
- Üç yıldız dalıcı belgesini aldıktan sonra en az altı ay geçmiş olmak ve en az 50 onaylı dalış yapmış olmak ve bunu dalış kayıt defteri ile belgelemek
- Bu Talimatın 19. maddesinde yer alan sağlık koşullarını yerine getirmek
- Federasyonca belirlenmiş bir yabancı dili bilmek ve Federasyonun açacağı sınavda başarılı olmak.

Donanımlı dalış için gerekli olan başlıca ekipmanlar; tüp, maske, regülatör, denge yeleği, dalış elbisesi, ağırlık kemeri ve palet olarak sıralanabilir (Şekil 2).

Şekil 2. Donanımlı Dalış Ekipmanlar (Anonim a, 2021)

TÜRKİYE'DE ÖNEMLİ SUALTI DALIŞ DESTİNASYONLARI

Türkiye ılıman iklimi sayesinde dört mevsim dalış yapılabilen sahillere sahiptir. Zengin sualtı coğrafyası, uçak ve gemi batıkları ile dalış sporu yapan insanların ilgisini çeken birçok destinasyona sahiptir. Dünyada en önemli elli dalış merkezinden biri olarak gösterilen Antalya Kaş ilçesi, batıklar, mağaralar, kanyonlar, resifler, tüneller, uçaklar ve sualtı canlılarının çeşitliliği ile dikkat çekmektedir (Erkurt ve Paker, 2014).

Başta Antalya ili olmak üzere Türkiye kıyılarında yer alan başlıca önemli sualtı dalış merkezleri;

Kaş Flying Fish Resifi

Ülkemiz önemli dalış merkezlerinden biri olan Flying Fish resifinin üst kısmı 6-7 metre, derinliği ise ortalama 75 metredir. Akıntı olmadığı dönemlerde limitler dahilinde deneyimli ve deneyimsiz dalıcıların dalabildiği resif, *Caretta caretta* (İribaş deniz kaplumbağası)'ların yanı sıra Vatoz, Akya, Orfoz, Müren, Deniz Tavşanları ve Karavida gibi deniz canlılarını gözlemlene ve fotoğraflama imkanı sunmaktadır (Resim 1).

Kaş Uçak Batığı

İkinci Dünya Savaşı sırasında batan üç pervaneli İtalyan savaş uçağı, Kaş ile Meis adası arasında yer alan 'Flying Fish Resifi' isimli sığılıkta, 3300 kuzey-kuzeydoğu istikametinde bulunmaktadır (Anonim 2). Yaklaşık elli yedi metrede görülmeye başlamakta ve meyil nedeni ile kuyrukla diğer metal parçaları yetmiş metre derinliğe kadar uzanmaktadır (Resim 1). Enkazın etrafında cepaneleri gözlemlenmek mümkündür.

Resim 1. Kaş Flying Fish Resifi ve Uçak Batığı (Anonim b, 2021)

Uluburun Antik Batığı

Bir sünger dalgıcı olan Mehmet Çakır tarafından 1982 yılında Kaş'ın yaklaşık 10 km açığında bulunmuştur (Resim 2). 1994-1984 tarihleri arasında, toplam 22.413 dalışı barındıran 11 kampanya sonucunda Akdeniz'in en önemli Geç Tunç Çağı buluntularından biri olarak nitelendirilen batık açığa çıkarılmıştır (Pulak, 1998).

Gemiden çıkarılan eserler arasında bakır, kalay, altın gümüş takılar ve mısır kraliçesi Neffertiti'ye ait altın mühür yer almaktadır. Çıkarılan eserler Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi'nde sergilenmektedir (Elinç vd, 2021).

Resim 2. Uluburun Antik Batığı (Anonim c, 2021)

B-24 Amerikan Savaş Uçağı Batığı

1944 yılında Romanya üzerindeki bombalama görevini yerine getirdikten sonra Kıbrıs'taki üssüne dönmek üzere hareket eden "Hadley's Harem" isimli B-24 tipi Amerikan savaş uçağına ait olan batık, Antalya'nın

Manavgat ilçesi yakınlarında 200 m açığta bulunmaktadır. 1995 yılında uçağın kokpiti su yüzüne çıkarılmış ve İstanbul’ daki özel müzelerden birine götürülmüştür (Demirtaş, 2012) (Resim 3).

Resim 3. Özel bir müzede sergilenen Hadley’s Harem’e ait uçak kokpiti (Anonim d, 2021)

Paris 2 Batığı

1917 yılında Kemer Limanına yaklaşık 1,5 km mesafede Türk zabiti olan Mustafa Ertuğrul tarafından topla batırılan Fransız kruvazörüdür (Resim 4). Yaklaşık 25 m derinlikte kum zeminde yer alan Paris 2 Batığı, birçok uluslararası dergi tarafından dünyadaki en iyi dalış bölgelerinden biri olarak adlandırmakta ve dünyanın en iyi 100 batığı arasında kabul edilmektedir.

Resim 4. Paris 2 Batığı (Anonim e, 2021)

Fransız Sosyete Batığı

Antalya yat limanının yaklaşık 1 km açığında yer alan batık, 1942 yılında batırılan “San Didier” adlı Fransız savaş gemisine aittir (Resim 5). Hastane destek gemisi görünümünde olan bu geminin içinde cephane ve çöl şartlarını

uygun arabalar bulunmaktaydı. Kamufle edilebilmesi için personelin üniforma giymemesi ve balıkçıların yardımları sırasında gemideki insanların şahsi malzemelerini de yanlarında taşımaya gayret etmeleri halk arasında geminin adının "Sosyete batığı" olarak kalmasına neden olmuştur.

Resim 5. Fransız Sosyete Batığı (Anonim f, 2021)

Side Sualtı Müzesi

Türkiye'nin ilk sualtı müzesi olan Side Sualtı Müzesi, 2015 yılında açılmıştır ve 117 heykelden oluşan koleksiyonuyla dalış tutkunlarının ilgisini çekmektedir (Resim 6). Anadolu medeniyetinin zenginliklerini anlatan müze, Side'nin yaklaşık 1,5 mil açığında, 11, 18 ve 24 m derinliklerde bulunuyor. Müze içerisinde; Posedion ve Kurtuluş Savaşı temalı heykeller gibi eserler bulunuyor.

Resim 6. Side Sualtı Müzesi (Anonim g, 2021)

Ayvalık Dalış Bölgesi

Ayvalık mercanları ile ilgi çeken bir dalış bölgesidir (Resim 7). Güneş Adası, Yuvarlak Ada, Kerbela Taşları dalış bölgeleri mevcuttur. En ünlü dalış noktası ise; Kız Adasının açık denize bakan kısmıdır (Dinç, 2021).

Siyah mercanlarca zengin olan bölge kırmızı deniz yıldızları, deniz salyangozları, müren balığı ve iskorpit türleri açısından oldukça zengindir. En önemli özelliği özellikle 30-40 m'den sonra her kaya kovuğunda karavida (böcek) veya ıstakoz görmenin mümkün olmasıdır (Top vd, 2013).

Resim 9. Saros Dalış Bölgesi ve Lundy Batığı (Anonim j,k 2021)

Gökçeada Dalış Bölgesi

Türkiye'nin ilk ve tek Sualtı Milli Parkı'nın bulunduğu Gökçeada'ya ulaşım feribotla sağlanmaktadır. Bölgede Türkiye Deniz Araştırmaları Vakfı (TÜDAV) tarafından gerçekleştirilen ön fauna-flora envanter çalışmasında 180 tür deniz canlısı tespit edilmiştir. Dalış eğitimleri ve tanıtım dalışlarının yapıldığı Gökçeada dalış bölgesinde orfoz, sinarit, levrek, mercan, yunus, vatoz, deniz kaplumbağası ve Akdeniz foku gibi birçok deniz canlısını gözlemlemek mümkündür (Resim 10). Gökçeada Sualtı Milli Parkında çekirdek bölge ve bunu saran tampon bölge olmak üzere iki bölge bulunmaktadır. Tampon bölge olan Yıldızkoy'da yüzmeye ve balık tutmaya izin verilmiştir. Diğer bölgelerde avlanmak yasak olup, dalış için izin almak gerekmektedir.

Resim 10. Gökçeada Dalış Bölgesi (Anonim l, 2021)

Sonuç ve Öneriler

Sualtı Dalış Turizmi, dünya turizminde önemli bir ekonomik hacme sahiptir. Türkiye ılıman iklimi ile ve avantajlı coğrafi konumu ile bu alternatif turizm dalının uygulanabileceği birçok ayrıcalıklı destinasyona sahiptir. Bu destinasyonların geliştirilmesi, rekabetçi ve sürdürülebilir kılınabilmesi için kamu kurum ve kuruluşlarının sualtı dalış turizmine yönelik uygulamalara önem vermesi, gerekli proje ve yatırım teşviklerini sağlaması önem arz etmektedir.

Tarihi ve kültürel yapıya sahip ülkemiz kıyılarında yer alan antik batık kentler, batık tarihi ve askeri gemiler gibi değerli dalış alanlarının tanınırlığı artırılarak, dalış turizminin dört mevsim yapılabilirliği sağlanmalıdır.

Sualtı turizminin sürdürülebilirliği ve ekosistemin korunması konusunda, bilinçli ve çevreye duyarlı paydaşların önemi büyüktür. Bilinçsizce yapılan dalış aktiviteleri hem sualtı değerlerimiz hem de doğal hayata zarar vermektedir.

Dalış teknelerinin attığı demirler, sualtı tabanında yer alan deniz çayırlarına (*Posidonia oceanica*) zarar verebilmektedir. Bu etkinin azaltılabilmesi için; dalış bölgelerinde demirleme faaliyetlerinin kısıtlanması ya da şamandıra sistemleri ile düzenlenmesi gerekmektedir.

İllegal olarak yapılan zıpkınla balık avcılığı nesli tehlike altında olan orfoz gibi türlerin popülasyonlarını olumsuz etkilemektedir.

Kaynakça

- Akın Acuner, Ş. (2006). Turizmde Sürdürülebilirlik Anlayışı İçerisinde Alternatif Turizm Türlerinin Yeri. Verimlilik Dergisi, (4)
- Anonim a, 2021.** <https://kumbaradergisi.com/icerikler/dalgiclar/> (Erişim Tarihi: 05.12.2021)
- Anonim b, 2021.** <http://www.divebubbleclub.com/blog/kas-ucak-batiginin-gercek-hikayesi/> (Erişim Tarihi: 05.12.2021)
- Anonim c, 2021.** <https://www.denizbulten.com/m-haber-8259.html?islem=anahaber&altislem> (Erişim Tarihi: 05.12.2021)
- Anonim d, 2021.** <http://www.fullantalya.com/manavgatin-amerikali-sakini/> (Erişim Tarihi: 05.12.2021)
- Anonim e, 2021.** <https://www.geziantalya.com/bilgi/paris-2-batigi> (Erişim Tarihi: 05.12.2021)
- Anonim f, 2021.** <https://www.denizbulten.com/haber-fransiz-st-didier-batigi-hayalet-aglardan-temizlendi-31165.html> (Erişim Tarihi: 05.12.2021)
- Anonim g, 2021.** <https://www.hurriyet.com.tr/seyahat/side-su-alti-muzesine-rus-ve-ingiliz-iligisi-41628084> (Erişim Tarihi: 05.12.2021)
- Anonim h, 2021.** <http://www.ayvalik3sea.com/> (Erişim Tarihi: 05.12.2021)
- Anonim i, 2021.** <http://www.canakkale.gov.tr/gelibolu-tarihi-sualti-parki-acildi> (Erişim Tarihi: 05.12.2021)
- Anonim j, 2021.** <http://sarozdalis.com/index.php/galeri/deniz-canlilari.html> (Erişim Tarihi: 05.12.2021)
- Anonim k, 2021.** http://www.tahsinceylan.com/makaleler/113/files/postercanakkale_.pdf (Erişim Tarihi: 05.12.2021)
- Anonim l, 2021.** <http://www.gokceada.gov.tr/sualtimillipark> (Erişim Tarihi: 05.12.2021)
- Çelik, S. (2018). Alternatif Turizm. Journal of International Social Research, 11 (56), 193-204
- Diñç, Y. (2021). Underwater Tourism and An Empirical Study on Underwater Diving Locations in Turkey (The Ayvalık Sample), Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences, 4(5): 469-486
- Elinç, Z.K., Kaya, L.G., Göküz, B. (2021). Su Altı Arkeolojik Buluntuların Sergilenmesi: Antalya Kekova Adası Su Altı Arkeoloji Müzesi Örneği. Cedrus, 9, 485-494.
- Erkurt, O., Paker, S. (2014). Sualtı Arkeoparkları ve Deniz Turizmi, 2. Ulusal Deniz Turizmi Sempozyumu, Dokuz Eylül Üniversitesi, 49-61.
- İMEAK Deniz Ticaret Odası (2021). Denizcilik Sektör Raporu, 2021. [https://www.denizticaretodasi.org.tr/media/Shared Documents/sectorraporu/DenizcilikSektorRaporu2021.pdf](https://www.denizticaretodasi.org.tr/media/Shared/Documents/sectorraporu/DenizcilikSektorRaporu2021.pdf). (Erişim Tarihi: 05.12.2021)
- Pulak, C. (1998). The Uluburun Shipwreck: An Overview. The International Journal of Nautical Archaeology. 27 (3). ss. 188-224.

- Top, B. M., Yolak, U., Thomas, L. (2013). Foça Özel Çevre Koruma Bölgesi Sportif Dalış Turizmi Fizibilite Çalışması. Türkiye'nin Deniz ve Kıyı Alanları Sisteminin Güçlendirilmesi Projesi. TVKGM, UNDP.
- TSSF, 2021. Türkiye Sualtı Sporları Federasyonu. <https://tssf.gov.tr/dalis-cankurtarma-uzman-egitim-merkezleri> (Erişim Tarihi: 05.12.2021)
- Turizm Terimleri Sözlüğü (1999). Turizm Bakanlığı. Ankara.
- Yarmacı, N., Keleş, Ç.M., Ergil, Ö. (2017). Su Altı Dalış Turizminin Mevcut Durumu, Sorunları ve Geliştirilmesine Yönelik Öneriler: Kaş Örneği. Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi, 1 (1), 66-87.
- Yaşar, O. (2011) Saroz Körfezi Kıyılarında Su Altı Dalış Turizmi, Zeitschrift für die Welt der Tüken, Journal of Word of Turks, 3(1), 33-55.

ANTALYA İLİ SERİK İLÇESİ İLE İLGİLİ YAPILAN ÇALIŞMALARIN SİSTEMATİK DERLEMESİ: 1988 – 2018

Raşit YILDIZ

Akdeniz Üniversitesi, Serik İşletme Fakültesi, Fakülte Sekreteri

Özet

Yaklaşık olarak 50000 yıl öncesine kadar insan yaşamının izlerinin rastlandığı Antalya ve çevresinin, bir parçası ve Antalya ilinin ilçelerinden biri olarak Serik; M.S. 11. asırda Bergama Krallığı'na bağlı olarak Aspendos adıyla kurulmuştur. İnsanlık tarihinin izlerinin keşfedilmesi adına birçok bilimsel araştırmaya konu olan bir bölgenin her bir elemanının ayrı ayrı incelenmesi literatüre katkı sağlamakla birlikte konu hakkında yazılmış tezlerin toplu halde değerlendirilmeye tabi tutulduğu bir çalışma araştırmacıların işlerini kolaylaştıracaktır. Bu bağlamda çalışmada, bahsi geçen coğrafyada yer alan yerleşim merkezlerinden Serik ilçesinin konumu, tarihçesi ve Serik hakkında yazılmış tezlerin sistematik derleme yöntemiyle sınıflandırılmasına yer verilmiştir. Sistematik derleme, alanda yapılmış bilimsel çalışmaların önceden belirlenmiş normlar aracılığıyla sınıflandırılmasında kullanılan nitel bir araştırma yöntemidir. Çalışmanın giriş bölümünde Antalya ili ve çevresi hakkında bilgilendirme yapılmıştır. Birinci bölümde Serik ilçesi ele alınmış kuruluşu, yapısı, isminin bugünkü halini almasına kadar izlenen süreç ve ilçede yaşayan popülasyonun yapısına değinilmiştir. İkinci bölümde Serik konulu tezlerin sistematik derlemesine yer verilmiştir. Yüksek Öğretim Kurumu Tez Arşivi'nde yer alan Serik konulu tezlerin taranması sonucu 8 adet teze ulaşılmıştır. Taramada ulaşılan tezler yazıldığı yıllar, üniversiteler, ana bilim daları, enstitüler, yazıldığı diller, tezlerin danışmanlığını üstlenmiş akademisyenlerin unvanları, yöntemleri ve türleri bakımından sınıflandırılmıştır. Her sınıflandırma kriteri için ayrı olmak üzere tablolar oluşturulmuş ve bu tablolar yorumlanmıştır. Araştırmanın sonuç bölümünde ise sistematik derleme sonucu elde edilen veriler değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Tezlerden 2 adedinin doktora düzeyinde yazılmış olması, konunun bölgeye yakın üniversitelerce çalışma konusu olarak tercih edilmemiş olması ve tüm tezlerin Türkçe dilinde yazılmış olması araştırmanın dikkat çekici sonuçları arasında yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Antalya, Serik, Sistematik Derleme.

A SYSTEMATIC REVIEW OF STUDIES IN ANTALYA SERIK DISTRICT:

1988 – 2018

Serik, which is a part of the region around Antalya where traces of humanity can be found until about 50000 years ago, is a district of the Antalya province at the same time. It was founded in the 11th century under the name of Aspendos, by the Kingdom of Pergamon. In order to discover the traces of humanity, examining each element of a region, which is the subject of many scientific researches will contribute to the literature and a study in which the thesis written on the subject is compiled will make the things smooth for researchers. In this context, the study includes the location and history of Serik, one of the settlement centers in the aforementioned geography, and the classification of thesis written about Serik by systematic review method. Systematic review

is a qualitative research method, which used for classify scientific studies in the field, through predetermined criteria In the introduction part of the study, information was given about the province of Antalya and its surroundings. In the first part, the establishment of the Serik district, its structure, its name and the roots of population living in the district were examined. In the second part, a systematic review of the thesis on Serik is given. As a result of scanning the thesis on Serik in the Thesis Archive of the Turkish Supreme Board of Higher Education, 8 theses were retrieved. The thesis retrieved in the scanning are classified in terms of the years they were written, universities, departments, institutes, the languages in which they were written, the titles of the academicians who managed of the thesis, their methods and types. Tables were created separately for each criterion and these tables were interpreted. In the conclusion part of the study, the data obtained as a result of the systematic review were evaluated. It is among the remarkable results of the research that 2 of the thesis were written at the phd, the subject was not preferred as a study subject by universities close to the region, and all thesis were written in Turkish.

Keywords: Antalya, Serik, Systematic Review.

GİRİŞ

Akdeniz Bölgesi'nin batısında, Antalya Körfezi'nin iç bölümünde yer alan il merkezi kent, İlk Çağda, küçük doğal bir liman çevresine konumlanmış olan yerleşme, zamanla ovaya yayılmıştır. İç bölgeleri Burdur üzerinden Akdeniz kıyılarına bağlayan karayolları, Antalya'da birbiriyle buluşmaktadır. Ülkenin diğer kesimlerine ve dış ülkelere güçlü kara ve havayolu bağlantıları nedeniyle bölgeye yönelik turizm hareketi büyük ölçüde Antalya üzerinden gerçekleşmektedir. Çevresine yönelik bir istasyon olmasının ötesinde Antalya'nın kendisi de tarihsel yapıtları, plajları ve doğal güzellikleriyle önemli turizm merkezidir. Kentteki kimi tarihsel, kentsel değerlerle (Kaleiçi Mahallesi, Sultan Alaeddin Camii, vb.) doğal değerler (Antalya Parkı, Lara Plajı, vb.) sit alanı ilan edilerek güvence altına alınmıştır (Akşit, 1993: 371).

Yapılan arkeolojik kazılar sonunda elde edilen bulgulardan Antalya ve bölgesinde, günümüzden 50000 yıl önce insanların yaşadığı kanıtlanmıştır. Bu kanıtlar Antalya'nın 27 km. kuzeybatısında, Yağcıköy sınırları içindeki Karain Mağarası'nda bulunmuştur. Karain kazılarında Paleolitik, Mezolitik, Neolitik, Kalkolitik ve Bronz çağlarına ait kalıntılar elde edilmiştir. Fil, suaygırı, mağara aslanı, sırtlan, alageyik gibi hayvan fosillerine rastlanmıştır. Ayrıca bazalt, andezit, kuvars, kumtaşı, obsidyen gibi çeşitli taşlardan yapılmış pek çok balta, kazıcı ve delici araç gereç bulunmuştur (Uysal, 1999: 21).

Buluntular, Karain insanların avcılık ve toplayıcılık yaptıklarını, yerleşmenin başından beri ateşin kullanıldığını ortaya koymaktadır. Mağarada ele geçirilen ve küçük bir çocuğa ait olduğu sanılan bir azı dişiyle kafatası parçası Neandertal insanın Anadolu'daki varlığını kanıtlaması bakımından önemlidir (Akşit,1993:371).

Öküzini Mağarası da Paleolitik Dönem'in en güzel mağara resimlerini yansıtmaktadır. Mezolitik Dönemin ise Anadolu'daki önemli merkezleri Antalya'daki Beldibi ve Karain mağaralarıdır. Mağaralarda bulunan resimler duvar süslemelerinde bir öncekine göre ilerlemeler kaydedildiğini göstermekle birlikte sanatsal açıdan Mezolitik dönemi, Paleolitik dönemden ayırt edecek önemli özellikler olduğu iddia edilemez (Değirmencioğlu,1999: 77-78).

Yeni Taş Devri'nin başlangıcında günlük kaplar ağaçtan ve taştandı. Anadolu'da kilden yapılmış kaplara en geç M.Ö. 7. binde Konya, Burdur ve Antalya bölgelerinde rastlanmaktadır. İlk örnekler tek renkli, kaba yapılı ve basit biçimlidir. Anadolu en eski ve en güzel örneklere sahip olup Antalya Bölgesi o zamanki dünyanın uygarlıkta önderliğini yapmakta olan bölgelerden biriydi (Akurgal,2000: 9-10).

Anadolu'ya Kafkasya'dan İran ve Mezopotamya yolu ile geldiği sanılan Hititler İ.Ö. 2000-1400 yıllarında bu durumu gösteren tarih haritalarında Antalya Bölgesi, Hitit Krallığı içinde kalmaktadır. i.Ö. XIII. Ve XII. yüzyıllarda Trakya'dan gelen kabileler Hitit uygarlığına son vermişlerdir. Bundan sonra Antalya Bölgesi'nde Pamphilia, Likya ve Kilikya gibi devletler ortaya çıkmıştır. Pamphilia ve Pisidia Bölgeleri yüzyıllar boyunca akarsuların getirdiği alüvyonlarla beslenmiş, Toros Dağları ile Akdeniz arasında kalan topraklar güneye doğru ilerleyerek bu bölgeleri çeşitli uygarlıkların kaynaştığı bereketli toprakları haline getirmiştir. Doğudan batıya doğru Manavgat Köprü (Eurymedan), Aksu ve Düden Çayları ile sulanan Pamphilia Bölgesi, İlk çağdan beri birçok kavimi barındırmış ve bu yerleşmeler sonunda Side, Perge, Aspendos, Silyon, Seleukeia, Sagalassos, Serge, Attaia ve Termessos gibi şehirler kurulmuştur. Bugünkü Antalya Pamphilia'nın tamamını, Pisidya'nın güneyini, İsaurya ve Kilikya'nın batısını, Likya'nın doğusunu içine almaktadır. O devirde bölge halkı, kökenleri tam olarak bilinmeyen Anadolu kavimleri ve Frigler denen Trakya kavimleri gibi farklı gruplardan oluşmaktaydı (Uysal, 1999: 23-25).

Pamphilia'daki ilk yerleşmeler insanoğlunun en eski dönemlerine (Paleolitik Çağ) değin uzamakla birlikte, İ.Ö. 2. bin yılın ikinci yarısı içlerine değin geçen uzun zaman süresi içindeki durumu büyük çapta karanlıklar içindedir. Anadolu tarihinde önemli bir rolü olmayan bölgenin İ.Ö. XIII. Yüzyılın ikinci yarısında, Hitit İmparatorluk çağı çivi yazılı belgelerinde Mukşuş olarak geçen Mopsos'un önderliğindeki, Batı Anadolu'dan kaynaklanan bir göçmen grubunca iskân edilmiş olması olasıdır.

İ.Ö.7. yüzyılın başlarında Batı Anadolu'daki Kyme (Nemrut limanı) kentinden gelen Ailoe kökenli göçmenlerin göçlerine sahne olmuş ve yeni gelenler Side'ye yerleşmişlerdir. İ.Ö.6.yüzyılın ikinci yarısın içinde Lidya Kralı Kroisos'a (İ.Ö.560-547/46) bağlı olduğu bilinmekle birlikte, bu hiçbir zaman gerçekleşmemiştir. İ.Ö.545 yılından sonra İran egemenliği altına giren bölge Daereisos'un (İ.Ö.522-486) düzenlemeleri sırasında, İonia, Magmesia, Aiolis, Karia, Likya ve Milyas'la birlikte birinci Satraplığa sokuldu ve vergi olarak yıllık 400 talent gümüş ödemek zorunda bırakıldı. Pamphilia üzerindeki etkileri açık değildir; ancak İ.Ö.425 yılına ilişkin Attika

Delos Deniz Birliği vergi listesinde Perge, Aspendos ve Sillyon'un adına rastlanmış olması ilgi çekicidir (Sevin,2001:164).

İ.Ö.7.yüzyıldan 546 yılına kadar bölgede süren Lidya egemenliği yerini İ.Ö.546 yılında Pers egemenliğine bırakmıştır. Makedonya Komutanı Büyük İskender Pers egemenliğine İ.Ö.336 yılında son vermiştir. Bu süreç içinde bölgede ki bütün kentleri (Termessos gibi bazı istisnalar dışında)alır. Büyük İskender İ.Ö.323 yılında ölünce, generaller arasında uzun yıllar süren savaşlar başladı. İ.Ö.188 yılına kadar sürer. Bu tarihte Selokid Kralı III.Atiokhos, Bergama Kralı'na yenilmiş ve Apemea Barışı yapılmıştır (Uysal, 1999: 25).

Antalya adının, Bergama Kralı Attalos II'den (İ.Ö.159-138) geldiği sanılmaktadır. Bu dönemde kentin adının Atteleia ya da Attalia olarak geçtiği, İlk Çağ kaynaklarında görölmektedir. Avrupa dillerinde önceleri Adalia, Orta Çağ'da ise Satalia olarak geçmektedir (Akşit,1993:371).

Bergama Kralı II. Attalos kenti onarılmış ve bugünkü Antalya kentinin bilinen tarihi başlamıştır. Ve o tarihten itibaren Attakia, Adalia, Adalya gibi adlar olarak günümüzdeki adı Antalya'ya ulaşmıştır. İ.Ö. 133 yılında Bergama Krallığı, Roma İmparatorluğu'na katılır. Bundan sonra bölgede Korsanların ve Korsanlara ait küçük kentlerin önemli rol oynadığı bir devir başlar. Bu küçük göçler Pontus Kralı Mitridat'ın komutasında İ.Ö. 88 yılında birleşerek Romalıları Anadolu'dan çıkarırlar. Fakat bu durum uzun sürmez, İ.Ö. 65 yılında Pompeus Anadolu'ya saldırarak Korsan şehirlerini egemenliği altına alır. Roma Kralı Antonius, Coracesium (Alanya) ve çevresini Kleopatra'ya; Suriye, Kilikya ve Finike'yi Kleopatra'nın oğluna vermiştir. Böylece İ.Ö. 32 yılında bölge tekrar Roma'ya bağlanmıştır. Cladius İ.S. 43 yılında Pamphilia ve Likya'yı birleştirerek bir krallık haline getirmiştir. İ.S. 11.ile 111. yüzyıllarda Antalya, tarihinin en görkemli gelişmesini yaşar. 11. yüzyıldan itibaren bölgede Hıristiyanlığın yayılmaya başladığı görülür. Bizans egemenliği sırasında İ.S. 7. yüzyıldan itibaren bölgede Müslüman Arapların etkili olmaya başladığı görülür. Antalya Bölgesi, İslam egemenliğine 1085 yılında Anadolu Selçukluları'ndan Süleyman Şah zamanında geçmiştir. Ondan önce, İ.S. 860 yılında Amiral Kerimoğlu Fazl, Antalya'yı almışsa da kısa bir süre sonra kent tekrar Bizans'a geçmiştir (Uysal, 1999: 27-29).

Bizans döneminde daha doğuda en önemli kenti Antalya(Attaleia) olan Pamphilia uzanır. Burada antik kalıntılar üzerinde, tahminen Meryem'e (Panagia) adanan büyük bir bazilika inşa edilmiştir. Birçok kez onarımlar geçiren bu bina, sonradan Kesik Minare, Korkut Camii ya da Cuma Camii adıyla camiye çevrilmiştir. Bugün üstü açık olmakla beraber, önceleri orta nefin üstünde kule gibi yükselen bir kubbe olduğu sanılmaktadır. Bu kilise, Anadolu Hıristiyan yapı sanatının gelişmesinin önemli bir halkasını oluşturmaktadır.

Havarilerden Paulus'un Anadolu'daki uğradığı büyük merkezlerden biri olan antik Perge(Aksu) 'da gayet büyük iki bazilikanın kalıntısı bulunmaktadır. Bunlardan ilki kentin hemen girişinde, caddenin sağındadır. Kentin akropolisine giderken ana caddenin solunda yükselen ikinci bazilika bulunmaktadır. Erken Hıristiyan Çağ'ında önemli ve büyük bir merkez olan Perge, Orta Bizans Döneminde küçülmüş ve fakirleşmiş olarak Antik

Nymphaeum yanında yapılmış, Orta Bizans Devri üslubunda Yunan haçı biçiminde dört sütunlu bir kilise, ancak 9.80 metrelik uzunluğu ile 5.-6. yüzyılların dev ölçülü bazilikaları karşısında pek zavallı kalmaktadır.

Antalya Körfezi'nde doğuya uzanan kıyı kesimi üzerinde Antik Çağ'ın önemli ve büyük liman kentlerinden Side(Selimiye) yer alır. Deniz kıyısında kayalık bir burun üstünde ilkçağda yan yana yapılmış Athena ve Apollon Tapınakları'nın hemen üstünde 5. yüzyılda büyük bir bazilika inşa edilmiştir. Belki Arap akınları ile 7. ve ya 8. yüzyılda yanan ve boşalan Side'de son insanlar, 9.-10. yüzyıla doğru, yıkık bazilikanın orta nefinde dört sütunlu küçük bir kilise yapmışlardır.

Alanya Burnu (Karakesin) romantik ve görkemli bir kale ile çevrilidir. Surların büyük bir bölümü, limana hâkim bir kale burnu ve tersaneler Selçuk Dönemi inşaatlarıdır. Fakat kalenin yukarı kesiminde kubbeli ve yonca planlı küçük kilise, Bizans geçmişinin bir izidir (Yıldız,1982;540).

1103 yılında Bizans İmparatoru Alexius Komnenos Antalya'yı ele geçirir, fakat kent bir süre sonra tekrar Türk'lere geçer. Bu tür el değiştirmeler altı kez tekrarlanmıştır. 1206 yılında Sultan Gıyaseddin Keyhüsrev Antalya'yı alır. Ölümü üzerine kent tekrar Hıristiyanlara geçmiş fakat oğlu Keykavus, kısa bir süre sonra kenti geri almayı başarmıştır. Selçuklular İlhanlı baskısına daha fazla dayanamayıp zayıflayınca Anadolu'da bağımsız beylikler dönemi başlamıştır. Bu devrede Antalya,95 yıl süreyle bağımsız bir beylik olarak kalmıştır. Hamidoğulları soyundan gelen Türk beyleri, 1308-1426 yılları arasında bölgede Teke Beyliği egemenliğini sürdürmüşlerdir. Antalya'nın Osmanlı Devleti denetimine girişiyle ilgili kaynaklarda farklı görüşler ileri sürülmektedir. Bazı kaynaklarda, Antalya'nın I. Murat zamanında ve 1391 yılında Osmanlı topraklarına katıldığı belirtilmektedir.

Diğer bazı kaynaklarda ise, kenti Yıldırım Beyazıt'ın aldığı ve oğlu Sultan Murat'a hediye ettiği ileri sürülmektedir. I. Dünya Savaşı'na değin Osmanlı yönetiminde kalan Antalya, Teke Sancağı'na bağlı önemli bir liman kenti olarak varlığını sürdürmüştür. Bölgede arkeolojik araştırmalar yapan Avusturyalı Karl Grafen Lanckoroski,1815 yılında geldiği Antalya'yı şöyle anlatıyor: “Adelia'da 25-26 bin kadar insan 4500 kadar evde yaşamaktadır. Nüfusun 7.000'i Rum, 50'si Ermeni, 250'si Yahudi ve geri kalanların çoğunluğu da Türklerden oluşan Müslümanlardır. Bunların arasında az sayıda Arap ve diğer soylardan Müslümanlar da vardır. Antalya'da 10 camii, 8 Rum kilisesi, 1414 dükkân, 13 misafirhane ve 13 Türk hamamı bulunmaktadır. Camiler aynı zamanda okul olarak kullanılmakta ve buralarda 1500 erkek çocuğu okutulmaktadır. Bunun dışında 120 öğrencili bir okul ile 300 öğrencinin bulunduğu daha ileri eğitim veren 6 okul daha vardır. Rumlara ait bir adet ileri öğretim veren okul ile erkek çocuklar için 2, kızlar için 1, küçük çocuklar için de 1 okul bulunmaktadır. Bütün bu okullarda 450 erkek, 300 kız çocuğu öğrenim görmektedir. Öte yandan sağlık hizmetlerinde durum çok kötüdür. Kentte birisi Türk ve diğeri Rumlara ait olmak üzere 2 tane hastane vardır. Fakat bunlardan birincisi sadece garnizona hizmet vermekte, bir vatandaşın bağıışı olan ikincisi ise yeterli maddi olanak sağlanamadığı için çalışmamaktadır. Birinci Dünya Savaşı sonrasında, 29 Nisan 1919'da

Antalya ve çevresi İtalyanlar tarafından işgal edildi. İşgal sırasında İtalyanlar ile yerli halk arasında çatışma olmaması için büyük çaba gösterildi. Kurtuluş Savaşı sırasında ise Antalya ve bölgesi gönüllü asker ve maddi yardımla batı cephesindeki savaşlarda ulusal güçlere önemli destek sağladı. 5 Temmuz 1921’de Antalya, İtalyan işgalinden tamamen kurtuldu. Cumhuriyet Dönemi’yle birlikte Antalya’da önemli bir büyüme ve gelişme başlamıştır. Antalya’nın nüfusu 1927 yılında 17.635 kişiydi. Bu rakam 1950’de 27.515’e, 1960’ta 50.908’e, 1970’te 95.616 ‘ya, 1980’de 173.501’e, 1985’te 258.139’a ve 1990’da 378.208’e ulaşmıştır. 1998’de 508.840 dır (Uysal, 1999: 29-35).

Antalya il toprakları, 20.815 km² lik bir alana sahiptir. Antalya il topraklarının % 75,9’unu dağlar , % 12,9’unu ovalar , % 0,5’ini yaylalar , % 10,7’sini ise platolar oluşturur. 1990 yılı nüfus sayımlarına göre toplam nüfusu 1.146.109 dur. Merkez ilçe ile birlikte 15 ilçe ve 622 köy bulunmaktadır. İl 15 ilçeye sahiptir.İlçeler sırasıyla Akseki , Alanya , Demre , Elmalı , Finike , Gazipaşa , Gündoğmuş , İbradi , Kaş , Kemer , Korkuteli , Kumluca Manavgat ve Serik’tir (Anonim, 1997 : 3).

1. SERİK

Serik ilçesi M.S. 11 yy.da Bergama Krallığına bağlı olarak bugünkü Yan Köy yakınlarında bulunan “Sillion”da ve Belkız köyünde “Aspendos” olarak iki yerde kurulmuştur. 1817 yıllarında yerleşim bilgilerinin çok aralıklı olması nedeniyle ilçe önceleri “Seyrek” adıyla anılmış. 1950 yıllarına doğru “Serik” olarak adlandırılmıştır. 1900 yılında bugünkü ilçe merkezinde” Kökez” adı altında bucak merkezi olmuş, 1926 yılında da ilçe olmuştur. Balkan savaşı sırasında Batı Trakya Türkleri muhacir olarak, Girit Savaşı sırasında da Girit Türkleri, Serik’e gelip yerleşmişlerdir. Serik 1960 yılına kadar basit bir görünümde kalmış, daha sonra hızlı bir gelişme ile bugünkü haline gelmiştir (Anonim, 1997:292).

Akdeniz bölgesinde ilçe merkezi küçük şehir Antalya’nın 39 km doğusunda, Antalya-Alanya yolu üzerinde yükseltisi 50 m. şehrin asıl eksenini doğu-batı doğrultulu caddedir. Yerleşme alanı bu caddenin kuzeyinde dağınık olarak yayılır (Anonim 1992:526).

1990 nüfus sayımı sonuçlarına göre ilçenin toplam nüfusu 85.073’dir. Nüfusun 23.122’si ilçe merkezinde, 16.262’si kasabalarda ve 45.673 kişi de köylerde yaşamaktadır (Anonim, 1997:297).

İlçenin ekonomisi tarıma dayalı olduğundan önemli sanayi işletmeleri yoktur. Sanayi tesisi olarak çırçır fabrikası plastik fabrikası, çivi fabrikası, mobilya imalatçıları ve ekmek fabrikaları vardır. İlçenin arazi yapısı tarıma dayalı olup, sulanabilir arazilerde en çok pamuk tarımı olmak üzere sebzeçilik ve meyvecilik yapılmaktadır. Turizmde ilçe ekonomisinde önemli bir yere sahiptir. İlçenin Akdeniz kıyısında yer alan Belek bölgesi bir turizm merkezidir (Anonim, 1997:292).

2. Serik Hakkında Yapılmış Tezlerin Sistematiik Derlemesi: 1988 – 2018

Tablo 1: Serik Hakkında Yazılmış Tezlerin Yıllara Göre Dağılımları

Yıllar	1988	1993	1997	2001	2005	2015	2018	Toplam
Tez Sayısı	1	1	1	1	1	2	1	8

Tablo 1 Serik ilçesi ile ilgili tezlerin yıllara göre dağılımını göstermektedir. Serik ile ilgili en çok tezin 2015 (2 adet) yılında yazıldığı görülmektedir. Alanda yazılmış tezlerin ilki 1988 yılında yazılmış olan doktora tezidir. 2015 yılında yazılan tezlerin de birisi yüksek lisans birisi de doktora tezidir. 2018 yılından sonra konuyla ilgili çalışılmadığı görülmektedir

Tablo 2: Serik Hakkında Yazılmış Tezlerin Üniversiteler Bazında Dağılımları

Üniversite	Tez Sayısı
Ankara	1
Çukurova	1
Gazi	2
Fırat	1
Zirve	1
İstanbul	1
Erzican Binali Yıldırım	1
Toplam	8

Tablo 2’de Serik hakkında yazılmış tezlerin üniversiteler bazında dağılımlarına yer verilmiştir. Tabloda görüldüğü üzere alanda yazılmış tezlerin tamamı üniversiteler arasında hemen hemen eşit dağılmıştır (1’er adet). Alandaki yazılmış 2 adet doktora tezi Gazi Üniversitesi ve İstanbul Üniversitesi bünyesinde yazılmıştır.

Tablo 3: Serik Hakkında Yazılmış Tezlerin Enstitüler Bazında Dağılımları

Enstitü	Tez Sayısı
Sosyal Bilimler	3
Eğitim Bilimleri	1
Fen Bilimleri	4
Toplam	8

Serik hakkında yazılmış olan tezlerin enstitüler bazında dağılımları Tablo 3’te verilmiştir. En fazla tezin Fen Bilimleri Enstitülerinde (4 adet) yapıldığı görülmektedir. Sıralamayı Sosyal Bilimler ve Eğitim Bilimleri Enstitüsü takip etmektedir.

Tablo 4: Serik Hakkında Yazılmış Tezlerin Anabilim Dalları Bazında Dağılımları

Anabilim Dalı	Tez Sayısı	Anabilim Dalı	Tez Sayısı
Biyoloji	1	Aile Ekonomisi ve Beslenme Eğitimi	1

Tarım Ekonomisi	1	Eğitim Yönetimi, Teftişi, Planlaması ve Eko	1
Jeoloji Mühendisliği	1	Orman Mühendisliği	1
Felsefe ve Din Bilimleri	1	Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi	1
Toplam		8	

Tablo 4'te Serik hakkında yapılmış olan tezlerinin anabilim dalına göre dağılımlarına yönelik bulgular verilmiştir. Tablo 4 incelendiğinde Ana Bilim Dalları arasında eşit bir dağılım olduğunu görmekteyiz.

Tablo 5: Serik Hakkında Yazılmış Tezlerin Özgün Dillerine Göre Dağılımları

Dil	Tez Sayısı
İngilizce	-
Türkçe	8
Toplam	8

Çalışma kapsamındaki 8 tezin tamamının Türkçe dilinde yazıldığı görülmektedir (8 adet).

Tablo 6: Serik Hakkında Yazılmış Tezlerin Danışman Unvanlarına Göre Dağılımları

Danışman Unvanı	Tez Sayısı
Prof. Dr.	1
Doç. Dr.	5
Dr. Öğr. Üyesi	2
Toplam	8

Tablo 6'da Serik hakkında yazılmış olan tezlerin danışman unvanları verilmiştir. En fazla tez danışmanlığını Doçent Doktor (5 Adet) unvanına sahip öğretim üyeleri yaparken Doktor Öğretim Üyesi (2 adet) ve Profesör Doktor (1 Adet) unvanına sahip öğretim üyelerinin takip ettiği görülmektedir.

Tablo 7: Serik Hakkında Yazılmış Tezlerin Yöntemlerine Göre Dağılımları

Yöntem	Tez Sayısı
Nitel	2
Nicel	6
Toplam	8

Serik hakkında yapılmış olan tezlerin yöntem bakımından dağılımlarına yönelik bulgular Tablo 7'de verilmiştir. Yapılan araştırma göstermektedir ki, araştırma kapsamındaki tezlerin büyük bir çoğunluğunda nicel araştırma yöntemi (6 Adet) kullanılmıştır. Nitel araştırma yönteminin kullandığı tez sayısı 2 tanedir.

Tablo 8: Serik Hakkında Yazılmış Tezlerin Türlerine Göre Dağılımları

Türü	Tez Sayısı
Yüksek Lisans	6

Doktora	2
Toplam	8

Tablo 8 incelendiğinde, Serik hakkında yazılan tezlerin çoğunluğunun yüksek lisans tezi olduğu görülmektedir (6 adet). İlgili alanda 2 adet doktora tezi yazılmıştır.

3. Sonuç

Çalışma Türkiye’de Antalya’nın Serik ilçesi hakkında Yüksek Öğretim Kurumu Tez Arşivi’nde yer alan 8 tez üzerinden yürütülmüştür. Araştırma yıl, üniversite, enstitü, anabilim dalı, özgün dil, danışmanın unvanı, yöntem ölçütleri ve tez türü temel alınarak belge analizine ve sistematik derlemeye dayalı, betimsel amaçlı nitel bir araştırma özelliğini taşımaktadır. Türkiye’de Serik hakkında çalışmalar 1988 yılında başlamış olup ilk doktora tezi de 1988 yılında yazılmıştır. En fazla tez 2015 yılında yazılmıştır. Üniversite bazında incelendiğinde Ankara (1 adet), Çukurova (1 Adet), Gazi (2 adet), Fırat (1 Adet), Zirve (1 Adet), İstanbul (1 Adet) ve Erzincan Binali Yıldırım (1 adet) Üniversitelerinde yazılmıştır.

Enstitüler arasında sayısal olarak farklılıklar görülmektedir. Sosyal Bilimler Enstitüsünde 3 adet iken Eğitim Bilimleri Enstitüsü 1 adet ve Fen Bilimleri Enstitüsü 4 adet tez yazılmıştır. Anabilim dalları dikkate alındığında eşit bir dağılım olduğu görülmektedir. Çok çeşitli anabilim dalında Serik hakkında çalışılmış olması konunun disiplinlerarası bir nitelik taşıdığını da göstermektedir.

Tezlerin çoğunluğunun doçent doktor unvanlı öğretim üyeleri tarafından yönetildiği görülmüştür. Çalışmalarda çoğunlukla nicel yöntemin kullanılmış olduğundan dolayı alanın nicel araştırmalara daha yatkın olduğunu söyleyebiliriz. Sayısal olarak yüksek lisans tezleri fazladır. Sonuç olarak söz konusu çalışmada Serik hakkında yapılmış tezlere ilişkin bir sistematik derleme yapılarak ilgili alana dair yaklaşık 30 yıllık dönemin genel bir analizi yapılmaya çalışılmıştır. Çalışma bir başlangıç niteliğinde olup daha sonraki çalışmalara alt yapı oluşturacak niteliktedir.

KAYNAKÇA

- Akurgal,e. (2000). Anadolu Kültür Tarihi, Gökçe Ofset, Ankara.
- Akşit,İ. (1993). Turistik Türkiye Yayınları, Akşit Kültür Tur. Ticaret Ltd.,İstanbul.
- Anonim (1992). Meydan Larousse, Sabah Yayınları, İstanbul.
- Anonim (1997). Antalya Turizm Envanteri Antalya İl Özel İdare Müdürlüğü Tarafından Basıldı, Antalya.
- Sevin, V. (2001). Anadolu’nun Tarihi Coğrafyası, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Uysal,M. (1999). Antalya’nın Dünü ve Bugünü, Palmiye Organizasyon Matbaacılık, Antalya.

SİVAS İLİ HAKKINDA YAZILMIŞ DOKTORA TEZLERİNİN SİSTEMATİK DERLEMESİ: 1983-2021

Öğr. Gör. Levent ALPASLAN

Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Çallı/ANTALYA

ORCID: 0000-0003-3468-612X

Özet

Sivas ili hakkında yapılmış çalışmalara bakıldığında konunun uzun yıllar önce ele alındığı görülmektedir. Konu birçok disiplin tarafından ele alınmıştır. Farklı disiplinler tarafından ele alınması konunun literatürde dikkat çekici bir yönü olduğunu göstermektedir. Konu ile ilgili yapılacak olan sistematik derleme ile de daha önce yapılmış olan çalışmaların düzenli bir şekilde bir araya getirilmesi ve verilere kolayca ulaşılması amaçlanmaktadır. Çalışmanın giriş bölümünde Sivas ilinin adının kaynağı üzerinde durulmuş, ilerleyen kısımlarda ise ilin kronolojik süreci anlatılmıştır. İkinci bölümde ise Sivas ili ile ilgili yazılmış olan tezlerin sistematik derlemesi işlenmiştir. Çalışmanın Sistematik Derleme bölümünde 1983-2021 yılları arasında yazılmış 165 adet doktora tezinin; yazıldığı yıllara, üniversitelere, enstitülere, anabilim dallarına, özgün dillerine, tezde danışmanlık görevini üstlenmiş akademisyenlerin unvanlarına ve tezlerin araştırma yöntemlerine göre sınıflandırılması yapılmıştır. Her bir sınıflandırma konusu ayrı tablolarda gösterilmiş ve tablolar altında değerlendirmeleri yapılmıştır. Yüksek Öğretim Kurumu Tez Arşivi'nde yazılan tezlerin taranması sonucunda Sivas iline ait 1311 adet yazılmış tez tespit edilmiştir. Bu tezlerden 1052 tanesi Yüksek Lisans, 165'i Doktora, 91'i Tıpta Uzmanlık, 1 tanesi Tıpta Yan dal Uzmanlık olarak ayrılmaktadır. Çalışmalarda ağırlıklı olarak nitel araştırma yöntemlerinin kullanıldığı görülmektedir. Konuyla ilgili yapılmış çok sayıda tez olması nedeniyle çalışma doktora tezleri ile sınırlandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sivas, Kronoloji, Sistematik Derleme

A SYSTEMATIC REVIEW OF PHD THESES WRITTEN ABOUT SİVAS: 1983- 2021

Abstract

Studies on the province of Sivas show that the subject has been studied for a long time. The subject has been studied by many different field of sciences. With the systematic review method applied in the study, it is aimed to lay out the previous studies in a research and to retrieve the data effectively. In the introduction part of the study, the roots of the name of Sivas province are emphasized, and in the following parts, the chronological process of the province is explained. In the second part, the systematic review of theses written about the province of Sivas is evaluated. In the Systematic Review part of the study, 165 phd theses written between 1983-2021; The classification was made according to the year it was written, universities, institutes, departments, original languages, the titles of academics who did undertake the task of consulting in the thesis, and the research methods of the theses. Each classification subject is shown in separate tables and their

evaluations are made under the tables. As a result of scanning the theses written in the Thesis Archive of Supreme Board of Higher Education it is seen that mainly qualitative research methods are used in the studies. Due to the large number of theses on the subject, the study is limited to phd theses.

Keywords: Sivas, Chronology, Systematic Review

Giriş

“Herodotos’un Halys (Kızılırmak) nehrinin bu tarafındaki memleket dediği, Sivas adının anlamı hakkında, değişik kaynaklarda değişik biçimlerde bilgilere rastlanmıştır” (Ceylan, 1990: 9).

“Bunlar; Sebast, Sipas, Megolopolis, Kabira, Diospolis (Tanrı Şehri) Talaurs, Danişment ili, Eyalet-i Rum, Eyalet-i Sivas ve Sivas’tır” (Anonim, 1998: 29).

“Sivas, Roma imparatorluk Dönemi’nin başlarında Sebasteia adıyla anılmaktaydı. Bu ad, bir rivayete göre, Pontus Kralı Polemonos’un karısı Pitodoris’ce verilmiş ve Roma İmparatoru Augustus’a ithal edilmiştir. Sebastos, Augustus’un sanlarından biridir.

Kimi kaynaklara göre, kentin eski adları; Talaura, Megolopolis ve Karama idi. Ancak, bu konu kesinlik kazanmamıştır. M.Ö. I.yy.’da Romalı komutan ve devlet adamı Pompeius’un Sebasteia’ya Diospolis adını verdiği biliniyor.

Sivas yöresi ise, kimi Antik Çağ yazarlarınca Pontus Polemoniakus, kimilerine göre de Kapadokya sınırları içinde kabul edilmekteydi. Doğu Roma İmparatorluğu Dönemi’nde Armenia I, sonlarında Armenia II Eyaleti içinde yer aldı. Sivas, bu eyaletlere merkez oldu. XI.yy.’da Danişmendliler Dönemi’nde Sivas ve yöresi “Danişmend ili” olarak anıldı. Osmanlılar’da Eyalet-i Rum’un (Eyalet-i Sivas) merkezi oldu. Cumhuriyet’le birlikte, Sivas aynı adla il oldu” (Anonim, 1996: 20-21).

1. Sivas İlinin Tarihçesi

1.1. Yazılı Tarih Öncesi

“Sivas bölgesinin M.Ö. 7000-5000’li yıllardan itibaren (Neolitik Dönem) iskan edildiği anlaşılmaktadır” (DEMİREL, 1997: 132). 1927’den bu yana süregelen kazı ve araştırmalarda saptanan bulgular, Sivas’ta Neolitik Dönem’den başlayarak yerleşildiği yolundaki savları güçlendirici niteliktedir. Bölgede Kalkolitik Dönem (M.Ö. 5000-3000) ve ilk Tunç Çağ (M.Ö. 3000-2000) yerleşmelerinin varlığı ise, bu dönemlerden kalma çanak-çömlek, ev ve kent kalıntılarıyla kesin olarak saptanmıştır. Maltepe Höyüğü kazıları, yörede ilk yerleşmenin M.Ö. 2600’lerde başlayıp M.Ö. 2000’lere kadar kesintisiz sürdürdüğünü göstermektedir” (ANONİM, 1996: 21).

1.2. Kapadokya Tarihi İçinde Sivas

“Sivas’ın eski bir yerleşim merkezi olmasına rağmen ne zaman ve kimler tarafından kurulduğuna dair kesin bilgiler mevcut değildir. Bugün şehir merkezi, ilçe ve köylerinde yapılan çeşitli arkeolojik kazı ve araştırmalarda edinilen bilgiler ve bulunan höyük ve eski şehir harabelerine göre, Sivas’taki yerleşimin tarihin ilk dönemlerinden itibaren başladığını göstermektedir. Bu dönemlere ait yeterli, aydınlatıcı araştırmalar yapılmamış olduğundan Sivas’ın tarihini, Anadolu’nun büyük bir bölümünü kapsayan Kapadokya tarihi içerisinde incelemek zorunluluğu ortaya çıkmaktadır” (Anonim, 1998: 130).

“Bu bakımdan Kapadokya tarihine baktığımızda M.Ö. 2000’nin ortalarında Hititler’le başlanmaktadır. M.Ö. 1650’de I.Hattuşil’in bir bayrak altında topladığı Hitit kavimlerinde kurulan Hitit Devleti, M.Ö. 1350’lerde en geniş sınırlarına ulaştıktan sonra M.Ö. 1200’lerde yıkıldı. Bundan sonra bir süre Geç Hitit Prenslükleri’nin egemenliğinde kalan Sivas, M.Ö. VII.yy.’da bu prensliklerin Asur etkinliğini tanınması ile Asur Krallığı topraklarına katıldı” (Anonim, 1996: 21)

“MÖ. 713’te Asur kralı Sargon, kuzeydeki kavimlere karşı açtığı seferde parlak zaferler kazanarak ordularını Kızılırmak kıyısına kadar götürmüş ve Kapadokya’yı ele geçirmiştir. Bununla birlikte Asurlular bu bölgeyi uzun süre ellerinde tutamamışlardır.

MÖ. 637’de Med kralı Keyakhsar, ordusunu düzenleyip Medya’yı güçlü bir devlet haline getirdikten sonra 627 yılına doğru Asurluların sınırlarını aşarak Niova’yı kuşatmıştır. Fakat Asurlularla anlaşmış olan Sit (İskit)lerin Medya’ya saldırıları Asurluları yok olmaktan kurtarmıştır.

Asurlu Anibal MÖ. 626 yılında öldükten sonra Keyakhsar’la Babil kralı (Nabu-Abal-Otor) Nabopolassar, birlikte Ninova önlerine gelerek şehri kuşattılar. Üç yıl süren şiddetli bir çatışmadan sonra imparatorluğun başkentini ele geçirerek yağmalayıp tahrip ettiler” (Hakkı, 1997: 5).

“Böylece Kızılırmak’ın doğu yakası yani Sivas ve çevresi Medler’e kaldı. Medler’in bölgedeki hakimiyeti fazla sürmedi. Persler M.Ö. 550 yılında Med egemenliğine son vererek Sivas’ı ele geçirdiler. Diğer bir önemli akında Makedonya kralı Büyük İskender’in M.Ö. Anadolu’ya yaptığı akınlardır. Büyük İskender ilk olarak M.Ö. 334’te ikinci olarak da iki yıl sonra M.Ö. 332’de iki kez Anadolu içlerine akın düzenlemiş, her ikisinde de Sivas’ta hakimiyetini sürdüren Perslerin yönetimine son vermiştir. Geçtiği yerlerde durmayıp, Makedonya subaylarından komutanlar bıraktığı için, Sivas’ta bir müddet Makedonyalı subaylardan Sabistes’in yönetiminde kalmıştır. Sabistes kendi zevk ve sefasına daldığından askerlerinin şehri yağmalaması ve yıkmasına aldırmaz etmemiştir. Bu duruma dayanamayan halk ayaklanmış tekrar Pers Kralı I. Ariaretes’in egemenliğine girmeyi kabul etmişlerdir. Sonunda Roma kralı Tiberius M.S. 17’de Sivas Roma İmparatorluğu egemenliğine girmiş ve “Eyalet-i Rum” olmuştur” (Anonim, 1998: 30).

1.3. Roma-Bizans Döneminde Sivas

“Roma imparatoru Tiberius, Ms. 17 de Sivas ve bölgesini imparatorluk sınırları içerisinde kattıktan sonra Sivas halkına ağır vergiler koydu. Halk perişan oldu. MS. 18’de Sivas’a yeni bir Roma valisi atanınca, vergiler hafifletildi. Büyük ölçüde imar hareketi başlatıldı. Sivas kalesi yeniden onarıldı. Şehrin ismi de Diospolis olarak değiştirildi.

Romalılar, Pont krallığını egemenlikleri altına alınca, Sivas’ın yönetimini de Pont krallığının idaresine bıraktılar, Pont kralının hanımı, buna bir şükran ifadesi olarak şehrin Diospolis olan ismini Sebast olarak değiştirmiştir. Böylece Sivas, Roma İmparatorluğu sınırları içerisinde ve onlara bağlı olarak Pontus krallığının yönetiminde yaklaşık 500 yıl kalmıştır.

395 yılında Roma imparatorluğu parçalanarak Doğu ve Batı Roma olmak üzere ikiye ayrılması nedeniyle Sivas’ta Doğu Roma İmparatorluğunun yani Bizans İmparatorluğunun sınırları içerisinde kalmıştır. Bu dönemde de Sivas, önemli bir şehir merkezi olma hüviyetini muhafaza etmiştir. Herakleois zamanında Bizans yönetimi, yeni teşkilatlanmasında topraklarını üç askeri bölgeye “thema” ya ayırmıştır. Sivas’ta bu üç askeri bölgeden birinin merkezi olmuştur. Böylece, Sivas hem eyalet hem de metropolitik merkezi konumuna gelmiştir. 10.yy. da ise Sivas, “Sebasteias Theması” olarak yeniden teşkilatlanmıştır” (Yasak, 1994: 10).

“Bizans döneminde Sivas iki hadisenin dışında büyük olaylara sahne olmamış, sakin bir hayat yaşamıştır. VII. asırda Sasani ordularının saldırılarına uğrayarak bir müddet egemenliklerine girmiş, sonra tekrar Bizans egemenliğine girmiştir. Yine 658 yılında Emevi ordularının akınlarına uğramıştır. Emevi orduları Malatya, Sivas ve Amasya’ya kadar uzanmıştır. Bu akında Emevi ordusunun komutanlarından olan, Abdulvahab Gazi Hazretleri, Sivas yöresinde bulunduğu süre içerisinde şehrin imarı ve kalkınması ile halkın Müslüman olması hususunda çalışmıştır.

Bizans desteğindeki Pont akınları sonucu bugün “Soğuk Çermik” civarında meftun olan “Ahmat Turan Gazi” ve “Yukarı Tekke”de meftun olan Abdulvahap Gazi şehit olmuşlardır. Sivas’ta tekrar Bizans egemenliğine geçmiştir.

Bizans döneminde dikkate değer bir diğer olayda, 1020’li yıllarda Sivas doğu’da başka bir şehirle takas edilecektir. Zira bu yıllar, batıya yönelen Türk akınlarının Anadolu kapılarını dövmeye başladığı yıllardır. Bu akınlar sırasında, kuzeye Ermeni Krallığı’nın Başkenti Ani’ye, güneyde Van-Ahlat’a kadar inilir. Kuzeyden güneye uzanan bu şeritte, o yıllarda Ermeniler yaşamaktadır. Fakat gittikçe artan Türk akınlarına karşı koyamayan Ermeni Kralı senekerim, Bizans Kralı II. Basil’e başvurarak Van Gölü yöresindeki Vanspuragan Eyaletini, 1021 yılında, Sivas şehri ile geçici olarak takas eder. Kral senekerim, hanedanı ve 14 bin civarındaki vatandaşı ile gelerek yerleşir. Fakat senekerim, kısa süre sonra bağımsızlığını ilan ederek Sivas’ı başkent yapar. Bizanslılar’ın Ortodoks, Ermeniler’in Gregoryan Mezhebinden oluşları kısa sürede Bizans ile Ermeniler arasında çatışmaya döner.

Romanos Dionees Malazgirt Savaşına giderken, Sivas'ı yağmalar Ermeni halkını “katlettirir” Katliamdan kurtulan Ermeni halkının bir kısmı Anadolu'nun değişik şehirlerine ve Akdeniz yöresine kaçarlar. Bir kısmı da Bizans orduları hareket ettikten sonra tekrar şehre dönerler fakat bu dönüş uzun sürmez. Bizans İmparatoru Nikeforos tarafından şehir yeniden Bizanslılar'ın eline geçer.

Türkler'in Anadolu içlerine sürekli akınları sonunda Alparslan'ın kardeşi Yakuti Bey, düzenlediği bir akımda 1059 yılında Sivas'ı ele geçirmiştir. Bizans İmparatoru Dukas, 1061 yılında Sivas'ı tekrar ele geçirir” (Anonim, 1998: 31-32)

1.4. Danişmendliler Döneminde Sivas

“Büyük Selçuklu Devleti dağılıp 1075'te Anadolu Selçuklu Devleti kurulduğunda Sivas Kutalmışoğulları'nın (devleti kuran aile) yakını Danişmend Gazi'nin oğlu Gümüştekin Ahmet Gazi yönetimine verilir, Danişmendliler Devleti kurulur. Böylece daha Türkler'in ilk döneminde Sivas, önceki dönemlerdeki gibi görece bağımsızlığını sürdürür. Danişmendliler 1086'da tam bağımsızlıklarını kazanırlar” (Coşkun, 1995: 36).

“Danişmend ile başlayan Danişmendli hanedanının tarihi oldukça karışık ve karanlıktır. Danişmendlilerin tam olarak kuruluş tarihi de bilinmemektedir” (Hakkı, 1997: 57).

“Anadolu'daki şehirlerinin düştüğünü, Türklerin amansız akınlarının sürdüğünü gören Bizans imparatoru Romen Diojen büyük bir ordu hazırlayan, Türklere karşı koymak üzere harekete geçti. Sivas'ta konaklayan Romen Diojen'i Sivas'lı yöneticilerin iyi karşılamaları ve ağırlamalarına rağmen, ordusu halkın bir kısmını kılıçtan geçirdi ve şehri yağmaladılar. Sivas'ın, böylece uzun süre yaşadığı sessizliği bozuldu ve şehir harap oldu” (Yasak, 1994: 11).

“Alparslan, Malazgirt savaşında Romanos Diogenos esir alıp savaşı kazandıktan sonra, Anadolu'nun çeşitli bölgelerini komutanları arasında pay ederek onları fetihle görevlendirdi. Bu pay işleminde Sivas ve bölgesi komutanlardan Danişmend Gazi ve yeğeni Kutalmışoğlu Süleyman Sah'a düştü Hazırlıklarını tamamlayan Danişmend Gazi düzenlediği akında 1075 yılında Sivas'ı ele geçirdi. Sivas çevresinde ilerleyerek sınırlarını genişletti. Sultan Alparslan tarafından da beğenilen ve takdir edilen Danişmend Gazi'ye bu bölgelerin yönetimi bırakıldı. Danişmendli Devleti'ni kurdu. Sınırlarını genişletip Çankırı ve Kastamonu illerini alarak Merzifon'a kadar uzandı. Ömrü savaşlarla geçen Danişmend Gazi'nin 1105 yılında Niksar 'da ölümü üzerine çıkan taht kavgalarından sonra yönetimi Melik Gazi ele geçirdi. 1124 yılında Malatya'yı aldı. 1129 yılında Ermenileri vergiye bağladı” (Anonim, 1998: 32).

“Danişmendli hükümdarı Melik Muhammed'in 1143'te ölümü üzerine çıkan taht kavgalarında Danişmendli Devleti üçe bölündü. Sivas Melik Muhammed'in kardeşi Yağıbasan'da kaldı. Ama, ortalık sakinleşmediğinden taht kavgaları devam etti. Danişmendliler döneminin savaşlarla, taht mücadeleleri ile geçmesi sonucu Selçuklu

Sultanı II.Kılıçarslan tarafından 1174 yılında Danişmendli Devleti yıkılarak Sivas, Selçuklu Devletinin yönetimine girdi” (Yasak, 1994: 11).

1.5. Selçuklular Döneminde Sivas

“Danişmend Gazinin ölümünden sonra Sivas (Nizamettin Yağbasan) idaresine geçmiş, Emir Danişmend’in halefleri ile Selçuklu hükümdarı sık sık ihtilâf halinde bulunmuşlardır.

1172 yılında Selçuklu Sultanı Kılıç Arslan II. Emir Zулnun üzerine yürüyüp başşehir olan Sivas’ı almış isede daha sonra Sultan, Sivas ve Tokat havalisini Zулnun’a geri vermiştir. Fakat 1174 de Nureddin’in vefatı üzerine yardımdan mahrum kalan Zулnun II. Kılıçarslan’a karşı mukavemet edememiş ve Sivas Selçuklu sultanının eline geçmiştir. 1175 de Sivas böylece kesin olarak Selçuklu devleti hakimiyetine girmiştir” (Anonim, 1973:8).

“Anadolu Selçuklu hükümdarı II. Kılıçarslan Anadolu’da birliği sağlamak üzere 1174 yılında Danişmendli Devletinin iç kargaşasından yararlanarak Sivas’ı ele geçirdi. II. Kılıçarslan bir müddet iktidarını sürdürdükten sonra yaşlılığını da göz önüne alarak ülkesinin topraklarını 1185 yılında oğulları arasında pay etti. Sivas ve çevresi büyük oğlu Kubbettin Melikşah’a düştü. Melikşah’a düştü. Melikşah, ülkenin tamamına sahip olmak istediğinden bu taksime razı olmadı. Kardeşler arasında uzun süren taht kavgaları başladı.

1219 Yılında tahta geçen ve Anadolu’da birliği sağlayan I.Alaattin Keykubat dönemi, Sivas’ın gerek ilim gerekse bayındırlık yönünden çalışmalarının yoğunlaştığı dönemdir. Bu dönemde birçok bayındırlık hizmeti ile Sivas kalesi yeniden onarılmıştır” (Anonim, 1998: 32).

“Moğolların Anadolu’daki yaptıkları akınlardan biri olan, 1231 yılında Sivas’a saldırıları üzerine Alaattin Keykubat bu saldırıyı rahatlıkla atlattı. Ama, Moğolların Anadolu’daki akınları yoğunlaşmıştı. 1243 yılında yeni bir Moğol akını üzerine, II. Gıyasettin Keyhüsrev’e komutanları, şehrin içerisinde kalarak savunmayı teklif ettilerse de, Keyhüsrev, sürüp giden Moğol akınlarına son vermek niyetiyle, halkı ve askeri silahlandırarak Köseadağ mevkiinde Moğol ordusu ile savaştı ve II. Gıyasettin Keyhüsrev ağır bir yenilgiye uğradı. Sivas’a saldırılardan vazgeçmeleri için Sivas kadısı Nurettin, Moğol komutanı Baycu Noyin’e başvuruda bulunmasına rağmen, Moğollar, Şehri basıp, üç gün süre ile yağmaladılar. Şehrin suları yıkıldı. Bu mağlubiyetin sonucu olarak Selçuklular Moğollara vergi ödemek zorunda kaldılar” (Yasak, 1994:12).

“Bu şekilde Moğollar tarafından Sivas’a vali olarak atanan Vezir Çoban Nüveyyin’in oğlu Timurtaş ise, bir müddet Selçuklulara bağlılığını belirtmesine rağmen 1322 yılında bağımsızlığını ilan etti. Anadolu’daki dirlik ve düzen bozulmuştu, eski güç ve dayanışma kalmamıştı” (Anonim, 1998: 32).

“Bütün bu karışıklıklara rağmen, Sivas tarihteki en görkemli dönemini Selçuklular döneminde yaşamıştır. Selçukluların yönetimde güçlerinin kaybolduğu son dönemleri hesaba katılmazsa, diğer zamanlarda gerek Anadolu’daki gerekse Avrupa’daki diğer şehirlerle mukayese yapıldığında Sivas ticaret, ilim ve politik güç açısından Konya’dan sonra ikinci konumdadır. Her şeyden önce Sivas doğu-batı ve güney-kuzey arasında bir

yol kavşağıdır. Halep, Bağdat, Elbistan ve Kayseri yoluyla gelen ticaret kervanları Sivas'ta toplanıp Sinop ve Samsun limanı ile Kırım'a gitmektedir. Konya ve Kayseri'den gelen kervan Erzincan, Erzurum yoluyla Tebriz'e gitmektedir. Sivas bir ticaret merkezi konumuna gelmiş, çeşitli ülkelerin konsoloslukları bulunmaktadır. Nüfusu 100 bini aşkın ve 1336 da 700 bin akçeyi bulan vergi gelirine ulaşılmıştır. Tüccarın bolluğu ve yol güvenliği açısından hanlar, kervansaraylar ve köprüler ile bayındırlık hizmeti üst düzeye yükselmiştir" (Yasak, 1994: 15).

"Yine bir eğitim merkezi olarak Sivas tarihteki en güzel devrini, çağının diğer şehirlerine göre çok üst bir düzeyde Selçuklular döneminde yaşamıştır. Başta tıp olmak üzere astronomi ve dini ilimlerde çok sayıda medrese ve öğretim üyesi bulunmaktadır. Çifte minare, Şifahiye, Buruciye gibi çok sayıda medrese bu devrin eserleridir. Mimarlıkta birer sanat şaheseri olan ve bugün bile karşısında insanı hayrete ve dehşete düşüren, göz zevkinin doyumsuz tadını, taşların insan ruhundan fıskıran ince ve hassas duygularla nasıl şekillenip bezendiğini ibretle seyrettiler. Sayısız eserler bu dönemde meydana getirilmiştir" (Coşkun, 1995, 50).

1.6. Beylikler Döneminde Sivas

"XIV. Yüzyıl başlarında Selçuklular'ın dağılmasıyla Anadolu'da tarihçilerin "Beylikler Dönemi" olarak adlandırıldığı yerel egemenlikler süreci başlar. Buna bağımlı bölgesel yönetimler demek daha doğru. Kimi bölgeler İlhanlılar'a, kimi bölgeler Memlukler'e bağlı aşiretlerin denetimi altındadır. Aynı evrede iç-batı Anadolu'dan Marmara'ya doğru yayılan Osmanlılar da Bizans sınırlarını aşındırmaktadır.

Merkezi otoritenin dağıldığı bu dönemde Orta ve Doğu Anadolu sınırındaki Sivas yine kendine özgü bir iktidar odağı olarak belirir... Nihayet, yüzyılın son yirmi yılında bir "şehir-devlet" olarak karşımıza çıkar. Dönemin geleneksel saltanat yapısından; aşiret-hanedan kökenli iktidarlardan farklı bir yerel-bölgesel iktidarın, devletin merkezi olacaktır Sivas" (Coşkun, 1995: 51).

1.6.1. Eratna Beyliği Dönemi

"Moğollar tarafından Sivas'a vali olarak atanan Timurtaş, iç karışıklıkların büyük boyutlara varması ve kendi güvenliği açısından akrabası Alaattin Eretna'ya görevi bırakarak Mısır'a gitti. 1327 yılında Mısır'dan Timurtaş'ın ölüm haberin Sivas'a gelmesi üzerine Alaattin Eretna, bir müddet daha Moğollara bağlılığın bildirerek yönetime devam etti. Gerek moğollarda gerekse komşu beyliklerde taht kavgalarının artması ve karışıklıkların sürmesi üzerine Alaattin Eretna 1343 yılında bağımsızlığını ilan etti. Sivas'ı başkent yaparak Eretna Beyliğini kurdu. Kayseri, Amasya, Tokat, Çorum, Niğde, Aksaray ve Erzincan'ın bir kısmını iç karışıklıklardan yararlanarak sınırları içerisine kattı. Zamanla başa geçen yöneticilerden Gıyasettin Mehmet, Alaattin Ali gibi hükümdarların zevk ve eğlenceye düşkün olmaları nedeniyle topraklarının bir kısmını komşu beylikler tekrar aldılar. Zaman zaman başkentliği Kayseri ve Sivas'a taşınan Eratna Beyliğinin ömrü 1380 yılına kadar devam etmiştir.

Tarihimizdeki önemli seyyahlardan İbn-i Batuta, bu dönemde Sivas'ı gezmiş ve seyahatnamesinde övgü ile bahsetmektedir. Ticari hayatın canlılığı, eğitim ve kültürdeki gelişmişlik ve bağ ve bahçenin güzelliğini methetmektedir. Yine günümüzde Güdük Minare ismi ile anılan türbe bu dönemin eseridir. Türbede Hasan Eretna'nın oğlu medfundur" (Yasak, 1994: 14).

1.6.2. Kadı Burhaneddin Devleti Dönemi

"Kadı Burhaneddin, Eratna Beyliği'nde kadılık, vezirlik ve naiplik görevleri yaparak edindiği devlet yönetimini, tecrübesini Eratna Beyliğini ele geçirerek uygulamıştır. Son Eratna Beyi Ali Bey'in zevkine düşkün olmasından yararlanarak, kendisine muhalif olan kişileri birer birer ortadan kaldırmış 1388 yılında Ali Bey'in ölümü üzerine Sivas'ta bağımsızlığını ilan etmiştir. Kendi adı ile ilan Kadı Burhaneddin Devleti'ni kurması, koşu beyliklere elçiler göndermiş, kendi adına para bastırarak hutbe okutmuştur" (Anonim, 1998: 32).

"Hükümdarlığı hep savaşlarla geçmiştir. Mısır'a bağlı Malatya Emiri Mintaş'ı desteklemesi üzerine, Halep Emiri ile savaşmıştır. Bu fırsattan yararlanmak isteyen Amasya Emiri'nin Sivas'ı ele geçirme isteğini geri püskürtmüştür. Erzurum'a gelen Timur'un Sivas'ı teslim almak isteğini büyük bir cesaretle reddederek, Timur'un Sivas'ı istilasını önlemiştir. Bunun üzerine Timur'un Sivas'ı istilasını önlemiştir. Bunun üzerine Timur'da Mutahharetin'i yenen Kadı Burhaneddin, Kayseri'de ayaklanan kız kardeşinin oğlu Müeyyed'i Akkoyunlu reisi Karayülük Osman Bey'i ve desteğini alarak basmıştır. Kadı'nın Müeyyedi öldürmesi üzerine Karayülük Osman'la arası açılır ve Osman Bey 600 atlısını alarak Divriği'ye çekilir. Kadı Burhaneddin arkasına düşerek Karabel denilen mevkide yetişir. Askerini bırakarak öne atılan Kadı'yı Osman Bey ani bir hareketle ağır yaralar. Önce öldürmek istemezse de Tokat Emiri Şeyh Necip'in Kışkırtması üzerine Kadı Burhaneddin'i öldürür.

Kadı Burhaneddin'in ölümü ile 1398 yılında Kendi kurduğu devlette tarihe karışır. Çok kısa bir dönemi olan bu devlet Kadı Burhaneddin Ahmet'in şahsında gerçekleşmiştir. İleri görüşlü ve zamanında karar veren kişiliği ile Timur'un Anadolu akınını durdurmuştur ve Osmanlılar dönemine kadar şehri korumuştur" (Çevik, 1996:8).

1.7. Osmanlılar Döneminde Sivas

"Kadı Burhaneddin'in ölümünden sonra onun nüfuz ve kudretini sürdürebilecek çocuğu olmadığından, kuvvetli bir hükümdarın yönetimi altına girmek isteyen Sivaslılar 801/1398 yılında memleketi Yıldırım Bayezid'e teslim etmişler ve o da büyük oğlu Emir Süleyman'ı Sivas'a hâkim olarak bırakmıştır" (Hakkı, 1997: 116).

"Daha sonra burasının bir hudut şehri olması nedeniyle bir şehzadenin kalmasını uygun görerek, oğlu Süleyman Çelebiyi Sivas'a atadı. Osmanlı'nın büyük komutanlarından Timurtaş Paşa da Sivas'ı üst olarak kullanarak, Besni Divriği, Derende ve Malatya'yı Osmanlı Sınırları üzerine kattı" (Anonim, 1998: 33).

"Anadolu'daki bu gelişmeler haber alan Timur 1400 yılında ansızın Sivas üzerine yürüdü. Süleyman Çelebi, az bir kuvvetle Sivas'ı savunamayacağını anlayınca Malkoçoğlu Mustafa Bey'i şehirde bırakarak kendisi yardım

getirmek üzere ayrıldı. Sivas, zaten Timur zamanında savunmaya hazır şekilde düzenlenmişti. Surları onarılarak sağlamlaştırılmış ve üç tarafını hendeklerle kazılıp su ile doldurulmuştu.

Yıldırım Beyazıt, Sivas'ı kurtarabilmek için Çelebi Mehmet ile Anadolu Beylerbeyi Timurtaş Paşayı büyük bir ordunun başında Sivas'a gönderdi. Timur bunu önceden haber alınca, ordu Sivas'a girmeden Kayseri civarında karşılaştılar ve Osmanlı ordusunu ağır bir yenilgiye uğrattılar. Artık Osmanlı'dan da yardım gelmesini kesen Timur, kale surlarının altlarına tüneller kazdırdı ve büyük kuleler birer birer çöktürüldü. Kurulan mancınıklarla şehrin içerisine ağır güller yağdırıldı. Daha fazla direnmenin bir yarar sağlamayacağını anlayan Malkoçoğlu, şehri kan dökmek şartıyla Timur'a teslim etti. Üç ayda fethedilebileceği söylenen Sivas ancak 18 gün dayanabilmişti. Timur şehri teslim aldıktan sonra verdiği sözde durmayarak, Osmanlı askerini diri diri toprağa gömdürdü. Hristiyanları Kabakyazısı mevkiinde açtırdığı çukurlara doldurarak üzerlerini toprakla örttü. En acımasız işkenceleri bir hafta boyunca yaptıktan sonra Sivas'ı terk ederek, güneye doğru indi. Bu işkenceler, halk arasında o güne bugüne değin bir unutulmayan söz olarak kalmıştır: "Sana öyle bir iş edeyim ki, Timur Sivas'a yapmamış ola!" (Anonim, 1996: 35).

"Tarihe Timur istilası olarak geçen bu hadise, Anadolu'nun en önde gelen bir şehri olan Sivas'ın yıkılıp, harap olmasına sebep olmuş, bir daha o görkemli canlılığına kavuşamamıştır.

Timur, Osmanlılarla yeniden karşılaşmak için iki yıl sonra 1402'de tekrar Sivas'a geldi. İlk karşılaşma Sivas-Tokat arasında meydana geldi. Ama, Timur burada savaşı kabul etmeyerek Ankara üzerine yürüdü. Osmanlı'nın Ankara savaşındaki ağır mağlubiyetinden sonra, Osmanlı'da taht kavgaları başladı. Bu karışıklık esnasında kadı Burhanettin'in damadı olduğu sanılan Mezit Bey Sivas yönetimini ele geçirdi. Çevre illeri de ele geçirmek için yaptığı girişimler üzerine Çelebi Mehmet, onu sıkıştırarak teslim aldı. Sivas 1408'de Çelebi Mehmet'in yönetiminde kaldı. 1418'de Sivas surları yeniden onarıldı. Osmanlı'nın kuruluş döneminde olduğu gibi, Anadolu'nun tamamı gibi Sivas'ta karışık günler yaşadı. Zaten Timur istilasının yaraları hala devam ediyor, Sivas viraneliğini sürdürüyordu. 1472 yılında Osmanlılarla Akkoyunlular arasında yapılan savaş esnasında Yusuf Mirza komutasında bir Akkoyunlu ordusu Sivas'ı yağmaladı.

Fatih Sultan Mehmet, 1433 yılında Osmanlı ordusunu Sivas'ta toplayarak, hazırladıklarını burada tamamladı ve Otlukbeli savaşına Sivas'tan hareket etti. Bu harekettten sonra uzun bir müddet Sivas sakin ve barış içerisinde bir dönem yaşadı" (Doğan, 1994: 25).

"Şah İsmail Anadolu'da Şiiliği yaymak için çalışmalar yapıyordu ve kendi taraftarları ile Sivas ve bölgesinde ayaklanmalar ve kışkırtmalar düzenliyordu. Yavuz Sultan Selim 1514 yılında ordusuyla birlikte Sivas'a geldi. Askerin sayımını ve hazırlıkların yaptı. Hasta ve zayıf olanlarla bir kısmını Sivas-Kayseri arasında yerleştirerek ordusuyla birlikte çaldıran seferine çıktı ve Şah İsmail'i hezimete uğrattı. Yine 1515 yılında Kemah'a giden Yavuz, gidiş ve dönüşünde Sivas'ta konakladı.

Anadolu’da 1547 yılında başlayan ve yaklaşık üç yıl süren bir tahıl kıtlığı yaşandı. İşte bu dönem içerisinde bazılarının fırsattan yararlanmaya çalışması ve artan vergiler ile kışkırtmalar sonucu çeşitli ayaklanmaların ve teşebbüslerin olduğu görülmektedir. Bunların içerisinde en önemlisi Celali isyanları adı ile anılan ve halkın büyük bir kısmını tedirgin eden ayaklanma hadisesidir. 1527 yılında Zunnun ile Sivas valisi Hüseyin Paşa arasındaki çatışmada Vali öldürülmüş, yardıma gelen Hüsrev Paşa eşkıyanın hepsini kılıçtan geçirerek duruma hâkim olmuştur” (Hakkı, 1997: 115)

“1533 ve 1548 yıllarında Kanunu Sultan Süleyman, İran seferine giderken Sivas’ta konaklamıştır. 1622 yılında Abaza Mehmet Paşa Genç Osman’ın öcünü almak üzere Sivas’a saldırıda bulunmuş ama geri püskürtülmüştür. 1634 yılında ise IV. Murat Revan seferine giderken Sivas’ta konakladı. Sivas’ta 15 gün kalan IV. Murat, gerileme dönemine girmiş olan Osmanlı Devleti’nin ve bunun tesirlerinin Sivas’a yansıdığını yakinen görmüş gerek Osmanlı’nın bütününde gerekse Sivas yönetiminin daha düzenli olarak yürütülmesi için gerekli olan tedbirler alınmış, devletin güvenlik ve düzeni gözden geçirilmiştir. Bu çalışma ile belirli düzenliğe erişen Sivas aslında Osmanlıda başlayan gerileme devriyle birlikte eski canlılığını tekrar yakalayamaz olmuştur. Sıkça değişen valiler, uzun süren savaşlar ve devlet yönetiminde kaynaklanan etkisizlikler gelişmeyi engellemiş ama, zaman zaman gelen çalışkan valilerin bazı kişisel gayretleri ile Sivas’a güzel şeyler kazandırılmıştır.

Bu dönemde Sivas’a atanan valiler arasında Halil Rıfat Paşa’nın gayretli çalışmaları Sivas’a bayındırlık alanında önemli eserler kazandırmıştır. Sivas Vilayet Konağı, Jandarma Alay Komutanlığı Binaları, Eğri köprü ile birçok hanların onarımı bu devrin eserleridir. Ayrıca, yol yapımına büyük önem verilmiş, Sivas-Koyulhisar-Ordu, Sivas-Malatya, Sivas-Tokat yolları bu dönemde yapılmıştır. Bunun bir sonucu olarak Halil Rıfat Paşa’nın “Gidemediğin yer senin değildir.” Sözü bir vecize olarak kalmıştır. Tanzimat’la birlikte eğitimde görülen yeni okullardan Askeri ve Mülkiye Rüştiyeleri Sivas’ta açılmıştır. Yine H. Rıfat Paşa’nın köylü ve çiftçiler için yayınladığı “Tenbihnameleri” Paşa Fabrikası ve Un Değirmenleri önemli eserlerindedir. Reşit Akif Paşa tarafından da kabak yazısı mevkiinde “Garipler Hastanesi” yapılmış, çermikler birer mesire yeni haline getirilmiştir” (Anonim, 1973: 12).

1.8. Cumhuriyet Döneminde Sivas

“Sivas’ın Cumhuriyet devrindeki tarihi, Anadolu’nun istiklâl tarihi, ile iç içe olduğundan beraber incelenmesi gerekmektedir. Anadolu’muzun hemen her şehri kendine milli bir gün seçmiştir. Bunların ekseriyeti kurtuluş günlerinin zafer hatıralarını anmaya bir vesiledir. Bu itibarla Sivas’ta 4 Eylül gününü anar ve bugünü bir hatıra halinde yaşatır. Çünkü Sivas 1071 Malazgirt Zaferinden sonra sadece 1400 yılında Timur istilâsına uğramış, başka işgal görmemiştir. 4/Eylül/1919 da açılan Sivas Kongresi beliren bir karanlığın üstüne doğan bir güneştir. Aslında 4/Eylül/1919 sadece Sivas’ın değil bütün bir milletin bayram günüdür.

Birinci Cihan Savaşının son yıllarında Osmanlı Devleti’nin dahil bulunduğu grup harpten mağlup çıkmış, Osmanlı ordusu her tarafta zedelenmiş, ağır bir mütareke imzalamış, büyük savaşın uzun yılları müddetince

Millet yorgun ve fakir bir halde, Milleti ve Memleketi savaşa sokanlar kendi hayatları endişesine düşerek memleketten kaçmışlardır. Saltanat ve Hilâfet mevkiini işgal eden Vahdettin şahsını ve yalnız tahtını elinde tutabileceğini tasarlamış, yeni tedbirler araştırmaktadır. Damat Ferit Paşa'nın emrindeki kabine aciz, korkak, yalnız, padişahın iradesine tabi ve onunla şahıslarını da koruyacak bir vaziyete razıdır.

Ordunun elinden cephanesi alınmış ve alınmakta, itilâf devletleri antlaşma hükümlerine uymaya lüzum görmemekte, birer vesile ile itilâf donanması ve askerleri İstanbul'da Fransız'lar Adana'da, İngilizler Urfa, Maraş, Samsun ve Merzifon'da, İtalyan'lar Antalya ve güney batı Anadolu'da, bulunuyorlardı. Her tarafta yabancı subaylar, memurlar ve hususi adamları faaliyette idiler. 15 Mayıs'ta itilâf devletlerinin izniyle Yunan ordusu İzmir'e ayak basmış, bütün bunlardan başka memleket içindeki azınlıklar devletin bir an önce çökmesi için çalışıyorlardı. Ordu, ismi var cismi yok bir halde idi millet ve ordu, padişah ve halifenin hıyanetinden haberdar olmadığı gibi, o makama ve o makamda bulunanlara karşı asırların kökleştirdiği dini ve manevi bağlarla bağlı sessiz ve sadıktı. Çok önemli diğer bir nokta ise, İtalya, İngiltere veya Fransa gibi devletlerden biri ile dahi başa çıkılamayacağı korkusu bütün kafalarda yerleşmişti. Rum Çetelerinin Kara Deniz (Samsun) yöresinde asayişini düzeltecek bir komutana ihtiyaç vardı. Bu ise Gazi Mustafa Kemal Paşa'dan başkası olamazdı" (Ceyhan, 1990: 12).

"Bunun üzerine Gazi Mustafa Kemal Paşa 30/Nisan/1919 da 9. Ordu Kıtâat Müfettişliğine atandı. Bandırma vapuru ile 16/Mayıs/1919 da Samsun yolu ile Sivas'a gönderildi. Kurmay heyetini de beraberine alarak yola çıkan Mustafa Kemal Paşa 19 Mayıs 1919 da Samsun'a çıkmış ve gerekli temaslarına başlamıştır, 21/Mayıs/1919 da bir İstanbul'a biri Erzurum'da bulunan Kâzım Karabekir Paşa'ya olmak üzere iki telgrafta Samsun'da İngiliz askerlerini gördüğünü bir miktar askerinde Sivas'a gönderileceğini duyduğunu böyle olursa asayişin çok bozulacağını yazmıştı. 24 Mayıs'ta yola çıkarak Kavak bucağına uğradıktan sonra akşamüzeri Havza'ya 13/Haziran/1919 da Amasya'ya varmıştı. 21 Haziran 22 Haziran'a bağlayan gece 3. Ordu müfettişi Mustafa Kemal Paşa 20. Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa 3. Kolordu Komutanı Refet Paşa, eski Bahriye nazırı Rauf beylerle toplanarak bir karar imzalamıştı. İmzalanan bu karar 22/Haziran/1919 da gizliliğine önem verilmek kaydı ile (Amasya beyannamesi) diye tamim edildi. Bu tamimin 1. Maddesi milletin durumunu göz önünde tutmak ve haklı sesini bütün dünyaya işittirmek için her türlü etki ve denetimin dışında bir (Milli Hey'et) in varlığını gerekli görüyordu. Anadolu'nun en güvenilir yeri görünen Sivas'ta bir Milli Kongrenin tez elden yapılması kararlaştırılmıştır" (Coşkun, 1995: 52).

"Gazi Mustafa Kemal Paşa Amasya'da 26/Haziran/1919 tarihine kadar kalmıştı o günün sabahı çok erken saatlerde yola çıktı. Tokat üzerinden 27 Haziran 1919 da Sivas'a geldi.

Mustafa Kemal Paşa 27 Haziran 1919'da Sivas'a geldi. Sivas Valisi Reşit Paşa ve şehir erkânı Paşayı şehre 10 km uzaklıktaki bugünkü Çimento Fabrikası civarında karşıladılar. Bugün bu karşılama yerine Vali Lütfi Tuncel zamanında "İlk Adım Anıtı" yaptırılmıştır.

Aynı gün akşam şehrin ileri gelenleri ile Sivas'ta yapılacak kongre hakkında görüşme yapıldı. Erzurum'da yapılacak olan Doğu illeri temsilcilerinin yapacağı kongre haberini alan M. Kemal hemen ertesi gün Erzurum'a gitti.

Sivas Kongresi ile ilgili olarak Vali Reşit Paşa Hasbi Efendiyi görevlendirerek bugün Kongre müzesi olarak kullanılan o günkü lisenin "müsamere salonu" kongre salonu, "Müdür Odası"nı ise Atatürk'ün çalışma odası olarak Düzenledi" (Anonim, 1997: 394).

"Sivas Kongresi 3 Eylül 1919 günü gündemin tespitini hazırlıkların gözden geçirilmesinden sonra 4 Eylül 1919 da saat 14:00 de toplandı.

Kongreye 18 bölgeden 33 delege katılmıştır. Kongre Başkanı sıfatıyla Heyet-i Temsiliye üyesi Mustafa Kemal Paşa ile birlikte Kongreye Katılan üyeler şunlardır: İstanbul: İsmail Hami Bey, İsmail Fazıl Paşa, Rauf Orbay Bey, Hüsrev Sami Bey, Afyon: Salih Sıtkı Kesri Bey, Bor: Halit Bey, Canik: Rafet Bele Bey, Zeki Bey, Çorum: Abdurrahman Dursun Bey, Tefvik Bey, Nevşehir: Dellalzade Hacı Osman Efendi, Erzincan: Şeyh Fevzi Bey, Ahmet Nuri Bey, Osman Nuri Bey, Erzurum: Hoca Arif Bey, Eskişehir: Asaf Bey, H.İbrahim Bey, Mehmet Şükrü Bey, Hakkı Behiç Bey, Hakkari: Mustafa Efendi, Mazhar Müfit Bey, Saruhan: İbrahim Süreyya Yiğit Bey, Tokat: Bekir Sami Bey, Yozgat: bahri Tatlıoğlu Bey, Tıp Fakültesinden öğrenci Hikmet Efendi.

Kongrenin açılış konuşmasını Mustafa Kemal Paşa yaptı. Yapılan oylamada Mustafa Kemal Paşa başkan seçildi ve tüm oturumları yönetti. İlk gün açılış konuşması, başkanlık seçimi ve gündemin kabulü ile geçti. Gündem şu 4 maddeden oluşmaktaydı: 1-Başkan seçimi, 2-Erzurum Kongresinde kabul edilen bildirilerin müzakere edilerek oylanması, 3-Manda konusu, 4-Dilek ve temenniler.

Gündemin ikinci maddesi olan "Erzurum Kongresinde alınan Kararların müzakere edilerek oylanması" maddesinde, Erzurum kongresindeki mahalli ifadeler, bütün ülkeyi kapsayacak şekilde genelleştirilerek kabul edildi. Böylece Sivas kongresi mahalli kongre olmaktan öte milli bir kongre kimliğini kazandı. Yine, kendi bölgelerini yabancı işgallere karşı savunmak için yurdun çeşitli bölgelerinde kurulan bütün cemiyetler tek çatı altında birleştirilerek "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" kuruldu. Bütün yurttaki başlayan milli mücadele tek çatı altında birleşerek güçlü bir teşkilata sahip olmuş oldu. 13 Eylül günü yapılan oturumda ise, bu cemiyetin çalışmalarını ve sesini duyurmak üzere "İrade-i Milliye" isiminde bir haftalık gazete yayınlanmasına karar verildi.

Gündemin diğer ve önemli bir maddesi olan manda konusu üzerinde yapılan tartışmalarda, ülkenin hiçbir devletin egemenliğine girmeden kendi başına bağımsızlığını kazanması için mücadele edilmesi gerektiği, Türk milletinin bunu başaracağına inanıldığı için çalışmaların bu doğrultuda yapılmasına karar verildi" (Anonim, 1998: 35).

“Kongre, bu çalışmalarını sürdürmek üzere bir yönetim kadrosu oluşturdu. Heyet-i Temsiliye adı verilen bu kurul üye sayısı 16 olarak belirlendi. Heyet-i Temsiliye’ye seçilen kongre üyeleri şunlardır. Mustafa Kemal, Hüseyin Rauf, Hoca Raif, İzzet Efendi, Servet Bey, Sadullah Bey, Hacı Musa Efendi, Rafet Bey, Kara Vasıf Bey, Mazhar Müfit Bey, Ömer Mümtüz, Hüsrev Sami, Hakkı Behiç, Hatıpzade Mustafa, Hacı Fevzi ve Bekir Sami’dir.

Heyet-i Temsiliye üyeleri kongreden itibaren 27 Aralık tarihine kadar geçen 3,5 ay Sivas’ta görev yaptılar. Daha sonra Ankara’ya taşındılar. Böylece Sivas’ta yurdumuzun kurtarılmasında verilen milli mücadele hareketinde 3,5 aylık bir süre ile başkentlik görevini yerine getirmiş oldu.

Millî mücadelenin başarıyla sonuçlanması ve Türk İstiklal savaşından onurla çıkılması sonucu, Anadolu’da Osmanlı Devleti’nin yerine genç bir Cumhuriyet kurulmuş oldu. Cumhuriyetle birlikte Sivas’ta gerek ticari ve sanayii gerek eğitim alanında yeni kıpırdanmalar başlamıştır. Cumhuriyetin ilk denemelerinde kamu ağırlıklı yatırımlar yer almaktadır. Demiryolu hattı (1930 da Ankara ile 1932’de Samsun ile 1938’de Erzurum ile bağlantısı), Cer Atölyesi (1939), Çimento Fabrikası (1943), Tavra deresinde Elektrik santrali (1934) kurulmuştur. Sağlık alanında Numune Hastanesi (1953), Sosyal Sigortalar Hastanesi (1955), Çocuk Bakım Yurdu (1958), ayrıca, Sivas Hava alanı (1966), İl Halk Kütüphanesi (1967), Sivas Tıp Fakültesi (1973), Beton Travers Fabrikası (1979), Sivas Demir-Çelik Tesisleri (1987) açılarak gelişen ve büyüyen Sivas’ın önemli tesisleri olmuşlardır” (Yasak, 1994: 36).

2. Sivas Konusunda Yazılmış Doktora Tezlerinin Sistemik Derlemesi

2.1. Araştırmanın Bulguları

Bu başlık altında araştırmanın temel ve tamamlayıcı sorunsallarına yanıtlamaya yönelik analiz sonuçları yorumlanmıştır.

Tablo 1: Sivas Konusunda Yapılmış Olan Doktora Tezlerinin Yıl Bazında Dağılımları

Yıl	Tez Sayısı	Yıl	Tez Sayısı
1983	1	2003	6
1986	1	2004	4
1987	1	2006	3
1988	3	2007	3
1989	3	2008	4
1990	1	2009	5
1991	3	2010	6
1992	3	2011	7
1993	6	2012	3
1994	7	2013	5
1995	7	2014	8
1996	3	2015	8
1997	2	2016	8
1998	7	2017	2
1999	7	2018	10
2000	2	2019	9
2001	1	2020	6

2002	2	2021	8
Toplam			165

Tablo 1 incelendiğinde Sivas konusunda en fazla tezin sırasıyla 2018, 2019 ve 2021 yılları arasında yapıldığı görülmektedir. Yıllar itibariyle bakıldığında genel olarak 1988 yılından sonra artış gözlenmektedir. Sivas konusu Türkiye’de tez literatürüne 1983 yılında girmiştir. YÖK tez arşivinden alınan bilgilere göre ilk doktora tezi 1983 yılında yazılmıştır.

Tablo 2: Sivas konusunda Yapılmış Olan Doktora Tezlerinin Üniversite Bazında Dağılımları

Üniversite Adı	Tez Sayısı	Üniversite Adı	Tez Sayısı
Adnan Menderes Üniversitesi	1	İstanbul Üniversitesi	5
Afyon Kocatepe Üniversitesi	1	Karadeniz Teknik Üniversitesi	3
Ankara Üniversitesi	23	Kocaeli Üniversitesi	1
Atatürk Üniversitesi	4	Manisa Celal Bayar Üniversitesi	1
Cumhuriyet Üniversitesi	54	Marmara Üniversitesi	2
Çukurova Üniversitesi	3	Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi	1
Ege Üniversitesi	3	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi	1
Erciyes Üniversitesi	6	Necmettin Erbakan Üniversitesi	3
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi	1	Ondokuz Mayıs Üniversitesi	1
Fırat Üniversitesi	4	Orta Doğu Teknik Üniversitesi	3
Gazi Üniversitesi	4	Selçuk Üniversitesi	6
Gaziosmanpaşa Üniversitesi	1	Sivas Cumhuriyet Üniversitesi	11
Hacettepe Üniversitesi	7	Süleyman Demirel Üniversitesi	1
İnönü Üniversitesi	5	Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi	3
İstanbul Okan Üniversitesi	1	Yıldız Teknik Üniversitesi	1
İstanbul Teknik Üniversitesi	2	Yüzüncü Yıl Üniversitesi	2
Toplam			165

Tablo 2’de Sivas konusunda yapılmış olan doktora tezlerinin üniversite bazında dağılımlarına yer verilmiştir. Tabloda görüldüğü üzere en fazla tezin yapıldığı üniversite Cumhuriyet (65 adet) ve Ankara (23adet)’dir. Sıralamayla Hacettepe, Selçuk, Erciyes, izlemektedir.

Tablo 3: Sivas konusunda Yapılmış Olan Doktora Tezlerinin Enstitü Bazında Dağılımları

Enstitü	Tez Sayısı
Sosyal Bilimler	66
Fen Bilimleri	71
Sağlık Bilimleri	19
Güzel Sanatlar	3
Eğitim Bilimleri	3
Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi	1
Türkiyat Araştırmaları	1
Lisansüstü Eğitim	1
Toplam	165

Sivas konusunda yapılmış olan tezlerin enstitü bazında dağılımları Tablo 3’te verilmiştir. En fazla tezin Sosyal Bilimler Enstitüsüne (71 adet) yapıldığı görülmektedir. Bu rakamı sırası Sosyal Bilimler (66 adet), Sağlık Bilimleri (19Adet), takip etmektedir.

Tablo 4: Sivas konusunda Yapılmış Olan Doktora Tezlerinin Anabilim Dalı Bazında Dağılımları

Anabilim dalı	Tez sayısı	Anabilim dalı	Tez sayısı
Sosyoloji	11	Jeoloji Mühendisliği	31
Ev Ekonomisi	3	Felsefe ve Din Bilimleri	7
Su ürünleri	1	Tarih	9
Sanat Tarihi	2	Türk Dili ve Edebiyatı	4
Maden Mühendisliği	3	Çevre Mühendisliği	5
Mimarlık	2	Yeniçağ Tarihi	1
Kamu Yönetimi	4	Antropoloji	2
Sağlık Yönetimi	1	Tarım makineleri ve teknoloji mühendisliği	1
Müzik bilimleri	3	Gazetecilik	1
İşletme	5	Yakınçağ tarihi	1
Fizyoloji (veterinerlik)	2	Makine mühendisliği	1
Viroloji	1	Biyoloji	11
Güzel sanatlar eğitimi	1	Türk tarihi	2
Peyzaj mimarlığı	2	Halk sağlığı	4
Radyo televizyon ve sinema	1	Eğitim bilimleri	1
Ortaöğretim sosyal alanlar eğitimi	1	Su ürünleri mühendisliği	1
Jeodezi ve fotogrametri mühendisliği	2	İç hastalıkları (veterinerlik)	2
Bahçe bitkileri	1	Periodontoloji	1
Bitki koruma	1	Fiziki antropoloji	1
Mikrobiyoloji	4	Coğrafya	2
İktisat	2	Fizyoloji	1
Çalışma ekonomisi ve endüstri ilişkileri	1	Tıbbi biyoloji ve genetik	1
Arkeoloji ve sanat tarihi	1	Parazitoloji	1
Temel islam bilimleri	4	Tarih eğitimi	1
Biyoistatistik	1	Atatürk ilkeleri ve inkılap tarihi	1
Tarım ekonomisi	1	Cerrahi (veterinerlik)	1
Orta çağ tarihi	1	Anabilim dalı belli olmayan	9
Toplam			165

Tablo 4'te Sivas alanında yapılmış olan doktora tezlerinin anabilim dalına göre dağılımlarına yönelik bulgular verilmiştir. Tablo 4 incelendiğinde en fazla tezin Jeoloji Mühendisliği Anabilim Dalında (31 Adet) olarak yazıldığı görülmektedir. Sosyoloji ve Biyoloji anabilim dalları ise 11 adet tez ile Jeoloji Mühendisliğinden sonra en fazla tez yazılmış anabilim dallarıdır. 9 adet tezin ise anabilim dalları tespit edilememiştir.

Tablo 5: Sivas Konusunda Yapılmış Olan Doktora Tezlerinin Özgün Dilleri Bazında Dağılımları

Dil	Tez Sayısı
Türkçe	161
İngilizce	4
Toplam	165

Çalışma kapsamındaki tezlerin çoğunluğunun Türkçe (161 adet), kalan tezlerin İngilizce (4adet) olarak yazılmış olduğu Tablo 5'te görülmektedir.

Tablo 6: Sivas Konusunda Yapılmış Olan Doktora Tezlerinin Danışman Unvanları Bazında Dağılımları

Danışman Ünvanı	Tez Sayısı
Prof. Dr.	123
Doç. Dr.	25
Dr. Öğr. Üyesi	13
Danışmanı tespit edilemeyen	4
Toplam	165

Tablo 6’da Sivas konusunda yapılmış olan tezlerin danışman unvanları verilmiştir. En fazla tez danışmanlığını profesör doktor (123 Adet) unvanına sahip öğretim üyeleri yaparken onları sırasıyla doçent doktor (25 Adet), doktor öğretim üyesi (13 adet) izlemektedir. Ayrıca 4 adet tezin danışmanı tespit edilememiştir.

Tablo 7: Sivas Konusunda Yapılmış Olan Doktora Tezlerinin Yöntem Bakımından Dağılımları

Yöntem	Tez Sayısı
Nitel	55
Nicel	97
Nitel + Nicel	13
Toplam	165

Sivas konusunda yapılmış olan doktora tezlerinin yöntem bakımından dağılımlarına yönelik bulgular Tablo 7’de verilmiştir. Yapılan araştırma göstermektedir ki, araştırma kapsamındaki tezlerin büyük bir çoğunluğunda nicel araştırma yöntemi (97 Adet) kullanılmıştır. İlgili çalışmalarda Nitel (55 Adet) tez bulunmaktadır. Ve hem nitel hem de nicel yöntemin birlikte kullanıldığı tez sayısı ise 13 adettir.

2.2.Değerlendirme ve Sonuç

Çalışma Türkiye’de Sivas konusunda Yüksek Öğretim Kurumu Tez Arşivi’nde yer alan 165 tez üzerinden yürütülmüştür. Araştırma yıl, üniversite, enstitü, anabilim dalı, özgün dil, danışmanın unvanı, yöntem ölçütleri ve tez türü temel alınarak döküman analizine ve sistematik derlemeye dayalı, betimsel amaçlı nitel bir araştırma özelliğini taşımaktadır.

Türkiye’de Sivas konusunda çalışmalar 1983 yılında başlamış olup ilk doktora tezi aynı yıl yazılmıştır. En fazla tez 2018 yılında yazılmıştır. Üniversite bazında incelendiğinde en fazla tez Cumhuriyet (65 adet) ve Ankara (23 adet) Üniversitesinde yazılmıştır. Enstitüler arasında büyük sayısal farklılıklar görünmektedir. Anabilim dalları dikkate alındığında en fazla tezin (31 adet) Jeoloji Mühendisliği alanında yazıldığı görülmektedir. Çok çeşitli anabilim dalında Sivas konusunun çalışılmış olması konunun disiplinler arası bir nitelik taşıdığını da göstermektedir. Tezlerin çoğunluğunun profesör ve doçent unvanlı öğretim üyeleri tarafından yönetildiği görülmüştür. Çalışmalarda hem nicel hem de nitel yöntemler kullanılması alanın iki araştırma yöntemine de yatkın olduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak söz konusu çalışmada Sivas konusunda yapılmış tezlere ilişkin bir sistematik derleme yapılarak ilgili alana dair yaklaşık 40 yıllık dönemin genel bir analizi yapılmaya çalışılmıştır. Çalışma bir başlangıç niteliğinde olup daha sonraki çalışmalara alt yapı oluşturacak niteliktedir.

KAYNAKÇA

- Anonim. (1973), *Sivas İl Yıllığı*, Sivas: Önder Matbaası
- Anonim. (1996), *Sivas Turizm Envanteri*. Sivas: T.C. Sivas Valiliği, Esnaf Ofset Matbaacılık
- Anonim. (1997), *Türkiye Bölgesel Coğrafyası*. İstanbul: İnkılap Kitabevi, Say:394.
- Anonim. (1998), *Cumhuriyetimizin 75. Yılında Sivas*: T.C. Sivas Valiliği.
- Ceylan, O. (1990). *Sur ve Kaleleri ile Tarihte Sivas*. Sivas: Madımak Ofset Tipo Matbaacılık Sanayii.
- Çevik, R. (1996). *Sosyokültürel. Ekonomik. Coğrafi, Tarihi ve Folklorik Kangal*. Sivas: Dilek Ofset Matbaacılık.
- İsmail, H. (1997). *Sivas Şehri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, Say:1317
- Kaya, D. (1994). *Sivas'ta Aşıklık Geleneği*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları.
- Yasak, İ. (1994). *Sivas İli*. Sivas: Seyran Yayıncılık

LYKİA BÖLGESİ MİMARİ BEZEMELERİNE GENEL BAKIŞ

Dr. Öğr. Üyesi Hülya KÖKMEN-SEYİRCİ

Akdeniz Üniversitesi, Manavgat Turizm Fakültesi, Turizm Rehberliği Bölümü

Özet

Lykia mimari bezemelerinin tarihi Ksanthos Batı Agora'da gerçekleştirilmiş olan kazı çalışmalarında ortaya çıkarılan mimari kalıntılarla Klasik Dönem'e kadar uzanmaktadır. Bölgede yapılan araştırmalar ve gözlemler Hellenistik Dönem'de imar faaliyetlerinin devam ettiğini ve özellikle İmparatorluk Dönemi ile birlikte bezekli yapıların sayısal olarak arttığını açıkça göstermektedir. MS 141 yılında Lykia Bölgesi'nde meydana gelen depremde kentlerdeki tüm mimari yapılar yıkıcı ölçüde zarar görmüş olup yenilenme, onarım ve imar faaliyetleri gerçekleştirilmiştir. Lykia kentlerinde yer alan yapıların bir bölümü ise Rhodiapolisli hayırsever Opramoas tarafından maddi yardımlar yapılarak onartılmıştır. Roma Dönemi'nde artan imar faaliyetlerine karşın günümüze ulaşan Lykia Bölgesi kentlerindeki yapıların çok azının tam olarak tarihlendirildikleri görülmektedir. Bu noktada kentlerde yer alan yapıların mimari blokları üzerinde yer alan tekil, dekoratif motiflerin, taş ustalarının/atölyelerin işçiliklerinin incelenmesi, yapılar üzerindeki aynı mimari bezemelerin birbirleri ile stil kritik açısından karşılaştırılması hem yapıların tarihlendirilmesine yardımcı olmakta hem de mimari bezemelerin özelliklerinden yola çıkılarak yabancı ve yerel atölyelerin belirlenmesi ve birbirleri ile olan ilişkilerinin tespitine de katkı sağlamaktadır.

20. yüzyılda Lykia kentleri mimari bezemeleri üzerine yapılan araştırmalar genellikle tekil mimari öğeler ve bezemeler üzerine yoğunlaşmakta ve kısıtlı sayıda olmakla birlikte 21. yüzyılın başından itibaren bu konudaki çalışmalar artmaya başlanmıştır. Ksanthos, Rhodiapolis ve Patara Antik Kentlerinde yer alan tüm yapıların mimari bezemelerinin incelenmesi sonucunda hem bu kentlerde yer alan yapıların tarihlendirilmeleri hem de bölgede faaliyet göstermiş olan atölyelerin tespiti kolaylaşmıştır. Bu çalışmada bu üç kent ve bunların dışında yer alan kentlerdeki yapılara ait mimari bezemeler üzerine yapılan gözlemler yansıtılacak ayrıca daha önce yapılmış olan çalışmalar da irdelenerek Lykia mimari bezemelerinin kendine has genel özellikleri bir özet şeklinde sunulmaya çalışılacaktır.

OVERVIEW OF ARCHITECTURAL DECORATIONS OF THE LYKIA REGION

Abstract

The history of Lycian architectural decorations dates to the Classical Period with the architectural remains unearthed during excavations in the West Agora of Xanthos. Research and observations made in the region clearly show that the construction activities continued in the Hellenistic Period and the number of decorated structures increased especially with the Roman Imperial Period. Renewal, repair, and reconstruction activities were carried out due to the devastating damage to all architectural structures in the cities in the earthquake that occurred in the Lycian Region in 141 AD. Some of the structures in the cities of Lycia were repaired by the

philanthropist Opramoas from Rhodiapolis with financial aid. Despite the increasing development activities in the Roman Imperial Period, it is seen that very few of the structures in the cities of the Lycian Region that have survived to the present day can be dated exactly. At this point, examining the singular, decorative motifs on the architectural blocks of the buildings in the cities, the workmanship of the stone workshops and the comparison of the same architectural decorations on the buildings with each other through stylistic analysis both helps to date the buildings and to identify foreign and local workshops based on the characteristics of the architectural decorations and it also contributes to the identification and determination of their relations with each other.

Although the research on the architectural decorations of Lycian cities in the 20th century generally focused on individual architectural elements and decorations and were limited in number, studies on this subject started to increase from the beginning of the 21st century. By examining the architectural decorations of all the buildings in the ancient cities of Xanthus, Rhodiapolis and Patara, it has become easier to date the structures in these cities and to identify the workshops operating in the region. In this study, the observations made on the architectural decorations of these three cities and the structures in the cities outside of them will be reflected, and also the previous studies will be examined and the general characteristics of the Lycian architectural decorations will be presented as a summary.

ANTALYA İLİ KORKUTELİ İLÇESİNDE KÜLTÜR MANTARI ÜRETİMİNİN TARIMSAL ÜRETİM İÇİNDEKİ PAYI VE TEK ÜRETİCİ ÖRNEĞİ ÜZERİNDEN BAŞA BAŞ NOKTASI ANALİZİ

Esra MÜLAZIMOĞULLARI

Akdeniz University, Faculty of Agriculture, Department of Agricultural Economics

ORCID: 0000-0003-0947-845X

Assistant Prof. (PhD)* Rahmiye Figen CEYLAN

²Akdeniz University, Faculty of Agriculture, Department of Agricultural Economics

ORCID:0000-0003-0459-7521

Özet

Tarım ürünleri Türkiye'nin en önemli gelir kaynakları arasındadır. Mantar ise iklim koşulları kontrol altına alınarak yıl boyu üretimi gerçekleştirilebilecek bir tarım ürünüdür. Mantar yetiştiriciliği Türkiye'de genellikle küçük aile işletmeleri tarafından yapılmaktadır.

Türkiye'de mantar üretiminin bölgelere göre dağılımı ve toplam üretimde payı incelendiğinde Akdeniz Bölgesi mantar üretiminde birinci sırada yer almaktadır. Akdeniz Bölgesinin üretim payı ilçelere göre incelendiğinde ise toplam üretiminin %90'nı Korkuteli ilçesi tarafından karşılamaktadır.

Bu çalışmada ikincil veriler ve Antalya ili Korkuteli ilçesinden seçilen tek üretici ile yüz yüze yapılan görüşme üzerinden Başa Baş Noktası analizi yapılarak üretici maliyetlerinin arz ve fiyat üzerine etkisi tahmin edilmeye çalışılmıştır.

İş gücü maliyetlerinin üretici tarafından maliyetlere dâhil edilmediği, bu nedenle tarımsal üretime devam ettiği gözlemlenmiştir. Yapılan hesaplamalar sonucunda Başa Baş Noktası toplam üretime yakın olduğu ve kar oranının düşük olduğu gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kültür Mantarı, Arz, Başa Baş Noktası, Antalya

Abstract

There is no need to discuss the importance of agriculture to Turkish economy. With a developing perspective niche products and markets should be considered in depth. Mushroom cultivation, which can be maintained throughout the year under controlled climatic conditions, is an important niche sector. Mushroom cultivation is important for Antalya and specifically for Korkuteli town that supplies more than 50 % of the market. However, it is well known that the activity is mostly maintained by small scale or family enterprises. These enterprises face with high input costs and do not consider non-paid family labour as a cost account. Within this study, it was intended to comment on the development of mushroom cultivation sector in the world, in Turkey, in the Mediterranean region and in Antalya province. After this assessment an exemplary break-even analysis was

made for a randomly selected family enterprise operating in Korkuteli town. Departing from the cost analysis, it was understood that the enterprise has been operating close to the break-even that it's per harvest profit had appeared as 418 TRY. Enterprises do not perceive this profit at this level, due to exclusion of alternative family labour cost. Therefore, this exemplary study led us to consider improvement of the organisation structure of the sector and providing negotiation power to small-scale family enterprises in terms of both cost management and marketing.

Keywords: Mushroom, Supply, Break-even analysis, Antalya

1. Giriş

Çalışma konusunu oluşturan *Agaricus bisporus* türü kültür mantarı genellikle 5-10 cm çapında orta boy şapka üretmektedir. Sap kısmı ise 35-55*8-14 mm uzunluğundadır. Raf ömrü uzun bir çeşit olması nedeni ile taze pazara uygundur. Yetiştiricilik açısından yoğun bir şekilde tercih edilme sebebi ise verim açısından oldukça elverişli olmasıdır (MEB, 2011).

Agaricus bisporus türü mantarın ticari olarak üretimi 1600'lü yıllarda yapılmaya başladığı bilinmektedir (Demir ve Uzun, 1998). Türkiye'de *Agaricus bisporus* türü kültür mantarı üretimi 1960 yılında İstanbul'da Enver isimli bir doktor tarafından gerçekleştirilmiştir (Eren ve Pekşen 2019). 1976 yılına gelindiğinde İstanbul ve İzmir çevresinde 100'e yakın küçük işletmenin, 7-8 orta büyüklükte işletmenin ve Kırşehir'de Almanya'dan gelen kooperatif öncülüğünde kurulmuş bir adet büyük işletmenin faaliyet gösterdiği bilinmektedir (Günay, 2004).

Mantar yetiştiriciliği uygun nem ve sıcaklık ortamı sağlandığı sürece kapalı ortamda arazi ihtiyacı olmadan yıl boyunca üretim yapılabilen bir yetiştiricilik türüdür. Tarım toprağı bulunmayan ya da verimli toprağına sahip olmayan yerler için mantar üretimi önemli bir faaliyet kolu oluşturmaktadır. Tarım arazisine gereksinimi olmaması nedeni ile mantar yetiştiriciliği kolay görünmesine rağmen teknik bilgi gerektiren bir yetiştiricilik türüdür. Özellikle iklim koşullarının değişkenliği göz önünde bulundurulduğunda, sıcaklık ve nem oranının dengede tutulması ve sürekli kontrol edilmesi gerekmektedir. Mantar güneş ışığı olmadan yetiştirilmesine rağmen ışıklandırma ve havalandırılma oldukça önemlidir.

Mantar yetiştiriciliğinde, kompostunu kendi hazırlayan bir çiftçi için hasat dönemi ortalama 95-110 gün arasında değişmektedir. Kompost satın alarak üretim yapan bir çiftçi için hasat dönemi ortalama 70-82 gün arasında değişiklik göstermektedir. Buna göre bir yıl içinde yaklaşık olarak 3-4 hasat dönemi ile üretim yapılabileceği sonucuna ulaşılmaktadır (Özdemir, 2010).

Bu çalışmada kültür mantarının yıllık fiyat değişimlerinin arz üzerine etkisinin, Türkiye ve Antalya ili çerçevesinde değerlendirilmesi ve Antalya Korkuteli ilçesinden seçilen tek üretici örneğinden yola çıkarak başa-baş noktası analizi yapılması amaçlanmaktadır. Tek üretici örneğinden yola çıkarak üreticinin satış gelirlerinin, giderleri karşılama durumu değerlendirilecektir. Üretici yapısının ortaya koyulması amacı ile elde edilen

bulgular doğrultusunda, üreticinin maliyete dâhil etmediği kalemler ve maliyet içinde en fazla yer kaplayan kalemler ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

2. Materyal ve Yöntem

Bu çalışma kapsamında Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) ile Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) üzerinden elde edilen ikincil verilerden yararlanılmıştır. Ayrıca, detaylı çalışmalara yol gösterici olması amacıyla Antalya ili Korkuteli ilçesinde, küçük aile işletmesi olarak faaliyet gösteren tek üretici maliyet bilgileri üzerinden kültür mantarı üretiminin Başa Baş Noktası Analizi yapılmıştır.

Baş-baş noktası, ekonomik bir birimin, bir üretim döneminde elde etmiş olduğu gelirin, toplam gideri ne ölçüde karşılayacağını göstermektedir. Baş-baş noktasını miktar ve tutar olarak bulmak için ilgili üretim döneminde geçerli olan fiyattan ve miktardan elde edilecek olan satış geliri ve oluşan toplam giderin karşılaştırılması ile hesaplanmaktadır (Palia, 2008; Tandoğan, 2015). Baş-baş noktası, bir işletmenin toplam gelirin toplam masrafına eşit olduğu noktada gerçekleştirmiş olduğu üretim seviyesini gösterdiği için bu noktaya kâr eşiği noktası da denilmektedir. (Cinemre, 2004; Polat 2020).

Çalışmada kullanılan varsayımlar ve kısıtlar;

- Üretici tek ürün üretmektedir.
- Birim satış fiyatı sabittir.
- Sabit maliyetler sabittir.
- Değişken maliyetler, üretim miktarına göre artıp azalmaktadır.
- Bir üretim dönemi 70 günden oluşmaktadır.
- Üretici üretim sürecinde dışardan işçi almamaktadır. Üretim sadece iki kişi ile yapılmaktadır.
- Aile fertlerinden oluşan bir kadın ve erkek tarafından üretim yapılmaktadır.
- Üretim yapan aile fertleri mantar üretimi dışında herhangi bir işte çalışmamaktadır.
- İşgücü maliyeti hesaplamasında, işçi olarak çalışan üreticinin reel olarak bu ücreti almadığı satış gelirlerini kar olarak değerlendirdiği göz önünde bulundurulmuştur.
- İşçilik gideri olarak gün bazında hesaplamaya dâhil edilen tutar, TÜİK üzerinden elde edilen 2018 yılı tarım işçilerinin ortalama ücretleri üzerinden hesaplanmıştır.
- Üreticinin amortisman ayırmadığı bilinmektedir. Amortisman gideri varsayıma dayalı olarak normal amortisman yöntemi ile hesaplanmıştır.

Çalışmada kullanılan hesaplama formülleri aşağıda verilmiştir. (Hepşen, 2020; Polat, 2020)

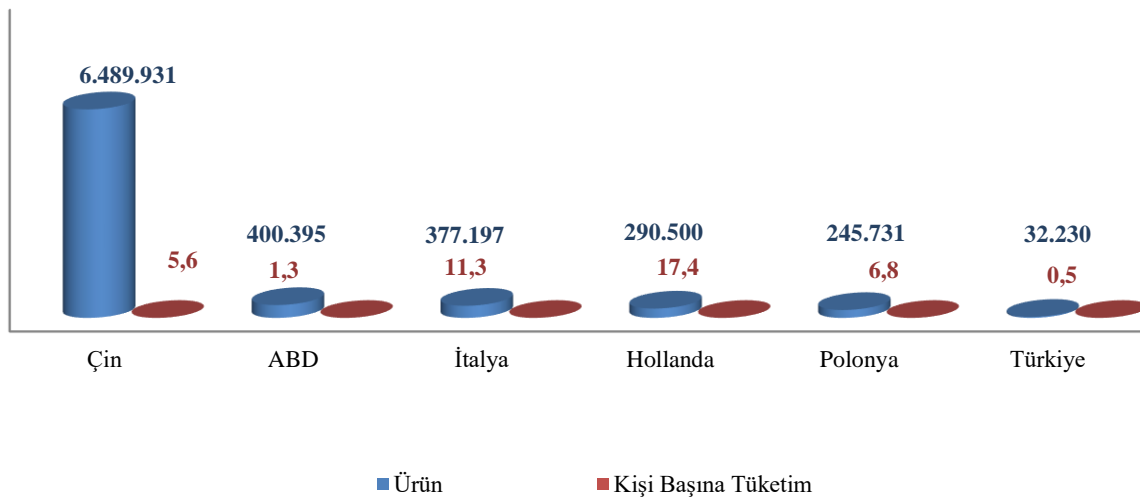

- (1) $TG=P*Q$ TG=Toplam Gelir
- (2) $BDM=TDM/Q$ P=Birim Satış Fiyatı
- (3) $TM=TSM+(Q*BDM)$ Q=Satış Miktarı
- (4) $Brüt Kar= TG-TM$ BDM=Birim Değişken Maliyet
- (5) $BBN (Miktar) = \frac{TSM}{P-BDM}$ TDM=Toplam Değişken Maliyet
- (6) $BBN (Tutar) = \frac{TSM}{1-\frac{BDM}{P}}$ TSM=Toplam Sabit Maliyet
- TM=Toplam Masraf (Gider)

3. Bulgular

3.1. Dünyada mantar üretiminin değerlendirilmesi

Dünyada yetişen ve yetiştirilen mantar türlerinin sayıca fazla olduğu bilinmektedir. Dünyada mantar türlerine göre üretim incelendiğinde ise toplam mantar üretiminin % 37,8'ini Agaricus bisporus (Beyaz Şapkalı Mantar) , %24,2'sini Pleurotus spp (Ağaç, Denizkedisi, İstiridyeye Mantarı) %10,6'sını Auricularia spp (Orman Kulağı Mantarı), % 10,4 Lentinus edodes (Shii-take Mantarı) , %5,5'ini Volvariella volvacea (Saman Mantarı) karşılamaktadır (Eren, 2013).

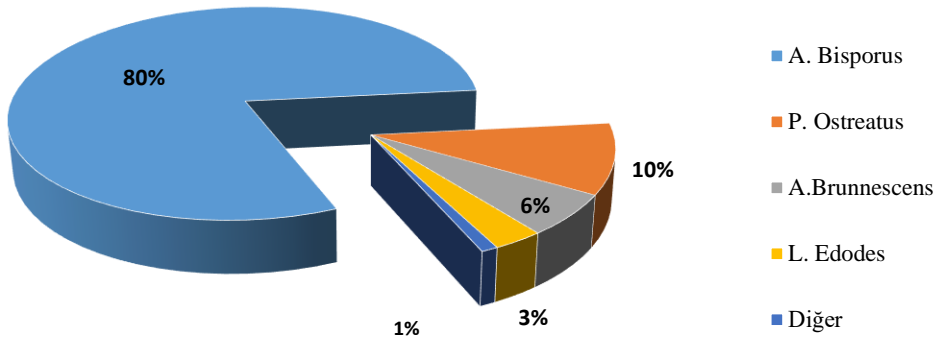
Şekil 1:2008-2018 Yılları Arasında Dünyada En Çok Mantar Üretimi Yapan Ülkeler (Ton/Ortalama) Anonim, 2020a

Şekil 1 incelendiğinde, 2008-2018 yılları arasında en fazla mantar üretimi yapan ülkeler sırası ile Çin, ABD, İtalya, Hollanda, Polonya'dır. Dünyadaki üretici ülke konumunda olan ülkeler arasında yapılan sıralamada Türkiye 16. sırada yer almaktadır. Çin'in en fazla mantar üretimi yapan ülke olmasının sebebi ise bu ülkede mantarın yüzyıllardır tıbbi hammadde olarak kullanması ve buna bağlı olarak mantar yetiştiriciliğine önem

verilmesidir (Şen ve Yalçın,2010). Ülkeler arasında yapılan karşılaştırmada, Çin en fazla üretimi yapan ülke olmasına rağmen kişi başına üretimin en fazla olduğu ülke Hollanda'dır. Çin'in nüfus yoğunluğu ve Hollanda'nın tarım ülkesi olması bu durumun nedenleri olarak yorumlanabilir.

3.2. Türkiye' de mantar üretimimin değerlendirilmesi

Kültür mantarı üretimi 1960 yılında yapılmaya başlamış olsa da ticari olarak üretim hızına 1980'li yıllarda erişilmiştir. 1990'lı yıllarda ise ticari sektör halini almıştır.1990 yılından günümüze kadar da üretim oranı giderek artmıştır.

Şekil 2: Türkiye Mantar Üretiminin Türlerine Göre Dağılımı. Eren ve Pekşen 2016

Dünya'da üretilen mantar çeşitlerinde olduğu gibi Türkiye'de de Agaricus cinsi %80 oranı ile birinci, Pleurotus türleri %10 oranı ile ikinci, A. Brunnescens %6 oranı ile üçüncü sırada ve Lentinula edodes türü %3 ile dördüncü sırada yer almaktadır.

3.3. Türkiye'de Mantar Üretim Miktarı ve Fiyatının Yıllara Göre Değişimi

Türkiye'de 2009-2018 yılları arasında gerçekleşen üretim miktarları ton cinsinden Çizelge 2'de verilmiştir. Üretim miktarı ve fiyatlardaki değişim oranları bir önceki yıla göre değerlendirildiğinde, arz kanununun mantar yetiştiriciliğinde işler durumda olduğu gözlemlenmektedir. 2010, 2014-2018 yıllarında fiyatlar artarken mantar üretim miktarı yani mantar arzı da artmıştır.

Çizelge 1:Türkiye Mantar Üretim Miktarı ve Fiyatının Yıllara Göre Değişimi

Yıllar	Mantar Üretim Miktarı (Ton)	Önceki Yıla Göre Değişim Oranı (%)	Mantar Fiyatları (TL)	(kültür)	Önceki Yıla Göre Değişim Oranı (%)
2008	26.526	-	3,37	-	-

2009	19.501	-26%	3,35	-1%
2010	21.559	11%	3,91	17%
2011	27.058	26%	3,76	-4%
2012	33.75	25%	2,8	-26%
2013	34.494	2%	2,73	-3%
2014	38.767	12%	3,31	21%
2015	39.495	2%	3,47	5%
2016	40.272	2%	3,66	5%
2017	40.874	1%	3,89	6%
2018	46.144	13%	4,89	26%

Anonim, 2020b

Çizelge 2’de görüldüğü gibi arz yasasına uyumlu olmayan 2009 yılı, 2008 Dünya ekonomik krizinin etkisi ile ilişkilendirilebilir. Tüm ülkeleri etkileyen bu krizin Türkiye’de tüm sektörlerde de hissedildiği bilinen bir gerçektir. 2011-2013 yılları arasında fiyatlarda değişim aşağı yönlü iken arzın arttığı gözlemlenmektedir. Bunun nedeni de tüketici tercihlerindeki değişimler ile açıklanabilir.

3.4. Türkiye’de Bölgelere Göre Mantar Üretim Miktarı

Kültür mantarı üretiminde arazi yapısı üretim miktarını etkilemediği gibi, üretim yapılan bölgenin iklim özellikleri de (nem, sıcaklık) üretim miktarına etki etmemektedir. Çünkü mantar üretimi yapılan kapalı alanların iklim koşulları ısıtma ve soğutma sistemleri ile kontrol altında tutulabilmektedir. Bu nedenle her iklim koşulunda sıcaklık ve nemi kontrol altında tutabilecek teknolojik alt yapı ve donanımına sahip olduğu sürece üretim gerçekleştirilebilir.

Mantar yetiştiriciliğinde arazi gereksinimi olmamasına rağmen Türkiye’de bölgesel olarak üretim miktarları arasındaki farklılıklar dikkat çekmektedir. Buna göre, Akdeniz Bölgesi’nin üretimden aldığı pay 2010’lu yıllar itibarıyla %70 civarında olmuştur. Yıllara bağlı değişim Çizelge 3’te gösterilmiştir.

Çizelge 2: Türkiye Bölgelerine Göre Mantar Üretiminin Toplam Üretim İçindeki Payı (%)

	Akdeniz	Karadeniz	Ege	Marmara	Diğer
2008	47%	47%	3%	3%	0
2009	72%	20%	4%	3%	0
2010	69%	17%	4%	4%	7%
2011	69%	12%	3%	3%	12%
2012	73%	10%	4%	4%	9%
2013	74%	10%	3%	3%	10%
2014	73%	9%	3%	3%	12%
2015	71%	9%	3%	3%	14%
2016	71%	9%	3%	3%	14%
2017	70%	9%	3%	3%	15%
2018	69%	9%	5%	5%	12%

Anonim, 2020b

Çizelge 3, incelendiğinde Akdeniz ve Karadeniz bölgelerinde mantar üretiminin 2008 yılında Türkiye toplam mantar üretimi içindeki payının eşit olduğu ve 2009 yılında bu eşitliğin bozularak Akdeniz Bölgesi’nin payının arttığı dikkat çekmektedir. Karadeniz Bölgesi’nde, üreticilerin hammadde temini ve pazarlama aşamasında zorluklar yaşaması, üretim maliyetlerinin yüksek olması, teknik bilgi yetersizliği, diğer tarımsal faaliyetlere

yönelme, iklim koşulları nedeni ile mevsimsel üretim yapılması, bölgenin toplam üretim içindeki payının azalmasının sebepleri olarak gösterilebilir (Demir ve Uzun, 1998). Akdeniz Bölgesi'nin toplam üretimdeki payının artması ise Karadeniz Bölgesi'nin toplam üretimdeki payının azalması veya Akdeniz Bölgesinde üretici sayısının artması ile ilişkilendirilebilir.

Akdeniz bölgesinde kültür mantarı üretim miktarının illere göre dağılımı Çizelge 4'te verilmiştir.

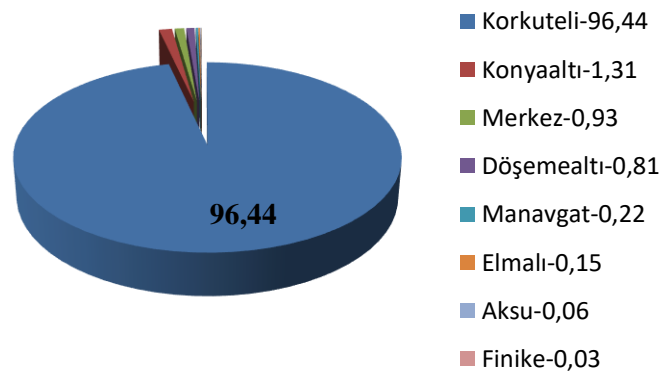
Çizelge 3: Akdeniz Bölgesinde Yer Alan İllerin 2008-2018 Yılları Arası Üretim Miktarları (Ton)

	Antalya	Burdur	Isparta	Mersin	Hatay	Osmaniye	Toplam
2008	12.161	137	112	4			12.414
2009	12.779	1.178	98	4			14.059
2010	12.580	2.126	98	4			14.808
2011	12.590	6.062	100				18.752
2012	18.600	6.062	100				24.762
2013	19.100	6.363	110				25.573
2014	20.617	6.363	1.052		120		28.152
2015	20.617	6.363	792	8	120		27.900
2016	21.533	5.822	882	15	160		28.412
2017	22.044	5.042	1.219	15	150	276	28.746
2018	25.337	5.042	1.179	15	150	312	32.035

Anonim, 2020b

2008-2018 yılları arasında Akdeniz bölgesinde toplam üretim miktarı 255.613 ton ve ortalama üretim miktarının 23.238 ton olduğu gözlemlenmektedir. 2008 yılında Akdeniz bölgesi için 12.414 ton olan toplam mantar üretim miktarının 2018 yılında 32.035 ton olduğu ve üretimde on bir yılda %158 artış yaşandığı sonucuna ulaşılmaktadır. 2008-2018 yılları arasında gerçekleşen ortalama üretim miktarı göz önüne alındığında Antalya ilinin Akdeniz bölgesinin lideri konumunda olduğu gözlemlenmektedir.

2008-2018 yılları arasında Antalya ilinde gerçekleşen ortalama mantar üretiminin ilçelere göre dağılımı ise Şekil 3'te verilmiştir.

Şekil 3: 2008-2018 Yılları Arasında Antalya'da Üretilen Toplam Mantar Miktarının İlçelere Göre Dağılımı Anonim, 2020b

Antalya'nın Korkuteli ilçesi mantar yetiştiriciliği açısından Türkiye için oldukça önemli bir konuma sahiptir. Yörede ilk kültür mantarı üretimi 1988 yılında Süleyman Ersan tarafından bir evin bodrum katında 100 m² büyüklüğünde bir alanda gerçekleştirilmiştir (Anonim, 2020c). Özellikle, ilçede 1993 yılında yaşanan kuraklık nedeni ile üretici, üretim alanı arayışına girmiş ve ilçede mantar üretimi alternatif bir geçim kaynağı haline gelmiştir (Çandır, 2014).

Bu verilere göre, Türkiye'de mantar üretiminin %70 oranında Akdeniz Bölgesi tarafından karşılandığı, Akdeniz Bölgesi'nde mantar üretiminin, %80'i Antalya ilinde yapıldığı sonucuna ulaşılmaktadır. Antalya ili üretiminin ise %96'sının Korkuteli ilçesinde gerçekleştiği tespit edilmiştir. Korkuteli ilçesi tek başına Türkiye üretiminin ortalama %54'ünü karşılamaktadır (Anonim, 2000b). Bu nedenle ilçe Türkiye üretim potansiyelinde önemli bir yere sahiptir.

İlçede 2019 yılı itibariyle kompost (kültür mantarı üretim materyali) üretimi yapan 4 büyük firma ve 25 civarındaki pazarlama firması ve 2 bin 560 adet üretim deposu ile Türkiye'nin mantar üretiminde lider konumunda yer almaktadır (Anonim 2020d).

3.5. Mantar Üretimi Yapan Küçük Aile İşletmesinin Maliyet Hesaplaması: Korkuteli Örneği

Antalya, Korkuteli ilçesinde mantar üretim deposu kendisine ait olan küçük aile işletmesi ile yapılan görüşme sonucunda elde edilen bilgiler doğrultusunda hesaplamalar yapılmıştır. Bu hesaplama örnek bir çalışma olarak detaylı çalışmaların arka planını oluşturmak üzere gerçekleştirilmiştir.

Üreticinin yetiştiricilik için kullandığı depo kendisine aittir. Üretici aile bireyleri ile hasat dönemini tamamlamakta dışarıdan başka işçi almamaktadır. Üreticinin ve aile fertlerinin tarım dışı geliri bulunmamaktadır. Mantar üretim deposu büyüklüğü yaklaşık olarak 150 m²'dir. Üretim hazır kompost ile gerçekleştirilmektedir. Kompost içinde miseller ile temin edilmektedir. Bir hasat dönemi yaklaşık olarak 70-82 gün arasında değişim göstermekte ve bir yılda ortalama 4-5 hasat dönemi gerçekleştirilmektedir. Bir hasat döneminde 7.000 kg mantar üretimi gerçekleştirmektedir. Hasat edilen mantar toptancı ve perakendeciler tarafından kilogramı 2019 yılı itibariyle ortalama 5,30 TL'den satın alınmıştır. Üreticinin maliyet oluşumu, sabit ve değişken maliyetler göz önüne alınarak hesaplanmış, sabit maliyetler Çizelge 5'te değişken maliyetler ise Çizelge 6'da gösterilmiştir.

Çizelge 4: Küçük Aile İşletmesinin Sabit Maliyetleri

Sabit Maliyetler		
İşgücü Maliyeti*	1 Erkek (101 TL/70 gün)	7.070 TL
	1 Kadın (77 TL/70 gün)	5.390 TL
Toplam İşgücü Maliyeti		12.460 TL
Amortisman Maliyeti **	Sırt Pompası (200 TL/5yıl)-%20	7.77 TL
	Sulama Sistemi (700 TL/10 yıl)-%10	13.61 TL
	Soğutma Sistemi (10000/10 yıl)-%10	129.70TL

Aspiratör - Higrometre - Termometre(1000/10 yıl)-%10

19.44 TL

Toplam Amortisman Maliyeti

170.52 TL

Toplam Sabit Maliyet

12.630,52 TL

*İşçilik ücretleri TUIK 2019 verilerine göre Antalya ilinde mevsimsel işçilere ödenen günlük ücret doğrultusunda hesaplanmıştır. Üreticiler sadece mantar üretiminde çalışmaktadır. İşçilik ücretini reel olarak kazanmamaktadır.

** Amortisman giderleri yıllık olarak alınmıştır. Mantar üretim tesisi için alınan ekipmanların amortisman giderleri ayrılmamaktadır. Ekonomik ömrü dolduğu zaman makine alımı yapılmaktadır.

Sabit maliyet; belli bir üretim dönemi içinde üretimden bağımsız şekilde ortaya çıkan, üretim miktarındaki değişimlere karşı duyarsız olan maliyet türüdür (Kepçe, 2020). Sabit maliyet çalışma kapsamında işçilik gideri ve amortisman gideri olarak nitelendirilmiştir. İşçilik giderinin sabit maliyet olarak değerlendirilmesinin sebebi, üreticinin mantar yetiştiriciliği dışında herhangi bir tarımsal faaliyet veya tarım dışı gelirin olmamasından kaynaklıdır. Tarımsal işletmeler yapısı gereği Türkiye’de aile işletmesi olarak faaliyet göstermektedir. Fakat üreticilerin mantar üretimi yapmadığı ve asgari ücret düzeyinde bir işte çalıştığı hesap edildiğinde 2019 yılı asgari ücret tutarının aile geçim indirimi dahil 2.020,9 TL, olduğu bilinmektedir. Bu durumda tek bir üreticinin günlük ücreti 67,39 TL’dir. İki üreticinin bir hasat dönemi yani 70 gün için vazgeçmiş olduğu alternatif maliyeti 9.430,86 TL’dir.

Korkuteli ilçesinden seçilmiş olan tek üretici de yapısal olarak Türkiye’de faaliyet gösteren diğer işletmeler ile benzer özellikleri taşımaktadır. Bu nedenle seçilen üretici üretim için kullandığı materyaller için amortisman payı ayırmamaktadır. Amortisman tutarı kullanılan materyallerin bugünkü fiyatları üzerinden normal amortisman yöntemi kullanılarak varsayıma dayalı olarak hesaplanmıştır. Sırt pompası için yararlı ömür 5 yıl üzerinden hesaplanmıştır ve amortisman oranı %20’dir. Sulama sistemi, soğutma sistemi ve diğer üretim ekipmanları için yararlı ekonomik ömür 10 yıl üzerinden hesaplanmış ve amortisman oranı %10’dur. Çizelge 5’te yer alan amortisman tutarları 70 gün yani bir hasat dönemi için hesaplanmıştır.

Çizelge 5: Küçük Aile İşletmesinin Değişken Maliyetleri

Değişken Maliyet		
Üretim Maliyeti	Kompost Maliyeti (25ton-0,80 krş./kg)	20.000 TL
<u>Toplam Üretim Maliyeti</u>		<u>20.000 TL</u>
Yakıt Maliyeti	Su Maliyeti	125 TL
	Elektrik Maliyeti	4500 TL
<u>Toplam Yakıt Maliyeti</u>		<u>4.625 TL</u>
Diğer Maliyetler	Tarımsal İlaç Maliyeti	500 TL
	Kompost Nakliye Maliyeti	200 TL
	Makine Bakım Maliyeti	50 TL
<u>Toplam Diğer Maliyet</u>		<u>750 TL</u>
<u>Toplam Değişken Maliyet</u>		<u>25.375 TL</u>

Değişken maliyet; üretim hacmindeki değişimlere paralel olarak değişim gösteren maliyet türüdür. Üretim miktarı azaldıkça değişken maliyetler azalmakta, üretim miktarı arttıkça değişken maliyetler artmaktadır. Fakat üretim miktarı ne olursa olsun birim değişken maliyet tutarı sabit kalmaktadır (Kepçe, 2020). Mantar yetiştirmek için organik madde açısından zengin bitkisel materyalin belirli bir yöntemle parçalanarak, elde edilen yetiştirme ortamı kompost olarak isimlendirilmektedir (MEB,2012). Çalışmanın amacı doğrultusunda işletmede kompost hazırlama platformu bulunmamaktadır. Kompost ilçede bulunan kompost firmalarından temin edilmektedir. Torba ile temin edilen kompost içinde misel ile satın alınmaktadır. Bir hasat dönemi için işletme 150 m² deposuna 25 ton kompost satın alımı gerçekleştirmektedir. Ayrıca yörede kompost firmalarının nakliye hizmeti bulunmamaktadır. Üretici nakliye ücreti ödemektedir. Bu ücret maliyet hesaplamasında diğer maliyetler kalemine eklenmiştir.

Mantar yetiştiriciliğinde üretim ortamını ve materyalleri temizlemek için formaldehit kullanılmaktadır. Ayrıca hastalıklarla ve zararlılarla mücadele içinde içeriğinde Azadirachtin, Prochloraz (prochloraz ve 2,4,6-trichlorophenol grubunu içeren metabolitleri toplamı; prochloraz cinsinden) aktif madde bulunan ilaçlar ruhsatlı olarak kullanılmaktadır (Anonim, 2020e). Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından yapılan denetlemeler sonucunda bu maddeler dışında aktif madde içeren madde kullanımı tespitinde yetiştirici, üretim alanının kapatılması ya da para cezası ile cezalandırılmaktadır. Üretici tarafından bir hasat döneminde kullanılan ilaç maliyeti, diğer maliyet kalemine eklenmiştir.

Çizelge 6: Küçük Aile İşletmesinin Maliyet Hesaplaması

Birim Satış Fiyatı * Satış Miktarı	= Toplam Gelir
5.30 TL*7.000 KG	= 37.100 TL
Toplam Değişken Maliyet / Satış Miktarı	= Birim Değişken Maliyet
(25.375 TL)/(7.000 KG)	= 3,63 TL
Toplam Sabit Maliyet + (Satış Miktarı* Birim Değişken Maliyet)	= Toplam Maliyet
12.630,52 +(7.000 KG *3.63 TL)	= 38.040,52TL
Toplam Gelir- Toplam Maliyet	= Brüt Kar/Zarar
37.100 TL - 38.040,52 TL	= -940,52

İşletmenin toplam maliyeti toplam gelirinden daha az olduğu için üretici mantar üretiminde zarar etmektedir. Fakat üretici işçilik maliyetini hesaba katmadığı ve reel olarak işçilik maliyeti ödemediği için zarar ettiğini fark etmemektedir. Üretici, İki kişi için 12.460 TL olarak hesaplanan işgücü maliyetini kar olarak nitelendirmektedir. İki kişinin asgari ücretle çalıştığında elde edeceği 9.430,86 TL ücretten daha fazla kazanması üretime devam etmesine neden olmaktadır. Asgari ücretle çalıştığında elde ettiği gelirden, 2.088,62 TL daha fazla kazanıyor olmak üreticiye cazip gelmektedir.

Çizelge 7 : Küçük Aile İşletmesinin Başa Baş Noktası Analizi

(Sabit Maliyet) / (Birim Fiyat-Birim Değişken Maliyet)	= Başa Baş Noktası (Miktar)
--	------------------------------------

$$(12.630,52)/(5.30 \text{ TL}-3.63 \text{ TL})$$

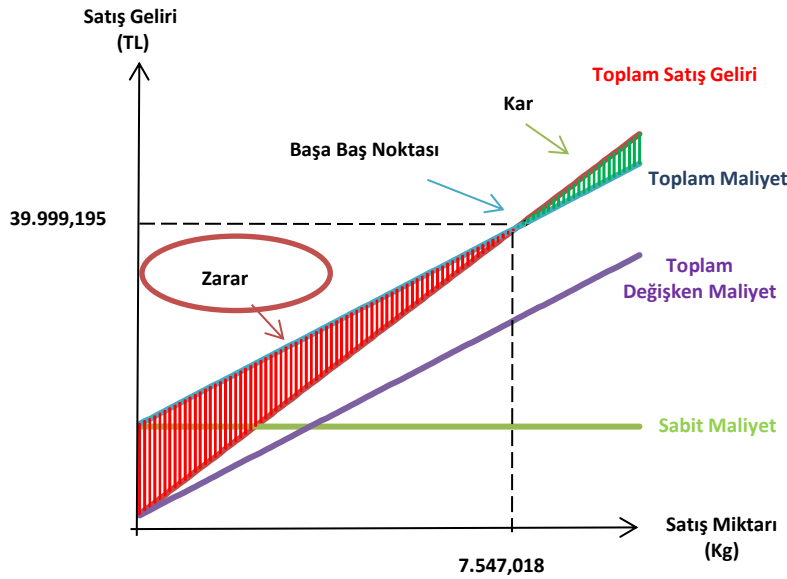
$$= 7.547,018\text{KG}$$

$$(\text{Sabit Maliyet}) / (1 - ((\text{Birim Değişken Maliyet}) / (\text{Birim Fiyat})))$$

$$= \text{Başa Baş Noktası (Fiyat)}$$

$$(12.630,52)/(1-((3.63 \text{ TL})/(5.30 \text{ TL})))$$

$$= 39.999,195\text{TL}$$

Şekil 4:Küçük Aile İşletmesinin Başa Baş Noktası Analizi Grafıksel Gösterim

İlçede mantar yetiştiriciliği yapan tek üretici maliyet bilgileri doğrultusunda Başa baş noktasının miktar ve tutar bazında hesaplaması Çizelge 8’de verilmiştir. Başa baş noktasının grafik ile gösterimi ise Şekil 4’de yapılmıştır. Yapılan hesaplamalara göre üretici 25 ton kompost ile 150 m² üretim alanında 1 hasat döneminde yaklaşık 7 ton kültür mantarı elde etmektedir. Üretici 1 kg mantar satış fiyatının 5,30 TL olduğunu belirtmiştir. Bu durumda üreticinin tüm ürününü sattığında elde ettiği toplam gelir 37.100 TL’dir. Yapılan hesaplamalar sonucunda 39.999,195TL satış geliri ve 7.547,018KG üretim gerçekleştirdiği noktada kar eşiğine ulaşmaktadır. Bu durumda üreticinin kara geçiş noktasına ulaşabilmesi için üretim hacminin 547,018 kg, satış gelirinin ise 2899,195 TL artması gerekmektedir. Bu durumda üretici üretim miktarı ve satış geliri açısından kara geçiş noktasına dahi ulaşamamaktadır ve zarar etmektedir.

4. Sonuç ve Öneriler

Türkiye’de mantar sektörü hızlı bir şekilde büyümektedir. Türkiye’de mantar üretimini %70 oranında Akdeniz Bölgesi karşılamaktadır. Akdeniz Bölgesi’nde mantar üretiminin %80’i Antalya ilinde yapılmaktadır. Antalya ilinin %96 mantar üretimini ise Korkuteli ilçesi sağlamaktadır. Üretici gider hesaplamalarında işçilik için maliyet hesabı yapmamaktadır. Başa baş noktası toplam üretim miktarına yakındır. Bu nedenle üretici karı azdır. Üretici kar oranı tarımsal sürdürülebilirlik için düşüktür.

Kompost gideri üreticinin katlandığı en büyük maliyettir. Bu nedenle üretici birlikleri kurularak kompost üretimi yapılabilir devlet ise bu konuda teşvikte bulunabilir. Mantar toprak gereksinimi olmadan yetiştirilebilen

bir sebze olması nedeni ile toprak verimi az olan bölgelerde üretim teşvik edilebilir. Mevcut üretici çiftçi kayıt sisteminde kayıtlı olmasına rağmen tarımsal desteklerden (doğrudan gelir desteği, fark ödemesi, telafi edici ödemeler ve tarım sigortası ödemeleri) yararlanamamaktadır. Mevcut üreticilerin tarımsal faaliyet devamlılığını sağlayabilmek için desteklemeler yapılabilir. Girdi desteği sağlanarak girdi maliyetleri düşürülebilir.

Ayrıca, üreticilerin tarım sektörünün pek çok faaliyet alanında olduğu gibi kendi emek giderini maliyet olarak değerlendirmesi gerektiği hususunda bilgilendirilmesi ve üretim kararlarını buna göre vermesinin teşvik edilmesi gerekmektedir. Bu hususta da üretici örgütlülüğü ve kamu kurumu temsilcilerinin bilgilendirme çalışmalarının gerekliliği tek üretici örneğinden hareketle dahi anlaşılmaktadır. Ülke mantar arzının önemli bir kısmını sağlayan Antalya ili Korkuteli ilçesinde Mantar Üreticileri Birliği 2005 yılında kurulmuştur (Can,2009). 2012 yılında Korkuteli Mantar Üreticileri Birliğine kayıtlı üye sayısının 94 üretici olduğu bilinmektedir. (Antalya Valiliği Tarım İl Müdürlüğü, 2011). 2013 yılı nisan ayında mantar üreticileri birliğinin mahkeme kararı ile kapatıldığı Korkuteli ilçesinin yerel gazetesinde beyan edilmiştir. (Anonim, 2020f).24.06.2005 tarihinde, 51 tescil numarası ile tescil edilen ve faaliyete başlayan Korkuteli ilçesi mantar üreticileri birliği, 02.10.2012 tarihinde Korkuteli Sulh hukuk Mah.2011/523 esas ve 2012/420 sayılı kararı ile feshedilmiştir, Tarım ve Orman Bakanlığı kayıtlarından düşürülmüştür (Anonim, 2020g). 2013 yılı nisan ayında mantar üreticileri birliğinin mahkeme kararı ile kapatıldığı Korkuteli ilçesinin yerel gazetesinde beyan edilmiştir (Anonim, 2020f). Türkiye açısından mantar üretiminin başkenti olarak nitelendirilen Korkuteli ilçesinin, üretim potansiyeli de göz önünde bulundurulduğunda, üretici örgütlenmesinin gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Üretici birliğinin tekrar kurulması amaçları doğrultusunda faaliyet göstermesi, ürün kayıtlılığının sağlanması, , ürün kalitesinde standartlaşma, danışmanlık hizmeti, teknik destek, üretici ve pazar arasındaki koordinasyonun sağlanması ve üreticinin en fazla problem yaşadığı girdi olan kompost temininde yönlendirici tutum açısından oldukça önemlidir.

Kaynakça

- Anonim, 2020a: <http://www.fao.org/faostat/en/#data/QC> (Son erişim tarihi: 02.05.2020).
- Anonim, 2020b: <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr> (Son erişim tarihi: 02.05.2020).
- Anonim, 2020c: <https://www.turktob.org.tr/tr/korkutelinde-mantar-katkisi-90-milyon-lira/14112> (Son erişim tarihi: 23.05.2020).
- Anonim, 2020d: <http://www.turktarim.gov.tr/Haber/227/turkiyenin-mantar-baskenti-korkuteli>. (Son erişim tarihi: 17.07.2020).
- Anonim,2020e: <https://bku.tarim.gov.tr/MRLUrunKoduAdBilgileri/Details/55> (Son erişim tarihi: 17.07.2020).
- Anonim.2020.f: <https://www.korkuteligundem.com/haber-13068-Sok-Mantar-Ureticileri-Birligi-kapandi.html> (Son Erişim Tarihi: 20.07.2020)
- Anonim,2020g:<https://www.tarimorman.gov.tr/TRGM/Belgeler/%C3%9Cretici%20Birlikleri%20G%C3%BCncel%20Liste.xls> (Son Erişim Tarihi: 20.07.2020)
- Antalya Valiliği Tarım İl Müdürlüğü. (2011). *Antalya Tarım Master Planı*. Kutlu Avcı Ofset Ltd. Şti. s 105.
- Atmaca, M. İlbay, E. M. (2004). Pleurotus Spp Yetiştiriciliğinde Yetiştirme Ortamının Değişik Miktar ve Şekillerde Paketlenmesinin Verime Etkisi Üzerine Bir Araştırma. *Türkiye VII Yemeklik Mantar Kongresi. Akdeniz Üniversitesi Korkuteli Meslek Yüksek Okulu, Antalya Korkuteli*, 73-76.
- Can. İ. (2009). *Korkuteli'nin (Antalya) Beşeri ve EkonomikCoğrafyası*. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalı Coğrafya Öğretmenliği Bilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi.Konya. 139
- Çandır, A. (2014). *Antalya Ticaret Borsası*, Antalya.
- Demir Y, Uzun A. (1998), Karadeniz Bölgesi Kültür Mantarı (Agaricus bisporus) Yetiştiriciliğinin Mevcut Durumu, Sorunları ve Üretim Tesislerinin İyileştirilmesine Yönelik Öneriler. *Turkish Journal of Agriculture and Forestry*. (22).273-279
- Demir, H. (2010). Sağlığımız İçin Mantar Tüketin. *Hasad Gıda*. 14-15
- Eren E. (2013). Kültür mantarı yetiştiriciliği ve ekonomisi. *Tarım Türk Dergisi*, 13 : 20-23.

- Erkan, E. ve Pekşen, A. (2016). Türkiye’de Kültür Mantarı Sektörünün Durumu ve Geleceğine Bakış. *Türk Tarım - Gıda Bilim ve Teknoloji Dergisi* 4(3): 189-196.
- Erkan, E. ve Pekşen, A. (2019). Türkiye’de Kültür Mantarı Üretimi ve Teknolojik Gelişmeler. *Mantar Dergisi/The Journal of Fungus*, 10(özel sayı). 225-233.
- Günay, A. (2004). Ben ve Anılarımda Mantar Yetiştiriciliği. *Türkiye VII Yemeklik Mantar Kongresi. Akdeniz Üniversitesi Korkuteli Meslek Yüksek Okulu*, Antalya Korkuteli, 5-11.
- Hepşen A.(2020) İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi İşletme Lisans Programı İşletme Finansına Giriş Ders Notu <http://auzefkitap.istanbul.edu.tr/kitap/kok/isletmefinansinagiris.pdf> (Son erişim tarihi: 17.07.2020)
- Kepçe, N.(2020).İstanbul Üniversitesi Açık Ve Uzaktan Eğitim Fakültesi İşletme Lisans Programı Yönetim Muhasebesi Ders Notu <http://auzefkitap.istanbul.edu.tr/kitap/kok/yonetimmuhasabesi.pdf> (Son erişim tarihi: 17.07.2020)
- Milli Eğitim Bakanlığı,(2012). *Kültür Mantarı Yetiştiriciliği*. Tarım Teknolojileri, Ankara.
- Milli Eğitim Bakanlığı,(2011). *Kültür Mantarı Yetiştiriciliği*. Bahçecilik, Ankara.
- Özdemir, C.(2010). *Mantar Yetiştiriciliği*. Samsun İl Tarım Müdürlüğü Çiftçi Eğitimi ve Yayım Şubesi. Samsun, 5.s
- Palia, Aspy P.(2008). “Target Profit Pricing With the Web-Page Breakeven Analysis Package”, *Developments in Business Simulation and Experimental Learning*, 35, pp. 197-204.
- Polat, K. (2020). Türkiye’de Önemli Tarım Ürünlerinde Başabaş Analizi. Tarım Ekonomisi ve Politika Geliştirme Enstitüsü <http://www.tarimarsiv.com/wp-content/uploads/2017/04/593-598.pdf>. (Son Erişim Tarihi: 17.07.2020)
- Sümer, S.(1987). *Türkiye’nin Yeniden Mantarları*. Ersu Matbaacılık, İstanbul, 9 s.
- Şen, S., Yalçın, M. (2010). Dünya Ve Türkiye’de Kültür Mantarcılığı Ve Geliştirilmesi. *III. Ulusal Karadeniz Ormancılık Kongresi 20-22 Mayıs 2010*. Cilt: III, 1208-1216
- Tandoğan, U. (2015). Stratejik Maliyet Yönetiminde Başabaş Noktası Ve Değer Zinciri Analizi İle İşletme Fonksiyonlarının Performans Ölçümü: Yemek Fabrikası Örneği. *Journal of Faculty of Economics and Administrative Sciences*. XVII(1). 11-18.

ÖYUN TEORİSİ VE TARIM EKONOMİSİNDE UYGULAMALARI

Huseyin OZEN

Akdeniz Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi A. B. D., Antalya, Türkiye

Doçent Dr. Rahmiye Figen CEYLAN

Akdeniz Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi A. B. D., Antalya, Türkiye

ÖZET

Oyun Teorisi temelini 1921’ de Emil Borel’ in attığı ve Neumann ve Morgenstern’ in “The Theory of Games and Economic Behaviour” kitabıyla bütünlük kazanan bir strateji disiplini. 1950 yılında John Forbes Nash’ in “Nash Dengesi”ni bulmasından sonra mikroekonomi için oldukça önemli bir karşılaştırma yöntemi olmuştur. Sosyal bilimlerin hemen her dalı ve matematik dallarında da aktif olarak kullanılmaktadır.

Kuramın tarım ekonomisinde kullanımı ise oldukça zayıf kalmıştır. 1950 sonrasında çiftlik yönetimi ve üretici davranışları üzerinde çalışmalar artsa da yetersizdir. Son yıllarda liberalleşme çerçevesinde makroekonomide de sıfır toplamlı oyunlar (pareto etkin oyunlar) üzerine çalışmalar yapılmaya başlanmıştır.

Bu çalışmada oyun teorisi çerçevesinde tarım ekonomisi ile alakalı örnek olabilecek 15 (On beş) çalışma incelenmiştir. İncelenen çalışmalar sonucunda tarım ekonomistleri için kuramın çalışmaya oldukça elverişli olduğu söylenebilir.

THE GAME THEORY AND APPLICATION IN AGRICULTURAL ECONOMICS

ABSTRACT

Game Theory is a strategic discipline founded by Emil Borel in 1921. The Theory of Games and Economic Behaviour is a first completely book are written by von Neumann and Morgestern. It is very significant comparison method for microeconomy, after John F. Nash found Nash Equilibrium in 1950, is used most of the social science branch and mathematics today.

Unfortunately the use of theory is quite weak in agricultural economics. After 1950’s, it is seen some studies for farming management and farmer’ s behaviour but not enough, indeed. In recent years, studies on zero-sum games have been started in macroeconomics because of some globalization and liberalization improvements.

In this study, 15 (Fifteen) essays that can be an example related to agricultural economics within the framework of game theory were examined. As a result of that it can be said that the theory is very suitable for agricultural economists.

GİRİŞ

Değişik düşünme kabiliyetlerine sahip olan oyuncuların oyunlarda atabilecekleri herhangi bir adımın matematiksel ifadesi Oyun Teorisi olarak adlandırılır (Camerer, 2003). Türkiye’ de kullanım alanları son yıllarda hem akademik hem de günlük hayatta oldukça genişlemiştir. Oyun teorisinin bugünkü halini alması uzun bir gelişimin sonucu olup, bu gelişim halen devam etmektedir (Sancak, 2008).

Oyun teorisinin temelleri insan davranışlarına ve insanların karşılaştıkları durumlarda yaptıkları tercihlere dayanmaktadır. Amaç maksimum kazancı ve minimum zararı elde edebilmek için optimum stratejiyi belirlemektir. Gün geçtikçe gelişen kuram bu yönüyle sadece ekonomi biliminde değil, uygulamalı matematik, endüstri, biyoloji, yönelem araştırması, mühendislik, genetik bilimler, felsefe, sosyal bilimler, bilgisayar bilimleri ve spor bilimlerinde de kullanılan bir çözüm yöntemi olmuştur (Demirci ve ark. 2019).

Bu çalışmada oyun teorisi, oyun teorisinin geçmişi, kullanım alanları ve tarım ekonomisinde oyun teorisi uygulamaları değerlendirilmiştir.

MATERYAL ve METOD

Geçmişten Bugüne Oyun Teorisi

Teorinin temellerini matematikçi Emil Borel 1921 yılında atmıştır. Ancak mevcut kuramın bir disipline dönüşmesinde Neumann ve Morgenstern’ in 1944 yılında yayınlanan “The Theory of Games and Economic Behaviour” adlı kitabı mihenk taşıdır. Teori burada analitik bir dille ilk kez açıklanmıştır (Neumann ve Morgenstern, 1944). Bunu John F. Nash (1950) tarafından Nash Dengesi tanımının ortaya konulması ve Mahkumlar Çıkmazı kavramının türetilmesi gibi gelişmeler takip etmiştir. Oyun kuramı 1960 yılından sonra matematikçilerin ilgi odağı olmaktan çıkmış, aynı şekilde iktisatçıların da ilgisini çekmeye başlamıştır (Demirci ve ark. 2019). *Quid pro quo!* deyiimi aslında konunun da kısa bir özetidir. Bunun yanında Selten (1975)’ in mükemmel denge ve Harsanyi (1967)’ nin eksik bilgi hakkında ortaya koyduğu makaleler oyun teorisi için oldukça önemlidir (Yılmaz, 2016).

Teorinin temelinde dört eleman vardır. Bunlar oyuncular, oyuncuların kurduğu stratejiler, oyuncuların kâr veya zararları ve sonuç noktası – denge noktası olarak gösterilebilir. Bu elemanların birlikte hareket etmesi oyunu oluşturur. Oyuncular kişiler, şirketler veya ülkeler olabilmektedir. Temel amaç kârı maksimize etmektir. Bunun için de oyuncular birtakım stratejilere başvurur. Rekabet söz konusudur. Herhangi kimsenin oyunun sonucu üzerinde yetkinliği yoktur.

“The Theory of Games and Economic Behaviour” isimli kitabın ekonomi alanında “Oyun” kavramını açıklamasının yanı sıra ekonomi alanında da üç önemli katkısı olmuştur. Birincisi fayda teoremine aksiyon esaslı yaklaşımın getirilmesi, ikinci olarak sıfır toplamlı oyunların detaylı bir şekilde çözülmesi, üçüncüsü

ise oyuncuların iş birliği yaptığı ve ortaklaşa oynadıkları “Cooperative Games” kavramını açıklanmasıdır (Kafadar, 2002).

John Forbes Nash’ in 1950 yılında yayınladığı “Equilibrium Points in N-Person Games” isimli tek sayfalık makalesinde açıkladığı Nash Dengesi kavramı, oyuncuların karlarını maksimize eden değerlerdir.

1) Tam Bilgili Statik Oyunlar

“İki kişi çalıntı bir malı paylaşırken yakalanıyorlar. Polis çalınan bu malı ellerinde bulundurmalarından dolayı yeterince kanıtı sahip olduğunu düşünmektedir. Gerçekte ise bu suçu işlediklerine dair kanıtı sahip değildir. Bu nedenle mahkumların itiraf etmelerini sağlayacak bir cezalandırma mekanizması düşünülmüştür. Mahkumlar ayrı odalarda sorgulanacaklardır. Amaç suçu itiraf ettirmektir. Savcı aralarından birisinin itiraf etmemesi ve diğerinin etmesi durumunda itiraf edenin bir yıl, etmeyenin beş yıl hapis yatacağını söylemektedir. Her ikisi de itiraf ederse kanıtı gerek kalmayacağından iki suçlu da tutuklanacak ve dört yıla cezalandırılacaktır. Eğer her ikisi de itiraf etmezse savcı sanıkları malı çalmakla suçlayamayacak, çalıntı mal bulundurmaktan tutuklayıp ikişer yıl mahkumiyetle yargılayacaktır. Savcı bütün teklifleri ayrı odalardaki suçlulara iletir.” Oyun Axelrod (1980)’ den uyarlanmıştır.

Çizelge 1: Mahkumlar Çıkmazı Oyunu Tablosu

	İtiraf etme	İtiraf et
İtiraf etme	-2, -2	-5,-1
İtiraf et	-1,-5	-4,-4

Tabloya bakıldığında problemin Nash Dengesinin (itiraf etme, itiraf etme) (-2, -2) şeklinde olduğu görülmektedir.

Cournot Rekabet Modeli Nash Dengesi Kavramının temelini oluşturan modeldir. Cournot ilk olarak firmaların birbirleriyle olan etkileşim ilişkisine bakmıştır. İki firma arasındaki rekabetten doğan üretim dengesinin varlığına işaret etmiştir. Bu dengenin Nash Dengesi olduğunun düşünülmesi aslında çok eski değildir ve Nash’ in kendisi de Cournot’ tan haberi değildir. Leonard (1944) tarafından yapılan bir çalışma bu bağlantıyı kurar ve ondan sonra da Cournot Modeli iktisadi analizin ayrılmaz bir parçası haline gelir.

Bir endüstrideki firmaların kendi aralarındaki rekabeti genelde miktar, fiyat ve malın niteliği üzerinden gerçekleşir. Bu model miktar rekabetini esas almaktadır. Modelin ispatı sonucunda çıkan miktar – fiyat denge noktası $(\frac{1}{(n+1)}; \frac{n}{(n+1)})$ olarak gösterilir. Bu denge noktası Nash Dengesidir (Leonard, 1994).

Fiyat rekabetinin mümkün olmadığı durumlarda firmalar, “kuruluş yeri” tercihlerine göre daha çok pazar payına sahip olmak suretiyle daha fazla tekel gücü elde edebilmektedir (Serim, 2017). Hotelling’ in piyasayı doğru bir

şeklinde tanımlayarak anlattığı mekânsal rekabet modeli şu şekilde özetlenebilir: A ve B olmak üzere iki firmanın olduğu modelde, firmaların üretim maliyetleri ve taşınma oranları sabittir. Tüketiciler doğru boyunca dengeli bir şekilde dağılmışlardır ve firmaların malına olan taleplerinin fiyat esnekliği sıfırdır. Cournot varsayımları geçerli olan modelde, bir firma stratejisini değiştirirken, diğer firmanın stratejisini değiştirmeyeceği varsayılmaktadır. Fiyat sabit varsayıldığı için, firmalar ancak kuruluş yerlerini değiştirerek daha çok pazar payına sahip olabilmektedir. Model sonucunda ortaya çıkan denge noktası bir Nash Dengesini belirtir. Dengeye kârlar pozitifdir ve ulaşım maliyetleriyle birlikte artar (Hotelling, 1929).

Aumann (1976), yapmış olduğu çalışmada inançların tutarlılığı konusunda oyuncuların beklentilerinin birbirine uyumlu olamayacağını belirtmiştir. İki oyuncunun da rasyonel olması durumunda ancak farklı bilgilere ve farklı kanıtlara sahipse anlaşmalarını söz konusudur. Aksi halde iki taraf da kazancı eşit paylaşmayı uygun görecektir.

2) Karma Stratejili Statik Oyunlar

Karma Stratejili Oyunlara örnek olarak “Para Oyunu” verilebilir. Gibbons (1992)’ dan uyarlanan bu oyunda iki kişi aynı anda ellerindeki bir madeni parayı havaya attıktan sonra paraların yazı veya tura mı geldiğini birbirlerine göstereceklerdir. Eğer paraların aynı tarafı gelirse ikinci oyuncu, birinci oyuncuya bir lira verir. Eğer farklı tarafları gelirse (Yazı – Tura, Tura – Yazı) birinci oyuncu, ikinci oyuncuya bir lira verir.

Çizelge 2: Eşleşen Paralar

	<i>tura</i>	<i>yazı</i>
<i>tura</i>	1, -1	-1, 1
<i>yazı</i>	-1, 1	1, -1

Bunda oyuncuların çıkarları birbirlerine tamamen zıttır. Birinci oyuncu, diğeri ile aynı hareketi isterken, diğeri de bunun tamamen zıttını istemektedir. Mevcutta Nash Dengesi yoktur. Çünkü birisi için kötü olan hamle, diğeri için iyidir. Oyuncuların stratejileri kârlarını maksimize edecek şekilde ve mevcuttaki olasılıklar dahilinde en iyi strateji olacaktır. Bu tip oyunlar bu yönüyle *Sıfır Toplamlı Oyunlar* ve *Pareto Etkin Oyunlar* olarak da adlandırılır.

3)Dinamik Oyunlar

Statik oyun her oyuncunun aynı anda hareket ettiği ancak birbirlerinin hareketini gözlemleyemediği oyundur. Bu oyunlarda oyuncular hareketlerini seçer. Oyun sonunda oluşan hareket profili ile her bir oyuncunun elde ettiği fayda düzeyi belirlenir. Fakat oyunların hepsinde stratejik etkileşim gerçekleşmez. Çok sayıda oyunda

oyuncuların hareketinde bir ardısallık, yani hareketlerin sırayla gerçekleştiği durumlar söz konusu olabilir. Belirli bir ardısallık gösteren oyunlara dinamik oyun denilmektedir (Yılmaz, 2016).

İki ülkenin gümrük politikaları ve aralarındaki uluslararası rekabet sıfır toplamlı oyun olarak modellenebilir. Ülkelerdeki toplam mal miktarı, piyasa fiyatı, tüketim ve ihracat miktarı, gümrük vergisi maliyetleri gibi değerler kullanılarak ülkelerin toplam refah fonksiyonları belirlenebilir. Buradan toplam refah fonksiyonunun ve toplam refah fonksiyonundan türetilen çeşitli fonksiyonların eğimi Nash dengesini verecektir. Bu denge sayesinde ülkelerin refahını maksimize eden optimal ihracat miktarı, yerli tüketim miktarı ve gümrük tarife oranları bulunabilir.

Bunların içinde diğer önemli oyun grubu tekrarlı oyunlardır. Bunlarda hareket zaman içinde oyuncuların karşılıklı olarak tekrar tekrar oynamalarıyla gerçekleşir. Kurallar genelde her aşamada muhafaza edilir ve tek değişen şey zaman ilerledikçe artan tarihtir. Tekrarlı oyunlar sürekli tekrardan oluşan bir dizi şeklindedir. En iyi örnek olarak minmax ve maxmin fayda düzeyleri olan oyunlar verilebilir.

İş birliğini teşvik eden stratejileri düşündüğümüzde maksimum cezalandırma stratejilerinin ne olduğu gündeme gelmektedir. Minmax strateji fikri bu anlamda faydalıdır. Minmax stratejisi iş birliğine yanaşmayan oyuncuyu mümkün olan en ağır cezalandırmayı öngörür. Bunun iş birliğini yapan açısından karşılığı ise kendisini cezadan korumaktır.

Minmax ve maxmin stratejilerinin önemi direkt olarak en iyi teklifleri tahmin etmekten ziyade, stratejilerin fayda düzeylerini nasıl etkilediğinin sınırlarını görebilmektir. Bu stratejilerin doğru grafikleriyle, analitik geometri ile uygulanması oldukça isabetli sonuçlar vermektedir.

BULGULAR VE TARTIŞMA

Oyun Teorisinin Tarım Ekonomisinde Uygulamaları

Oyun teorisi tarım ekonomisinde uygulamalarının çok fazla olmadığı bir konudur. Buna göre;

a-Bütün oyuncular kararlarını alırken rasyonel düşünmektedirler.

b-Bütün oyuncular alacakları kararda karlarını maksimize etmek amacındadır.

c-Her oyuncu rakibinin potansiyel stratejilerinin, çıktılarının ve faydalarının farkındadır.

Özellikle tarımda hava durumu gibi faktörler oyun teorisinin uygulanmasını oldukça etkilese de bu durum çeşitli yöntemlerle bertaraf edilebilir.

Bu teorinin tarım ekonomisinde uygulamaları denildiğinde genelde akla 0 (Sıfır) toplamlı oyunlar gelir. İki kişinin (A_1 ve A_2) faydalarının toplamının 0 (Sıfır) olduğu bir oyun düşünüldüğünde bir kişinin faydası arttığında diğerinin faydasının azaldığı oyunlar bunun tipik örneğidir.

$$A_1 + A_2 = 0$$

Kuram özellikle tarım politikalarının belirlenmesinde, tarımsal hasılatın içinde bulunduğu detaylı analizlerde, üreticilerin davranışında, kurulan işletmelerin maksimum verim alacak şekilde kurulmasında ve üreticilerin karar verme mekanizmasında oldukça işlevli bir alan sunmaktadır. Makroekonomide ülkelerin birer oyuncu gibi değerlendirilip optimum stratejilerinin belirlenmesi de tarım politikaları, gümrük tarifeleri vb. için oldukça önemlidir.

Dillon (1962) tarım ekonomisinde oyun teorisi uygulamalarının neler olduğunu ve önümüzdeki süreçte nasıl uygulamalar yapılabileceğini incelemiştir. Yaptığı çalışmada oyun teorisi uygulamalarının üreticilerin pazardaki davranışları, iklimin üretime etkisi, üreticilerin yeniliklere açılabilmesi, ürünlerini pazarlayabilmesi ve şirketlerle üretici hane halkının ilişkisi üzerine uygulanabileceğini göstermiştir.

Durmanov ve ark. (2019) yapmış olduğu çalışmada örnek olarak alınmış olan örtü altı ve açık alanda sebze yetiştiriciliği üzerinde Oyun Teorisi uygulamalarını incelemiştir. Çalışmanın sonucunda ekonomik süreçteki mevsim faktörü, mevcut stokların bilimsel yönetimi, tüketim ve talebin modellenmesi ve bunlara bağlı matematiksel hesaplamaların özel dikkat gerektirdiği sonucu çıkartılabilir.

Eshwaran ve Kotwal (1985) yaptığı çalışmada tarımsal kiralama – icar kavramını incelemiştir. Bu kavram için oyun teorisi temel alınmış, emek yönetimi ve piyasa koşullarında üretim kararları verme yetileri baz alınmıştır. Bu çalışmada yapılan analizlerle sanayileşmiş ülkelerdeki benzer durumların karşılaştırılması ilginç sonuçlar vermektedir. Ayrıca analizler benzer şekilde sınır ötesi teknoloji transferlerini, kiracılık ve benzeri düzenlemeleri, çok uluslu şirketler tarafından sözleşmelerle sahip olunan yan kuruluşları, yerel ve çok uluslu şirketler arasındaki ortak girişimler arasındaki ilişkiyi de açıklayabilmektedir.

Hatunoğlu (2014) yapmış olduğu çalışmada A. B. D' de yaşayan üreticilerin çelişkili durumlarda nasıl davrandıklarını anlayabilmek için bir model oluşturmuştur. Bu çalışmanın kavramsal çerçevesi ve teorik sonuçları, bölgelerin siyasi yapısının karmaşıklığını ve çiftçilerin ampirik verilerle oylama güdüsünü açıklamaktadır.

Horowitz ve ark. (1996) yaptıkları çalışmada 1994 yılında John Forbes Nash' in ekonomi dalında kazandığı Nobel Ödülü' nden sonra popülaritesi artan Oyun Teorisi uygulamalarının tarım ekonomisi üzerinde hangi konularda uygulanabileceğini araştırmıştır. Ayrıca örnek bir arazi sahibi – kiracı modeli üzerinden uygulama yapılmıştır. Model üzerinde pazarlık stratejileri gösterilmiştir.

McCluskey (2000) tarafından yapılan çalışmada sağlıklı, güvenli ve çevre dostu olan gıda ürünlerine olan talebin artmasına paralel üreticilerin organik ve kalite açısından diğer farklılaştırılmış gıdaları pazarlaması ve sonuçları ele alınmıştır. Bu çalışmada açıklanan modelde yüksek kaliteli ürünlerin devamlılığı için tekrar satın alma ilişkilerinin ve izlenebilirliğin gerekli olduğu görülmektedir.

Podimata ve ark., (2015) yaptığı çalışmada suyun en çok kullanıldığı alan olan tarımda paydaşlar arasındaki çatışmaların çözülebilmesi için oyun teorisinin kullanılabilmesi ve bunun işlevselliği literatürlerle desteklenerek anlatılmıştır.

Khachaturyan (2017) yapmış olduğu çalışmada Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan' dan geçen Kura – Aras Nehri' nin sularının paylaşımı hakkında birbiriyle bağlantılı oyunlar üzerinden modeller oluşturmuştur. Çalışmanın sonucu, iş birliği ve uyumun refahı artırdığını ve bunun teşvikle uyumlu olduğunu göstermektedir.

Özer ve Özçelik (2011), yaptıkları çalışmada pamuk bitkisine ait İzmir Ticaret Borsası' ndan alınan on yıllık verileri kullanmışlardır. Bu verilerin ışığında doğrusal programlama modeli ile iki ayrı model kurulmuş olup, birinci modelde cari fırsat maliyeti dikkate alınmıştır. İkinci modelde ise nispi fiyat maliyeti dikkate alınmıştır. Her iki modelde elde edilen satış zamanı sonuçları 2006 – 2007 yılı üretim dönemine uygulandığında birinci modele göre satış yapılması durumunda üreticilerin %7,64 oranında fiyat avantajı sağlayacakları görülmüş, ikinci model sonucunda da bu avantajın %0,60 olacağı tespit edilmiştir.

Özkan ve Akçaöz (2001), yaptıkları çalışmanın iki amacı olduğunu belirtmişlerdir. Birinci amaç oyun teorisinin doğrusal programlama ile ilişkisini göstermektir. Diğer amaç ise oyun teorisinin tarla bitkilerine uygulanmasıdır. Bu çalışmada en kötü koşullarda beklenen en yüksek gelir düzeyi oluşturulan modelle belirlenmiştir. Brüt ürün değeri açısından yer fıstığı ve pamuğun en yüksek değişkenlik katsayısına sahip olduğu, nohutun ise en düşük katsayıya sahip olduğu bulunmuştur.

Roe ve Johnson (1990), çalışmalarında Avrupa Birliği ve Amerika Birleşik Devletleri arasındaki tarımsal ticareti irdelemiştir. Çalışmada Uruguay Round' la birlikte liberalleşmesi beklenen ticaret üzerinden baskın stratejiler belirlenmiş ve bu doğrultuda çıkarımlar yapılmıştır.

Şahin ve Yıldırım (2009) yaptığı çalışmada tavuk yetiştiricilerinin optimal satış zamanlarını belirlenmiştir. Yapılan çalışma sonucunda Ağustos en düşük regret kriterine sahip ay olarak belirlenmiş olup, en yüksek regret kriterli ay ise Kasım ayı olarak görülmüştür. Ayrıca bu çalışma ile bulunan sonuçlar, bireysel tavuk üreticileri için tavuk eti firmalarıyla sözleşme yaptıklarında daha rekabetçi bir pazarlık gücü için bir gösterge olabilir. Optimal satış süreleri, politika yapımcıların üreticilere aylara göre ne kadar destek sağlanması gerektiğine karar vermeleri için bir gösterge olabilir. Bu durum tahmin edilebilir ve sürdürülebilir üretim açısından önemlidir.

Uysal ve Gültekin, (2018) yaptıkları çalışma kapsamında Mersin ili çevresinde yüz altmış üç tane örtü altı üretim yapan işletme ile anket yapmışlardır. Bu anketler 2013 – 2014 üretim yılına aittir. Mevcut verilere göre işletmelerin ortalama genişliği 14,47 dekar olarak hesaplanmış olup, anketler neticesinde üreticilerin %22,70' u risk almayı seven, %77,30' u da risk almayı sevmeyen kişiler oldukları görülmüştür. Mevcut üretim desenleri oyun teorisi yaklaşımına göre yeniden düzenlenmiş, brüt karlılık risk almayı seven üreticiler için %15,55 artış; risk almayı sevmeyen üreticiler için de %8,66 artış olarak belirlenmiştir.

Walker (1959) çalışmasında oyun kuramının çiftlik planlamasında kullanılabileceğini belirtmiştir. Bu çalışma, tarımsal sorunlara çeşitli karar modellerinin uygulanmasının, çiftçilerin durumlarına uygun önerilerle sonuçlanabileceğini göstermiştir. Kurulan modellerin mekanik olarak uygulanması ve anlaşılması nispeten kolaydır. Çalışma ayrıca, kontrol edilemeyen ve öngörülemeyen doğal değişkenlerin birçok olası düzeyinin etkisini temsil eden verilere, belirsizlik altında karar vermede ilgili modellerin uygulanması için gerekli olduğunu göstermiştir.

Xu ve ark. (2020) yapmış olduğu çalışmada yoğun yönetim modeli altında Çin’deki tarımsal üretimin sürdürülebilir kalkınma ikilemine odaklanmaktadır. Oluşturulan model sonucunda maliyetlerin düşürülmesinin ve teşviklerin iyileştirilmesinin yanı sıra gruplar – oyuncular arasındaki ortak çıkarları artırmanın gerekli olduğu anlaşılmaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Matematiksel iktisadın önemli bir kolu olan Oyun Teorisi yaklaşımı mikroekonomide oldukça yer kaplayan bir kavramdır. Ayrıca makroekonomi uygulamalarında da oldukça net, saf ve yalın sonuçlar vermektedir. Tarafların arasındaki ilişkiyi modellenmesi ve sayısal verilere odaklanması oldukça önemli artılardır. Kuram ile hemen her ekonomik olgu değerlendirilebilir. Bu yönüyle teori ekonomi açısından oldukça kıymetli ve çalışılmaya değerdir.

Tarım Ekonomisinde Oyun Teorisi Uygulamaları olarak düşünüldüğünde ise literatürde çok fazla çalışma olmaması ilgi çekicidir. Yapılan çalışmalar incelendiğinde 1950 sonrasında çiftlik yönetimi ve hane halkı üzerinde yapılan incelemelerin çoğunlukta olduğu görülmektedir. Üreticilerin ürün deseni seçimleri, çiftlik yönetimleri gibi tarım ekonomisinin önemli inceleme alanlarını oluşturan kavramlar oyun teorisi yaklaşımı ile incelenmiştir. Sonrasında değişen dünya ekonomik koşulları, Uruguay Rounds ve Marakesh Görüşmeleri gibi dünya ticareti ve ekonomisi üzerinde direkt etkili olmuş oluşumlar, liberalleşme hareketleri gibi olaylar mevcut teori üzerinde yeniden düşünülmesi gerektiğini göstermiştir. 1994 yılında John Forbes Nash’ in Nobel Ödülü almasından sonra ise oldukça popülerleşen teori, tarım ekonomisi camiasında da kendisine yer bulmuştur. Ancak yine de tarım ekonomisi alanında mevcut uygulamalar dünya genelinde oldukça azdır.

Bu çalışma için yaklaşık dört yüz adet makale taranmış ve bu makalelerden geneli temsil eden on beş tane makale seçilerek değerlendirilmiştir. Dört yüz makale böyle bir tarama için azdır. Bunun sebebi dünya tarım ekonomisi literatüründe oyun teorisi çalışmalarının halen azınlıkta olmasıdır. Çalışmaya eklenen makaleler tarım ekonomisi ile alakalı çalışmalara örnek teşkil etmektedir. Bunlardan beşi Türk akademisyenler tarafından, diğerleri ise yabancı akademisyenler tarafından yapılmıştır. Bu bağlamda şunu da eklemek gerekir: Taranmış olan makalelerde Türk akademisyenlerin konuyla alakalı çalışmaları oldukça azdır.

Değerlendirme neticesinde ekonomi literatürü için önemli bir etkinliğe sahip olan oyun teorisi uygulamalarının tarım ekonomisi alanında çok da fazla kullanılmadığı görülmüştür. Bu hususta kuram, üzerinde çalışmaya oldukça müsait ve açıktır. Kullanılan yöntemlerin matematiksel olması, çalışmayı yapan kişinin hayal gücünü kullanmaya sevk etmesi gibi sebepler kullanılmama sebebini açıklayabilir.

Buna paralel olmak üzere tarım ekonomisi üzerinde çalışan Türk araştırmacıların yaptıkları araştırma ve çalışmalarda teoriyi çok kullanmamaları, dünyadaki akademisyenlerin davranışlarına paraleldir. Madalyonun diğer tarafından bakıldığında ise Tarım Ekonomisi literatürünün bu açıdan fakirliği istekli araştırmacılar için önemli bir avantaj olabilir.

KAYNAKLAR

- Aumann, Robert J. (1976), “Agreeing to Disagree”, *Annals of Statistics* 4, 1236 – 1239.
- Axelrod R., “Effectine Choice in the Prisoner’s Dilemma”, *Journal of Conflict Resolution* 24, 379 – 403.
- Camerer, C. F. (2003)., “Behavioral Game Theory”., Princeton University Press.
- Demirci E., Palancı O., (2019), *Ulusal Yazında Oyun Teorisi Üzerine Genişletilmiş Bir Literatür Taraması*, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
- Dillon, John L., (1962). *Applications Of Game Theory In Agricultural Economics: Review And Requiem*, Australian Agricultural and Resource Economics Society, vol. 6(2), pages 1-16, December.
- Durmanov, A., Tulaboev, A., Li, M., Maksumkhanova, A., Saidmurodzoda, M., Khafizov, O., (2019)., *Game Theory And Its Application İn Agriculture (Greenhouse Complexes)*. 1 – 7.10.1109/ICISCT47635.2019.9011995.
- Eshwaran M., Kotwal A.; (1985), *A Theory of Contractual Structure in Agriculture*, American Economic Association, *The American Economic Review*, Vol. 75, No. 3 (Jun., 1985), pp. 352- 367.
- Gibbons R., (1992), *Game Theory for Applied Economist*, Princeton: Princeton University Press.
- Harsanyi, John C., (1967)., “Games withincomplete imformation played by ‘Bayesian’ players, Parts I, II, III”, *Management Science* 14, 159 – 182, 320 – 334, ve 486 – 502.
- Hatunoglu, E. E., (2014)., *A Game Theory Approach to Agricultural Support Policies*. Master of Science Thesis, Graduate Faculty of North Carolina State University.
- Horowitz, J., Just, R., & Netanyahu, S. (1996). *Potential Benefits and Limitations of Game Theory in Agricultural Economics*. *American Journal of Agricultural Economics*, 78(3), 753-760.
- Hotelling, H., (1929)., “Stability in competition”, *Economic Journal* 39, 41 – 57.
- Kafadar, T., (2002)., “Stratejik Dış Ticaret Politikaları ve Teknoloji Transferi”, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Khachaturyan M., (2017), “Applying Interconnected Game Theory to Analyze Transboundary Waters: A Case Study of the Kura-Araks Basin”, retrieved by: agecon.unl.edu/cornhuskereconomics.
- Leonard R. J., (1994), “Reading Cournot, Reading Nash: The Creation and Stabilisation of the Nash Equilibrium”., *Economic Journal* 104, 492 – 511.
- McCluskey, J., (2000)., *A Game Theoretic Approach to Organic Foods: An Analysis of Asymmetric Information and Policy*. *Agricultural and Resource Economics Review*. 29. 10.1017/S1068280500001386.
- Nash John F., (1950a), “Equilibrium Points in N – Person Games”, *Proceedings of the National Academy of Sciences of The United States of America* 36, 48 – 49.

- Özer O., O., ve Özçelik A., (2010)., Pamuk Ürününün En Uygun Satış Zamanının Oyun Teorisi Yöntemiyle Saptanması, Tarım Bilimleri Dergisi, 16, 262 – 270, Ankara.
- Özkan, B., & Akcaöz, H. (2002)., Game Theory and its Application to Fields Crops in Antalya Province. Turkish Journal of Agriculture and Forestry. 26. 303-309.
- Podimata, Marianthi V., Panayotis C, Yannopulos; (2015), Evolution of Game Theory Application in Irrigation Systems, Agriculture and Agricultural Science Procedia 4, 271 – 281.
- Roe, T. ve Johnson M., (1990), Politically Acceptable Trade Compromises Between The E.C. and The U.S: A Game Theory Approach, International Agricultural Trade Research Consortium
- Sancak Y., (2008), Borsa İşlemlerinde Oyun Teorisi Kullanımı. Yüksek Lisans Tezi. Sakarya Üniversitesi. Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Sahin A., Yıldırım B, Miran C.; (2009)., "Developing Strategies For Chicken Meat Producers Against Market Prices Risks in Turkey (Game Theory Approach)", *British Food Journal*, Vol. 111 No. 9, pp. 975-987.
- Selten R., (1975), Reexamination of the perfectness concept for equilibrium points in extensive games” *International Journal of Game Theory* 4, 25 – 55.
- Serim H.; (2017), Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımların Bölge Bazında Belirleyicilerinin Yeni İktisadi Coğrafya Teorisi Kapsamında İncelenmesi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Uysal, O. ve Gültekin, U., (2018)., Planning of Greenhouse Vegetable Enterprises through Game Theory Approach in Mersin Province. *International Journal of Crop Science and Technology*. 10.26558/ijcst.428181.
- Xu, L., Zhou Z., Du J., (2020)., An Evolutionary Game Model for the Multi-Agent Co-Governance of Agricultural Non-Point Source Pollution Control under Intensive Management Pattern in China., *International Journal of Environmental Research and Public Health*., 17(7):2472.
- Von Neumann, J., & Morgenstern, O. (1944). “Theory of Games and Economic Behavior.”, Princeton University Press.
- Walker, O. L., (1959)., "Game Theory Applications in Agricultural Decisions" *Retrospective Theses and Dissertations*. 2169.
- Yılmaz E., (2016), Oyun Teorisi, Literatür Yayınları: 659, Gözden Geçirilmiş 3. Baskı.

YÖNETİM KURULU KOMPOZİSYONU VE ÖRGÜT PERFORMANSI ARASINDA BİR İLİŞKİDEN SÖZ ETMEK MÜMKÜN MÜ?

Fulya ALMAZ
Akdeniz University
ORCID: 0000-0002-1537-3278

ÖZET

Bu çalışmanın temel amacı, yönetim kurulu kompozisyonu ile örgütsel performans arasında bir ilişki olup olmadığını tartışmaya açmaktır. Gerçekte böylesi bir ilişkinin olup olmadığı varsa ne yönde bir ilişki olduğu alanyazında yapılmış olan çalışmalar üzerinden değerlendirilmektedir. Çalışma sonucunda hala pek çok araştırmacının ilgi odağı olan yönetim kurullarının örgütsel performans üzerindeki etkilerinin yönetim kurulu yapısı, yönetim kurulu büyüklüğü ve yönetim kurulu liderlik yapısı üzerinden değerlendirildiği ancak erişilen sonuçlar arasında çelişkiler olduğu tespit edilmiştir. Söz konusu çelişkiler konu ile ilgili olarak yapılan araştırmalara farklı parametrelerin dâhil edilmesine işaret etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Örgütsel performans, yönetim kurulları, kurumsal yönetim, tepe yönetim takımları.

IS IT POSSIBLE TO TALK ABOUT A RELATIONSHIP BETWEEN BOARD COMPOSITION AND ORGANIZATIONAL PERFORMANCE?

ABSTRACT

The main purpose of this study is to discuss whether there is a relationship between the composition of the board composition and organizational performance. In reality, whether there is such a relationship or not, what kind of relationship it is, is evaluated through the studies done in the literature. As a result of the study, it has been determined that the effects of the board composition, which are still the focus of attention of many researchers, on organizational performance are evaluated on the basis of the structure of the board composition, the size of the board composition and the leadership structure of the board composition, but there are contradictions between the results achieved. These contradictions point to the inclusion of different parameters in research on the subject.

Keywords: Organizational performance, board composition, corporate governance, top management teams.

1. GİRİŞ

Örgütsel performans ve örgütsel performansın belirleyici özellikleri yönetim yazınında geniş bir yer bulmuş ve kurumsal yönetim ilgili alanyazında pek çok araştırmacının dikkatini çeken bir araştırma alanı olmuştur (Gaur, vd., 2015; Carpenter vd., 2004; Anderson ve Reeb, 2003; Hermalin ve Weisbach, 1991; Bourgeois ve Eisenhardt, 1988; Smith vd, 1994; Michel ve Hambrick, 1992; Finkelstein ve Hambrick, 1990; Singh, 1986; Fama ve Jensen, 1983). Yönetim kurullarının oluşumunun örgütsel bağlam ve örgütsel çevre koşullarına bağlı

olarak değişkenlik göstermesinin (Hendry ve Kiel, 2004; Aguilera, 2005) yapılan araştırmaları çeşitlendirdiği dūřunūlmektedir. Ancak farklı iř sistemleri baz alınarak bir değerlendirme yapıldığında yōnetim kurulu yapısının genellikle kurul yapısı, kurul bŸyŸklŸęŸ, liderlik yapısı ve Ÿzelliklerine vurgu yapılarak incelendiği gōrŸlmektedir (Van den Berghe ve Levrau, 2004). Bu yapısal Ÿzelliklerin ise ŸrgŸtsel performans Ÿzerindeki etkileri pek Ÿok araştırmacının dikkatini Ÿeken bir konu olmuştur.

Bu ilhamdan hareketle sōz konusu Ÿalıřmada yōnetim kurulu kompozisyonu ile ŸrgŸtsel performans arasında bir ilişki olup olmadığının alanyazın taraması Ÿzerinden ortaya konulması amaĸlanmaktadır. Bu bağlamda Ÿncelikle yōnetim kurullarının Ÿnemi ve rolleri daha sonra alanda genel kabul gōrmŸř yōnetim kurulu yapısı değerlendirme ŸlĸŸtleri olan kurul yapısı, kurul bŸyŸklŸęŸ, liderlik yapısı ve Ÿzellikleri baz alınarak yōnetim kurulu kompozisyonu ile ŸrgŸtsel performans arasındaki bir ilişki olup olmadığı tartışılacaktır.

2. KAVRAMSAL ŸERĸEVE

2.1 Yōnetim Kurulları: Ÿnemi ve Roller

ŸrgŸtsel performans ve ŸrgŸtsel performansın belirleyici Ÿzellikleri yōnetim yazınında geniş bir yer bulmuş ve kurumsal yōnetim ilgili alanyazında pek Ÿok araştırmacının dikkatini Ÿeken bir araştırma alanı olmuştur (Gaur, vd., 2015; Carpenter vd., 2004; Anderson ve Reeb, 2003; Hermalin ve Weisbach, 1991; Bourgeois ve Eisenhardt, 1988; Smith vd, 1994; Michel ve Hambrick, 1992; Finkelstein ve Hambrick, 1990; Singh, 1986; Fama ve Jensen, 1983). Bu araştırmalar ŸrgŸtlerin temel amaĸlarının ve fonksiyonlarının anlamlandırılmasına yōnelik araştırmalardır (Hambric, vd., 2008).

İlgili alanyazın incelendiğinde kurumsal yōnetim mekanizmalarından olan tepe yōnetim takımları kompozisyonunun pek Ÿok araştırmacının ilgi odağı olduğu ve konu ile ilgili pek Ÿok Ÿalıřmanın yapıldığı gōrŸlmektedir (Van Veen vd., 2014; Wu, 2013; Liu vd., 2012; Li, 2008; Hambric ve Mason, 1984). Alanyazında tepe yōnetimin, ŸrgŸtŸn stratejilerini belirleyen yōnetim kurulu ve stratejilerin uygulamaya alınması ile gōrevli icra kurulu olmak Ÿzere iki yapıya ayrılarak incelendiği gōzlemlenmektedir. Bu konu ile ilgili olarak yapılan Ÿalıřmalar yōnetim kurulunun Ÿnemli bir mekanizma olarak kurumsal yōnetim alanının merkezinde olduğuna işaret etmektedir (Rechner, 1989; Pye ve Pettigrew, 2005; Ingley ve Walt, 2005).

Donaldson (1990) yōnetim kurulunu, bir ŸrgŸtŸn tepe yōnetim takımını oluşturan aktōrlerin, kurulların, kurulların alt yapılarının birtakım denetim mekanizmaları ile kontrol edildiği yapı olarak tanımlamaktadır. şeffaflık, hesap verebilirlik, adillik ve sorumluluk ilkeleri tŸm dŸnya genelinde geĸerlilięi olan temel kurumsal yōnetim ilkeleri (SPK, et:19.11.2021) olsa da kurumsal yōnetim mekanizmalarının bağlama ŸzgŸ Ÿzellikleri bu mekanizmaların Ÿlke bazında farklılaşmasını sağlamakta (La Porta, vd., 1999; Whitley, 1994) ve tek bir kurumsal yōnetim modelinden bahsedilememektedir (Shleifer ve Vishy, 1997). Weimer ve Pape (1999) bağlamsal farklılıkları Anglo Sakson, Japon, Latin ve Alman yōnetim mekanizmaları olarak dōrt grup altında incelemiş ve sōz konusu mekanizmaların ŸrgŸtsel yapı, yōnetim kurulu yapısı, sahiplik yapısı, kurumsal

denetimde dış piyasanın olup olmadığı, yönetici teşviklerinin performansa etkisi, bağımlılık düzeyi, hisse senedi piyasasının önemi, hissedarların yönetim kararları üzerindeki etkisi ve ekonomik ilişkilerdeki zaman aralığı parametreleri üzerinden farklılaştığını belirtmiştir.

İlgili alanyazın incelendiğinde yönetim kurulunun rollerinin farklı araştırmacılar tarafından farklı şekilde değerlendirildiği görülmektedir. Örneğin, Johnson ve çalışma arkadaşları (1996) yapmış oldukları çalışmalarında yönetim kurulunun kaynak temini, hizmet ve denetim işlevlerine değindiği, Zahra ve Pearce (1989) çalışmalarında yönetim kurulunun strateji, hizmet ve denetim işlevlerine değindiği bulgulanmıştır. Bunun yanında Hung (1998) çok daha kapsamlı bir çalışma yürütmüş ve yönetim kurulunun strateji, denetleme, destekleme, koordinasyon, idame etme ve ağ oluşturma olmak üzere temelde altı işlevinin olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca Hung (1998) bu çalışmasında belirttiği işlevleri vekilharçlık (strateji), vekâlet (denetleme), yönetici hegemonyası (destekleme), paydaş (koordinasyon), kurumsal (idame etme) ve kaynak bağımlılığı (ağ oluşturma) kuramlarının varsayımlarından yola çıkarak tanımlamıştır. Alanyazında yönetim kurulu rol çeşitliliğinin söz konusu rollerin örgütsel bağlam ve örgütsel çevre koşullarına bağlı olarak değişkenlik göstermesinden kaynaklandığı değerlendirilmektedir (Hendry ve Kiel, 2004; Aguilera, 2005).

Zahra ve Pearce (1989) çalışmalarında yönetim kurulunun hizmet, kaynak temini ve kontrol rollerinin örgütün performansı üzerinde etkili olduğunu savunmuşlardır. Bunun yanı sıra yönetim kurulunun strateji ile ilgili olan rolünün azımsanmayacak bir öneme sahip olduğu düşünülmektedir (McNulty ve Pettigrew, 1999). **Hizmet rolü**, yönetim kurulunun katılımcı bir yaklaşımla icra kuruluna birtakım görüşler bildirmesi ve tavsiyelerde bulunması ile ilgilidir (Dalton ve Daily, 1999). Katılımcı görüşü destekleyen bu yapının yönetim kurulunu güçlendirerek örgütün performansını yükselttiği düşünülmektedir (Dalton ve Daily, 1999; Pearce ve Zahra, 1992). Yönetim kurulunun örgütün çevresi ile olan ilişkilerini yöneten, önemli bilgilere ve kaynaklara erişimi sağlayan rolü **kaynak temini rolüdür** ve özellikle belirsizliğin hâkim olduğu zamanlarında etkinliği daha çok hissedildiği dikkat çekmektedir (Dalton ve Daily, 1999; Conner ve Prahalad, 1996). Yönetim kurulunun karar verme yetkileri yanında bir kontrol mekanizması işlevine sahiptir ve dolayısıyla onun önemli rollerinden biri de **kontrol rolüdür** (Forbes ve Milliken, 1999). Fama ve Jensen (1983) yönetim kurulunun denetimin işlevselliği noktasında önemli bir mekanizma olduğuna ve örgüt içi denetim sisteminin temeli olduğuna dikkat çekmiştir. Yönetim kurulunun stratejik kararların kapsamının belirlenmesi, bu kararların düzenlenmesi ve stratejik kararların alınması olmak üzere farklı düzeylerde **strateji rolleri** bulunmaktadır. Yapılan bazı çalışmalar (Golden ve Zajac, 2001; Hendry ve Kiel, 2004) örgütlerin stratejik karar verme süreçleri üzerinde yönetim kurullarının ne derece etkili olduğuna değinmiş ve yönetim kurulunun stratejik kararlara katılımının olması halini **aktif** yönetim kurulunun stratejik kararlara katılımının olmaması halini **pasif** olarak değerlendirmişlerdir.

2.2 Yönetim Kurulu Kompozisyonu ile Örgütsel Performans Arasındaki İlişki

Farklı iş sistemleri baz alınarak bir değerlendirme yapıldığında yönetim kurulu yapısının genellikle kurul yapısı, kurul büyüklüğü, liderlik yapısı ve özelliklerine vurgu yapılarak değerlendirildiği görülmektedir (Van den Berghe ve Levrau, 2004).

Yönetim kurulu yapısı tekli yönetim kurulu yapısı ve ikili yönetim kurulu yapısı olarak incelenmektedir (Weimer ve Pape, 1999). Anglo Sakson (İngiltere, Amerika, Avusturya, Kanada) kültüre özgü olan tekli yönetim kurulu yapısında denetim ve icra görevleri tek tüzel kişide bulunmaktadır. Alman (Almanya, İsveç, İsviçre, Hollanda, Danimarka, Norveç, Avusturya, Finlandiya) kültürüne özgü yönetim kurulu yapısı ikili yönetim kurulu yapısı olup yönetim ve denetim görevlerinin icra kurulu ve denetim kurulu tarafından ayrılarak yürütüldüğü yapı olarak tanımlanmaktadır. Tekli yönetim kurulu yapısında icra görevi *icracı yönetim kurulu üyeleri* ve *icracı olmayan yöntemi kurulu üyeleri* tarafından yürütülmektedir. İcra görevi yönetim kurulu üyeleri örgüt içerisinde farklı görevleri olan üyeler olarak tanımlanırken icracı olmayan üyeler örgütün dışında görev yapan hatta başka örgütlerde de yönetim kurulu üyelikleri bulunan üyeler olarak tanımlanmaktadır (Johnson, vd., 1996).

Bu alanda yapılan çalışmalardan bazıları stratejik öneme sahip kararların alınmasında icracı olmayan (harici, dışarıdan, bağımsız) üyelerin örgütsel performansı olumlu yönde etkilediği sonucuna erişmişlerdir (Oxelheim ve Randoy, 2003). Black ve Kim, (2012) çalışmalarında icracı olmayan (harici, dışarıdan) üyelerin önemli bir role sahip olduğunu ifade ederken, Lee ve Farh (2004) ve Green (2005) farklı özelliklere ve uzmanlıklara sahip olan harici üyelerin örgüte farklı katkılar sunabileceğini, Oxelheim ve Randoy, (2003) harici üyelerin denetlemeyi kolaylaştırdığını ve vekâlet maliyetini düşürdüğünü belirtmişlerdir. Bu konu üzerine yapılmış önemli çalışmalardan biri Fama ve Jensen'e (1983) aittir. Yazarlar bir yönetim kurulunda harici üye sayısının yüksek olması sonucu yönetim kurulu faaliyetlerinin daha iyi denetlendiği ve yönetim fırsatçılığının minimize edildiğini vurgulamışlardır.

Bazı çalışmalar ise yönetim kurulu üyelerinin içeriden veya dışarıdan olmasının örgütsel performans üzerinde bir etkisi olmadığını ortaya koymaktadır (Dalton, vd., 1998). Wagner ve arkadaşları (1998) yaptıkları araştırmada bir yönetim kurulunda icracı ve icracı olmayan üye sayısının artırılmasının örgüt performansına etkisinin olumlu olacağı, bu noktada yönetim kurulu üyelerinin icracı veya icracı olmayan üyelerden oluşmasından ziyade yönetim kurulu büyüklüğünün daha önemli olduğunu vurgulamışlardır.

Yönetim kurulunun büyüklüğü o kurulda yer alan üyelerin sayısı ile değerlendirilmektedir (Fahlenbrach, vd., 2010; Daily ve Dalton, 1992). Bir kurul için ideal üye sayısı ile etkinlik dolayısıyla performans açısından yönetim kurulu üye sayısının çok mu yoksa az mı oluşu alanyazında üzerinde halen tartışılan bir konudur (Coles, vd., 2008; Boone vd., 2007). Bazı çalışmalar büyük yönetim kurulunun daha avantajlı olduğunu bulgularken bazı çalışmalar küçük yönetim kurulunun daha avantajlı olduğunu bulgulamıştır.

Yönetim kurulu büyüklüğünü onun izleme yeteneği ile ilişkilendiren çalışmalara göre büyük yönetim kurulu yönetici uygulamalarını izleme noktasında daha yetenekli olup üst düzey yöneticinin yönetim kurulunu baskılaması zorlaşmaktadır (Mak ve Roush, 2000). Larmou ve Vafeas (2009) çalışmalarında büyük yönetim kurulunun iş yükünü hafiflettiği, üyelerin daha yüksek performans sergiledikleri ve daha fazla bilgi ile hareket edildiğini ifade etmişlerdir. Dolayısıyla yönetim kurulu büyüklüğünün performans üzerinde olumlu etki yarattığı düşünülmektedir (Gaur, vd., 2015; Fauzi ve Locke, 2012; Cheng, 2008; Choi, vd., 2007).

Bunun yanında bazı çalışmalarda büyük yönetim kurulunun yönetimi kontrol etmesini zorlaştırdığı, karar alma maliyetini yükselttiği ve süresini uzattığı, iletişim, bürokratik ve eşgüdümleme sorunlarına yol açtığı ve bu sorunların verimliliği düşürdüğü dolayısıyla performansın olumsuz etkilendiği vurgulanmıştır (Charitou, vd., 2007; Xie, vd., 2003; Dehaene, vd., 2001; Eisenberg, vd., 1998; Kose ve Senbet, 1998; Huther, 1997).

Hermalin ve Weisbach (2003) küçük yönetim kurulunun bu mekanizmayı sembolik hale getirebileceği ve yönetim faaliyetleri içerisinde önemsizleşeceğini savunmaktadır. Chen (2014) küçük yönetim kurulunun üyeler arası bağlılığı artıracak ve kararların daha hızlı alınabileceğini ifade etmektedir.

Buna ilaveten bazı çalışmalar yönetim kurulu büyüklüğünün performans üzerinde etkili olmadığı sonucunu ortaya koymuştur (Elitaş, vd., 2009; Beiner, vd., 2004; Bhagat ve Black, 2002).

Yönetim kurulunun liderlik yapısı birleşik liderlik yapısı ve ayrılmış liderlik yapısı olarak incelenmektedir (Balta, 2008; Finkelstein ve D'aveni, 1994). Örgütün yönetim kurulu başkanının aynı zamanda örgütün icra kurulu başkanı olduğu durumlarda birleşik liderlik yapısından söz edilmektedir. Örgütün yönetim kurulu başkanlığı görevi ve icra kurulu başkanlığı görevinin ayrı kişilerce yürütülmesi ise ayrılmış liderlik yapısını göstermektedir. İlgili alanyazın incelendiğinde bu yönde bir sınıflama yapılmasının kurulun bağımsızlığının sağlanmasına itafen olduğu görülmektedir.

Liderlik yapısı ile örgüt performansı arasındaki ilişkilerin ele alındığı çalışmalar incelendiğinde birbirleri ile tutarsız sonuçların bulgulandığı tespit edilmiştir. Örneğin, pek çok araştırma ayrılmış liderliğin örgütün performansı üzerinde olumlu etki yarattığını savunurken (Boyd, 1995; Daily ve Dalton, 1994), bazı çalışmalar ayrılmış liderlik ile performans arasında olumsuz etki yarattığını savunmuşlardır (Daily, vd., 2003; McWilliams ve Sen, 2001). Bazı çalışmalar ise böylesi bir ilişkinin olmadığını vurgulamışlardır (Rechner ve Dalton, 1994; Baliga, vd., 1996). Johnson ve arkadaşları (1996) yapmış oldukları çalışmada ayrılmış liderlik sonucu yönetim kurulu başkanının çalışmaları etkin bir şekilde denetleyeceği ve icra kurulu başkanının ise operasyonel faaliyetleri etkin bir şekilde yöneteceği ancak birleşik liderlik sonucu her iki görevin birleştirilmesinin yöneticinin yükünü arttıracak ve etkin karar mekanizması için yönetim kurulunun yöneticilerden bağımsız olması gerektiğini ifade etmişlerdir. Dalton ve Kesner (1987) ise birleşik liderliğin etkin karar verme süreci için tehlike oluşturduğuna işaret etmişlerdir. Öte yandan Brickley ve arkadaşları (1997) ayrılmış liderliğin

benimsenmesinin maliyetleri yükselteceği yönünde görüş bildirerek birleşik liderliğin avantaj sağladığını savunmaktadırlar.

3. TARTIŞMA VE SONUÇ

Kurumsal yönetim mekanizmasının merkezinde yer alan yönetim kurullarının bağlama özgü nitelikler taşıması nedeniyle ülkeler bazında farklılaştığı görülmektedir. Dolayısıyla yönetim kurulu mekanizması araştırmacılar tarafından farklı şekillerde değerlendirilmektedir. Bağlama ve örgütsel çevre koşullarına bağlı olarak yapılan farklı değerlendirmelerin ilgili alanyazını çeşitlendirdiği düşünülmektedir. Farklı iş sistemleri üzerinde yürütülen çalışmalar bütüncül olarak değerlendirildiğinde yönetim kurulu oluşumlarının kurul yapısı, kurul büyüklüğü ve liderlik yapısı ve özellikleri parametrelerinden yola çıkılarak incelendiği ve bu parametrelerin örgütün performansı üzerinde etkisinin olup olmadığının araştırmacıların dikkatini çektiği tespit edilmiştir. Bu ilhamdan hareketle söz konusu çalışmada yönetim kurulu kompozisyonu ile örgütsel performans arasında bir ilişki olup olmadığının alanyazın taraması üzerinden ortaya konulması amaçlanmıştır.

Yapılan inceleme sonucunda bir yönetim kurulunun yapısı, büyüklüğü ve lider yapısının örgüt performansına etkileri noktasında fikir birliğine varılmadığı tespit edilmiştir. Nitekim yönetim kurulu yapısı ile örgüt performansı arasındaki ilişkiyi inceleyen bazı çalışmalar icracı olmayan üyelerin örgütsel performansı olumlu yönde etkilediği (Black ve Kim, 2012; Green, 2005; Lee ve Farh, 2004; Oxelheim ve Randoy, 2003; Fama ve Jensen, 1983), bazı çalışmaların yönetim kurulu üyelerinin içeriden veya dışarıdan olmasının örgütsel performans üzerinde bir etkisinin olmadığı (Dalton, vd., 1998) sonuçlarına erişmişlerdir. Hatta Wagner ve arkadaşları (1998) yönetim kurulu üyelerinin icracı veya icracı olmayan üyelerden oluşmasından ziyade yönetim kurulu büyüklüğünün daha önemli olduğunu vurgulamıştır.

Yönetim kurulu büyüklüğü ile örgüt performansı arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmalardan bazıları büyük yönetim kurulunun avantajlarını savunurken (Gaur, vd., 2015; Fauzi ve Locke, 2012; Larmou ve Vafeas, 2009; Cheng, 2008; Choi, vd., 2007), bazı araştırmalar dezavantajlarını savunmuştur (Charitou, vd., 2007; Xie, vd., 2003; Dehaene, vd., 2001; Eisenberg, vd., 1998; Kose ve Senbet, 1998; Huther, 1997). Bazı çalışmalar ise yönetim kurulu büyüklüğünün performans üzerinde etkili olmadığı sonucunu ortaya koymuştur (Elitaş, vd., 2009; Beiner, vd., 2004; Bhagat ve Black, 2002).

Yönetim kurulunun liderlik yapısının örgüt performansı üzerindeki etkilerini inceleyen bazı araştırmaların bulguları ayrılmış liderliğin örgütün performansı üzerinde olumlu etki yarattığını işaret ederken (Boyd, 1995; Daily ve Dalton, 1994), bazı çalışmalar ayrılmış liderlik ile performans arasında olumsuz etki olduğunu işaret etmişlerdir (Daily, vd., 2003; McWilliams ve Sen, 2001). Bazı çalışmalar ise böylesi bir ilişkinin dahi olmadığını vurgulamışlardır (Rechner ve Dalton, 1994; Baliga, vd., 1996).

İlgili alanyazın incelendiğinde yönetim kurulu kompozisyonlarının örgüt performansı üzerindeki etkileri ile ilgili olarak çelişkili sonuçlara erişildiği tespit edilmiştir. Bu sonuçlar yönetim kurulu kompozisyonunun diğer

bir ifade ile icracı veya icracı olmayan yönetim kurulu üyelerinin, yönetim kurulu büyüklüğünün, yönetim kurulu liderlik yapısının örgüt performansını açıklamada yeterli olmadığını bu bağlamda yönetim kurulu kompozisyonu ile örgütsel performans arasındaki ilişkilerin açıklanması için farklı parametreler üzerinden değerlendirmeler yapılmasına ihtiyaç olduğu düşünülmektedir. Bu noktada yönetim kurulunu oluşturan üyelerin özelliklerinin incelenmesi gerekli olabilir. Nitekim Milliken ve Martins (1996) bir grubu oluşturan üyelerin farklı yetenek, beceri ve bilgiye sahip olmalarının o grubun kararlarının kalitesi üzerinde ne denli etkili olduğunu vurgulamaktadır. Dolayısıyla bir yönetim kurulunu oluşturan üyelerin eğitim durumları, yaşları, cinsiyetleri, yetenekleri, kıdemleri, milliyetleri, üyeler arasındaki sosyal etkileşim dinamikleri, üyelerin örgüt ile sosyal etkileşim dinamikleri, örgütün bağlamı gibi değişkenlerin araştırmalara dâhil edilmesinin ilgili alanyazına katkı sunacağı değerlendirilmektedir.

Sonuç olarak, bu çalışma ile yönetim kurulu kompozisyonu ile örgütsel performans arasındaki ilişkiyi ele alan çalışmalar bütüncül olarak değerlendirilmiş ve söz konusu ilişkinin açıklanmasında icracı veya icracı olmayan yönetim kurulu üyeleri, yönetim kurulu büyüklüğü, yönetim kurulu liderlik yapısı parametrelerinin yeterli olmadığı ve bu ilişkiyi açıklamada farklılıkları oluşturan parametrelerin araştırmalara dâhil edilmesi gerektiği görünür kılınmıştır.

KAYNAKÇA

- Aguilera, R.V., (2005). Corporate Governance and Director Accountability: An Institutional Comparative Perspective. *British Journal of Management*, 16: 39–53.
- Anderson, R.C. ve Reeb, D.M., 2003. Founding-Family Ownership and Firm Performance: Evidence from S&P 500. *The Journal of Finance*, 58: 1301–1325.
- Balta, M.E. (2008). The Impact of Business Environment and Boards of Directors on Strategic Decision-Making: A Case Study of Greek Listed Companies, Brunel Business School, Brunel University.
- Baliga, B.R., Moyer, R.C. ve Rao, R.S., (1996). CEO Duality and Firm Performance: What's the Fuss? *Strategic Management Journal*, 17(1): 41–53.
- Beiner, S., Drobetz, W., Schmid, F., ve Zimmermann, H. (2004). Is board size an Independent Corporate Governance Mechanism. *Kyklos*, 57, 327-356.
- Bhagat, S., ve Black, B. (2002). The Non-Correlation Between Board Independence and Long Term Firm Performance. *Journal of Corporate Law*, 27(2), 231-273.
- Boone, A.L., Laura, C.F., Jonathan, M.K. ve Charu, G.R. (2007). The Determinants of Corporate Board Size and Composition: An Empirical Analysis, *Journal of Financial Economics*, vol. 85, pp. 66–101.
- Bourgeois, L.J., ve Eisenhardt, K.M. (1988). Strategic decision processes in high velocity environments: Four cases in the microcomputer industry. *Management science*, 34(7), 816-835.
- Boyd, B., (1995). CEO Duality and Firm Performance: A Contingency Model. *Strategic Management Journal*, 16(4): 301–312.
- Black, B., ve Kim, W. (2012). The Effect of Board Structure on Firm Value: A Multiple Identification Strategies Approach Using Korean Data. *Journal of financial economics*, 104(1), 203-226.
- Brickley, J., Coles, J., ve Jarrell, G. (1997). Leadership Structure: Separating the CEO and Chairman of the Board. *Journal of Corporate Finance*, 3:189-220.
- Carpenter M.A., Geletkanycz M.A. ve Sanders W.G., (2004). Upper Echelons Research Revisited: Antecedents, Elements and Consequences of Top Management Team Composition. *Journal of Management*, 30(6): 747–778.
- Charitou, A., Louca, C., ve Vafeas, N. (2007). Boards, ownership structure, and involuntary delisting from the New York Stock Exchange. *Journal of Accounting and Public Policy*, 26(2), 249-262.
- Chen, M.Y. (2014). Determinants of Corporate Board Structure in Taiwan. *International Review of Economics and Finance*, 32, 62-78.
- Cheng, S. (2008). Board Size and the Variability of Corporate Performance, *Journal of Financial Economics*, vol: 87, ss. 157–176
- Choi, J.J., Park, S.W., and Yoo, S.S. (2007). The Value of Outside Directors: Evidence from Corporate Governance Reform in Korea, *Journal of Financial and Quantitative Analysis*, 42(4), 941-962.
- Conner, K.R. ve Prahalad, C.K., (1996). A Resource-Based Theory of the Firm: Knowledge versus Opportunism. *Organization Science*, 7(5): 477–501.

- Coles, L. J., Naveen, D.D. ve Lalitha, N. (2008). Boards: Does one Size Fit All?, *Journal of Financial Economics*, vol. 87, pp. 329–356
- Daily, C.M. ve Dalton, D.R., (1992). The Relationship between Governance Structure and Corporate Performance in Entrepreneurial Firms. *Journal of Business Venturing*, 7(5): 375–386.
- Daily, C.M. ve Dalton, D.R., (1994). Bankruptcy and Corporate Governance: The Impact of Board Composition and Structure. *Academy of Management Journal*, 37(6): 1603–1617.
- Daily, C.M., Dalton, D.R. ve Cannella, A.A., (2003). Introduction to Special Topic Forum Corporate Governance: Decades of Dialogue and Data. *Academy of Management Review*, 28(3): 371–382.
- Dalton, D.R. ve Daily, C.M., (1999). What's Wrong with Having Friends on the Board?, *Across the Board*, 36(3): 28–32.
- Dalton, D.R. ve Kesner, I. (1987). Composition and CEO Duality in Boards of Directors: An International Perspective. *Journal of International Business Studies*, 18 (3): 33–42.
- Dalton, D.R., Daily, C.M., Ellstrand, A.E., ve Johnson, J.L., (1999). Meta-Analytic Reviews of Board Composition, Leadership Structure and Financial Performance. *Strategic Management Journal*, 19(3): 269–290.
- Dehaene, A., Vuyst, V., ve Ooghe, H. (2001). Corporate Performance and Board Structure in Belgian Companies. *Long Range Planning*, 34(3), 383-398.
- Donaldson, L., (1990). The Ethereal Hand: Organisational Economics and Management Theory. *Academy of Management Review*, 15(3): 369–381.
- Eisenberg, T., Sundgren, S. and Wells, M.T., (1998). Larger Board Size and Decreasing Firm Value in Small Firms. *Journal of Financial Economics*, 48(1): 35–54.
- Elitaş, C., Ağca, V., ve Aydemir, O. (2009). Yönetim kurulu yapısı, işleyişi ve performans ilişkisi: Ege Bölgesi örneği. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*(42), 103-116.
- Fahlenbrach, R., Angie, L. ve Rene, M. S. (2010). Why Do Firms Appoint Ceos as Outside Directors?, *Journal of Financial Economics*, vol: 97, pp. 12–32
- Fama, E.F. ve Jensen, M.C., (1983). Separation of Ownership and Control. *Journal of Law and Economics*, 26: 301–325.
- Fauzi, F., ve Locke, S. (2012). Board Structure, Ownership Structure and Firm Performance: A Study of New Zeland Listed Firms. *Asian Academy of Management Journal of Accounting and Finance*, 8(2), 43-67.
- Finkelstein, S. ve D’Aveni, R.A., (1994). CEO Duality as a Double-Edged Sword: How Boards of Directors Balance Entrenchment Avoidance and Unity of Command. *Academy of Management*, 37(5): 1079–1108.
- Finkelstein, S. ve Hambrick, D.C., (1990). Top Management Team Tenure and Organizational Outcomes: The Moderating Role of Managerial Discretion. *Administrative Science Quarterly*, 35: 484–503.
- Forbes, D.P. ve Milliken, F.J., (1999). Cognition and Corporate Governance: Understanding Boards of Directors as Strategic Decision-Making Groups. *Academy of Management Review*, 24(3): 489–505.
- Gaur, S.S., Bathula, H., ve Singh, D. (2015). Ownership concentration, board characteristics and firm performance. *Management Decision*, 53(5), 911-931.
- Golden, B.R. ve Zajac, E.J., 2001. When Will Boards Influence Strategy? Inclination x Power= Strategic Change. *Strategic Management Journal*, 22(12): 1087–1111.
- Green, S. (2005). *Sarbanes – Oxley and the Board of Board Techniques and Best Practices for Corporate Governance*, Published By John Wiley & Sons, Inc. Hoboken, New Jersey
- Hambrick, D.C., Werder, A.W. ve Zajac, E.J., (2008). New Directions in Corporate Governance Research. *Organization Science*, 19(3): 381–385.
- Hambrick, D.C. ve Mason, P.A., (1984). Upper Echelons: The Organization as a Reflection of Its Top Managers. *Academy of Management Review*, 9(2): 193–206.
- Hendry, K., ve Kiel, G.C. (2004). The Role of the Board in Firm Strategy: Integrating Agency and Organizational Control Perspectives. *Corporate Governance: International Review*, 12(4): 500–520.
- Hermalin, B. ve Weisbach, M., (1991). The Effects of Board Composition and Direct Incentives on Firm Performance. *Financial Management*, 20(4): 101–112.
- Hung, H. (1998). A Typology of the Theories of the Roles of Governing Boards. *Corporate Governance*, 6(2): 101-111.
- Huther, J. (1997). An Empirical Test of The Effect of Board Size on Firm Efficiency. *Economic Letters*, (54), 259-264.
- Ingle, C. ve Van der Walt, N. (2005). Do Board Processes Influence Director and Board Performance? Statutory and Performance Implications. *Corporate Governance: An International Review*, 13 (5): 632-653.
- Jensen, M.C. (1983). The Modern Industrial Revolution, Exit and the Failure of Internal Control Systems. *The Journal of Finance*, 48(3): 831–880.
- Johnson, J.L., Daily, C.M., ve Ellstrand, A.E., (1996). Boards of Directors: A Review and Research Agenda. *Journal of Management*, 22(3): 409–438.
- Kose, J., ve Senbet, L. W. (1998). Corporate Governance and Board Effectiveness. *Journal of Banking & Finance*, 22(4), 371-403.
- La Porta, R., Lopez de Silanes, F., ve Shleifer, A. (1999). Corporate Ownership Around the World. *The Journal of Finance*, 54(2), 471-517.
- Larmou, S., ve Vafeas, N. (2009). The Relation Between Board Size and Firm Performance in Firms With a History of Poor Operating Performance. *Journal of Management & Governance*, 14(1), 61-85.
- Lee, C., ve Farh, J.-L. (2004). Joint Effects of Group Efficacy and Gender Diversity on Group Cohesion and Performance. *Applied Psychology: An International Review*, 53(1), 136-154.
- Li, J., (2008). Top Management Team Restructuring In Pre-IPO High Technology Startups: The Influence of TMT Characteristics And Firm Growth, *Journal of High Technology Management Research*, 19, s.59 – 69.

- Liu, K., Li, J., Hesterly, W. ve Carnella, A. Jr., (2012). Top Management Team Tenure And Technological Inventions At Post-IPO Biotechnology Firms, *Journal of Business Research*, 65, s.1349 – 1356.
- Mak, Y. T., ve Roush, M. L. (2000). Factors effecting the characteristics of boards of directors: An emprical study of New Zealand initial public offering firms. *Journal of Business Research*, 47(2), 147-159.
- McNulty, T. ve Pettigrew, A., (1999). Strategists on the board. *Organization Studies*, 20(1): 47–74.
- Michel, A. I. ve Hambrick, D.C., (1992). Diversification Posture and the Characteristics of the Top Management Team. *Academy of Management Journal*, 35: 9–37.
- Oxelheim, L., ve Randoy, T. (2003). The Impact of Foreign Board Membership on Firm Value. *Journal of Banking & Finance*, 27(12), 2369-2392.
- Pearce, J.A. ve Zahra, S., (1992). Board Composition from a Strategic Contingency Perspective. *Journal of Management Studies*, 29(4): 411–438.
- Pye, A. ve Pettigrew, A., (2005). Studying board context, process and dynamics: Some challenges for the future. *British Journal of Management*, 16: 27-38.
- Rechner, P., (1989). Corporate Governance: Fact or Fiction? *Business Horizons*, 32: 11– 15.
- Rechner, P. ve Dalton, D., (1989). The Impact of CEOs as Board Chairperson on Corporate Performance: Evidence vs. Rhetoric. *Academy of Management Executive*, 3(2): 141–143.
- Shleifer, A. ve Vishny, R. 1997. A survey of corporate governance, *Journal of Finance*, 52(2): 737–783.
- Smith, K.G., Smith, K.A., O'Bannon, D.P., Olian, J.D., Sims, H.P. ve Scully, J., (1994). Top Management Team Demography and Process: The Role of Social Integration and Communication. *Administrative Science Quarterly*, 39: 412–438.
- Singh, J.V. (1986). Performance, Slack, and Risk Taking in Organizational Decision Making. *Academy of Management Journal*, 29(3), 562-585.
- Van den Berghe, L.A.A. ve Levrau, A., (2004). Evaluating Boards of Directors: What Constitutes a Good Corporate Board?' *Corporate Governance*, 12(4): 461-478.
- Wagner, J., Stimpert, J. ve Fubara, E., (1998). Board Composition and Organizational Performance: Two Studies of Insider/Outsider Effects. *Journal of Management Studies*, 35(5): 655–677.
- Weimer, J. ve Pape, J.C., (1999). A Taxonomy of Systems of Corporate Governance. *Corporate Governance*, 7(2): 152–166.
- Whitley, R. (1994). Dominant forms of economic organization in market economies. *Organization Studies*, 15(2), 153-182.
- Wu, C., (2013). Family Ties, Board Compensation And Firm Performance, *Journal of Multinational Financial Management*, 23, s. 255 – 271.
- Xie, B., Davidson III, W. N., ve DaDalt, P. J. (2003). Earnings Management and Corporate Governance: The Role of The Board and Audit Committee. *Journal of Corporate Finance*, 9(3), 295-316.
- Van Veen, K., Sahib, P.R. ve Aangeenbrug, E., (2014). Where Do International Board Members Come From? Country-Level Antecedents Of International Board Member Selection In European Boards, *International Business Review*, 23, .s.407 – 417.
- Zahra, S.A. ve Pearce, J.A., (1989). Boards of directors and corporate financial performance: A review and integrative model. *Journal of Management*, 15: 291–334.
- <https://www.spk.gov.tr/Sayfa/Index/10/0> 19.11.2021.

THE EFFECT OF SPATIAL DISTRIBUTION OF PUBLIC AMENITIES ON RESIDENTIAL PROPERTY RENTAL VALUE

Pawam Martins STEVE

Post-Graduate Student of Estate Management, Abubakar Tafawa Balewa University Bauchi, Bauchi State Nigeria

Victor MARKUS

Estate Management Abubakar Tafawa Balewa University Bauchi, Bauchi State Nigeria

ABSTRACT

In major cities around the world, the rental value has indeed been increasing at an unprecedented rate because of the rising demand for residential properties in urban areas. Residential building characteristics, neighborhood characteristics, accessibility factors, and amenities are all factors that influence residential rental value. These amenities lead to rent differentials. Valuers, planning authorities, and policymakers all esteem the relationships that exist between residential property rental values and all these physical and locational housing qualities, amenities, and so on. When all these relationships are established, for instance, valuers will be assisted in allocating premiums to various housing and locational characteristics. To maximize return in the form of rent by private investors and property tax or income tax by public authority there have been efforts to provide basic/public amenities and improve the existing ones to ease the living condition of the occupants and create an incentive to the tenant and increase their willingness to pay the rack-rent.

This paper seeks to evaluate the effect of the spatial distribution of public amenities on residential property rental value with the view to ascertaining its impact on rent differential using data obtained through questionnaires administered on tenants in the study area.

TARIM ARAZİLERİ KULLANIMINDA ARAZİ BANKACILIĞI SİSTEMİ

Merve YILMAZ

Akdeniz Üniversitesi, Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü, 07070 Antalya

ORCID: 0000-0001-9061-3254

Abdou Gafarou ABDOULAYE BAMOI

Akdeniz Üniversitesi, Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü, 07070 Antalya

ORCID: 0000-0003-0919-705X

Cengiz SAYIN

Akdeniz Üniversitesi, Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü, 07070 Antalya

ORCID: 0000-0002-5053-6909

ÖZET

İnsanların gıda ihtiyacının sürdürülebilir bir şekilde karşılanabilmesi için, tarım arazilerinin kullanım planlaması büyük önem arz etmektedir. Tarım arazilerinin yanlış kullanımı, miras yoluyla parçalanması, nadasa bırakılması, amaç dışı kullanımı, terk edilmesi ve hazineye ait kullanılmayan arazilerin varlığı tarım arazilerinin atıl kalmasına neden olmaktadır. Bu sorunların çözümü için arazi bankacılığı önemli bir çözüm aracıdır. Arazi bankacılığının dünyada başarılı uygulamaları bulunmaktadır. Son yıllarda Türkiye'nin ulusal politika hedeflerinde de yer alan arazi bankacılığının uygulanabilmesi için çalışmalar yapılmaktadır. Bu çalışmanın amacı; arazi bankacılığı sisteminin işleyişini ve dünyadaki uygulamalarını incelemek, bu uygulamalar ışığında Türkiye'de uygulanması planlanan sistem için öngörüler geliştirmektir. Arazi bankacılığı ile Türkiye'de düzenlenmesi hedeflenen başlıca alanlar; alım-satım ve kiralama işlemleri, kamulaştırma, trampa, hazine arazileri tasarruf yetkisi, arazi toplulaştırması, atıl tarım arazilerinin üretime kazandırılması, taşınmaz değerlendirilmesi ve izlenebilir bir tarımsal arazi piyasasının oluşturulmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Arazi Bankacılığı, Arazi Bankacılığı Sistemi, Arazi Toplulaştırma, Tarım Arazileri

LAND BANKING SYSTEM IN THE USE OF AGRICULTURAL LANDS

ABSTRACT

In order to meet the food needs of people in a sustainable way, the use of agricultural land is of great importance. Misuse of agricultural lands, fragmentation by inheritance, fallow, misuse, abandonment and the existence of unused lands belonging to the treasury cause agricultural lands to remain idle. Land banking is an important solution tool for the solution of these problems. Land banking has successful applications in the world. In recent years, studies have been carried out for the implementation of land banking, which is also included in Turkey's national policy targets. The aim of this study; to examine the operation of the land banking system and its applications in the world, and to develop predictions for the system planned to be implemented in Turkey in the light of these applications. The main areas targeted to be regulated in Turkey with land banking are; purchase-

sale and leasing transactions, expropriation, barter, treasury lands savings authority, land consolidation, bringing idle agricultural lands into production, real estate valuation and creation of a traceable agricultural land market.

Keywords: Land Banking, Land Banking System, Land Consolidation, Agricultural Lands

1. GİRİŞ

Türkiye’de 23 milyon tapu, 30 milyon tarım parseli, 3 milyon tarım işletmesi, 59 dekar (da) işletme başına arazi, 10 adet işletme başına parsel, 40 milyon malik ve 13 malikin arazisi bir işletme tarafından kullanılmaktadır (TUİK, 2021). Türkiye’de tarımsal işletmelerin bu şekilde yapılanmasının başlıca nedenleri; mülkiyetle ilgili tapu intikalleri ve hisselilik sorunu, işletme arazisinin yetersizliği (ölçek sorunu), tarım nüfusunun yaşlılığı, kırsaldan kente göç sorunu, tarımsal eğitim sorunu, modern tarım tekniklerinin yetersizliği, işletme sermayesinin eksikliği ve arazilerin atıl bırakılmasıdır (TRGM, 2018). Arazilerin hisseli olması hem toprağı bizzat işleyenleri, hem de büyük çoğunluğu kırsalda yaşamayan, başka işlerle uğraşan malikleri de mağdur etmektedir. Bu nedenle işletme ölçeğini büyütmek için arazi alım-satım ile hisse devirlerinin kolaylaştırılması ve finansmanı için arazi toplulaştırması ile Arazi bankacılığı uygulamaları büyük önem taşımaktadır (Türker ve ark., 2015). Türkiye’de tarımsal arazilerin atıl kalmasının başlıca nedenleri; nadasa bırakma (3697 bin hektar), hazineye ait arazilerin varlığı ve miras davalarıdır. Bu atıl kalan arazilerin kamu yararına ve ekonomiye katkı sağlayabilmeleri için arazi bankacılığı, önemli arazi geliştirme ve değerlendirme aracı olarak düşünülmektedir.

Arazi bankacılığı, arazi hareketliliğini arttırmak, kırsalda arazi piyasasını düzenlemek, kırsal alanda sürdürülebilir arazi kullanımı için kamu politika hedeflerine ulaşmak amacıyla kamu veya kamu-özel sektör tarafından yapılan arazi alım-satımı ve kiralama işlemleridir (Holst, 2015). Arazi bankacılığının işlevleri; sürdürülebilir kırsal kalkınmanın sağlanması, çevrenin korunması için arazi sağlanması, kamu çalışmaları için arazi sağlanması, arazi büyüklüğünün genişletilmesi, arazi parçalanmasının önüne geçilmesi, arazi toplulaştırmasının desteklenmesi, arazi terk edilmesine karşı üretim ve istihdamın sağlanmasıdır. Bu çalışmalar, tarım sektörünün ekonomiye katkısını artırılması ve düzgün işleyen bir tarımsal arazi piyasasının oluşumu için önemlidir. Arazi bankacılığının uygulanmasında, başlıca 4 yaklaşım uygulanmaktadır. Bunlar; kamulaştırma yaklaşımı, rekabetçi yaklaşım, ortakçılık yaklaşımı ve arazi toplulaştırması kapsamında uygulanan arazi bankacılığı yaklaşımıdır.

Atıl tarım arazilerinin değerlendirilmesi, tarım arazilerinin en etkin şekilde kullanımı açısından önem teşkil etmektedir. Arazi bankacılığı sistemi, bu arazilerin değerlendirilmesi için uygun çözüm önerileri getirmektedir. Tüm dünyada ve Türkiye’de kırsal alanda yapılan toplulaştırma anlayışında, zamanla beliren ihtiyaçlar doğrultusunda bir değişim yaşanmaktadır. Farklı ülkelerdeki tarım arazileri; yapısal, çevresel, ekonomik ve sosyal olarak farklı düzenlemelere ihtiyaç duymaktadır. Bu ihtiyaç için ortak kullanılan araçlar ise arazi toplulaştırması ve arazi bankacılığı sistemidir (Küsek, 2014). Sistem, kapsamlı arazi toplulaştırmasını desteklemektedir. Almanya, Hollanda, Fransa, Belçika, İspanya, İsveç ve Portekiz parsel alışverişini kolaylaştırmak için arazi bankacılığı sistemini önemli bir araç olarak uygulamaktadır.

Dünyadaki uygulamalara bakıldığında ister kamu ister özel sektör tarafından yapılsın, uygulayan kurum/şirket bünyesinde bir arazi fonu bulundurmaktadır. Örneğin, Fransa’da Arazi Amenajmanı ve Tarımsal Yerleşim Kurumu (SAFER), Hollanda’da Tarım Arazileri İdaresi (BBL), İspanya’da Bancode Terrasde Galicia (BanTeGal) tarafından arazi fonları bulundurulmaktadır. Türkiye’de, SAFER’ler tarafından yürütülen arazi bankacılığı sistemi örnek alınarak uygulama hazırlıkları yapılmaktadır. Uygulama ile tarım yapılma potansiyeli olan arazilerin değerlendirilip, tarım alanlarının artırılması ve küçük işletmelerin işletme ölçeklerinin büyütülmesi hedeflenmektedir. Türkiye’de Arazi bankacılığına ihtiyaç duyulmasının başlıca sebebi, tarımsal arazi piyasa düzenlemeleri ile ilgili kurumsal bir yapı bulunmamasıdır. Arazi fiyatları; arazinin niteliği, konumu ve kullanım kabiliyetine göre değişmektedir. Alım-satım hizmetleri mücavir alan sınırları içinde veya kentlere yakın alanlarda serbest emlak ofislerinde yapılabilmekte ancak sistematik bir yapı bulunmamaktadır (TRGM, 2017). Arazi bankacılığı, Arazi Edindirme Ofisi veya Arazi Edindirme Kurumu adı altında oluşturulması planlanmaktadır (TOB, 2014). Bu çerçevede atıl tarımsal arazilerin değerlendirilmesi için Türkiye, Arazi Bankacılığını ulusal programlarına eklemiş ve bu konudaki çalışmalarını hızlandırmıştır. Sistemin uygulanabilmesi için mevcut yasal dayanak; Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu’nda değişiklik yapan 6537 sayılı Kanun’un 5. maddesi ile değişiklik yapan 8/K maddesidir. Buna göre Bakanlık; yeter gelirli tarımsal arazileri ekonomik, ekolojik ve sosyal açıdan azami oranda verimli kılmak ve yeter gelirli tarımsal arazi büyüklüğünü artırmak için gerekli tedbirleri almakla yükümlüdür. Arazi Bankacılığı Sisteminin, Türkiye’de uygulanabilmesi için uygulama şekli ile ilgili çalışmalar Tarım Reformu Genel Müdürlüğü (TRGM) tarafından yürütülmektedir. Arazi Bankacılığı ile ilgili olarak, 2018 Yılı Performans Programı’nda ‘‘Atıl tarım arazilerinin üretime kazandırılması ve tarımsal işletmelerin etkin çalışmasına yönelik modeller geliştirilecektir’’ tedbirine yer vermiştir. Bu kapsamda, ‘‘Tarımsal Altyapı ve Kırsal Kalkınma Alanı’’nda, sürdürülebilir tarımsal üretimi sağlamak için; küçük ve parçalı tarım arazilerini toplulaştırmak ve arazi kullanım planlaması yapmayı hedeflemiştir. Hedefe ulaşma çalışmaları arasında; çiftçilerin işlediği tarımsal arazi miktarının, yeni tarımsal arazileri satın almasının teşviki ya da kiralama vb. yöntemlerle artırılması, tarım yapılmayacak ölçüde hisselenmiş, küçülmüş arazilerin, işletme ölçeğini büyütme isteyen tarımsal işletmelere devirlerinin sağlanması suretiyle çiftçilerin rekabet edebilir büyüklükte bir tarımsal arazi işletme ölçeğine ulaştırılması için arazi bankacılığı sistemi kurulması yer almaktadır.

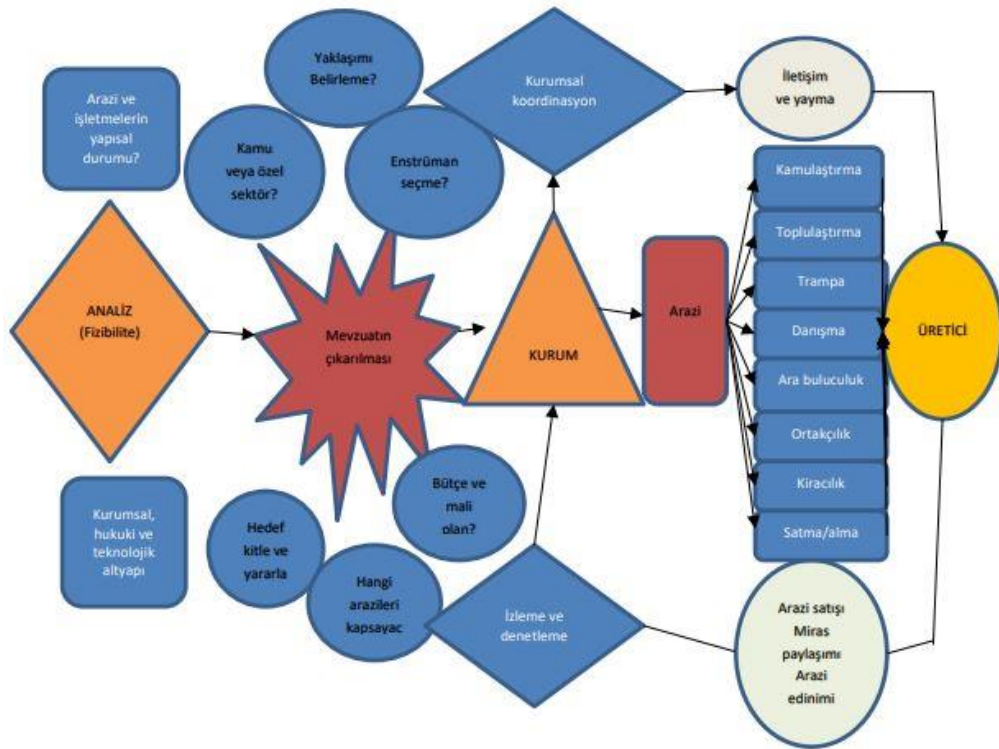
Bu çalışmada, arazi bankacılığı sistemi uygulamalarının incelenip, Türkiye’deki mevcut tarımsal arazi kullanım durumunu göz önünde bulundurarak uygulanabilirliğini değerlendirmek amaçlanmıştır. Bu doğrultuda çalışma arazi bankacılığı sisteminin teorik olarak incelenmesi, dünyadaki uygulamaları ve Türkiye’de uygulanması için yapılan hazırlıkları kapsamaktadır.

Çalışmanın ana materyalini, dünyada Arazi Bankacılığı örneklerini içeren araştırmalar, Türkiye’de arazi kullanım durumu istatistikleri ve Tarım ve Orman Bakanlığı (TOB) birimlerine ait raporlardan oluşan ikincil veriler oluşturmaktadır. Dünyadaki mevcut uygulamalar, Türkiye’de tarımsal arazilerinin kullanım şekli ile karşılaştırılarak değerlendirilmiştir.

2. BULGULAR VE TARTIŞMA

2.1. Arazi Bankacılığı: Kapsam, Amaç ve İhtiyaç

Arazi bankacılığı, atıl durumdaki tarımsal arazilerin malik veya ipotek problemlili mülklerin yeniden ele alınıp düzenlenmesi suretiyle üretime dahil edilerek üretim ve katma değer yaratılmasıdır. Amacı dahilinde, getirdiği düzenlemeler ile hem ekonomik hem sosyal boyutu olan bir sistemdir. Arazi bankacılığı; ülkedeki tarımsal yapının tespiti, tarımsal yapılanmaya uygun kurumsal ve hukuki yapılanmayı, sistemin uygulanması için finansmanı, uygulamadaki insan ve teknoloji kaynağını kapsayan çok boyutlu bir sistemdir. Bu amaçları yerine getirmek için, ülkeler kendi tarımsal yapısını göz önünde bulundurarak farklı yöntemlerle arazi bankacılığını uygulamaktadır. Arazi bankacılığının yapısı, Şekil 1’de gösterilmektedir.

Şekil 5. Arazi bankacılığı işleyiş yapısı

Kaynak: Bozoğlu ve Başer, 2018.

Avrupa ve Orta Asya Bölgesi’nde düzenlenen çalıştayda arazi bankacılığının amaçları;

- Tarımsal arazilerin parçalanmasını önlemek,
- Optimum işletme büyüklüğünü sağlamak,
- Atıl tarım arazilerini ülke ekonomisine kazandırmak,
- Arazi toplulaştırmasını desteklemek,
- Arazi piyasasını düzenlemek,
- Kırsal kalkınma önlemleri ile yapısal sorunları çözümlenmek,
- Kamu arazi yönetimini desteklemek,
- Kırsal alanlarda kamu müdahalesinin kolaylaştırmak olarak ifade edilmiştir (Eberlin, 2010).

Arazi bankacılığına ihtiyaç duyulmasının başlıca nedeni; arazilerin parçalanması ve toplulaştırılmasının çözümlenmemiş bir sorun olması, arazi toplulaştırmasına olan ilginin ve çalışmaların hala devam etmesidir. Bunun dışında, terk edilmiş ve kullanılmayan tarım arazilerinin varlığı, işletme ölçeğinin küçük olması, tarım arazilerinde alım, satım, kiralama, ortakçılık işlemlerini belli bir düzende yürütecek kuruma ihtiyaç olması, tarımda arazi bankacılığına ihtiyaç duyulmasının diğer nedenleri arasında sayılmaktadır.

2.2. Arazi Bankacılığı: Dünyadaki Durum

2.2.1. Dünyada arazi bankacılığı yaklaşımları

Arazi bankacılığı uygulamalarında amaç ve ulaşılmak istenen hedefler, sistemi uygulayan ülkelerde büyük oranda benzerlik göstermektedir. Ancak kurumsal ve hukuki yapılanmalarda farklı düzenlemeler bulunmaktadır. Sistemi uygulayan ülkeler, kendi tarımsal yapılanmasına uygun ve bu yapılanmadaki sorunları çözebilecek nitelikte düzenlemeler yapmaktadır. Arazi bankacılığı uygulamalarında tek bir yaklaşım kullanılmayıp, farklı yaklaşımların kombinasyonları şeklinde de uygulamalar bulunmaktadır. Arazi bankacılığı sistemi yaklaşımları 4 temel grupta toplanmaktadır (Quico, 2015).

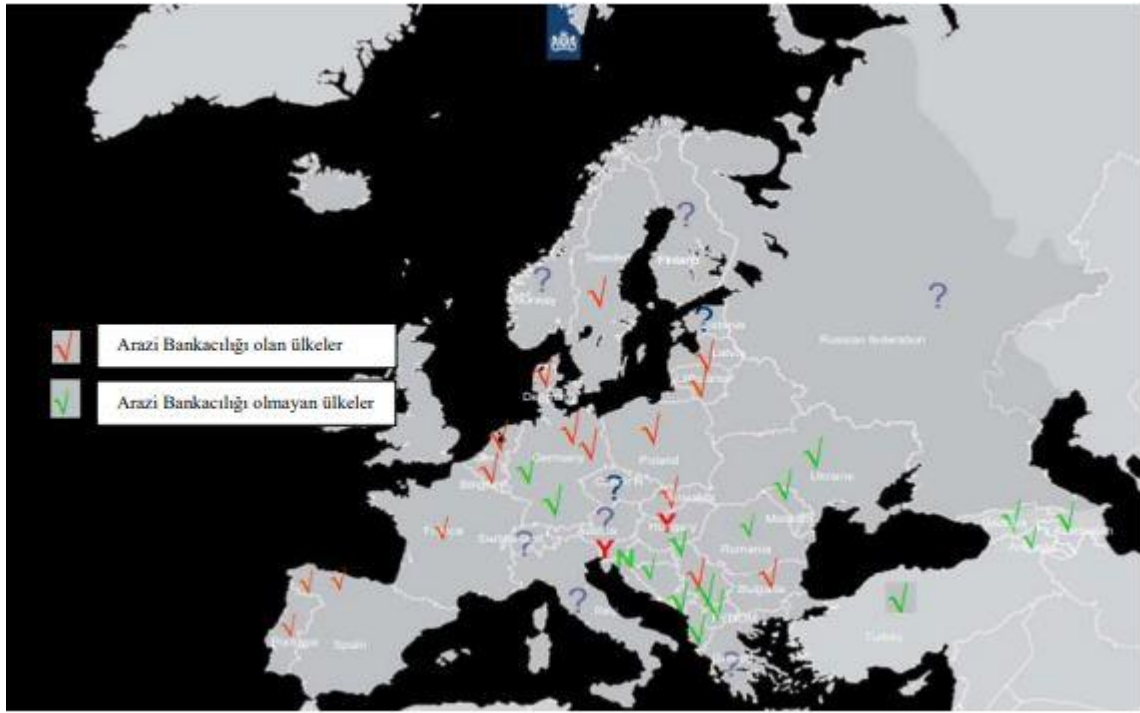
- a. **Kamulaştırma yaklaşımı:** Bu yaklaşımda arazi bankacılığı sistemi özel mülkün, bir kamulaştırma mekanizmasıyla veya bir kamu kuruluşu tarafından zorunlu olarak satın alınmasını gerektirmektedir. Kamulaştırma yapılırken; yasa ile düzenlenmiş kurallara bağlı kalınmalı, kamu yararı gözetilmeli ve kamulaştırılan alanın ödemesi hızlı bir şekilde taraflara yapılmalıdır. Kamulaştırma yaklaşımında 3 önemli noktaya dikkat edilmelidir. Bunlar; mülkiyet hakları, arazi değerinin belirlenmesi ve zamandır.
- b. **Rekabetçi yaklaşım:** Arazi hareketliliğini artırmak, genel olarak kırsal arazi pazarını kolaylaştırmak ve sürdürülebilir kırsal arazi kullanımıyla ilgili kamu politikası hedeflerini karşılamak için kamu veya kamu-özel bir kuruluş tarafından arazi satın alma, satma veya kiralama işlemlerinin yapılmasıdır.
- c. **Ortakçılık yaklaşımı:** Farklı arazilerin birleştirilip, yönetilme modelidir. Ancak bu yaklaşımda, mülkiyetten kaynaklanan ve kullanım hakkından doğan anlaşmazlıklarda çözüm yolları henüz üretilmemiştir.
- d. **Arazi toplulaştırması yaklaşımı:** Kapsamlı bir arazi toplulaştırma ile tüm arazilerin daha işlevsel hale getirilmesidir. Arazi bankacılığı bu yaklaşımda, arazi toplulaştırma projelerinde uygulanan bir araç görevi üstlenmektedir.

Arazi bankacılığının yönetimi; devlete bağlı şirketler ve devlete arazi fonu ile, devlet-özel sektör ortaklığı ile ya da sadece özel sektörde faaliyet gösteren şirketler tarafından yapılabilmektedir.

2.2.2. Dünyada arazi bankacılığı uygulamaları ve değerlendirilmesi

Arazi bankacılığı, her ülkede farklı kurumsal yapılanmayla uygulanmaktadır. Dünyada arazi bankacılığını uygulayan ülkeler Şekil 2, ülkelere göre kurumsal yapılanma Tablo 1’de yer almaktadır.

Şekil 6. Arazi bankacılığı sistemini uygulayan ülkeler

Kaynak: Bozoğlu ve Başer, 2018.

Tablo 8. Dünyada başlıca arazi bankacılığı örnekleri ve kurumsal yapılanma

Ülkeler	Finansman	Kurum	Yürütme
Fransa	Caisse Nationale de Credit Agricole (CNCA)	Arazi Geliştirme ve Kırsal Teşebbüs Şirketleri (SAFER)	Tarım Bakanlığı, Maliye Bakanlığı
Almanya	Arazi Fonu (Banka)	Özel/Kamu	Kırsal Birlik
Hollanda	Arazi Kullanıcıları Bankası (Land Users Bank)	Hollanda Arazi Bankacılığı (BBL)	Tarım Arazileri İdaresi
İspanya (Galicia)	Arazi Fonu	Bancode TerrasdeGalicia (BanTeGal)	Köy İşleri Bakanlığı
Belçika (Flaman Böl.)	31 yerel banka	Flemish Arazi Bankası	Flemish Hükümeti

2.2.2.1. Fransa

Fransa’da arazi bankacılığı hizmetleri SAFER tarafından yürütülmektedir. SAFER kamu-özel sektör kuruluşudur ve döner sermaye yoluyla kendini finanse etmektedir. Çiftçi olmayanlara satış yapmayan SAFER, arazi piyasalarını incelemekte ve yönlendirmektedir. Fransa’da arazi piyasası düzenlemeleri kiracılıkla ilgili düzenlemeler ve pazarın kontrolü ile yapılan düzenlemeler olmak üzere iki grupta yapılmaktadır (SAFER, 2019). SAFER Tarım Bakanlığı ve Maliye Bakanlığı’na bağlı, kar amacı gütmeyen özel bir kuruluştur. Temel

görevi; tarım alanlarının geliştirilmesi ve korunması, kırsal kalkınmanın sağlanması, doğal kaynakların korunması ve arazi piyasası düzenlemelerinin yapılmasıdır. Her yıl referans fiyatların yayınlaması ve analizi de kurumun görevleri arasındadır. Çiftçi birlikleri, yerel makamlar ve devlet otoritelerinden oluşan yönetim kurulu tarafından yönetilmektedir. Kurum arazi fonunda bulunan araziye, 5 yıldan daha uzun süre elinde tutamamakta ve farklı amaçlar için kullanılmamaktadır. Sadece tarım, ormancılık, kırsal kalkınma, çevre ve arazi koruma amaçları ile kullanılabilir. Arazi satış ve kiralamalarda SAFER, duyuru yapmak zorundadır. Kurum bünyesindeki komite, başvuruları incelemekte ve öneride bulunmaktadır. Komitenin üyeleri; çiftçi örgütleri yerel makamlar, en az 2 adet Çevre Koruma Birliği, Tarım Departmanı Müdürü ve Vergi Dairesi Başkanı'ndan oluşmaktadır. Komite önerileri, yönetim kurulu tarafından değerlendirilmekte ve kabul ya da veto kararı verilmektedir. SAFER'ler tarafından arazi satın alımları 2 şekilde gerçekleşmektedir. Fransa'da tarımsal arazi satış işleminin aşamaları Şekil 3'te gösterilmektedir.

Şekil 7. Fransa'da tarımsal arazi satış işleminin aşamaları

Kaynak: SAFER, 2019

2.2.2.2. Almanya

Almanya'da, North Rhine Westphalia'da büyük altyapı yatırımları, arazi toplulaştırması ve arazi Bankacılığı yaklaşımı ile desteklenmektedir. Bölgede altyapı çalışmaları için arazi takası yapılmış ve arazi boyutları genişletilerek altyapı çalışmaları kolaylaştırılmıştır (Holst, 2015). Almanya'da 2011 yılında, Devlet Arazi Fonunda (The State Land Fund), 381 bin hektar arazi bulunmakla birlikte bu dönemde, ülkenin özelleştirme politikaları gelişmiş bir tarımsal yapının ele alınması üzerinde yoğunlaşmıştır. Politikaların asıl amacı, özelleştirme işlemlerinin hızla tamamlanması olsada, bu süreçte çiftçilere yardımcı olacak önlemler alınarak tarımsal gelişime katkı sağlanmıştır. Özelleştirme sürecinde, sosyalist ekonomiden pazar ekonomisine geçişin yol açtığı çiftçilerin mali sorunlarının çözülebilmesi için birkaç program uygulanmıştır. Bu programlar:

- Uzun vadeli kira sözleşmeleri sunmak (18 yıl)
- Gelişmekte olan tarımsal işletmelerde arazi toplulaştırması (1990-2000)

- Kiracılara ve daha önceki arazi sahiplerine sübvansede edilmiş satış programları sağlamak (1995-2007)
- Belirli bir alan için, kiracılara doğrudan sözleşme yapmayı mümkün kılan sınırlı ihale prosedürleridir.

Almanya’da arazi bankacılığı uygulamaları, eyaletlere göre farklılık göstermektedir. Ülkede hem kamuya bağlı hem de bağımsız çalışan birçok arazi fonu yönetimi bulunmaktadır.

2.2.2.3. Hollanda

Hollanda tarımsal alanların sürdürülebilirliği için arazi bankacılığı sistemini uygulamaktadır. Sistemin yürütülmesi için ilgili kuruluş, Ark ve Eemland Birliği’dir. Birliğe bağlı Arazi Kullanıcıları Bankası (Land Users Bank) bulunmaktadır. Banka, 2011’den günümüze kadar çiftlik içi çeşitlendirmeyi peyzaj uygulamalarıyla birlikte uygulamada aktif bir role sahiptir. Bu alandaki birçok çiftçi tarımsal çevre çiftçiliği (agrienvronmental farming) ile uğraşmaktadır. Çiftçiler, üretimini genişletmek için daha fazla alana ihtiyaç duymaktadırlar. Birçok kamu ve özel kuruluş, belirli bir strateji olmaksızın kendi arazilerini kiralamaktadır. Ark ve Eemland Birliği, tarımsal çevreyi koruma ve çiftlikte çeşitlendirmeyi destekleyen bir sivil toplum örgütüdür. Bu örgüt, tarımsal çevre düzenlemeleri için yerel bir toprak fonu oluşturmak için; belediyeler, kiliseler ve Hollanda Arazi Bankacılığı (BBL) arasında yapılan anlaşmaların arkasındaki itici güçtür (Holst, 2015). BBL ise, arazi bankacılığı konusunda daha çok finansman eksikliğinden kaynaklı çözümlere odaklanmıştır. Çiftçiler uzun süreli kiralama düzenlemeleri için BBL’ye başvurabilmekte, mirasçılar arsalarını BBL’ye satabilmekte ve arazilerinin genişletilmesi için başvurabilmektedir.

2.3. Türkiye’de Arazi Bankacılığı

2.3.1. Türkiye’de arazi bankacılığı uygulanması ihtiyacı

Türkiye’de, tarım arazilerinin miras ile bölünmesinin durdurulmasından sonra; tarımsal arazilerle ilgili hisseli parsellerin fiili kullanıcılara devri, küçük parçalı arazilerin işletme ölçeğinin büyütülmesinde kullanılması, terk edilmiş ve kullanılmayan arazilerin kiracılık veya ortakçılık yoluyla işletilmesinin sağlanması ve kamu yatırımları için de ihtiyaç duyulan arazilerin öngörülü alım ve uygulama sırasında karşılanması gibi görevleri yürütecek ve gayrimenkul kıymetler borsası gibi çalışacak bir aracı kuruma ihtiyaç duyulmaktadır (TRGM, 2017). Tarımsal arazilerin amacına uygun olarak kullanılması, parçalanmasının önlenmesi, küçük tarımsal arazilerin genişletilmesi, kiracılık ve ortakçılıkta belirli düzenlemelerin getirilmesi için, mal sahipleri ile kullanıcılar arasında arabulucuk yapacak bir kuruma ihtiyaç bulunmaktadır. Arazi bankacılığı hizmetleri, toplulaştırma dışı alanlarda da uygulanabileceği gibi, toplulaştırma alanlarında daha etkin yürütülebilmesi amacıyla da kullanılabilir. Arazi toplulaştırması uygulamalarında, ön alım haklarına uyulmak kaydı ile alıcı ve satıcı listeleri oluşturulması, alım ve satıma konu olan tarımsal parsellerin değeri gelir yöntemine göre Bakanlık tarafından tespit edilmesi ve belirlenen tarımsal parsellerin değerinin ilan edilmesi bu sistem ile hedeflenen konulardandır. Ayrıca, satıcı ve alıcıların ilişkilendirilmesi, finansman sıkıntısı çeken işletmelerin ilgili Bakanlık tarafından sübvansiyonlu kredilerle desteklenmesi ve toplulaştırma alanlarındaki yeni

parselasyon planlarının satış sonuçları baz alınarak yapılması gibi uygulamaların getirilmesi amaçlanmaktadır. Bu amaçla, ölçek altı işletmeleri büyüterek yeter gelirli işletmeler boyutuna ulaştırmak, kiracılık, ortakçılık ve yarıcılık ilişkilerini düzenlemek, tarım arazisinin alım ve satım işlemlerini belirli kurallara bağlamak ve kurumlaştırmak üzere, Tarım ve Orman Bakanlığı'na (TOB) bağlı, Tarımsal Arazi Edindirme Birimlerinin kurulması ve hukuki düzenleme çalışmaları devam etmektedir (Türker ve ark., 2015). Türkiye'de, tarımda arazi bankacılığı sistemi faaliyetlerinin, düzenleme ve kontrol işlemlerinin Tarım Reformu Genel Müdürlüğü'ne bağlı Arazi Edindirme Daire Başkanlığı tarafından yapılması planlanmaktadır. Kurum, tarımda arazi bankacılığı sisteminin kurumsal altyapı çalışmaları ve hukuki düzenlemeleri hazırlamak için belirli bölgelerde (7 bölge; Van, Antalya, Bursa, Çorum, İzmir, Şanlıurfa) çalıştaylar düzenlemiştir. Bu çalıştaylarda kurulması planlanan "arazi bankacılığı sistemi" ile ilgili uzaman kişi ve gruplardan görüşler alınmaktadır. Konu uzmanlarının; kurum ismi, kurumun yetki ve sorumlulukları, yasal dayanakları, temel fonksiyonları, finansmanı, hangi alanlarda faaliyet göstereceği ve finansmanının nasıl sağlanması gerektiği hakkında bilgi vermesi istenmektedir.

2.3.2. Türkiye'de arazi bankacılığı ile ilgili düzenlemeler

a. Orta Vadeli Program

Program (2018-2020), tarım sektörü ile ilgili birçok yeni düzenleme getirmektedir. Bunlardan birisi de atıl tarım arazilerinin üretime kazandırılmasını hedefleyen arazi bankacılığıdır. Programda, "Arazi bankacılığı gibi modellerle atıl tarım arazileri üretime kazandırılacaktır." maddesine yer verilmiştir.

b. TOB 2018 Programı

Yayınlanan programda, yer alan Tedbir 2080'e göre, alınan tedbirler arasında, "Atıl tarım arazilerinin üretime kazandırılması ve tarımsal işletmelerin etkin çalışmasına yönelik modeller geliştirilmesi" hükmü yer almaktadır. TOB, 5403 sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu ile verilen görevler, arazi edindirme işlemleri, tarımsal arazilerin parçalanmasının önlenmesi, arazi düzenlemesi ve toplulaştırması yapmak ile yükümlüdür.

c. Yeni Ekonomik Program

Programın (2019-2021) 5. bölümünde yer alan "Politika ve Tedbirler" arasında "Atıl tarım arazilerinin tarımsal üretime kazandırılması için gerekli kurumsal ve hukuki altyapı oluşturulacaktır." hükmü yer almaktadır.

d. Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı

Program'da (2019), "Atıl tarım arazilerinin üretime kazandırılması ve tarımsal işletmelerin etkin çalışmasına yönelik arazi edinimi uygulamaları ve buna bağlı olarak arazi bankacılığı geliştirilecektir." hedefine yer verilmiştir.

2.3.3. Türkiye'de arazi bankacılığı sistemi uygulaması yaklaşımları

Arazi bankacılığı sisteminin yürütülmesi için, “Arazi Edindirme Kurumu” adı ile kurulması önerilen kurumsal yapı ile arazi piyasasının düzenlenmesi hedeflenmektedir. TRGM 2017 yılında, planlanan bu kurumun başlıca görevlerini;

- Hisse devirlerine aracılık yapmak,
- İşletme ölçeğinin büyütülmesi ve küçük ölçekli arazilere sahip olan çiftçilerin arazilerininin 20 da üzeri işletmeler olmasını sağlamak,
- Arazi alım-satımının kurallara bağlamak,
- Spekülatif amaçlı alım-satımları önlemek,
- Tarımsal nüfus yoğunluğunu azaltmak,
- İşletmelerin rekabet güçlerini arttırmak olarak belirtmiştir.

Kurumun başlıca fonksiyonları ise; alım-satım, kiralama, kamulaştırma, trampa, alıcı ve satıcı arasında aracılık, hazine arazileri tasarruf yetkisi, arazi toplulaştırması ve arazi geliştirilmesi, taşınmaz değerlendirilmesi, arazi piyasası bilgi sistemi kurma, arazi spekülasyonlarını önleme, kamu yatırımları için öngörülü alım olarak belirlenmiştir.

3. SONUÇ VE ÖNERİLER

Arazi bankacılığı; tarım arazilerinde parçalılığın önüne geçmek, arazi alım satım ve kiralama işlemlerine aracılık etmek, tarımsal işletme ölçeğini büyütme, atıl tarım arazilerini üretime kazandırmak amacıyla oluşturulmuş bir yapıdır. Dünyada bu sistemi uygulayan başlıca ülkeler; Fransa, Hollanda, Almaya, İspanya ve Belçika’dır. Ülkelerin bu sistemi uygulayarak ulaşmak istedikleri amaçlar benzerlik gösterse de, uygulama yöntemleri farklılık göstermektedir. Bu farklılıklar; ülkelerin sosyal, ekonomik ve özellikle de tarımsal yapılarının farklı olmasından kaynaklanmaktadır. Sistem, özel mülkün kamulaştırılması (mülkiyet hakkı ve arazi değeri belirleme gibi konularda belli düzenlemeler yaparak), tarımsal arazilerin alım, satım ve kiralama işlerine aracılık etme hizmetiyle, arazi toplulaştırma projelerinde toplulaştırma çalışmalarında yardımcı olarak, atıl tarım arazilerinde iyileştirme yaparak üretime dahil etme yoluyla; kullanılmayan tarımsal arazileri üretime kazandırma ve işletme ölçeğini büyütme olanak sağlamaktadır. Sistemin uygulanması ile ülkede bu konulardaki sorunlara çözüm bulunması amaçlanmaktadır. Dünyadaki arazi bankacılığı uygulamalarına bakıldığında Türkiye’de kurulması planlanan sistemde dikkat edilmesi gereken hususlar;

- Arazi bankacılığı sistemi arazi toplulaştırma projeleri ile birlikte uygulanmalıdır.
- Uygulamada kolaylık arz etmesi bakımından arazi bankacılığı ile ilgili hukuki düzenlemeler tek bir Kanun’da birleştirilmeli ve kurumsal yapılanmanın nasıl olması gerektiği net bir şekilde belirlenmelidir.
- Atıl tarım arazileri değerlendirilirken özel mülk ve kamu arazilerinin değerlendirilmesi farklı olmalıdır.
- Uygun insan kaynağı ve teknoloji sağlanmalıdır.
- Şeffaf ve izlenebilir arazi piyasası veri tabanı oluşturulmalıdır.
- Uygulanmadan önce pilot bölgeler seçilmeli ve buralarda ilk uygulamalar yapılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Bozoğlu M., Başer U. (2018). Arazi Bankacılığı Sistemi. Atıl Tarım Arazilerinin Üretime Kazandırılması ve Arazi Bankacılığı Kurumsal Altyapı ve Mevzuat Hazırlama Çalıştayı. Trabzon.
- Eberlin R. (2010). Land Banking - an Overview of Approaches and Experiences. Prague Workshop on Land Tenure & Land Consolidation - Land Banking and Public Land Management; 21 - 24 June 2010.
- Değişen 5403 Sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu ve İlgili AB Mevzuatının Gözden Geçirilmesi.
https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/3547/mod_resource/content/0/5nciHaftaToprakKorumaAraziKullanim5403_1.pdf. (Son Erişim Tarihi: 05.12.2021,16:06).
- Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Tarım Reformu Genel Müdürlüğü, Ulusal Kamu Yatırımlarında Arazi Toplulaştırmasının Kullanım Olanakları ve Geleceği Çalıştayı Sonuç Raporu 13-15 Haziran 2013/Adana. Basım Yeri ve Yılı Ankara, 2014.
- Holst V. F. (2015). Land banks in Europe and procedures of their operation. Workshop on consolidation and development of large scale farms –Baku, Azerbaijan 7-8 July 2015
- Kalkınma Bakanlığı, Orta Vadeli Program 2018-2020. Ankara. <http://www.bumko.gov.tr/Eklenti/10807,2018-2020-orta-vadeliprogrampdf.pdf?0> (Son Erişim Tarihi 05.12.2018, 12:08).
- Küsek G. (2014). Türkiye’de Arazi Toplulaştırmasının Yasal Durumu ve Tarihsel Gelişimi. Ç.Ü.Z.F. Dergisi, 2014, 29 (1), 1- 6.
- SAFER, (2019). Türk Delegasyonunun Fransa Ziyareti İçin Hazırlanan Safer Tanıtım Rehberi.
- Tarım ve Orman Bakanlığı, 2018 Yılı Performans Programı, 2018.
<https://www.tarimorman.gov.tr/SGB/Belgeler/Performans%20Programlar%C4%B1/2018%20Performans%20Program%C4%B1.pdf> . (Son Erişim Tarihi: 04.12.2021, 16:20).
- Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu. Tarih: 19.7.2005. Sayı: 25880. <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5403.pdf> . (Son Erişim Tarihi: 05.12.2021, 16:21).
- Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun. Tarih: 15.05.2014 Sayı: 29001.
<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5403.pdf> . (Son Erişim Tarihi: 05.12.2021, 16:21).
- TRGM, (2018). <https://www.tarimorman.gov.tr/TRGM/Menu/45/Faaliyetler> . (Son erişim tarihi: 6.12.2021, 14:02).
- TÜİK, (2021). Tarım Alanları. <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist> (Erişim tarihi: 05.12.2021, 16:59)
- Türker M., Küsek G., Deveci H.V. (2015). Türkiye’de Arazi Toplulaştırması Uygulamaları ve Arazi Bankacılığı. Türkiye Ziraat Mühendisliği VIII. Teknik Kongresi Bildiriler Kitabı-1. Sy: 142-153. 12-16 Ocak 2015. Ankara.
- Vidar M. (2010). Enabling legislation for land consolidation and land banking. International workshop on land consolidation and land banking Budapest, 8-11 November 2010.
- Yeni Ekonomi Programı, 2019-2021.
https://www.bumko.gov.tr/Eklenti/11246,yeniekonomiprogramipdf.pdf?0&_tag1=03F8430E41D6C09174BC80D0975E9C5F93036164 . (Son erişim tarihi: 06.12.2018, 14:35).
- 2019 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı, 2018. <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/10/20181027M1-1.pdf> . (Son erişim tarihi: 06.12.2021, 14:41).
- Quico O. (2015). Infrastructures – functioning of land banking. 7th international LANDNET Conference 5 - 7 October 2015, Ankara, Turkey.

YENİLENEBİLİR ENERJİ KAYNAĞI OLARAK TARIMSAL ATIKLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ YEŞİL MUTABAKATA UYUM OLANAKLARI

Okan OZAYDIN
Akdeniz Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Nisa MENCET YELBOĞA
Akdeniz Üniversitesi

Özet

Tarımsal atıklar, bitkisel ve hayvansal ürün elde edilmesi ve işlenmesi sonucunda ortaya çıkan atıklar olup ileri ve geri dönüşüm olanakları bulunmaktadır. Bu atıklar sıklıkla yenilenebilir enerji kaynağı, kompost, yonga levha, ağır metal giderimi, biyobozunur plastik üretimi, malç, mantar üretimi ve kâğıt sanayiinde değerlendirilebilmektedir. Atıkların uygun ortamda değerlendirilmesi için ürünlerin yaşam döngüsüne eklenmesi gerekmektedir. Bu amaca ulaşmak için de girdi, üretim, işleme, tüketim sürecinde atık durumunu planlamak gerekmektedir. Yenilenebilir enerji kaynağı olarak tarımsal atıkların kullanımıyla fosil yakıtlar nedeniyle meydana gelen karbon salımının düşürülmesine de olanak yaratılmış olacaktır. Avrupa Kıtasının 2050 yılına kadar karbon nötr olma amacıyla Avrupa Komisyonu tarafından Yeşil Mutabakat belgesi yayımlanmıştır. Türkiye'nin sürdürülebilir ekonomik gelişimi için yenilenebilir enerji kaynaklarının ve teknolojisinin kullanımı için farklı kaynaklardan sağlanan çalışmalar devam etmektedir. Bu belgeye göre Avrupa'ya ihracat yapan ülkelerin de ürünlerin üretim süresince oluşan "Sınırdaki "Karbon Düzenlemeleri" ile karbon salımlarını tedricen düşürmesi gerekmektedir. Bu çalışmada, Türkiye'nin karbon salımını düşürmede tarımsal atıkların yenilenebilir enerji olarak kullanılması üzerinde değerlendirme yapılmıştır. Tarımsal atıkların düşük maliyet, çevreyi koruma ve istihdam yaratma özellikleri ile fosil yakıt kullanımına alternatif bir sektör olma potansiyeli değerlendirilerek önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar kelimeler: İleri dönüşüm, Karbon salımı, Yeşil Mutabakat, Tarım

RESTORANLARDA MÜŞTERİLERİN ATIK GIDA DAVRANIŞLARI SONUCUNDA GARSONLARDA OLUŞAN SUÇLULUK DUYGUSUNUN ARAŞTIRILMASI

Ahmet TAŞKIN

Pazarlama Bölümü, Akdeniz Üniversitesi, Antalya, TÜRKİYE

ORCID: 0000-0003-0124-0025

Doç. Dr. Raife Meltem YETKİN ÖZBÜK

Pazarlama Bölümü, Akdeniz Üniversitesi, Antalya, TÜRKİYE

ORCID: 0000-0002-2014-1850

ÖZET

Atık gıda üretim, işleme, depolama, dağıtım ve tüketim aşamalarında meydana gelmektedir. Tüketim aşamasında oluşan atık gıdanın nedeni hane halkı ve tüketicilerden (ev dışı gıda atıkları) kaynaklanmaktadır. Literatür incelendiğinde yapılan araştırmaların çoğunluğunun hane halkı gıda atığına odaklandığı görülmektedir; restoranlarda, otellerde ve yiyecek içecek hizmetlerinde üretilen atık gıdalarla ilgili çalışmaların sayısı hane halkına göre daha azdır. Ancak söz konusu konaklama sektörü, tüketici atık gıdalarının önemli bir kısmından sorumludur. Konaklama sektörü ile ilgili araştırmaların çoğunluğu tabak israfı, porsiyon büyüklüğü ve atık gıda miktarını ölçme yöntemlerine odaklanırken garsonların atık gıdaya yönelik duyguları ise araştırılmamıştır. Bu duygulardan suçluluğun atık gıda konusunda diğer tüketici araştırmalarında önemli bir yordayıcısı olduğu kanıtlanmıştır. Ancak atık gıda konusunda suçluluğun garsonların üzerindeki etkisini gösteren herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Yapılan araştırmalara göre tüketiciler hem evlerinde oluşturdukları hem de restoranlarda müşteri olarak oluşturdukları atıkta kendilerini suçlu hissetmektedir. Bu suçluluk tüketicilerde atık gıda azaltma niyetinin önemli bir belirleyicisidir. Buna rağmen bildiğimiz kadarıyla, müşterilerin oluşturduğu atık gıdaya dair garsonların suçluluk hissetmesiyle ilgili bir çalışma bulunmamaktadır. Bu çalışmanın amacı, müşterilerin bıraktıkları atık gıdalar nedeniyle garsonların hissettikleri suçluluk duygularını ve bunun ardındaki sebepleri keşfetmektir. Bu amaç doğrultusunda keşfedici bir araştırma yöntemi olarak yarı yapılandırılmış mülakat tekniği ile veri toplanmıştır. Çalışmanın örneklemini konaklama sektöründe garson olarak görev yapan 14 kişiden oluşmaktadır. Örneklemini oluşturan katılımcılar kartopu örnekleme yöntemi ile belirlenmiştir. Araştırma sonuçları, sorumsuz müşteri davranışlarından dolayı garsonların kendilerini suçlu hissettiklerini göstermektedir. Porsiyon boyutları üzerinde kontrol eksikliği ve yönetimin desteği garsonlarda duyulan suçluluğu etkilemektedir. Çevresel endişe ise garsonların suçluluk duygusunu etkileyen faktörlerden biri olarak bulunmuştur. Ayrıca alım gücü düşük ülkelerden gelen garsonların daha fazla suçluluk hissettiği görülmektedir. Mevcut çalışmanın sonuçlarının konaklama endüstrisindeki büyüyen gıda atığı sorununa yönelik idari uygulamalara yön vermesi ve atık gıda literatürüne katkıda bulunması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Atık Gıda, Suçluluk, Restoran, Garson.

INVESTIGATION OF WAITERS' FEELING OF GUILT AS A RESULT OF CUSTOMER'S FOOD WASTE IN RESTAURANTS

Abstract

Food waste occurs at the stages of production, storage, processing, distribution, and consumption. The reasons for food waste at the consumption stage is due to households and consumers (food waste out-of-home). The literature review revealed that most studies focus on household food waste; few studies are conducted on food waste produced by restaurants, hotels, and caterers. However, the hospitality sector is responsible for a significant portion of consumer waste food. While most of the research related to the hospitality sector has focused on plate waste, portion size and methods of plate waste amount measurement, the feelings of waiters towards waste food have not been investigated. Guilt from these emotions has proven to be an important predictor in other consumer research on waste food. However, no study has been found showing the effect of guilt on waiters in waste food. The purpose of this study is to explore the feelings of guilt felt by the waiters due to the waste food left by the customers and the reasons behind it. For this purpose, data were collected by semi-structured interview technique as an exploratory research method. The sample of the study consists of 14 people working as waiters in the hospitality sector. The participants forming the sample were determined by the snowball sampling method. Research results show that waiters feel guilty for irresponsible customer behavior. Lack of control over portion sizes and support from management influence waiter guilt. Environmental concern was found to be one of the factors affecting the guilt of waiters. In addition, it is seen that waiters from countries with low purchasing power feel more guilty. It is expected that the results of the present study will guide the administrative practices towards the increasing food waste problem in the hospitality industry and contribute to the waste food literature.

Keywords: Food Waste, Guilt, Restaurant, Waiter.

1. Giriş

Gıda atığı geçmişten günümüze kadarki süreçte hem çevresel hem de sosyo-kültürel bir sorun teşkil etmektedir. Çeşitli atıkların tanımlanması ve bilgi elde etme sürecinin doğru bir şekilde gerçekleştirilmemesi, gıda atığının dünya çapında büyük bir sorun olduğunu göstermektedir (Garrone vd., 2014: 129). Dünya genelinde insanların tüketimi için üretilen yenilebilir gıdaların yılda ortalama olarak 1,3 milyar tonu israf edilmektedir (FAO, 2011: 4). Literatüre bakıldığında, gıda kaybı ve atık gıda için belirli sınıflandırma mevcuttur. Gıda kayıpları, gıda tedarik zincirinin ilk aşamasında meydana gelmekte olup zayıf teknoloji ve yatırımlardan kaynaklanmaktadır. Bu durum daha çok gelişmekte olan ülkelerde gerçekleşmektedir (Griffin vd., 2009; Parfitt vd., 2010;

Gustavsson vd., 2011). Atık gıda ise, insanların tüketimi için besleyici olan gıdaların çöpe atılması veya başka bir amaç için kullanılmaması olarak tanımlanmaktadır (FAO, 2019b) ve daha çok batı ülkelerinde gerçekleşmektedir (Mondéjar-Jiménez ve diğerleri, 2016; Principato ve diğerleri, 2015; Parfitt ve diğerleri, 2010; Griffin ve diğerleri, 2009; Gustavsson vd., 2011; Filimonau ve De Coteau, 2019; Miroso vd., 2016; Wang vd., 2017). Buna paralel olarak gelişmiş ülkelerde yılda 670 milyon ton atık gıda oluşurken, gelişmekte olan ülkelerde ise 630 milyon tondur. Bu rakamlar göstermektedir ki yenilebilir durumda olup çöpe giden gıdaların ülke ekonomilerine katkısı oldukça önem arz etmektedir (Tatlıldil vd., 2013).

Atık gıdalar, gıda tedarik zinciri boyunca gelmesiyle birlikte büyük mali kayıpları ve doğal kaynak israflarını da beraberinde getirmektedir (Eriksson, 2015: 3). Gıda tedarik zinciri gıda ürünlerin üretilmesinden tüketiciye dağıtılmasına kadar olan süreci kapsamaktadır. Dolayısıyla atık gıda, tarım aşamasında, toptancı ve perakendeci düzeyinde dağıtılma aşamasında, tüketiciler ve hane halkları aşamasında gerçekleşmektedir. Vanham ve arkadaşları (2015: 9) tarafından yapılan çalışmaya göre, AB'ye üye ülkelerden elde edilen verilere dayanarak, kişi başına 123 kg miktarında tüketici atık gıdası olduğu ve bu durumun tüketim seviyesinde meydana gelen atıkların %16'sına karşılık geldiği gösterilmektedir. WRAP (Atık ve Kaynak Eylem Programı) tarafından 2008 yılında İngiltere'de yapılan kapsamlı bir araştırmaya göre, en fazla atık gıda tek kişilik hane halkları tarafından oluşturulmaktadır. Yine WRAP (2011, 2012a) tarafından yayınlanan bir raporda, İngiltere'deki atık gıdanın yaklaşık % 20'sinin eski gıdalardan oluştuğu tahmin edilmektedir. Benzer şekilde Birleşik Krallık'taki hane halklarının atık gıda oranının %12 (Quested vd., 2013), Hollanda'da ise %14 olduğu ortaya çıkmaktadır (Van Westerhoven, 2013: 5). ABD'deki hane halklarında her yıl yaklaşık olarak 48,3 milyar dolarlık atık gerçekleşirken (Jones, 2016), AB'de ise bu durum atık gıdaların %53'ünü oluşturmaktadır (Stenmarck vd., 2016: 4).

2. Konaklama Sektörü

Konaklama sektörü, şu anda ABD'de 14 milyon ve Avrupa'da 8 milyon olmak üzere diğer sektörlerle kıyasla daha fazla insanı istihdam etmekle (Euromonitor International, 2016) birlikte her yıl milyonlarca öğün hizmet vermekteler (Gössling vd., 2011). Dolayısıyla konaklama sektörü toplam atık gıdanın %12'sine katkıda bulunarak (Filimonau vd., 2019; Tostivint vd., 2016) en büyük üçüncü sektör olarak (Stenmarck vd., 2016) atık gıda mücadelesinde kritik bir role sahiptir (Martin-Rios vd., 2018: 196).

Konaklama sektörünün atık gıdaya etkisinin miktarını gösteren rakamsal sonuçlar olmasa da, atık gıdanın çeşitli ülkelerde büyük bir sorun olduğu bilinmektedir (Goh ve Jie, 2019: 126). Yapılan çalışmalar incelendiğinde çoğu çalışmanın restoranlardaki atık gıda miktarına odaklandığını görüyoruz (Heikkilä vd., 2016). Örneğin, Malezya'da bir restoranın günlük atık gıda miktarı 173 kg olarak hesaplanmıştır (Papargyropoulou vd., 2016: 5). Avustralya'da konaklama sektöründe 7,3 ton atık gıda ve Yeni Zelanda'da 224.000 ton atık gıda gerçekleşirken (Reynolds vd., 2016 a,b) İngiltere de ise yıllık 920.000 ton atık gıda oluşmaktadır (Pariff vd.,

2013). Konaklama sektöründe oluşan atık gıda miktarını Danimarka'da %50 (Curry, 2012) ve İtalya ise %21'lik oranla takip etmektedir (Coldiretti, 2017). Söz konusu atık miktarları konaklama sektöründe atık gıda probleminin çok önemli olması ile birlikte ekonomik sıkıntıları da ifade etmektedir (Wrap 2013a). Örneğin, İtalya'da tüketim aşamasında gerçekleşen atık gıdanın tahmini maliyeti 12 milyar Euro iken (Ministero dell'Ambiente Italiano, 2015) bu durum Avustralya hükümetine ise 20 milyar dolara mal olmaktadır (Avustralya Çevre ve Enerji Bakanlığı, 2017). Birleşik Krallık'ta ise atık gıda miktarı, gıda tedarikçi, işçilik, hizmet maliyetleri gibi giderleri içermesiyle yılda 682 milyon sterlinden fazladır (WRAP, 2013a).

Literatür incelendiğinde yapılan araştırmaların çoğunluğunun hane halkı atık gıdalarına odaklandığı görülmektedir; restoranlarda, otellerde ve yiyecek içecek hizmetlerinde üretilen atık gıdalarla ilgili çalışmaların sayısı hane halkına göre daha azdır (Principato, 2018; Pirani ve Arafat, 2016: 2; Schneider, 2013; Barone vd., 2019; Russel, 2017). Konaklama literatüründe atık gıda 'müşteri tabaklarından arta kalanlar ve yemeğin hazırlanma aşamasında oluşan istenmeyen ve atılan yiyecekler' olarak tanımlanmaktadır (Filimonau ve De Coteau, 2019, s. 237).

Konaklama sektöründe oluşan atık gıdanın etkenlerini belirleyen ve sınıflandıran çalışmalar mevcuttur. Örneğin, Principato ve ark. (2018) gıdanın saklanması, yemek hazırlama ve pişirilmesi, tabak kaplama ve servisten kaynaklı atıkların mutfak atık gıdaları, müşteri tabaklarından kaynaklanan atık gıdalar olan müşteri davranışları olarak belirlemiştir. Söz konusu atık gıda aşamalarını hazırlık ve müşteri olarak bir başka çalışma ile benzerdir (Papargyropoulou vd., 2016). WRAP'a (2013b) göre, restoranlarda oluşan atık gıdalarının %45'i hazırlama aşamasında, %21'i gıda bozulmasından, %34'ü ise müşteriler tarafından oluşturulan yemek artıklarından kaynaklanmaktadır. Örneğin, Malezya'da beş yıldızlı bir otelin restoranında yapılan araştırmada, pişirmeden önce günlük 95,4 kg atık gıda olduğu ve bu atıkların hijyen ve yanlış porsiyon boyutu gibi nedenlerden kaynaklandığı görülmüştür (Papargyropoulou vd., 2016). Avustralya'da konaklama sektöründe ise aşırı pişirme sonucunda oluşan atık toplam atık gıdanın %29'unu oluşturmaktadır (Hennchen, 2019). Restoranların inşaa ettikleri kaliteli yiyecek algısı sonucunda oluşan müşteri beklentileri ve sektörün bu beklentileri karşılama isteği aşırı gıda üretimine ve dolayısıyla atık miktarına sebep olmaktadır (Filimonau vd., 2020: 11).

Konaklama sektöründe oluşan atıkların diğer önemli bir kısmı müşteri davranışlarından kaynaklanmaktadır (Betz vd., 2015: 221; Engström et Carlsson- Kanyama, 2004; Eriksson vd., 2017; Painter vd., 2016). Principato ve arkadaşlarının yaptıkları çalışmada (2018: 135) müşteriler tarafından yapılan atık miktarının mutfakta gerçekleşen atık miktarından çok daha fazla olduğunu kanıtlamışlardır (Principato vd., 2018: 135). Aamir vd. (2018) müşterilerin tabaklarında bıraktıkları gıdaların doğrudan atık gıda oluşturduğunu ve bu durumun atık gıda oranına en büyük katkıyı sağladığını bildirmiştir (Aamir vd., 2018: 606). Tabak atıkları 'müşteriler tarafından satın alınan veya müşterilere servis yapıldıktan sonra atılan yiyecekler' olarak tanımlanmaktadır (Papargyropoulou vd., 2016: 4). Müşterilerin oluşturduğu bu atık oranına açık büfe tarzı yemek, büyütülmüş

menüler ve müşterilere sunulan büyük porsiyon seçenekleri etki etmektedir (Okumus, 2019: 13). Müşterilerin büyük porsiyonlu sipariş vermeleri ve biteremediklerinde ise diğer kişilerle paylaşmamaları sonucunda da atık gıda olduğundan bahsetmektedir (Stöckli vd., 2018: 4). Çin’de yapılan araştırma sonuçlarına göre, müşterilerin büyük porsiyon ve aşırı sipariş vermelerinin egoizm faktöründen kaynaklanmaktadır (Yu vd., 2021: 7). Özetle Porsiyon boyutu (Betz vd., 2015, Pirincipato vd., 2018), kalitesiz gıdalar (Ferreira ve diğerleri, 2013), fazla siparişler (Juvan vd., 2017), genç demografi (Wansink ve Johnson, 2015) ve çalışanların eğitim eksikliği (Principato ve diğerleri, 2018), kişisel tercihler, kalitesiz yemek (Kuo ve Shih, 2016). gibi bir çok neden müşteri tabak atığı nedenleri olarak gösterilmektedir.

3. Garsonlar

Atık gıda literatüründeki görece az bulunan konaklama endüstrisi temelli çalışmaların çoğu tüketici davranışları, porsiyon boyutları, ürün kombinasyonları ve tabak boyutları tarafından oluşturulan atık türlerine odaklanmışlardır (Juvan vd., 2017; Charlebois vd., 2015; Ferreira vd., 2013). Bu çalışmaların sadece birkaçının sektörde çok önemli rol oynayıcılar olan garsonların atık gıda davranışsal niyetlerine yönelik tutumları ve atık gıda önleme davranışlarına etkisi araştırılmıştır (Goh ve Jie, 2019: 127 ; Luu, 2020: 1881).

Konaklama sektöründe çalışan garsonların atık gıda davranışları, yiyecek içecek hizmetlerini (Papargyropoulou vd., 2016) ve müşterilerin atık gıda davranışlarını (Juvan ve diğerleri, 2018) etkileyebilir. Dolayısıyla garsonlar müşterilerin tabaklarında bıraktıkları atık gıdalardan da sorumlu tutulmaktadır (Ferreira vd., 2014: 1633; Juvan vd., 2018: 5; Kuo ve Shih, 2016: 10). Örneğin, Hanerman ve arkadaşlarının (2018) yapmış oldukları çalışmada, garsonların, müşterilerin tabaklarında kalan artıkları paket servis olarak isteyip istemediklerini teklif etmemeleri atık gıda oluşumuna doğrudan etki ettiğini vurgulamaktadır (Hamerman vd., 2018: 7). Yu ve arkadaşlarının çalışmasında (2021: 8) garsonların yapmış oldukları müdahalelerin müşterilerin sorumsuzca verdikleri fazla sipariş davranışları üzerinde oldukça etkili olduğu kantılanmıştır (Yu vd., 2021: 8). Yine garsonların müşterilere yarım veya küçük porsiyon seçenekleri sunarak müşterilerin yiyebilecekleri kadar yemek servis etmeleri atık gıda miktarını azaltmada önemli olabileceği vurgulanmaktadır (Mabaso ve Hewson, 2018: 12; Sirieix vd., 2017: 157). Bu etkiler göz önünde bulundurularak garsonlara teşvikler verilmesinin oluşan atık gıdayı azaltmada bir yöntem olarak kullanılması mümkündür (Dhir vd., 2020: 24).

Ollavaria-key ve arkadaşlarının (2021: 5) yapmış oldukları mülakat çalışmasında belirtilmiş olan;

- *“Bir garson gelip bana yemek israfı hakkında bilgi verirse, hatırlatmayı takdir edeceğim ve [restoranın bu hedefe ulaşmasına yardımcı olmak için] yemek israfı konusunda daha bilinçli olacağım.”*
- *“Tecrübelerime göre, yemeğin sonuna doğru, bir garson genellikle “Bunu götürmek ister misin? Emin misin?” sorduğunda, çoğu zaman şöyle olacağım, “Götürmek için alacağım. Evde yiyeceğim” [çünkü aksi takdirde boşa gideceğini biliyorum].” ifadeleri restoranların atık gıda miktarı azaltma çabalarına yardımcı olmadıkça garsonların rolünün önemini göstermektedir (Ollavaria-key vd., 2021: 5). Tüm bu*

etkilere rağmen konaklama sektöründe atık gıda davranışı ile ilgili çalışmalar garsonlardan daha çok (Goh ve Jie, 2019; Juvan vd., 2018; Papargyropoulou vd., 2016), turist ve otel misafirlerinin atık gıda davranışları ilgi görmüştür (Juvan vd., 2018; Papargyropoulou vd., 2016). Garsonlar atık gıda ile mücadelede önemli bir konumda olduklarından, atık gıda oluşmasının nedenlerinin çalışanlar perspektifinden incelenmesi oldukça önemlidir (Goh & Jie, 2019: 126).

4. Suçluluk

Suç, kişisel veya içselleştirilmiş sosyal değerlerin veya normların yerine getirilmemesinden kaynaklı oluşan olumsuz duygudur (Christensen vd., 2004; Bedford vd., 2011: 5). Kişisel normlarla ilişkili olduğu ve bu normlar yerine getirilmediğinde kişinin benlik saygısında azalmaya yol açmaktadır (Burnet ve Lunsford, 2006: 36). Davranışın sosyal olarak kabul edilebilirliği ne olursa olsun, olumsuz çevre yanlısı davranışlarda bulunulduğunda suçlu hissetmek muhtemeldir (Lacasse, 2016: 150; Bedford vd., 2011: 7). Yapılan çalışmalarda suçluluğun (ve onun beklentisinin) davranışı (veya davranış niyetini) biçimlendirdiğine dair kanıtlar sağlanmıştır ve kişilerin, kendilerini suçlu hissedecekleri davranışlardan kaçındıkları görülmüştür (Lindsey, 2005; Baumeister vd., 1994).

Suçluluk, tüketici davranışını etkileme potansiyeline sahip bir duygudur (Burnet ve Lunsford, 2006: 42). Atık gıda bir endişe kaynağı olarak görüldüğünde ortaya çıkacak suçluluk duygusu tüketiciyi atık gıdayı azaltmaya yönelik düzeltici bir davranışa ve çevre dostu bir davranışa motive etmektedir (Qi ve Roe, 2016). Oteller bağlamında yapılan iki çalışmada, sosyal normlara başvurup beklenen suçluluğu artırarak tüketicileri sürdürülebilir davranışlarda bulunmaya ikna etmişlerdir. Örneğin, çarşafların yeniden kullanılması programı (Goldstein vd., 2007) veya havluların tekrar kullanımı (Theotokis ve Manganari, 2015) gibi uygulamaların sürdürülmesi vurgulanmıştır. Yapılan araştırmalara göre suçluluk atık gıda azaltma niyetinin de önemli bir belirleyicisidir (Qi ve Roe, 2016; Principato vd., 2015; Quessted vd., 2013: 47; Jagau ve Vyrastekova, 2017: 12; Soorani ve Ahmadvand, 2019: 157). Örneğin yapılan bir çalışmada, müşterilerin yemeklerin arta kalan kısmını paket olarak almaları utanç duygusu yaratırken, artıkları bırakmanın ise beklenen pişmanlık ve suçluluk duygusunu meydana getirdiği kanıtlanmıştır (Sirieix vd., 2017: 157; Talwar vd., 2021: 15). Nunkoo ve arkadaşlarının (2021) yaptığı çalışmada tüketicilerin evlerinde gerçekleştirdikleri atıklardan dolayı suçlu hissettikleri kanıtlanmıştır (Nunkoo vd., 2021: 12). Yine bir başka çalışmada müşterilerin restoranlarda oluşturdukları atıktan dolayı suçlu hissettikleri doğrulanmıştır (Jagau ve Vyrastekova, 2017: 12). Singapur'da yapılan bir araştırmaya göre atık yönetim kuruluşlarının ve restoran yöneticilerinin oluşan atık gıdadan dolayı suçlu hissettikleri bildirilmiştir (Grandhi ve Singh, 2016). Buna benzer genç gezginler üzerinde suçluluğun, gezginlerin atık gıda azaltma davranışını etkilediği bulunmuştur (Han vd., 2018). Ancak konaklama sektörünün başrolü olan garsonların atık gıda oluşumu sonucundaki suçluluk hisleri henüz bilinmemektedir. Buna rağmen bildiğimiz kadarıyla, müşterilerin oluşturduğu atık gıdaya dair garsonların suçluluk hissetmesiyle ilgili bir çalışma bulunmamaktadır. Bu nedenle, müşterilerin bıraktıkları atık gıdalar nedeniyle garsonların hissettikleri

suçluluk duygularını ve bu duygunun ardındaki nedenleri keşfetmek yeni ve faydalı olacaktır. Bu çalışmaların atık gıda davranışsal niyetlerini tahmin etmeye ve azaltmaya yardımcı olabileceğinden önemlidir. Bu nedenle, algılanan suçluluk kavramı ile atık gıda konusuna ilişkin konaklama çalışanları arasındaki ilişkiye dair araştırmalar yeni ve faydalı bir keşiftir.

5. Yöntem

Garsonların suçluluk duygularının ve bu durumun ardındaki faktörlerin araştırılması amacıyla yapılmış mevcut çalışmada veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış mülakat yöntemi kullanılmıştır. Nitel modele göre yürütülen araştırma, nispeten keşfedilmemiş konularla ilgili olarak bireysel görüşleri, algıları ve tutumları keşfetmeye odaklanılması nedeniyle yorumculuğun temelidir. (Filimonau vd., 2020: 5). Dolayısıyla çalışma tasarımı, araştırma temalarının keşfedilmesi ve analiz derinliği açısından sunmuş olduğu esneklik nedeniyle yarı yapılandırılmış mülakat yöntemi seçilmiştir (Jones vd., 2013). Bu çalışma Avustralya'nın Queensland eyaletinin Gold Coast şehrinde yapılmıştır. Çalışmanın örnekleme konaklama sektöründe garson olarak görev yapan kişilere odaklanmaktadır. Örnekleme oluşturan katılımcılar kartopu örnekleme yöntemi ile belirlenmiştir. Her mülakat sonunda katılımcıların tavsiyelerine göre diğer kişilere ulaşıldığı için kartopu yöntemi kullanılmıştır. Örneklem grubu İsviçre, Brezilya, Filipinler, Avustralya, Macaristan, Fransa, Türkiye ve Japonya olmak üzere 8 farklı ülke vatandaşlarından oluşmaktadır. Örnekleme oluşturan kişilerden 9'u kadın, 5'i erkek olan ve yaş aralığı 18-40 arası katılımcılardan oluşmaktadır. Kadın katılımcıların fazla olmasının sebebi Avustralya'da çalışanların cinsiyet dağılımı ile ilişkilendirilebilir. Avustralya İstihdam Departmanı (2014)'deki rapora göre konaklama sektörü iş gücünün %55 kadın ve %45 erkek çalışanlardan oluştuğunu bildirmiştir. Bu katılımcılardan 7'si lüks restoran, 5'i sıradan restoran, 1'i Kafe Bar ve diğer 1 kişi ise Kafe tarzı restoranlarda çalışmaktadırlar.

Tablo 1: Katılımcıların Profili

Katılımcı	Doğduğu Ülke	Cinsiyet	Yaş	Pozisyon	Restoran Türü	Deneyim	Suçlu Hissetme	Görüşme Süresi
Alice	İsviçre	Kadın	24	Garson	Lüks Restoran	2 yıl	-	20:31
Anne	Filipinler	Kadın	40	Garson	Restoran	5 yıl	+	24:41
Elle	Türkiye	Kadın	27	Garson	Kafe	3 yıl	+	23:56
Jordi	Brezilya	Kadın	24	Garson	Restoran	1 yıl	-	21:49
Danay	Japonya	Kadın	33	Garson	Lüks Restoran	2 yıl	+	24:05
Lela	Avustralya	Kadın	18	Garson	Restoran	3 yıl	+	20:11
Jelyn	Filipinler	Kadın	27	Garson	Restoran	3 yıl	+	24:11
Dan	Avustralya	Erkek	26	Garson	Lüks Restoran	2 yıl	+	26:59
Bruna	Brezilya	Kadın	36	Şef Garson	Lüks Restoran	6 yıl	+	20:27
Müge	Türkiye	Kadın	31	Şef Garson	Lüks Restoran	10 yıl	+	20:01
Orzo	Macaristan	Erkek	33	Şef Garson	Lüks Restoran	15 yıl	+	32:32
Cesar	Brezilya	Erkek	30	Şef Garson	Kafe Bar	6 yıl	-	26:53
Cuban	Fransa	Erkek	32	Şef Garson	Lüks Restoran	10 yıl	-	26:08
Fatih	Türkiye	Erkek	34	Şef Garson	Lüks Restoran	16 yıl	-	23:01

Mülakat soru formları konaklama sektörü üzerine yapılan çalışmaların incelenmesi sonucunda hazırlanmıştır.

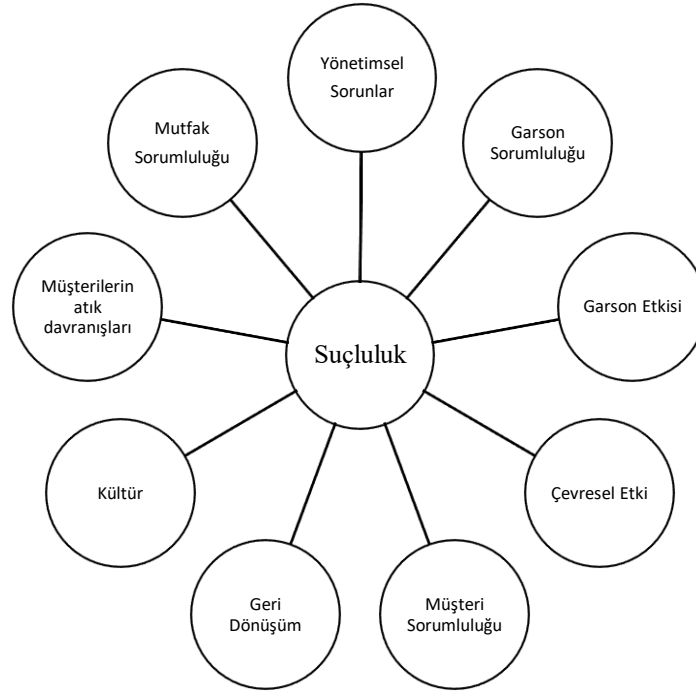
Yarı yapılandırılmış görüşme soruları Ek-1'de gösterildiği gibi, katılımcıların atık gıdalarla ilgili bilgilerine ve anlayışlarına, garson rollerinin anlaşılması, atık gıdayı azaltma stratejileri, atık gıda ile ilgili deneyimledikleri

hisler ve duyguların anlaşılmasına odaklanmıştır. Mülakata katılan katılımcılar konaklama sektöründe garson olarak görev yapan kişilerden oluşmaktadır. Görüşmeler Ekim 2021 ve Kasım 2021 ayları arasında gerçekleştirilmiş olup katılımcıların çalıştıkları restoranlarda sessiz bir ortamda yüz yüze gerçekleştirilmiştir. Mülakatlara başlamadan önce çalışmanın amacı katılımcılara anlatılmış ve verdikleri bilgilerin söz konusu akademik çalışma dışında hiçbir alanda kullanılmayacağı, kişisel verilerin saklı kalacağı konusunda bilgilendirilmiş ve görüşmenin kayda alınması için izinleri alınmıştır. Görüşme sırasında sorulacak soruların doğru ya da yanlış bir cevabının olmadığı, sadece deneyim, duygu ve düşüncelerini anlama amacı barındırdığı vurgulanmıştır. Güvenirliliği ve doğruluğu korumak için ses kaydına alınan görüşmeler, görüşmenin yapıldığı gün transkripte dökülmüştür. Görüşme sürecince tüm yanıtlar gönüllülük esasına göre gerçekleşmiş olup katılımcılara kimlik ve içerik gizliliği güvencesi verilmiştir. Ayrıca katılımcılar herhangi bir soruya cevap vermemeyi ve görüşmeyi istedikleri noktada sonlandırmayı seçebileceklerini bilerek çalışmaya başlanmışlardır. Yapılan yeni görüşmeler sonucunda yeni yapılara ulaşılmamasıyla 14. görüşme ile veri doygunluğuna ulaşılmıştır. Literatüre göre 10-30 görüşmeler normal doygunluk olarak kabul edilmektedir (Thomson 2010 aktaran Marshall vd., 2013). Toplamda 5 saat 55 dakika 86 saniye süren 14 görüşme sonucu 40 sayfalık transkript analiz edilmiştir.

Mülakatlar İngilizce yapılmış olup Türkçe olarak transkribe edilmiştir. Veriler öyküsel analiz yöntemi ile analiz edilmiş ve temalar belirlenmiştir. Öyküsel analiz, insanların dünyayı deneyimleme biçimleri, anlattıkları hikayeler ve bu hikayeleri anlatırken kullandıkları dili dikkate alarak verileri yorumlamaktadır (Merriam, 2018: 192-193). Görüşmeler sonucunda ortaya çıkan yapılar tablosu ve temalar müşteriler tarafından oluşan atık gıdadan dolayı garsonların duydukları suçluluğun nedenlerini gösteren faktörler atık gıda literatürüne katkı sağlamıştır.

6. Bulgular

Müşterilerin oluşturduğu atık gıdadan dolayı garsonların duyduğu suçluluk durumlarının araştırılması amacıyla yapılmış mevcut çalışmada katılımcıların 9'u kendisini suçlu hissetmiştir (Tablo 1). Yarı yapılandırılmış görüşmelerin analizi sonucunda garsonların hissettiği olumlu-olumsuz suçluluk duygusunu açıklayan veya etkileyen toplamda 58 adet yapı bulunmuştur. Bu yapılar katılımcıların çoğunluğu tarafından sıklıkla tekrarlanan ve katılımcıların yoğun olarak dile getirilmesi göz önünde bulundurulmuş, literatürün de işaret ettiği ana eğilimler altında gruplandırılarak 10'a indirgenmiştir. Söz konusu yapılar Şekil:1'de incelenmiştir.

Şekil 1: Katılımcıların hissettiği suçluluk duygusunun altındaki nedenleri oluşturan temalar

6.1. Müşterilerin Oluşturduğu Atık Gıda Sebepleri

Atık gıda literatüründe de incelendiği üzere müşteriler, restoranlarda oluşan atık gıda miktarındaki en büyük başrol olarak görülmektedir (Aamir vd., 2018; Okumus, 2019; Principato vd., 2018). Söz konusu müşteri etkisi garsonlara göre de restoranlarda oluşan atık gıda miktarında oldukça yüksek bir paya sahiptir. Farklı tecrübe ve yaş gruplarından oluşan katılımcılar, çalıştıkları restoranların herhangi bir bölümünde oluşan diğer atık gıda miktarına göre müşteriler tarafından gerçekleştirilen atık gıda miktarı daha fazla olduğunu dile getirmişlerdir.

“Atık gıda ile ilgili her hafta bir rapor tutuyoruz. Bu raporlara göre en çok atık miktarı müşterilerin tabaklarında bıraktıkları atıklardan oluşuyor.” (Fatih, 34)

Söz konusu gözlemin, garsonların restoranlarda yürütülen diğer tüm servislere hakim olmaları sonucunda yapılmış olması değerli bir yorum olarak görülmektedir. Müşteriler tarafından oluşturulan atık gıdanın sebepleri; porsiyon büyüklüğü, ihtiyaç fazlası verilen siparişler, yemeğin tadı, alım gücü ve yönetim stratejileri olarak dile getirilmiştir.

“Oluşan atık gıdanın sebeplerinden biri kesinlikle porsiyon büyüklüğü. Çünkü porsiyonla alakalı ekstra seçeneğin olmayışının etkisi var. Herkese uymayan bir standart var .” (Elle, 28)

Atık gıdanın sebeplerinden biri olarak gösterilen porsiyon büyüklüğü aynı zamanda yönetimsel bir stratejidir. Bu stratejinin atık gıda oluşumu ve garson etkisi üzerindeki etkileri yönetimsel sorunlar başlığı altında incelenmiştir.

Müşterilerin atık gıda miktarlarını etkileyen ikinci en büyük faktör, ihtiyaç fazlası olarak verilen siparişlerdir:

“İnsanların her şeyi satın alabilirim göstermek için fazla verdikleri siparişler ve yiyemeyecekleri kesin.” (Lela, 18)

“Müşterilerin çoğunluğu ana yemekleri bitmeden hemen tatlı siparişi veriyorlar. Biliyorum ki yiyemeyecekler ama insanların gözü aç olduğu için umursamıyorlar.” (Danay, 33)

Bu durum müşterilerin sorumsuz davranışlarından dolayı garsonların duyduğu rahatsızlığı açıkça göstermektedir. Müşterilerin ihtiyaçlarından daha fazlasını sipariş vermelerinin atık gıda oluşumuna doğrudan sebep olması literatür çıktılarıyla kesişirken (Juvan vd., 2018: 4; Papargyropoulou vd., 2016: 4; Stöckli vd., 2018) bu eylemi satın alım gücüyle bağdaştıran katılımcının düşünceleri, müşterilerin aşırı sipariş vermelerinin egoizm faktöründen kaynaklandığı (Yu vd., 2021: 7) sonucu ile benzerlik göstermektedir. Garsonlar alım gücü yüksek olan “zengin” müşterilerin daha fazla sipariş verdiklerini düşünmektedirler. Bu durum sosyo-ekonomik statüsü yüksek kişilerin atık gıda oluşturma olasılığının yüksek olduğu evsel atık gıdaları araştırmalarıyla da tutarlıdır (Principato vd., 2015; Secondi vd., 2015). Son olarak sunulan yemeğinin tadının müşteri tarafından beğenilip beğenilmemesi atık oluşumunun bir sebebi olarak dile getirilmiştir:

“Boş tabakları almak için masaya gittiğimde yemeğini bitirmeyen bir müşteriye tabaktaki atığın nedenini sorduğumda yemeğin tadını beğenmediğini söyledi. Hemen ardından aa çok özür dilerim bunun ödemesini sizden almayacağım ve şikayetinizi baş şef ile paylaşacağım isterseniz size yeni bir yemek getirebilirim dediğimde hemen kabul ediyorlar ve yeni yemeğini yiyor diğeri ise çöpe atılıyor.” (Elle, 28)

Söz konusu sebeplerin müşteri, mutfak ya da restoran yönetimi temelli olması garsonların suçluluk duygusunu doğrudan etkilemektedir. Özellikle müdahale alanlarının dışında kaldığına inandıkları atık sebepleri konusunda garsonlar suçluluk hissetmediklerini çünkü ellerinden gelen bir şey olmadığını dile getirmişlerdir.

6.2. Yönetimsel Stratejiler

İşletme stratejileri; restoran maliyetleri, çevresel sorunlar, sürdürülebilirlik gibi atık gıda oluşumunu doğrudan etkileyen önemli bir konuma sahiptir. İşletme sahiplerinin atık gıda hakkındaki düşünce ve tutumları bu stratejileri ve dolayısıyla atık gıda miktarını etkilemektedir. Yapılan görüşmelerde yönetimsel sorunlar; yönetimin bakış açısı, satış ve paket servis politikası ve porsiyon büyüklüğü kontrol eksikliği olarak gösterilmiştir.

Sunulan porsiyonların büyüklüğü üzerindeki garsonların kontrol eksikliği şu şekilde dile getirilmiştir:

“Tabak boyutunun büyüklüğü hakkında mutfak ekibiyle konuştuğumda beni dikkate almayıp, ürünün ucuz olması ve büyük porsiyonların müşteri memnuniyeti açısından iyi görüldüğünü söylediler.” (Elle, 28)

“Üst yönetimle yaptığımız toplantılarda porsiyon hakkında konuşuyoruz fakat az olacağına çok olsun diyorlar maalesef.” (Fatih, 34)

Restoran yönetimi tarafından verilen bu kararlardaki garsonların müdahale eksikliği ancak garsonların müşterileri porsiyon büyüklüğü hakkında bilgilendirmeleri ile telafi edilebilir. Bir diğer telafi edici yöntem olan kalan gıdaların paket servisi olarak müşteriye sunulmasının yine yönetim stratejileri tarafından engellenebilmektedir:

“Çalıştığım restoranın başka bir şubesinde uyguladığımız yemek pişirme metodlarından dolayı et kurutma, çiğ balık ve az pişirilmiş et sunduğumuz için müşterilerin eve götürmesine izin vermiyoruz. Çünkü müşteri bunu eve götürdüğü zaman doğru koşullarda saklamadığında tekrar pişirdiğinde zehirlenme gibi olaylarla karşılaşabilir.” (Fatih, 34)

Paket servisi sunulmaması gıda güvenliği sorunu teşkil ettiği ve hijyen koşullarını karşılamadığı gerekçesiyle paket servisi sunulmamasına dair verilen kararların atık gıdaya sebep olduğunu göstermektedir (Goh ve Jie, 2019; Principato vd., 2018). Yine de iş yeri sahipleri ya da yöneticilerinin bu kararları her zaman hijyen hassasiyeti çerçevesinde alınmamaktadır:

“Oluşan atıklar hakkında birkaç kez restoran sahibi ile konuştum ve atıklarla ilgili tavsiyelerde bulundum fakat beni çok dikkate almadılar. Yine aynı kişi müşterilerden kalan artıkları daha sonra yemek için mutfakta bir köşede toplamaya çalışıyorduk birkaç defa patron görüp direkt çöpe atmıştı”. (Danay, 33)

Gerek fazla gıdanın bırakılmasına sebep olunması gerek kalan gıdanın değerlendirilmesinde doğru stratejilerin belirlenmemesi sebebiyle yönetim stratejilerinin atık gıda oluşumundaki etkileri bu şekilde dile getirilmiştir.

6.3. Mutfak Ekibinin Sorumluluğu

Konaklama sektöründe oluşan atık gıdanın en büyük nedenlerinden bir diğeri ise mutfaklarda oluşan atık gıdalardır. Özellikle yemeğin hazırlanma aşaması, pişirilmesi ve servis edilmesi esnasında büyük oranda atık meydana gelmektedir. Yapılan görüşmelerin hemen hemen hepsinde mutfak ekibinin sorumluluklarına ve dikkat edilmesi gereken noktalara vurgu yapılmıştır. Bunlar arasında hazırlık aşaması atıkları, sipariş yönetimi, bilgi eksikliği ve iletişimsizlik kavramları öne çıkmıştır.

Mutfak ekibinin aşırı sipariş vermesi ve fazla siparişlerin kullanılmadan atığa dönüşmesi restoranlardaki atık miktarını arttırmaktadır. Özellikle verilen siparişlerin mevcut rezervasyon ve haftalık beklenen müşteri

tahminlerine dayalı olarak verilmesi garsonlar tarafından uygulanan ve önerilen stratejiler arasındadır. Literatürün de vurguladığı üzere müşteri taleplerinin doğru tahmininin yapılamaması fazla sipariş verilmesine yol açmakta, verilen fazla siparişler ise zamanında kullanılmadan gıda güvenliğinden kaynaklı olarak atığa dönüşmektedir (Charlebois vd., 2015; Garrone vd., 2014: 136; Okumus, 2019). Bir diğer fazla sipariş verilmesinin nedeni ise satış kaygısıdır. Literatürün %30 (Bharucha, 2018) ve hatta fazlası olarak dile getirdiği (Papargyropoulou vd., 2016) hazırlık oranı beklenen talep ile buluşmadığında gıda, atığa dönüşmektedir.

Şefler daha fazla satış yapmak istedikleri için daha fazla hazırlık yapıyorlar fakat işler hesapladıkları gibi olmayıp tersi olduğunda hazırlanan her şey çöpe gidiyor.” (Alice, 25)

Bunun bir sonucu olarak mutfak çalışanlarının artıkların değerlendirilmesi konusunda bilgisiz oldukları, çoğu kullanılabilir ürünlerin kullanılmadan atıldığı garsonlar tarafından gözlemlenmektedir. Dolayısıyla aşçıların yemek yapma becerisi ve eğitim faktörünün önemi atık gıda oluşumunda oldukça önemli görülmektedir. Katılımcılar aşçıların eksikliklerini şu şekilde dile getirmişlerdir:

“Mesela bizde ekmek en çok kullanılan üründür. Ekmeklerin baş kısmı ve son kısmı küçük olduğu için kullanılmıyor ve hepsi çöpe gidiyor. Hiçbirini geri dönüştürmek için uğraşmıyorlar.” (Elle, 28)

“Fazla kullanılmayan ürünlerin ya da yemeklerin hazırlanırken atıldığını görüyorum. Daha bozulmamış hiç kullanılmamış mesela biberin çok büyük bir kısmı çöpe atıldığını görüyorum.” (Bruna, 36)

Dolayısıyla mutfak çalışanları tarafından müşteri talep tahminlerinin doğru yapılmaması sonucunda fazla hazırlık yapılması, bu hazırlık için verilen fazla siparişlerin kullanılmadan atığa dönüşmesi, kullanılabilir ürünlerin bilgi eksikliği ve duyarsızlıktan kaynaklı olarak atık haline meydana gelmesi mutfak kısmında oluşan atıkların artma sebepleridir.

Fakat bu durum lüks restoranlarda çok daha farklı yönetilmektedir. Lüks restoran çalışanlarına göre hazırlık aşamasında gerçekleşen artıkların her birinin tek tek kullanıldığını, kalan artıklardan kesinlikle başka ürünler elde etmeye çalıştıklarını vurgulamışlardır. Şöyle ki,

“Her şeyin her parçasını kullanıyoruz. Kalan her şey personeli için, çorba veya sos için kullanılmaktadır.” (Orzo, 33)

“Biz şirket olarak minimumda tutmaya çalışıyoruz. Mesela patlıcan soyuyorsak kabuğunu da baska seyde kullanmaya çalışıyoruz.” (Fatih, 34)

Bu durum lüks restoran çalışanlarının daha deneyimli ve eğitilmiş olması, tedarik edilen yiyecek bileşenlerinin kalite ve doğal olarak maliyetlerinin daha yüksek olması veya atık gıda konusunda farkındalıklarının diğer restoranlara göre yüksek olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Çalışmanın bu çıktılarından yola çıkarak, mutfak çalışanlarının eğitim ve becerileri, atık konusundaki farkındalıkları atık gıdanın azaltılmasında etkili olan faktörler olarak görülmektedir.

6.4. Garsonların Sorumluluğu

Bu bölümde garsonların atık gıda oluşumundaki etki ve hareket alanları hakkındaki çıktıları sunulmaktadır. Beklendiği gibi garsonlar, restoranlarda oluşan atık gıdayı etkilemede oldukça kilit bir rol oynamaktadır. Müşterilerin restorana girişinden servis bitimine kadarki süreçte yüzyüze iletişimde bulunan garsonlar, tüketici davranışına doğrudan etki edebilen bir rol oynamaktadır. Bununla paralel olarak katılımcıların %92'si müşterilerin oluşturduğu atık gıdalarda sorumluluklarının farkındalardı. Örneğin katılımcıların çoğunluğu müşterileri porsiyonlar hakkında bilgilendirdiklerini ve müşterilerin verdikleri fazla siparişler doğrultusunda müşterileri uyardıklarını belirtmişlerdir. Bu bulgu, Yu ve arkadaşlarının yaptığı çalışmada, garson müdahalelerinin müşterilerin aşırı sipariş verme davranışı üzerinde etkisi olduğu sonucuyla benzerdir (Yu ve diğerleri, 2021: 8).

Bir katılımcı rolünün önemini “*Biz çalışanlar olarak porsiyon hakkında veya verdikleri sipariş hakkında önerilerde bulunabiliriz. Çünkü biz ne kadar çok gıdanın çöpe gittiğini bilen kişiler olarak bu soruları sorabileceğimizi ve önerilerde bulunabileceğimizi düşünüyorum*” (Danay, 36) şeklinde dile getirmiştir.

Müşterilerin porsiyon hakkında bilgilendirilmesi, müşterinin menüde bulunan içerikler hakkında fikir sahibi olması sipariş davranışını etikleyebilmektedir. Bu bulgular literatürde yapılmış olan garsonların müşterilere yarım veya küçük porsiyon seçenekleri sunarak müşterilerin yiyebilecekleri kadar yemek servis etmelerinin atık gıda miktarını azaltmada önemli olabileceği sonuçlarıyla doğrulanmaktadır (Mabaso ve Hewson, 2018: 12; Sirieix vd., 2017: 157). Söz konusu sipariş kontrolü yapmak şef garsonlara göre tecrübeyle sabit ilişkilidir. Çünkü tecrübe sahibi garsonların müşterilere doğru miktarda yemek tayin edebilecekleri ve müşteriye daha iyi bilgilendirme yapabilecekleri düşüncesini savunmaktadırlar. Garson, müşteri profillerini hızlıca anlayabilir, kimin hangi yemeğe ne kadar ihtiyacı var hesaplayabilir. Öyle ki görüşmeye katılan yönetici garsonlar tecrübeli kişilerin müşterilere doğru miktarda yemek tayin edebileceklerini ve müşteriye daha iyi bilgilendirme yapabilecekleri dolayısıyla sipariş miktarlarını etkileyebileceklerini savunmaktadırlar. Örneğin yönetici garsonlardan biri şu sözleri dile getirmiştir:

“Masayı okumak diye birşey vardır cinsiyete göre veya aile olup olmamaya göre garsonlar çok rahat sipariş yönetimi yapabilir.” (Fatih, 34)

Cinsiyete göre ayırmalarının sebebini ise kadınların erkeklere oranla daha az yemek yemesi ve daha az atık gıda oluşturması olarak açıklamıştır. Müşteri deneyiminde ve atık oluşumunda garsonların yaptıkları bu müdahalelerin temelinde tecrübe kavramı mevcut çalışmanın orijinal bir çıktısıdır. Müşterilerin oluşturduğu atık gıdadaki garson etkisine dair incelediğimiz literatürde tecrübe vurgusuna rastlanmamıştır.

Yönetimin satış politikası ile garsonlar üzerinde baskı oluşturmaması müşterilerin sipariş yönetiminin yapılmasında psikolojik bir rahatlık sağlamaktadır. Sipariş alma aşamasında gerektiği yerde müşteriyi durdurabilen garsonlar işverenlerinin fazla satış yapmak gibi bir baskı uygulamadıklarını özellikle belirtmişlerdir:

“Müşterilerin fazla sipariş vermesi durumunda kesinlikle uyarıyoruz ve kesinlikle fazla siparişin restoran için satış olur kar olur diye düşünmüyoruz. Önemli olan keyifli deneyim yaşatabilmemiz” (Müge, 31)

“Ekstra para kazanmak için yemek satmıyoruz aksine böyle uyardığımız da ise müşterilerden tebrik alıyoruz” (Bruna, 36)

Sipariş yönetimi aşamasından sonra atık gıdayı önleme eylemi olarak katılımcılar müşterileri her zaman paket servisi almaya yönlendirdiklerini belirtmişlerdir. Müşterinin tabağında artık gören garsonların çoğu müşteriye tabaklarında kalan artıkları paket yaptırmak isteyip istemediklerini sorduklarını ve çoğu zaman aldıkları cevabın ise hayır olduğunu belirtmişlerdir. Bunun sebeplerini ise, müşterilerin çok doydukları, yemeğin tadını beğenmedikleri ve müşterilerin atık gıda hakkında sorumsuz olduklarından dolayı kaynaklandığı şeklinde sıralamışlardır. Bir katılımcı müşteriyle arasındaki diyalogu şu şekilde dile getirmiştir:

“Boş tabakları almak için masaya gittiğimde yemeğini bitirmeyen bir müşteriye tabaktaki atığın nedenini sorduğumda yemeğin tadını beğenmediğini söyledi. Hemen ardından aa çok özür dilerim bunun ödemesini sizden almayacağım ve şikayetinizi baş şef ile paylaşacağım isterseniz size yeni bir yemek getirebilirim dediğimde hemen kabul ediyorlar ve yeni yemeğini yiyor diğeri ise çöpe atılıyor.” (Elle, 28)

Görüldüğü gibi yemeğin tadından kaynaklı oluşan atıklarda müşterilerin bu durumu bir atık olarak değil para kaybı olarak görmesi atık gıda davranışında bilinçsiz ve duyarsız müşteri davranışı (Filimonau ve De Coteau, 2019; Filimonau ve Krivcova, 2017; Lusk ve Ellison, 2013) olarak yorumlanmaktadır.

6.5. Suçluluk

Çalışma çıktılarının bu bölümüne kadar müşteri, yönetim ve mutfak ekibi perspektifinden atık gıda oluşumunun etkenleri ve nedenleri sunulmuştur. Tüm bu bileşenlerin garson eylemlerine ve dolayısıyla atık gıda oluşumu sonrasında ortaya çıkacak duygularına etkisi bulunmaktadır. Restoranlarda müşteriler tarafından oluşturulan atık gıda üzerinde garsonların suçluluk duygusunun araştırıldığı bu çalışmada mülakata katılanların %65’i oluşan atık gıdadan dolayı kendilerini suçlu hissetmişlerdir. Buna rağmen katılımcıların tamamı oluşan atık gıda üzerinde olumsuz duygular (üzgün, acı, depresyon, nefret, rahatsızlık, memnuniyetsiz, kendini sorgulama) hissettiklerini bildirmişlerdir. Suçluluk duygusunu besleyen en büyük etki olarak “sorumluluk” kavramı öne çıkmaktadır. Atık gıda oluşumunda sebep ve karar vericilerin müşteri, mutfak ve yönetim ekibinin olduğuna inanan garsonlar suçluluk hissetmemektedir. Özellikle hareket alanlarının kısıtlı olduğunu düşünen ve

ellerinden geleni yapsalar dahi bir değişiklik yaratabileceklerine inanmayan çalışanlar sorumluluk ve bunun sonucu olarak suçluluğu da kendilerinde bulmamışlardır.

“Tabi ki hoşumuza gitmiyor. Binlerce a insan var. Fakat kendimi suçlu hissetmiyorum. Çünkü biliyorumki ben yeteri kadar yemek almasını tavsiye etmişimdir ama bazen miişteriye çok sipariş vermeye devam ediyor. Giden yemeğe üzüliyorum evet ama atıktan dolayı kendimi suçlu hissetmiyorum.” (Cuban, 32)

“Suçlu hissetmiyorum çünkü biliyorum ki bu benim hatam değil. Bence buranın kiiłtüründen kaynaklı her çalıştığım yerde böyle bu benim problemim değil. Onların umrunda değil çünkü zengin bir ülke zenginler. Yapabildiğimce değiştirmeye çalışıyorum ve ama benim hatam olmadığı için suçlu hissetmiyorum. Müřteriler ne kadar sipariş verdiklerini biliyorlar ve bunu her zaman yapıyorlar. Onların umrunda değil bizim onlara tavsiye verip vermediğimiz.” (Jordana, 24)

Bunun aksine tüm bu etkenlere rağmen müşteri tabağında atık gördüğünde hissedilen suçluluğu etkileyen bir çok kaynak ortaya çıkarılmıştır. Çevresel endişe garsonların suçlu hissetmesinin en önemli kaynaklarından biridir. Bu suçluluk duyguları katılımcılar tarafından şu şekilde dile getirilmiştir.

“Atık gıda konusunda geleceğe yönelik endişelerim gittikçe çoğalıyor, iklim değişikliğini nasıl etkileyeceğini, gıda kıtlığının nasıl bir hal alacağını ve insanların ne hale geleceğini merak ediyorum. Yeterli yiyecek yokken neden boşa harcadığımızı merak ediyorum o yüzden kendimi çok suçlu hissediyorum.” (Lela, 18)

Garsonların bu hisleri, insanların evre yanlısı davranışlarda bulunmadıklarını farkettilerinde kendilerini suçlu duymaları ile açıklanmaktadır (Lacasse, 2016: 157).

Suçlu hissetmelerine sebep olan bir diğer ana etken ise kiiłtürdür. Söz konusu ana etken altında aileden gelen alışkanlıklar, geçmiş davranış, etnik köken ve din etkileri yer almaktadır. Bir çok farklı kiiłtür ve ülkeden oluşturulmuş örneklemdaki katılımcıların kendilerine özğü inaniş, alışkanlık ve değerlere sahip olmaları veri toplama aşamasının başındaki beklentilerden biriydi. Yine de bu farklı inanişların ortak sonuçları suçluluğa etki etmiştir. Katılımcılardan biri *“Geniř bir ailede büyüdüm ve her akşam yemek masasına oturduğumuzda yemeğimizi bitirmeden masadan kalkamazdık.”* diyerek yemek kiiłtürüne vurguda bulunmuştur. Bu durum, atık gıdanın genç yaşta aile tarafından aşılanan bir aile değeri olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla ailenin rolü, atık gıda davranışlarında başvurulan bir referans grubudur (Goh ve Jie, 2019: 132). Bir diğer kiiłtürel etki ise dindir:

“Ne zaman yemeklerin çöpe atıldığını görsem üzüliyorum ve Tanrıdan öziür diliyorum. Dışarıda ve kendi ülkemde çok evsiz olduğunu ve yemek bulamadıklarını biliyorum bu yüzden suçlu hissediyorum” (Anne, 40)

Bu katılımcının da dile getirdiği gibi alım gücü ve gıdaya ulaşmadaki eşişsizlik atık gıdaya olan bakış açılarını etkilemektedir. Özellikle alım gücü düşük ülkelerden gelen garsonlar Avustralya’da oluşturulan atık gıdayı

maddi sıkıntılar yaşanmamasına bağlamışlardır. Müşterilerin gıdaya ulaşımında güçlük çeken insanları sıklıkla görmemeleri sebebiyle bu atığı yaparken suçluluk hissetmediklerine inanmaktadırlar.

“Çok üzgün hissediyorum. Ülkemde üç öğün yemek alacak parası olmayan insanların olduğunu biliyorum. Ama buna rağmen müşteriler çok fazla atık oluşturuyor bu yüzden çok suçlu hissediyorum.” (Jelyn, 27)

Bir diğer yandan atık gıdayı azaltmaya yönelik eylemde bulunan garson müşteri tarafında aynı özeni görmese dahi suçluluk hissederek kendini sorgulamıştır:

“Kesinlikle suçlu hissediyorum. Özellikle paket servis almadıkları zaman daha iyi mi açıklama yapsaydım daha mı iyi anlatsaydım diye düşünüyorum.. Bazen müşteri çok aç olarak geldiğini fakat yemek bıraktığını, doyduğunu paket servis sorduğumda hayır dediğinde üzücü oluyor.” (Bruna, 36)

“Yemeğin tadını beğenmediğinden dolayı atık oluşmuşsa ve paket servis sormamışsam uyarıda bulunmamışsam suçlu hissedirim.” (Müge, 31)

Son olarak katılımcıların geri dönüşüm uygulaması olarak atıkları ayırdıklarından bahsetmişler ve kalan artıkların hayır kurumlarına ve ihtiyaç sahiplerine verilebileceği önerisinde bulunmuşlardır. Ayrıca müşteri tabak artıklarının tekrar değerlendirilmesinin zor olduğunu ve bu durumun Kovid-19 etkisiyle daha da zorlaştığını dile getirmişlerdir.

Çalışma çıktıları müşterilerin oluşturduğu atık gıda üzerindeki garsonların suçluluk duygusunu incelemiş, bazı keşfedici çıktılar sunmuştur. Bu çıktılar ışığında suçluluk hissini çevresel endişe ve kültürel bileşenlerden olumlu yönde etkilendiği saptanmıştır. Atık gıda oluşumu aşamasının karmaşıklığı ve birçok faktör tarafından etkilenmesi garsonların suçluluk duygusundan kurtulmasına yardımcı olmaktadır. Yine de sektöre uzun süredir çalışan, eğitim ve tecrübe sahibi garsonların bu konuda bilinç ve eylemleri pozitif yönde gelişerek sorumluluğu kendilerinde tutmaları atık gıdanın azaltılması için umut vericidir.

7. Sonuç ve Öneriler

Mevcut çalışmanın literatür sunumunda atık gıda oluşumunda restoranların payı, başrolleri, sebepleri ve etkili faktörleri incelenmiştir. Garsonlar söz konusu atık gıdayı etkileyen bu faktörlerin her birinde büyük ya da küçük rol almaktadır. Bir diğer yandan literatürde suçluluk duygusu tüketici davranışlarını etkilediği gibi atık gıda azaltma niyetlerinin de önemli bir belirleyicisi olduğu açıklanmıştır. Bu suçluluk duygusunun garsonlar üzerindeki varlığının araştırılması söz konusu çalışmanın konusudur. Çalışmanın sonuçları garsonları hissettikleri suçluluk duygusunu ve bu duygunun nedenlerinin altında yatan on ana temayı literatüre katkı olarak sunmaktadır. Bu çıktılar atık gıda konusunda garsonların duygularının incelendiği bilinen ilk çalışma olmakla birlikte garsonların rollerinin daha iyi anlaşılması açısından konaklama sektörü literatürüne ve pazarlama literatürüne katkı sağlamaktadır.

Beklendiği gibi garsonlar, restoranlarda oluşan atık gıdayı etkilemede oldukça kilit bir rol oynamaktadır. Çünkü müşterilerin restorana girişinden servis bitimine kadarki süreçte yüz yüze iletişimde bulunabilmekte ve tüketici davranışına doğrudan etki edebilmektedir. Garsonların atık gıda konusundaki bakış açısı ve davranışları, müşterilerin atık gıda davranışlarını değiştirebilir ve tüketimi daha sorumlu olmaya teşvik edebilir.

Garsonların suçluluk duygu durumlarının ve bu durumun ardındaki faktörlerin araştırılması amacıyla yapılmış mevcut çalışmada veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış mülakat yöntemi kullanılmıştır. Yapılan mülakat sonucunda katılımcılardan sağlanan verilerden yapılar ve yapılardan yola çıkılarak temalar oluşturulmuştur.

Çalışmaya katılan katılımcıların tümünün atık gıda konusunda bilinçli olduğu ve farkındalığa sahip olduğu bulunmuştur. Bu katılımcılar atık gıda oluşumunu engellemeye çalıştıklarını ve oluşan artıkların atık olmadan hayır kurumlarıyla veya ihtiyaç sahibi insanlarla paylaşılması gerektiğini birçok defa vurgulamışlardır. Bununla birlikte garsonların porsiyon hakkında bilgi verdiklerini, müşteriler tarafından verilen fazla siparişlerde müdahalelerde bulduklarını ve tabak artıklarını paket servisine yönlendirdiklerini her defasında dile getirmişlerdir.

Katılımcılar kendi sorumlulukların farkında oldukları gibi sorumluluğun müşteriler, mutfak çalışanları ve yönetimde olduğunu da sıklıkla dile getirmişlerdir. Bu doğrultuda atık gıda oluşumuna neden faktörlerin bilgi eksikliğinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Stok yönetimi konusundaki bilgi eksikliği, sipariş yönetiminin doğru yapılamamasına ve yine doğru müşteri tahminlerinin yapılamaması, fazla yapılan hazırlıklara neden olmaktadır. Bu noktada mutfak çalışanların eğitilmesi onlar için eğitim programları düzenlenmesi çalışanların atık konusundaki davranışları ve atıkların değerlendirilmesi konusundaki becerilerinin gelişmesine olanak sağlayabilir.

Katılımcıların tümü müşterilerin oluşturduğu atık gıdaların porsiyon büyüklüğü ve verilen fazla siparişler sebebiyle kaynaklandığını vurgulamıştır. Porsiyon büyüklüğü konusunda garsonların müdahalede bulunma talepleri ve bu konudaki rahatsızlıklarının dile getirilmesi yönetim tarafından dikkate değer görülmelidir. Porsiyon büyüklüğü konusunda herhangi bir değişikliğe gidilmemesinin en önemli nedenlerinden biri ise müşteri memnuniyeti politikasının benimsenmiş olmasıdır. Bu noktada yöneticiler tarafından müşteri memnuniyeti adına yapılan stratejilerin porsiyon büyüklüğü dışındaki faktörlere yönlendirmelidirler. Örneğin restoranlar, daha kaliteli servis anlayışı benimseyerek veya restoran ortamı ile (müzik, aydınlatma, ışık vb.) ilgili faktörlere odaklanarak müşteri memnuniyeti anlayışını tamamen deneyime yönelik kalite üzerine temellendirebilirler. Böylelikle değişen müşteri memnuniyeti algısıyla porsiyon büyüklüklerin önemin azalması restoranlarda oluşan atık miktarını azaltmada oldukça etkili olabilecektir. Müşteriler tarafından verilen fazla siparişler ise garsonlar tarafından müşterilerin aç gözlü olarak davranmaları ve her şeyi alabilirimini göstermesinden kaynaklı algılanmaktadır.

Sonuçlar incelendiğinde atık gıda konusunda yönetimin etkisi oldukça büyük görülmektedir. Bununla birlikte yönetimin atık gıdanın neden olduğu ekonomik, sosyal ve ekonomik sorunların farkına varmaları gerekmektedir. Örneğin, yönetimin atık gıda konusunda farkındalık amacıyla belirli aralıklarla çalışanları eğitimlere tabi tutmaları, kurum içerisindeki atık gıda ile ilgili politikalarda iyileştirmeler yapılarak bu politikaların devamlılığı sağlanabilir. Yine bu konuda garsonların fikirlerine önem verilmesi, teşviklerde bulunulması ve onların bu konuda daha aktif olmalarının sağlanması restoran yönetimi tarafından yapılacak ilk ve önemli adımlardan olabilir. Bu doğrultularda bir katılımcının da belirttiği gibi yönetimin atık gıda konusunda aldıkları kuralların çalışanlar tarafından takip edilme zorunluluğu olduğu için bu tür önlemlerin etkili olacaktır. Yine bir katılımcı restoranların atık gıda değerlendiren şirketlerle çalışması gerektiğini söylemiş, bu politikaların yöneticiler tarafından yürütülmesi gerektiğini vurgulamıştır. Dolayısıyla bu tarz olumlu stratejilerin geliştirilmesi ve atık gıda hakkındaki alınacak kararlardan yönetimin sorumlu olduğunu düşüncesi katılımcıların hissettiği suçluluğu doğrudan etkilemektedir.

Müşterilerin sipariş davranışları da garsonların suçluluk duygusunu etkileyen önemli bir olgudur. Söz konusu siparişi yönetebilecek bir diğer başrol garsonlardır. Garsonlar, müşterilerin verdikleri siparişleri kolayca yönetebilir ki bu durum mevcut çalışmanın orijinal çıktısı olan tecrübeyle doğrudan ilişkili olduğu yönündedir. Araştırmanın sonuçları yönetimin zorunlu satış politikasının olmaması sonucunda kendini rahat hissedilen garsonların, sipariş yönetiminde etkili olduklarını göstermektedir. Restoranlarda kullanılacak posterler, bilgilendirici metinler ve karikatürize edilmiş görseller müşterilerin sorumsuz sipariş davranışını düzenleyebileceği görüşü bulunmaktadır. Ayrıca restoranın yeşil davranışı benimsediğini ve oluşan atıkların sonuçlarının menülerde belirtilmesi müşteri farkındalığı artırılabilir. Dahası, müşterilere ödüllendirici teşvikler sunularak müşteri atıklarının azaltılması ve müşterilerin atık gıda konusunda dikkatini çekebilme mümkündür. Sonuç olarak restoran yönetiminin atık gıda azaltma konusunu bir amaç ve restoran politikası olarak benimsemesi ve yapılacak olan bu farkındalık çalışmaları ile atık gıda mücadelesinde oldukça etkili olabileceği öngörülmektedir. Dolayısıyla tecrübe sahibi garsonların farkındalıklarının olması, sektöre yeni başlayan garsonların yönetim tarafından eğitilmesi ve farkındalık yaratılması konaklama sektöründe müşteriler tarafından oluşan atık gıda miktarında önem teşkil etmektedir. Tüm bunlar eşliğinde mülakata katılan garsonların hemen hemen hepsi müşterilerin atık oluşturmadaki sorumluluklarının farkına varmaları gerektiğini sıkça vurgulamışlardır. Garsonlara göre müşteriler verdikleri sipariş miktarını azaltmalı, tabak artıklarını paket servisi olarak almalıdırlar. Müşterilerin tabaklarında kalan yemeklerin çöpe atılacağını bilerek paket servisi almamaları katılımcıların suçluluğunu doğrudan etkilemektedir. Yine müşterilerin menüyü iyi okuması, porsiyon boyutları ve yemek içerikleri hakkında bilgi istemeleri etkileyici bir faktördür. Bu tür bilgilere sahip müşteriler sevebilecekleri yemekleri sipariş edebilir ve porsiyonların kendilerine yetip yetmeyeceğini anlayabilirler. Dolayısıyla atık gıda konusunda müşteriler daha bilinçli davranışlar sergileyebilirler.

8. Sınırlılıklar

Bu çalışmada müşterilerin oluşturduğu atık gıda sonucunda garsonların hissettikleri suçluluk duygusunun, suçluluk ölçeği kullanılmadan ortaya çıkarılması çalışmayı sınırlandırmaktadır. Çalışma örneklemi, lüks restoran, restoran ve kafe çalışanlarından oluşmaktadır. Dolayısıyla gelecekte yapılacak çalışmalarda tek bir restoran türü çalışanlarına odaklanabilir. Çalışmaya katılan garsonlar farklı kültürlere sahiptirler ve çalışmanın bulguları Avustralya kültürüne genelleştirilemez. Gelecek çalışmalarda sadece Avustralya vatandaşı olan garsonlardan veri toplanabilir. Gelecek çalışmalarda, garsonların suçluluk duyguları ve bunun üzerinde etkili olan faktörler de göz önüne alınarak garsonların atık gıda azaltma niyetleri nicel araştırma yöntemlerinden yararlanılarak incelenebilir. Özellikle, deneysel tasarımla suçluluk duygusunu etkileyen faktörlerin kontrol altına alınması ve en önemli faktörlerin manipülasyonu ile suçluluk duygusunun atık gıda azaltma niyetine etkisi ortaya koyulabilir.

KAYNAKÇA

- Aamir, M., Ahmad, H., Javaid, Q. ve Hasan, S. M. (2018). Waste Not, Want Not: A Case Study on Food Waste in Restaurants of Lahore, Pakistan. *Journal of Food Products Marketing*, 24(5), 591–610. doi:10.1080/10454446.2018.1472695
- America, N., Asia, I., Africa, S., Africa, N., Asia, C., Asia, S. ve America, L. (2009). 3 . Extent of food losses and waste, 4–9.
- Bedford, T., Collingwood, P., Darnton, A., Evans, D., Gatersleben, B., Abrahamse, W. ve Jackson, T. (2011). Guilt: An Effective Motivator for Pro- Environmental Behaviour Change? *Resolve Working Paper*, 7(11), 1–24.
- Betz, A., Buchli, J., Göbel, C. ve Müller, C. (2015). Food waste in the Swiss food service industry - Magnitude and potential for reduction. *Waste Management*, 35, 218–226. doi:10.1016/j.wasman.2014.09.015
- Burnet, S. M. ve Lunsford, A. D. (2006). Burnett1994. *Journal of Consumer Marketing*, 11(3), 33–43. doi:http://dx.doi.org/10.1108/EUM0000000005155
- Charlebois, S., Creedy, A. ve von Massow, M. (2015). “Back of house” – focused study on food waste in fine dining: The case of Delish restaurants. *International Journal of Culture, Tourism, and Hospitality Research*, 9(3), 278–291. doi:10.1108/IJCTHR-12-2014-0100
- Dhir, A., Talwar, S., Kaur, P. ve Malibari, A. (2020). Food waste in hospitality and food services: A systematic literature review and framework development approach. *Journal of Cleaner Production*, 270, 122861. doi:10.1016/j.jclepro.2020.122861
- Eriksson, M. (2015). *Supermarket food waste: Prevention and management with the focus on reduced waste for reduced carbon footprint*. http://pub.epsilon.slu.se/12756/1/Eriksson_m_151029.pdf adresinden erişildi.
- Ferreira, M., Martins, M. L. ve Rocha, A. (2014). Food waste as an index of foodservice quality. doi:10.1108/BFJ-03-2012-0051
- Filimonau, V., Todorova, E., Mzembe, A., Sauer, L. ve Yankholmes, A. (2020). A comparative study of food waste management in full service restaurants of the United Kingdom and the Netherlands. *Journal of Cleaner Production*, 258, 120775. doi:10.1016/j.jclepro.2020.120775
- Filimonau, V., Zhang, H. ve Wang, L. en. (2020). Food waste management in Shanghai full-service restaurants: A senior managers’ perspective. *Journal of Cleaner Production*, 258, 120975. doi:10.1016/j.jclepro.2020.120975
- Garrone, P., Melacini, M. ve Perego, A. (2014). Opening the black box of food waste reduction. *JOURNAL OF FOOD POLICY*, 46(2014), 129–139. doi:10.1016/j.foodpol.2014.03.014
- Goh, E. ve Jie, F. (2019). To waste or not to waste: Exploring motivational factors of Generation Z hospitality employees towards food wastage in the hospitality industry. *International Journal of Hospitality Management*, 80(January 2019), 126–135. doi:10.1016/j.ijhm.2019.02.005
- Hamerman, E. J., Rudell, F. ve Martins, C. M. (2018). Factors that predict taking restaurant leftovers: Strategies for reducing food waste. *Journal of Consumer Behaviour*, 17(1), 94–104. doi:10.1002/cb.1700
- Jagau, H. L. ve Vyrastekova, J. (2017). Behavioral approach to food waste: an experiment. *British Food Journal*, 119(4), 882–894. doi:10.1108/BFJ-05-2016-0213
- Juvan, E., Grün, B. ve Dolnicar, S. (2018). Biting Off More Than They Can Chew: Food Waste at Hotel Breakfast Buffets. *Journal of Travel Research*, 57(2), 232–242. doi:10.1177/0047287516688321
- Kuo, C. ve Shih, Y. (2016). Gender differences in the effects of education and coercion on reducing buffet plate waste, 8020(May). doi:10.1080/15378020.2016.1175896
- Lacasse, K. (2016). Don’t be satisfied, identify! Strengthening positive spillover by connecting pro-environmental behaviors to an “environmentalist” label. *Journal of Environmental Psychology*, 48, 149–158. doi:10.1016/j.jenvp.2016.09.006
- Luu, T. T. (2020). Reducing food waste behavior among hospitality employees through communication: dual mediation paths. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 32(5), 1881–1904. doi:10.1108/IJCHM-09-2019-0779
- Mabaso, C. H. ve Hewson, D. S. (2018). Employees’ perceptions of food waste management in hotels. *African Journal of Hospitality, Tourism and Leisure*, 7(4), 1–15.
- Martin-Rios, C., Demen-Meier, C., Gössling, S. ve Cornuz, C. (2018). Food waste management innovations in the foodservice industry. *Waste Management*, 79, 196–206. doi:10.1016/j.wasman.2018.07.033

- Nunkoo, R., Bhadain, M. ve Baboo, S. (2021). Household food waste: attitudes, barriers and motivations. *British Food Journal*. doi:10.1108/BFJ-03-2020-0195
- Okumus, B. (2019). How do hotels manage food waste? evidence from hotels in Orlando, Florida. *Journal of Hospitality Marketing and Management*, 0(0), 1–19. doi:10.1080/19368623.2019.1618775
- Olavarria-key, N., Ding, A., Legendre, T. S. ve Min, J. (2021). International Journal of Hospitality Management Communication of food waste messages : The effects of communication modality, presentation order and mindfulness on food waste reduction intention. *International Journal of Hospitality Management*, 96(April), 102962. doi:10.1016/j.ijhm.2021.102962
- Papargyropoulou, E., Wright, N., Lozano, R., Steinberger, J., Padfield, R. ve Ujang, Z. (2016). Conceptual framework for the study of food waste generation and prevention in the hospitality sector. *Waste Management*, 49, 326–336. doi:10.1016/j.wasman.2016.01.017
- Principato, L., Pratesi, C. A. ve Secondi, L. (2018). Towards Zero Waste: an Exploratory Study on Restaurant managers. *International Journal of Hospitality Management*, 74(July 2017), 130–137. doi:10.1016/j.ijhm.2018.02.022
- Sirieix, L., Lála, J. ve Kocmanová, K. (2017). Understanding the antecedents of consumers' attitudes towards doggy bags in restaurants: Concern about food waste, culture, norms and emotions. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 34(August 2016), 153–158. doi:10.1016/j.jretconser.2016.10.004
- Stöckli, S., Dorn, M. ve Liechti, S. (2018). Normative prompts reduce consumer food waste in restaurants. doi:10.1016/j.wasman.2018.04.047
- Stöckli, S., Niklaus, E. ve Dorn, M. (2018). Resources , Conservation & Recycling Call for testing interventions to prevent consumer food waste. *Resources, Conservation & Recycling*, 136(March), 445–462. doi:10.1016/j.resconrec.2018.03.029
- Talwar, S., Kaur, P., Yadav, R., Sharma, R. ve Dhir, A. (2021). Food waste and out-of-home-dining: antecedents and consequents of the decision to take away leftovers after dining at restaurants. *Journal of Sustainable Tourism*, 0(0), 1–26. doi:10.1080/09669582.2021.1953512
- Yu, Z., Ju, X., Bai, L. ve Gong, S. (2021). Consumer's over-ordering behavior at restaurant: Understanding the important roles of interventions from waiter and ordering habits. *Appetite*, 160(December 2020), 105092. doi:10.1016/j.appet.2020.105092

EK-1

Mülakat Soruları

- 1-) Genel olarak atık gıda hakkındaki düşünceleriniz nelerdir?
- 2-) Restoranda çalışan biri olarak restonlarda oluşan atık gıda hakkındaki düşünceleriniz nelerdir?
- 3-) Müşterilerin restoranlarda oluşturduğu atık gıdanın sebeplerinin neler olduğunu düşünüyorsunuz?
- 4-) Müşterilerin restoranlarda atık gıda oluşturması konusunda garsonların rolünü nasıl görüyorsunuz?
- 5-) Müşterilerin restoranlarda oluşturdığı atık gıdaları azaltmak için neler yapıyorsunuz?
- 6-) Müşterilerin tarafından oluşturulan atık gıdadan dolayı duygularınızı nasıl açıklarsınız?
- 7-) Müşteriler tabağında yemek bıraktığında kendini suçlu hissediyor musun?

TÜKETİM KÜLTÜRÜ ÇERÇEVESİNDE MODA HABERLERİ: İNCİTY DERGİSİ ÖRNEĞİ

Işık TUNÇEL

Akdeniz University Serik GSS MYO, Antalya, Turkey

ORCID: 0000-0002-4467-6622

ÖZET

Tüketim kültürünü besleyen en başat faktörlerden biri moda kavramıdır. Popüler olanın moda olarak algılandığı 21.yüzyılda, bu kavramın somut çıktılarının en ideal örneklerine moda ve kadın dergilerinde ulaşılmıştır. Hedef kitlesi belirli özellikler taşısa da genel anlamda topluma ayna tutan önemli mecralardan olan kadın dergileri, magazinleşmiş yüzleriyle aynı zamanda en önemli reklam araçlarından biri haline de gelmiştir. Bu dönüşüm süreci dergilerin kimliğini genel anlamda olumsuz olarak etkilemiş, içeriklerin temeli de genel olarak tüketime yönlendirmeyle sınırlı bir hal almıştır. Bu çalışmada moda haberciliği kavramı çerçevesinde haber- reklam ilişkisi incelenmiştir. Çalışma kapsamında 15 yıldır Antalya’da yayın hayatına devam eden İncity Dergisi’nin moda kavramı bağlamında yayınladığı haberlerinde tüketim algısı incelenmiştir. Çalışma İncity Dergisi’nin dijital ortamda yayınlanan 2021 yılı son 5 aylık sayıları ile sınırlandırılmıştır. İçerik analizi yöntemi kullanılarak hazırlanan çalışmada moda haberlerinde haber-reklam ilişkisine odaklanılmıştır. Beş sayının bütün sayfalarında “moda” kelimesi ve moda haberciliği kavramını içeren tüm içeriklerin dahil edildiği araştırmada nitel ve nicel olarak derginin haber sayıları da ele alınmıştır. Araştırma sonucunda haberlerde genellikle tüketim algısını özendirilen başlıkların kullanıldığı ve haber içeriklerinin de bu algıyı pekiştirecek yönde inşa edildiği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Tüketim kültürü, moda haberleri.

ABSTRACT

One of the most dominant factors feeding the consumption culture is the concept of fashion. In the 21st century, where the popular is perceived as fashion, the most ideal examples of the concrete outputs of this concept have been reached in fashion and women's magazines. Although its target audience has certain characteristics, women's magazines, which are important channels that mirror the society in general, have also become one of the most important advertising tools with their tabloidized faces. This transformation process has negatively affected the identity of the magazines in general, and the basis of the contents has become limited to directing them to consumption in general. In this study, the relationship between news and advertising was examined within the framework of the concept of fashion journalism. Within the scope of the study, the perception of consumption was examined in the news published in the context of the concept of fashion by Incity Magazine,

which has been publishing in Antalya for 15 years. The study is limited to the last 5 months of 2021 published in the digital environment of Incity Journal. The study, which was prepared using the content analysis method, focused on the news-advertisement relationship in fashion news. In the research, in which all the contents including the word "fashion" and the concept of fashion journalism were included on all pages of the five issues, the news issues of the magazine were also discussed in terms of quality and quantity. As a result of the research, it has been seen that the headlines that encourage consumption perception are generally used in the news and the news contents are built in a way that will reinforce this perception.

Keywords: Consumer culture, fashion news.

1. GİRİŞ

Gelişen ve değişen dünyada bireylerin var oluş amaçlarıyla birlikte kimlik özellikleri de değişime uğramıştır. Moda bu noktada değişimin en kritik rolünü üstlenmiş, tüketim alışkanlıklarını yeniden inşa ederek popüler kültürün tüketimle paralel ilerlemesinde lokomotif olmuştur. Bedenlerin moda aracılığıyla yeni ya da istenen kimliklerine kavuşması bir bakıma ontolojiktir. Dolayısıyla moda ontolojik bir alan yaratmaktadır. Moda yaşadığı çağa göre konumlanmakta, kendine bulunduğu dönemde yeni bir yüz, yeni bir mizaç seçmektedir.

Bireyler sahip oldukları giysileri diğer sahip oldukları şeylerden daha fazla benimsemektedirler. Bireyler bu aidiyet duygusuyla özendikleri ya da izledikleri bir yeni kimliğe kavuştuklarını düşünmektedir. Moda, bireylerin giyim türlerini oluştururken bunu bireylerin kişilik özellikleriyle de bağdaştırarak giyimin görsel kodlarıyla kitlelere çeşitli mesajlar iletmektedir. Yani moda değişim ve dönüşümüyle bir bakıma bireyler arası iletişimin de kapılarını aralamaktadır. Sözsüz bir iletişim tekniği olarak da kabul edilen moda; bir endüstri haline gelerek kişilerarası iletişimi üretilen giysiler çerçevesinde belirler ve zaman içinde bu algıyı yöneten gizli bir güç olarak kabul edilir.

Moda insanların sosyal sistemde birbirleri ile olan etkileşimlerinin ve iletişimlerinin bir sonucudur. Bu tanım moda ile ekonomi arasında kurulmuş olan güçlü bağın hem sebebine hem de sonucuna dikkat çeker. Kısaca giyim bir metadır ve bu nedenle moda ile ilgili araştırmalarda çözümleme süreci genellikle kıyafetler ve giysiler üzerine olmaktadır. Pek çok araştırmacı ne modayı giyimden ne de giyimi modadan ayıramaz. Moda-biliminin yapmaya çalıştığı da tam olarak budur (Kawamura, 2016: 37).

Moda ve Kitle İletişim Araçları

Moda ile kitle iletişim araçları arasındaki bağ oldukça güçlüdür. Medya araçlarıyla giysilerin sunumunu gerçekleştirmekte, toplumlarda bir moda akımını yaratarak birtakım değerleri belirgin var etmekte ve toplumun giyim kültürünü medyadan takip etmesi anlamında kültürü yaygınlaştırıcı bir rol üstlenmektedir. Medya araçlarının görselliği burada giysilerin görsel diliyle birleşerek bir arada ve bütünlük içerisinde kendini göstermektedir.

Moda, kişinin diğerlerine sunmak istediği imajını yansıtabildiği kamusal tüketim olduğundan imaj ve iletişim kavramlarıyla üç bileşen halinde değerlendirilmesi sağlıklı sonuçlar getirecektir. İlk bileşen olan kamusal tüketim gösterişçi tüketim rolünü öne çıkartırken kişinin, tüketim davranışları ve beğenileri vasıtası ile girdiği rekabeti, diğerleri üzerinde bırakmak istediği etkiyi ele alır. İletişim bileşeni modanın kolektif yapısını ve mesajların alınıp verilmesine dairdir. Tüketim aracılığı ile kurulan iletişim toplumsal normların toplumu oluşturan bireyler arasında paylaşımıdır. Bu paylaşım modanın hem üretimini hem de tüketimini belirler. Son bileşen olan imaj bileşeni ise, bireylerin toplum içerisindeki yerlerini pekiştirme, onaylanma, öne çıkma, fark edilme, ayrışma, saygı görme, kültürlü, zarif, şık veya çekici görünme gibi birçok farklı sebep ile iletişimde kullandıkları sembolik tüketim örüntüleridir. Moda bu imajın iletilmesidir (Holbrook ve Dixon, 1985: 110).

Küresel moda sisteminin tasarım-üretim-tüketim ilişkisini olduğu kadar, iletişim ve temsiliyet biçimi de sorgulanmaktadır. Bu diyalektik ilişkinin tabiatını anlamak için moda sisteminin söylem üretme sürecinin ve moda medyasının sürece olan katkılarının anlaşılması gerekmektedir. Bu sürecin okunmasında Bourdieu'ya referans vererek bir kültür endüstrisi olan modanın şeyler üretmekten çok, şeylerin sembolik değerini üretmekten ibaret olduğunu hatırlamamız gerekir (Rocamora, 2009: 54-57).

Moda her ne kadar tek bir bireyin teknik tasarımı olsa da aslında herkes tarafından yaratılmıştır ve bu nedenle moda kolektif bir etkinliktir. Dahası, bir giysi biçimi ya da bu giysi biçimini kullanma şekli, toplumda geniş bir kesim tarafından benimsenip ve kullanılana kadar moda olmamaktadır. Bir giysi tarzının moda olabilmesi için geniş bir kesime yayılması ve sonrasında bu kesim tarafından kabul edilmesi gerekir. Yine de bu nesne tüketim aşamasına ulaşmadan önce moda olarak belirlenmiş olmalıdır. Yani o nesne moda olarak kitlelerce tanınabilir olmalıdır (Kawamura, 2016: 16-17).

Moda sisteminin oluşumu, sistemin inşasında başlıca rolü oynayan medya sistemiyle eş zamanlıdır ve birbirine benzer bir karakterdedir. Moda ve moda haberciliği söylemleri karşılıklı olarak birbirlerini tekrar tekrar üretirler. Bu bağlamda moda kavramının gelişmesinde en başat rol elbette ki moda dergilerine ve kadın temasına dayanmaktadır.

18. yüzyılda gerçekleşen Sanayi Devrimi'yle reproduksiyon ve basım tekniklerindeki ilerlemeler sayesinde uzmanlaşmış moda dergilerinin alt yapısını oluşturan, kadının toplumsal rolünü, cinsel kimliğini ve moda davranışlarını inşa eden kadın dergileri ilk olarak İngiltere'de yaygınlaşmıştır (Wolbers, 2009; Craik, 1993).

Moda medyası, dergilerden, gazetelere, raporlara ve reklamlara kadar farklı format ve biçimlerde görünürlüğe sahip olan ve bu kanallar aracılığı ile söylem oluşturan modanın ayrıcalıklı alanlarıdır. Bu kapsayıcı yapı modanın gücünü ve etkisini artırdığı gibi etik modanın da kendine özgü kanallarla söylem üretme potansiyelini güçlendirir. Özellikle kadın ve moda dergileri, kadının ev ekonomisine katkı sağlayan ve kendisiyle birlikte evini de güzelleştiren domestik rolünü öne çıkararak 'tüketici kadın' profili oluşturmuştur. Moda haberleri ağırlıklı olarak kadın teması ve tüketim kültürü üzerine inşa edilmiştir.

Moda haberlerinde ağırlıklı olarak reklam verene bağlılık vardır. Moda dergilerinin diğer aktüel süreli yayınlardan en önemli farkı da budur. Dolayısıyla bu olumlama biçimi eleştiriyi ve habercilikte sorgulama yöntemini diskalifiye eden bir süreci de beraberinde getirmektedir.

Küresel moda sisteminin tasarım-üretim-tüketim ilişkisini olduğu kadar, iletişim ve temsiliyet biçimini de sorgular. Bu diyalektik ilişkinin tabiatını anlamak için moda sisteminin söylem üretme sürecinin ve moda medyasının sürece olan katkılarının anlaşılması gerekir. Bu sürecin okunmasında Bourdieu'ya referans vererek bir kültür endüstrisi olan modanın şeyler üretmekten çok, şeylerin sembolik değerini üretmekten ibaret olduğunu hatırlamamız gerekir (Rocamora, 2009: 54-57).

Yaşam Tarzı Haberciliği ve Moda

Dünyada “lifestyle” gazetecilik olarak da anılan “yaşam tarzı haberciliği” bir gazetecilik türü olarak okuyucularına belli bir yaşam biçimini sunan/özendiren/benimsetmeye çalışan habercilik türü olarak ifade edilmektedir. Yaşam tarzı haberciliği; giyim-kuşam, ayakkabı, aksesuar, teknoloji, dekorasyon, yiyecek-içecek, gibi kısacası alınıp satılabilen ve moda olan her şeyi içeren haberleri tanımlamaktadır.

Kolay yayılabilen, kolay tüketilen, daha çok kesime hitap edebilen popüler kültür, yenilikçilik ve yaratıcılık yerine daha çok denenmiş, başarısı kanıtlanmış, formüle uyum sağlayan, potansiyel kitlelere, belirli bir süre ile sınırlı, çekici gelen ürünler sunmaktadır. Popüler kültür ve ürünleri insanları, anı yaşamaya, daha genel geçer olaylara ilgi duymaya, tüketmeye yöneltmekte, toplumsal ve siyasal sorunlar üzerine düşünmekten uzaklaştırmaktadır. Medya popüler kültürün bu sınır tanımayan yeni yolculuğunda en yakın yol arkadaşı olmuştur. Yaşam tarzı haberciliği kavramı da bu süreçte oluşmuştur (Arık: 2008; 23).

Yaşam tarzı haberciliği tartışılan fakat “sınırlarının” ve “ne olduğunun” çerçevesinin net bir şekilde belirlenemediği bir habercilik türüdür. Özellikle imajın ve tüketimin ön plana çıktığı post modern toplumlarına özgü, “yeni” bir habercilik tarzıdır.

Tüketim kültürü ve moda haberciliği

Popüler kültür, medya endüstrisi tarafından moda, kültür ve eğlence endüstrilerini kendi içinde eriterek ve bu sektörleri kaynaştırarak sunumlarını gerçekleştirirken topluma bunları bir bütünlük içerisinde yansıtmaktadır.

Douglas ve Isherwood (1999: 8) tüketimi; “başka insanlarla ilişki kurmaya ve bu ilişkinin kurulabilmesi için dolayım kuran malzemelere sahip olmaya dönük toplumsal ihtiyacın parçası olan çalışma güdüsünü açıklayan aynı toplumsal sistemin bütüncül bir parçası” şeklinde tanımlamaktadır.

Tüketim olgusu, basit sıradan bir eylemden farklı olarak, insan hayatını şekillendiren bir eylemdir. İnsanlık tarihi kadar eskiye dayanana tüketim; tarih içinde değişik isimler altında varlığını güçlendirerek günümüze kadar ulaşmıştır. Bunlar; hazcı tüketim, plansız tüketim, gösterişçi tüketim, kompulsif tüketim ve sembolik

tüketim olarak belirlenebilecek tüketim tarzı çeşitleridir (Azizağaoğlu ve Altunışık, 2012: 33-50). Gösterişçi tüketim; servet göstergesi ve kişinin kendisini tükettikleri aracılığıyla başkaları ile kıyaslamasına dayanan tüketim türüdür. Hazcı (hedonist) tüketim; tüketicilerin ürün kullanımında fanteziler ve duygusal hazlarını öne çıkardıkları tüketim türüdür. Sembolik tüketimi ise; ürünlerin taşıdıkları sembolik özelliklere göre değerlendirilip satın alınması ve tüketilmesi olarak tanımlamak mümkündür (Odabaşı, 2006: 18-124).

Tüketim toplumu, varlığını mevcut olan bütün nesnelere yok etmeye borçludur. Bu yok etme, üretimin alternatifidir ve tüketim sadece üretimle yok etme arasındaki bir terimdir. Yok etme; ister şiddetli ve simgesel biçimi altında olsun ve isterse sistematik ve kuramsal yok edicilik biçimi altında olsun tüketim toplumunun en esaslı işlevidir (Baudrillard, 1997: 45).

Tüketim kültürünü besleyen en başat faktörlerinden biri moda kavramıdır. Popüler olanın moda olarak algılandığı 21.yüzyılda, bu kavramın somut çıktıklarına en ideal örneklere moda ve kadın dergilerinde ulaşılmaktadır. Hedef kitlesi belirli özellikler taşısa da genel anlamda topluma ayna tutan önemli mecralardan olan kadın dergileri, magazinleşmiş yüzleriyle aynı zamanda en önemli reklam araçlarından biri haline de gelmiştir. Bu dönüşüm süreci dergilerin kimliğini genel anlamda olumsuz olarak etkilemiş, içeriklerin temelini de tüketime yönlendirmeyle sınırlı bir hal almıştır.

Tüketim kavramı moda algısı yaratarak zaman içinde ihtiyaç olmayan şeyleri ihtiyaç haline getirerek yeni ve suni ihtiyaçlar oluşturmaktadır. Bütün bu gelişimin baş aktörü markayla beraber reklamdır. Çünkü reklam bir yandan kitlesel olarak üretilen malların pazarlanmasına yardımcı olarak tüketilmelerini sağlarken; diğer yandan anonim şehir yaşantısı içinde insanların benlik arayışında, onlara benliklerini sunma, teşhir etmek için mal tüketimini önerme işlevini yerine getirir.

Modaya duyulan ilgiyi arttırmaya yönelik tüm faaliyetler ne yazık ki tüketme ideolojisine sahip bir toplum içindir ve sistem tarafından dayatılan modeller ihtiyaçtan öte psikolojik bir alıma yönlendirir. Koşullandırılan ihtiyaçlar insan yaşamının bir parçası olmuştur (Ahat, 2018:19).

Bilgi ve iletişim teknolojileriyle gelişen ve büyüyen medya, sahip olduğu görsellikle, insanları büyülemekte ve tümüyle düşüncelerini yönlendirmektedir. Medyayı güçlü kılan en önemli yanı; ucuz ve daha bireysel bir etkinlik olarak kabul edilebilen internetin kullanımınıdır. Medya bu gücüyle toplumu dönüştürmekte ve sanıldığı kadar masum değildir. Medya, önceden düşünülmüş, tasarlanmış, kimi nasıl etkileyeceği üstünde çalışılmış olarak faaliyetini sürdürmektedir. Medyanın sunduğu sözde gerçekle var olan gerçek birbiri ile örtüşmemekte ve hatta sözde gerçek gerçeğin yerini almaktadır. Bu durum toplumsal anlamda kültürel yabancılaşmayı sağlamakta ve bireylerin aidiyet ve güven duygusunu yok etmektedir. Bu noktaya gelindiğinde toplumsal çözülme kaçınılmaz hale gelmektedir (Kahraman, 2002: 191-192).

Magazinleşen medya; ekonomik, siyasal ve toplumsal içerikli haberlere daha az yer vermeye başlamıştır. Özellikle medyada eğlence dünyasından haberlere, skandal haberlerine, sansasyonel haberlere ve daha fazla

spor haberlerine yer verildiği gözlemlenmektedir. Magazinleşen medyada sıradan ve ünlü kişilerin özel hayatları ve moda seçimleri daha fazla haber konusu edilir olmuştur (Dağtaş; 2006: 43).

2. ARAŞTIRMA VE BULGULAR

Çalışmada moda haberciliği kavramı çerçevesinde haber - reklam ilişkisi incelenmektedir. Çalışmanın amacı; 15 yıldır Antalya’da yayın hayatına devam eden İncity Dergisi’nin moda kavramı bağlamında yayınladığı haberlerde tüketim algısının nasıl işlendiğidir. Çalışma İncity Dergisi’nin dijital ortamda yayınlanan 2021 yılının son 5 sayısı ile sınırlandırılmıştır. İçerik analizi yöntemi kullanılarak hazırlanan çalışmada moda haberlerinde haber-reklam ilişkisine odaklanılmıştır. Çalışma kapsamındaki dergilerin tüm sayfalarında “moda” kelimesi ve moda haberciliği kavramını içeren tüm içeriklerin dahil edildiği araştırmada nitel ve nicel olarak derginin reklam ve haber sayıları da ele alınmıştır. Moda kavramının haber içeriğinde kullanılması, haberde yer verilen ürün veya hizmette gizli reklam algısı oluşturduğunu göstermektedir.

Yaşam dergisi kategorisinde olan İncity Dergisi’nin çalışma kapsamında 2021 yılında yayınlanan Haziran – Kasım 2021 sayılarında 241 adet moda içerikli haber yapılmıştır. Bu haberlerde 309 adet “moda” kelimesi kullanılmıştır. Her sayı kapak dahil 108 sayfadan oluşan İncity Dergisi’nde ayrıca toplam 506 adet haber içeriği yayınlanmıştır.

Tablo 1: İncity Dergisi’nde “moda” kelimesinin haberlerde kullanımı

Temmuz 2021	Ağustos 2021	Eylül 2021	Ekim 2021	Kasım 2021
48	57	69	71	64

Tablo 2: İncity Dergisi’nde moda haberlerinin ay bazlı yayılımı

Temmuz 2021	Ağustos 2021	Eylül 2021	Ekim 2021	Kasım 2021
52	44	48	51	46

Resim 1: Araştırma sırasında sadece tek bir haberde bile “moda” kelimesinin 10’un üzerinde kullanıldığı tespit edilmiştir.

MODA dünyasının önde gelen tasarımcılarını buluşturacak olan moda haftası kapsamında gösterilecek büyüleyici moda filmlerinde hem eşsiz tasarımlar hem de tasarımların yaratıcıları başrolde olacak.

12-15 Ekim tarihleri arasında tüm dijital platformlarda yaratıcı ve farklı içerikler eşliğinde gerçekleştirilecek Fashion Week İstanbul, hiç bitmesini istemeyeceğiniz bir deneyim sunacak. Moda haftası kapsamında koleksiyonlarını sergileyecek olan marka ve tasarımcılar tam 33 sovalye karşımıza çıkacak. Arzu Kaprol, DB Berdan, Ceren Ocak, Cihan Nacar, Çiğdem Akın, Dilek Hanif, Dıca Kayek, Museum Of Fine Clothing, Emre Erdemoglu, T.A.G.G, Gokhan Yavas, Lug Von Siga, Hakaan Yıldırım, Hatice Gökçe, Karma, Mehmet Emiroglu, Mehtap Eladı, Meltem Özbeke, Munat Aytulum, NEDO by Nedret Taciroglu, neç, Nihan Peker, Niyazi Erdoğan, Özgür Masur İstanbul, Özlem Erkan, Özlem Kaya, RED BEARD by Tanju Babacan, Selen Akyuz, sudietuz, SBNM, Tuğba Atasoy, Y PLUS by Yakup Biçer ve İstanbul Moda Akademisi New Gen projesi kapsamındaki genç tasarımcılar, moda'nın görsel sanatla buluştuğu kısa filmlerle koleksiyonlarını sergileyecekler.

Tüm dijital platformlarda yaratıcı, farklı içeriklerle karşımıza olmaya hazırlanan, Türk moda'sını ve sektörün yaratıcılarını tüm dünyaya taşıyacak olan Fashion Week İstanbul'un takvimi çok yakında açıklanacak. www.fashionweek.istanbul adresinden, resmi Instagram hesabı #fashionweekistanbul ve #fashionweekistanbul hashtag'i üzerinden takip edilebilecek.

İstanbul Hazır Giyim ve Konfeksiyon İhracatçılar Birliği'nin (İHKİB) organizasyonu ile düzenlenen FWI; T.C. Ticaret Bakanlığı öncülüğünde Türkiye İhracatçılar Meclisi (TİM) nezdinde kurulmuş olan Türkiye Tanıtım Grubu (TTG) tarafından desteklenmekte ve Moda Tasarımcılar Derneği (MTD) ile İstanbul Moda Akademisi (İMA) iş birliğinde yürütülmektedir.

Resim 2: Araştırma sırasında sadece tek bir haberde bile “moda” kelimesinin 16 kez kullanıldığı tespit edilmiştir.

KPMG'nin 'Geleceğin Modasını Görmek' başlıklı araştırması, 'mega trendler' çağında sürekli olarak sosyal değişimle ilgilenen ve bundan beslenen moda endüstrisindeki dönüşüme ışık tutuyor. Araştırmayı değerlendiren KPMG Türkiye Tüketici Ürünleri ve Perakende Sektör Lideri Gökhan Kaçmaz, 'Moda endüstrisindeki yöneticiler arasında pazarın gelecekte nasıl gelişeceği ve bu gelişim doğrultusunda doğru kurumsal stratejinin nasıl kurulacağı ile ilgili belirsizlikler var. Zamanın ruhunu yakalamaya odaklı sektörde müşteri deneyimi, dijitalleşme ve hizmetin duygusallaştırılması gibi konular pandemi sonrası da hala önemli. Bunlara ilaveten, sosyal bir trend olarak sürdürülebilirlik, moda pazarında hem endüstriyel hem de perakende açısından önem kazanıyor. Çevrimiçi-çevrimdışı entegrasyon, çok kanallı yönetim, müşteri uygulamaları, sosyal medya yönetimi, platform ekonomisi 'moda' sözcükler değil aksine birçok moda markasının stratejilerini şekillendiren kavramlar. KPMG Almanya ofisinin, 2020-2021 arasında yaptığı araştırma 2030'ların nasıl görüneceği hakkında fikir veriyor" diye konuştu.

ARAŞTIRMADAN DİKKAT ÇEKEN BAŞLIKLAR ŞÖYLE:

- Moda sektörü zor bir dönemden geçiyor. Özellikle Covid-19 döneminde çevrimiçi perakendenin pazar payının artması, sektördeki birçok yerleşik oyuncuyu zorluyor.
- Sektörde fiziki mekanların pazar payı şu anda çevrimiçi mağazaların pazar payının dört katı. Ancak oranlar hızla online ticaret lehine değişiyor.
- Perakendecilerin yatay ve dikey iş kavramlarına göre farklılaşması dağıtım kanalıyla yakından bağlantılı. Dikey perakende

KPMG, Covid-19 sonrasında değişen moda trendlerini ve tüketicinin moda anlayışının nasıl şekillendiğini inceledi. 'Geleceğin Modasını Görmek' başlıklı araştırmada 'sürdürülebilir moda' ve 'modada dijitalleşme' başlıkları öne çıkıyor. Bu trendler gelecek 10 yıla damga vuracak. Tüketici ise ihtiyaca göre ısıtan/soğutan, renk değiştiren, sağlık sorunları teşhisini destekleyen ürünler bekliyor

deciler, ürünleri için tüm değer zincirini kendi ellerinde tutan ve dolayısıyla üretim, tedarik ve dağıtım üzerinde kesin kontrole sahip olan moda grupları. Bu tür şirketler, üretim ve satışları kendi mağazalarında yakından ilişkilendirerek hızlı koleksiyon değişikliklerini yönetebiliyor ve nabızını tutarak moda'yı satabiliyor.

- Birkaç yıldır, dünyanın her yerinde bulunabilen büyük, dikey olarak organize edilmiş zincir mağazaların, klasik, genellikle bağımsız moda perakendecilerinin yerini aldığı gözlemleniyor.

YÜKSELEN TREND SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK

■ İş dünyasının bir numaralı gündemi olan sürdürülebilirlik moda sektöründe de yükseliyor. Özellikle tüketici tarafında sürdürülebilir iş modelleriyle üretim yapan markalar tercih sebebi.

■ Araştırmaya katılan tüketicilerin yüzde 59'u doğal lif/iplik kullanımının satın alma

Resim 3: Araştırmada modanın bedende yeniden inşasında kadın ve erkek bedenlerinin benzer oranda kullanıldığı görsellerle karşılaşılmıştır.

Yüzde 'ıslak finish' de bu sene **moda** olacak. Mesela Sportmax, Prada ve Jason Wu bunun altını önemle çiziyorlar. Chanel, Dior ve Etro bu sene 'smokey eye' kullanımına dikkat çekiyor ve öntümüzdeki soğuk günlerde sadece klasik olanları değil, içimizi ısıtacak sıcak tonları da kullanmamızı tavsiye ediyorlar.

■ **Göz alıcı bir gece makyajı için en dikkat edilmesi gereken nedir?**

Göz tipine göre bir makyaj yapmanız gerekiyor. Mesela küçük gözleri makyaj ile daha büyük göstermemiz gerekiyor. Doğru yerde gölge ekleyip doğru yerde ışıltı eklememiz gerekiyor. Böyle küçük şeylere dikkat ettikten sonra göz alıcı bir makyajı elde etmiş oluruz.

■ **Bir kadın, ona yakışmayacağından emin olduğunuz bir makyaj stili isterse, ne yaparsınız?**

Çok öznel bir soru. Çünkü birtane durumlara

lenmelidir. Çünkü aksi halde; ciddi deri hastalıklarına yol açılabilirsiniz.

Geçenlerde bir müşterim, geldiğinde kendi fırçalarını kullanmamı istedi ama koltuğuma oturduktan sonra, benim kullandığım ürünleri ve fırçalarımı temizliğini gördükten sonra, benim fırçalarımı kullanmamı tercih etti. Bu da beni çok mutlu etti.

■ **Doğru rimel seçiminin püf noktaları nelerdir?**

Her kadının kirpiklerinin özellikleri ve istekleri farklıdır. Birinin hoşuna giden maskara, başka birinin gitmeyebilir... Gelin birlikte analiz edelim: Kısa kirpiklere, hacim veren maskara seçmeliyiz. Hacimsel kirpikler iki şekilde elde edilebilir; her kirpiği ayrı ve iki kat daha fazla görünecek şekilde havalandırın veya cömert bir maskara tabakasıyla hacim uygulayın. Uzun kılırlara sahip binişik bir fırça, ilk durumdaki oldu-

yanınızda bulundurmanız gerekenler: Matlaştırıcı temizleme mendilleri, kapatıcı ve kompakt pudra, alık, maskara, göz farı, göz kalemi, ruj veya dudak parlatıcısı...

Gece makyajında da gündüz makyajında da en önemli şey; prensiptir. Ne kadar az makyaj yaparsanız, o kadar iyi ve güzel görünürsünüz. Hem ofiste hem de restoranda, her zaman uygun görünecek evrensel bir makyaj seçebilirsiniz. Herhangi bir makyajda en önemli şey; eşit ve pürüzsüz bir cilt tonudur ve ayrıca kaşları vurgulamayı da unutmayın. Basit, gölgeli eyeliner ve biraz maskara, görünümünüzü kusursuz hale getirecektir. Boylesine çok yönlü bir makyajla, görünüşünüz her durumda uyumlu olacak.

■ **Kadınlar makyaj konusunda gerekli zamanlarda neden profesyonel destek almıyalar?**

Resim 4: Araştırmaya konu olan yayında yer alan moda haberlerinde, cinsiyetçi bir yaklaşım sunulmadığı tespit edilmiştir.

Geçmişin ikonik moda ruhu

Dünyaca ünlü **moda** markası Tom Ford'un 60'lara ve 80'lere atıfta bulunduğu, geçmişin ikonik **moda** ruhunu günümüze taşıyan 2021 Sonbahar / Kış Erkek Koleksiyonu BEYMEN'lerde ve www.beymen.com adresinde exclusive olarak modaseverlerle buluşuyor.

KOLEKSİYONDAKİ tek ya da çift yırtmaçlı veya kruvaze ceketlere eşlik eden botlar ile 60'ların simgesi loaferlar, boğazlı kazaklar ve yıpranmış kotlarla olan birlikteliğiyle kusursuz ve akışkan silüetler sunuyor. Önden fermuarlı kapitone ceketler ve bol kesim koza paltolar zamansız tasarımlar olarak koleksiyonda öne çıkarken klasikleşmiş kadifelerle buluşan iddialı çiçek baskılar ve rüzgar gülü desenleri koleksiyonun iyimserliğini, aydınlığını ve pandemi sonrası normal dünyaya geri dönebilenin umudunu yansıtıyor.

Be Yaz ve siyahın yanı sıra açık kahverengi gibi doğal renklerdeki paleti ile Tom Ford 2021 Sonbahar / Kış Erkek Koleksiyonu; yeşim, karamel, neon sarı, eflatun, turkuaz ve toz pembe gibi tonlarla daha da eğlenceli hale geliyor.

Bir şeyin moda olması onun kullanımını paralel olarak arttırmaktadır. Bu bağlamda medya otoriteleri de moda kelimesini sıklıkla kullanarak moda kavramı üzerinde kendi yerini yeniden inşa etmektedir. Haber-reklam ilişkisi ekseninde yapılan bu araştırmada, yaşam dergisi niteliğinde olan İncity Dergisi'nde yayınlanan ve çalışma kapsamındaki sayılarında yer alan haberlerin hemen hemen yarısından fazlasında “moda” kelimesine rastlanılmıştır.

Araştırmada ayrıca haber içeriklerinde nitel ve nicel olarak moda kavramının cinsiyetçi bir bakış açısıyla yansıtılmadığı sonucuna da varılmıştır.

Modanın, tüketim talebinin yaratılmasında, davranış biçimlenmesinde yaşamsal önemi olan ekonomik, siyasal ve toplumsal işlevleri bulunmaktadır. Kısacası, moda endüstrisi, yeni bir tüketim kültürünün üretilmesine ve bireylerin de bu kültüre katılımını öngörmektedir (Kellner; 1991: 48).

Bir başka deyişle moda olgusu; yeni kültürel anlamlar oluşturmada etkin bir rol üstlenicisi olduğundan bu yeni anlamların ya da tüketim alışkanlıklarının oluşmasında medya bayrağı eline alarak en büyük destekçisi olmuştur.

Giysiler, sözlü ve yazılı iletişimdeki gibi direkt mesajı iletmek yerine görsel kodlara gizlenen anlamları dolaylı yollardan ifadeyi temsil etmekte ve bu da giysilerin anlam üretiminde ya da çözümlenmesinde iletişim ile bağlantısını güçlendirmektedir. Modanın giysiler dünyası olarak kitle iletişim araçlarındaki sunumu, toplumda moda akımlarını yaratarak birtakım değerleri belirgin kılmakta ve toplumun giyim kültürünü medyadan takip etmesi anlamında kültürü yaygınlaştırıcı bir özellik taşımaktadır. Medya araçlarının görselliği burada giysilerin görsel diliyle birleşerek bir arada ve bütünlük içerisinde kendini göstermektedir (Erdoğan, 2008: 37).

Araştırma ile medya yayınlarında kanaat önderlerinin ve kitlelerce seçkin ya da popüler kimliklere sahip bireylerin yeni anlamlar oluşturmada medya yüzleri/sözcüleri olduğu da haber metinlerinde görülmektedir. Moda kelimesinin kitlelerde oluşturduğu algının geri dönütlerine de bu haber metinlerinde hedef gösterilen ürün ve hizmetlerin tüketim alışkanlıkları listesine girmesi de bu paralellik incelendiğinde ulaşılabilecek bir bilgidir. Başka bir anlamla; üst sınıf sayılan söz konusu otoriteleri taklit etmeye çalışan diğer sınıfların üyeleri ise, moda haberciliği ile verilen mesajı okuyarak, bu sınıftaki kişileri kendilerine örnek alarak hedeflenen amaca ulaşılmasına yardımcı olmaktadır. Bir kavramın kitleler üzerindeki etkisinin ne kadar sıklıkla kullanıldığı ile paralellik teşkil ettiği de yeni bir araştırma konusunu doğurmuştur.

KAYNAKÇA

Ahat, Kamil, “Bilincin Moda Yönelimine Etkisi (Moda Bilinci, Öz-Bilinç Ve Öznel Mutluluk Üzerine Alan Araştırması)”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi SBE, 2018.

Arık, Emel, “Yaşam Tarzı Haberciliğinin Gelişimi ve Ardındaki Temel Dinamikler”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi SBE, 2008.

- Atalay, D. ve Kipöz, Ş (2015). Etik Modanın Temsiliyeti Bağlamında Vaatleri ve Çelişkileri: ‘Etik Moda’ Ne Kadar Etik Sunuluyor? Yedi: Sanat, Tasarım ve Bilim Dergisi, Sayı 14:101-115.
- Azizağaoğlu, Arzu ve Remzi Altunışık (2012). Postmodernizm, Sembolik Tüketim ve Marka, Tüketici ve Tüketim Araştırmaları Dergisi, 4 (2).
- Baudrillard, Jean (1997). Tüketim Toplumu (Çeviri: H. Deliceçaylı ve F. Keskin), İstanbul: Ayrıntı.
- Craik, J. (1993). The Face of Fashion. London; New York: Routledge.
- Dağtaş, Erdal (2006). Türkiye’de Magazin Basını, Ankara, Ütopya.
- Douglas Mary ve Baron Isherwood (1999). Tüketim Antropolojisi (Çeviri: E. A. Aytekin), Ankara: Dost.
- Erdoğan, İ. (2008). İletişimi Anlamak. Ankara: Erk.
- Kahraman, H. Bülent (2002). “Postmodern Dönemde Gerçeğin Dönüşümü, Medya ve Popüler Kültür”, Postmodernite İle Modernite Arasında Türkiye, İstanbul.
- Kawamura, Y. (2016). Moda-loji. (Çev.: Ş. Özudoğru). İstanbul, Ayrıntı.
- Kellner, Douglas (1991). “Reklam ve Tüketim Kültürü”, içinde Enformasyon Devrimi ve Efsanesi. (Der. Ve Çev.: Yusuf Kaplan). İstanbul: Rey.
- Odabaşı, Yılmaz (2006). Tüketim Kültürü: Yetinen Toplumdan Tüketen Topluma, İstanbul, Sistem.
- Rocamora, A. (2009). Fashioning the City: Paris, Fashion and the Media. London & New York: I.B.Tauris & Co Ltd.
- Wolbers, M. F. (2009). Uncovering Fashion: Fashion Communications Across the Media. New York: Fairchild Books.

ORTA ASYA'DA RADİKAL HAREKETLERİN KÖKENİ VE ÖZBEKİSTAN ÖRNEĞİ, 1990-2000 DÖNEMİ

Dr. Mehmet Erkan KILLIOĞLU

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Terzioğlu Kampüsü, Çanakkale

ORCID: 0000-0002-3146-2609

ÖZET

Orta Asya'da ve tüm Sovyetler Birliği'nde radikalizmin temellerin genel kabul gören görüşe göre 1980'li yıllarda atılmıştır. Bu dönemde Sovyet toplumu ve Komünizm'in yaşadığı kriz artık gizlenemez hale gelmiştir. Bu durumdan kurtulmak için uygulamaya konulan Glasnost ve Perestroika politikalarının etkisiyle oluşan rahavet ortamı yeni fikirlerin ortaya çıkmasına imkân vermiştir. Bu dönemde Orta Asya ve Özbekistan'da Vehhabilik adı altında radikal hareketi başlatan en önemli isimlerden biri olarak Muhammed Hindustani adı öne çıkmaktadır. Ancak Özbekistan'da radikalizmin kökeni Çarlık İdaresi dönemine kadar geri gitmektedir. Hareketi 1920'li yıllarda Basmacı İsyanı'nın bastırılması üzerine, başta Cidde şehri olmak üzere, Suudi Arabistan'a yerleşen ve günümüzde nüfuslarının 300.000-350.000 arasında tahmin edilen bir Özbek nüfus da etkilemiştir. Bu diaspora neredeyse tamamıyla Vehhabi anlayışını benimsese de, geldikleri yeri unutmamıştır ve Orta Asya ile bağlarını sürdürmeye çalışmıştır. 1970'li yıllarda Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu'da etkili olmak için yaptığı diplomatik ve kültürel girişimler taraflar arasında irtibat kurulmasını sağlamış ve radikal düşünceler Orta Asya'ya taşınmıştır. Orta Asya'dan gelen Sovyet Müslümanları ile temasa geçtikleri zaman bu inançlarını onlara aktarmışlardır. Dini inanç hakkında fazla bir bilgisi olmayan soydaşlarının da bu farklı fikirleri kabul etmesi fazla zor olmamıştır. Bu etkileşim Sovyetler'in idari yapısındaki bozulmanın gizlenemez hale geldiği 1980'lerde görünür hale gelmiş, Orta Asya ve Özbekistan'da radikal düşünceye sahip isimler daha bilinir hale gelmiştir. Bu isimlerin etkisiyle yayılan bu düşünceler bağımsızlığın ilk yıllarında iktidarı, siyasi ve toplumsal hayatı değiştirmeye talip olmuştur. Ancak yeterli siyasi tecrübesi ve tabanı olmayan ve tek görünür amacı İslam Kerimov'u devirmek olan bu radikal gruplar, daha sonra Özbekistan İslami Hareketi (ÖİH) adı altında biraraya gelseler de Özbek Devleti tarafından başarılı ve etkin bir şekilde marjinalleştirilmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Radikalizm, Vehhabilik, Muhammed Hindustani, Abdulkerim Karî, Özbekistan İslami Hareketi (ÖİH), Tahir Yoldaşev, Cuma Namangani.

THE ORIGINS OF RADICAL MOVEMENTS IN CENTRAL ASIA: THE CASE OF UZBEKISTAN, 1990-2000's PERIOD

ABSTRACT

According to the generally accepted view, the foundations of radicalism in Central Asia were constructed the 1980s. In this period, the crisis of the Soviet society and Communism has become no longer concealable. The atmosphere created by Glasnost and Perestroika policies, allowed the emergence of new ideas. In this period Muhammad Hindustani stands out as one of the most important figures who started the radical movement in Central Asia and Uzbekistan. However, the origin of radicalism in Uzbekistan goes back to the Tsarist era. After the suppression of the Basmachi Revolt in the 1920s, an Uzbek population settled in Saudi Arabia, primarily in the city of Jeddah, and whose population is estimated to be between 300,000 and 350,000 today, was also affected Central Asian radicals. In the 1970s, as a result the diplomatic and cultural initiatives of the Soviet Union radical thoughts were carried to Central Asia. When they came into contact with the Soviet Muslims from Central Asia, they transferred their beliefs to them. It was not difficult for his comrades, who did not know much about religious belief, to accept these different ideas. This interaction became visible in the 1980s, when the deterioration in the administrative structure of the Soviet Union could not be concealed, and names with radical thinking became more known in Central Asia and Uzbekistan. These ideas, spread by the influence of these names, aspired to change the government, political and social life in the first years of independence. However, these radical groups, which did not have sufficient political experience and base and whose only apparent aim was to overthrow Islam Karimov, were successfully and effectively marginalized by the Uzbek State. Those groups later came together under the name of the Islamic Movement of Uzbekistan (ÖİH).

Keywords: Radicalism, Wahhabism, Muhammadjan Hindustani, Islamic Movement of Uzbekistan (IMU), Tahir Yuldashev, Juma Namangani.

GİRİŞ

Orta Asya'da ve tüm Sovyetler Birliği'nde radikalizmin doğuşunun kökleri genel kabul gören görüşe göre 1980'li yıllara kadar gitmektedir. Bu dönemde Sovyet toplumu ve Komünizm'in yaşadığı kriz artık gizlenemez hale geldiğinden (Akiner, 2003: 99), bu durumdan kurtulmak için uygulamaya konulan Glasnost ile Perestroika politikalarının etkisiyle ortaya çıkan gevşeme, rahvet yeni fikirlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur (Akiner, 2003: 15). Ek olarak Afganistan'a yapılan Rus müdahalesi de bu ortama katkıda bulunmuştur. Sovyetler aynen 1973 Yom Kippur Savaşı'nda Müslüman bir ülke olan Mısır'a asker gönderdiklerinde olduğu gibi, kendi Müslüman nüfusundan bu konuda faydalanmaya çalışmıştır (Russian Mercenaries in Syria, 2017). Mevcut sistemi kurtarmak adına yapılan reform çabaları sonucunda yeraltına çekilmiş olan dini yaşam gizlendiği yerden çıkıp yeniden canlanmaya başlamış, bu kapsamda da bölgede eskiden beri dini hassasiyeti ile tanınan Fergana Vadisi ve Tacikistan'da ilk illegal radikal örgütlenmelerin temeli atılmıştır (Karagiannis, 2010: 50). Bu

organizasyonların propagandası sonucu dinin yeni bir yorumu Orta Asya'da ön plana çıkmaya başlamış, bu durumla senkronize olarak Sovyet döneminde ciddi derecede yara alan dini inancın toplum hayatındaki yeri ve konumunu rehabilite etmek ve güçlendirmek için de girişimlerde bulunulmuştur. Yine bu dönemde resmi din adamlarına göre etkisi ve saygınlığı daha fazla olan gayriresmi din adamları daha görünür hale gelmiştir (Turgut, 2013: 77; Tokhtakhodzhaeva, 2008: 57).

Dini yaşamın canlanması ile bu organizasyonlar de facto olarak hem *Halk İslamı* hem de Sovyet İdaresi tarafından sıkı bir şekilde kontrol edilen resmi dini kurumları hedef almaya başlamışlardır (Akiner, 2003: 98). Orta Asya'daki Radikaller ortaya çıkış süreçlerinde Hint altkıtasındaki Deoband Hareketi'nden ve kısmen de Afgan Savaşı'nda karşılaştıkları Arap Mücahitlerin fikirleri ile tabii oldukları öğretilerden ve daha da az ölçekte İran'dan etkilenmişlerdir (Fredholm, 2016: 4). Bu etkilenme süreci bölgede ve Sovyetler Birliği'nde bir ilk olan İslami Yeniden Doğuş Partisi'nin *IYDP* ve bölgesel şubelerinin kurulması ile sonuçlanmıştır. 1990'lı yılların başlarında ise SSCB'nin dağılmasıyla, bölgede tamamen Sovyet tasarımı olan sosyo-politik yapı da dağılmıştır. Devlet gücü ve otoritesinin sarsılması bir güç boşluğuna sebep olmuş tüm bu sayılanların sonucu olarak ekonomik çöküntü ile sonuçlanmıştır. Yine bu durumun sonucu olarak ortaya çıkan ideolojik boşluk pek çok insanı hiç denenmemiş ve o sırada en iyi alternatiflerden birisi olan din ve ilahiyat alanına yöneltmiştir (Turgut, 2013: 78; Yerekesheva, 2004: 584; Olcott, 2007a: 23; Olcott, 2007b: 18; Yılmaz, 2008: 28; Karagiannis, 2016: 268; Falkowski ve Lang, 2015: 2; Chaudet, 2008: 9). Bu dini canlanma sadece samimi ve inanmış Müslümanların ibadetlerinin yaygınlaşması ile sınırlı kalmamıştır. Buna ek olarak sayısız dini organizasyon, düşünce, akım ve grubu da ortaya çıkmıştır (Falkowski ve Lang, 2015: 12). Bunlardan bazıları aktif şekilde siyasi hayatın da içerisinde yer almaya çalışmıştır. Çünkü din, bölgedeki kimlik sorununa sıradan insanın da rahatlıkla anlayabileceği basit cevapları verme konusunda hazırlıklı ve tecrübelidir (Türker, 2011: 54; Falkowski ve Lang, 2015: 11). İşte bu yüzden din, kendisine yeni bir kimlik arayan kitlelerin ana odak noktalarından birisi haline gelmiştir (Central Asia: Islam and the State, 2003: 2). Bu yönelişin olumsuz yanı ise tüm tüm bu olumsuzlukların sonucunda kafası karışan ve sığınacak güvenli bir liman arayan kitlelerin radikal unsurların mesajlarını da dinler hale gelmesi olmuştur (Central Asia: Islam and the State, 2003: 2; Chaudet, 2008: 9).

1992-1997 yılları arasında cereyan eden ve bölgeyi oldukça istikrarsızlaştıran Tacik İç Savaşı'nın arifesinde Orta Asya ve özellikle de Özbekistan'daki Radikal İslamcılar da muhalefet kanadı içindeki önemli gruplardan birisi haline gelmiştir. Hatta bu gruplar Fergana Vadisi'nde yerel konseyler kurup, gönüllüler ve takipçilerinden oluşturdukları milis grupları ile asayişli sağlamaya ve mevcut hükümete alternatif oluşturmaya dâhi çalışmıştır (Heathershaw ve Herzig, 2011: 6; Akiner, 2003: 100; Kılavuz, 2007; Toshmuhammadov; Malashenko, 2012). Bu gruplardan bir kaçısı daha sonra birleşecek ve radikalliklerini de takviye ederek Özbekistan İslami Hareketi haline gelecektir.

Orta Asya'da, Özbekistan özelinde radikal hareketlerin kökeni ve izlediği tarihi seyre ışık tutmak amacıyla olan bu çalışma ile bölge ile ilgili değerlendirme ve analizlerde kullanılacak bilimsel veri tabanının genişletilmesi

amaçlanmaktadır. Çalışmada radikalizm olgusunu açıklarken tarihselci ve tanımlayıcı bir yaklaşım kullanımı tercih edilmiştir. Yine bu kapsamda yapılacak çalışmalarda radikalizm olgusunun da değerlendirmelere dâhil edilmesi konusuna dikkat çekilmesi planlanmaktadır. Çünkü dini kökenli radikalizm, bir inanç sistemini siyasi argümanlar yoluyla sistem eleştirisi, muhalefet aracı haline getirmeyi amaçlayan, bu amaca ulaşmak adına güç ve şiddet kullanımını da meşru gören bir yaklaşımdır (Arpacı, 2017: 18; Rink ve Sharma, 2018: 8). Bu yüzden de dikkate alınması gereken bir siyasi ve kültürel bileşen haline gelmiştir.

ÖZBEKİSTAN'DA SELEFİLİK

Orta Asya'daki Müslüman nüfusun büyük bir kısmı Sünnidir ve Hanefi mezhebine mensuptur. Hanefilik gerek yorumları gerekse de uygulamaları sebebiyle hem Yerel (yani Halk) İslam hem de Paralel İslam ile uyumludur. Bölgedeki Yerel/Halk İslamı anlayışında Nasihat Edebiyatı, Türbe ziyareti, Evlenme-Sünnet-Mevlüt gibi durumlarda evde Kur'an okunması yine evlenme-boşanma ve miras konularında gerek İslam Hukuku (Şeriat) gerekse de Örfi hukukun birlikte uygulanması gibi uygulamalar mevcuttur (Akiner, 2003: 101). Bununla birlikte Sovyetler döneminde dahi bir kısım resmi ve gayriresmi dinadamı, Selefilik/Vehhabilik olarak adlandırılan bazı hassasiyetler geliştirmişler ve Halk İslamı, Örf-adet ve Sufiliğe karşı cephe almıştır (Ahrari, 2001: 20-21). Bu tutumlarda Vehhabilik ne derece etkili olduğu tartışmalı bir konudur. Vehhabi etkisi bölgeye Vitaly V. Naumkin'in iddiasına göre Suudi Arabistan'la irtibat sonucunda ulaşmıştır ama aksini iddia eden ve bu iddiasını tarihi gerçeklere dayandıran görüşler de elbette mevcuttur (Babajanov, 2001: 180). Suudi Arabistan kaynaklı görüşten etkilenen kişiler ancak o dönemde KGB'nin sıkı takibi ve gözetimi altında olmuştur. Yine de bölgedeki denklemden onları da tamamen dışlamak doğru değildir. Çünkü Özbekistan ve Orta Asya'daki Suud etkisi sadece Hac farızası sebebiyle ortaya çıkmamaktadır. Suudi Arabistan'da, başta Cidde şehrinde olmak üzere, 1920'li yıllarda Basmacı İsyanı'nın bastırılması üzerine kaçıp gelenlerin soyundan gelen ve sayıları 300.000-350.000 arasında tahmin edilen bir Özbek nüfusu vardır. Bu diaspora neredeyse tamamıyla Vehhabi anlayışını benimsese de, geldikleri yeri unutmamıştır ve Orta Asya ile bağlarını sürdürmeye çalışmaktadır (Naumkin, 2003: 16). Orta Asya'da, Sovyet dönemi öncesinde de, özellikle Buhara Emirliği'nde, Selefi görüşleri savunan din adamları olmuştur. Bu grup, Kadimcilerle Ceditçiler arasındaki nüfuz mücadelesinde, fazla bilinmeseler de üçüncü bir grup olarak vardır. Veysiler (Vaisov) Grubu bunlardan biridir (Naumkin, 2003: 17). Veysiler, A. Bennigsen ve S. E. Wimbush tarafından Sosyalizm, Tolstoyizm ve Vehhabi tipi püritanizmin tuhaf bir karışımı olarak tarif edilmektedir (Bennigsen ve Wimbush, 1985: 39).

Veysiler, 19. yüzyılın sonu ile 20. yüzyılın başındaki değişim döneminde Tataristan'da ortaya çıkmıştır. Kurucusu Bahaeddin Vaisov, Orta Asya'da da bulunmuştur. Çarlık İdaresini reddeden grup, o dönemde Çarlık tarafından görevlendirilen 70.000 din adamının Çarlık İdaresi ile işbirliği yaptığı için meşru olmadıklarını iddia etmiştir (Halbach, 1994: 271). Benzer talep bir süre sonra Buhara'da da tekrarlanmış, buradaki radikaller de tüm Modernistlerden (Ceditçiler) kurtulunması gerektiğini ifade etmiştir. Veysi grubu da, Selefiler gibi Hicret'in ilk yıllarındaki İslam toplumunu yeniden canlandırmayı kendisine amaç edinmiştir. Bu ideale ulaşmak için güç kullanmayı meşru kabul etmiştir (Khabutdinov, 2000: 89). Orta Asya ve Tatarlar arasındaki ilişki

dikkate alındığında Veysi ideolojisi Orta Asya Selefiliği'nin kaynaklarından biri olarak görenler bulunmaktadır. A. Bennigsen, E. Wimbush ve V. Naumkin bu isimlere birkaç örnekten biridir. Bu bilgilerden de anlaşıldığı üzere Orta Asya'da dini inancı, geleneksel inanç ve adetlerden temizleme eğilimi Sovyet döneminden önce de mevcuttur. Sovyet döneminde daha çok dikkat çekmesinin ana nedeni Sovyetlerin izlediği politikalarının Orta Asya'da İslam'ı önemli ölçüde zaafa uğratarak onu toplumun gündelik hayatından zahiren de olsa çıkarmayı başarmış olmasıdır (Salmorbekova ve Yemelianova, 2010: 216; Akiner, 2003: 97). Bu da belli ölçüde inancın erozyona uğraması ve bazı pratiklerinin unutulması ve Orta Asya'lı Müslüman'ın inancının boş bir sayfa, Tabula Rasa haline gelmesine sebep olmuştur (Akimbekov, 2003: 78; Central Asia: Islam and the State, 2003: 2). Bu durum da Selefiliğin cazip hale gelmesi ve gelişmesi için gereken zemini hazırlamıştır. Keza Sovyetlerin Ateizm politikası ve uygulamaları ve dini inancı baskı altında tutma çabası da yerli halkta tepki ve kızgınlık meydana getirmiş, radikal söylemlere olan eğilim ve merakı da arttırmıştır (Naumkin, 2003: 18). Çünkü Orta Asya'da Müslümanlık milli kimliğin ve kültürün bir bileşeni haline gelmiştir (Çaman ve Dağcı, 2014: 12; Pelkmans, 2006). Yani ister Kazak, Kırgız ya da Özbek olsun, bir kişiye Müslümanlıkla ilgili eleştiri yapıldığında ister istemez onun kimliğine de eleştiri yöneltilmiş olmaktadır.

ÖZBEKİSTAN'DA İLK SELEFİ İDEOLOGLAR

Özbekistan ve Orta Asya'da ortaya çıkan bu Selefî ideologlara Sovyet terminolojisine bağlı kalınarak “İlk Vehhabiler” de denilmektedir (Lapidus, 1988: 564-566 ve 721-722; Haghayeghi, 1995: 93 ve 163-164; Gohari, 1999: 31-32; Lacey, 1981: 15; Rashid, 1994: 44; Rashid, 2000: 85). Çoğu Hanefî mezhebine mensup olsalar da Afganlı veya Pakistanlı Selefiler gibi doktrin açısından Suudi Arabistan kaynaklı Vehhabiliğe yakın durmaktadırlar. Ama Fıkıh-İslam Hukuku-açısından Henefî mezhebinin kurallarını uygulamaya devam etmişlerdir. Bu noktada Hanbelî mezhebine mensup olan Suudi Vehhabilerden ayrışır. Bu yüzden de Orta Asyalı bu radikallere *Vehhabi* demek aslında tam olarak doğru bir tanımlama olmamaktadır (Naumkin, 2003: 18).

Selefî öğretisini anlatan sohbet ve vaazların Özbekistan'da ilk kez nerede ve ne zaman başladığının tam tarihini tespit etmek zordur çünkü Sovyet Devleti ve onun güvenlik yapılanmasının takibinden kurtulmak için gizli olarak icra edildiklerinden bu durum da belirsizliği arttırmaktadır. Sovyetler döneminde gayriresmi dinadamları yakalanmamak veya devletin takibinden kurtulmak amacıyla sürekli olarak gizli medreseleri ve camileri dolaştıklarından bu konularda kayıt tutulamamıştır. Keza görgü tanıklarının da bir kısmı öldüğü için Vehhabiliğin Orta Asya'da nasıl yayıldığı ve faaliyet gösterdiğini takip etmek çok zordur. (Fredholm, 2016: 9). Ayrıca 1970'li yıllarda bu sohbet ve vaazların daha geniş kitleye ulaşması için kasetlere kaydedilip dağıtılması da tarih ve yer tespitini zorlaştıran bir başka nedendir. Sovyet kaynaklarında 1950'li yılların ilk yarısında Özbekistan'da aslen Margilanlı olan Abdülkerim Kâri gibi isimlerden Vehhabiliğe meyilli olarak bahsedilmektedir (Naumkin, 2003: 18).

Tüm bu söylenenlere rağmen Orta Asya ve Özbekistan’da Selefîğin ortaya çıkışı Hokandlı gayriresmi vaiz Muhammed Rüstemoğlu (Muhammed Hindustani veya Hacı Damla adıyla da bilinir) ve öğrencileri vasıtasıyla olduğu genel kabul gören bir yaklaşımdır (Fredholm, 2016: 11; Akiner, 2003: 98-99; Babajanov ve Kamilov, 2001: 195-219). Yukarıda da ifade edildiği üzere Sovyet kaynaklarında ismi geçen Abdülkerim Kâri bunlardan biridir (Muminov, 1999: 109). Hindustani kendi zamanında Orta Asya’daki en etkili ruhani liderlerden biridir. Hokant’ta doğmuş, Buhara, Afganistan ve Hindistan’da (Deobant Medresesi’nde) eğitim almıştır. 1929 yılında Özbekistan’a dönmüş, dönüşünden sonra tutuklanmış ve 15 yıl Sibiry’a da cezaevinde kalmış, cezası bitince önce Özbekistan’a yerleşmiş, oradan da Tacikistan, Duşanbe’de gitmiştir (Roy, 2000: 154). Duşanbe’de Doğu Çalışmaları Enstitüsü’nde çalışmıştır. 1989 yılındaki ölümüne kadar Hanefî mezhebini özel veya gizlice öğrettiği pek çok öğrenci yetiştirmiştir. Kasetlere kaydedilip çoğaltılmış birçok vaazı ve sohbeti vardır. Eserleri halen Özbekistan, Tacikistan ve Kırgızistan’da basılmaktadır ve Orta Asya’daki din eğitiminde kullanılan temel kaynaklardan biridir. Fakat işin ilginç yanı Hindustani söylemde püriten ve daha radikal bir din anlayışını savunsa da, tüm hayatı boyunca Sünnî/Hanefîliğe bağlı kalmıştır. Fakat öğrencileri radikal söyleminden etkilenmiş ve onu bir adım daha ileri götürerek Orta Asya’daki radikal hareketler ve Vehhabiliğin önemli isimleri arasında yer almışlardır. Bu duruma bir diğer örnek olarak Allame Rahmetullah Kâri verilebilir (Naumkin, 2003: 19). Andican’da iken Vehhabilere katılan Rahmetullah Kâri’yi hocası Hindustani bu kararından dolayı kınamıştır (Muminov, 1999: 109). Bir başka ve daha önemli isim ise Andican Ulu Camii’nin İmamı olan Abduveli Mirzayev’dir. Mirzayev’den etkilenen ve onun öğrencisi olan bir dizi dinadamı da farklı gruplar kurmuş veya onlara katılmışlardır. Vehhabi olarak tanınan bir diğer dinadamı da Rahmetullah Kâri’nin öğrencisi olan Abidhan Kâri Nazarov’dur (Naumkin, 2003: 19).

Bu ilk kuşak radikal dinadamlarının çoğu arkasında sohbet ve vaaz kasetleri bırakmıştır. Çoğaltılan veya elden ele dolaşan bu kasetlerden hala yeni eleman ve sempatizan bulmada yararlanılmaktadır. Çünkü özellikle Özbekistan’da internet kullanımı hala sıkı denetim altında olduğundan bu yöntem mesajın geniş kitlelere ulaştırılmasında hala alternatif bir yol olarak varlığını sürdürmektedir (Naumkin, 2003: 19-20).

ÖZBEKİSTAN’DA SELEFİLİĞİN YAYILMASI

Hindustani’nin radikal eğilimli öğrencileri, bölgedeki şartların da elverişli hale gelmesi üzerine 1980’li yılların ikinci yarısından itibaren faaliyetlerine hız verme yoluna gitmiştir. Onlar da bu dönemde siyasi faaliyetlerden ziyade daha önce devlet tarafından müsadere edilen ibadethaneler ve vakıf mallarının geri iadesi ile dernek, cemiyet vb. toplulukların kurulması faaliyetlerine yoğunlaşmayı tercih etmiştir. Örneğin Rahmetullah Kâri’nin Namangan’daki destekçileri şehirdeki en büyük caminin yeniden ibadete açılması için cemaate iadesini talep etmiştir. Bu talepleri haliyle kabul görmemiş ve hareketin önde gelen isimlerinden bazıları da tutuklanmıştır. Bunun üzerine grup siyasi iradeyi açlık grevi yapmakla tehdit etmiştir. Resmi görevliler bir süre sonra gerginliğin tırmanmaması için geri adım atmış ve tutukluları serbest bırakmıştır (Polonskaya ve Malashenko, 1994: 13).

1990'lı yılların başlarında SSCB topraklarında kurulmuş olan İslami Yeniden Doğuş Partisi (İYDP) Özbekistan'da da şube açma yoluna gitmiştir (Akiner, 2003: 99). İYDP'nin Özbekistan kolu olan İslomi Uyghanish Partiyası Abdullah Utayev tarafından 1991 yılında kurulmuştur (Turgut, 2013: 83). Genel olarak partinin söylemi ve talepleri ılımlıdır ve Rusya'nın tepkisini çekeceği için ayrı bir İslam devleti kurma talep ve iddiasında olmamışlardır. Bu yüzden Selefiler ve diğer radikaller gruplar tarafından çok ılımlı ve tavizkar olmakla eleştirilmişlerdir. Eleştiriler ve yaşanan memnuniyetsizlikler yüzünden 1991 yılı Ocak ayında Parti'den kopmalar yaşanmış ve bağımsız bir Özbekistan İslami Yeniden Doğuş Partisi kurulmuştur. Ortaya çıkan bu durumdan oldukça tedirgin olan Özbekistan Devletbaşkanı İslam Kerimov, nispeten ılımlı olan bu partinin siyasi faaliyette bulunmasına sıcak bakmamıştır. Sovyet ekolünden yetişen Kerimov ve idari kadrosu ülkede ve siyasi sistem içerisinde dini temelli bir parti olmasına karşı çıkmıştır (Naumkin, 2003: 20). Ancak ülkede takip eden yıllarda yaşananlar, temel problemin Kerimov'un aslında ister İslamcı ister seküler olsun, muhalefet edecek hiçbir siyasi grup istememesi olduğunu göstermiştir.

Yine bu dönemde eskiden beri dini hassasiyeti güçlü olan Fergana Vadisi'nin Özbekistan'da kalan kısmında idari sistemdeki zaaf ve boşluktan yararlanan radikaller halk desteğini sağlamayı başarmıştır. Fergana Vadisi'nde Selefiler, sadece Taşkent'e sadık resmi dinadamlarını tasfiye etmekle kalmamış ayrıca siyasi alanda da etkin olmuştur. Bu dönemde Rahmetullah Kâri'nin takipçisi ve fanatik bir Vehhabi olduğu bilinen İmam Abdulahad Namangan'daki Ata Velihan Tura Camii'nde vaazlar vermeye başlamıştır. Bu faaliyetler sonucunda Namangan bu dönemde, Andican ve Margilan'la birlikte radikal grupların kalesi haline gelmiştir (Akiner, 2003: 106-107; Roi 57). Bu ortamda Namangan'da Vaizler, Örfi Hukuk yerine Müslümanların sorunlarının çözülmesi ve toplumun yapısı bozan hastalıkların tedavi edilebilmesi için İslam Hukuku'nun uygulanmasının gerekli olduğu mesajını vermeye başlamıştır (Naumkin, 2003: 20-21; Naumkin, 2005: 5-6).

Yine 1990'lı yılların başlarında İslam Leşkerleri (İslam Askerleri) adlı dini-siyasi bir grup ortaya çıkmış, onu daha sonra Namangan'da Ata Velihan kasabasında Adalet Grubu'nun kurulması izlemiştir (Chaudet, 2008: 9; Naumkin, 2003: 21). Bu noktada Ahmed Raşid, Adalet Grubu'nun daha önce faaliyete geçmiş olan İYDP'nin Özbekistan kolunun ılımlı tutumunu beğenmeyen radikal eğilimli üyeleri tarafında kurulduğunu iddia etmektedir (Rashid, 2002: 139; Turgut, 2013: 87). Kitleleri harekete geçirme kabiliyeti sebebiyle Adalet, iktidar partisi tarafından bir tehdit olarak görülmüştür (Yerekeshva, 2004: 586). Bu dönemde Adalet Grubu daha çok mahallelerde ve gençler arasında örgütlenmiştir (Chaudet, 2008: 9). Adalet Grubu üyeleri Fergana Vadisi'nde bozulan asayiş tesis için şehirlerde ve oturdukları mahallelerde güvenliği sağlamak amacıyla devriye gezmeye, pazardaki fiyatları da denetlemeye başlamıştır (Central Asia: Islam and the State, 2003: 4; Haghayeghi, 2002: 323; Akiner, 2003: 106). Ashirbek Müminov'un ve diğer Özbek araştırmacılara göre Adalet bu örgütlenmesinde Abbasi Halifeliği'nin lonca örgütlenmeleri arasında yer alan Ayyarun ve Fityan'ı örnek almıştır (Muminov, 1999: 139). Grup bu türden bir eyleme yönelmiştir çünkü Fergana Vadisi, özellikle 1998-2001 yılları arasında kontrol edilemeyen bir bölgedir (Erol, 2004: 98-99). Adalet Grubu bu tutumla yerel yönetime alternatif oluşturmayı ve onun yerini almayı amaçlamıştır.

Faaliyetleri sonucunda radikal gruplar bazı bölgelerde kontrolü ele geçirmiş ve bu bölgelerde gündelik hayatı İslam Hukuku'na göre tanzim edeceklerini ilan etmiştir (Çaman ve Dağcı, 2014: 16). İzledikleri yöntem sebebiyle Adalet, Fergana Vadisi'ndeki şehirlerde önemli bir destek sağlamıştır. Çoğu yakın doğu sporları eğitimi almış olan Adalet grubu üyelerinin faaliyetleri özellikle yaşlı nüfus arasında takdir toplamıştır çünkü grubun faaliyetleri yaşlı nüfus arasında geleneğe saygı ve inanca dönüş olarak algılanmıştır (Naumkin, 2003: 21).

Fergana Vadisi'nde ortaya çıkan bu hareket SSCB'nin dağılması ve Özbekistan'ın bağımsızlığını ilan etmesi sonrasında daha da güçlenmiş ve popüler hale gelmiştir. Fergana'daki İslami hareketin tam anlamıyla radikal ve militan hale gelmesindeki en önemli dönüm noktası 1991 yılı Aralık ayında Margilan'daki eski Komünist Parti Merkezi'nin işgal edilmesi olmuştur (Cornell, 2005: 626; Ende ve Steinbach, 2010: 289). Merkezin işgal edilmesinin sebebi Şehir Hâkimi tarafından cami yeri tahsis talebinin reddedilmesidir. İşgal sonucunda ortaya çıkan olaylar yüzünden şehir idarsi bu taleplerini kabul etmek zorunda kalmıştır. Bu da Adalet grubu açısından önemli bir prestij kaynağı olmuştur. Fergana Vadisi'nde güçlenen Adalet grubu faaliyetlerini Taşkent'e de taşımaya karar vermiştir (Chaudet, 2008: 9). Bu dönemde her ne kadar Özbek Devleti İslamcı gruplarla doğrudan karşı karşıya gelmemeye azami dikkat gösterse de, Adalet'in bu hamlesine engel olmuştur (Naumkin, 2003: 22.).

İslamcı grupları o dönemde ÖİH kurucularından olan ve kendisini Fergana Hâkimi olarak adlandıran Tahir Yoldaşev idare etmiştir (Chaudet, 2008: 9; Ahrari, 2001: 17; Çaman ve Dağcı, 2014: 16). Halk arasında ve siyasette desteği fazla olmayan İslam Kerimov'un, Refik Nişanov gibi kolayca devrileceğini düşünen Yoldaşev'in önderliğindeki Adalet Grubu bir süre sonra harekete geçmiştir (Yılmaz, 2008: 31). 1967 doğumlu Yoldaşev, 1990'lı yıllarda Özbekistan'da faaliyet gösteren gayriresmi imamlardan biriydi. Ayrıca iyi bir hatip ve yetenekli bir organizatör idi (Kunze ve Logvinov, 2013: 52). Öne çıkan bir diğer isim ise Afgan Savaşı gazisi, eski bir paraşütçü olan Cuma Hocayev (Namangani)'dir. 1969 yılında doğan Namangani, Afganistan'da Kızılordu da görev yapmış, 1988 yılında da geri dönmüştür (Mann, 2002: 295-296; Baran, Starr ve Cornell, 2006: 26; Ahrari, 2001: 18). Afganistan'da temasa geçtiği kişiler ve Mücahitlerden öğrendikleri İslam dinine karşı ilgisini arttırmış, döndükten sonra ülkesindeki radikal gruplarla temasa geçmiştir. Bu ikilinin dâhil olduğu lider kadrosunun yönlendirmesi ile Özbekistan'daki radikaller İslam Kerimov'u açıktan eleştirmeye ve hedef almaya başlamıştır. Bu esnada olası bir isyanda kullanmak maksadıyla evlerde silah depolanmaya da başlanmıştır (Ende ve Steinbach, 2010: 289).

O dönemde grubun kendine güveni oldukça fazladır. Halkın büyük kısmının kendi yanlarında olduğunu ve ilk girişimlerinde iktidarı kolayca ele geçirebileceklerini düşünmüşlerdir (Ende ve Steinbach, 2010: 289). O dönemde Kerimov'la ilgili yarı Özbek yarı Tacik, Tacik, hatta Yahudi olduğu yönünde iddialar da halk arasında dolaşmaktadır. Kerimov'un eşi Rustu ve kendisi Semerkant Klanı'na bağlıydı.

Özbekistan’da bölgecilik güçlüdür. Bu durum ülkenin tarihi ve coğrafi konumundan kaynaklanmaktadır. Ülkenin üç ayrı bölgesi olan Semerkant, Taşkent ve Fergana Özbekistan’ın önemli sosyal ve kültürel merkezleri olsa da Çarlık İdaresi ve öncesinde ayrı ve birbirleri ile rekabet eden farklı siyasi yapılarıdır. Bu yüzden insanları birbirinden farklıdır. Keza dil, lehçe ve adetlerde de farklılıklar vardır. Tarihen de birbirlerinden farklılıkları ve ayrılıkları mevcuttur. Bunlar çok aşırı olmasa da tüm bu sayılanların elbetteki politik yansımaları olmaktadır. Bu yüzden her kim bir makama gelirse kendi bölgesinden gelen insanları aramakta ve yakınında onları istihdam etme yoluna gitmektedir. Bu durumun ortaya çıkardığı sosyal fenomen ve Orta Asya ve Özbekistan’da Sovyet Döneminde ve daha öncesinde de var olan güç ilişkileri, bağımsızlık sonrasında Klan tabiri ile açıklanmaya çalışılmıştır. Klan kavramı Sovyet Döneminde de vardır. Komünist Parti o dönemde Klan ağı ve irtibatları ile mücadelesini Bölgecilik/Mestnichestvo ve Hizipçilik/Clanovost politikaları adı altında yönetmiştir. Bu yüzden ne Sovyet döneminde ne de sonrasındaki Bağımsızlık döneminde hiçbir üst ve orta düzeydeki bürokrat Klanlar konusunda konuşmamış ve hangisi ile irtibatlı olduğunu açıklamamıştır. Ancak buna karşın, toplumun eğitilmiş kesimi ve idareci grubu ve özellikle de elitler için Klan üyesi olmak bir zarurettir ve bu gruptaki herkes kimin hangi Klana bağlı olduğunu gayet iyi bilmektedir. Klan adı verilen bu etki ağları Özbek sosyal ve siyasal realitesinin değişmez bir parçasıdır. Bu yüzden Sovyet Döneminden beri Klanlar Orta Asya’da Özbek gerçekliğinin bir parçası olarak kabul edilmiş ve üzerinde araştırmalar yapılmıştır. Klanlar ve diğer gruplar bu çalışmaların büyük kısmında sub-etnik ve Modernizm öncesi sosyal yapılar olarak değerlendirilmektedir. Oysa Özbekistan’da Klan tabiri ile açıklanmaya çalışılan yapı sadece kanbağı değil, bünyesinde tanışıklık vb. diğer sosyal irtibatları da içeren oldukça gevşek koalisyonlardır.

Klan siyaseti Orta Asya ve Özbekistan’ı meşgul eden en önemli konulardan biridir. Orta Asya devletlerinin Devletbaşkanlarının hemen hepsi, özellikle bağımsızlık sonrasında bir elit networkunun idaresinde yer aldıkları için yerlerini korumuşlardır. Bu networkler bağımsızlık sonrası ortaya çıkan yeni dönemde hem iktidarlarını devam ettirebilmek hem de kendi çıkarlarını maksimize etmek kaygısı içinde olmuşlardır. Bu networkler Klan denilen ve toplumun ve devletin hemen her yerine nüfuz etmeye çalışan yapılar oluşturmaktadır. Bu yapının idaresini elinde tutan liderler yönetim haklarını doğum, evlenme, şahsi tanışıklık ve kişisel başarı gibi etmenler sonucunda elde edebilmektedir. Toplumun elitler dışında kalan kesimi ise güvenlik, anlaşmazlıkların çözümü, iş bulma, iyi bir eğitim alma, kamu hizmetlerine kolay ve ayrıcalıklı ulaşım, kredi temini konularda liderlere bağımlıdır. Bu noktada Klanlar merkezi hükümetin yerini almakta ve bireylere bir çeşit enformel sosyal güvenlik sistemi sağlamaktadır. Ancak bu bağımlılık tek taraflı değildir; Klan eliti de toplumdaki ayrıcalıklı statüsü ve çıkarlarını korumak, bazı durumlarda yeni kazanımlar elde etmek için bireylerin sadakatine bağımlıdır.

Bu dönemde iktidarda etkin olmak isteyen Semerkant Klanı, Cizzak Klanı ile ittifak kurma yoluna gitmiştir. Cizzak Klanı çok güçlü olmadığından muhalefeti dağıtabilecek kadar güçlü bir grup olarak görülmemiştir. Ancak Kerimov, Özbekistan’ın güçlü klik ve klanlarından olan Taşkent ve Fergana tarafından desteklenmesi de gücünü ve iktidarını konsolide etmeyi başarmıştır (Yılmaz, 2008: 38). Bu noktada radikal İslamcı muhalefet

Kerimov'u fazla hafife almış gözükmetedir. Oysaki Kerimov'un idari kaynakları oldukça güçlü idi ve bu Özbekistan siyasetinde önemli bir faktördü. Radikalleri umutlandıran ve yanlış yönlendiren bir başka sebep de muhalefetin demokratik kanadının despot Kerimov'u devirmek için kendileri ile ittifak kurmayı kabul etmesidir (Naumkin, 2003: 22-23, 26; Chaudet, 2008: 10; Turgut, 2013: 80; Johnson, 2007: 114-115; Ahrari, 2001: 19).

Pakistanlı araştırmacı Ahmed Raşid'e göre Özbek radikal İslamcılarının siyasi girişimi Türkiye, Mısır, Pakistan, Afganistan ve Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri gibi ülkelerden gelen mali kaynak ve insan kaynağı ile desteklenmiştir (Rashid, 2002: 138). Bu ülkelerin çoğu Kerimov'u ve onun yönetimini istememektedir. Ülkedeki İslamcı muhalefet de Kerimov'a karşıdır ama sayıları fazla değildir (Muminov, 1999: 110). Fakat Sovyetlerden miras kalan sistemde, özellikle de Pamuk Skandalı hatırlandığında, dışarıdan gelen bu yardımların hepsinin eksiksiz olarak yerine ulaştığı konusu şaibelidir.

1992 yılı Şubat ayında Adalet Grubu, Birlik Hareketi ve Erk Partisi ile İYDP ortak bir bildiri yayımlayarak Kerimov'a Namangan'da görüşme çağrısında bulunmuştur (Chaudet, 2008: 9). Adalet Grubu liderleri bu çağrının karşılıksız kalacağı ve Kerimov'un kendilerine muhalefet yapmak için istedikleri fırsatı vereceğini umut etmiştir. Bu yüzden görüşme talebinin kabul edilmemesi halinde büyük bir gösteri planlanmıştır. Bu dönemde Yoldaşev ve diğer önemli Selefî liderleri yurtdışı ile olan irtibatlarını ve görüşmelerini attırıştır (Chaudet, 2008: 9). Çünkü güçlü bir örgütsel ve doktrinel altyapısının olmaması sebebiyle Yoldaşev ve Namangani'nin grubunun önemli derecede bir halk desteğini harekete geçirme ihtimali çok azdır (Swift, 2011: 8). Bu açığın yurtdışı destekle telafi edilmesi planlanmıştır. Ancak muhalefetin aksine Kerimov olacılara oldukça hazırlıklıdır ve olaylar patlak verdiğinde tüm gücü ile Fergana'daki yapılanmayı ezmiştir (Central Asia: Islam and the State, 2003: 4; Salmorbekova ve Yemelianova, 2010: 222). Olayların bastırılmasından sonra Özbek Devleti 1992 yılında İYDP'ni ortadan kaldırmak için baskı yapmaya başlamıştır. 1994 yılında özellikle Taşkent'te ve Fergana Vadisi'nin önemli şehirlerinde bir tasfiye hareketine başlanmıştır. Bu hareket kapsamında İslamcılarının zor kullanarak tutuklanması, kaybolmalar, sakallı erkeklerin gözaltına alınması ve peçe takan kadınların darp edilmesi gibi olaylar vuku bulmuştur. (Tazmini, 2001: 73). Tüm yabancı gönüllü ve görevliler hemen sınırdışı edilmiş, pek çok muhalif, ister İslamcı ister Demokrat kanattan olsun, tutuklanmıştır. Muhalefet liderleri ülkeden kaçmış veya kaçmalarına göz yumulmuştur. Muhalif grupların nerdeyse hemen hepsi yasadışı ilan edilmiştir. İYDP gösteriye katılmadığı halde lideri Abdullah Utayev tutuklanmıştır. Utayev 1992 yılında tutuklanmasından sonra ortadan kaybolmuştur (Turgut, 2013: 73). Sadece "Tövbe" adlı önemsiz görülen radikal gruba 1995 yılına kadar dokunulmamıştır (Naumkin, 2003: 23-24). Fakat 1995 yılında sonra Tövbe Grubu da dağıtılmıştır.

ÖZBEK RADİKALLERİN ÜLKE DIŞINA ÇIKMASI VE ÖİH'NİN KURULUŞU

Özbek Devleti'nin cebri uygulamalarından sonra ülke dışına çıkmak zorunda kalan Özbek radikaller iç savaş halinde olan komşu ülke Tacikistan'a geçmeyi en uygun çözüm olarak görmüştür. Çünkü Birleşik Tacik Muhalefeti içindeki İslamcı kanatla iyi ilişkileri olduğu için bu grubun kendilerini himaye edeceğini

düşünmüşlerdir. Ayrıca Kerimov'a karşı mücadelede kullanmak üzere savaş tecrübelerini de attırmayı da istemişlerdir. Bu amaçla "Namangan Taburu" adı altında askeri bir birlik kuran Özbek radikaller Tacik İslamcı muhalefetine katılmış ve iç savaşta onları safında çarpışmışlardır. Ama 27 Haziran 1997'de BTM ile Tacik hükümeti arasında 5 yıldır süren iç savaş yapılan Barış Antlaşması ile sonlandırılınca Özbek radikal unsurları Afganistan'a geçmek zorunda kalmış ve ana üslerini bu ülkeye taşımıştır.

Özbek radikallerin lideri olan Tahir Yoldaşev ve Cuma Namangani Afganistan'da da faaliyetlerine devam etmiştir. Yoldaşev Afganistan'da kaldığı süre zarfında kurduğu bağlantılar sonucunda önce Pakistan ve Suudi Arabistan'a daha sonra İran, Birleşik Arap Emirlikleri ve Türkiye'ye gitmiş, buralarda siyasi parti liderleri ile devlet ve istihbarat görevlileri ile görüşerek destek talebinde bulunmuştur (Mann; 2002: 296; Cornell, 2005: 626). V. Naumkin'e göre bu temaslar sonucunda Pakistan İstihbaratı Inter Services Intelligence (ISI), Yoldaşev'in talebine olumlu cevap vermiş, ona ve grubuna mali kaynak ve barınacak yer sağlamıştır. Bu destek sayesinde Yoldaşev 1995-1998 yılları arasında 3 yıl kadar Peşaver'de kalmıştır. Yoldaşev, Peşaver'de kaldığı bu zaman zarfında Afganistan'daki radikal grupların temsilcileri, Afgan Arapları ama en önemlisi de Usame bin Ladin'in kendisi ile irtibata geçme imkânı bulmuştur (Chaudet, 2008: 12).

Yukarıda da ifade edildiği üzere 1990'lı yılların başında radikal hareketler ve İslam dininin siyasallaştırılmış yorumu Orta Asya siyasi ve toplumsal hayatında varlığını hissettiren ve etkili olan bir aktör haline gelmiştir. 11 Eylül saldırıları tüm dünyanın dikkatini öncelikle Afganistan'a ve daha sonra da Orta Asya bölgesine ve radikal gruplara çekmiştir. Öyle ki, hâlihazırda Orta Asya'dan bahsederken bölgedeki bu gruplara ve onların faaliyetlerine atıfta bulunmadan analiz yapmak neredeyse imkânsız hale gelmiştir. Bu durum Orta Asya ve Orta Asya kökenli radikal grupların amacını kaybetmesi yüzünden adlarını gündemde tutmak ve faaliyette bulunmak adına dünyanın diğer istikrarsız bölgelerine de savaşçı-militan ihraç etmeye başlamaları ile daha da kronik hale gelmiş, bu durum Orta Asya bölgesindeki radikalizmin kökleri hakkında merakı arttırmıştır. Bunun da en güncel örneği Suriye İç Savaşı'dır. Orta Asya kökenli radikaller bu bölgeye gelmiş ve varlık göstermeye çalışmıştır.

Orta Asya ve Özbekistan'da bağımsızlık sonrası dönemde Modernleşme karşıtı radikal grupların en önemli örneklerinden birisi olan ÖİH faaliyetleri yüzünden 2000 yılında ABD tarafından terör örgütleri listesine dâhil edilmiştir. ÖİH'nin ana amacı ilk kurulduğu yıllarda Özbekistan'ın devlet yapısını değiştirmek ve dönemin Devlet başkanı İslam Kerimov yönetimine son vermektir. Kerimov rejimi, kendilerini ülkeden çıkardığı için olay şahsi husumet haline de gelmiştir. Özbekistan'ı terk etmek ve Afganistan'a gitmek zorunda kalsalar da (gidenlerin büyük kısmı ABD'nin Afganistan İşgali sırasında kendilerine kucak açan Taliban'a olan minnet borçlarını ödemek için ABD önderliğindeki Koalisyon güçlerine karşı savaşmış ve büyük kısmı da ölmüş, kalanları da dağılmıştır.) ÖİH'nin hala Fergana Vadisi'nde güçlü bir tabanı ve sosyal desteği vardı. Bu yüzden Özbekistan, kendisine bir tehdit haline gelen ÖİH'nin hem bağlantılarını kesmek ve ilk fırsatta bertaraf edebilmek hem de ihtiyaç duyduğu mali ve askeri desteği sağlayabilmek için 11 Eylül saldırısından sonra ABD'nin Terörle Mücadele Kampanyasına aktif olarak katılmıştır.

SONUÇ

Dünyanın diğer kısımlarında olduğu gibi Orta Asya ve Özbekistan’da daradikal hareketler ve anlayışlar mevcut olmuştur. Tarihi açıdan bakılacak olursa bu hareketler, yaygın kabul gören görüşe göre Orta Asya bölgesinde 1980’li yıllarla birlikte daha görünür hale gelmiştir. Ancak tarihi verilere bakıldığı zaman Çarlık İdaresi döneminde de, çok marjinal ve etkili sınırlı kalmış olsa da radikal hareketlerin var olduğu görülmektedir. Bu marjinalleşme bölgenin Sovyet idaresi altına girmesinden sonra da devam etmiştir. Sovyet dönemi bölgedeki dini inancın kendisine ve fikri altyapısına ciddi zarar vermiştir ancak bu radikal hareketlerin de izole bir şekilde kalmasını da sağlamıştır. Bu durumun radikal hareketlere sağladığı en önemli fayda, Sovyet yönetiminin uygulamalarının toplumsal dini hafızayı dumura uğratması sebebiyle ortaya çıkan durumun radikal hareketlere de diğer gruplarla eşit şartlar altında yarışabileceği ve mesajını yayabileceği bir ortam sağlamasıdır.

Sovyet idaresi bölgenin 70 yıl kadar dünyanın geri kalan kısmından soyutlanmasını sağlamıştır. Bunun sonucunda Orta Asya bölgesi bir nevi zaman kapsülüne konmuştur. Hemen herşey fikri açıdan 1920’li yıllardaki halinde kalmıştır. Bu durum 1970’li yıllarda Sovyetler Birliği’nin Ortadoğu’ya açılma ve bu bölgede kendisine bir etki alanı kurma çabaları kapsamında değişmiştir. Ortadoğu ülkelerinden öğrenci alan ve bu ülkelere teknik personel, öğrenci ve danışman gönderen Sovyetler, Ortadoğu bölgesindeki radikal düşüncelerin de ülkesine taşınmasına imkân vermiştir. Bu duruma en güzel örnek Cidde Özbekleri’dir. 1920’li yıllarda Orta Asya’daki Sovyet İdaresi’nden kaçan Basmacıların torunları olan bu grup zaman içerisinde Vehhabi inancını benimsemiştir. Orta Asya’dan gelen Sovyet Müslümanları ile temasa geçtikleri zaman bu inançlarını onlara aktarmışlardır. Dini inanç hakkında fazla bir bilgisi olmayan soydaşlarının da bu farklı fikirleri kabul etmesi fazla zor olmamıştır. Bu etkileşim Sovyetler’in idari yapısındaki bozulmanın gizlenemez hale geldiği 1980’lerde görünür hale gelmiş, Orta Asya ve Özbekistan’da radikal düşünceye sahip isimler daha bilinir hale gelmiştir. Bu isimlerin etkisiyle yayılan bu düşünceler bağımsızlığın ilk yıllarında iktidarı, siyasi ve toplumsal hayatı değiştirmeye talip olmuştur. Ancak yeterli siyasi tecrübesi ve tabanı olmayan ve tek görünür amacı İslam Kerimov’u devirmek olan bu radikal gruplar, daha sonra Özbekistan İslami Hareketi (ÖİH) adı altında biraraya gelseler de Özbek Devleti tarafından başarılı ve etkin bir şekilde marjinalleştirilmişlerdir. Takip edilen etkili politika sayesinde ülke dışına çıkmaya mecbur edilmişlerdir.

KAYNAKLAR

- Ahrari, M. E. (2001). *Jihadi Groups, Nuclear Pakistan, and the New Great Game*. Carlisle: Strategic Studies Institute, U.S. Army War College.
- Akimbekov, S. M. (2003). *Afgansky Uzel i Problemy Bezopastnosti v Tsentral’noii Azii*. Continent.
- Akiner, S. (2003). *The Politicisation of Islam in Postsoviet Central Asia*. Religion, State and Society, 31(2), 97-122.

- Arpacı, I. (2017). Dini Radikalizmin Nedenlerini Tersinden Sorgulamak: Milli Görüş Neden Radikalleşmedi? *Turkish Studies*, 12(8), 11-28.
- Babajanov, B. (2001). O Fetvakh SADUM Protiv ‘Neislamskikh Obychaev’. In Malashenko, A. and Olcott, M. B. (Eds.) *Islam na Post-Sovetskom Prostranstve: Vzgl'yad Iznutri*. Moskova: Moscow Carnegie Center, (Pp. 170-184).
- Bakhtiyar, B. ve Kamilov, M. (2001). Muhammadjan Hindustani and the Beginning of the ‘Great Schism’ Among Muslims of Uzbekistan. In Dudoignon, S. and Komatsu, H. (Eds). *Islam in Politics in Russia and Central Asia (Early Eighteenth to Late Twentieth Centuries)*. Londra ve New York: Kegan Paul, (Pp. 195-219).
- Baran, Z., Starr, S. F., ve Cornell. S. E. (2006). *Islamic Radicalism in Central Asia and the Caucasus: Implications for the EU. Silk Road Paper*. Washington: Central Asia-Caucasus Institute.
- Bennigsen, A. ve Wimbush S. E. (1985). *Mystics and Commissars: Sufism in the Soviet Union*. Berkeley: University of California Press.
- Central Asia: Islam and the State. (2003). International Crisis Group (ICG) Asia Report No. 59. Oş ve Brüksel: International Crisis Group.
- Chaudet, D. (2008). *Islamist Terrorism in Greater Central Asia: The “Al-Qaedaization” of Uzbek Jihadism*. Russia/NIS Center, Notes de l’ifri, Russei Nei Visions No. 35. Paris: Institut Français des Relations Internationales (IFRI).
- Cornell, S. E. (2005). *Narcotics, Radicalism, and Armed Conflict in Central Asia: The Islamic Movement of Uzbekistan*. *Terrorism and Political Violence*, 17(4), 619-639.
- Çaman, E. ve Dağcı, K. (2014). Özbekistan'da İslam, Siyasal Sistem ve Radikalizm. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(8), 8-22.
- Ende, W. ve Steinbach, U. (Ed.). (2010). *Islam in the World Today, A Handbook of Politics, Religion, Culture, and Society*. Ithaca ve Londra: Cornell University Press.
- Erol, M. S. (2004). Orta Asya’da Güvenlik Sorunları. *Türkiyat Araştırmaları, Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü*, 1, 85-112.
- Falkowski, M. ve Lang, J. (2015). *Homo Jihadicus, Islam in the Former USSR and the Phenomenon of the Post-Soviet Militants in Syria and Iraq*. Center for Eastern Studies (OSW) Report. Varşova: Center for Eastern Studies.
- Fredholm, M. (2016). *Islamic Extremism as a Political Force, A Comparative Study of Central Asian Movements*. *Asian Cultures and Modernity, Research Report No. 12*. Stockholm: Stockholm University.
- Gohari, M. J. (1999). *The Taliban: Ascent to Power*. New York: Oxford Logos Press.
- Haghighyehi, M. (1995). *Islam and Politics in Central Asia*. New York: St. Martin’s Press.
- Haghighyehi, M. (2002). *Changing Dynamics of Islamic Politics in Central Asia*. *The Muslim World*, 92(3-4), 315-331.
- Halbach, U. (1994). *Holy War against Czarism: The Links between Sufism and Jihad in the Nineteenth-Century Anticolonial Resistance against Russia*. In Kappeler, A., Simon, G., Brunner, G. (Eds). *Muslim Communities Reemerge: Historical Perspectives on Nationality, Politics, and Opposition in the Former Soviet Union and Yugoslavia*. Durham ve Londra: Duke University Press, (Pp. 251-276).
- Johnson, R. (2007). *Oil, Islam and Conflict: Central Asia Since 1945*. Londra: Reaktion Books.
- Karagiannis, E. (2010). *Political Islam in Central Asia: The Challenge of Hizb ut-Tahrir*. Londra ve New York: Routledge.
- Karagiannis, E. (2016). *The New Face of Political Islam in Central Asia: The Rise of Islamo-Democrats*. *Journal of Muslim Minority Affairs*, 36(2), 267-281.
- Khabutdinov, A. (2000). *Millet Orenburgskogo Dukhnovnogo Sobraniya v Kontse 18-19 Vekakh*. Iman Publishing House.

- Kılavuz, İ. T. (2007). *Understanding the Violent Conflict: A Comparative Study of Tajikistan and Uzbekistan*. Doktora tezi, Indiana University, Bloomington.
- Kunze, T. ve Logvinov, M. (2013). *Central Asia Facing ISAF Withdrawal From Afghanistan*. In Wahlers, G., vd. (Eds). *Security Policy*. Berlin: Konrad Adenauer Stiftung, No. 29, (Pp. 45-68).
- Lacey, R. (1981). *The Kingdom: Arabia and The House of Sa'ud*. New York: Hartcourt Brace Jovanovich.
- Lapidus, I. M. (1988). *A History of Islamic Societies*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Malashenko, A. (2012). *Tajikistan: Civil War's Long Echo*. Briefing, 14(3). Moskova: Carnegie Moscow Center.
- Mann, P. (2002). *Islamic Movement of Uzbekistan: Will It Strike Back?* *Strategic Analysis*, 26(2), 294-304.
- Muminov, A. (1999). *Traditional and Modern Religious Theological Schools in Central Asia*. In Johnson, L., Esenov, M. (Eds). *Political Islam and Conflicts in Russian and Central Asia*. Conference Paper 24. Stockholm: Swedish Institute of International Affairs, (Pp. 109-134).
- Naumkin, V. (2003). *Militant Islam in Central Asia: The Case of the Islamic Movement of Uzbekistan*. Berkeley Program in Soviet and Post-Soviet Studies Working Paper. Berkeley: University of California.
- Naumkin, V. (2005). *Radical Islam in Central Asia: Between Pen and Rifle*. Lanham: Rowman and Littlefield.
- Olcott, M. B. (2007a). *Sufism in Central Asia: A Force for Moderation or a Cause of Politicization?* Washington: Carnegie Endowment for International Peace.
- Olcott, M. B. (2007b). *Roots of Radical Islam in Central Asia*. Carnegie Papers, no. 77. Washington: Carnegie Endowment for International Peace.
- Pelkmans, M. (2006). *Religion and Culture in Central Asia: Soviet Legacies and New Challenges*. Halle: Max-Planck-Institut für Ethnologische Forschung.
- Polonskaya, L. ve Malashenko, A. (1994). *Islam in Central Asia*. Reading: Ithaca Press.
- Rashid, A. (1994). *The Resurgence of Central Asia: Islam or Nationalism*. Londra ve Karaçi: Oxford University Press.
- Rashid, A. (2000). *Taliban: Islam, Oil and New Great Game in Central Asia*. Londra ve New York: I. B. Tauris.
- Rashid, A. (2002). *Jihad, The Rise of Militant Islam in Central Asia*. New Haven: Yale University Press.
- Rink, A. ve Sharma, K. (2018). *The Determinants of Religious Radicalization, Evidence from Kenya*. *Journal of Conflict Resolution*, 62(6), 1229-1261.
- Roy, O. (2000). *The New Central Asia: The Creation of Nations*. New York: New York University Press.
- Russian Mercenaries in Syria*. (2017). *Russia Monitor*. Warsaw Institute. [Çevrimiçi: <https://warsawinstitute.org/russian-mercenaries-in-syria/>], Erişim Tarihi: 14 Haziran 2021.
- Salmorbekova, Z. ve Yemelianova, G. (2010). *Islam and Islamism in Fergana Valley*. In Yemelianova, G. (Eds). *Radical Islam in the Former Soviet Union*. Londra: Routledge, (Pp. 211-243).
- Swift, C. (2011). *Militant Pathways: Local Radicalization and Regional Migration in Central Asia*. *CTC Sentinel*, 4(11), 8-11.
- Tazmini, G. (2001). *The Islamic Revival in Central Asia: A Potent Force or a Misconception?* *Central Asian Survey*, 20(1), 63-83.
- Tokhtakhodzhaeva, M. (2008). *The Re-Islamization of Society and the Position of Women in Post-Soviet Uzbekistan*. Kent: Global Oriental.
- Turgut, A. (2013). *Comparative Analysis of Domestic Security Issues of Kazakhstan and Uzbekistan in the Post-Soviet Era*. Yüksek Lisans Tezi. Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Türker, T. (2011). Radicalization of Islam in Central Asia: Theory, Trends and Prospects. *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları (OAKA)*, 6(11), 51-74.

Yerekheva, L. (2004). Religious Identity in Kazakhstan and Uzbekistan: Global-Local Interplay. *Strategic Analysis*, 28(4), 577-588.

Yılmaz, İ. (2008). Predicaments and Prospects in Uzbek İslamism: A Critical Comparison With the Turkish Case. *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları (OAKA)*, 3(6), 23-57.

UNILATERAL VESTİBÜLER HİPOFONKSİYON HASTALARINDA UNTERBERGER TESTİNİN ETKİNLİĞİNİN ARAŞTIRILMASI

Ebru SEVER

İstanbul Gedik Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Fizyoterapi ve Rehabilitasyon Anabilim Dalı, İstanbul

Istanbul Gedik University, Faculty of Health Sciences, Department of Physiotherapy and Rehabilitation, Istanbul

ORCID: 0000-0002-9974-8718

Gamze KILIÇ

Güneşli Erdem Hastanesi, KBB ve Vestibüler Rehabilitasyon Ünitesi, İstanbul

Güneşli Erdem Hospital, Otorhinolaryngology and Vestibular Rehabilitation Unit, Istanbul

ORCID: 0000-0002-3687-1014

Gönül ERTUNÇ GÜLÇELİK

İstanbul Gedik Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Fizyoterapi ve Rehabilitasyon Anabilim Dalı, İstanbul

Istanbul Gedik University, Faculty of Health Sciences, Department of Physiotherapy and Rehabilitation, Istanbul

ORCID: 0000-0002-8319-1599

ÖZET

Çalışmanın amacı; unilateral vestibüler hipofonksiyonu (UVH) olan hastalarda unterberger testinin etkinliğini araştırmaktır. Çalışmaya baş dönmesi ve denge problemleri şikayeti ile Güneşli Erdem Hastanesi Kulak Burun Boğaz ve Vestibüler Rehabilitasyon ünitesine başvuran hastalar alındı. Çalışmaya alınma kriterleri; 12-85 yaş arasında olmak, Unilateral Vestibüler Hipofonksiyon (UVH) tanısı olmaktır. Çalışmadan dışlama kriterleri ise; iletişim kurulamama, santral vestibülopati tanılı olma ve mental bozukluklar varlığıdır. Değerlendirmede demografik bilgi formu ve unterberger testi uygulanmıştır. Demografik bilgi formu ile demografik bilgiler (ad, soyad, cinsiyet, sigara, alkol kullanımı vs) ve klinik durumları (geçirdiği rahatsızlıklar ve/veya ameliyatlar, kullanılan ilaçlar, düşme hikayesi olup olmadığı varsa sıklığı, yükseklik korkusu ve karanlıktan rahatsız olup olmadıkları vs) içermektedir. Hastaların tanısı KBB hekimi kararı sonrası videonistagmografi (VNG) testi ile konulmuştur. Çalışmanın sonunda UVH tanısı almış olan hastalarda unterberger testinin etkinliği araştırılmıştır. Çalışmayı dahil edilme ve dışlanma kriterlerine uygun 100 kişi tamamladı. Araştırmaya katılanların yaş ortalaması 48,88±15,30 idi. Katılımcıların %69'unun kadın, %31'inin erkek olduğu saptandı. %29'unun sigara kullandığı, alkol kullananların ise bulunmadığı tespit edildi. Hastaların %45'inin Sağ VH, %55'inin Sol VH olduğu görüldü. Unterberger test sonuçlarının; %77'si pozitif iken, %23'ünün patolojik sonuç vermediği görüldü. Sonuç olarak; unilateral vestibüler hipofonksiyonu olan hastalarda unterberger testinin sonuçları klinikte VNG testine paralellik göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Unilateral Vestibüler Hipofonksiyon, Unterberger, Vestibüler Rehabilitasyon

INVESTIGATION OF THE EFFICIENCY OF THE UNTERBERGER TEST IN PATIENTS WITH UNILATERAL VESTIBULAR HYPOFUNCTION

ABSTRACT

The aim of this study; to investigate the effectiveness of the Unterberger test in patients with unilateral vestibular hypofunction (UVH). Patients who applied to Güneşli Erdem Hospital Ear Nose Throat and Vestibular Rehabilitation unit with the complaints of dizziness and balance problems were included in the study. Inclusion criteria; Being between the ages of 12-85 is to be diagnosed with Unilateral Vestibular Hypofunction (UVH). Exclusion criteria from the study are; not being able to communicate, being diagnosed with central vestibulopathy and the presence of mental disorders. Demographic information form and Unterberger test were used in the evaluation. The demographic information form includes demographic information (name, surname, gender, smoking, alcohol use, etc.) and clinical conditions (diseases and/or surgeries, medications used, whether or not they have a history of falling, their frequency, fear of heights, and whether they are uncomfortable with the dark, etc.). The diagnosis of the patients was made by videonystagmography (VNG) test after the decision of the ENT physician. At the end of the study, the effectiveness of the Unterberger test was investigated in patients diagnosed with UVH. 100 people who met the inclusion and exclusion criteria completed the study. The mean age of the participants in the study was 48.88 ± 15.30 years. It was determined that 69% of the participants were female and 31% were male. It was determined that 29% of them smoked and those who used alcohol did not. It was observed that 45% of the patients had Right VH and 55% had Left VH. Unterberger test results; While 77% were positive, 23% did not show any pathological results. As a result; The results of the Unterberger test in patients with unilateral vestibular hypofunction are clinically parallel to the VNG test.

Keywords: Unilateral Vestibular Hypofunction, Unterberger, Vestibular Rehabilitation

ROMALI STOACI FİLOZOF GAIUS MUSONIUS RUFUS'UN KADINLA İLGİLİ DÜŞÜNCELERİNİN DÖNEMİN ÖZELİKLERİ BAKIMINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ: İLERİCİ Mİ; GELENEKSEL Mİ?

Elif AĞÜN KAYA

Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Philosophy

Burdur Campus

ORCID: 0000-0002-6813-5900

ÖZET

Antik Yunan toplumundaki kadınlarla kıyaslandığında, Roma toplumunda kadınlar göreceli olarak daha iyi durumda olsalar da erkeklerle eşit hakları ve kamusal hayatta erkeklerle aynı şekilde ya da oranda temsilleri bulunmuyordu. Siyasi toplantılara katılma, devlet yönetiminde görev üstlenme ya da oy kullanma hakkına sahip değillerdi. Bazı soylu sınıfa mensup kadınlar özel öğretmenlerden evde felsefe ve edebiyat dersi alabiliyorlardı; ancak genellikle kız çocukları küçük yaşta, eğitimsiz bir şekilde evlendirilip erkeğin himayesi altına sokuluyordu. Bundan dolayı da hukuki işlemleri de yeterli eğitimleri olmadığı için tayin edilen vasiler aracılığıyla gerçekleştirebiliyorlardı. İS. I. yüzyılda yaşamış Stoacı Romalı filozof Gaius Musonius Rufus toplumun her kesiminden insanın, krallardan kadınlara felsefe çalışması yapması gerektiğini salık verir. Felsefe eğitiminin kadının geleneksel rollerini sarsacağını düşünen görüşe karşı kadınların eğitim almasını savunur; ancak bu görüşle çatışmak yerine kadınların cinsiyetleri gereği toplumsal rollerini daha etkili bir şekilde yerine getirmelerine yardımcı olacak şekilde eğitilmeleri gerektiğini ileri sürer. Kadınların teorik felsefe eğitimine ihtiyaçları olmadığını düşünür; çünkü bunu kullanabilecekleri bir ortama ya da fırsata sahip değillerdi. Bu ifadeleriyle kadınlara ilgili geleneksel görüşü benimsediği iddia edilebilmekle birlikte bir şeyin yanlış ya da doğru olması, iyi ya da kötü olması gibi ahlaki yargılarda bulunmayı sağlayan aklın kadın ve erkeğe tanı tarafından armağan edildiğini söyler. “Pratik bilgelik, cesaret, adalet ve ölçülülük” gibi erdemlerin bir erkek için gerekli olduğu kadar kadın için de gerekli olduğunu ve kadınların da erkeklerle aynı erdemlerle doğduğunu iddia eder. Felsefe eğitimiyle kadınlar da erkekler gibi anlayışa, özdenetime, cesarete, adalete ve iyi olma sanatına sahip olurlar. Bu açıdan Rufus çağının ilerisinde olan bir filozof olarak mı yoksa gelenekselci görüşleri savunan bir düşünür olarak mı değerlendirilmelidir? Bu çalışmada, Musonius Rufus’un kadınlara ilgili görüşleri ışığında bu sorunun cevabı aranmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Gaius Musonius Rufus, Kadın, Eğitim, Felsefe.

THE ASSESSMENT OF THE ROMAN STOIC PHILOSOPHER GAIUS MUSONIUS RUFUS'S THOUGHTS ABOUT WOMEN IN CONSIDERATION OF THE CHARACTERISTICS OF THE PERIOD: THE AVANT-GARDE OR TRADITIONAL?

ABSTRACT

Compared to the women in ancient Greek society, although the women in Roman society were relatively better off, they did not enjoy equal rights with men and were not represented in the same way or proportion in public life as men. They did not have the right to attend political meetings, hold positions in the state administration, or vote. While some noble-class women could take philosophy and literature lessons from private teachers at home, girls from low-income families could have the opportunity to study at school like boys; however, girls were usually married at an early age without education, and fell under men's rule. Therefore, they were able to carry out legal proceedings only through appointed guardians, as they did not have sufficient training. Gaius Musonius Rufus, the Stoic Roman philosopher who lived in the first century AD., recommended that people from all walks of society - from kings to women, should study philosophy. He defended women's education against the view that philosophy education shakes the responsibility of women's traditional roles; however, instead of conflicting with this view, he asserted that women should be educated to help them more effectively fulfill their gender-based social roles. He thought that women did not need a theoretical education in philosophy; because they did not have the environment or opportunity to use it. Although it can be claimed that he adhered to the traditional view of women with these statements, he said that the mind, which enables moral judgments such as whether something is wrong or right, good or bad, was gifted to men and women by God. He claimed that virtues such as "practical wisdom, courage, justice, and temperance" were as necessary to a woman as to a man, and that women were born with the same virtues as men. With philosophy education, women could have understanding, self-control, courage, justice and the art of being good like men. In this respect, should Rufus be considered as a philosopher ahead of his time or as a thinker who advocates traditionalist views? In this study, the answer to this question is sought based on Musonius Rufus' views on women.

Keywords: Gaius Musonius Rufus, Female, Education, Philosophy.

TOPLUMDA MADDE BAĞIMLILIĞI ALGISI

Murat ÇAY

Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler M.Y.O., Sosyal Hizmet ve Danışmanlık Bölümü

ORCID: 0000-0003-4659-4687

ÖZET

Madde bağımlılığı birey, aile ve toplumlar açısından büyük bir öneme sahip olan farklı yanlarıyla ele alınması gereken bir konudur. Madde bağımlılığı sadece maddeyi kullanan bireyler açısından değil bir sosyal sorun olarak tüm toplumu ilgilendirmektedir. Madde bağımlılığından korunmanın en iyi yöntemi madde bağımlılığına hiç başlamamaktır. Bireyleri madde bağımlılığından koruyacak en büyük etken bireylerin maddeye ilişkin tutumu ve yaklaşımıdır. Bu noktada bireylerin madde bağımlılığına ilişkin algılarını anlamak önemlidir. Ele alınan bu çalışmada toplumda madde bağımlılığı algısını ele alarak çeşitli değişkenlere göre irdeleme amacı taşımaktadır. Bu amaç doğrultusunda 316 kişi, yürütülen bu araştırmaya katılmıştır. Veri toplama aracı olarak demografik bilgi formu ve 34 maddeden oluşan, Aile ve Birey Yapısı Etkisi, Çevre ve Toplum Etkisi, Toplumsal Duyarlılık, Kurumsal Duyarlılık ve Mücadele isimli dört faktöre sahip “Toplumda Madde Bağımlılığı Algısı Ölçeği” kullanılmıştır. Toplanan veriler SPSS ve JAMOVI programları ile analiz edilmiştir. Verilerin normallik dağılımı varsayımını karşıladığı anlaşıldıktan sonra verilerin analizi için T-testi, ANOVA istatistik testlerden faydalanılmış ve tanımlayıcı istatistikler kullanılmıştır. Analizler neticesinde elde edilen bulgular literatürde yer alan bilgiler dahilinde tartışılmıştır. Buna göre kişilerin cinsiyetleri, yaşı gibi çeşitli değişkenler madde bağımlılığına yönelik algıya etki etmektedir. Madde bağımlılığı ve kullanımına ilişkin yapılacak çeşitli çalışmalar toplumdaki madde bağımlılığı algısının daha nitelikli bir biçimde ortaya konulması açısından önemli olduğu düşünüldüğünde benzer çalışmaların yapılmasına ihtiyaç vardır.

Anahtar Kelimeler: Madde Bağımlılığı, Madde Bağımlılığı Algısı, Madde Bağımlılığı ve Aile

PERCEPTION OF DRUG ABUSE IN SOCIETY

ABSTRACT

Substance addiction is an issue that needs to be addressed with its different aspects, which are of great importance for individuals, families and societies. Substance addiction concerns not only the individuals who use the substance, but also the whole society as a social problem. The best method of protection from substance abuse is not to start substance addiction at all. The biggest factor that will protect individuals from substance addiction is their attitude and approach towards the substance. At this point, it is important to understand individuals' perceptions of substance abuse. In this study, it is aimed to examine the perception of substance addiction in society according to various variables. For this purpose, 316 people participated in this research.

As a data collection tool, a demographic information form and the “Substance Addiction Perception Scale in Society” consisting of 34 items and four factors named Family and Individual Structure Effect, Environment and Society Impact, Social Awareness, Institutional Sensitivity and Struggle were used. The collected data were analyzed with SPSS and JAMOVI programs. After it was understood that the data met the assumption of normality distribution, T-test, ANOVA statistical tests were used for the analysis of the data and descriptive statistics were used. The findings obtained as a result of the analyzes were discussed within the scope of the information in the literature. Accordingly, various variables such as gender and age affect the perception of substance addiction. Considering that various studies on substance addiction and use are important in terms of revealing the perception of substance addiction in society in a more qualified way, there is a need for similar studies.

Keywords: Substance Addiction, Perception of Substance Addiction, Substance Addiction and Family.

1. GİRİŞ

Madde kullanımı ve bağımlılığı sadece bireyleri ilgilendiren bir konu değil aynı zamanda toplumu ilgilendiren kapsamlı bir sorundur (Doğan, 2001). Madde bağımlılığı konusu toplumdan ayrı olarak değil çevresi içerisindeki birey bakış açısıyla ele alınmalıdır. Günümüzde madde kullanımı, diğer önlenebilir sağlık durumlarından daha fazla ölüme, hastalığa ve sakatlığa neden olmaktadır (Horgan vd., 2001). Madde kullanımı tüm dünyada bireyleri, aileleri, toplulukları ve hükümetin tüm düzeylerini etkileyen bir sorundur (Hart vd., 2013).

Madde bağımlılığı çok boyutlu ve karmaşık bir ilişki türünü ve sürecini kapsamaktadır (Işık, 2018). Madde bağımlılığı ve bağımlılığı ortaya çıkmadan önce bir ilacı kullanma arzusu, kullanıcıları için hem baştan çıkarıcı hem de ayırım gözetmemektedir. Çoğu insan, uyuşturucu kullanımının en az üç büyük eşzamanlı değişikliğe neden olduğunun farkında değildir (Hanson vd., 2011):

1. Belirli bir ilaca duyulan çekiciliğin sosyal ve psikolojik temeli, sosyal baskıların ertelenmiş, anlık olarak düzeltilmiş gibi görünmesi nedeniyle ödüllendirilmiş veya tatmin olmuş hissetmek olarak açıklanabilir, veya nötralize edilmiş ve sorunsuz olarak algılanmıştır.

2. Farmakolojik olarak, çoğu ilacın tıbbi olmayan kullanımı, vücut kimyasını büyük ölçüde uygun (homeostatik) işleyişine müdahale ederek değiştirir. Uyuşturucular, gerçekliğin alınmasını ve iletilmesini arttırır, yavaşlatır, hızlandırır veya bozar.

3. Arzu, doğuştan gelen veya genetik olarak programlanmış bir ihtiyaç veya arzuyu tatmin edebilir.

Madde kullanımına başlama, bağımlı olma ve tedavi süreçleri sadece bireyleri ilgilendiren bir çerçevede değildir. Madde kullanımı ve bağımlılık sosyal bir meseledir ve bu özellik madde bağımlılığının toplumdan ayrı olamayacağını ifade etmektedir. Madde bağımlılığı önemli bir sosyal sorundur. Bu bağlamda koruyucu,

önleyici, azaltıcı hizmetler oldukça önemlidir (Işık, 2018). Madde bağımlılığı ve madde bağımlılığına ilişkin koruyucu, önleyici hizmetlerin sunumunda toplumun madde kullanımına ilişkin algıları oldukça önemlidir.

Yürütülen bu çalışmanın amacı toplumda madde bağımlılığı algısını ölçerek bunları çeşitli değişkenlere göre ele almaktır. Araştırma neticesinde ulaşılan sonuçların toplumun madde bağımlılığına ilişkin algısının nasıl olduğunun anlaşılmasına önemli bir katkı vererek madde kullanımı konusunun daha iyi anlaşılmasına katkı vereceği düşünülmektedir.

2. YÖNTEM

2.1. Katılımcılar

Araştırmanın amacının gerçekleştirilmesine yönelik araştırmaya 316 kişi katılmıştır. Katılımcıların 89'u (%28,2) erkek, 227'si (% 71,8) kadındır. Katılımcıların tamamı Antalya'da yaşamaktadır. Katılımcıların yaş ortalaması 25, en küçük yaşı 18, en büyük yaşı 98, standard sapma ise 9,663'tür. Katılımcıların çoğunluğu (%95,2) en az lise mezunudur. Katılımcıların %54,7'si öğrenci, %10,4'ü memurdur.

2.2. Veri Toplama Araçları

Çalışmada veri toplama aracı olarak demografik bilgi formu ve "Toplumda Madde Bağımlılığı Algısı Ölçeği" kullanılmıştır. Toplumda Madde Bağımlılığı Algısı Ölçeği 34 madde ve 4 faktörden oluşmaktadır. Ölçekten alınabilecek puan 34 ile 170 arasında değişmektedir. 5'li likert tipindedir (1=hiç katılmıyorum, 2=katılmıyorum, 3=kararsızım, 4=katılıyorum ve 5=tamamen katılıyorum).

Ölçeğin Aile ve Birey Etkisi, Çevre ve Toplum Etkisi Toplumsal Duyarlılık, Kurumsal Duyarlılık ve Mücadele isimli 4 alt boyutu bulunmaktadır. Polat ve Kök (2019)'ün geliştirdiği ölçeğe ilişkin alt boyutlar şu şekilde açıklanmaktadır:

- Aile ve Birey Etkisi: Kişinin psikolojik sorunları uyuşturucu maddeye başlaması üzerinde etkilidir (Bu çalışmada bu alt boyut F1 olarak kodlanmıştır.).
- Çevre ve Toplum Etkisi: Kişinin arkadaş çevresi uyuşturucu maddeye başlaması üzerinde etkilidir (Bu çalışmada bu alt boyut F2 olarak kodlanmıştır.).
- Toplumsal Duyarlılık: Aileler ve kullanıcılar çoğu zaman tedavinin sürekliliği konusunda gereken istek ve kararlılığı gösterememektedir (Bu çalışmada bu alt boyut F3 olarak kodlanmıştır.).
- Kurumsal Duyarlılık ve Mücadele :Uygulanan tedavi yöntemleri yeterli ve etkilidir (Bu çalışmada bu alt boyut F4 olarak kodlanmıştır.).

2.3. Veri Toplama Süreci

Veriler internet formlar aracılığıyla 04/02/2021 ve 01/06/2021 tarihleri arasında toplanmıştır.

Form bağlantısı, araştırmaya katılacak kişilere gönderilmiş, gönüllü olan katılımcılar araştırmaya dahil olmuştur.

2.4. Verilerin Analizi

Veriler toplandıktan sonra SPSS ve JAMOVI programlarıyla kontrol edilmiştir. Verilerin normallik dağılımı varsayımını karşıladığı anlaşıldıktan sonra verilerin analizi için T-testi, ANOVA istatistik testlerden faydalanılmış ve tanımlayıcı istatistikler kullanılmıştır.

3. BULGULAR

Tablo1. Katılımcıların Cinsiyet ve Yaşlarına Dair Bulgular.

	Cinsiyet	Yaş
N	Kadın	227
	Erkek	89
	Toplam	316
Ort.	Kadın	24,5
	Erkek	27,5
	Toplam	25,3
S.S.	Kadın	8,35
	Erkek	12,2
	Toplam	9,66

Tablo1 (Devamı). Katılımcıların Cinsiyet ve Yaşlarına Dair Bulgular.

Min.	Kadın	18.0
	Erkek	18.0
	Toplam	18
Max.	Kadın	62.0
	Erkek	98.0
	Toplam	98

Tablo 1'e göre araştırmaya katılanların yaş ortalaması 25,3, en küçük yaşa sahip katılımcı 18, en büyük yaşa sahip katılımcı ise 98 yaşındadır.

Tablo 2. Katılımcıların Cinsiyetine Göre Toplumda Madde Bağımlılığı Algısı Ölçeği'nden Aldığı Puanlar.

	Cinsiyetiniz	F1	F2	F3	F4
N	Kadın	227	227	227	227
	Erkek	89	89	89	89
	Tüm Katılımcılar	316	316	316	316
Ort.	Kadın	24,20	27,10	20,30	44,50
	Erkek	22,90	26,20	19,20	42,70
	Tüm Katılımcılar	23,8	26,8	20	44
S.S.	Kadın	4,19	3,72	2,65	6,44
	Erkek	5,66	5,23	4,03	9,14
	Tüm Katılımcılar	4,68	4,21	3,13	7,33
Min.	Kadın	9	13	6	30
	Erkek	7	7	5	15
	Tüm Katılımcılar	7	7	5	15
Maks.	Kadın	34	35	25	65
	Erkek	34	35	25	64
	Tüm Katılımcılar	34	35	25	65

Tablo 2'ye göre araştırmaya katılanların Toplumda Madde Bağımlılığı Algısı Ölçeği'nden aldığı puanlara dair bulgular yer almaktadır. Buna göre katılımcılar F1 boyutunda, 23,8; F2 boyutunda 26,8; F3 boyutunda 20; F4 boyutunda 44 puan ortalamaya sahiptir.

Tablo 3. Katılımcıların Cinsiyetine Göre Toplumda Madde Bağımlılığı Algısı Ölçeği'nden Aldığı Puanlara Dair Bağımsız Örneklem T Testi Sonuçları

		Statistic		df	p		Effect Size
F1	Student's t	2,17	a	314,00	0.031	Cohen's d	0.271
F2	Student's t	1,75	a	314,00	0.080	Cohen's d	0.219
F3	Student's t	2,76	a	314,00	0.006	Cohen's d	0.345
F4	Student's t	1,90	a	314,00	0.058	Cohen's d	0.238

^a Levene's test is significant ($p < .05$), suggesting a violation of the assumption of equal variances

Tablo 3'e göre araştırmaya katılanların Toplumda Madde Bağımlılığı Algısı Ölçeği'nin F1 ve F3 alt boyutları cinsiyete göre farklılaşırken F2 ve F4 boyutları cinsiyete göre farklılaşmamaktadır.

Tablo 4. Katılımcıların Yaş ve Toplumda Madde Bağımlılığı Algısı Ölçeği'nin Alt Boyutlarından Aldığı Puanlara İlişkin Korelasyon Test Sonuçları

		F1	F2	F3	F4
	Pearson's r	-0.039	0.123*	0.038	0.042
Yaşınız	p-value	0.492	0.029	0.501	0.454

* $p < .05$

Tablo 4'e göre araştırmaya katılanların Toplumda Madde Bağımlılığı Algısı Ölçeği'nin F2 alt boyut puanı ile katılımcıların yaşı arasında düşük düzeyde, anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Araştırma neticesinde katılımcıların alt boyutlara ilişkin aldıkları puan ortalamaları, Madde Bağımlılığı Algısı Ölçeği alt boyutlarından alabilecekleri puan ortalamaları ölçekten alınabilecek en düşük ve en yüksek puanlar göz önüne alındığında aritmetik ortalamadan daha yüksektir. Elde edilen bu bulgu toplumda madde bağımlılığı algısının yüksek olduğuna işaret ettiği iddia edilebilir. Bu durum toplumun madde bağımlılığına ilişkin duyarlılığının yüksek olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Madde bağımlılığına ilişkin duyarlılığın yüksek olması toplumda yer alan bireyleri madde bağımlılığına ilişkin bir koruyucu görevi görebileceği değerlendirilebilir. Bağımlılık yapıcı madde kullanan bireylere yönelik toplumun düşünce ve davranışları bağımlılık tedavisinin etkinliği açısından son derece önemlidir (Yılmaz & Sasman Kaylı, 2020).

Araştırma neticesinde elde edilen başka bir bulgu ise katılımcıların cinsiyetine göre Madde Bağımlılığı Algısı Ölçeği'nin F1 ve F3 alt boyutlarından aldıkları puanların cinsiyete göre değişmesidir. Buna göre aile ve birey etkisi ve toplumsal duyarlılık cinsiyete göre farklılaşmaktadır. Elde edilen bu bulgu yapılacak çalışmalara bilgi vermesi açısından değerlidir. Üniversite öğrencileri özelinde yapılan bir araştırmada da madde kullanımına

ilişkin ifadeler kadın ve erkek öğrencilerin farklı cevaplar verdikleri belirtilmektedir (Altıntaş vd., 2004). Elde edilen bulgu cinsiyet bağlamında farklılığı yansıtması açısından da önemlidir.

Araştırmaya katılanların yaşları ve Madde Bağımlılığı Algısı Ölçeği F2 alt boyutu arasında zayıf, pozitif anlamlı ilişki yaş arttıkça çevre ve toplum etkisinin yaşla birlikte arttığı dahası değiştiği görülmektedir. Elde edilen bu bulgu yaşın madde bağımlılığına ilişkin toplumsal algıyı yansıtması açısından yapılacak diğer araştırma sonuçlarıyla birlikte ele alınmalıdır.

Sonuç olarak yapılan bu çalışma katılımcıların madde bağımlılığına ilişkin toplumsal algılarını yansıtması açısından önemli veriler sunmaktadır. Çalışmanın benzer konularda yapılacak çalışmalara ışık tutması beklenmektedir.

KAYNAKÇA

- Altıntaş, H., Temel, F., Esin Benli, D., Çınar, G., Gelirer, Ö., Gün, F. A., Kernak, A. ve Kundakçı, N. (2004). Tıp fakültesi birinci sınıf öğrencilerinin madde bağımlılığı ile ilgili bilgi, görüş ve tutumları. *Journal of Dependence*, 5, 107–114.
- Doğan, Y. B. (2001). Madde kullanımı ve bağımlılığı. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 4(4).
- Hanson, G., Venturelli, P., & Fleckenstein, A. (2011). *Drugs and society*. Jones & Bartlett Publishers.
- Hart, C. L., Ksir, C. ve Ray, O. S. (2013). *Drugs, society & human behavior*. McGraw-Hill New York, NY.
- Horgan, C., Skwara, K. C., Strickler, G., & Andersen, L. (2001). Substance abuse: The nation's number one health problem. *Robert Wood Johnson Foundation and Schneider Institute for Health Policy*.
- Işık, A. (2018). Türkiye'de madde bağımlılığıyla mücadelede bir sosyal politika uygulaması olarak okul sosyal hizmetinin önemi. *Journal of Society & Social Work*, 29(1). <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/515224>
- Polat, H. ve Kök, B. (2019). Toplumda madde bağımlılığı algısı: bir ölçek geliştirme çalışması. *Bağımlılık Dergisi*, 20(3), 119–132. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/738014>
- Yılmaz, G. ve Sasman Kaylı, D. (2020). Toplumun bağımlılık yapıcı madde kullanan bireylere yönelik tutum ve davranışları: manisa ili örneği. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(1), 326–338.

EXPLORING THE AQUACULTURE FARMERS' AWARENESS AND PERCEPTION FOR AGRICULTURAL INSURANCE IN SAMSUN PROVINCE OF TURKEY

Hatice TÜRK TEN*

Ondokuz Mayıs University, Faculty of Agriculture, Department of Agricultural Economics

Çağatay YILDIRIM

Ondokuz Mayıs University, Faculty of Agriculture, Department of Agricultural Economics

Vedat CEYHAN

Ondokuz Mayıs University, Faculty of Agriculture, Department of Agricultural Economics

Abstract

This research is focused on revealing the agricultural insurance tendencies of the aquaculture farms and the awareness and perceptions of the farmers about agricultural insurance. The agricultural insurance status of aquaculture farms has been determined, and the effects of the socio-economic characteristics of the farmer and the farms on the status of taking out agricultural insurance have been revealed. Research data were obtained from all 21-aquaculture farming in Samsun province through a questionnaire. The annual activity results of the farms were presented by classical economic analysis methods. Aquaculture farmers were divided into two groups as having high and low awareness about agricultural insurance and their socio-economic characteristics were compared using appropriate statistical methods according to the data type. According to the results of the research, an average of 403 tons of trout, 163 tons of sea bass, and 1.43 million juvenile fish are produced in the farms. Only two of the farms produce juvenile fish. The largest share in the active capital belongs to the working capital. All of the aquaculture farms take out insurance due to the obligation arising from the use of credit. It has been determined that the economic indicators of the farms with high awareness are higher than those of farms with low awareness. The companies examined should be aware of the necessity of taking out insurance, since their losses will be large in case of risk. However, farms preferred to take out agricultural insurance due to the use of loans. For this reason, it is necessary to increase the awareness and awareness of the farmers about agricultural insurance. Providing training on agricultural insurance by insurance companies, experts working in the public sector, and officials who are at the decision-making level on agricultural insurance will contribute to the awareness and perception levels of farmers about agricultural insurance.

Keywords: Agricultural insurance, aquaculture, attitude, Samsun, Turkey

HİDROFOBİK YÜZEYLERİN HİDROLİK SÜRTÜNME ETKİLERİNİN DENEYSEL OLARAK İNCELENMESİ

Rasul ABBASOV

Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Makina Mühendisliği Bölümü

Doç. Dr. Mustafa ÖZBEY

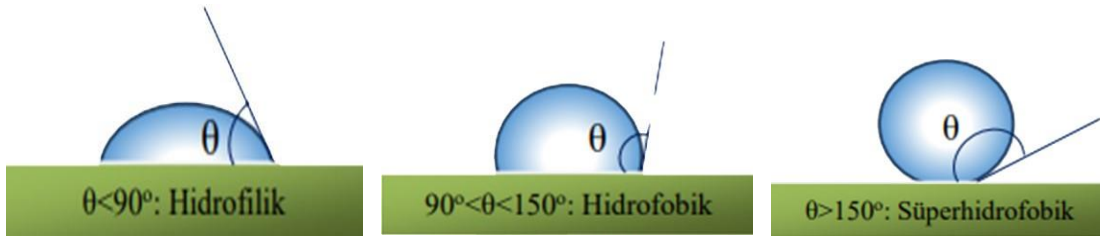
Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Makina Mühendisliği A.B.D.

GİRİŞ

Geçtiğimiz birkaç yıl içinde hidrofobik malzeme ve yüzeyler araştırmacıların ilgisinin yoğunlaştığı konuların başında gelmektedir. Birçok sektörde – uzay ve havacılık, savunma ve otomotiv, tekstil ve biyomedikal alanlarında farklı uygulamaları yaygınlaşmaktadır.

Islanmaz ve leke önleyici özellikli yüzeyler, hem temel geliştirme hem de uygulamaya yönünden araştırmalara yeni yön vermiştir. Hidrofobik veya süperhidrofobik yüzeyler ve kaplamalar yüksek su iticiliğine sahip olup, bu özellik bir çok parametreye, yüzey yapısına ve enerjisine bağlıdır.

Eğer θ temas açısı 90° -den küçükse sırasıyla Şekil 1, 2 ve 3’de gösterildiği gibi **hidrofilik**, 90° - 150° arasında ise – **hidrofobik**, 150° -den büyükse yüzey **süperhidrofobik** olarak adlandırılır.

Şekil.1.Hidrofilik

Şekil.2. Hidrofobik

Şekil.3.Süperhidrofobik

Hidrofobik yüzey korozyon, dayanım ve estetik özelliklerin yanında, kaplandığı malzemeye fonksiyonel ekstra özellikler de kazandırır. Malzemenin kendini temizleyebilme, kolaylıkla temizlenebilme, lekeye karşı dirençli ve antibakteriyel gibi bir çok üstün özellik yanı sıra donmaya karşı direnç de sağlamaktadır. Çalışma alanı Ondokuz Mayıs Üniversitesi Makina Mühendisliği Mekanik laboratuvarında yapılmıştır.

MATERYAL

FEP (floropolimer) malzeme endüstriyel sektörde cam, cam fiber kompozitler, kauçuk ve plastikler, çelik, alüminyum, paslanmaz alaşımlar, pirinç, magnezyum gibi materyallerde uygulanması mümkündür.

Grafit - oldukça yumuşak, dokunumu yağsı ve ince levhalar halinde, bükülme özelliğine sahip, bir karbon mineralidir.

Grafen – karbon atomlarının altıgen sistemlerinin bal peteği şeklinde dizilmesi ile oluşan nano malzemedir.

Altıgen-Bor Nitrür – Beyaz grafit olarak da bilinir. Grafite benzer yapıda olup bu kristal yapı mükemmel yağlama özelliklerine sahiptir.

Hidrofobik kaplama malzemesi olarak öncelikle floropolimer esaslı floroidetilenpropilen (FEP) solüsyonu temel ve öncelikli olarak kullanılmıştır. Daha sonra, FEP malzemesine ağırlıkça %1, %2 ve %3 oranlarında ayrı ayrı grafen, grafit ve hex-boron nitrojen ilave edilip 5 dakika boyunca mekanik olarak karıştırılarak kompozit hidrofobik solüsyonlar elde edilmiştir. Bu sentezleme işlemi sonunda FEP-C (grafit), FEP-G (grafen) ve FEP-T (bor-nitrür) kompozit hidrofobik yüzey kaplama solüsyonları elde edilmiştir.

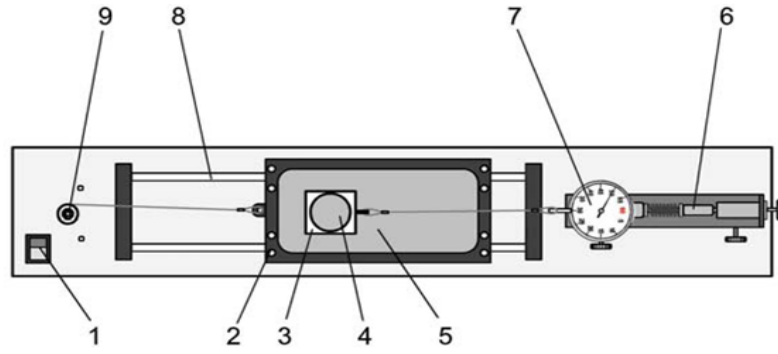
Bu solüsyonlar ile 0,4 x 0,5 cm yüzey alanına sahip 0,5 cm kalınlığında demir plaka yüzeyi Şekil 4’de gösterildiği gibi püskürtme yapılarak kaplanmıştır. Daha sonra kaplamanın yüzeye bağlanmasını ve mukavemetini artırmak amacıyla kaplanan malzemeler fırında 10 dakika süresince 400 °C sıcaklıkta ısıtılma tabii tutulmuştur.

Şekil.4. Soldan sağa doğru, normal demir plaka, FEP, FEP-C, FEP-G ve FEP-T

YÖNTEM

İlk olarak elde edilen yüzeylerin temas açıları ölçülerek yüzey hidrofobikliği belirlenmiştir. Daha sonra yüzeylerin Şekil 5’de gösterilen GUNT TM210 hassas sürtünme ölçüm aparatı ile mekanik ve hidrolik sürtünme testleri yapılmıştır. Kaplanan plakaların üzerine 0,5 N-luk artışlarla yükler eklenerek her artışta deneyler tekrarlanmıştır. Her yüklemede sürtünme kuvveti değeri dinamometreden okunarak sürtünme katsayıları hesaplanmıştır.

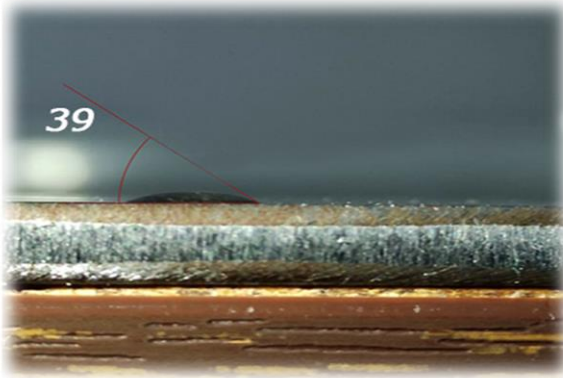

1 Açma/Kapama düğmesi, 2 Taşıyıcı, 3 Sürtünme cismi, 4 İlave ağırlık, 5 destek sürtünme yüzeyi, 6 Amortisör silindiri, 7 Kuvvet göstergesi, 8 Kılavuz, 9 Kablolu tahrik motoru

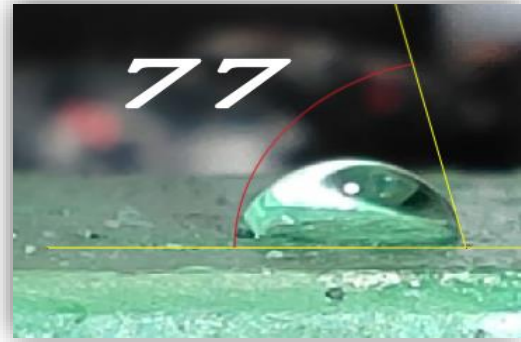
Şekil.5. Deney düzeneği

BULGULAR

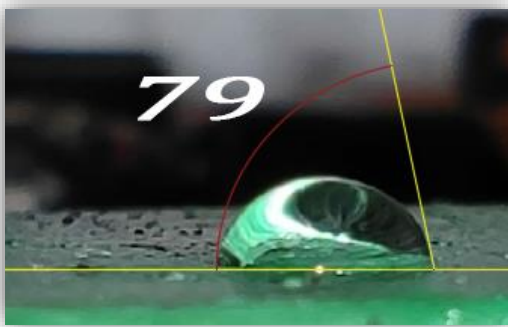
Demir, FEP ve %1 konsantrasyonda FEP-C, FEP-G, FEP-T kompozit solüsyonlar ile elde edilen yüzeyler için sırasıyla temas açıları Şekil 6-10'da gösterildiği gibi 39° , 77° , 79° , 81° ve 86° derece olarak ölçülmüştür.

Şekil.6. Demir Plaka

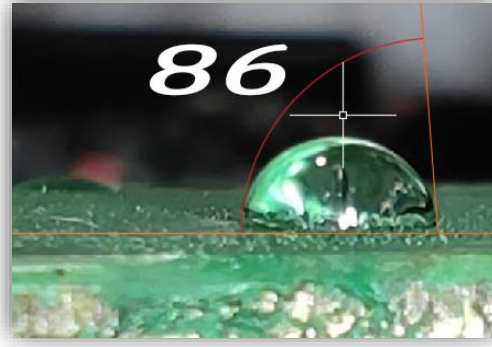
Şekil.7. FEP kaplama

Şekil.8. FEP-C kaplama

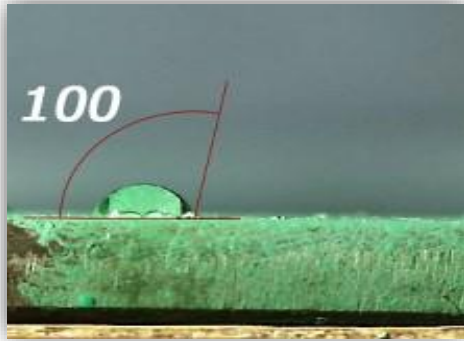

Şekil.9. FEP-G kaplama

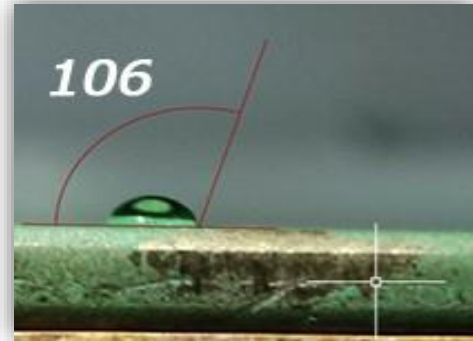

Şekil.10. FEP-T kaplama

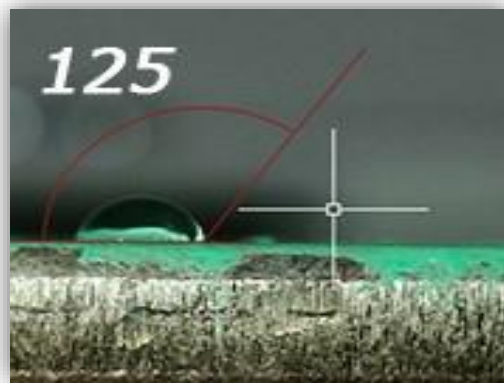
Temas açılarını, dolayısıyla yüzey hidrofobikliğini artırmak için FEP temel malzemesine grafen, grafit ve bor nitrür konsantrasyonu %2'ye artırılarak elde edilen kompozit solüsyonlar ile kaplanarak elde edilen FEP-C, FEP-G ve FEP-T hidrofobik yüzeylerin temas açıları sırasıyla Şekil 11-13'de gösterildiği gibi 100° , 106° ve 125° olarak ölçülmüştür.

Şekil.11. FEP-C kaplama

Şekil.12.FEP-G kaplama

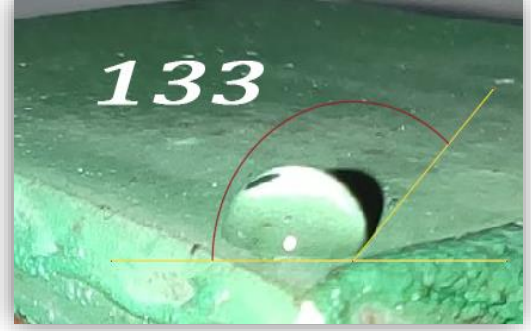
Şekil.13.FEP-T kaplama

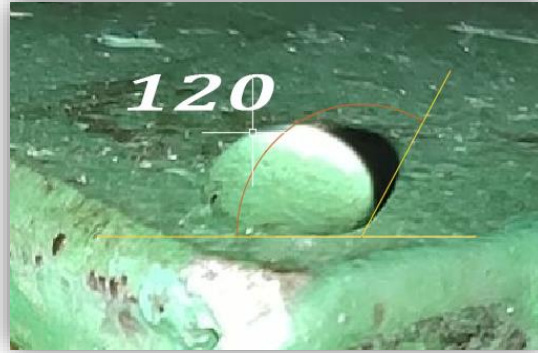
Konsantrasyon %3'e artırılarak elde edilen kompozit solüsyonlar ile kaplanarak elde edilen FEP-C, FEP-G ve FEP-T hidrofobik yüzeylerin temas açıları ise sırasıyla Şekil 14-16'da gösterildiği gibi 120° , 124° ve 133° olarak ölçülmüştür.

Şekil.15. FEP-G kaplama

Şekil.16. FEP-T kaplama

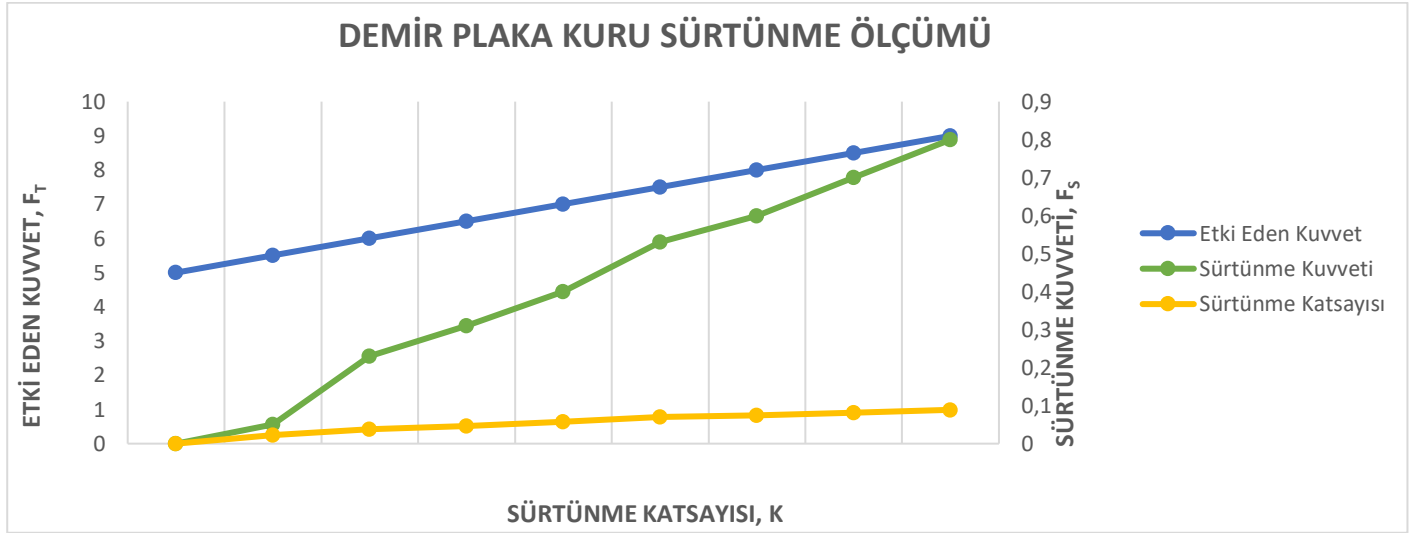
Şekil.14. FEP-C kaplama temas açısı

Kaplanmamış iki demir plaka ve FEP, %3 konsantrasyondaki FEP-C, FEP-G ve FEP-T yüzeyleri arasında mekanik sürtünme katsayılarını belirlemek için etki kuvvetine (ağırlıklar) karşı ölçülen sürtünme kuvvetleri Tablo 1'de verilmiştir.

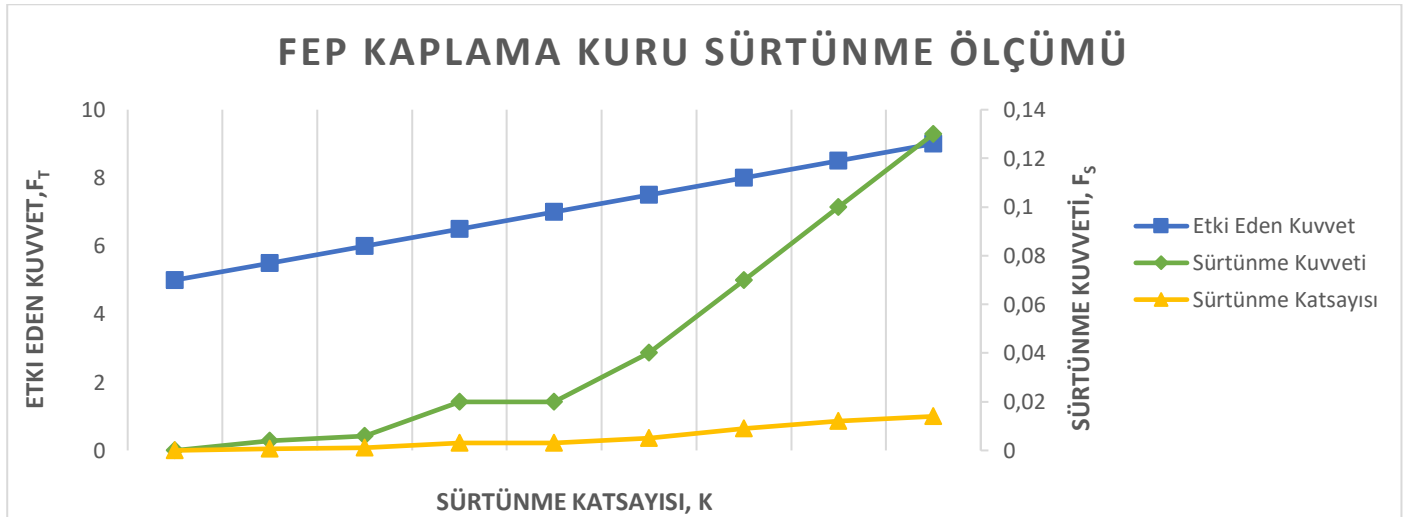
Tablo.1. Kuru Sürtünme Kuvveti

Ağırlıklar, N	$0N$	$0,5N$	$1N$	$1,5N$	$2N$	$2,5N$	$3N$	$3,5N$	$4N$
Demir plaka	0	0,05	0,23	0,31	0,4	0,53	0,6	0,7	0,8
FEP	0	0,004	0,006	0,02	0,02	0,04	0,07	0,1	0,13
FEP-C	0	0	0,005	0,009	0,03	0,07	0,076	0,084	0,092
FEP-G	0	0	0,004	0,005	0,009	0,03	0,05	0,064	0,084
FEP-T	0	0	0	0,004	0,007	0,009	0,05	0,058	0,063

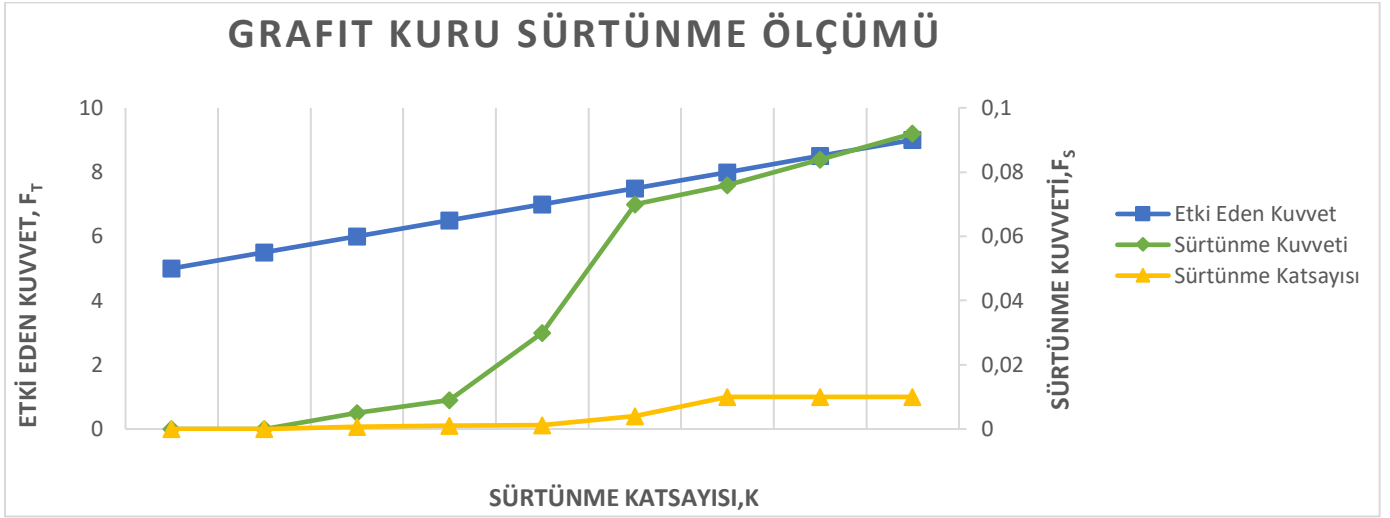
Belirlenen sürtünme katsayıları ise uygulanan etki kuvveti ve ölçülen sürtünme kuvveti ile birlikte Çizelge 1-5’de verilmiştir.

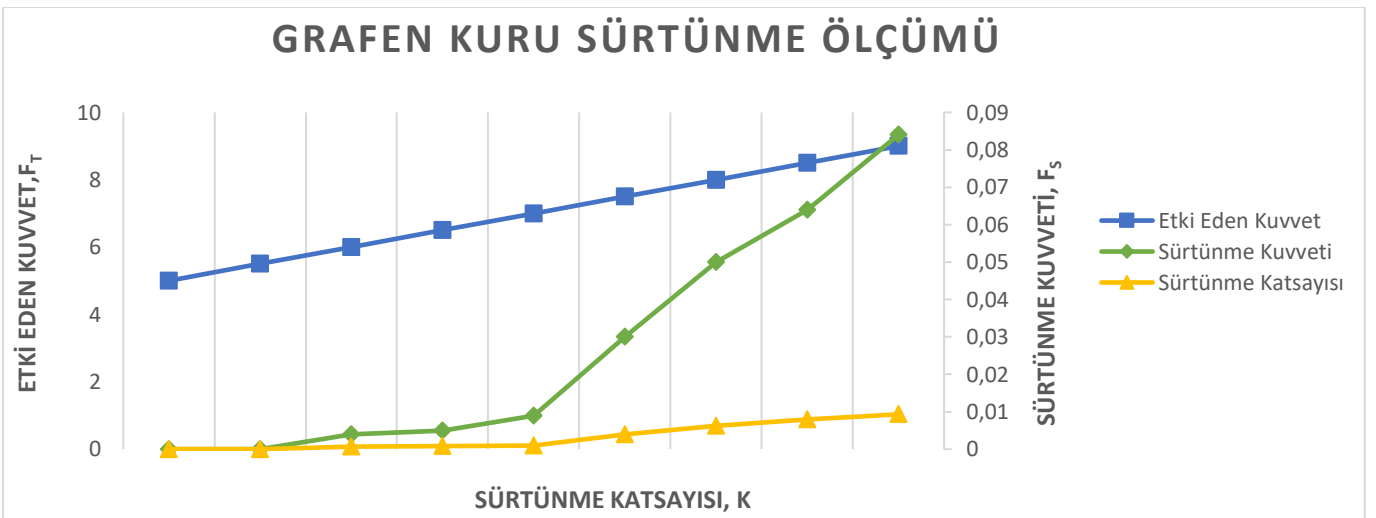
Çizelge.1. Demir Kuru Sürtünme Katsayıları

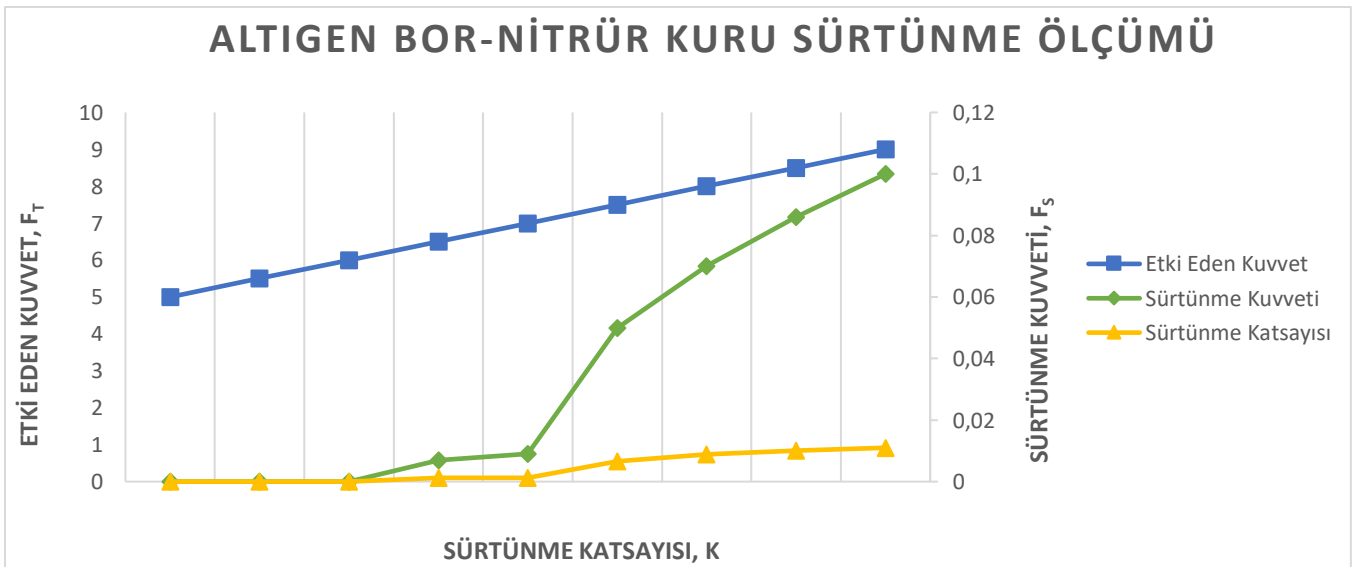
Çizelge.2. FEP Kuru Sürtünme Katsayıları

Çizelge.3. Grafit Kuru Sürtünme Katsayıları

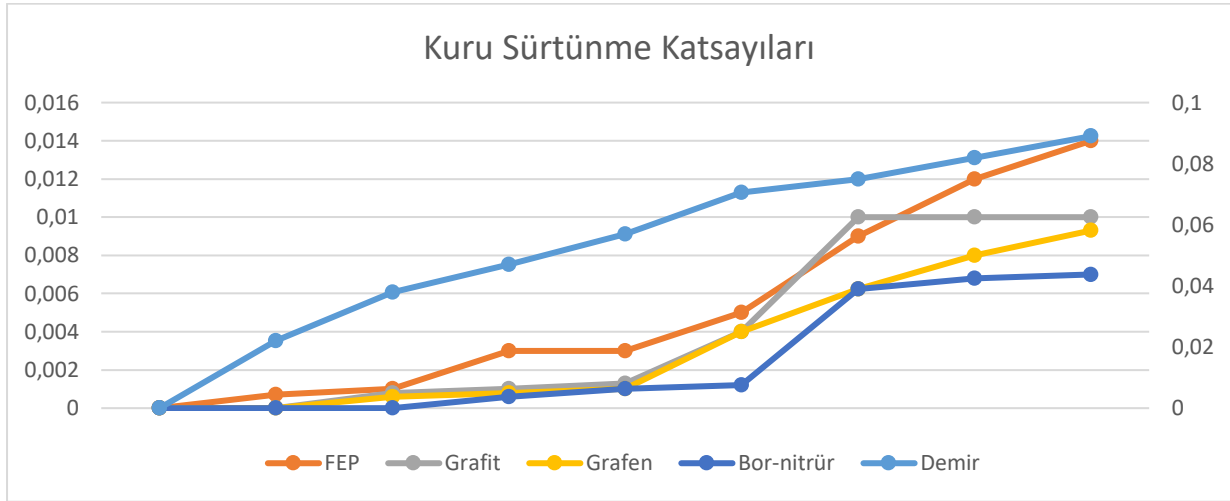

Çizelge.4. Grafen Kuru Sürtünme Katsayıları

Çizelge.5. Bor-Nitrür Kuru Sürtünme Katsayıları

Çizelge 6 ve Tablo 2’de ise Demir, FEP, FEP-C, FEP-G ve FEP-T yüzeylerin sürtünme katsayıları verilmiştir. Buna göre hidrofobik yüzeyin mekanik sürtünmeyi önemli ölçüde düşürdüğü görülmektedir. En fazla sürtünme katsayısındaki düşüş FEP-T hidrofobik yüzeyde elde edilmiştir.

Çizelge.6. Kuru Sürtünme Katsayıları

Tablo.2. Kuru Sürtünme Katsayıları

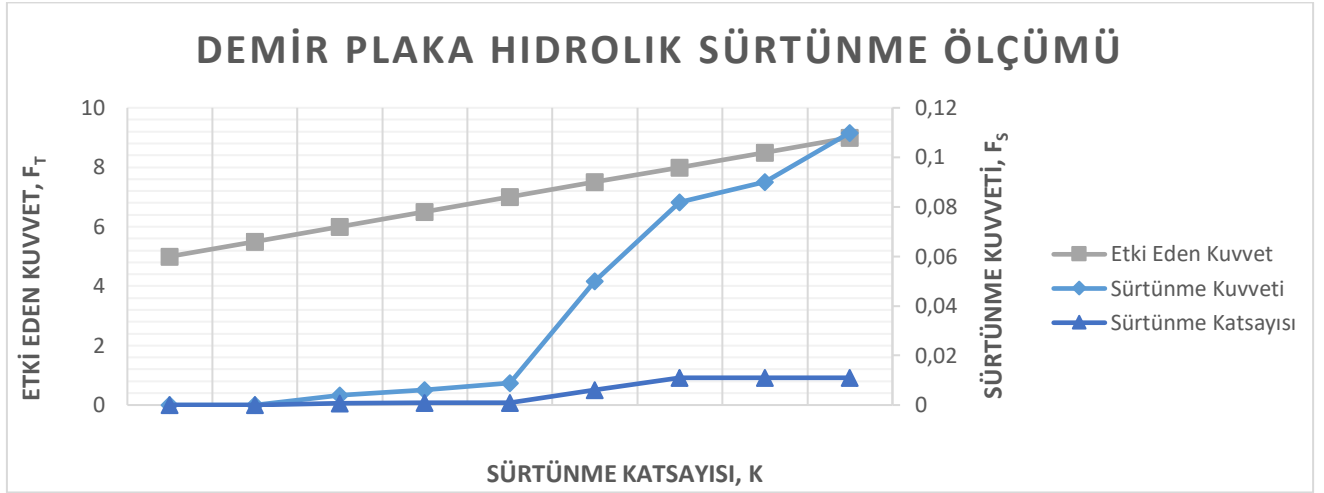
Kuru sürtünme katsayıları, k	0	0,5	1	1,5	2	2,5	3	3,5	4
DEMİR	0	0,022	0,038	0,047	0,057	0,0706	0,075	0,082	0,089
FEP	0	0,0007	0,001	0,003	0,003	0,005	0,009	0,012	0,014
FEP-C	0	0	0,0008	0,001	0,00128	0,004	0,01	0,01	0,01
FEP-G	0	0	0,0006	0,0008	0,001	0,004	0,00625	0,008	0,0093
FEP-T	0	0	0	0,0006	0,001	0,0012	0,00625	0,0068	0,007

Kaplanmamış iki demir plaka, FEP ve %3 konsantrasyonda FEP-C FEP-G ve FEP-T yüzeyleri arasında hidrolik sürtünme katsayılarını belirlemek için etki kuvvetine (ağırlıklar) karşı ölçülen sürtünme kuvvetleri Tablo 3’de verilmiştir.

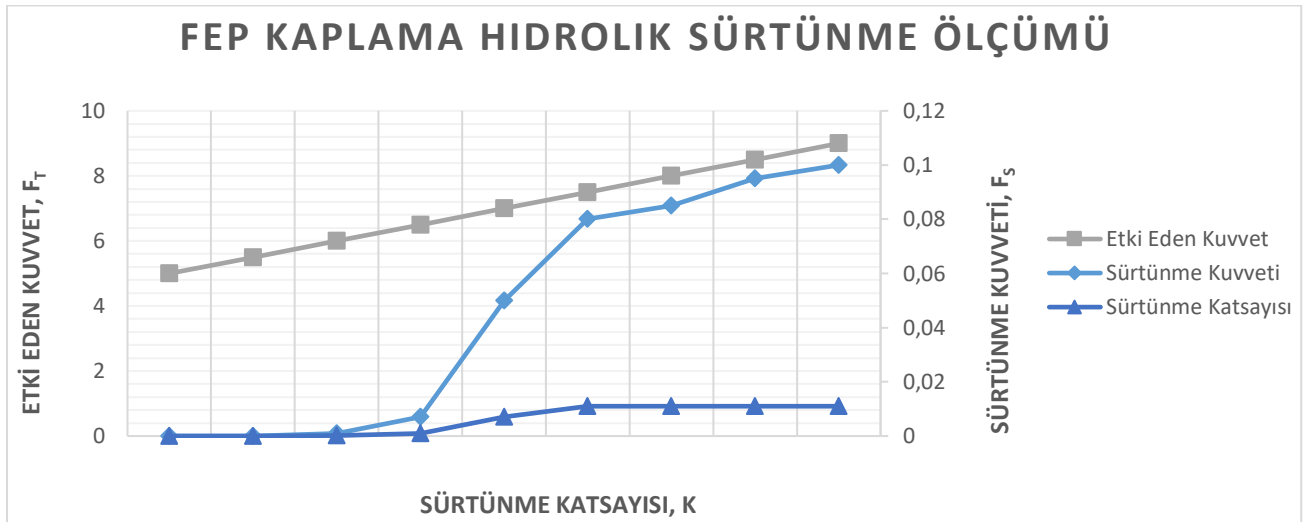
Tablo.3. Hidrolik Sürtünme Kuvveti

Ağırlıklar, N	0	0,5	1	1,5	2	2,5	3	3,5	4
Demir Plaka	0	0	0,004	0,006	0,009	0,05	0,082	0,09	0,11
FEP	0	0	0,001	0,007	0,05	0,08	0,087	0,095	0,1
FEP-C	0	0	0,001	0,005	0,007	0,01	0,013	0,017	0,026
FEP-G	0	0	0	0,003	0,004	0,009	0,02	0,02	0,021
FEP-T	0	0	0,005	0,007	0,007	0,01	0,016	0,016	0,019

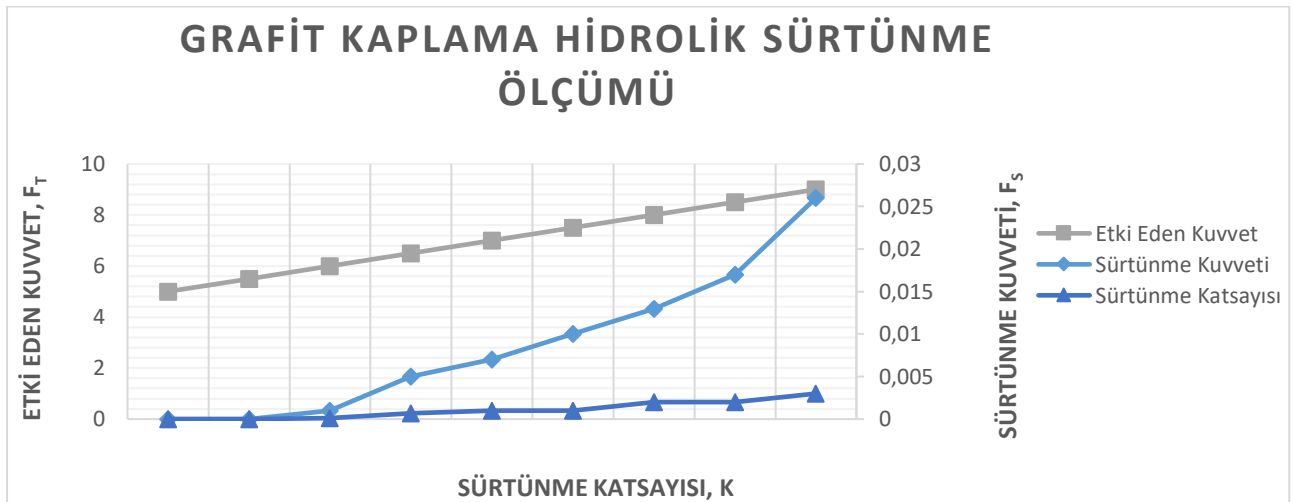
Belirlenen hidrolik sürtünme katsayıları ise uygulanan etki kuvveti ve ölçülen sürtünme kuvveti ile birlikte Çizelge 7-11’de verilmiştir.

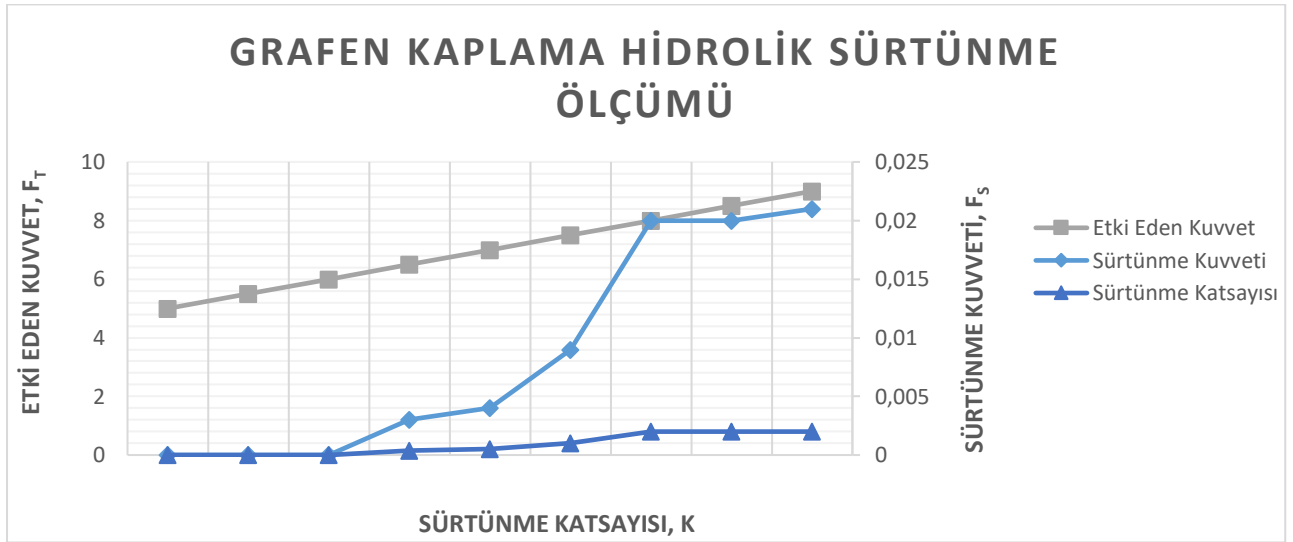
Çizelge.7. Demir Plaka Hidrolik Sürtünme Katsayıları

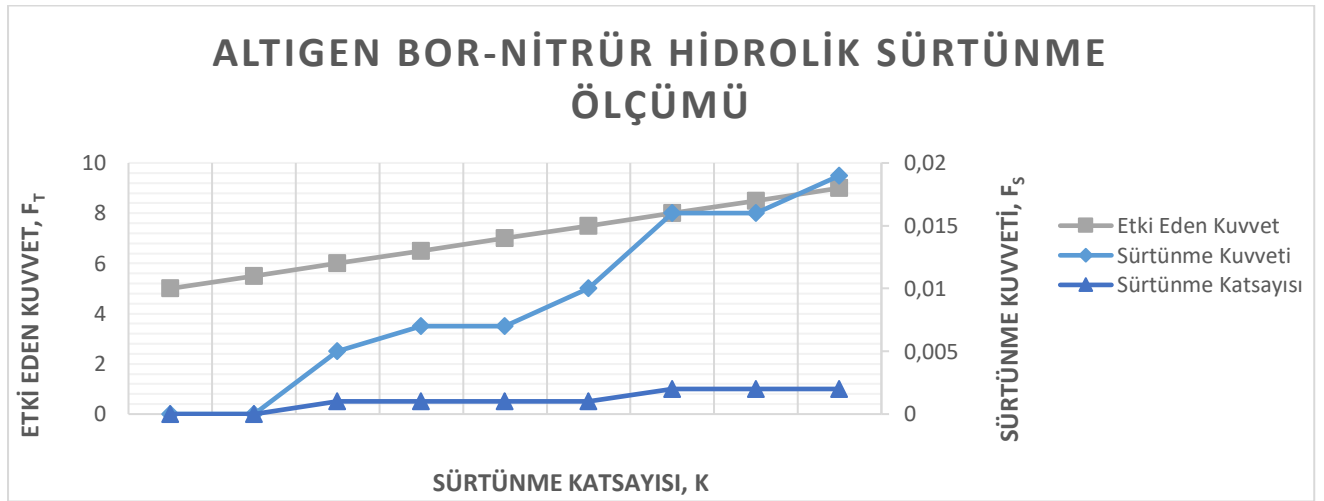
Çizelge.8. FEP Hidrolik Sürtünme Katsayıları

Çizelge.9. Grafit Hidrolik Sürtünme Katsayıları

Çizelge.10. Grafen Hidrolik Sürtünme Katsayıları

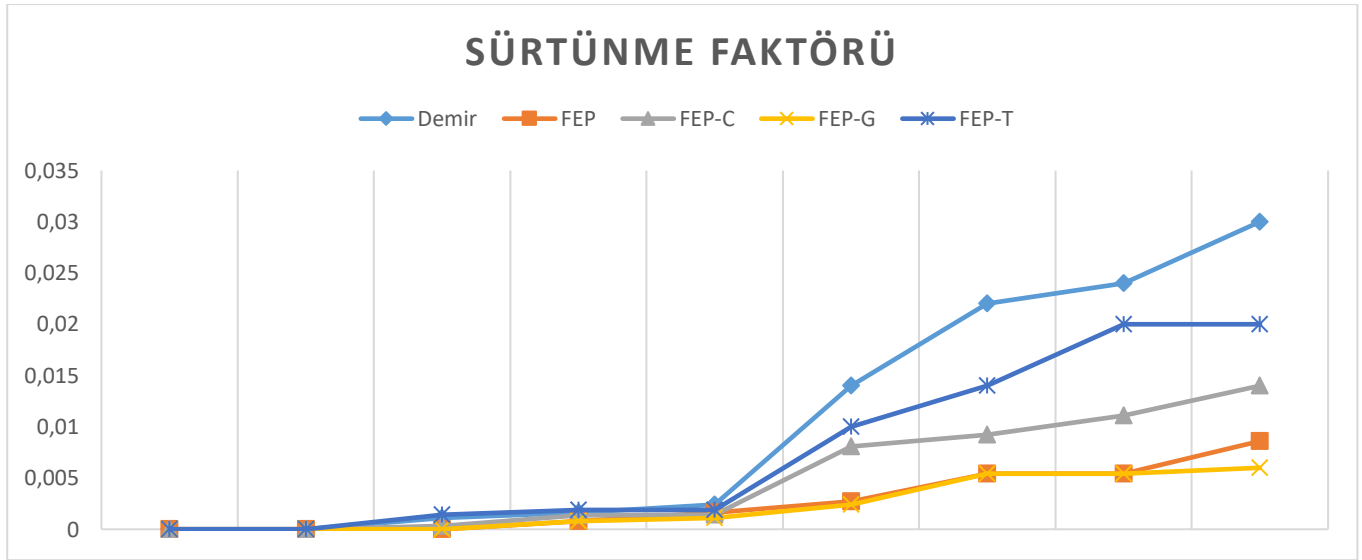
Çizelge.11. Bor-Nitrür Hidrolik Sürtünme Katsayıları

Çizelge 12 ve Tablo 4’de ise Demir, FEP, FEP-C, FEP-G ve FEP-T yüzeylerin hidrolik sürtünme katsayıları verilmiştir. Buna göre hidrofobik yüzeyin hidrolik sürtünmeyi önemli ölçüde düşürdüğü görülmektedir. En fazla sürtünme katsayısındaki düşüş FEP-G hidrofobik yüzeyde elde edilmiştir.

Hidrolik Sürtünme Katsayısı									
<i>Demir</i>	0	0	0,0011	0,0016	0,0024	0,014	0,022	0,024	0,03
<i>FEP</i>	0	0	0	0,00081	0,0016	0,0027	0,0054	0,0054	0,0086
<i>FEP-C</i>	0	0	0,0003	0,0014	0,0081	0,0092	0,0111	0,0133	0,014
<i>FEP-G</i>	0	0	0	0,00081	0,0011	0,0024	0,0054	0,0054	0,006
<i>FEP-T</i>	0	0	0,0014	0,0019	0,0019	0,01	0,014	0,02	0,02

Tablo.5. Sürtünme Faktörü Emsalleri

Çizelge.13. Sürtünme Faktörü Etkileri

SONUÇ VE ÖNERİLER

Yapılan çalışmalarda pürüzsüz demir plaka yüzeyi floropolimer (FEP) temel malzeme ve grafit, grafen ve bor-nitrür kompozitleri ile kaplanarak hidrofobik yüzeyler elde edilmiştir. Kompozit solüsyonlar ağırlıkça %1, %2 ve %3 konsantrasyonda sentezlenmiştir. Bu malzemeler ile kaplanan demir plaka yüzeyinin hidrofobikliği temas açıları AutoCAD programı yardımıyla belirlenmiştir. Demir ve FEP yüzeyin temas açıları sırasıyla 39° ve 77° iken %1 konsantrasyonda FEP-C, FEP-G ve FEP-T yüzeyler için sırasıyla 79° , 81° ve 86° , %2 konsantrasyonda ise 100° , 106° ve 125° , ve son olarak %3 konsantrasyonda 120° , 124° ve 133° olarak belirlenmiştir. Sürtünme ölçüm aparatında etki ağırlıklarını 0,5 N aralıklarla 4N kadar artırarak yüzeye etki eden sürtünme kuvvetleri ölçülerek mekanik ve hidrolik sürtünme katsayıları belirlenmiştir. Sonuç olarak hidrofobikliğin mekanik ve hidrolik sürtünmeyi önmeli ölçüde düşürdüğü, ayrıca kompozit konsantrasyonunun artırılması ile hidrofobikliğin arttığı ve sürtünmenin daha büyük oranda düştüğü belirlenmiştir. %3 konsantrasyonlu sentezlerin kuru sürtünmeyi %1 kadar düşürdüğü, hidrolik sürtünmeyi ise %10-%20 aralığında düşürdüğü belirlenmiştir.

KAYNAKLAR

1. C.Yang, U.Tartaglino and B.N.J.Persson. 2008. Nanodroplets on rough hydrophilic and hydrophobic surfaces., Eur. Phys. J.E 25, 139-152
2. Lan Hua, Ronen Zangi, B.J.Berne., Hydrophobic interactions and dewetting between plates with hydrophobic and hydrophilic domains, Department of chemistry, Columbia University., 2009
3. Burçak Arica., Hidrofobik/oleofobik esaslı yüzey kaplama materyallerin hazırlanması ve geliştirmesiç Yıldız Teknik Üniverstesic Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2011
4. Ariel Ismach, Harry Chou, Domingo A. Ferrer, Yaping Wu, Stephen McDonnel, Herman C.Floresca, Alan Covacevich, Cody Pope, Richard Piner, Moon J.Kim, Robert M.Wallace, Luigi Colombo, Rodney S.Ruoff., Toward the Controlled Synthesis of Hexagonal Boron Nitride Films., Department of Mechanical Engineering and the Materials Science and Engineering, The university of Texas at Austin., American Chemical Society., 2012
5. Liam R.J.Scarratt, Ullrich Steiner, Chiara Neto., A review on the mechanical and thermodynamic robustness of superhydrophobic surfaces., Advances in Colloid and Interface Science., 2017
6. Li Song, Lijie Ci, Hao Lu, Pavel B. Sorokin, Chuanhong Jin, Jie Ni, Alexander G. Kvashin, Dmitry G. Kvashnin, Jun Lou, Boris I. Yakobson, Pulickel M. Aajayan., Large Scale Growth and Characterization of Atomic Hexagonal Boron Nitride Layers., American Chemical Society., 2010
7. Chunze Wang, Fei Tang, Qi Li, Yan Zhang, Xiaohao Wang., Spray-coated superhydrophobic surfaces with wear resistance, drag-reduction and anti-corrosion properties., Colloids and Surfaces A: Physicochemical and Engineering Aspects., 2016
8. Mustafa Özbey, Mevlüt Gürbüz, Uğur Karakurt., Experimental investigation of the effects of hydrophobic impeller surfaces on the centrifugal pump performance., Mühendislik Mimarlık Fakültesi dergisi., 2020
9. Mustafa Pehlivan, Mustafa Özbey., Hidrofobik Yüzeylerin türbülanslı akımlarda sürtünme kayıplarına etkisinin deneysel incelenmesi., International Journal of Eastern Anatolia Science Engineering and Design., 2020
10. Zhi Wang, Huibin Zhu, Ni Cao, Ruikui Du, Yaqing Liu, Guizhe Zhao., Superhydrophobic surfaces with excellent abrasion resistance based on benzoxaione/mesoporous SiO₂., Material Letters., 2016
11. https://www.scirp.org/html/4-1180053_18791.htm
12. <https://www.simscale.com/docs/simwiki/cfd-computational-fluid-dynamics/what-is-laminar-flow/>
13. <https://www.quora.com/Is-graphite-2D-or-3D>

STRUCTURAL AND FIRST-PRINCIPLES STUDIES OF NEW AMINOCOUMARIN DERIVATIVE

Ameni BRAHMIA

Chemistry Department, College of Science, King Khalid University, Abha 61413, Saudi Arabia

Laboratoire des Materiaux et de l'Environnement pour le Developpement Durable, LR18ES10

University of Tunis El Manar, 2092, Tunisia

Jan ROHLÍČEK

^eInstitute of Physics AS CR, v.v.i., Na Slovance 2, 182 21 Prague 8, Czech Republic

Ahmad IRFAN

Chemistry Department, College of Science, King Khalid University, Abha 61413, Saudi Arabia

Research Center for Advanced Materials Science, King Khalid University, Abha 61413, Saudi Arabia.

Rached Ben HASSEN

Laboratoire des Materiaux et de l'Environnement pour le Developpement Durable, LR18ES10 University of Tunis El Manar, 2092, Tunisia

ABSTRACT

Coumarins have stimulated extensive research in biology, organic chemistry, and medicine due to their antibiotic, anti-inflammatory, and anti-HIV properties. They are useful as antioxidants and have been shown to exhibit antitumor and anti-angiogenesis activities. In recent years, we have developed a special interest in the preparation and study of new families of coumarin derivatives, such as the present work in which we focus on the crystal structure study of new aminocoumarin derivative “3-[1-(4-hydroxyanilino)ethylidene]-3H-chromene-2,4-dione”, followed by first-principles calculations at the isolated molecular level. This compound Shows interesting biological and pharmacological activities, molecular electrostatic potential (MEP) and Hirshfeld analyses which have been used to aid in the prediction of potential active sites discussed in the present study. The dimensional structure was determined by powder X-ray diffraction. The crystal structure of this para derivative was ab initio determined from powder X-ray diffraction data using the direct-space approach, this study led to the orthorhombic space group $P2_12_12_1$. This structure show hydrogen bonds and rich π - π stacking, together with π ...H interactions, which are built by conjugated systems of coumarin and phenol rings. In the crystalline lattice, the hydrogen bonds between coumarin and water molecules build the stable crystal structure of this derivative. Additionally, the isolated molecular ground-state geometry was optimized at the PBE0/TZP level and the electronic properties, molecular electrostatic potential, and Hirshfeld charges were determined.

Keywords: Coumarine derivatives, ab-initio structure determination, structural study, Hirshfeld analyses.

BULAŞICI HASTALIKLARIN EKONOMİK BÜYÜMEYE ETKİSİ: DÜŞÜK VE ALT-ORTA GELİRLİ ÜLKELERİN AMPİRİK BİR ANALİZİ

Gökçen YILMAZ

Sinop University, Boyabat Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Real Estate Development and Management, Boyabat/SİNOP

ORCID: 0000-0002-6187-9130

ÖZET

COVID-19'un ortaya çıkması Dünya'nın her yerinde gelecek için belirsizlik yarattı. Bu hastalığın Dünya üzerinde toplumların ekonomisi üstünde uzun dönemde etkisi ne olacak? Bu çalışma bu soruyu kalkınmakta olan ülkelerin diğer bulaşıcı hastalıklarla tecrübesine inceleyerek ele almaktadır. Düşük gelirli ülkeler, COVID-19'un ortaya çıkmasından çok daha öncesinden beri, yöresel ve küresel çeşitli salgın hastalıklardan kaynaklanan sorunları idare etmektedir. Sahra-altı Afrika ülkeleri sıtma, verem gibi hastalıklara ek olarak HIV salgınından en şiddetli etkilenmiş olanlardır. Bu hastalıklar erken çocuk gelişimine etkileri ile beşeri sermaye birikimi hızını düşürür, hastalık sebebiyle ücret kaybına sebep olarak geliri azaltır ve ekonomiye sağlık hizmetlerinin maliyetini yükler. Bu bağlantılar bulaşıcı hastalıkların vaka oranları ile ekonomik büyüme arasında potansiyel bir ilişkinin varlığına işaret etmektedir. Bu çalışma 2000 ve 2020 yılları için düşük ve alt-orta gelirli ülkelere dair bir panel veri seti kullanarak bu ilişkiyi incelemektedir. Çalışma ekonometrik metod olarak standart hataları değişken varyans, ardışık bağımlılık ve paneller arası bağımlılık için düzeltilmiş sabit etkiler yöntemini kullanmaktadır. Öncül bulgular sıtma vaka oranı ile ekonomik büyüme arasında negatif bir ilişki olduğu alternatif hipotezini reddedemektedir. Fakat bulgular HIV ve tüberküloz vaka oranları ile ekonomik büyüme arasında istatistiksel bir ilişkiye dair kanıt sunamamaktadır. Bulguların geçerliliği bağımlı ve bağımsız değişkenler arasında endojen bir ilişkinin olmamasına bağlıdır.

Anahtar Kelimeler: Salgın Hastalıklar, Ekonomik Büyüme, Eğitim, Sağlık, Kalkınma

THE IMPACT OF INFECTIOUS DISEASES ON ECONOMIC GROWTH: AN EMPIRICAL ANALYSIS OF LOW AND LOWER-MIDDLE INCOME COUNTRIES

ABSTRACT

The eruption of COVID-19 has caused uncertainty for the future all over the world. What will be the long-run impact of this disease on the economy of the societies across the globe? This study addresses this question by examining the experience of developing countries with other infectious diseases. Low-income countries have been managing issues that arise from various endemic and pandemic infectious diseases, long before the eruption of COVID-19. Countries in sub-Saharan Africa are those that are the most severely impacted by infectious diseases such as malaria and tuberculosis, in addition to the spread of HIV. These diseases decrease

the rate of human capital accumulation through their impact on early childhood development, reduce income by causing wage loss due to illness, and burden the economy with the cost of health care. These linkages point out to a potential link between the incidence of infectious diseases and economic growth. This study investigates this relationship using a panel dataset of low and lower-middle income countries for the years between 2000 and 2020. For the econometric method, it uses the fixed-effects technique with the standard errors corrected for heteroskedasticity, autocorrelation, and cross-sectional dependence. According to preliminary results, the alternative hypothesis for a negative link between the incidence of malaria and economic growth cannot be rejected. However, results fail to provide statistical evidence for a relationship between the incidence rates of HIV and tuberculosis, and the latter. The robustness of the results depends on the absence of endogeneity between the dependent and explanatory variables.

Keywords: Infectious Diseases, Economic Growth, Education, Health, Development

AVRUPA BİRLİĞİNDE YAŞANAN İŞGÜCÜ VE ÜCRET KUTUPLAŞMASI VE İNOVASYONUN ETKİLERİNE YÖNELİK TELAFİ MEKANİZMALARI

Dr. İbrahim DAĞLI

ORCID: 0000-0001-8199-821X

Dr. Öğr. Üyesi, Ferhat ÖZBAY

Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Yalvaç Meslek Yüksekokulu,

ORCID: 0000-0002-7756-3835

ÖZET

İnovasyonun istihdam üzerinde yarattığı etkiler genel olarak emek tasarrufu ve yeni işler ortaya çıkarma potansiyeli ile birlikte değerlendirilmektedir. Ancak inovasyonun istihdam dinamikleri üzerindeki etkileri istihdam ve işsizlik kavramlarına indirgenemeyecek kadar ayrıntılı ve çok boyutludur. Hizmetler sektörüne kayma, beceri yanlı ve rutin yanlı değişim, işgücü ve ücret kutuplaşması ve bu etkilerin giderilmesine yönelik telafi mekanizmaları iktisat yazınında inovasyonun istihdam dinamikleri üzerindeki etkilerini açıklamaya yönelik çeşitli teorilerdir.

Bu çalışmada özellikle 1990'lar sonrasında istihdam yapılarında yaşanan teknoloji kaynaklı değişim, işgücü ve ücret kutuplaşması teorileri bağlamında ele alınmaktadır. Avrupa Birliği ülkelerini kapsayan bu çalışma, kutuplaşma kapsamında yaşanan beceri ve yeteneklere yönelik talep değişimlerine ve sektörel kaymalara odaklanmaktadır. Çalışmada kullanılan veriler 1990-2020 dönemine ilişkindir ve Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) ve Dünya Bankası (World Bank) veri bankalarından elde edilmiştir. Elde edilen ön bulgulara göre: Avrupa Birliği ülkelerinde son kırk yılda belirgin bir işgücü ve ücret kutuplaşması yaşanmıştır. Bununla birlikte telafi mekanizmalarının teknoloji kaynaklı işsizlik noktasında etkili olduğu görülmektedir.

İşgücü kutuplaşması teorik olarak, beceri dağılımının alt ve üst olmak üzere iki uç kutuplarında görülen istihdam artışı karşısında orta beceri grubunda yaşanan istihdam azalışını ifade etmektedir. Avrupa Birliği ülkelerinde dünya genelinde yaşanan trende paralel olarak, en yüksek ve en düşük vasıflı işlerde daha hızlı istihdam artışı ve orta vasıflı işlerde ise daha yavaş büyüme ile kutuplaşma yaşandığı görülmektedir. İstihdamın sektörel kaymasında ise Avrupa Birliği ülkelerinde hizmet sektörü lehine yaşanan kaymanın dünyanın diğer bölgelerinden çok daha belirgin olduğu görülmektedir. 2008 ekonomik krizi sonrasında tavan yapan işsizlik oranlarında en büyük iyileşmenin düşük eğitimli işçi grubunda görülmesinin en önemli sebebi, hizmet sektöründe açılan yeni iş fırsatlarıdır. Avrupa Birliği ülkelerinde, kriz sonrasında %19'lara kadar çıkan düşük eğitimlilerin işsizlik oranı günümüzde %12'lere kadar gerilemiştir.

Sanayi üretiminde giderek artan endüstriyel robotlar ve ileri teknoloji ürünü makineler, beceri değişimlerinin yanı sıra ücret yapılarında da değişime neden olmuştur. Literatürde ücret kutuplaşması olarak anılan bu olgu,

yüksek vasıflı işçiler için bir fırsat oluşturmuştur. Ortalama ücretlerdeki en büyük göreceli artış, yüksek vasıflı iş gruplarında görülürken en düşük göreceli artış ise orta vasıflı işçilerde görülmektedir. Bu durum işgücü kutuplaşması neticesinde becerilere yönelik yaşanan talep değişimlerinin doğal bir sonucu olarak da açıklanabilecektir.

Makinelerin üretimde hızla çoğalması bir taraftan işçileri işsiz kalma endişesiyle korkutmuş olsa da çok geçmeden Klasik iktisatçılar tarafından teknolojinin olumlu etkilerine yönelik teoriler ortaya atılmıştır. Marx telafi teorisi (theory of compensation) olarak adlandırdığı bu mekanizmalarda bu teorilerin öncüleri olarak James Mill, John McCulloch, Robert Torrens, Nassau W. Senior, ve John Stuart Mill'in isimlerini saymaktadır. İktisat yazınında inovasyonun istihdam üzerinde yarattığı olumsuz etkilere ilişkin telafi teorisinde altı farklı mekanizma öne çıkmaktadır. Bunlar, yeni makineler aracılığıyla, fiyatların düşürülmesi yoluyla, yeni yatırımlar yoluyla, ücretlerin düşürülmesi yoluyla, gelir artışı yoluyla ve yeni ürünler aracılığıyla telafi mekanizmalarından oluşmaktadır. Avrupa Birliği ülkeleri için de bu telafi mekanizmalarının oldukça etkili olduğu ve inovasyon etkisiyle ortaya çıkan istihdam değişikliklerinde önemli bir denge unsuru olarak rol oynadığı görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: İşgücü Kutuplaşması, Telafi Mekanizmaları, Ücret Kutuplaşması, İnovasyon ve İşsizlik.

JOB AND WAGE POLARIZATION IN THE EUROPEAN UNION AND COMPENSATION MECHANISMS FOR THE EFFECTS OF INNOVATION

ABSTRACT

The effects of innovation on employment are generally evaluated together with the potential to save labor and create new jobs. However, the effects of innovation on employment dynamics are too detailed and multidimensional not to be reduced to the concepts of employment and unemployment. Shift to the services sector, skill-biased and routine-biased change, job and wage polarization, and compensation mechanisms to eliminate these effects are various theories in the economics literature to explain the effects of innovation on employment dynamics.

In this study, the technology-induced change in employment structures, especially after the 1990s, is discussed in the context of job and wage polarization theories. This study, which covers the European Union countries, focuses on the demand changes and sectoral shifts for skills and abilities within the scope of polarization. The data used in the study are for the period 1990-2020 and were obtained from the International Labor Organization (ILO) and World Bank data banks. According to the preliminary findings: There has been a significant job and wage polarization in the European Union countries in the last four decades. However, compensation mechanisms seem to be effective at the point of technology-induced unemployment.

Theoretically, job polarization refers to the decrease in employment in the middle skill group in the face of the increase in employment at the two extreme poles of the skill distribution, upper and lower. Parallel to the worldwide trend in European Union countries, it is observed that there is polarization with faster employment

growth in the highest and lowest skilled jobs and slower growth in medium skilled jobs. In the sectoral shift of employment, it is seen that the shift in favor of the service sector in European Union countries is much more obvious than in other parts of the world. The most important reason why the highest improvement in unemployment rates, which peaked after the 2008 economic crisis, was seen in the low-educated worker group is the new job opportunities opened in the service sector. In the European Union countries, the unemployment rate of the low-educated people, which increased to 19% after the crisis, has decreased to 12% today.

Increasing industrial robots and high-tech machines in industrial production have caused changes in wage structures as well as skill changes. This phenomenon, referred to as wage polarization in the literature, has created an opportunity for highly skilled workers. The highest increase in average wages is seen in high-skilled job groups, while the lowest increase is seen in medium-skilled workers. This situation can also be explained as a natural consequence of the changes in demand for skills as a result of job polarization.

Although the rapid proliferation of machines in production frightened the workers with the fear of being unemployed, the theories on the positive effects of technology were soon put forward by the Classical economists. In these mechanisms, which Marx calls the theory of compensation, he lists the names of James Mill, John McCulloch, Robert Torrens, Nassau W. Senior, and John Stuart Mill as the pioneers of these theories. In the economic literature, six different mechanisms come to the fore in the compensation theory regarding the negative effects of innovation on employment. These consist of compensation mechanisms through new machinery, lowering prices, new investments, lowering wages, increasing income, and new products. It is seen that these compensation mechanisms are very effective for the European Union countries and play a role as an important balancing factor in the employment changes that occur with the effect of innovation.

Keywords: Job Polarization, Compensation Mechanisms, Wage Polarization, Innovation and Unemployment.

ENERJİ ÜRETİM MİKTARLARININ GAYRİ SAFİ YURTIÇİ HASILA ÜZERİNDEKİ ETKİLERİNİN İNCELENMESİ

Abdurrahman COŞKUNER

Doktora Öğrencisi, Gaziantep Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü

ORCID: 0000-0002-3012-8780

Doç. Dr. Ömer Faruk RENÇBER

Doç. Dr., Gaziantep Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü

ORCID: 0000-0001-8020-2750

ÖZET

Enerji, ülkelerin gelişiminde önemli rol oynayan ekonomik bir kaynak olarak görülmektedir. Dolayısıyla, çoğu ülke için kendi topraklarında üretilmekte iken çoğunda da dışarıdan ithal edilmektedir. Enerji ihtiyacında dışa bağımlılığını azaltan ülkeler, kendi ekonomilerine önemli katkılar sağlamaktadırlar. Günümüzde enerji ihtiyacını karşılamak ve sürekliliği sağlamak için klasik enerji kaynaklarının yanı sıra yenilenebilir enerji üretimi de bir alternatif olmaktadır.

Bu çalışmada, enerji türlerinin ülkelerin GSYİH değerlerine etkisi Rassal Orman yöntemi ile incelenmiştir. Çalışmaya konu olan enerji türleri; hidroelektrik enerjisi, güneş enerjisi, rüzgâr enerjisi ve biyogaz enerjisinden oluşmaktadır.

Çalışmada, 18 ülke ve 2000-2019 yılları arası verilerinden oluşan 1710 gözlem kullanılmıştır. Veriler, Uluslararası Enerji Ajansı'nın (IEA) web sayfasından elde edilmiştir. Çalışmada, topluluk öğrenmesi yöntemlerinden olan Rassal Orman (Random Forest) yöntemi kullanılmıştır. Çalışmanın bağımlı değişkeni, ülkelerin yıllık gayri safi yurtiçi hasıla tutarlarıdır. Bağımsız değişkenler ise ülkelerin ürettikleri hidroelektrik enerjisi, rüzgâr enerjisi, güneş enerjisi ve biyogaz enerjisi miktarlarıdır. Değişkenlerin önem derecelerine göre sıralanması, Elder (2009) tarafından önerilen "Hedef Karıştırma- Target Shuffling" yöntemi ile yapılmıştır. Çalışmanın sonucunda, çeşitli enerji üretim miktarının ülkelerin gayri safi yurtiçi hasılları üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Buna göre gayri safi yurtiçi hasılaya etki eden en önemli enerji kaynağının hidroelektrik enerjisi olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Bunu sırasıyla; rüzgâr enerjisi, güneş enerjisi ve biyogaz enerjisi takip etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Enerji, Gayri Safi Yurtiçi Hasıla, Rassal Orman

THE STUDY OF THE EFFECTS OF ENERGY PRODUCTION QUANTITIES ON GROSS DOMESTIC PRODUCT

ABSTRACT

Energy is an economic resource that plays an important role in the development of countries. Countries want to produce this important resource themselves. Thus, countries that reduce their foreign dependency on energy production make positive contributions to their economies. Countries obtain their energy needs from various sources. Renewable energy sources, on the other hand, are the energy sources that countries have turned to the most recently.

Types of energy that are the subject of the study; consist of hydroelectric energy, solar energy, wind energy, and biogas energy. This study aims to determine the effects of energy production amounts of countries on their gross domestic product. In the study, 1710 observations consisting of data from 18 countries between 2000 and 2019 were used. The data were obtained from the International Energy Agency (IEA) web page. The application of the study was made with KNIME open-source software. In the study, the Random Forest (RF) method, which is one of the ensemble learning methods, was used. The dependent variable of the study is the annual gross domestic product of the countries. The independent variables of the study consist of the amount of hydroelectric energy, wind energy, solar energy, and biogas energy produced by the countries. As a result of the analysis, it was found that the amount of various types of energy production has a significant impact on the gross domestic product of countries. In the study, the variables affecting the gross domestic product are also listed according to their importance. The sorting of variables according to their severity was carried out using the “Target Shuffling” method proposed by Elder (2009). Accordingly, the most important energy source affecting the gross domestic product is hydroelectric energy. This is followed by wind energy, solar energy, and biogas energy.

Keywords: Energy, Gross Domestic Product, Random Forest

1. GİRİŞ

Enerji, ülkelerin gelişimde önemli rol oynayan bir kaynaktır. Önemli enerji kaynaklarına sahip ülkeler, uluslararası rekabette bir adım öne çıkmaktadır. Enerji kaynakları; yenilenebilir ve yenilenemeyen olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Yenilenebilir enerji kaynakları; Güneş Enerjisi, Rüzgâr Enerjisi, Biyokütle Enerjisi, Jeotermal Enerjisi, Hidroelektrik Enerjisi, Hidrojen Enerjisi, Dalga Enerjisi vb. kaynaklardan oluşmaktadır (Üçgül & Elibüyük, 2017:28). Yenilenemeyen enerji kaynakları ise nükleer enerji, petrol, kömür ve doğal gaz gibi kaynaklardan oluşmaktadır (Kılıç & Aslan, 2016:2).

Gayri safi yurtiçi hasıla (GSYİH), belirli bir zaman aralığında üretilen tüm nihai ürünlerin piyasa değerindeki ekonomik ölçüsüdür. Kişi başına düşen GSYİH ise, bir ülke sınırları içinde, belirli bir dönemde ülkedeki

yerleşikler tarafından üretilen nihai mal ve hizmetlerin cari yıl fiyatları üzerinden toplam parasal değeridir (Akalm & Akalm, 2020: 19).

Enerji, üretimin olduğu her yerde önemli bir faktör olarak değerlendirilmektedir. Dolayısıyla enerjiyi ithal etmek yerine kendi kaynaklarından karşılamak, ülkelere maliyet yönünden avantajlar sağlamaktadır. Ürünün maliyeti yönünden üstünlüğü ele geçiren ülkeler, uygun fiyat ile ürünlerini pazarlama imkânına sahip olabilirler. Bu üstünlüklerin de ülkelerin gayri safi yurtiçi hasıllarında artışa sebep olacağı beklenmektedir.

Bu çalışmanın amacı; ülkelerin enerji üretim miktarlarının gayri safi yurtiçi hasılları üzerine etkilerini tespit etmektir. 18 ülkenin, enerji üretim verileri ve gayri safi yurtiçi hasıla rakamları ile çalışma gerçekleştirilmiştir. Enerji ile ilgili veriler, Uluslararası Enerji Ajansı'nın (IEA) web sayfasından elde edilmiştir. Ülkelerin gayri safi yurtiçi hasıla rakamları ise Dünya Bankası web sayfasından elde edilmiştir. Çalışmada, Rassal Orman Regresyon yöntemi kullanılmıştır. Bu da farklı bir teknik ile klasik bir sorunu incelenmesi nedeniyle çalışmanın orijinalliği olarak değerlendirilmektedir. Dolayısıyla öncelikle çalışma ile benzer amaçları içeren çalışmalardan oluşan literatür incelemesi yapılacak, ardından toplanan veriler için RO regresyon analizi uygulanacaktır. Çalışmanın son bölümünde ise elde edilen bulgular karşılaştırmalı olarak yorumlanacaktır.

2. LİTERATÜR İNCELEMESİ

Bu bölümde, istatistiki olarak Rassal Orman Regresyon yönteminin ve iktisadi açıdan GSYİH ile enerji üretimi arasındaki etkiyi gösteren benzer çalışmalardan bazılarının özetlerine yer verilmiştir. Rassal orman yönteminin başarılı bir yöntem olduğunu gösteren pek çok çalışma bulunmaktadır. Akar ve Güngör (2012) çok bantlı uydu görüntülerini kullanarak RO algoritmasının performansını incelemişlerdir. Mutanga vd. (2012) sulak alan bitki örtüsü için biyokütle; Sağbaş ve Ballı (2015) telefon algılayıcıları yardımı ile ulaşım türünü; Zhou vd. (2016) buğdayda biyokütle; Singh vd. (2017) zeminin sızma hızını incelemişlerdir. Peker vd. (2017) konutların ısıtma ve soğutma yükünü tahmin edebilen bir model oluşturmaya çalışmışlardır. Li vd. (2018) pil kapasitesini; Gültepe (2019) hava kirliliğini tespit etmeye çalışmışlardır. Sevgen ve Tanrıvermiş (2020) gayrimenkullerin kitlesel değerlemesini yaparak sonuçları gerçek değerler ile karşılaştırmışlardır. Keleş vd. (2020) uçuş fiyatı tahmini için model geliştirmeyi amaçlamışlardır. Salma vd. (2020) Bangladeş'in Gayri safi yurtiçi hasıllarına etki eden faktörleri tespit etmek ve geleceğe yönelik tahminlerde bulunmayı amaçlamışlardır. Demirezen ve Çetin (2021) piyasa takas fiyatını tahminlemeye çalışmışlardır. Erdi vd. (2021) Twitter'da bulunan trol hesapları tespit etmeye çalışmışlardır. Coşar ve Deniz (2021) kalp hastalıklarını tespit etmeye çalışmışlardır. Yavuzdoğan ve Kayıkçı (2021) deniz seviyesi değişimlerini tespit etmeye çalışmışlardır. Yoon (2021) Japonya'nın Gayri safi yurtiçi hasıllarını tespit etmeyi amaçlamıştır. Genel olarak literatür incelemesi neticesinde elde edilen bulgu; çoğu çalışmada, RO yöntemi ile başarılı sonuçlar elde edilmiş ve daha fazla alanda kullanılması gerektiği önerilmiştir.

Ülkelerin enerji üretim miktarları ile GSYİH'leri arasındaki ilişkiyi gösteren pek çok çalışma bulunmaktadır. Magazzino (2012) İtalya için enerji üretimi ile GSYİH arasındaki ilişkiyi incelemiş ve Eşbütünleşme analizi yöntemini kullanmıştır. Korkmaz ve Develi (2012) Türkiye için enerji tüketimi ve üretimi ile GSYİH arasındaki ilişkiyi incelemiş ve Johansen eşbütünleşme ve Granger nedensellik testlerini kullanmışlardır. Bayraç ve Çildir (2017) eşbütünleşme testi ile Avrupa Birliğine üye ülkelerin yenilenebilir enerji üretimleri ile GSYİH'leri arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Chen vd. (2019) Çin için kişi başına düşen karbondioksit emisyonları, gayri safi yurtiçi hâsıla, yenilenebilir, yenilenemez enerji üretimi ve dış ticaret arasındaki ilişkileri incelemişler ve ARDL Sınır Testi yöntemini kullanmışlardır. Çalışmalar en az 10 yıllık veriler ile gerçekleştirilmiştir. Literatür incelemesinde iktisadi açıdan ulaşılan ortak sonuç GSYİH ile enerji üretim miktarları arasında uzun vadeli ve anlamlı ilişki olduğudur.

3. ENERJİ VE ENERJİ KAYNAKLARI

Günümüz dünyasında enerji; insanın temel ve en önemli gereksinimlerinden biri haline gelmiştir. Cep telefonlarını, bilgisayarları vs. elektronik cihazları kullanmak, ısınma, aydınlanma gibi temel gereksinimleri karşılamak için enerjiye ihtiyaç duyulmaktadır.

Enerji kaynakları, kullanılışlarına göre yenilenebilir ve yenilenemez olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Yenilenebilir kaynakları; Güneş Enerjisi, Rüzgâr Enerjisi, Biyokütle Enerjisi, Jeotermal Enerjisi, Hidroelektrik Enerjisi, Hidrojen Enerjisi, Dalga Enerjisinden oluşmaktadır. Yenilenemez enerji kaynakları; nükleer enerji, petrol, kömür ve doğal gaz gibi kaynaklardan oluşmaktadır (Koç & Kaya, 2015: 37). Çalışmada kullanılan enerji türleri ve tanımları aşağıda açıklanmıştır.

1. Hidroelektrik Enerjisi: Suyun potansiyel enerjiden faydalanarak elde edilen bir enerji türüdür. Yenilenebilir olması ve çevreye az zarar vermesi önemini arttırmaktadır (Çukurçayır & Sağır, 2008).
2. Rüzgâr Enerjisi: Güneşin yeryüzünü farklı ısıtmasından dolayı bir basınç farkı oluşmaktadır. Bu fark hava hareketi olan rüzgârı oluşturmaktadır. Rüzgârdan elektrik üretimi sağlanmaktadır (Koç & Kaya, 2015: 43).
3. Güneş Enerjisi: Güneşin çekirdeğinde bulunan hidrojen gazının helyuma dönüşmesi ile açığa çıkan enerji türüdür. Çevre sorunlarına neden olmayan, canlılara zarar vermeyen, temiz ve güvenilir bir kaynaktır (Kılıç, 2015: 30).
4. Biyogaz Enerjisi: Tarım ve orman ürünleri, bitkisel atıklar, hayvansal atıklar, endüstriyel ve evsel atıklardan elde edilen enerji türüdür (Aybek, 2015: 26).

4. YÖNTEM: RASSAL ORMAN REGRESYONU

Rassal orman, her ağacın bağımsız olarak örneklenen ve ormandaki tüm ağaçlar için aynı dağılıma sahip rastgele bir vektörün değerlerine bağlı olacak şekilde, ağaç belirleyicilerinin birleşimi olarak tanımlanabilir. Genelleme için oluşan hata oranı, ağaç sayısı arttıkça sınıra yaklaşır (Breiman, 2001:5). Sınıflandırma ve regresyon problemlerinde uygulanabilirliğinden dolayı pek çok alanda kullanılmaktadır (Akşehir & Kılıç, 2019:34). Rassal orman çok sayıda karar ağacından oluşmaktadır. Rassal orman yönteminin iki özelliğinden bahsedilebilir. Her ağaç gözlemlerin bir alt kümesinden oluşur ve her ağaç içindeki her bölme, m aday değişkenlerinin rastgele bir alt kümesinden oluşur. Genel tahmin, her bir ağaçtan gelen tahminlerin ortalaması ile oluşur (Grömping, 2009:311). Rassal orman regresyon yönteminde bağımsız değişkenler sayısal, sıralı veya nominal olabilir. Verilerin dağılımı hakkında hiçbir varsayım gerektirmez. Veriler genellikle, eğitim ve test veri kümelerine ayrılır. Eğitim verilerine dayanan model ile test verileri arasındaki ortalama kare hatası (MSE) modelin başarısının bir ölçüsüdür. Değişkenler, bir bölünmeden sonra elde edilen hatadaki azalmaya dayanarak verileri bölmek için seçilir. Doğrusal regresyondan farklı olarak, farklı bağımsız değişkenler arasındaki etkileşimler regresyon ağacı modeline otomatik olarak dahil edilir ve alakasız yordayıcılar modelden çıkarılır. Eğitim setinden bir veri alt kümesinin rastgele seçilmesine dayanan ‘rassal ormanlar’ olarak bilinen yüzlerce regresyon ağacını aynı anda üretmek için bilgisayarların gücünü kullanarak regresyon ağaçları kavramını genişletmiştir. Hedef değişkeni en küçük MSE ile tahmin etmek için çeşitli regresyon ağacı çözümlerinin ortalaması alınır (Smith vd., 2013: 86).

Rassal orman yönteminin şu adımlardan oluşur (Er & Karaca, 2021:142):

1. Eğitim veri setinden bir k veri noktası seçilir
2. K noktasıyla ilişkili karar ağacı oluşturulur
3. Oluşturulmak istenilen N ağaç sayısı seçilir daha sonra 1. ve 2. Adımlar tekrarlanır
4. Oluşan ağaçların her birinin tahmin yapması sağlanır ve yeni veri noktası tahmin edilen tüm y değerlerinin ortalamasıdır.

Bağımsız değişkenlerin önem derecelerinin belirlenmesinde Elder (2009) tarafından önerilen “Hedef Karıştırma - Target Shuffling” yöntemi kullanılmıştır. Elder'in hedef karıştırmasının temel fikri, tüm makine öğrenme sürecini bir işlev olarak ele almaktır. Örnekler arasında çıktı değişkenini karıştırarak yeniden düzenler ve ortaya çıkan tahminin gücünü ölçer. Bu işlem birçok kez tekrarlanır. Böylece hedef karıştırma, işlevin sonuç değişkenine duyarlılığını ölçmektedir (Maymin, 2021:49).

5. UYGULAMA

Çalışmanın amacı, ülkelerin enerji üretim miktarlarının gayri safi yurtiçi hasılları üzerine etkilerini tespit etmektir. Çalışmanın uygulaması, 18 ülke ve 2000 – 2019 yılları arası verileri ile yapılmıştır. Ülkelerin enerji üretim miktarlarına ilişkin verileri, Uluslararası Enerji Ajansı'nın (IEA) web sayfasından elde edilmiştir. Ülkelerin gayri safi yurtiçi hasıla rakamları ise Dünya Bankası web sayfasından elde edilmiştir. Çalışmada, Rassal Orman Regresyon yöntemi kullanılmıştır. Çalışmanın bağımlı değişkeni, ülkelerin yıllık gayri safi yurtiçi hasıla tutarlarıdır. Bağımsız değişkenler ise ülkelerin ürettikleri hidroelektrik enerjisi, rüzgâr enerjisi, güneş enerjisi ve biyogaz enerjisi miktarlarıdır. Değişkenlerin önem derecelerine göre sıralanması, Elder (2009) tarafından önerilen “Hedef Karıştırma - Target Shuffling” yöntemi ile yapılmıştır. Bu bölümde, ilk olarak çalışmanın uygulaması yapılmıştır. Daha sonra değişkenlerin önem dereceleri tespit edilmiştir.

Çalışmada, 1710 gözlem kullanılmıştır. Gözlemlerin; 1195'i eğitim, 515'i test verisi olarak kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan değişkenler aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 1. Değişkenler

Bağımlı Değişken	Kısaltmalar
Gayri Safi Yurtiçi Hasıla	GDP
Bağımsız Değişkenler	Kısaltma
Hidroelektrik Enerjisi	HP
Rüzgâr Enerjisi	WP
Güneş Enerjisi	SP
Biyogaz Enerjisi	BP

Rassal Orman, çok sayıda ağaçtan oluşan bir yöntemdir. Her ağaçtan gelen tahminlerin ortalamasına göre karar verilir. Rassal Orman Regresyon uygulaması sonucunda tespit edilen hata oranları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 2. Hata Oranları

R ²	0,920
Mean Absolute Error (MAE)	0,129
Mean Squared Error (MSE)	0,094
Root Mean Squared Error (RMSE)	0,307
Mean Signed Difference (MSD)	-0,026
Mean Absolute Percentage Error (MAPE)	0,471

Tabloda R² değerinin, 0.920 olduğu görülmektedir. Bu değer, bağımlı değişkenin bağımlı değişkenler tarafından güçlü bir şekilde açıklandığını göstermektedir. Modelin başarısını ise MSE değeri göstermektedir. Tabloda MSE değerinin, 0.094 olduğu görülmektedir. Uygulamanın ikinci bölümü olan, bağımsız değişkenlerin önem derecelerinin belirlenmesinde bu orandaki değişimlerden faydalanılacaktır.

Değişkenlerin önem derecelerinin belirlenmesinde, Target Shuffling yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntemle göre seçilen bağımsız değişkene ait gözlemlerin karıştırılması ile yeni bir MSE oranı elde edilir. Bu işlem sırayla tüm bağımsız değişkenler için uygulanmaktadır. MSE oranında en fazla değişim yaratan değişken, en önemli gözlem olarak tespit edilir. Target Shuffling Yöntemi uygulandıktan sonra oluşan yeni MSE değerleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 3. Yeni MSE Değerleri

Değişken	MSE	Fark
HP	0,274	0.180
WP	0,013	0.081
SP	0,039	0.055
BP	0,049	0.045

Tabloya göre, MSE değerinde en çok fark yaratan, Hidroelektrik Enerjisi en önemli değişken olduğu görülmektedir. Hidroelektrik enerjisini sırasıyla rüzgâr, güneş ve biyogaz enerjileri takip etmektedir.

6. SONUÇ

Enerji, insanlar ve üretim yapan her işletme için en temel ve en önemli gereksinimdir. Enerjinin olmadığı bir yerde üretimden söz edilmesi mümkün olamamaktadır. Üretimin olmadığı veya yetersiz olduğu bir ülkenin ise gelişmesinden, büyümesinden bahsetmek de oldukça zordur. Bu çalışmanın amacı, ülkelerin enerji üretim miktarlarının gelişmişlik göstergelerinden biri olan GSYİH rakamları üzerinde bir etkisi olup olmadığını tespit edebilmektir. Bu çalışmayı literatürde yer alan diğer çalışmalardan farklı kılan iki yönünden bahsedilebilir. Birincisi, çalışma verileri farklı ülke verilerinden oluşmaktadır. Diğeri ise, kullanılan yöntemin literatürde yer alan diğer yöntemlerden farklılık göstermesidir. Çalışmanın farklı ülke verileri ile yürütülmüş olması ve kullanılan Rassal Orman yönteminin başarısı sonuçların güvenilirliğini arttırmaktadır.

Literatürde yer alan çoğu çalışmada, ülkelerin enerji üretim miktarlarının GSYİH rakamları üzerinde bir etkisi olduğunu görülmektedir. Örneğin, Yurtkuran (2017) hidroelektrik enerjisi; Atay vd. (2017) rüzgâr enerjisi; Bayraç ve Özaslan (2018) ise biyogaz enerjisi ile GSYİH rakamları arasında ilişki olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca, Magazzino (2012), Korkmaz ve Develi (2012), Bayraç ve Çildir (2017), Chen vd. (2019) ise çalışmalarında; ülkelerin enerji üretim miktarları, GSYİH rakamları üzerinde etkili olduğunu ifade etmişlerdir.

Bu çalışmada, bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkeni açıklama düzeyini belirten R^2 değeri %92 olarak bulunmuştur. Bu oran, ülkelerin enerji üretim miktarlarının GSYİH rakamları üzerinde önemli bir açıklama düzeyine sahip olduğunu göstermektedir. Ayrıca çalışmada, MSE değeri 0.094 olarak tespit edilmiştir. Bu değer sifıra yakın olması modelin tahmin gücünün yüksek olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda çalışmada, gayri safi yurtiçi hasılaya etki eden en önemli enerji kaynağının hidroelektrik enerjisi olduğu ve sırasıyla rüzgâr, güneş ve biyogaz enerjileri takip ettiği bulgusuna ulaşılmıştır. İleriki zamanlarda, farklı zaman

dilimi kapsamında farklı enerji kaynaklarının gelir, eğitim veya gelişmişlik üzerine etkisinin incelenmesi önerilebilir.

KAYNAKÇA

- Akalın, G., & Akalın, U. S. (2020). Milli gelir hesapları. Akalın, U. S. (Eds.), Temel makro iktisadi göstergeler (pp. 19-31). Astana Yayınları.
- Akar, Ö., & Güngör, O. (2012). Classification of multispectral images using Random Forest algorithm. *Journal of Geodesy and Geoinformation*, 1(2), 105-112.
- Akşehir, Z. D. & Kılıç, E. (2019). Makine öğrenmesi teknikleri ile banka hisse senetlerinin fiyat tahmini . *türkiye bilişim vakfı bilgisayar bilimleri ve mühendisliği dergisi* , 12 (2) , 30-39 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/tbbmd/issue/50642/636777>.
- Atay, G. , Acaroğlu, Y. D. D. H. & Baykul, P. D. M. C. (2017). G-7 Ülkelerinde rüzgâr enerjisi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin panel eşbütünleşme yaklaşımı ile analizi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17 (4), 15-30 . DOI: 10.18037/ausbd.417365
- Aybek, A., Serdar, Ü. Ç. O. K., Bilgili, M. E., & İspir, M. A. (2015). Kahramanmaraş ilinde bazı tarımsal atıkların biyogaz enerji potansiyelinin belirlenerek sayısal haritalarının oluşturulması. *Uludağ Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 29(2).
- Bayraç, H. N. & Çildir, M. (2017). AB yenilenebilir enerji politikalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi . *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi* , ICMEB17 Özel Sayısı , 201-212 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/ijmeh/issue/54601/744458>.
- Bayraç, H. N. & Özarslan, B. (2018). Biyokütle enerjisi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin ampirik bir analizi: Türkiye örneği. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 8 (17) , 1-17 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/yalovasosbil/issue/39903/432567>
- Breiman, L. (2001). Random forests. *Machine learning*, 45(1), 5-32.
- Chen, Y., Wang, Z., & Zhong, Z. (2019). CO2 emissions, economic growth, renewable and non-renewable energy production and foreign trade in China. *Renewable energy*, 131, 208-216.
- Coşar, M., & Deniz, E. (2021). Makine Öğrenimi Algoritmaları Kullanarak Kalp Hastalıklarının Tespit Edilmesi. *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi*, (28), 1112-1116.
- Çukurçayır, M. A., & Sağır, H. (2008). Enerji sorunu, çevre ve alternatif enerji kaynakları. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (20), 257-278.
- Demirezen, S., & Çetin, M. (2021). Rassal orman regresyonu ve destek vektör regresyonu ile piyasa takas fiyatının tahmini. *Nicel Bilimler Dergisi*, 3(1), 1-15.
- Elder, J. (2009). Target shuffling to estimate baseline performance. In R. Nisbet, J. Elder, & G. Miner (Eds.), *Handbook of statistical analysis and data mining applications* (1st ed., pp. 297–300). Academic Press.
- Er, Y., & Karaca, E. (2021). Farklı yöntemlerle karadeniz bölgesi'nin aylık elektrik tüketim tahmini. *Sustainability*, 13, 137.

- Erdem, K. O. Ç., & Kadir, K. A. Y. A. (2015). Enerji kaynakları–yenilenebilir enerji durumu. *Mühendis ve Makina*, 56(668), 36-47.
- Erdi, B. , Şahin, E. A. , Toydemir, M. S. & Dökeroğlu, T. (2021). Makine Öğrenmesi Algoritmaları ile Trol Hesapların Tespiti. *Düzce Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Dergisi* , 9 (1) , 430-442 . DOI: 10.29130/dubited.748366
- Grömping, U. (2009). Variable importance assessment in regression: linear regression versus random forest. *The American Statistician*, 63(4), 308-319.
- GSYİH. (2021, Kasım 12). İçinde Wikipedia.
https://tr.wikipedia.org/w/index.php?title=Gayri_safi_yurt_i%C3%A7i_has%4%B1la&action=history
- Gültepe, Y. (2019). Makine Öğrenmesi Algoritmaları ile Hava Kirliliği Tahmini Üzerine Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme. *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi*, (16), 8-15.
- Keleş, M. B., Keleş, A., & Keleş, A. (2020). Yapay Zekâ Teknolojisi ile Uçuş Fiyatı Tahmin Modeli Geliştirme. *Turkish Studies*, 15, 4.
- Korkmaz, Ö. & Develi, A. (2012). Türkiye’de birincil enerji kullanımı, üretimi ve gayri safi yurt içi hasıla (GSYİH) arasındaki ilişki. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 27 (2) , 1-25 .
- Kılıç, F. Ç. (2015). Güneş Enerjisi, Türkiye’deki Son Durumu ve Üretim Teknolojileri. *Mühendis ve Makina*, 56(671), 28-40.
- Kılıç, R., & Aslan, V. (2017). Yenilenebilir ve yenilenemeyen enerjinin iktisadi büyüme üzerindeki etkisi: 28 OECD ülkesi üzerine ampirik bir çalışma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF dergisi*, 12(1), 1-12.
- Li, Y., Zhang, H., & Kainz, W. (2012). *International Journal of Applied Earth Observation and Geoinformation*.
- Li, Y., Zou, C., Berecibar, M., Nanini-Maury, E., Chan, J. C. W., Van den Bossche, P., & Omar, N. (2018). Random forest regression for online capacity estimation of lithium-ion batteries. *Applied energy*, 232, 197-210.
- Magazzino, C. (2012). On the relationship between disaggregated energy production and GDP in Italy. *Energy & Environment*, 23(8), 1191-1207.
- Nisbet, R., Elder, J., & Miner, G. D. (2009). *Handbook of statistical analysis and data mining applications*. Academic press.
- Özen, N. S., Saraç, S., & Koyuncu, M. (2021). COVID-19 Vakalarının Makine Öğrenmesi Algoritmaları ile Tahmini: Amerika Birleşik Devletleri Örneği. *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi*, (22), 134-139.
- Peker, m., Özkaraca, O., & Kesimal, B. (2017). Enerji Tasarruflu Bina Tasarımı İçin Isıtma ve Soğutma Yüklerini Regresyon Tabanlı Makine Öğrenmesi Algoritmaları ile Modelleme. *Bilişim Teknolojileri Dergisi*, 10(4), 443-449.
- Sağbaş, E. A., & Ballı, S. (2016). Akıllı Telefon Algılayıcıları ve Makine Öğrenmesi Kullanılarak Ulaşım Türü Tespiti. *Pamukkale Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 22(5), 376-383.

- Salma, U., Hasan, M. M., & Sultana, M. I. (2020). A Regression Model-Based Approach to Identifying Determining Factors for GDP Growth in Bangladesh. In 2020 International Conference on Emerging Trends in Information Technology and Engineering (ic-ETITE) (pp. 1-6). IEEE.
- Sevgen, S. C., & Aliefendioğlu, Y. (2020). Mass Appraisal With A Machine Learning Algorithm: Random Forest Regression. *Bilişim Teknolojileri Dergisi*, 13(3), 301-311.
- Singh, B., Sihag, P., & Singh, K. (2017). Modelling of impact of water quality on infiltration rate of soil by random forest regression. *Modeling Earth Systems and Environment*, 3(3), 999-1004.
- Smith, P. F., Ganesh, S., & Liu, P. (2013). A comparison of random forest regression and multiple linear regression for prediction in neuroscience. *Journal of neuroscience methods*, 220(1), 85-91.
- Üçgül, İ. & Elibüyük, U. (2017). Yenilenebilir enerji kaynakları ve enerji jeopolitiği . *Anka E-Dergi* , 2 (1) , 0-0 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/anka/issue/32212/357703>
- Yavuzdoğan, A., & Kayıkçı, E. T. (2021). Ege Denizi'nde makine öğrenimi yöntemleri ile anlık deniz seviyesi değişimlerinin tahmini. *Jeodezi ve Jeoinformasyon Dergisi*, 8(2), 84-103.
- Yoon, J. (2021). Forecasting of real GDP growth using machine learning models: Gradient boosting and random forest approach. *Computational Economics*, 57(1), 247-265.
- Yurtkuran, S. (2021). Seçilmiş E7 ülkelerinde hidroelektrik enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki . *Abant Sosyal Bilimler Dergisi* , 21 (2) , 79-99 . DOI: 10.11616/basbed.vi.902773
- Zhou, X., Zhu, X., Dong, Z., & Guo, W. (2016). Estimation of biomass in wheat using random forest regression algorithm and remote sensing data. *The Crop Journal*, 4(3), 212-219.

TÜKETİCİLERİN BEYAZ ET SATIN ALMA DAVRANIŞINDA DUYUSAL PAZARLAMANNIN ETKİSİ

Ziraat Yüksek Mühendisi Mehmet GÜVEN
Doç. Dr. Öğretim Üyesi Metin GÖKSEL AKPINAR
Akdeniz Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü

ÖZET

Beyaz et insan beslenmesi için önemli bir besin konumundadır. Beyaz et ucuz, kullanım alanının çokluğu ve çabuk pişmesi açısından avantajlıdır. Beyaz et insan hayatı için olmazsa olmaz ürünler arasındadır. Fakat günümüzde bir ürünün var olmasını tüketicilerin istekleri, bilinçleri ve kalite algıları ortaya çıkartmaktadır. Fakat bu unsurlar da günden güne değişim göstermektedir. Bu da insan istek ve ihtiyaçlarını en iyi şekilde anlama ve organize etme durumunu; pazarlamanın en önemli sorunu haline getirmiştir. Dünya tarihinde pazarlamanın gelişimine bakıldığında zaman üretim anlayışı (ne üretilirse satma), ürün anlayışı (istenen ürünü üretip satma), satış anlayışı (ne üretildiği değil satmasını bilme), pazarlama anlayışı (üretim aşamasından sonrasına kadar tüketici ile bağ kurma) gibi dönemsel anlayışların geliştiğini görmekteyiz. Pazarlama anlayışı 1990'lerden sonra daha da değişim geçirmiş ve müşteri odaklı bir anlayış içine girmiştir. Müşteri odaklı anlayışın kavranabilmesi için de tüketicilerin tam olarak ne istediklerini ve içinde buldukları koşullara göre nasıl şekillendiklerini öğrenmemiz gerekmektedir. Tüketicilerin satış esnasında etkilenmesinde en fazla farkındalığı durumsal faktörler sağlamaktadır. Durumsal faktörler tüketicinin o an içerisinde bulunduğu durumlardan etkilenmesi olarak ifade edilebilir. Bu etkilenme gerek satış ortamının etkisi gerek iletişime geçilen satış temsilcisinin tüketici üzerinde bıraktığı etkisi ve gerekse anlık olarak tüketicinin satın almayı düşündüğü ürüne karşı takındığı tavırlardan oluşmaktadır. Duyusal pazarlama da durumsal faktörlerin en önemlilerindedir. Duyusal pazarlama tüketicilerin beş duyusuna (görme, duyma, tatma, dokunma ve koklama) organına uyarıcılar tarafından gönderilen mesajın kaynağa ulaşması ve onu harekete geçirmesi olarak tanımlanabilir. Bu çalışma kapsamında duyusal pazarlamanın, Antalya'daki tüketicilerin beyaz et satın alma davranışlarındaki etkilerinin sorgulanması hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: duyusal pazarlama, beyaz et, tüketici, satınalma davranışı, Antalya

THE EFFECT OF SENSORY MARKETING FOR CONSUMERS WHITE MEAT PURCHASE BEHAVIOUR

Abstract

White meat is an important food for human nutrition. White meat has the advantage of being cheap, multiplicity of the use area and being cooked quickly. White meat is an indispensable product for humans life. However, for a product to exist and stand out at the present time depends on the consumers demands, consciousness

and the perception of quality. Nevertheless, these factors also change from day to day. This changing status of understanding and organizing human demands and needs become the most important problem of marketing. When we look at the development of marketing in the history of the world, we see that the periodic understandings such as production understanding (selling what is being produced), product understanding (producing and selling desired product), sales understanding (knowing how to sell, not what is being produced), marketing understanding (connecting with the consumer until and after the production stage) have developed. Marketing concept has changed even more after the 1990s and has entered into a customer-oriented understanding. In order to grasp the customer-oriented approach, we need to learn exactly what consumers demand and how they are shaped according to the conditions they are in. Situational factors provide the most awareness in affecting the consumers during sales. Situational factors can be expressed as the consumer's being affected by the situations the customers are in at that moment. This influence consists of both the effect of sales environment, the effect of the contacted sales representative on the consumer, and the instantaneous attitude of the consumer towards the product the consumer is considering purchasing. Sensory marketing is one of the most important situational factors of marketing. Sensory marketing can be defined as the message sent by the stimuli to consumers' five senses (sight, hearing, taste, touch and smell) of consumers reaching the source and activating it. Within the scope of this study, it is aimed to question the effect of sensory marketing on the white meat purchasing behaviour of the consumers in Antalya.

Keyword: sensory marketing, white meat, consumer, purchasing behaviour, Antalya

BEYİN AMELİYATLARINDA ULTRASONOGRAFİ EŞLİĞİNDE YÖN BULUMUNDA OXIDIZED REGENERATED CELLULOSE KULLANIMI

Dr. Hakan ÇAKIN

Akdeniz Üniversitesi Beyin Ve Sinir Cerrahisi Anabilim Dalı

ORCID: 0000-0002-2635-4953

Giriş ve Amaç:

Beyin cerrahisi bölümünde yapılan beyin ameliyatlarında, bir radyolojik görüntüleme aracı olan ultrasonografi (USG) sıklığı artan bir şekilde kullanılmaktadır. Bunun yanı sıra farklı yön bulucu sistemlerde mevcuttur. Ancak taşınabilir olması, ucuz olması ve eş zamanlı gerçek görüntü vermesi USG'nin üstünlüğüdür. Beyin ameliyatlarında kanama durdurucu ve koruyucu olarak oxidized regenerated cellulose (ORC) etken maddeli emilebilir membran kullanılmaktadır. Cerrahi sırasında bu membranın ultrason görüntüsünde parlayarak hiperdens görüntü verdiğini fark ettik.

Biz çalışmamızda beyin ameliyatlarında lezyon tespiti ve boyutunda kullandığımız USG cihazı ile kanama durdurucu ve koruyucu bir cerrahi materyal olarak kullandığımız ORC isimli malzemeyi, aynı zamanda işaretleyici olarak birlikte kullandık. Her operasyonda kullanılan malzemeler ile etkili ve gerçek zamanlı görüntü veren, ucuz ve ulaşılabilir bir navigasyon sistemi elde etmeyi amaçladık.

Yöntem:

Akdeniz Üniversitesi Tıp Fakültesi Beyin ve Sinir Cerrahisi Kliniğinde 2017-2021 yılları arasında yapılan, operasyonda USG ve ORC kullanılan beyin tümörü ameliyatlarında, USG ile kitle yeri ve boyutu tespit edildi. Cerrahi sırasında kitleye yaklaşırken ve kitle çıkarılması sırasında sahaya konulan ORC, USG'de verdiği hiperdens röfle ile gerçek zamanlı navigasyon ve rezidü kontrolü yapıldı.

Bulgular :

Oxidized regenerated cellulose (ORC) etken maddeli emilebilir membran USG görüntüleme altında beyin parankiminden ve kitlelerden çok daha parlak, kemik ve kalsifikasyona yakın bir parlaklık derecesinde parlamaktadır. Operasyon öncesinde giriş görüntüsü alınan kitleye ulaşmak için yönelimde parankim içine veya üstüne koyulan ORC parlaklık ile yönelimi kolaylaştırdı. Kitle çıkartılması sırasında diğer navigasyon sistemlerinin vermediği gerçek zamanlı kitle boyutunu gösteren USG eşliğinde boşaltılan kitle alanına yerleştirilen ORC hem kalan kitle miktarını hem de beyin parankimi ile ayırım sınırını belirlemede kesin bir üstünlük ve bilgi sağladı.(Şekil 1,2,3)

Tartışma ve Sonuç:

Beyin cerrahisi bölümünde yapılan beyin ameliyatlarında, bir radyolojik görüntüleme aracı olan USG sıklığı artan bir şekilde kullanımı, cihazın uygun fiyatlı olması, yazılım veya güncelleme gerektirmemesi, taşınabilir olması ve lezyonun anlık değişikliklerini gerçek zamanlı göstermesi açısından değerlidir. Buna ek olarak, lezyon bütünlüğü bozuk olduğu durumlarda yer tespiti, yönelimin belirlenmesi ve derinliğin anlık görülebilmesi için cerrahi sırasında sık kullanılan ORC olarak isimlendirilen kanama durdurucu ve koruyucu özellikteki membranı, USG görüntüsünde hiperdens görüntü verdiği için navigasyon materyali olarak kullandık ve parlaklığı ile hem kalan kitle miktarını hem de beyin parankimi ile ayırım sınırını kesin olarak belirledi. Biz ORC nin sadece beyin değil, aynı zamanda USG eşliğinde yapılan tüm yer belirleyici girişimlerde kılavuz olarak kullanılabileceğini, radyasyon alımını azaltacağını, maliyetleri düşüreceğini düşünüyoruz.

Anahtar Kelimeler: Ultrasonografi, Beyin Cerrahisi, Navigasyon Yöntemi, Oxidized Regenerated Cellulose

Referanslar:

- 1.Halary M., Segar D., Huang K.T.(2018).Focused ultrasound in neurosurgery: a historical perspective. Neurosurg. Focus. Feb;44(2):E2.
  - 2.Bal J., Camp S.J., Nandi D.(2016). The use of ultrasound in intracranial tumor surgery. Acta Neurochir(Wien).Jun;158(6):1179-85.
- Şekil 1: İntrakranial tümör ultrasonografi görüntüsü
Şekil 2: Oxidized Regenerated Cellulose
Şekil 3: Ultrasonografi sırasında tümör içi hiperdens görülen Oxidized Regenerated Cellulose

USING OXIDIZED REGENERATED CELLULOSE AS A NAVIGATOR WITH ULTRASONOGRAPHY IN BRAIN SURGERY

Introduction and purpose:

Ultrasonography (USG), a radiological imaging tool, is increasingly used in brain surgeries performed in the neurosurgery department. Also, there are different navigation systems. However, the superiority of USG is that it is portable, inexpensive and gives real-time images. In brain surgeries, absorbable membrane with oxidized regenerated cellulose (ORC) active ingredient is used as a hemostatic and protective. During surgery, we noticed that this membrane glowed in the ultrasound image and gave a hyperdense image.

In our study, we used the USG device, which we use for lesion detection and size in brain surgeries, and the ORC, which we use as a hemostatic and protective material, as well as a marker. With the materials used in each operation, we aimed to obtain an inexpensive and accessible navigation system that provides an effective and real-time image.

Method:

In brain tumor surgeries performed at Akdeniz University Faculty of Medicine Neurosurgery Clinic between 2017-2021, in which USG and ORC were used, the location and size of the mass were determined by USG. Real-time navigation and residual control were performed with the ORC placed on the field while approaching the mass during surgery, and the hyperdense highlight given on USG.

Results :

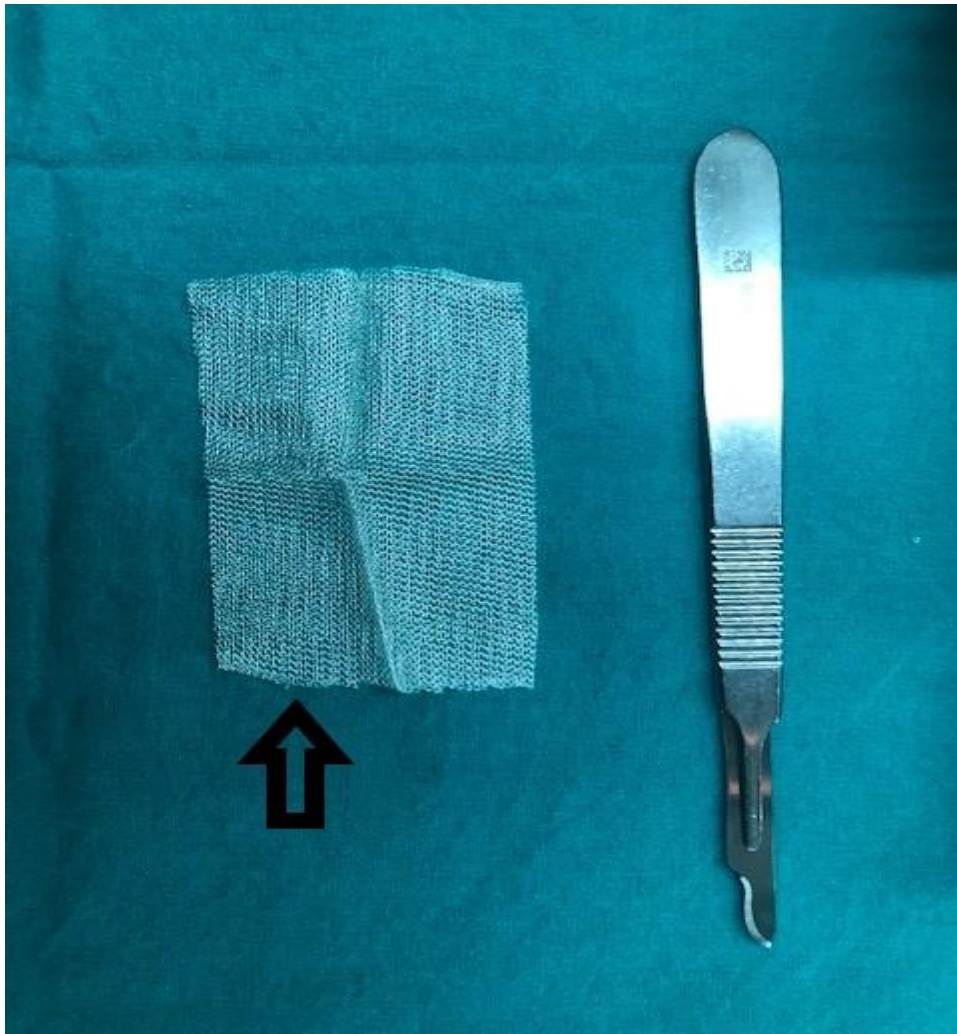
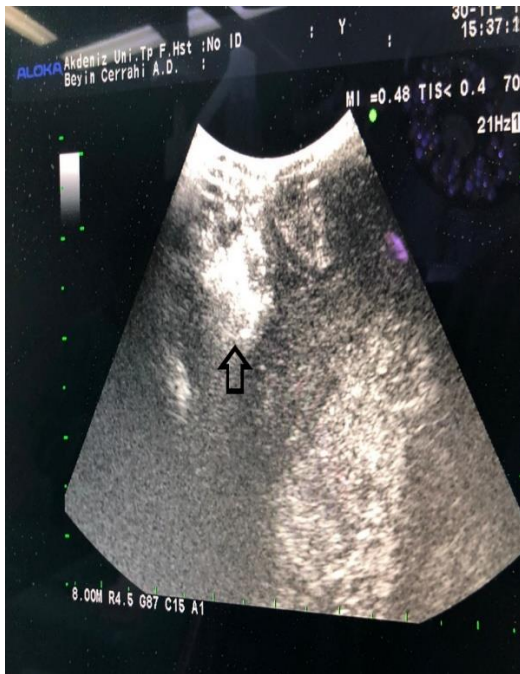
The absorbable membrane with the active ingredient oxidized regenerated cellulose (ORC) shines under USG imaging with a luminosity much brighter than the brain parenchyma and masses, close to bone and calcification. In order to reach the mass whose entrance image was taken before the operation, the orientation was facilitated with the ORC gloss placed in or on the parenchyma. ORC placed in the evacuated mass area under the guidance of USG, which shows the real-time mass size that other navigation systems do not give during mass removal, provided a definite superiority and information in determining both the amount of the remaining mass and the margin of separation from the brain parenchyma (Figure 1,2,3).

Discussion and Conclusion:

In brain surgeries performed in the neurosurgery department, the increasing frequency of USG, a radiological imaging tool, is valuable because the device is affordable, does not require software or updates, is portable, and shows the instantaneous changes of the lesion in real time. In addition, we used the hemorrhagic and protective membrane called ORC, which is frequently used during surgery, as a navigational material, as it gives a hyperdense appearance in the USG image, in order to determine the location, determine the orientation and instantly see the depth in cases where the lesion integrity is impaired, and its brightness and the amount of the remaining mass are also used. We think that ORC can be used as a guide not only in the brain, but also in all locating interventions performed under USG guidance, it will reduce radiation intake and reduce costs.

Keywords: Ultrasonography, Neurosurgery, Navigation Method, Oxidized Regenerated Cellulose

MÖVZU: YENİ REALLIQLAR VƏ TÜRK DÖVLƏTLƏRİ TƏŞKİLATI: GÜZƏŞTLİ TİCARƏT ZONASINDAN TAM İQTİSADİ İNTEQRASIYAYA

XÜLASƏ

Müasir dünya iki sivilizasiyanın sınağındadır: dörd əsrdən artıq mövcud olan, bazar təsərrüfatçılıq sisteminin əsasını təşkil edən sənaye sivilizasiyası elmi ictimaiyyətdə hələlik adı olmayan "gələcəyin iqtisadiyyatı" ilə tədricən əvəzlənir. Qədəm qoyduğumuz dördüncü sənaye inqilabi dəyişikliklərin xüsusiyyəti o qədər fundamentaldir ki, bəşəriyyət həm böyük imkanlar, həm də görünməmiş potensial təhlükələrlə üz-üzə qalıb. Son zamanlarda baş verən coğrafi və siyasi olaylar bizə onu göstərdi ki, türkdilli dövlətlər, ticari, sosial və elmi-texniki inteqrasiya prosesindən keçərək yeni dünyada əhəmiyyətli bir rola sahib ola bilərlər. Cənubi Qafqazda status-kvonun dəyişdiyi, daha dəqiqi, Azərbaycanın öz torpaqlarını geri qaytardığı bir şəraitdə türk ölkələrinin nəqliyyat inteqrasiyası yeni perspektivlər qazanır.

Türk Dövlətləri Güzəştli Ticarət Zonasından başlayaraq, üzv ölkələr arasında iqtisadi inteqrasiyanın addım-addım Azad Ticarət Zonası, Gömrük İttifaqı mərhələlərini keçərək, tam iqtisadi inteqrasiyaya nail olmalıdırlar. Məqsəd iqtisadi işbirliyi, insan potensialının inkişafı, birlikdən yaranan sinerji effektindən istifadə, global çağırılara operativ və adekvat reaksiya verməkdir.

SUMMARY

The modern world is testing two civilizations: the industrial civilization, which has existed for more than four centuries and forms the basis of the market economy system, is gradually replaced by the "economy of the future", which has not yet been named in the scientific community. The nature of the revolutionary changes of the fourth industry, which we have entered, is so fundamental that humanity is faced with both great opportunities and unprecedented potential threats. The recent geographical and political events have shown us that Turkic-speaking states can play a significant role in the new world through the process of trade, social and scientific-technical integration. As the status quo changes in the South Caucasus, to be more precise, as Azerbaijan returns its lands, transport integration of Turkic countries gains new prospects.

Starting from the preferential trade zone, Turkic states have to pass the Free Trade Zone and Customs Union stages of economic integration between the member states and achieve full economic integration. The goal is economic cooperation, development of human potential, use of synergetic effect arising from Unity, prompt and adequate response to global challenges.

AÇAR SÖZLƏR

4-cü Sənaye İnqilabı - Industry 4.0, Dünya, Cənubi Qafqaz, Türk Dövlətləri Təşkilatı.

KEYWORDS

4th Industrial Revolution - Industry 4.0, World, South Caucasus, Organization of Turkic States.

DÜNYA

Əgər bizim zaman maşınımız olsaydı və orta əsrlərə getsəydik, yaşamaq üçün Avropanı seçməzdik. Çünki, elmin, incəsənətin, məhsuldar qüvvələrin inkişafında, o, müsəlman şərqindən və Çindən çox geri qalırdı. O zaman beynəlxalq ticarət də əsasən, Şərqi Asiya və Aralıq dənizi ölkələri arasında baş verirdi. Böyük İpək yolu qədim zamanlarda və Orta əsrlərdə Şərqi Asiyanı Aralıq dənizi ilə birləşdirirdi. 1877-ci ildə alman coğrafiyaşünası Ferdinand fon Rikstofen bu ticarət marşrutuna Böyük İpək Yolu adı verdi. Bu yolu ümumiyyətlə türk yolu adlandırmaq olar. VI əsrin ikinci yarısında Altay xalqlarının Türkdilli tayfaları tarixdə ilk dəfə olaraq Avrasiya çöllərinin demək olar ki, bütün arealını Türk kaqanatında birləşdirirlər. Türklər, Çindən Aralıq dənizinə birbaşa fasiləsiz ticarət qurmaq üçün Bizansla tərəfdaşlıq edirdilər. Böyük İpək Yolu ilə ipək, məxmər, müxtəlif parçalar, şüşə məmulatlar, bəzəklər, dəri məmulatı Çindən Bizansa və geriyə axaraq, Təbrizdə, Buxarada, Səmərqənddə, Daşkənddə, Mervdə, Kaşqarda və Turfanda ticarətin və sənətkarlığın inkişafına güclü təsir göstərmişdir. Minlərlə kilometrlik karvan yolları boyunca şəhərlər, saraylar, məbədlər tikilmiş, musiqi, rəssamlıq və memarlıqda yeni istiqamətlər yaranmışdır. Marko Polo, Karpini, Rubruka kimi səyyahlar bu yolla Avropadan Şərqi Türküstana və geriyə maneəsiz yol keçmişlər. XV əsrə doğru ipək yolu tənəzzülə uğramış, əvəzində perspektivdə böyük coğrafi kəşflərə gətirib çıxaran dəniz ticarəti inkişaf etmişdir.

1492-ci ildə Xristofor Kolumb İspaniyadan Hindistana getmək üçün Atlantik okeanı vasitəsilə Qərbbə doğru hərəkət etdi, nəticədə Amerika kəşf edildi. **1498-ci ildə Vasko da Qamanın** rəhbərliyi altında Portuqaliya ekspedisiyası Afrikanı dolanaraq, Hindistana çata bildi. **1522-ci ildə** ispan xidmətində olan portuqaliyalı **Fernan Magellanın** ekspedisiyası ilk dəfə dünya ətrafında səyahət həyata keçirdi. İspanların və portuqallların ardınca fransızlar və ingilislər və bir qədər sonra hollandlar yeni torpaqlar axtarışına qoşuldular. Paralel olaraq, ruslar 1580-1640-cı illərdə demək olar ki, bütün Sibiri fəth etdilər.

15-ci və 16-cı əsrlərdə Qərbbə dövlətləri intibah dövrünü yaşadıkları zaman, Türk dünyasında sonradan kiçilmə ilə nəticələnəcək qarşıdurmalar və durğunluq dövrü yaşanmışdır. **1402-ci ildə** Teymurilər və Osmanlı arasında Ankara müharibəsi olmuş, nəticədə, İpək Yolu əvvəlki təhlükəsizliyini və cazibə gücünü itirmişdir. **1514-cü ildə** Səfəvilər və Osmanlılar arasında Çaldıran savaşı olmuş və türklərin qərbbə doğru hərəkəti ləngimişdir. 1552-ci ildə Qızıl Orda türk dövlətinin paytaxtı Kazan Moskva knyazlığı tərəfindən yandırılaraq, işğal olunmuş, şimalda türklərə rəqib olacaq ruslar imperiya olmaq yolunda böyük addım atmışlar. Kazanın işğalı **Qanuni Sultan Süleymanın** taxtda olduğu (**1520 – 1566**), Osmanlının möhtəşəm yüzilliyi dövrünə təsadüf edir. Məhz 16-cı əsrdən başlayaraq, qüdrətli Osmanlı, Səfəvi və Qızıl Orda dövlətlərinin siyasi, iqtisadi və mədəni tənəzzülü başlayır, Avropa ölkələri tarixin forvaterinə çıxırlar. Böyük coğrafi kəşflər Orta əsrlərdən Yeni tarix dövrünə, Avropa milli dövlətlərinin intibahına keçid üçün şərait yaratdı. Məhz 16-cı əsrdə Avropa ölkələri kapitalın ilkin yığılmasını təmin edərək, sonrakı 400 il üçün dünyada iqtisadi lokomotiv mövqeyinə sahib oldular.

İyirminci əsrin sonlarında müşahidə etdiyimiz yeni iqtisadi reallığı tamamilə əsaslı şəkildə yeni dəyişikliklər dövrü adlandırmaq olar. Bu onunla izah olunur ki, müasir dünya iki sivilizasiyanın sınağındadır: dörd əsrdən artıq mövcud olan, bazar təsərrüfatçılıq sisteminin əsasını təşkil edən sənaye sivilizasiyası elmi ictimaiyyətdə hələlik adı olmayan "gələcəyin iqtisadiyyatı" ilə tədricən əvəzlənir. Bu iki sivilizasiya arasında mürəkkəb və kifayət qədər uzun təkamül dövrü yaranır. Tədqiq olunan dəyişikliklər dövrünə bir sıra yeni keyfiyyət dəyişikliklərini aid etmək olar:

- dünyada mövcud olan bütün iqtisadi sistemlərin hərtərəfli transformasiyası, əksər inkişaf etmiş və inkişaf etməkdə olan ölkələrdə Stiqlitsin "Başqa iqtisadiyyat" adlandırdığı yeni iqtisadi modelin formalaşması;
- qloballaşan dünyada informasiya və yeni texnoloji partlayış əsasında mövcud olan bütün iqtisadi əlaqələr sistemlərinin əsaslı dəyişməsi;
- görünməmiş iqtisadi, ekoloji, əxlaqi, mənəvi böhran.

İqtisadi ədəbiyyatda bu sivilizasiya böhranından çıxmaq üçün iki ssenari mövcuddur: optimist və pessimist. Birinci variantda, böhrandan çıxmanın nəticəsi neoiqtisadiyyat, innovasiyalı, postindustrial iqtisadi sistem olacaq. İkinci ssenarinin nəticəsində sivil dünya ibtidai icma cəmiyyəti səviyyəsinə yuvarlanacaq.

Hazırda biz dördüncü sənaye inqilabı dövrünə qədəm qoymuşuq. Əgər birinci sənaye inqilabı buxar maşınının kəşfi ilə istehsalın mexanikləşməsi, ikinci sənaye inqilabı elektrik enerjisinin kütləvi istehsalı ilə sənayeləşmə, üçüncü sənaye inqilabı istehsalın avtomatlaşdırılması üçün elektronika, kompüterləşmə və informasiya texnologiyalarından kütləvi istifadəni nəzərdə tuturdusa, dördüncü sənaye inqilabı (**Industry 4.0**) sünni intellekt və aşıyaların interneti (IoT – Internet of Things) ilə səciyyələnir.

Qədəm qoyduğumuz dördüncü sənaye inqilabi dəyişikliklərin xüsusiyyəti o qədər fundamentaldir ki, dünya tarixi həm böyük imkanlar, həm də potensial təhlükələrlə üz-üzə qalıb. Biz insan iştirakı olmadan idarə edilən dəzgahlar, nəqliyyat vasitələri, təchizat və satışların təşkili, menecmentdə sünni intellekt dövrünə qədəm qoymuşuq. Artıq nanomateriallardan geniş istifadə olunur, orqanizmlərin genlərinin dəyişdirilməsi adi hal alıb. Dördüncü sənaye inqilabı miqyası, həcmi və mürəkkəbliyi baxımından, bəşəriyyətin bütün əvvəlki təcrübələrinin heç birinə bənzəmir.

Dördüncü sənaye inqilabı bəşəriyyətə həmçinin daha uzun, daha sağlam və daha fəal həyat yaşamaq imkanı verir. Biz inkişaf etmiş ölkələrdə doğulmuş uşaqların dördüncü sənaye dövrününə tutulan ömür uzunluğunun yüz il olacağı bir dünyada yaşayırıq. Üzləşdiyimiz dövr bizdən artan rəqabətə tab gətirmək üçün yeni strategiyalar düşünməyi tələb edir.

Müasir dünyanı qiymətləndirən amerikalı siyasi xadim **Zbignev Bjezinski** qeyd edir ki, "tarixdə ilk dəfə olaraq adi beynəlxalq münaqişələr ümumən bəşəriyyətin yaşaması problemi qarşısında ikinci plana çəkildi və aparıcı dövlətlər yeni artan təhdidlərin: ekoloji, iqlim, sosioloji, ərzaq, demoqrafik, ideoloji və s. problemlərin birgə

həlli yollarını tapmaq üçün birləşiblər". O, ABŞ, Avropa İttifaqı, Çin, Hindistan, Rusiya və Yaponiyayı aparıcı dövlətlərə aid edir. Lakin dünyanın aparıcı ölkələrinin mənzərəsi sürətlə dəyişir. Məsələn, tanınmış politoloq **Gorc Fridman 2009-cu ildə** işıq üzü görmüş "Növbəti 100 il: XXI əsr hadisələrinin proqnozu" (The Next 100 Years: A Forecast for the 21st Century) kitabında 21-ci əsrin 30-cu illərində Türkiyə, Yaponiya və Polşanın dünyada vacib söz sahiblərinə çevriləcəklərini proqnozlaşdırır.

CƏNUBİ QAFQAZ

Cənubi Qafqaz Avropa ilə Asiyayı, Qərbi və Şərqi birləşdirən strateji əhəmiyyətli qovşaq regionudur. O, qədim zamanlardan xalqlar, ölkələr və sivilizasiyalar arasında əlaqələndirici vəs ilə kimi xidmət etmiş, Böyük İpək yolu buradan keçmişdir. Cənubi Qafqazın strateji əhəmiyyəti indiyə qədər qorunub saxlanmış və bizim dövrümüzdə dəfələrlə güclənmişdir. Müasir sivilizasiyanın siyasi çəkişmələrdən və konyukturadan asılı olmayan şaxələnmiş, etibarlı kommunikasiyalara kəskin ehtiyacı var. Artıq on illərdir ki, bu imkanı yaxın və uzaq qonşulara Şimal-Cənub, Qərb-Şərq dəhlizlərinin keçdiyi Azərbaycan verir. Lakin Cənubi Qafqazın nəqliyyat-logistika potensialı daha genişdir və ondan istifadə Avrasiyanın iqtisadi xəritəsini köklü şəkildə dəyişə bilər.

Bu potensial Azərbaycan ərazilərinin 30 ilə yaxın davam edən erməni işğalı ilə əlaqədar reallaşmamış qaldı. Birinci Qarabağ müharibəsi (1992-1994-cü illər) nəticəsində Azərbaycanın Qarabağ bölgəsi və onun ətrafında 7 rayon Ermənistan silahlı qüvvələri tərəfindən işğal edilmişdir. Erməni təcavüzü və bunun nəticəsi olaraq, regionun əsas kommunikasiyalarının bloklanması Cənubi Qafqazın nəqliyyat-logistika potensialının tam iflic vəziyyətinə düşməsinə gətirib çıxardı. Lakin 2020-ci ilin payızında baş verən 44 günlük ikinci Qarabağ müharibəsi və Azərbaycan torpaqlarının işğaldan azad olunması Cənubi Qafqazın nəqliyyat sisteminin mənzərəsində köklü dəyişikliklər üçün əlverişli şərait yaratdı.

10 noyabr 2020-ci il tarixində Rusiya, Azərbaycan və Ermənistan liderləri arasında imzalanmış üçtərəfli bəyanatda çox vacib bənd var və regionda nəqliyyat kommunikasiyalarının gələcək taleyi onun yerinə yetirilməsindən əhəmiyyətli dərəcədə asılıdır. Üçtərəfli bəyanatın 9-cu bəndinə əsasən, tərəflər regionda bütün iqtisadi və nəqliyyat kommunikasiyaları açmaq barədə razılığa gəliblər. Ermənistan hər iki istiqamətdə vətəndaşların, nəqliyyat vasitələrinin və yüklərin maneəsiz hərəkətinin təşkili məqsədi ilə Azərbaycan Respublikasının qərb rayonları ilə Naxçıvan Muxtar Respublikası arasında nəqliyyat əlaqəsinin təhlükəsizliyinə zəmanət verir.

Üçtərəfli bəyanatın əsas benefisiarları Azərbaycan, Türkiyə, Rusiya və Ermənistandır. Bu layihənin əsas elementi regionun bütün nəqliyyat şəbəkəsini dəyişməyə qadir olan Zəngəzur dəhlizidir. Onun yaradılması kommunikasiyaların post-münaqişə bərpası məntiqinə tamamilə uyğundur.

Xatırladaq ki, sovet dövründə Azərbaycanın əsas ərazisindən onun anklav ərazisi Naxçıvana Ermənistan vasitəsilə dəmir yolu fəaliyyət göstərirdi. Bu yol İranla sərhəd boyunca Azərbaycan və Ermənistan ərazisindən

keçirdi. Azərbaycanın İranla həmsərhəd rayonları işğal olunandan sonra dəmir yolu xətti Ermənistan tərəfindən tamamilə sökülüb. İndi söhbət hansısa yenilikdən yox, on illərlə mövcud olmuş marşrutun bərpasından gedir.

Türk dünyasını quru dəhlizi ilə birləşdirəcək 165 kilometrlik Zəngəzur xətti rəsmən gələn ilin may ayında istifadəyə veriləcək. Yolun 37 kilometrlik hissəsi Ermənistan ərazisindən keçəcək. “**Turan Yolu**” adını almış bu avtomobil yolu Türkiyəni Naxçıvan və Azərbaycanın əsas ərazisindən keçməklə, Xəzər Dənizi üzərindən Mərkəzi Asiya türk respublikaları ilə birləşdirəcək. Yaxın gələcəkdə eyni marşrutla dəmir yolunun da fəaliyyəti təmin olunacaq.

Regionda kommunikasiyaların açılması və Zəngəzur dəhlizinin fəaliyyətə başlaması Çindən Avropaya qədər bir çox ölkənin beynəlxalq əlaqələrinin inkişafına müsbət təsir göstərəcək. Cənubi Qafqazda status-kvonun dəyişdiyi, daha dəqiqi, Azərbaycanın öz torpaqlarını geri qaytardığı bir şəraitdə türk ölkələrinin nəqliyyat inteqrasiyası yeni perspektivlər qazanır. Söhbət Turan dəhlizinin işə salınması imkanlarından gedir.

Yalnız rəqabətqabiliyyətli tranzit dəhlizlərinin birgə işə salınması ilə çıxış edə biləcək güclü iqtisadi tərəfdaşlıq təməlinin yaradılması halında Türk inteqrasiyasının davamlı xarakterindən danışmaq mümkün olacaq.

Enerji ehtiyatları ilə zəngin türk dövlətlərinin yeni layihələrlə əməkdaşlıqlarını daha da inkişaf etdirməsi və Xəzərdən dünyaya **enerji dəhlizi - Türk Enerji Dəhlizi** açmaları vacib şərtidir. Türk dövlətlərinin əsas karbohidrogen zənginlikləri Xəzər hövzəsindədir. Son illərdə Rusiya və İranın səyləri ilə Xəzər vasitəsilə türk respublikalarının tranzit layihələrində iştirak etməməsi üçün bir çox əngəllər yaradılıb. Lakin hazırda bu əngəllərin və problemlərin aradan qaldırılması üçün əlverişli şərait yaranıb.

Hazırda Türkmənistan və Qazaxıstan rus boru xətlərindən və tranzit yollarından istifadə edir. Türkmənistan və Qazaxıstan XXI əsrdə siyasi-iqtisadi inkişafa nail olmaq istəyirlərsə, Rusiya və Çindən asılılıqlarını azaltmalı və Bakı yoluyla Qərbə çıxış əldə etməlidirlər.

Bir tərəfdən Türk İpək Yolu digər tərəfdən Türk Enerji Dəhlizi türk dünyasının birliyini və təlükəsizliyini gücləndirəcək, Azərbaycanı önəmli regional oyunçuya çevirəcək.

TÜRK DÖVLƏTLƏRİ TƏŞKİLATI

2020-ci ilin noyabr ayının 12-də İstanbulda Türk Şurasının VIII zirvə görüşü keçirildi. Sammitdə Türkiyə, Azərbaycan, Qazaxıstan, Qırğızıstan və Özbəkistan Türk Şurasının üzvü, Macarıstan və Türkmənistan isə müşahidəçi ölkələr qismində iştirak edirdi. Sammitdə Türk Şurasının adı dəyişdirilərək Türk Dövlətləri Təşkilatı adlandırıldı, "Türk dünyasının 2040 vizyonu" strateji sənədi qəbul edildi və qarşılıqlı əlaqələrin

dərirləşməsi məqsədi ilə önəmli qərarlar qəbul olundu. Bu yeni əməkdaşlıq formatı üzv ölkələr üçün əlamətdar olan hadisələrlə müşayiət olunur:

- Üzv ölkələr arasında əmtəə dövriyyəsinin kəskin artımı baş verir;
- Türk ölkələrinin iqtisadiyyatına investisiya qoyuluşunda Ankaranın rolu artır;
- Texnologiyaların və biliklərin üzv ölkələrə transferində Türkiyənin payı artır;

Türk Dövlətləri Təşkilatının məqsədi sadə və aydındır. Bu, türk köklərinə əsaslanan tarixi birliyə, mentalığa malik dövlətlərin inteqrasiya trendlərinin möhkəmləndirilməsidir. İnteqrasiya layihələri siyasi-diplomatik, iqtisadi və mədəni-humanitar komponentlərə yönəlib.

Türk Dövlətləri Təşkilatına daxil olan dövlətlər indi öz qarşısına yeni iddialı inkişaf məqsədləri qoyurlar. Birgə səylərlə TDT çərçivəsində türk dünyası ölkələrinin ümumi rifahı naminə gözlənilən sinergetik effekt əldə oluna bilər.

"Türk dünyasının 2040 vizyonu" strateji sənədinin qəbul edilməsi Təşkilatı çoxtərəfli əməkdaşlığın yeni inkişaf etmiş səviyyəsinə çıxaracaq. Bu məqsədlə türk dövlətləri təşkilatı üzv dövlətlər arasında malların, dekalların, xidmətlərin, texnologiyaların və insanların sərbəst hərəkətinin təmin edilməsi, davamlılığı artırmaq üçün iqtisadi fəaliyyətin diversifikasiyası, bilik iqtisadiyyatının yaradılması, Şərqi-Qərbi Xəzər Beynəlxalq dəhlizinin fəaliyyətinin gücləndirilməsi, üzv dövlətlərin sərhədlərini keçmək üçün gömrük və tranzit prosedurlarının sadələşdirilməsi və harmonizasiyası, Elektron Hökumət və elektron xidmətlər sahəsində ticarət, nəqliyyat, səhiyyə və təhsil prioritetləri ilə birgə proqramların və layihələrin işlənilib hazırlanması, İKT xidmətləri və infrastrukturun inkişafı sahəsində tərəfdaşlıq münasibətlərinin genişləndirilməsi, üzv dövlətlərin İKT potensialının inkişafı, kibertəhlükəsizlik sahəsində əməkdaşlığın inkişaf etdirilməsi, bilik və təcrübə mübadiləsinin aparılması, eləcə də üzv dövlətlər arasında birgə proqramlar və layihələr vasitəsilə əməkdaşlığın nəticəsinə istiqamətlənmiş əməkdaşlığın qurulması və digər proqramların qəbul olunması barədə razılıq əldə edilə bilər. Üzv dövlətlərin təhlükəsiz, dayanıqlı, rəqabətqabiliyyətli və əlverişli enerji ilə təmin olunması sahəsində siyasətin əlaqələndirilməsi, enerji ticarətinə yardım, investisiyalar, enerji resurslarının istehsalında iştirak, texnoloji əməkdaşlıq vasitəsilə üzv dövlətlər arasında enerji sahəsində strateji tərəfdaşlığın qurulması, Avropa və global enerji təhlükəsizliyinə yardım, üzv dövlətlərin tələbatlarının ödənilməsi və onlara alternativ marşrutların verilməsi məqsədilə regionda Bakı - Tbilisi-Ceyhan, Bakı-Tbilisi-Ərzurum, Cənub Qaz Dəhlizi və onun TANAP və TAP komponentləri kimi strateji enerji infrastrukturunu layihələrin işlənilib hazırlanması qərara alınmışdır.

Türk dünyasının aparıcı turizm şəhərləri arasında əməkdaşlığın genişləndirilməsi və təcrübə mübadiləsinin təmin edilməsi üçün alyansın yaradılması qəbul olunmuş proqramda öz əksini tapmışdır.

Ölkələr arası iqtisadi əməkdaşlığın ən uyğun səviyyəyə çıxarılması iqtisadi inteqrasiyadır. İqtisadi inteqrasiya proses kimi müxtəlif milli təsərrüfatlara mənsub olan iqtisadi vahidlər arasında bütün əngələrin ləğv edilməsi, vəziyyət kimi həmin maneələrin yoxluğunu ifadə edir. Başqa sözlə, iqtisadi inteqrasiya qismən və ya tam olaraq tarif və qeyri-tarif məhdudiyətlərin aradan qaldırılmasına yönəlmiş müxtəlif dövlətlər arasında iqtisadi siyasətin birləşdirilməsidir. Bu üzv ölkələrdə istehsalın məhsuldarlığını artırmaq məqsədilə həm istehsalçılara, həm də alıcılara aşağı qiymətlər təqdim edir. Hazırda dünyada çox sayda beynəlxalq iqtisadi təşkilat effektiv fəaliyyət göstərir. Məsələn, Qara Dəniz İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatı NAFTA, Avropa İttifaqı, Avrasiya İqtisadi İttifaqı və sair. İnteqrasiyanın səviyyəsinə görə bu təşkilatlar bir-birindən fərqlənirlər. Ümumiyyətlə, mütəxəssislər tərəfindən iqtisadi inteqrasiyanın 7 səviyyəsi qəbul olunur:

- 1. Güzəştli Ticarət Zonası** - üzv ölkələr arasında müəyyən məhsullara azad ticarəti təmin edən ticari blokdur.
- 2. Azad Ticarət Zonası** - üzv ölkələrin başqa ölkələrə ümumi tarif tətbiq etdiyi sistemidir.
- 3. Gömrük İttifaqı** - üzv ölkələr arasında tarifləri, idxal kvotalarını, mal və xidmətlərin idxalına tətbiq edilən texniki məhdudiyətləri ləğv edən, ümumi xarici ticarət siyasəti yeridən anlaşmadır.
- 4. Ümumi bazar** - mal və xidmətlərin sərbəst hərəkəti ilə bərabər, kapital və istehsalda göstərilən xidmətlərin sərbəst hərəkətini təmin edən iqtisadi inteqrasiyadır.
- 5. İqtisadi İttifaq** - ümumi bazar və gömrük ittifaqı rejimlərini eyni zamanda tətbiq edən sistemdir.
- 6. İqtisadi və Valyuta Birliyi** – Tədavüldə vahid valyutası mövcud olan iqtisadi ittifaqdır.
- 7. Tam iqtisadi inteqrasiya** - vahid iqtisadi məkan formasıdır.

Türk Dövlətləri Güzəştli Ticarət Zonasından başlayaraq, üzv ölkələr arasında iqtisadi inteqrasiyanın addım-addım Azad Ticarət Zonası, Gömrük İttifaqı mərhələlərini keçərək, tam iqtisadi inteqrasiyaya nail olmalıdırlar. Məqsəd iqtisadi işbirliyi, insan potensialının inkişafı, birlikdən yaranan sineji effektindən istifadə, global çağırılara operativ və adekvat reaksiya verməkdir. 4-cü sənaye inqilabını innovativ biliklərə sahib qabaqcıl elm adamları həyata keçirirlər. Ona görə də, belə alimlərə yeni tələb yaranır. Yeni texnologiyaları yaradanlar, onların istifadəçilərindən, istifadəçilər isə, istifadə etməyənlərdən həmişə bir addım irəlidə olurlar. Ona görə də, bu texnologiyaları yaratmaq lazımdır. Məsələn, Moskva Dövlət Universitetinin professoru, mikrobiologiya sahəsində dünyada ən çox istinad olunan alimlərdən biri, əslən azərbaycanlı **Süleyman Allahverdiyev** nanobiotexnologiya sahəsində yeni istiqamət olan - alternativ enerji mənbəyi kimi molekulyar hidrogenin sünni fotosintez üsulu ilə alınması üzərində uğurlu tədqiqatlar aparır. Bu tədqiqatların hədəfi, ekoloji təmiz və karbohidrat yanacaq müqayisədə daha ucuz hidrogen yanacağı əldə etməkdir. Belə alimləri Türkiyəyə və ya Azərbaycana, ən azı qonaq müəllim kimi, dəvət etmək, onların təcrübəsindən yararlanmaq lazımdır. Ümidvaram ki, Türk Dövlətləri Təşkilatı elmin inkişafına öz layiqli töhfəsini verəcək.

ƏDƏBİYYAT

1. Abalkin L. I. müasir iqtisadiyyatın problemləri. M: m-t, 2011, 110 S.
2. Bjezinski ZB. Strateji baxış. Amerika və qlobal böhran. M.: Астрель, 2012. S. 5,286 S.
3. George Friedman. The Next 100 Years: A Forecast for the 21th Century
https://www.goodreads.com/book/show/529579.The_Next_100_Years
4. Capitsa S. P., Kürdümov S. P., Malinetsky G. q. sinergetik və gələcək proqnozlar. Ed. 3 – e-m: URSS, 2003 yeyin. – 288 ilə
5. Stiqlitz C. Qloballaşma: narahat tendensiyalar. M.: Fikir, 2003,300 s.

REMOVAL OF AN ORGANIC POLLUTANT IN AQUEOUS PHASE BY THE ELECTROFENTON PROCESS

Boulahbal INES

University Badji Mokhtar Annaba BP 12, 2300 Annaba, Algeria.

Faculty of Science and Technology

Department of process engineering

Specialty environmental engineering

Laboratory of Environmental Engineering

Abstract

Many industries (textile, paper, plastic, food,...) are large consumers of water and use organic dyes (soluble or pigmentary) to color their products. These synthetic dyes are both toxic and responsible for the coloring of water. The simplest and oldest processes for removing pollutants that are refractory to biological treatment are physical methods of transferring such material. These methods simply displace the pollution in large quantities of sludge, and on the other hand, they are not sufficiently active to eliminate the color. As a result, chemical techniques based on the oxidation of dyes by chemical agents that are generally free radical producing systems, particularly the hydroxyl radical, are gradually replacing traditional physical approaches.

Advanced oxidation processes are the name for these innovative chemical processes (AOP). The in situ production of highly oxidizing radical species with a high oxidizing power underpins all AOPs. Because of their high standard redox potential of 2.8 V, the hydroxyl radicals $\cdot\text{OH}$ are the species responsible for the mineralization of organic contaminants. These hydroxyl radicals, unlike the mild oxidant oxygen molecule, are exceedingly aggressive and non-selective.

As a result, they can respond to any contaminant.

One of the most modern oxidation processes is the electrofenton procedure. The purpose of this research is to investigate the effects of various factors on the degradation of the chosen dye, such as pH, temperature, varied electrolyte, catalyst, and dye concentrations, the influence of electric current and natural matrices, and degradation kinetics. Electrochemical treatment of RhB-contaminated water has resulted in a significant and substantial 99%. This method has been successfully used to decolorize a variety of organic pigments.

Key words: Degradation; Electrofenton; AOP; Operating factors

PROPRIETES PHYSICO – MECANIKES DE CIMENTS ET MORTIERS ELABORES A BASE DE POUDRE DE VERRE

Belouadah MESSAOUDA

Geomaterials Development Laboratory, Civil Engineering Department, Faculty of Technology, M'vila University, M'vila, Algeria

Rahmouni Zine-El-ABIDINE

Geomaterials Development Laboratory, Civil Engineering Department, Faculty of Technology, M'vila University, M'vila, Algeria

Tebbal NADIA

Institute of Technical Urban Management, M'vila University, M'vila (28000), Algeria

Abstract

Million tons of waste glass is being generated annually all over the world. Once the glass becomes a waste it is disposed as landfills, which is unsustainable as this does not decompose in the environment. The aim of this study was to investigate the effect of using glass powder (GP) on the properties of cement and mortar. four mixes of mortar were prepared by using glass powder at different ratios of 0%, 5%, 10% , 15% and 20% as a replacement material for cement. The following physical and mechanical properties of the cement and mortar mixes were measured: porosity, compressive strength, flexural strength, and shrinkage . The test results revealed that waste glass powder can be used in amounts in cement-based mortars to reduce the amount of cement and to utilize waste glass. A higher performance, modified cement based mortar can be produced for civil engineering applications by replacing 10% with waste glass powder. illustrate The compressive strength test results indicated that recycled glass mortar gave better strength compared to control samples. A 15% replacement of cement with waste glass was found convincing considering cost and the environment. Scanning electron microscopy (SEM) images show that WP is a good filler material because it reduces the porosity of mortar.

Keywords: Cement, Mechanical properties, Physical properties; Glass powder.

COMBINED EFFECT OF MARBLE POWDER AND SILICA FUME ON THE BEHAVIOR OF HPC

Nadia TEBBAL

Institute of Technical Urban Management, Geomaterials Development Laboratory, M'vila University, M'vila 28000, Algeria

Zine El Abidine RAHMOUNI

Geo-Materials Development Laboratory, Civil Engineering Department, Faculty of Technology, M'vila University, M'vila (28000), Algeria.

Mekki MAZA

Geo-Materials Development Laboratory, Civil Engineering Department, Faculty of Technology, M'vila University, M'vila (28000), Algeria.

Messaouda BELOUADAH

Geo-Materials Development Laboratory, Civil Engineering Department, Faculty of Technology, M'vila University, M'vila (28000), Algeria.

Abstract

This research is devoted to the study of the nature effect of aggregates on the durability of high performance concrete. The concretes are made from a mixture comprising variable contents of silica fume, marble powder and superplasticizer. Cement additions are added in substitutions of the cement with ratios: water to binder is almost constant (0.30) and keeping a constant slump (7cm).

The results show that the silica fume combined with the marble used exhibits very correct reaction kinetics and a pozzolanic effect which is greater than the pozzolan itself. The durability tests of these materials in sea water show modifications of the surface by passing lime in solution or by crystallization of calcite or gypsum. On the other hand, marble filler plays an important role in compactness, but its dosage should be limited to between 5 and 10%.

Keywords: High performance concrete, Silica fume, Marble powder, Mechanical behavior.

THE $S - T$ CAPITULATION AND THE $S - T$ POLYA EXTENSION

Jakhrouti Mohamed

Mohammed first University . Faculty of sciences Oujda Morroco

joint work with : **Abdelkader Zekhnini**

Abstract

Let K be a number field, T and S two finite sets of places of K such that the elements of T are non-archimedean and S being equal to the union of a finite set S_0 of places of K together with S_∞ of infinite real places of K . In this work, we generalize the usual definition polya theory .Note that if we take $T = \emptyset$ and $Pl_{K,\infty}^r$, then $Po^{S,T}(K) = Po(K)$ is the usual polya group introduced by Chabert [6] . Furthermore, we shall give some properties of this new generalized Polya group.

bibliography

- [1] A. Leriche, Groupe, corps et extension de Polya: une question de capitulation, Universit de Picardie Jules Verne (These) 2011; Hal Id:Tel-00612597.
- [2] P.J. Cahen and J. L. Chabert, Integer-valued polynomials, American Mathematical Society, 1997.
- [3] G. Gras, Class Field Theory; From Theory to Practice, Springer-Verlag Berlin Heidelberg 2003.
- [4] C. Maire, T-S capitulation, Publ. Math. Fac. Sci. Besancon, Univ. Franche-Comte, Besancon 1997 ;
- [5] H. Zantema, Integer valued polynomials over a number field, Manusc. Math. 40 (1982), 155-203.
- [6] J.L Chabert, Factorial Groups and Pólya groups in Galoisian Extension of $\mathbb{Q}$, Lecture Notes in Pure and Applied Mathematics, vol 231, pp 77-86, Marcel Dekker, New-York, 2003

POLİÜRETAN KAPLAMALI POLYESTER KUMAŞLI OUTDOOR GİYSİLERİN ÖZELLİKLERİNİN ARAŞTIRILMASI

Ayça KANLIGÖL GÖZÜKARA

Istanbul Technical University, Faculty of Textile Technologies and Design, Department of Textile Engineering

Zeynep ÜNVER

Eskişehir Osmangazi University, Faculty of Engineering and Architecture, Industrial Engineering

Istanbul Commerce University, Industrial Engineering Graduate Student

ORCID: 0000-0001-6529-1425

Boyner Büyük Mağazacılık A.Ş.

Özet

Tekstil ürünlerinin performans ve fonksiyonel özelliklerini arttırmak için tekstil teknolojisinde kaplama ve laminasyon teknikleri önemli rol oynamaktadır. Tekstil yüzeylerinin su geçirmezliğinde, nefes alabilmesinde, yağmur, rüzgar gibi hava şartlarına ve vücudun ısı kaybına karşı koruma sağlamasında bu tekniklerinin kullanımı oldukça fazladır.

Polimerik kaplamalar, kullanıcıyı ürün verimini düşürmeden koruyan, sert hava koşullarına dayanıklı kılan, tekstil ürünleri üretilmesinde kullanılmaktadır. Özel kaplamalarla yapılan giysiler suyun vücuda girmesini ve ıslanmasını engellerken, hava ve nem geçişine izin verir. Giysiden su buharının geçişi giysiyi nefes alabilir, dolayısıyla rahat ve sağlıklı hale getirir.

Bu çalışmada, polyester esaslı poliüretan polimer esaslı kaplama maddesi olarak kullanılmış ve %100 polyester esaslı kumaşa konvansiyonel yöntem ile kaplanmıştır. Kaplama işlemi 2 farklı sıcaklıkta yapılan kürlemenin ürün performans özelliklerine etkileri araştırılmıştır. İşlem yapılmayan ve kaplama işlemi yapılmış kumaşın outdoor giysilerde kullanımına uygunluğu için hava geçirgenliği, yırtılma direnci, spreyleme testi ve ticari spreyleme değerlendirmeleri yapılan test ve standartlara uygun değerlendirilmiştir. Kürleme sıcaklığının hava geçirgenliği, nem yönetimi, yırtılma direncini olumlu yönde artırmış olduğu ve kaplama özelliği kazandırılmış kumaşın outdoor giysi üretimi için uygun olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar kelimeler: Outdoor giysi, poliüretan kaplama, polyester kumaş, kürleme sıcaklığı

AN INQUIRY INTO THE CHARACTERISTICS OF POLYUREATHANE-COATED OUTDOOR CLOTHING WITH POLYESTER FABRICS

Abstract

Coating and lamination methods play a significant role in the textile industry so that the performance and functional qualities of textile products may be improved. These methods are widely employed so as to ensure that textile surfaces offer waterproof qualities, breathe air and protect human body against weather conditions (such as winds) and loss of temperature.

Polymeric coatings are used for producing textile products which protect a user without any reduction in efficiency and are resistant against harsh weather conditions. The clothes made of special coating materials prevent water permeability and, therefore, protect against soaking while also allowing the circulation of air and humidity. Circulation of water vapour through clothes makes it breathable and thus ensures comfortable and healthy use.

This study uses polyester-based polyurethane polymer as the primary coating material and employs the conventional method for application to 100% polyester fabric. In this sense, the study investigates the effects of curing under two different temperatures as part of the coating process, on the performance-related qualities of the product. As the non-processes and coated fabrics were found eligible for use in outdoor clothes, the tear strength test, spraying test and commercial spraying assessments were deemed positive. It is concluded that the coated fabric was appropriate for use in clothing as the curing temperature positively improved air permeability, humidity management and tear strength

Key Words: Outdoor clothing, polyurethane coating, polyester fabric, curing temperature

1.GİRİŞ

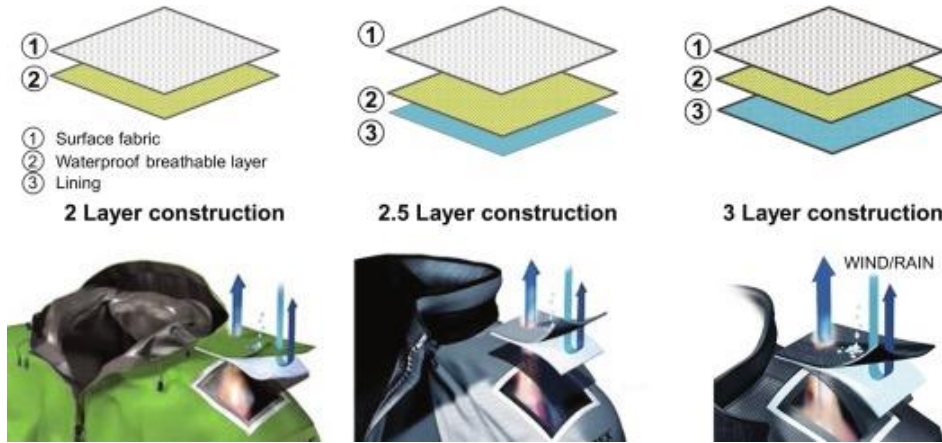
Açık havada; vücudu kar, yağmur ve rüzgar gibi dış etkenlerden korumak ve vücut ısısının düzenlemesi sağlayarak kişisel konforu arttırmak için tasarlanmış kıyafetler "outdoor giyim" olarak tanımlanmaktadır. Günümüzde Out-door giyim; performans ve fonksiyonel özellikleri ile şehir hayatında gündelik kullanımda yaygınlaşmaktadır[1-3].

Outdoor markalarının yanında birçok moda markaları şehir kullanımına uygun ürünler tasarlamaktadırlar. Giysilerde doğal ve yapay liflerin farklılaşmasıyla, özellikle mikro özellikli liflerin tercih edilmesi sürekliliğini korurken, doğru kumaş tipinden üretilmiş ürünlerle "Katman Sistemi" ne göre giyinerek daha konforlu ürünlerin ortaya çıkarılması devam etmektedir [4-6].

Out-door giysilerde birçok özelliğin bir araya getirilmesi ve performans özelliklerinin artırılması amacıyla laminasyon ve kaplama yöntemleri kullanılmaktadır. Out-door giysilerin dış hava koşullarına göre kullanım performansını arttırmak amaçlı; kaplama tekniği ile istenilen efeeke göre kimyasallar toz, pasta veya köpük formunda kumaşa aktararak kumaş üzerinde film tabakası oluşturulmaktadır.

Politetrafloroetilen PTFE polimer , Poliviniliden florür PVDF, vb. polimerik yapılar en fazla 10 mikron inceliğinde laminasyon tekniği ile membran olarak kumaşlar üzerine uygulanarak out-door giysilerde su geçirmez nefes alabilen özelliklerinin geliştirilmesinde tercih edilirler.[7-9].

Out-door giysilerde, kopma, yırtılma uzama gibi fiziksel özellikler zemin kumaşından karşılanırken su geçirmezlik, ısı yalıtım, nefes alabilirlik, estetik görünüm gibi bazı özellikler kumaşların polimer ile kaplanmasıyla sağlanabilmektedir[10-11].

Şekil 1. Out-door giysilerde kaplama özellikleri [12].

Bu çalışmada. %100 polyester esaslı kumaş, out-door giysi üretmek için polyester bazlı polimerik poliüretan maddesi ile kaplanmıştır. Kaplamada 2 farklı kütleme sıcaklığı kullanılmıştır. Kütleme sıcaklığının kaplanmış kumaşlara etkileri fiziksel ve konfor testleri ile incelenmiştir.

2.MATERYAL&METOT

2.1.Kullanılan Malzemeler

Çalışmada atkı; Ne 20/1, çözgü; Ne 18/1'den oluşan 140 gr /m² (-/+ 5 gr) ağırlığında 1/1 bezayağı % 100 polyester kumaş kullanılmıştır. Kaplama polimeri olarak su bazlı polyester esaslı poliüretan kaplama maddesi kullanılmıştır (Tablo 1).

Tablo 1. Kaplama polimerinin özellikleri

Polymer Tipi	Polyester Tipi PU (W)
Görünüm	Beyaz emülsiyon
İyonik yapı	Aniyonik
pH	7-9
Yoğunluk (25 ⁰ C)	1.06 g/cm ³
Viskozite (25 ⁰ C)	40-450

Polyester esaslı poliüretan kaplamada yardımcı malzeme olarak anyonik, bloke edilmiş izosiyanat tipi çapraz bağlama ajanı kullanılmıştır. 25⁰C'de çapraz bağlayıcı 1.1 g/cm³ yoğunluğunda ve pH 7-10 özelliğinde; kıvamlaştırıcı olarak anyonik akrilik polimer dispersiyonu kullanılmıştır. 20⁰C'de kıvam arttırıcının yoğunluğu 1,1 g/cm³ ve pH 6 özelliklerindedir.

2.2.Kaplama Metodu

Su bazlı poliüretanın polyester kumaşa uygulanması için kaplama teknolojisi kullanılmıştır. Kaplama kimyasallarının yoğunlukları Brookfield viskozimetre cihazı ile ölçülmüştür. Kaplama özellikleri Tablo 2'de verilmiştir. Kaplama işlemleri laboratuvar tipi bıçaklı kaplama makinesinde kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Kaplamalı numuneleri 120 ve 140⁰C'de 2 dakika süreyle kürlenmiştir.

Tablo 2. Kaplama İşleminde Kullanılan Maddeler ve İşlemler

Madde	Poilester esaslı Poliüretan Kaplama Maddesi	Kürleme Sıcaklığı	Numune Kodu
Poliüretan (PU)	100	120	P1
Çapraz bağlayıcı	10		
İnceltici	0.7	140	P2
Vizkozite (cps)	30.000		

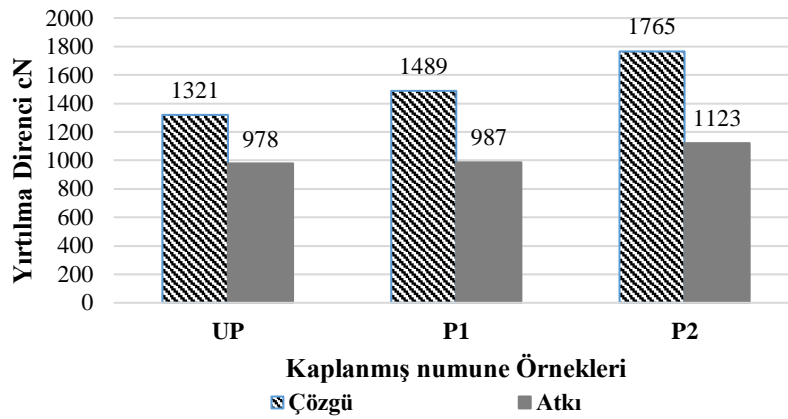
2.3. Kumaşlara Uygulanan Testler

Çalışmada %100 polyester kumaşlara su bazlı polyester esaslı poliüretan kaplama uygulanmıştır. Testler kaplama işlem uygulanmamış ve polyester esaslı poliüretan kaplama maddesinin 2 farklı kür sıcaklığına uygulanmış durumundaki değişimler değerlendirilmiştir. Kumaşlara uygulanan testler 24 saat bekletildikten sonra standart laboratuvar koşullarında 65±2% Relatif nem ve 20±2⁰C sıcaklıkta gerçekleştirilmiştir. Kumaşların yırtılma mukavemetleri (ASTM D1424) standardı ile, Hava Geçirgenliği Testi ASTM D 737 standardı, kaplanmış kumaşın hem kaplanmış hem de kaplanmamış tarafında su geçirmezliği püskürtme testi AATCC 22 standardı, nem yönetim testi AATCC 195 standardı, ticari ve geliştirilmiş kaplanmış tekstil kumaşın nem yönetimi özellikleri AATCC 195 standardına uygun test yöntemleri ile tespit edilmiştir.

3. SONUÇLAR

3.1. Yırtılma Mukavemeti sonuçları

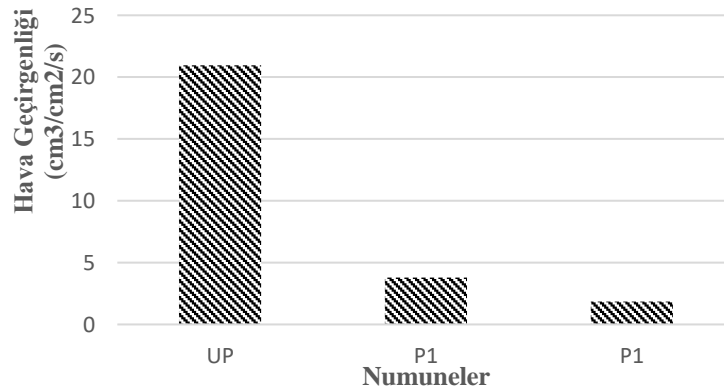
Yırtılma mukavemet sonuçları Şekil 2. de verilmiştir. Yırtılma direnci sonuçları atkı ve çözgü yönünde değerlendirildiğinde Polyester esaslı poliüretan kaplamaların kütleme sıcaklığına bağlı artan kütleme sıcaklığına bağlı yırtılma mukavemetlerinde artışa neden olmuştur. Kumaş üzerine uygulanan kaplamalar ile, kumaş yapısı içinde mümkün olan hareketlilik miktarı kaplama maddesine bağlı olarak azalacaktır. Böylece kumaşın yırtılma mukavemet değerlerinde, kaplamanın yüzeyde tutunmasının miktarına bağlı olarak, iyileşme meydana getirdiği görülmektedir[13].

Şekil 2. Yırtılma mukavemet sonuçları

3.2. Kaplanmış Numunelerin Hava Geçirgenliği Sonuçları

Tekstil malzemelerinin hava geçirgenliği çalışmalarının temel amacı, genellikle hava geçirgenliği ile tekstillerin yapısı arasında bir ilişki bulmaktır. Gözeneklilik, kaplanmamış tekstil malzemelerinin hava geçirgenliği üzerinde çok güçlü bir etkiye sahiptir. Gözenek boyutu arttıkça hava geçirgenliği artar. Kaplanmış kumaşların hava geçirgenliği çok düşüktür. Kaplanmış numunelerin hava geçirgenlik değerlerinin, kontrol (kaplanmamış) kumaş numunesinden daha düşük olduğu ve hava geçirgenliği özelliğinin out-door giysi için elverişli olduğu görülmektedir (Şekil 3.), [14-15].

Şekil 3. Numunelerin Hava Geçirgenliği Sonuçları

3.3. Sprey Testi ,Yağmurlama ve Bundesmann Yağmur Testi Sonuçları

Püskürtme testi (AATCC 22) AATCC 22 standardı derecelendirme tablosuna göre, kaplanmamış polyester kumaş 0 derecesini göstermektedir. Polyester esaslı poliüretan kaplamalı kumaşların kaplamasız kumaşlara göre değerleri oldukça yüksektir. Geliştirilen kaplanmış numune, kaplanmamış tarafa göre 80 dereceyi görmüştür. Yapılan kaplama işlemindeki kürlleme sıcaklığına göre spreyleme sonuçlarında artış gözlenirken 10 yıkama sonucunda su geçirmezlik değeri optimum olduğu ve değişmediği görülmüştür. Kumaş 140°C'de kürlendiğinde optimum su geçirmezlik özelliği elde edilmiştir. (Tablo 3), [16].

Tablo 3. Spreyleme Testi Sonuçları

Kod	Normal şartlarda Yıkama	10 kez yıkama
UP	0	0
P1	70	70
P2	80	80

Kumaşlarda sıvı nem taşıma özellikleri, insanın nem hissi algısını önemli ölçüde etkiler. Nem kumaşın her iki yüzeyine de yayılır ve bir yüzeyden diğerine geçer. Kumaşın sıvı nem yönetimi özelliklerini karakterize etmek için on endeks sunulmuştur. Spreyleme test sonuçları değerlendirildiğinde, geliştirilen tüm kaplanmış numunelerin su geçirmez olduğu ve nem yönetim parametrelerinin ticari değerlendirme sınırları içinde olduğu ve pozitif performans gösterdiği sonucuna varılmıştır (Tablo 4).

Tablo 4. Spreyleme Testi Ticari Değerlendirme Test Sonuçları

Kod	Wetting time (sec)		Absorption rate (%sec)		Max. Wetted radius (mm)		Spreading speed (mm/sec)		One way transport capability (OWTR)	Overall moisture management capacity (OMMC)
	T	B	T	B	T	B	T	B		
UP	5	5	2	3	2	2	5	5	5	5
	Su emici kumaş									
P1	3	1	4	1	1	1	1	1	1	1
	Su itici kumaş									
P2	3	3	4	1	1	1	1	1	1	1
	Su itici kumaş									

T-Top surface, B-Bottom surface

4. DEĞERLENDİRME

Polyester esaslı poliüretan polimer esaslı kaplama maddesi %100 polyester esaslı kumaşa konvansiyonel yöntem ile kaplanmıştır. Kaplama işlemi 2 farklı sıcaklıkta yapılan kürlleme işleminde kürlleme sıcaklığı artışının ürün performans özelliklerine etkileri değerlendirildiğinde;

- Yırtılmaya karşı dirençli olduğu
- Hava geçirgenlik değerini out-door giysi için pozitif yönde geliştirdiği
- Spreyleme testi sonuçlarına göre su geçirmez özelliklerinin olumlu yönde arttığı sonucuna varılmıştır.

Yapılan test sonuçlarına göre su direncine sahip, nefes alabilir, yırtılma direnci yüksek poliüretan kaplama esaslı kumaşın out-door giysi üretiminde kullanılmasının uygun olduğu sonucuna varılmıştır.

KAYNAKLAR

1. Ashdown, S.P., 2011. Improving body movement comfort in apparel. In: Song, G. (Ed.), Improving Comfort in Clothing. Woodhouse, Cambridge.
2. Bartels, V.T., 2011. Factors affecting comfort: human physiology and the role of comfort. In: Song, G. (Ed.), Improving Comfort in Clothing. Woodhead, Cambridge.
3. Black, S., Kapsali, V., Bougourd, J., Geesin, F., 2005. Fashion and function: factors affecting the design and use of protective clothing. In: Scott, R. (Ed.), Textiles for Protection. Woodhead, Cambridge.
4. British Standards, 2009. Ergonomics of the Thermal Environment. Estimation of Thermal Insulation and Water Vapour Resistance of a Clothing Ensemble. BS EN ISO 9920:2009.
5. Bruntland, 1987. Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future. Oxford University Press, London.
6. Burman, G., 2014. Expectations of durable water repellent fabric finishes. In: Durable Water Repellency—Study Phase 1. De Montfort University, Leicester.
7. Horrocks, A.R., Anand, S.C., “Handbook of Technical Textiles”, The Textile Institute, 2000, CRC Press England.
8. Yıldırım, K., Aydın, N., Köstem, A.M., Güçer, Ş., “Poliüretan Kaplamalı Tekstil Yüzeylerinde Ortaya Çıkan Sorunlar ve Çözüm Önerileri”, II. Uluslararası Teknik Tekstiller Kongresi, 2005, İstanbul
9. Zhou W., Reddy N., Yang Y.: Textiles for protection, R.A. Scott. (Ed.), Cambridge, Woodhead Publishing, 2005
10. Sen A.K., Damewood J.: Coated textiles: Principles and applications, Boca Raton, CRC Press, 2005. Jassal M., Khungar A., Bajaj P., et al.: Waterproof breathable polymeric coatings based on polyurethanes, Journal of Industrial Textiles 33(4), 2004, pp. 269-280, doi:10.1177/1528083704045179
11. Szycher M. (Ed.): Szycher's handbook of polyurethanes, Boca Raton, CRC press, 1999.
12. Hikmet Ziya Özek, “Development of waterproof breathable coatings and laminates” *Clothing* The Textile Institute Book Series, 2018, pp 25-72
13. Jang, Jong Yoon, et al., (2002), Effect of process variables on molecular weight and mechanical properties of water-based polyurethane dispersion., Colloids and Surfaces A: Physicochemical and Engineering Aspects, Vol. 196(2-3), 135–143.
14. Sen A.K., Damewood J.: Coated textiles: Principles and applications, Boca Raton, CRC Press, 2005
15. Padleckiene I., Petrusis D.: Effect of abrasion on the air permeability and mass loss of breathable-coated fabrics, Fibres & Textiles in Eastern Europe 73(2), 2009, pp. 50-54
16. Mukhopadhyay, A., Midha, V. K. (2008). A Review on Designing the Waterproof Breathable Fabrics Part I: Fundamental Principles and Designing Aspects of Breathable Fabrics. JIT, Vol. 37(3), 229

ON THE PROPERTIES (BZ_1) AND $(W_{\{\pi_{00}\}^{\{A\}}})$

Kaoutar Ben Ouidren (in collaboration with Hassan Zariouh)

Laboratory (L.A.N.O), Department of Mathematics, Faculty of Science, Mohammed I University,
Oujda 60000 Morocco.

Laboratory (L.A.N.O), Department of Mathematics, Faculty of Science, Mohammed I University,
Oujda 60000 Morocco.

Department of Mathematics (CRMEFO) and laboratory (L.A.N.O), Faculty of Science, Mohammed I University, Oujda 60000
Morocco.

Abstract: The purpose of this paper is to introduce and study new spectral properties named (bz_1) and $(w_{\{\pi_{00}\}^{\{a\}}})$, in connection with Rako\v{c}evi\{c}'s property (w) and property (b) introduced by Berkani—Zariouh, and other Weyl type theorems.

Keywords: Primary 47A53, 47A10, 47A11, 47A55.

AMS Classification: property (bz_1) , property $(w_{\{\pi_{00}\}^{\{a\}}})$, upper semi-B-Fredholm spectrum.

References

- [1] M. Berkani, H. Zariouh, *Extended Weyl type theorems*, Math. Bohemica, **134** (2009), 369--378.
- [2] V. Rako\v{c}evi\{c}'s, *On a class of operators*, Mat. Vesnik, **37** (1985), 423--426.

MODULATORS FOR THz

Usman Garba Kurmi*

University of Maiduguri, Faculty of Science, Department of Biochemistry, Maiduguri, Nigeria.

Adina Zahir

(DVM) Doctor of Veterinary Medicine, University of Veterinary and Animal, Lahore Pakistan

Abbas Musa

University of Maiduguri, Faculty of Science, Department of Biochemistry, Maiduguri, Nigeria.

Adesanya Deborah Iyadunni

Federal University of Agriculture, College of Food Sciences and Human Ecology (COLFHEC), Food science and Technology, Abeokuta, Nigeria

Usman Audu Tomsu

University of Maiduguri, Faculty of Science, Department of Biochemistry, Maiduguri, Nigeria.

Parth K. Patel

H. K. College of Pharmacy, Jogeshwari (W), Maharashtra, Mumbai-400102, India.

Prosper Obed Chukwuemeka

Federal University of Technology Akure, School of Sciences (SOS), Department of Biotechnology, Akure, Nigeria

Abstract

In the last decades, Terahertz (THz) radiation has gained considerable attention for possible applications in different fields such as spectroscopy. Terahertz waves are needed to efficiently and fast modulate terahertz waves for the transmission of data on the different application systems and have become a subject for extensive research. Research has grown rapidly on metasurfaces since the turn of the century and significantly expanded the reach of new functions and ranges in the operating frequency, particularly in the terahertz range. Amplitude, frequency, and polarization modulators are not only the basic components of future communication technology, they are also very common with spectroscopic uses. The objective is not only to move molecularly in gases, but also to vibrate crystalline phonics as well as the intermolecular stretch and torsional modes. A brief discussion will be discussed based on the outline. We hope our study will assist more researchers learn about the latest developments and problems in THz modulators and contribute to them. Specific applications, including spectroscopy, communication and imagery, have been the key to this frequency range. One of the most difficult areas of photonics research is the tremendous need for quick and effective integrated optical components such as amplification, frequency, and polarization modulators. This is mainly because of problems with the use of typical integrated modulation methods. Terahertz (THz) communication technology has become a leading study field with the growth of the communications frequency; the terahertz modulator in particular has become one of the main components inside the THz communication system. The performance of a THz communication

system depends on the THz modulator characterization. However, because of poor modulative speed, small bandwidth and insufficient modulation depth they are still on the path to practical deployment. We have examined THz modulator's research progress in recent years and critically and thoroughly assessed devices. In this regard, we concentrate on working principles for THz wave, such as electrical and optical, and thermal modulation and programmable metamaterials with semiconductor, metamaterial and 2D materials (such as graphene, molybdenum disulfide, and tungsten disulfide). In addition, we are proposing a guiding guideline for selecting suitable materials and modulation methods for certain THz communication applications.

Keywords: Polarization modulator; Frequency modulator; Amplitude modulator; metamaterials.

1.0 Introduction

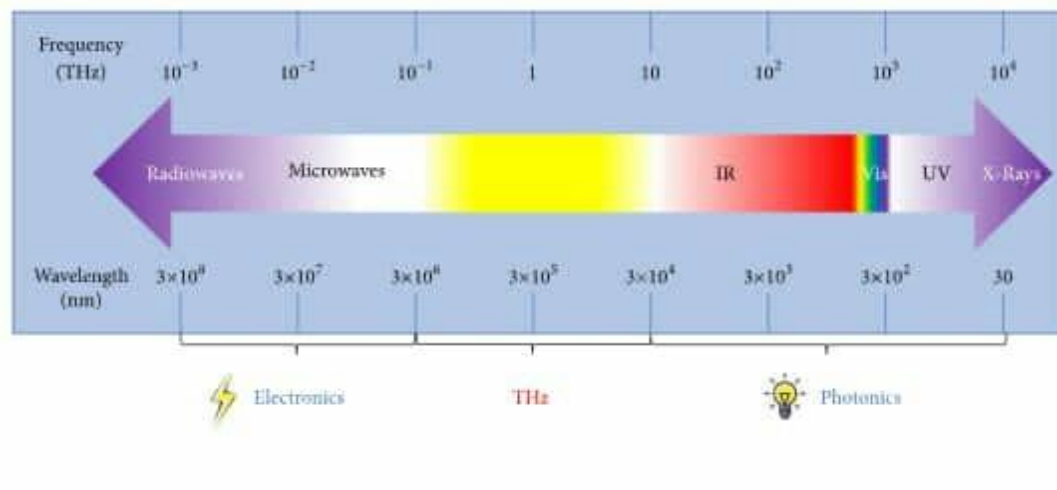
Frequencies of terahertz (THz) can be between 0.1 and 10 THz and the wavelengths between the microwave and infrared regions can vary between 3 mm and 30 μm . Terahertz and terahertz spectroscopy are two primary technologies for terahertz applications due to their high spatial resolution and time resolution. Often, THz waves inflict negligibly low cell damage due to their low photon energy compared with X-ray, so that they can be used to detect species without invasion and with a wider medical prospect. Terahertz technology has furthermore been commonly used to investigate the characteristics of semiconductor and superconductor materials. More significantly, by using the THz waves for data transmission in communication applications, a transmission rate of more than 100 Gbps can be achieved. The characteristics and future applications of terahertz technology are a crucial cross-border in security monitoring, wireless communication, imaging, spectroscopic technology, and so on, giving technical advancement, national economic growth and national security a very attractive opportunity. Two important research lines will lead to significant breakthroughs in modern electronic information technology, high-speed imaging and wireless networking, amongst possible applications for THz [1]. In this context, therefore, an efficient and ultra-fast control of THz waves enables data transfer to be implemented in communication and imagery, which offers a very attractive chance for technical advancement, domestic economic growth and national security. Intensive research was the topic of demand and moreover, the success of terahertz modulators would have a negative impact on THz communication technologies based on a direct modulation approach. This approach is one of the promising ways in which THz high-speed, high-resolution, long-range communication and compression sensing algorithms are developed. However, it is hard to materialize with high-speed response High-speed imaging and wireless communication among the potential THz applications are two important research paths which can bring significant advances in modern electronic information systems [2]. This method is one of the promising ways to improve contact with compression sensing computational algorithms and the use of high speed and high-resolution THz imaging. Accordingly, the powerful and ultra-fast control of THz waves makes it possible to transmit data to high-request and intensive research communications and imaging. In addition, the advances in THz communication technology focused on a direct modulation approach will certainly bring important developments with the TRM modulators. This

approach provides a promising means of developing high-speed THz high resolution and long-distance communication with compressive sensing computer algorithms [3].

Table 1: The different carrier communication

Carrier	Microwave Communication	THz Communication	Optical
Transmission mode	Wireless Networks	Wireless Network	Wired Networks
Transmission distance	Long range	Visual range	Ultra-long range
Message capacity	Mbit/s	Between	Gbit/s
Directionality	Bad	Between	Fine
Security	Low	Low radiation	High photon energy

In this context, an efficient and ultra-fast control of THz waves allows data to be applied in communication and imaging, which has been the focus of extensive research and is highly demanded. In addition, the development of terahertz modulators will undoubtedly improve THz communication technology, which is currently relied on direct modulation. This method is one of the promising ways to improve contact with compression sensing computational algorithms and the use of high speed and high-resolution THz imaging. However, the high-speed response material to terahertz waves in nature is difficult to locate, and conventional modulation methods are not fully appropriate for wave-bands of terahertz [4].

Figure 1.1: THz electromagnetic spectrum in the wave position.

The modulation speed and the modeling depth are generally important modulator efficiency measures. Therefore, numerous excellent studies focussed on the improvement of modulation speed, deepness and phase. Furthermore, over the last 10 years the output of THz modulators has grown rapidly, while the modulation speed from kHz to GHz has increased from 40% to almost 100%. (Figure1). Transmission mode phase modulation capacity was increased from 0.5 to 2.4 rad when reflection mode could achieve 2 pi. The proposals include new

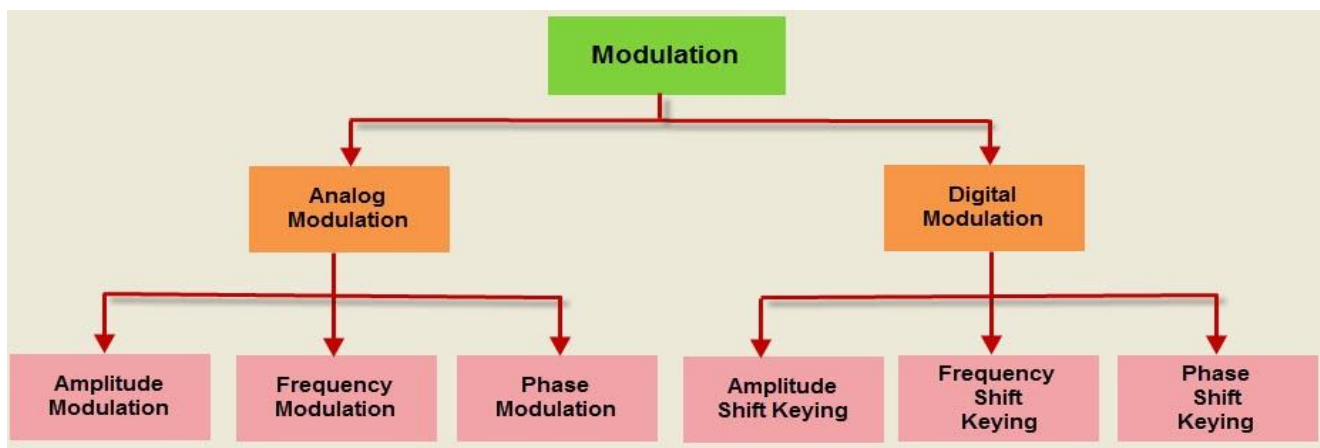
types of modulators, including on-chip modulators and modulators for compressing sensors. THz modulators with active metasurfaces have already achieved unparalleled performance in the manipulation of THz waves [5].

1.2 THz Modulators

The process of combining a low energy message signal with a high energy carrier signal to create a new high energy signal capable of transporting data over long distances is known as modulation. The process of changing the characteristics of the carrier signal (amplitude, frequency, or phase) in response to the amplitude of the message signal is known as modulation. A modulator is a device that performs modulation. The parameters of the carrier signal are modified during the modulation process, but the characteristics of the message signal are not modified. Because the carrier signal contains no information, changing its characteristics will have no effect on the information contained in it. However, the message signal contains information, therefore if we modify the message signal's properties, the information contained in it will likewise change. As a result, we always modify the carrier signal's properties but not the message signal's. Modulation provides for high-frequency transmission while also allowing for the transmission of the message signal.

Types of THz Modulators

Basically, there are two types of modulators: Analog modulation and Digital modulation.

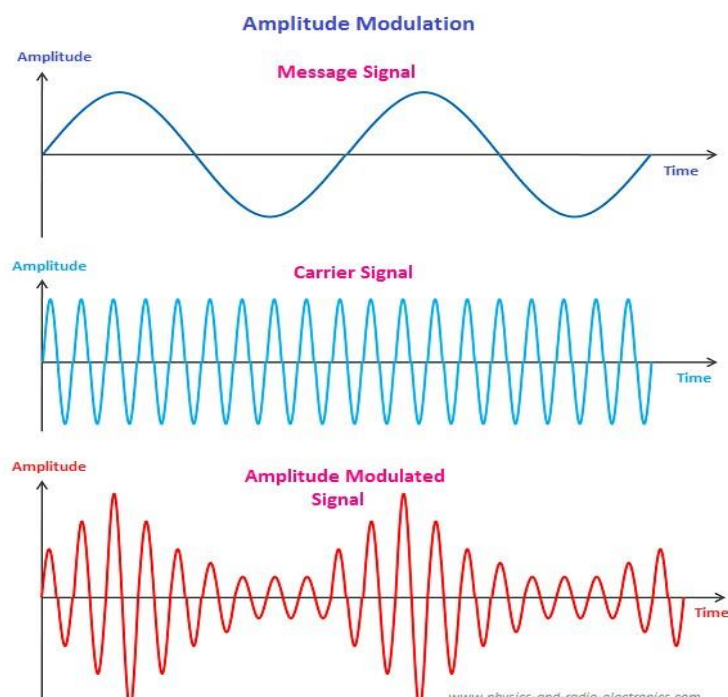
Figure 1.2: types of modulators.

2.1 Amplitude modulators

Amplitude modulators are essential components of any integrated circuit, and several approaches to achieving that goal have been proposed. The key features required can be customized depending on the application, but low power voltage, high modulation depth, quick configuration, and ease of manufacture are standard fundamental features that must be addressed by any approach. The integrated system that was used on active graphene metamaterials was demonstrated in 2012 at room temperature. The optical conductivity has been

dynamically modified by measuring the concentration of the graphene carrier, as shown by transmission changes observed by the THz-TDS method. This work has been a milestone, as a compact device was first proposed on the printed circuit board that can be mounted at amazing output such as a modulation depth of 47%, MHz frequency roll out. But the graph charging neutrality has been established at approximately 350 V. In order to control this modulator, comparable voltages were necessary, so that any future implementation of this system was limited. Two groups have dealt with this issue to ensure a low voltage [6]. A THz modulator based on a simple metallic metamaterial SRR manufacturing process, arranged in grapher surround panels, was stated by [7]. The miniaturisation was critical, otherwise modulation speed would be reduced to reduce the capacitating and impedance of the circuit. This work suggests that the frequency roll-off is calculated indirectly, built in parallel by the Cambridge group, which works on the implementation of antenna and interdigitated bow-tie modulation modulators operating externally to the cryostat. The benefits of an external system of modulation are that various frequencies can be modulated independently, Opening the way for independent modulation of frequency and the phase in single source squares [8]. To develop any efficient optical modulator based upon plasmonic / metamaterial, it is important to accurately understand the electrical conductivity spectrum of the graphs. Therefore, interaction between plasmonic/metamaterial characteristics is crucial to optimize and prevent excessive damping of the resonance. Furthermore, the size and radiation frequency of the modulator are closely related to high-speed modulation application. It appears desirable to reduce the size of the unit, but it is ultimately restricted by the need for successful radiation connection and diffraction. In order to recognize all potential cut-off frequency restrictions, such as parasitic capacitance and substrate resistivity, a thorough circuit analysis is also essential [9].

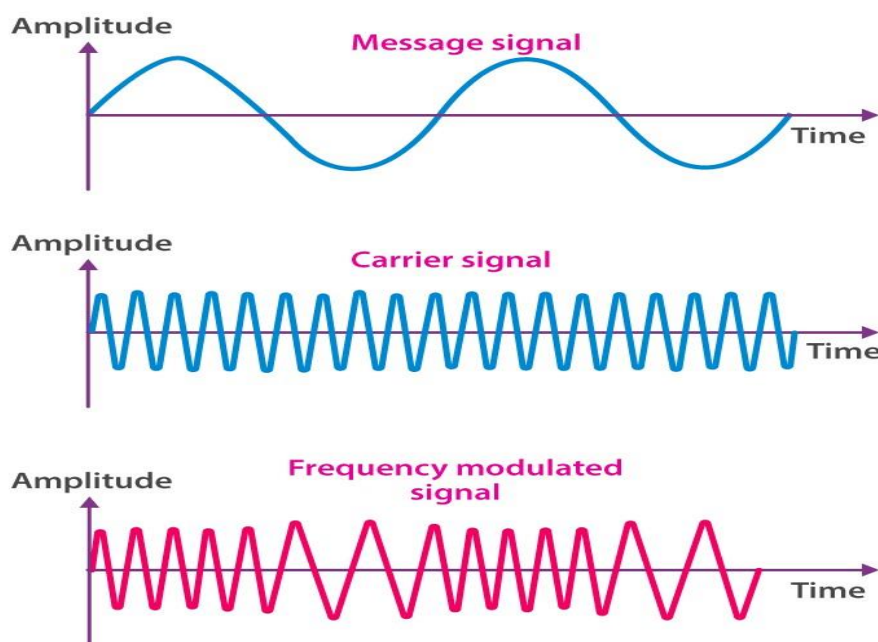

Figure 2.1: amplitude modulator graph.

2.2 Frequency modulators

Frequency modulation is a type of modulation in which the carrier signal's frequency varies (changes) in response to the message signal's amplitude while the carrier signal's amplitude and phase remain constant. To achieve integrated frequency tuning, a few techniques can be introduced. Several strategies have been developed that alter either the fundamental components of the resonant circuit or directly alter plasmonic resonance in semiconductor and 2D components. There have been several strategies. Although gratings and the anti-doton modes support a resonating modes, their modular modular profile is generally low ($< 10\%$), and is not viable for the construction of an effective modulation platform. However, continuous adjustment of the resonance frequency over hundreds of GHz is preferred in many applications, such as spectroscopy, and this intriguing concept may thus be better suited for fundamental study. Furthermore, issues related with the creation of resonant artifacts for frequencies greater than 1 THz make efficient tuning using MEMS difficult [10]. This method is promising, given the simple production of high-mobility graphene and the potential for greater modulation depths that should be achieved. The inductivity of these architectures instead of resistive graphic behavior justified increasing modulation depths and dispersion with increased levels of mobility. Recently, suggested another new and promising approach to frequency tuning.

The graph shows that the frequency of a carrier increases as the amplitude of the input signal increases. The carrier frequency is at its highest when the input signal is at its strongest. Meanwhile, as the amplitude of the modulating signal decreases, so does the frequency of the carrier. In other words, the carrier frequency is lowest when the input signal is weakest.

Figure 2.2: frequency modulator graph.

The frequency modulation is depicted in the figure above. The first graphic depicts the modulating signal or message signal, the second depicts the high frequency carrier signal that carries no information, and the final depicts the frequency modulated signal. The frequency of the carrier signal is adjusted in line with the immediate amplitude of the message signal, as seen in the three figures above.

2.2.1 Frequency Equations

The integral of the baseband signal, which can be either a sine or cosine function, is the main component of frequency modulation equations.

It can be expressed mathematically as follows:

$$m(t) = A_m \cos (\omega_m t + \Theta) \dots\dots\dots 1$$

$m(t) \rightarrow$ modulating signal

Where,

$A_m \rightarrow$ Amplitude of the modulating signal.

$\omega_m \rightarrow$ Angular frequency of the modulating signal.

$\Theta \rightarrow$ is the phase of the modulating signal.

We need a carrier wave to modulate an input signal (information), and we will experience amplitude modulation.

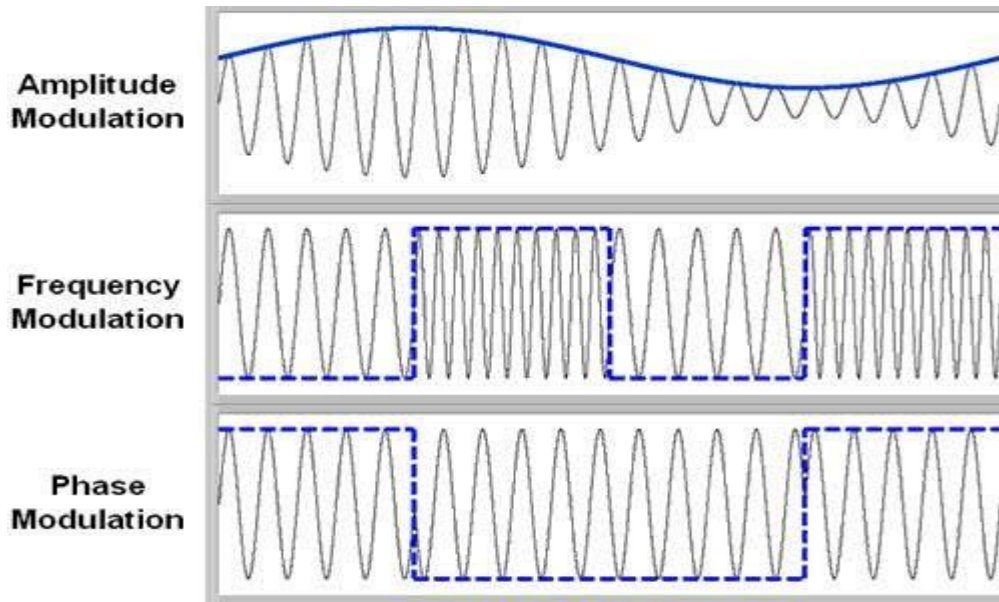
Angular modulation, like amplitude modulation, starts with the carrier wave's c (or) varying linearly in relation to the modulating signal.

$$C(t) = A_c \cos (\omega_c t + \Theta) \dots\dots\dots 2$$

Like amplitude modulation, angular modulation begins with c (or) of the carrier wave varying linearly with respect to the modulating signal.

Case I: Any Instant

Modulating signal at any instant of time.

Figure 2.2.1: Modes of transmission signal of both AM and FM modulation.

$$C(t) = A_c \cos(\omega_c t + \Theta)$$

If the value of $(\omega_c t + \Theta)$ at any given instant is constant with respect to time,

$\Theta_0 = \text{constant}$, then

c is also a constant.

If we draw a tangent for the given signal at any point in time, the slope of the tangent gives ω_c and the tangent when it intersects the Θ -axis gives Θ_0 value.

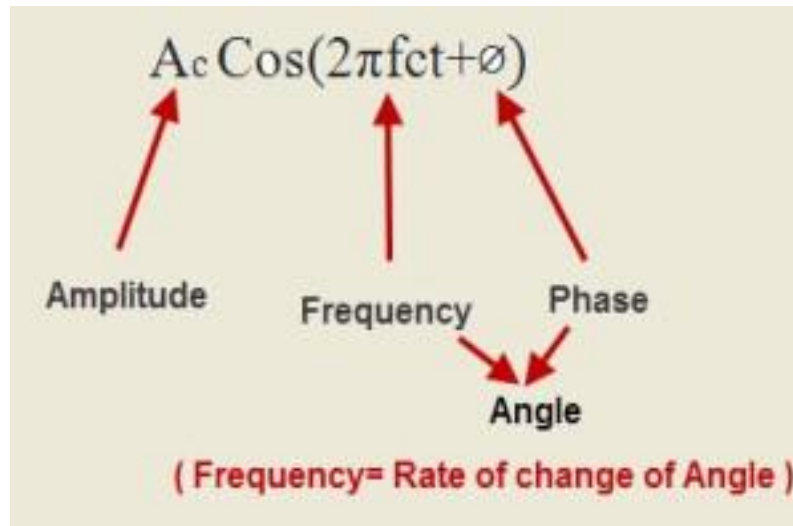
Case II: For a Short Period of Time

Now consider a short time interval $t = t_2 - t_1$.

We will examine the time interval, t_1 t_2 , in terms of two specific instants, t_1 and t_2 .

$\omega_c = \text{also constant}$

If we draw a tangent for the given signal at any instant of time, the slope of the tangent gives ω_c and the tangent when it intersects the Θ -axis gives Θ_0 value.

Figure 2.2.2:three basic types of analog modulation.

Consider the instant (t1); if a tangent to a given signal is drawn at that instant, the slope of the curve is the instantaneous frequency (ω_i).

Similarly, the instantaneous phase I is given by the intercept of the tangent with the – axis.

Likewise, we can compute (ω_i) for any point on the given curve.

$$\omega_i = \frac{d\theta}{dt}$$

Θ – is the phase at the instant

We write this as a function of time (t), instantaneous frequency is

$$\omega(t) = \frac{d\theta(t)}{dt} \dots\dots\dots 3$$

$$\int_{-\infty}^t w(t) dt = \theta \dots\dots\dots 4$$

Equations 3 and 4 provide a basic understanding of phase and frequency. If we try to modulate this signal, we can see what happens at any point in time when the signal phase is changing.

$$\theta(t) = \omega_c t \int_{-\infty}^t km(t) \dots\dots\dots 5 \text{ [this is known as phase modulation]}$$

Where,

k – constant

ω_c → frequency of the carrier wave

m(t) → modulating signal

The insert signal in this phase becomes,

$$A(t) = \cos \theta(t) = A_c \cos [\omega_c t + km(t)]$$

If we need frequency of the wave,

$$\theta(t) = \frac{d\theta(t)}{dt} = \omega_c + km(t) \dots \dots \dots 6 \text{ [this is known frequency modulation]}$$

Where,

$$m(t) = \frac{d}{dt} m(t).$$

We are actually using frequency modulation when we use phase modulation. When we modulate the frequency, we are differentiating the modulating signal, which results in phase modulation.

2.2.2 Expression for Frequency Modulated Wave

As we know from amplitude modulation, we need two sine (or) cosine waves for modulation.

$$m(t) = A_m \cos \omega_m t \text{ and}$$

$$c(t) = A_m \cos \omega_m (\omega_c t)$$

or

$$m(t) = A_m \cos (2\pi f_m t)$$

$$c(t) = A_m \cos (2\pi f_c t)$$

Then frequency modulated wave will be;

$$f(x) = f_c + k A_m \cos (2\pi f_m t)$$

$$f_m(t) = f_c + km(t)$$

Where,

$f_m(t)$ = frequency modulated wave

f_c → frequency of the carrier wave

$m(t)$ → modulating signal

k → proportionality constant.

2.2.3 Frequencies in Frequency Modulation

In FM, variation (or) deviation in frequency the maximum deviation $\Delta f_{\max}$

$$\Delta f_{\max} = | f_m(t) - f_c |$$

$$= | k A_m \cos (2\pi f_m t) |$$

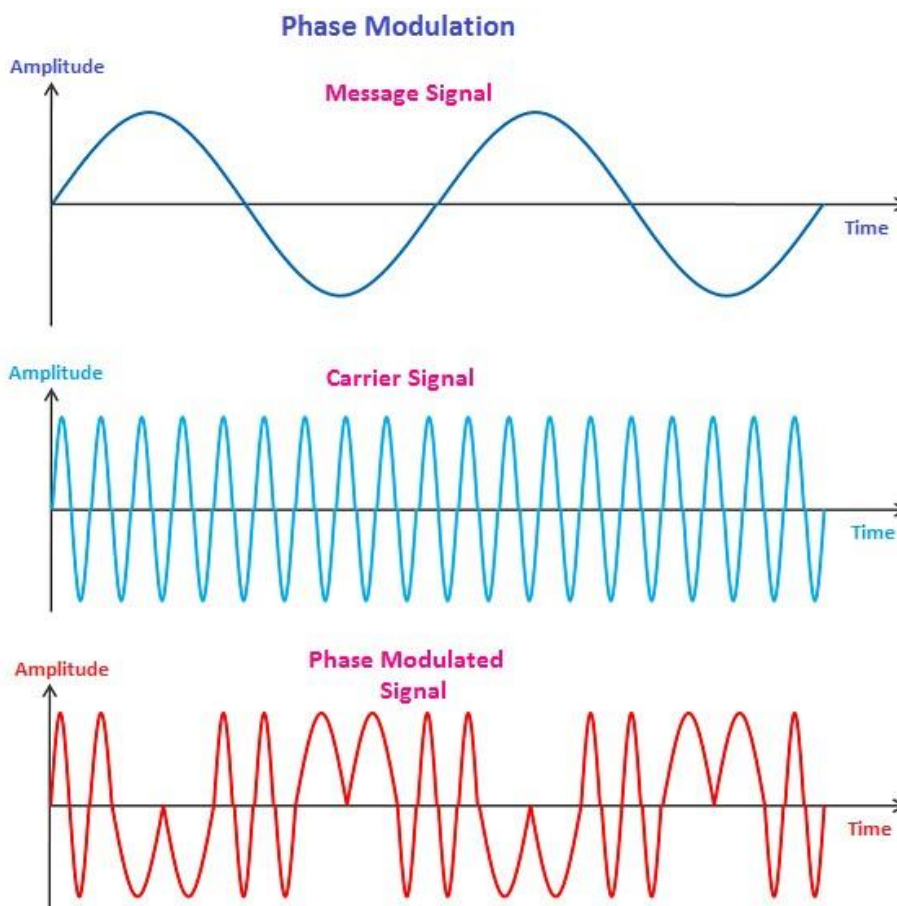
The maximum frequency deviation is $k A_m$

In general, the change in a carrier frequency caused by the amplitude of the input modulating signal is defined as frequency deviation.

2.2.4 Phase Modulator

Phase modulation is a type of modulation in which the carrier signal's phase changes in response to the amplitude of the message signal while the carrier signal's amplitude remains constant. The first figure depicts the modulating signal or message signal, the second depicts the high frequency carrier signal with no information, and the final depicts the resulting phase modulated signal. Because changing the phase affects the frequency in this type of modulation, it is also classified as frequency modulation. Angle modulation includes frequency and phase modulation. Angle modulation occurs when the frequency or phase of the carrier signal is varied (changed) in response to the amplitude of the message signal [11].

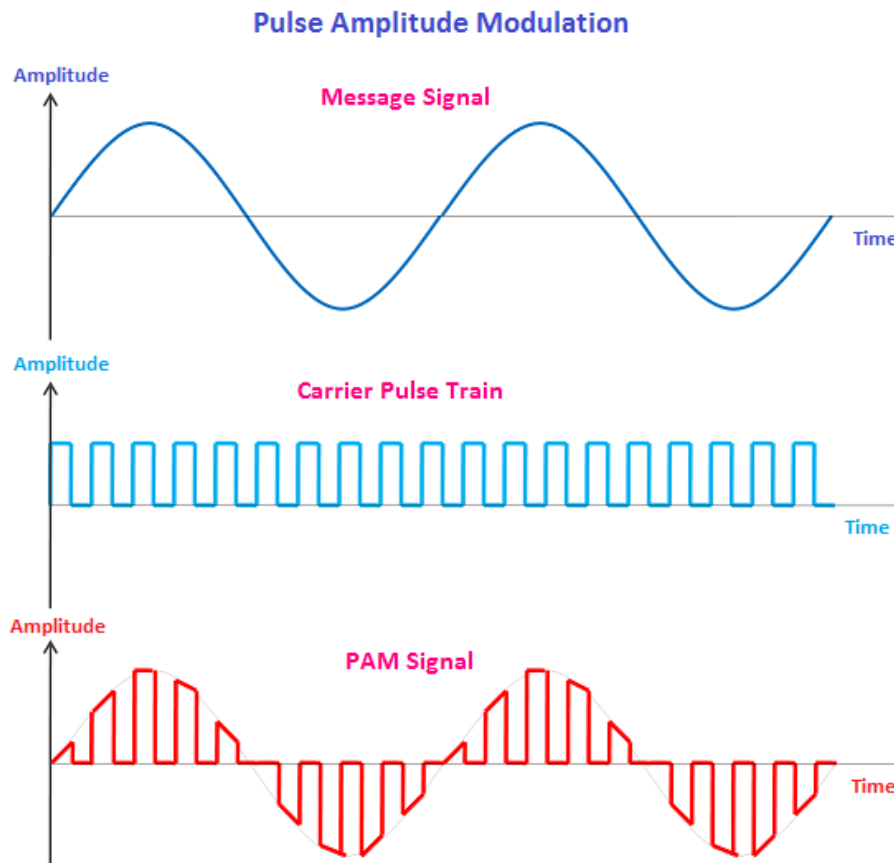

Figure 2.2.1: Phase amplitude modulation graph.

2.2.2 Pulse Modulator

The carrier and message signals in amplitude, frequency, and phase modulation techniques are continuous signals (sinusoidal signals). In analog pulse modulation, however, the carrier signal is a discontinuous signal (a series of pulses), whereas the message signal is a continuous signal (sinusoidal signal). The process of changing the characteristics (pulse amplitude, pulse width, or pulse position) of the carrier pulse in response to the amplitude of the message signal is known as analog pulse modulation [12].

A simple example will help you understand analog pulse modulation. The pulse amplitude modulation is depicted in the figure below.

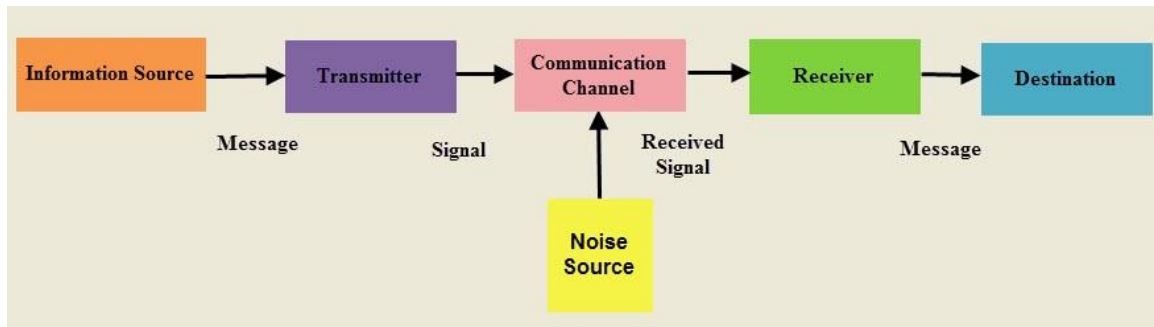

Figure 2.2.2: Pulse amplitude modulation graph.

The first figure depicts the message signal (continuous signal), the second depicts the carrier pulse train (series of pulses) that contains no information, and the final depicts the resultant pulse amplitude modulated (PAM) signal. The amplitude of the series of carrier pulses is varied (changed) in accordance with the instant amplitude of the message signal in the three figures above, while the width and positions of the carrier pulses remain constant. Analog modulation is more susceptible to noise than digital modulation. Noise is an unwanted signal that enters the communication system via the communication channel and interferes with the signal being transmitted [13].

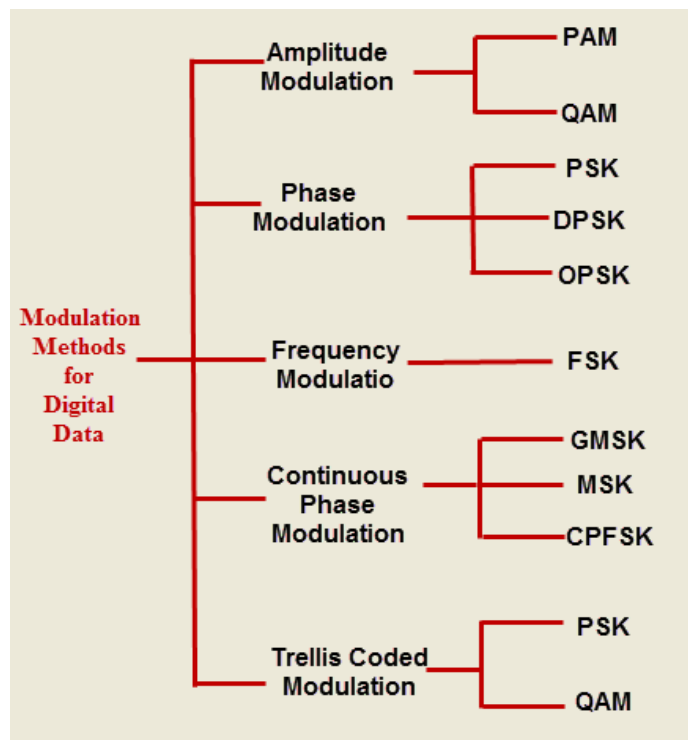
2.3.1 Digital Modulation

Digital modulation technology is used for effective communication. The main advantages of digital modulation over analog modulation are its high noise immunity, bandwidth, and permissible power. In digital modulation, the modulating signal or message signal is converted from analog to digital.

Figure 2.3.1: communication system.

To modulate the signal, the carrier wave is activated and deactivated. The type of digital modulation determines the variation of carrier wave parameters such as amplitude, phase, and frequency in this system, similar to the analog system. The most important digital modulation techniques are key-based techniques.

Figure 2.3.2: types of digital modulation

Amplitude Shift Keying, Frequency Shift Keying, Shift Keying Phase, Shift Keying Differential Phase, Shift Keying Square, Minimum Shift Keying, Gaussian Minimum Shape Multiplexing Division, etc.

The amplitude of the carrier wave changes in the amplitude of the keyboard shift on the basis of a message signal or the digitally formatted base band signal. It is noise-sensitive and used for low-band applications. For each symbol in the digital data, the frequency of the carrier wave shall vary. As shown in the figure, it needs greater bandwidth. The key shift phase also changes the carrier phase for each symbol and is less susceptible to noise [14].

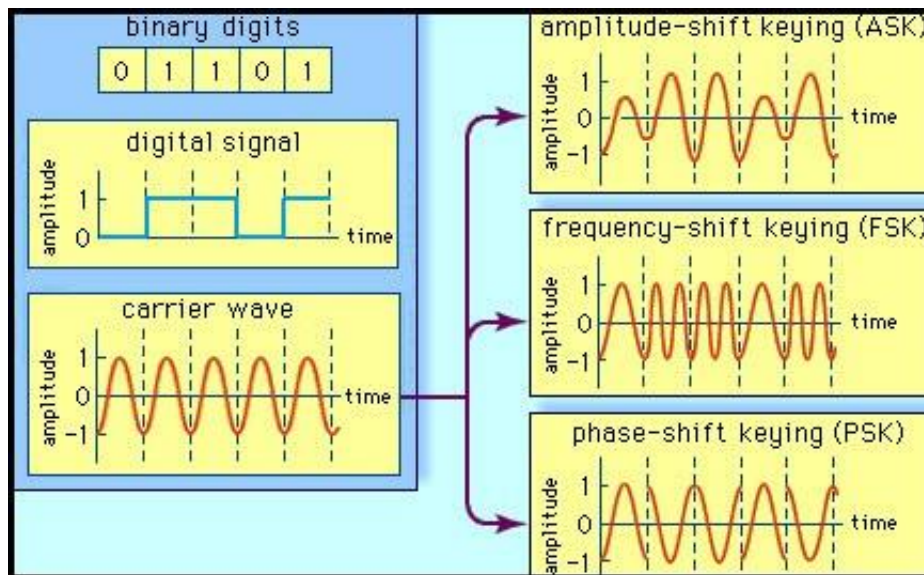

Figure 2.3.3: signal modulation methods binary digits amplitude series

2.4.1 Polarization modulators

Multi-layer chiral metamaterials are widely used because of their incorporated handling to influence the polarization of incident radiation in the THz regime. Chirality describes a pattern, geometrically speaking, which has no line in its plane of mirror symmetry. Chiral metamaterials display a circular dichroic interaction and are lithographically adaptable to show circular dichroic behavior, Optical activity, transmissible non reciprocity and/or negative indices of incident left or right circular polarization components [15].

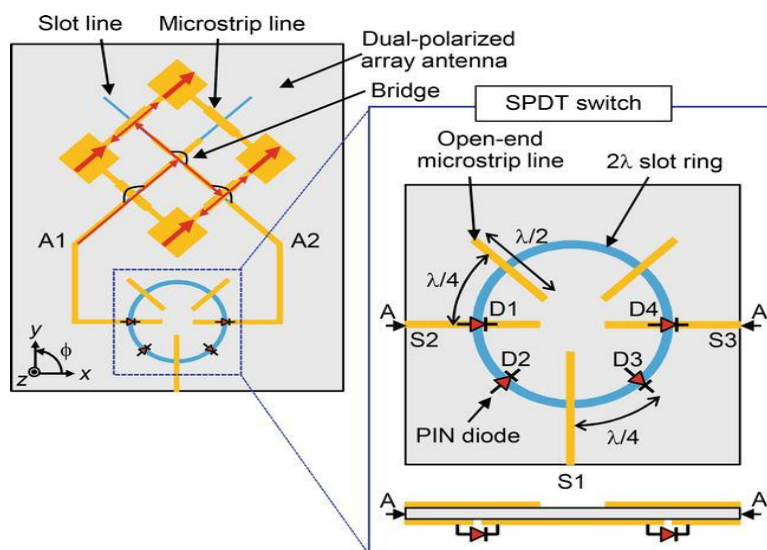
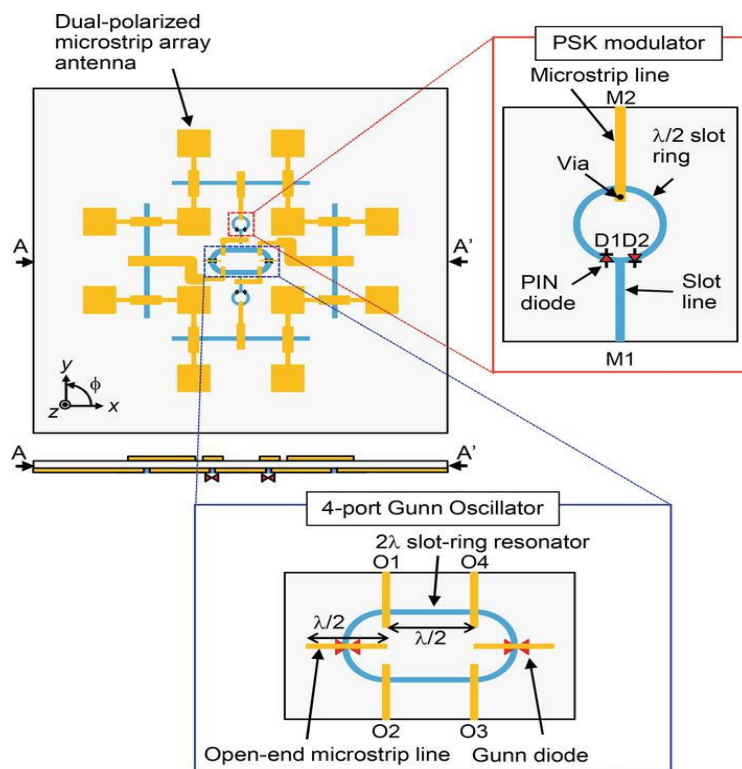

Fig 2.4.1a: shows linear antenna polarization communication

These chiral designs can be tuned so that incoming radiation is polarized or converted between linear and circular polarisations. These metamaterial structures are often resemble 3D, as their mechanism is based on the circulating currents induced along the plane of the device by a normal vector. The best approach to make a metamaterial utilizing a bilayer with a dielectric spacer between two metamaterial structures is to develop an

off-plan component. Designed this to produce a system that can actively modify the polarization of incident radiation. The two levels of this design, resulting in a linear maximum polarisation of $>12^\circ$ for laser-flow events from 0 to $40,0 \mu\text{J}/\text{mm}^2$, with circulating currents causing an anti-parallel magnetic moment to the electric field in question Figure 2.4.1A. The transmitted radiation's ellipticity remains lower than 0.15 overall [16]. The lower resonators on the various silicone islands, for the active control of this system, are capable of causing photocarriers to excite the femtosecond pulses of almost infrared. The silicon layer's conductivity increases with the laser force of the event, thus reducing the effects of polarization by damping the metamaterial response. Longer dynamic tuning at 23, 28 and 45 degrees can be achieved through an interaction of two elements' resonance, as described in Figure 2.4.1B, at the expense of an increasing ellipticity. The ratio of semismal to half-large axis of the elliptic polarized radiation with values of 1 and 0, determines the polarization status of the radiation [17].

Fig 2.4.1b: diagram shows active integrated array antenna

3.0 THz Modulation Technique

THz communication is primarily based on THz modulation and demodulation, as well as THz and THz modulation. The efficient use of modulators reduces the complexity, cost, and geometry of THz systems. As a result, the study of THz communications technology is centered on modulation technology. Signal modulation is a process in which one or more characteristics of a carrier signal (amplitude, phase, etc.) are used to influence a modulation signal. Many modulators using various architectures and materials have achieved a high degree

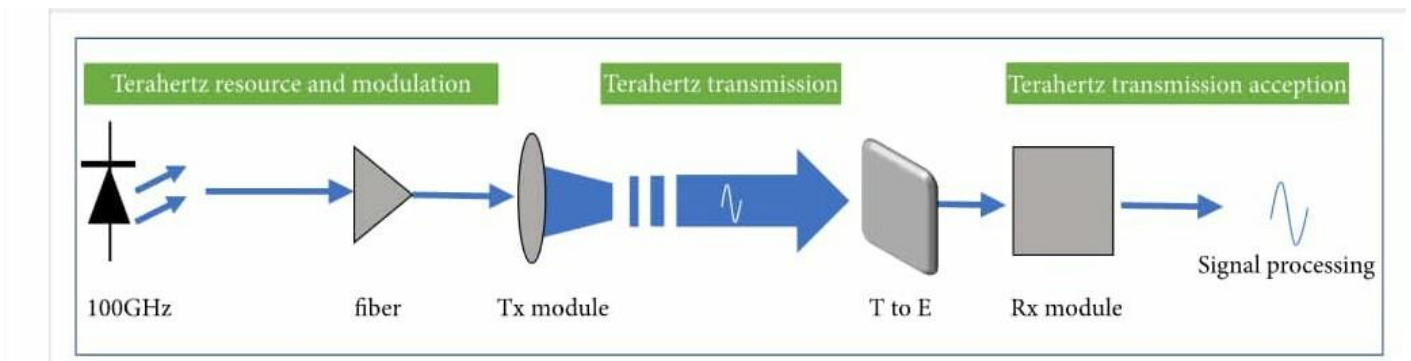
of modulation depth, modulation speed, and large bandwidth in recent years [18]. The dielectric constant is given as

$$\epsilon_{eff}(\omega) = \frac{1 - \omega^2 p}{\omega^2 + jT^2 \omega}$$

The plasma frequency is expressed as

$$\omega_p = \frac{\sqrt{Ne^2}}{\epsilon a}$$

A primary THz communication diagram is shown in Figure 7.

Figure 3.1: Schematic diagram of THz Communication

3.1 Optically Tuned THz Modulator.

The earliest THz module ladder has been built on an optically tuned hybrid multiquantal well structure for the modulation of the THz. The laser used as an excitement light source as the optic modulation free. The laser irradiates the material from a substratum to produce conveyors that can influence material conductance. The conductivity shift affects the transmittance and reactivity of the THz wave in the material that modulates THz [19].

3.2 Modulator Based on Semiconductor Materials and Meta-materials.

THz communication is based mostly on modulations of the THz and demodulation, THz and THz. The cost and geometry of THz systems are reduced by the effective use of modulators. As a result, research into THz communication technology is heavily reliant on modulation technology. Signal modulation is a process in which a modulation signal influences one or more parameters (amplitude, phase, etc.). In numerous THz modulators based on diverse architectures and materials, a great modulation depth and modulation rate and high bandwidth have been realized in recent years [20]. In 2004, 2D-MHAs were employed as a THz modulator by [21]. Based on this work, several groups of investigators have begun to modulate THz wave using laser. The model Drude in the region of the HZ wave, which treats free transporters as Free Electron gas in semiconductor materials,

explains how traditional semiconductor materials respond in electric field mechanism. When material irradiates on semiconductor materials, laser can be generated in the comparison of propagation loss; the frequency of the electro plasma; the density of the electron; the power of the electron; the mass of e-electron. The transmission of the microwave or THz wave into the material is significantly reduced for semiconductor material at normal temperature and cannot even be propagated. Materials are almost 'transparent' for ultraviolet or higher bands. The electron plasma frequency of materials must be reduced to achieve an electric field response in THz wave. It is well established that the electron plasma frequency of the products varies by changing the electron weight and density. The THz wave can first be modulated with a laser with more energy than the bandwidth. [22] showed a THz modulator with an emotionally free electrons in a hybrid Multiquantum well structure. In a regular quantum well configuration, the density of the electron might surpass 10^{11} cm^{-2} . The depth of modulation was 0.2-1 THz at 40 per cent. It was the first optically tuned THz wave demonstration. High resistance Si, high resistance GaAs and Si are used in semiconductor materials in the following studies. In the meantime, modulator can achieve better modulation ect in combination with certain structural structures such as photons, anisotropic media and plasma surface collection. The Si wafer has been used for Lis work with high resistance. Unfortunately, the modulation speed of the Si wafer carrier was only 0.2 kHz since the lifetime was long. The lifetimes of GaAs carriers are somewhat brief, instead announced a way of integrating a GaAs error layer in SiO₂ and MgO systems alternately in a single dimension so long as the photon's energy is larger than the semiconductor's bandgap. The relative dielectrical equivalent constant as photonic crystal is given. By exciting the GaAs front through Ultrashort 810 nm laser pulses, ancients modulation of the THz beam can also be achieved at low picture carriers concentrations [23].

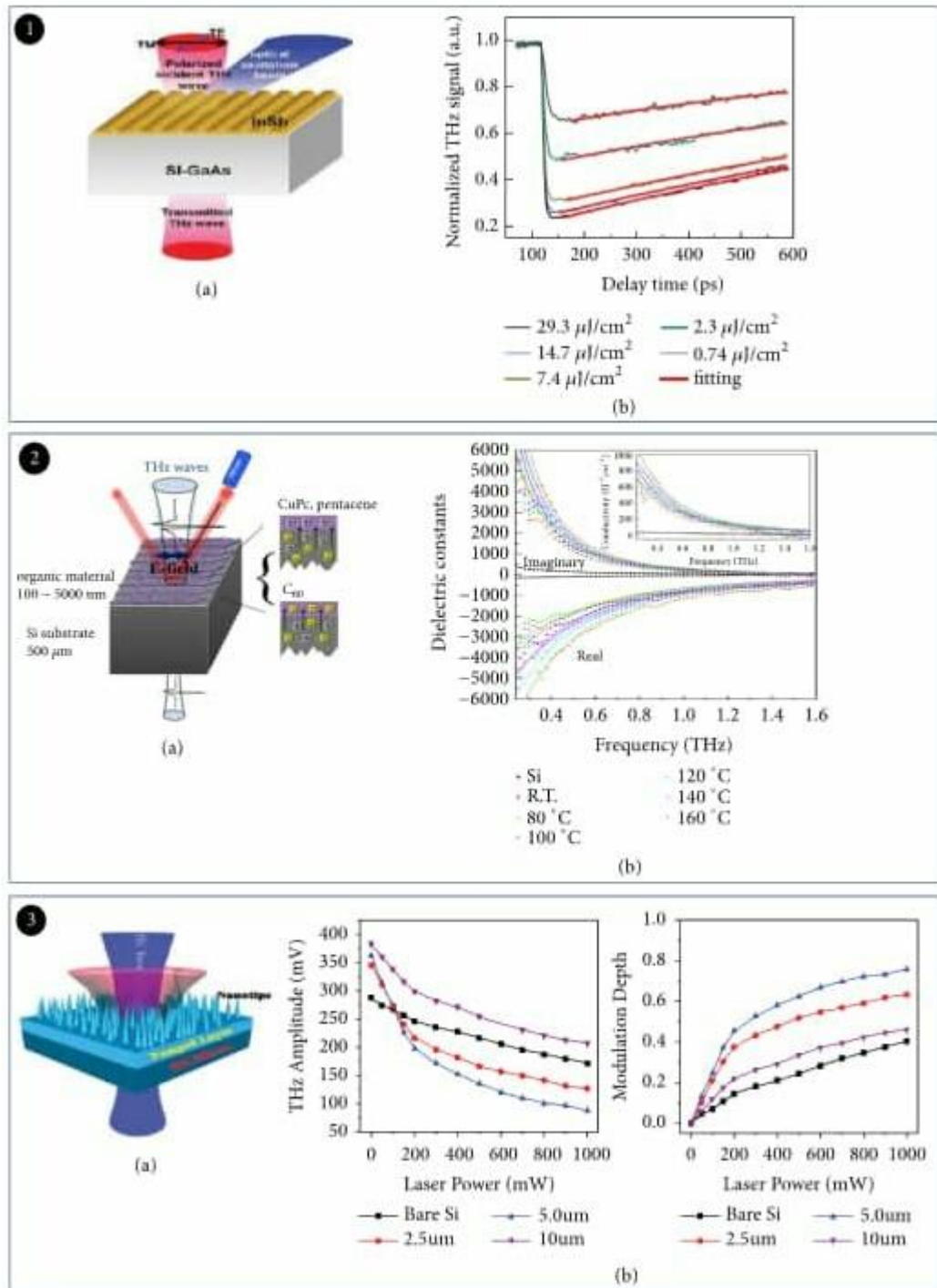

Figure 3.2.1: Modulator based on semi-conductor and metamaterial optically tuned THz modulator. Panel of information (1). (a) SEM pictures of the InSb fabric grating .(b) The normalized THz signals as a function of OPTP time delay calculated with exponential curve flints and di erent laser sequences. Panel (2). (a) The schematic view for bilayer samples of the THz wave transmission calculation. (b) Pentacene/Si dielectric functions thermally adjusted at different temperatures. Panel (3).(a) Si-nanotip-based spatial THz modulator prototype and configuration. (b) THz amplitude (le) transmission, as a function of laser pumping force, and modulation depth (right) of the di erent modulateurs.

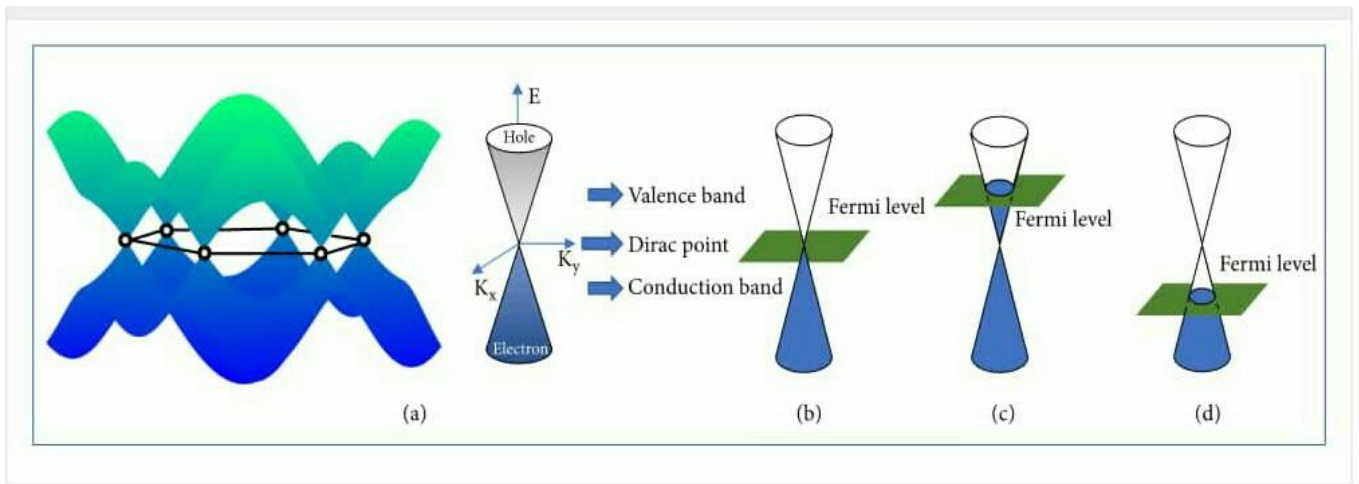

Figure 3.2.2: Schematic diagram of energy band structure of graphene. (a) Band structure of graphene. (b) Fermi level is at Dirac point. (c) Fermi level is in valence band. (d) Fermi level is in conduction band.

3.3 Modulator Based on 2D Materials

Incredible electrical and optical properties in 2D materials. In recent years, applications in opto-electronics have been receiving growing attention. For THz modulators tuned by light since their discovery in 2004, graphene is the best known 2D material. The graphene's peculiar conical band structure defines a carbon atomic configuration. The in-band electron transfer and band transition contribute to graphene conductivity. The transition of electrons from the band of THz is a crucial factor because of the limited photon energy. The thin layer conductivity of graphene may thus be approximated by the Drude model as [24], where the acoustic phonon dispersion was contributed; V is the velocity of Fermi; n is the concentration of carriers. By changing the graphene level in Fermi, the concentration and form of transport generally can be modulated dynamically. The structure of the graph band is shown in Figure 9(a). When the levels of Fermi are on the conductive band, free electrons are the main carrier; when the levels of Fermi are on the valence band, a void is the main carrier; when the levels of Fermi are at the point of Dirac, a minimum of the carrier concentration and a low graph conductivity is also present [25].

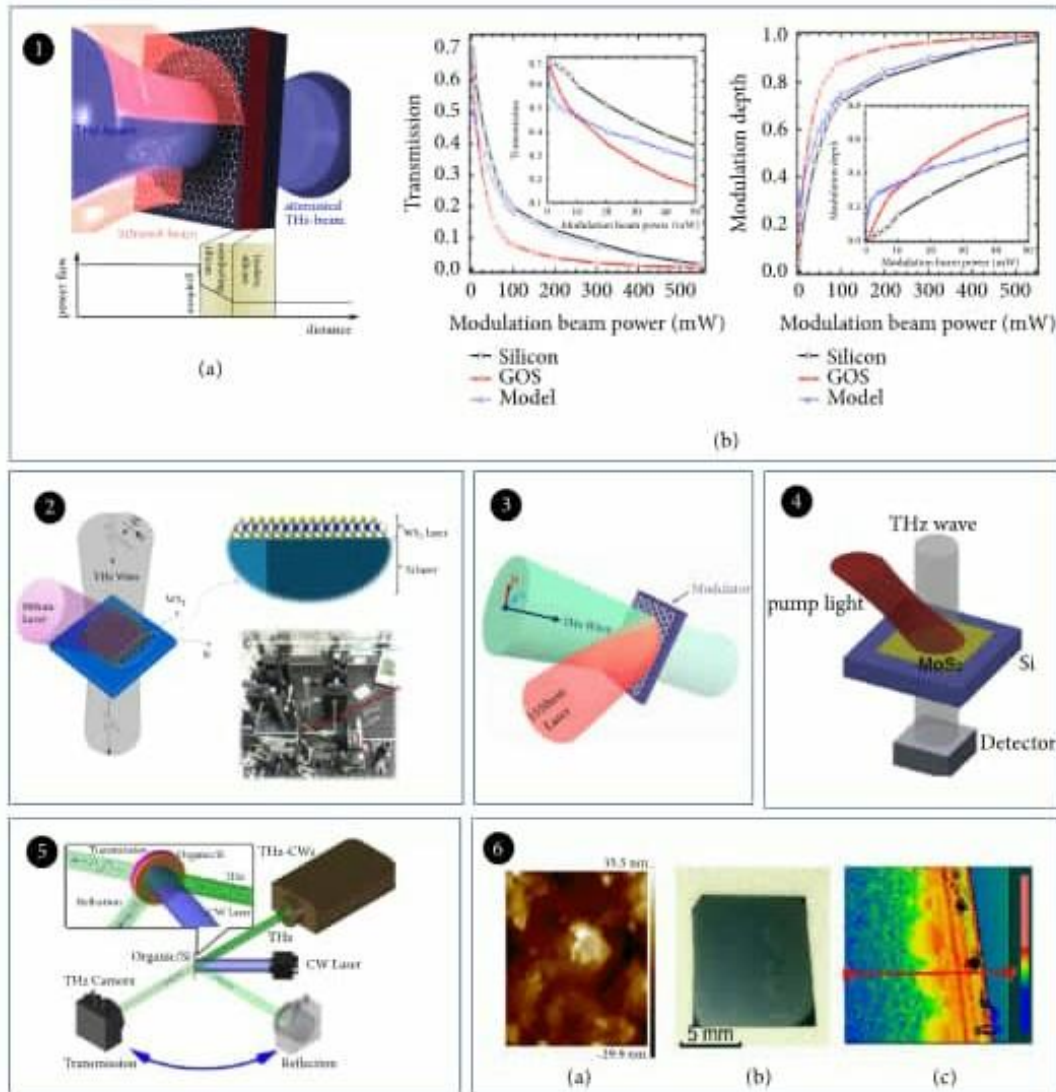

Figure 3.3.1: Modulator based on 2D materials with optical tuning THz. Panel(1)(a) Graphene scheme perspective on Si sample. (b) standardize transmission of the three phthalocyanine structures (lef) and depth (right). Panel Table (2). The THz modulator layer structure is based on WS2 and Si. Panel Table (3). Te modulator consists of a graphic sheet on a germanium substratum with one layer. The THz wave beam is overlapped entirely with the laser beam. Panel Table (4). An experimental drawing map. Panel(5) THz-CW experimental set-up for transmission and reflection measurement. Panel Table (6). (a) The AFM picture of the WS2 nanosheets with liquid scrubbing. (b) The picture of the WS2-Si preparations. (c) WS2 film ticket map distribution

Conclusion

Finally, we have provided a comprehensive overview of the all-integrated modulators in the THz frequency range, the frequency and the polarization. The major modulator modulation methods, from all-optical to all-electronic and MEMS approaches, have been specifically outlined. Although the first two achieve comparable value in terms of modulation speed and depth, MEMS are, although highly effective, inherently sluggish and difficult to scale across the whole THz range. A complete electronic approach allows for an increased level of

miniaturization, providing advantageous equipment efficiency and energy consumption across the whole optical approach. Finally, amplitude modulators have achieved a high degree of maturity in this vibrant and rapidly expanding field with a remarkable result. The modulator architectures are now described by the different final application specifications. In contrast, frequency and polarizing rotators, which would have a great effect in a number of fields of study, are intrinsically more difficult to design and still not fully exploited.

Acknowledgements

This chapter was written by Usman Garba Kurmi and Hadiza Abubakar Balkore.

I want to pay tribute to Parth K. Petal for coordinating the Research Methods and checking grammatical errors throughout this chapter. I want extend my gratitude to entire kurmi family for their unwavering support and I'm grateful to Adina Zahir for her assistance towards this chapter.

References

- [1] Köhler R, Tredicucci A, Beltram F, et al. Terahertz semiconductor-heterostructure laser. *Nature* 2002;417:156–9.10.1038/417156a12000955
- [2] O. Paul, C. Imhof, B. L'agel et al., □Polarization-independent active metamaterial for high-frequency terahertz modulation, □ *Optics Express*, vol. 1 , no. 2, pp. 819 □ 82 , 2009.
- [3] Jung S, Hyun Kim JAE, Jiang Y, Vijayraghavan K, Belkin MA. Terahertz difference-frequency quantum cascade laser sources on silicon. *Optica* 2017;4:38–43.10.1364/OPTICA.4.000038
- [4] Nagatsuma T, Horiguchi S, Minamikata Y, et al. Terahertz wireless communications based on Photonics technologies. *Opt Express* 2013;21:477–87.
- [5] Koppens FHL, Mueller T, Avouris P, Ferrari AC, Vitiello MS, Polini M. Photodetectors based on graphene, other two-dimensional materials and hybrid systems. *Nat Nanotech* 2014;9:780–93.10.1038/nnano.2014.215
- [6] Chen HT, Padilla WJ, Cich MJ, Azad AK, Averitt RD, Taylor AJ. A metamaterial solid-state terahertz phase modulator. *Nat Photonics* 2009;3:148–51.10.1038/nphoton.2009.3
- [7] Sensale-Rodriguez B, Yan R, Kelly MM, et al. Broadband graphene terahertz modulators enabled by intraband transitions. *Nat Commun* 2012;3:780.2251068510.1038/ncomms1787
- [8] Degl'Innocenti R, Majkic A, Vorburger P, Poberaj G, Günter P, Döbeli M. Ultraviolet electro-optic amplitude modulation in β -BaB₂O₄ waveguides. *Appl Phys Lett* 2007;91:051105.10.1063/1.2761484
- [9] Degl'Innocenti R, Xiao L, Kindness SJ, et al. Bolometric detection of terahertz quantum cascade laser radiation with graphene-plasmonic antenna arrays. *J Phys D: Appl Phys* 2017;50:174001.10.1088/1361-6463/aa64bf
- [10] Kleine-Ostmann T, Dawson P, Pierz K, Hein G, Koch M. Room-temperature operation of an electrically driven terahertz modulator. *Appl Phys Lett* 2004;84:3555–7.10.1063/1.1723689
- [11] Vasic B, Zografopoulos DC, Isic G, Beccherelli R, Gajic R. Electrically tunable terahertz polarization converter based on overcoupled metal-isolator-metal metamaterials infiltrated with liquid crystals. *Nanotechnology* 2017;28:124002.10.1088/1361-6528/aa5bbd28220761
- [12] Chikhi N, Lisitskiy M, Papari G, Tkachenko V, Andreone A. A hybrid tunable THz metadvice using a high birefringence liquid crystal. *Sci Rep* 2016;6:34536.2770839510.1038/srep34536
- [13] Savo S, Shrekenhamer D, Padilla WJ. Liquid crystal metamaterial absorber spatial light modulator for THz applications. *Adv Opt Mater* 2014;2:275–9.10.1002/adom.201300384
- [14] N. Necker, I. Libon, M. Hempel, J. Feldmann, M. Koch, and P. Dawson, □An optically-driven THz-modulator, in Proceedings of the Technical Digest. Summaries of papers presented at the Conference on Lasers and Electro-Optics. Postconference Edition. CLEO. Conference on Lasers and Electro-Optics, pp. 0- 1, Baltimore, Md, USA, 1999.
- [15] Nagatsuma T, Ducournau G, Renaud CC. Advances in terahertz communications accelerated by photonics. *Nat Photonics* 2016;10:371–9.10.1038/nphoton.2016.65
- [16] Tonouchi M. Cutting-edge terahertz technology. *Nat Photonics* 2007;1:97–105.10.1038/nphoton.2007.3
- [17] Wun JM, Lai CH, Chen NW, Bowers JE, Shi JW. Flip-chip bonding packaged THz photodiode with broadband high-power performance. *IEEE Photon Technol Lett* 2014;26:2462–4.10.1109/LPT.2014.2358843
- [18] Chen S, Fan F, Miao Y, He X, Zhang K, Changa S. Ultrasensitive terahertz modulation by silicon-grown MoS₂ nanosheets. *Nanoscale* 2016;8:4713–19.10.1039/C5NR08101G26856303
- [19] Cao Y, Gan S, Geng Z, et al. Optically tuned terahertz modulator based on annealed multilayer MoS₂. *Sci Rep* 2016;6:22899.10.1038/srep2289926953153
- [20] Sirtori C. Applied physics: bridge for the terahertz gap. *Nature* 2002;417:132–3.1200094510.1038/417132b
- [21] Yariv A. Quantum electronics. 3rd ed. New York, USA, John Wiley and Sons, 1989, pp. 307–313.2015;9:42–7.

- [22] W. L. Chan, H. Chen, A. J. Taylor, I. Brener, M. J. Cich, and D. M. Mittleman, □A spatial light modulator for terahertz beams, □ *Applied Physics Letters*, vol. 94, no. 21, Article ID 21 511, 2009.
- [23] J. Yao, N. Chi, P. Yang et al., □Study and outlook of terahertz communication technology, □ *Chinese Journal of Lasers*, vol. , no. 9, pp. 221 □22 , 2009.
- [24] D. K. Kim and D. S. Citrin, □Frequency and amplitude mod-ulation in terahertz-sideband generation in quantum wells, □ *Applied Physics Letters*, vol. 94, no. 2, Article ID 021105, 2009.
- [25] J. Li, □Terahertz modulator using photonic crystals, □ *OpticsCommunications*, vol. 2 9, no. 1, pp. 98□101, 200 .

ASSESSMENT OF HEALTH RISKS FOR SELECTED HEAVY METALS IN IRAQI PROCESSED CANNED CHEESE

Ruaa R. Muneam

Department of Physics, Faculty of Science, University of Kufa, Iraq

Ali Abid Abojassim

Department of Physics, Faculty of Science, University of Kufa, Iraq

Abstract

In this research, heavy metals of Pb, Cd, and Cr concentrations of Iraqi processed canned cheese that are available in Iraqi markets were measured using atomic absorption spectrophotometer (AAS). Also, the health risk parameters due to Pb, Cd, and Cr concentrations such as Estimated Daily Intake (EDI), Target Hazard Quotients (THQ), Hazard Index (HI), and Carcinogenic risk (CR) were calculated. The results show that the average value of Pb, Cd, and Cr concentrations in-unit mg/kg (ppm) were 2.88 ± 0.43 , 0.131 ± 0.02 , and 0.015 ± 0.01 , respectively. The values of HI were ranged from 0.167 to 0.593, with an average value of 0.352 ± 0.05 . The average value of $CR \times 10^{-6}$ for Pb, Cd, and Cr concentrations were 0.004 ± 0.0006 , 0.297 ± 0.05 , and 0.09 ± 0.08 , respectively. The EDI, THQ, HI, and CR values of all these metals were less than the permissible value and less than the risk value. Our current study indicated that there is no chance of any kind of health risk through the consumption of these cheese products.

Keyword: heavy metal, health risk, canned cheese, and Iraq.

1. Introduction

Heavy metals are the elements that have a density greater than 5 times the density of the water [1]. They are substances that needed by living organisms in specific amount, but become toxic at high concentrations and adversely affect the ecosystem [2]. Heavy metals include lead (Pb), copper (Cu), cobalt (Co), cadmium (Cd), zinc (Zn), chromium (Cr), and silver (Ag). The exposure of humans and other organisms to heavy elements has increased as a result of their recent use, particularly in industrial areas. These elements are transmitted to humans through natural sources where elements are naturally found in the earth's crust and are transferred to water and air through erosion. Other human activities such as the dumping of untreated industrial waste, oil extraction, factories, disposal of household waste, hospitals, fuel combustion containing Pb, and mining. Due to the difficulty of decomposition of these elements and their accumulation within the human body, they cause many health problems [2]. Heavy metals pollution is one of the problems that has received widespread attention around the world. The importance of the toxic effects of these minerals lies in non- biodegradable. It is entering the human body through water, air, soil and contaminated food. In our daily diet, cheese are considered to be highly important foods because they contain large quantities of nutritional constituents such as proteins,

minerals and vitamins [3]. Cheese can be contaminated by heavy metals which are one of the most significant and most complicated pollutants [4]. Contamination occurs primarily because of the ingestion of contaminants by animals consuming milk or because of contamination during milk production [5]. Contamination of milk can be occurred by heavy metals such as lead, cadmium, chromium, nickel, and cobalt through contaminating cattle feed and environment. Those metals could be excreted into milk at different levels and cause serious problems [6]. There are many types of research in the world that study the subject of heavy metals in cheese samples using different technical [7-10]. The aim of the present study is to measure some types of heavy metals such as Pb, Cd, and Cr in canned cheese samples produced in Iraq using atomic absorption spectrophotometer. Also, it is aimed to determine carcinogenic and non-carcinogenic health risks of adult people from the consumption of these cheese.

Materials and methods

2.1. Sample Collection and Preparation

In this study, Canned cheeses were collected from four governorates of Iraq which they Karbala, Sulaymaniyah, Erbil, and Qadisiyah. Nine canned cheese samples were purchased from the local markets of different districts of Iraq, as shown in Table (1). Table (1) shows the name of cheese samples studied, sample code, and origin of processed canned cheese. The samples were carried to the environmental laboratory as soon as possible to begin analysis. The analysis process was dried for 24 hours at temperature 70 °C before digestion of the samples [11]. The research work was conducted at U-scientific lab, Iraq- Qadisiyah governorate during October 2021.

Table 1. Information of cheese samples of the present study

No.	Cheese name	Code	Origin
1	Zahret Rabee	IQ1	Iraq-Karbala
2	Slemani with cream	IQ2	Iraq-Sulaymaniyah
3	Village Alqariah	IQ3	Iraq -Erbil
4	Slemani with white cream	IQ4	Iraq-Sulaymaniyah
5	Almolok	IQ5	Iraq-Sulaymaniyah
6	Twoj Smak	IQ6	Iraq-Sulaymaniyah
7	Slemani-Smoked	IQ7	Iraq-Sulaymaniyah
8	Lezzzet	IQ8	Iraq-Sulaymaniyah
9	Soft agricultural cow's	IQ9	Iraq- Qadisiyah

2.2. Sample Digestion and Analysis

1 gm of each dried cheese sample (at 70 °C for 24 h) was digested thermally in (10:1) of HNO₃ (ultrapure 65%) and HClO₄ (ultrapure 70%) until boiling. Subsequently filtered the suspension and (25 milliliters) of deionized water was added. Heavy metals of Lead (Pb), Cadmium (Cd), and Chromium (Cr) were analyzed

through Atomic Absorption Spectrophotometer (AAS-7000 series, SHIMADZU model, Japan), see Figure (1). The spectral lines for Pb, Cd, and Cr were 283.3, 228.8, and 357.9 nm respectively [12]. It prepared three standard solutions of each metal.

Figure (1). Diagram of Atomic Absorption Spectrometer used in the present study.

2.3. Health risk assessment procedure

There are many parameters such as Estimated Daily Intake (EDI), Target hazard quotients (THQs), Hazard index (HI), and Carcinogenic risk (CR) used to assess the health risks for heavy metals which were calculated by the following equations [13-16]:

$$EDI \left(\frac{mg}{kg} \text{ per day} \right) = \frac{C_{metal} \left(\frac{mg}{kg} \right) \times W_{cheese} \left(\frac{kg}{day} \right)}{BW (kg)} \quad (1)$$

$$THQ = \frac{EDI \left(\frac{mg}{kg} \text{ per day} \right)}{RfD \left(\frac{mg}{kg} \text{ per day} \right)} \quad (2)$$

$$HI \left(\frac{mg}{kg} \text{ per day} \right) = \sum THQ \quad (3)$$

$$CR = \frac{EFr \left(\frac{days}{year} \right) \times ED(year) \times EDI \left(\frac{mg}{kg} \text{ per day} \right) \times CSFo \left(\frac{mg}{kg} \text{ per day} \right)}{AT \left(\frac{day}{year} \times 70 \text{ year} \right)} \times 10^{-3} \quad (4)$$

where, C_{metal} is the concentration of heavy metals, W_{cheese} is daily consumption rate (take 22gm/day[17]), BW is the average of human weight (60 kg), RfD is the value of reference dose which equals 3.5×10^{-3} , 1×10^{-3} , and 3×10^{-3} for Pd, Cd, and Cr respectively. While, of EFr , ED , $CSFo$, and AT are exposure frequency (350 days/year), exposure duration (30 year), carcinogenic slope factor (equal 0.0085, 15, and 41 for Pb, Cd, and Cr, respectively), and average time, respectively [18,19].

2.4. Statistical analysis

Statistical analysis was performed using the SPSS statistical software package (SPSS for Windows version 20, SPSS Inc., Chicago, Illinois, USA).

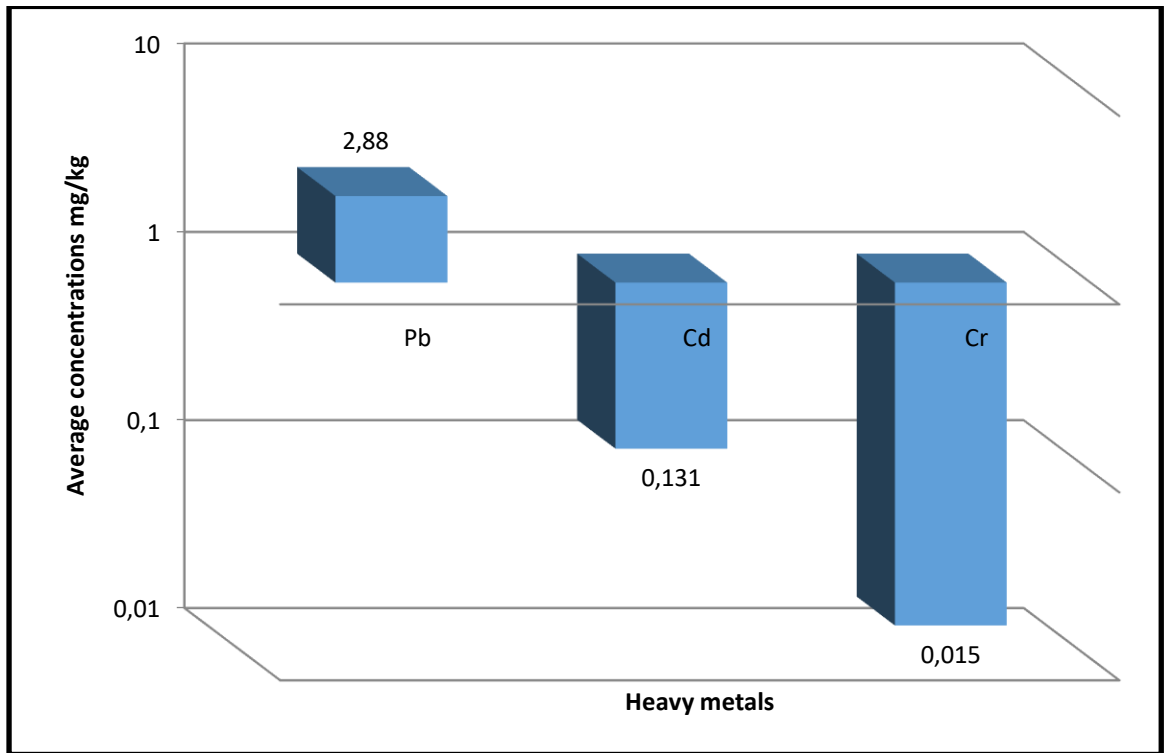
2. Results and Discussion

In this work, it was determined the concentrations of selected heavy metals in Iraqi processed canned cheese samples. The estimated heavy metals are Lead, Cadmium, and Chromium. The results of Lead, Cadmium, and Chromium concentrations of cheese samples are presented in Table (2). From Table (2), it can be seen that the range of Pb, Cd, and Cr concentrations in-unit mg/kg for cheese samples of the present study were 1.39-5.11, ND-0.258, and ND-0.131, respectively, while the average values were 2.88 ± 0.43 , 0.131 ± 0.02 , and 0.015 ± 0.01 , respectively. The descending order of Cheese was $Pb > Cd > Cr$ (Figure2), respectively according to the T-test confirmed. The differences are significant ($p < 0.05$) in heavy metals concentrations of all samples depending on many reasons such as contamination by heavy metals in plants which consume from animals of milk-producing, contamination by heavy metals during the cheese production process, and contamination by the type of cheese containers, etc. The maximum value of Pd concentration was found in IQ2 (Sleman with cream), these are attributable to contamination with lead in the manufacture of this sample. The result of the concentrations of Pb of cheese samples were higher than the maximum level of the world average (0.02 mg/kg) [20, 21], as shown in Figure (3). Also, the results of Cd concentrations were higher than the maximum level of the world average (0.02 mg/kg) [22], except sample IQ4, as shown in Figure (4). While, most cheese samples were no detection (lower than 0.001), except sample IQ1, therefore most results of Cr concentrations were lower than the maximum level of the world average (0.03 mg/kg) [22].

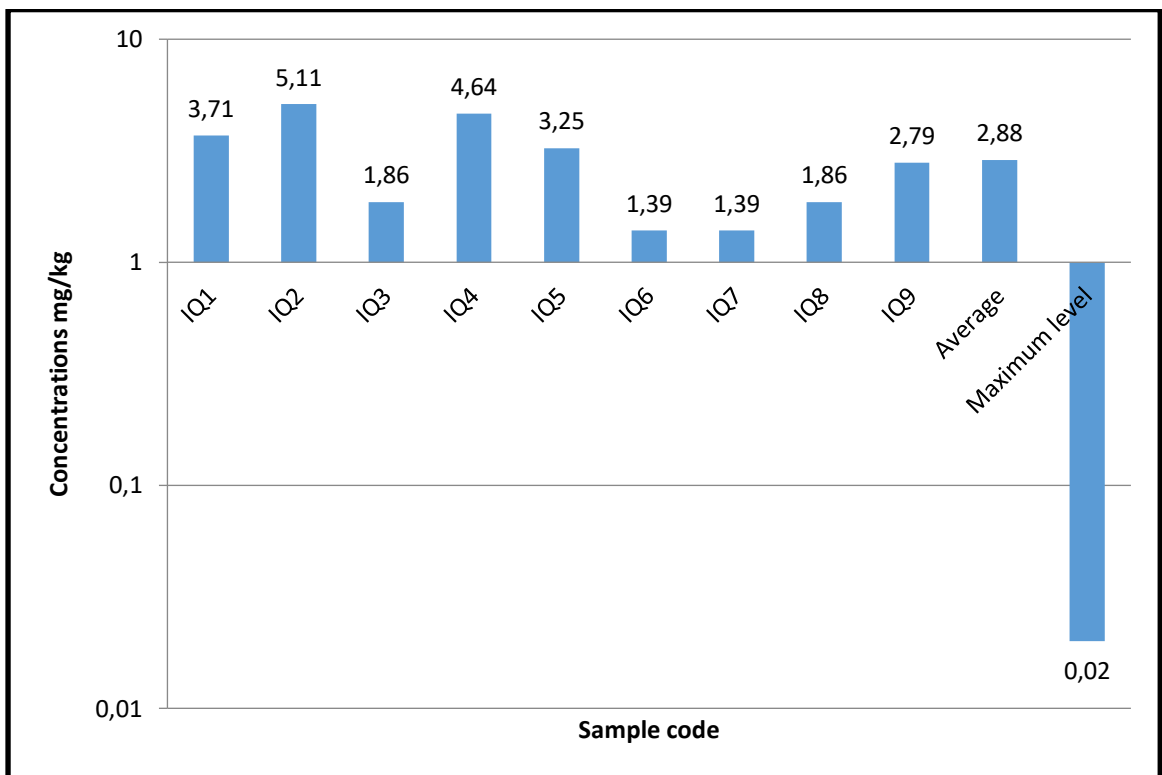
Table (2). Results of Lead, Cadmium, and Chromium Concentration.

No.	Sample code	Concentrations of heavy metals (mg/kg or ppm)		
		Pb	Cd	Cr
1	IQ1	3.71	0.158	0.131
2	IQ2	5.11	0.158	ND*
3	IQ3	1.86	0.133	ND
4	IQ4	4.64	ND	ND
5	IQ5	3.25	0.142	ND
6	IQ6	1.39	0.258	ND
7	IQ7	1.39	0.058	ND
8	IQ8	1.86	0.058	ND
9	IQ9	2.79	0.217	ND
Average±S.E		2.88 ± 0.43	0.131 ± 0.02	0.015 ± 0.01

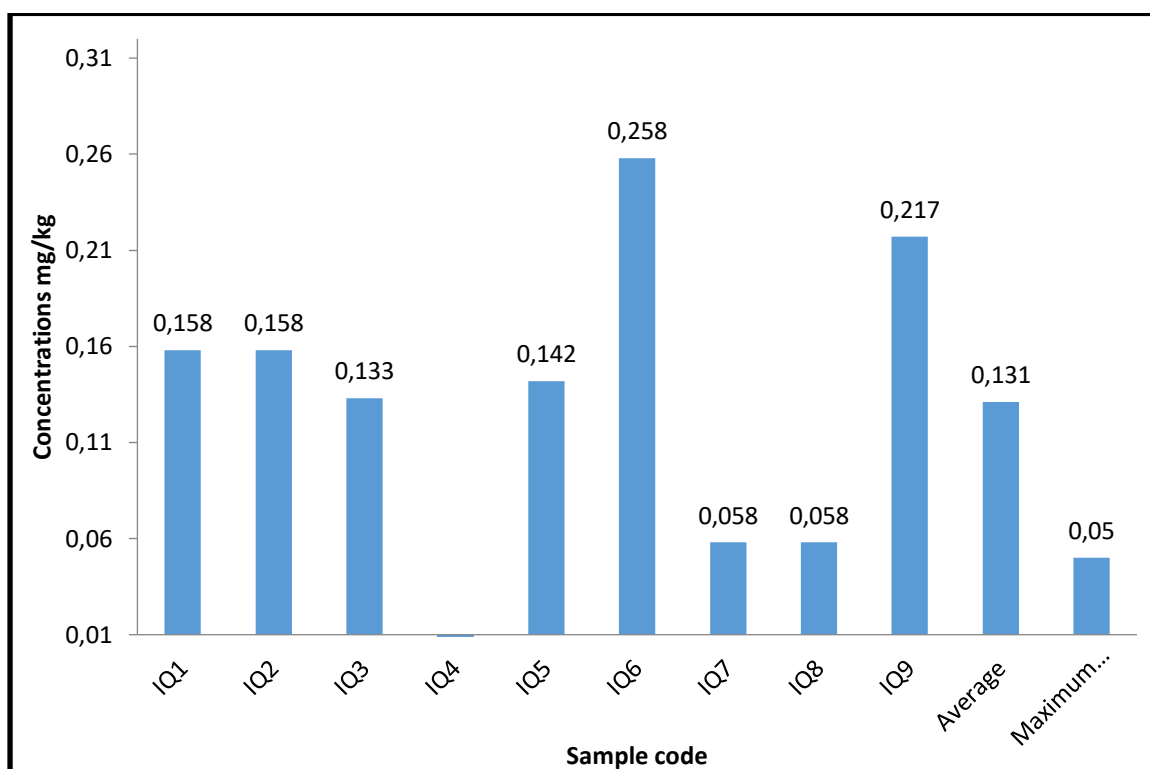
*ND is no detection.

Figure (2). Comparison of the average of heavy metals in cheese samples under study.

Figure (3). Concentrations of Pb of the investigated cheese samples in comparison with the worldwide average value.

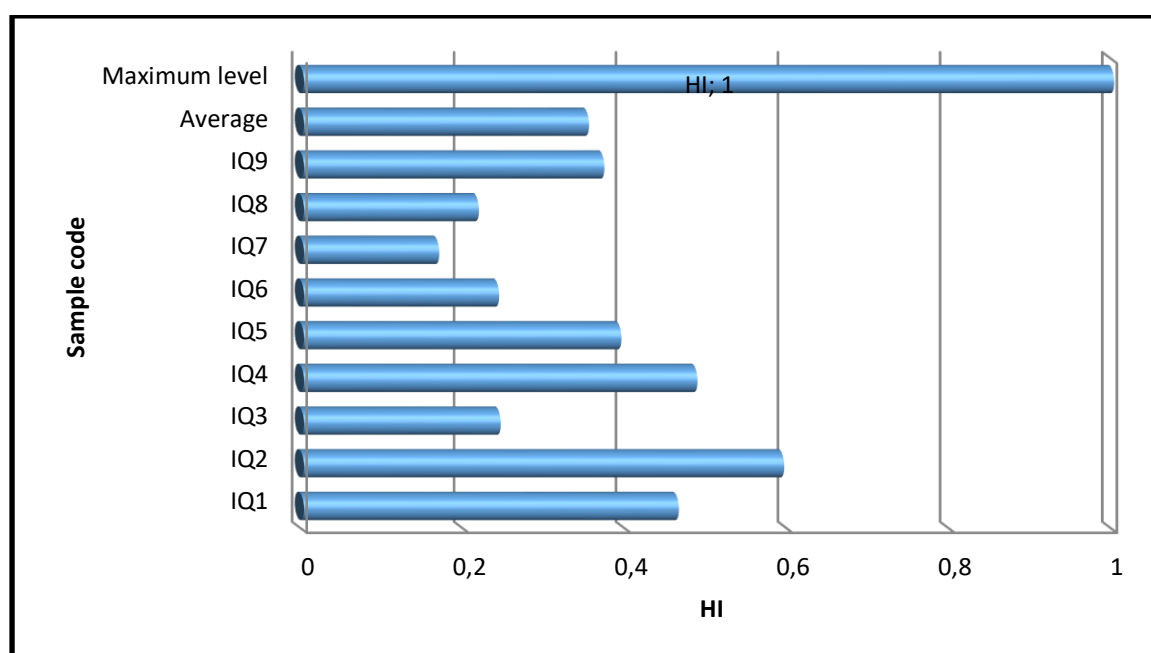
Figure (4). Concentrations of Cd of the investigated cheese samples in comparison with the worldwide average value.

By this analysis, it was calculated EDI, THQ, and HI of selected three heavy metals for potential health risks due to these cheese samples. The results of EDI, THQ, and HI of cheese were shown in Table (3). The average value of EDI for Pb, Cd, Cr concentrations in the present study for cheese samples was found to be 1.05 ± 0.15 $\mu\text{g}/\text{kg}$ per day, 0.05 ± 0.009 , $\mu\text{g}/\text{kg}$ per day, and 0.005 ± 0.004 $\mu\text{g}/\text{kg}$ per day, respectively. Also, The average values of THQ for Pb, Cd, Cr concentrations were found to be 0.30 ± 0.04 , 0.05 ± 0.009 , and 0.002 ± 0.001 , respectively. The results of HI due to Pb, Cd, Cr concentrations in the present study for cheese samples were ranged from 0.167 in sample IQ7 (Sleman-Smoked) to 0.593 in sample IQ2 (Sleman with cream), with an average value of 0.352 ± 0.05 . From Tables (3), the results of EDI for three heavy metals Pb, Cd, and Cr under study were lower than the allowed limit that given 3.57 and 1.0 $\mu\text{g}/\text{kg}/\text{day}$, respectively [23]. Also, All the results of THQ for Pb, Cd, and Cr were within the permitted limit which is equal to 1 [24]. The values of HI based on Pb, Cd, and Cr concentrations in cheese samples for Iraq are compared with the maximum levels of the world that are given 1 [24], as shown in Figure (5). Therefore from Figure (5), it may be seen all cheese samples of the present study were lower than the world level and samples are safe.

Table (3). Results of EDI, THQ, and HI.

No.	Sample code	EDI ($\mu\text{g}/\text{kg}$ per day)			THQ			HI
		Pb	Cd	Cr	Pb	Cd	Cr	
1	IQ1	1.36	0.058	0.048	0.389	0.058	0.016	0.463
2	IQ2	1.87	0.058	ND	0.535	0.058	ND	0.593
3	IQ3	0.68	0.049	ND	0.195	0.049	ND	0.243
4	IQ4	1.70	ND	ND	0.486	ND	ND	0.486
5	IQ5	1.19	0.052	ND	0.340	0.052	ND	0.392
6	IQ6	0.511	0.095	ND	0.146	0.095	ND	0.241
7	IQ7	0.51	0.021	ND	0.146	0.021	ND	0.167
8	IQ8	0.68	0.021	ND	0.195	0.021	ND	0.216
9	IQ9	1.02	0.079	ND	0.292	0.079	ND	0.371
Average $\pm$ S.E		1.05 $\pm$ 0.15	0.05 $\pm$ 0.009	0.005 $\pm$ 0.004	0.30 $\pm$ 0.04	0.05 $\pm$ 0.009	0.002 $\pm$ 0.001	0.352 $\pm$ 0.05

Figure (5). Results of HI of the investigated cheese samples in comparison with the worldwide average value.

Our obtained of Carcinogenic risk (CR) based on Lead, Cadmium, and Chromium concentrations are illustrated in Table (4). The value of $\text{CR} \times 10^{-6}$ for the cheese samples due to Pb concentrations varied from 0.002 to 0.007 with an average value of 0.004 ± 0.0006 , due to Cd concentrations varied from ND to 0.584 with an average value of 0.297 ± 0.05 , and due to Cr concentrations varied from ND to 0.807 with an average 0.09 ± 0.08 . The results of CR based on Lead, Cadmium, and Chromium Concentration for all the studied cheese samples have lower values than the world according to Environmental Protection Agency which gave in the range 10^{-4} - 10^{-6} [25].

Table (4) Results of CR based on Lead, Cadmium, and Chromium Concentration

No.	Sample code	$\text{CR} \times 10^{-6}$
-----	-------------	----------------------------

		Pb	Cd	Cr
1	IQ1	0.005	0.358	0.807
2	IQ2	0.007	0.358	ND
3	IQ3	0.002	0.302	ND
4	IQ4	0.006	ND	ND
5	IQ5	0.004	0.320	ND
6	IQ6	0.002	0.584	ND
7	IQ7	0.002	0.132	ND
8	IQ8	0.002	0.132	ND
9	IQ9	0.004	0.490	ND
Average±S.E		0.004±0.0006	0.297±0.05	0.09±0.08

Lastly, the results of carcinogenic (CR) and non-carcinogenic (EDI, THQ, and HI) health risks of adult peoples due to heavy metals of Pb, Cd, and Cr in canned cheese samples in the study area can be considered a safe.

3. Conclusions

In the light of the results of the present study, it can conclude the results of heavy metals of Pb, Cd, and Cr concentrations for most samples were higher than the world average according to EC Commission, Codex standards, and EU Regulation. While, the results of health risks parameters such as non-carcinogenic (EDI, THQ, and HI) and carcinogenic based on Pb, Cd, and Cr concentrations were acceptable results within the global limits. Therefore, from the analyzed health risks parameters values it was found that there is no chance of heavy metals health risks.

References:

- [1] Abojassim, A. A., & Munim, R. R. (2020). Chapter-4 Hazards of Heavy Metal on Human Health. *MULTIDISCIPLINARY*, 51.
- [2] Järup, L. (2003). Hazards of heavy metal contamination. *British medical bulletin*, 68(1), 167-182.
- [3] Fox, P. F., Guinee, T. P., Cogan, T. M., & McSweeney, P. L. (2017). *Fundamentals of cheese science* (pp. 121-183). New York: Springer US.
- [4] Rokni, N. (2007). Principles of food hygiene. *Tehran*, 4350.
- [5] Pavlovic, I., Sikiric, M., Havranek, L., Plavljanic, N., & Brajenovic, N. (2004). Lead and cadmium levels in raw cow's milk from an industrialised Croatian region determined by electrothermal atomic absorption spectrometry. *Czech Journal of Animal Science-UZPI (Czech Republic)*.
- [6] Abou-Arab, A. A. K. (1997). Effect of Ras cheese manufacturing on the stability of DDT and its metabolites. *Food Chemistry*, 59(1), 115-119.
- [7] Christophoridis, C., Kosma, A., Evgenakis, E., Bourliva, A., & Fytianos, K. (2019). Determination of heavy metals and health risk assessment of cheese products consumed in Greece. *Journal of Food Composition and Analysis*, 82, 103238.
- [8] Reinholds, I., Rusko, J., Pugajeva, I., Berzina, Z., Jansons, M., Kirilina-Gutmane, O., ... & Bartkevics, V. (2020). The occurrence and dietary exposure assessment of mycotoxins, biogenic amines, and heavy metals in mould-ripened blue cheeses. *Foods*, 9(1), 93.
- [9] Singh, M., Sharma, R., Ranvir, S., Gandhi, K., & Mann, B. (2020). Assessment of contamination of milk and milk products with heavy metals. *Indian journal of dairy science*, 72(6).
- [10] Al Sidawi, R., Ghambashidze, G., Urushadze, T., & Ploeger, A. (2021). Heavy Metal Levels in Milk and Cheese Produced in the Kvemo Kartli Region, Georgia. *Foods*, 10(9), 2234.
- [11] Karadjova, I., Girousi, S., Iliadou, E., & Stratis, I. (2000). Determination of Cd, Co, Cr, Cu, Fe, Ni and Pb in milk, cheese and chocolate. *Microchimica Acta*, 134(3), 185-191.
- [12] Rashid, M. H., Fardous, Z., Chowdhury, M. A. Z., Alam, M. K., Bari, M. L., Moniruzzaman, M., & Gan, S. H. (2016). Determination of heavy metals in the soils of tea plantations and in fresh and processed tea leaves: an evaluation of six digestion methods. *Chemistry Central Journal*, 10(1), 1-13.
- [13] Christophoridis, C., Kosma, A., Evgenakis, E., Bourliva, A., & Fytianos, K. (2019). Determination of heavy metals and health risk assessment of cheese products consumed in Greece. *Journal of Food Composition and Analysis*, 82, 103238.

- [14] EPA, U., 1989. Office of Water Regulations and Standard: Guidance Manual for Assessing Human Health Risks From Chemically Contaminated, Fish and Shellfish. 1989. U.S. Environmental Protection Agency, Washington, D.C EPA-503/8-89-002.
- [15] EPA, U., 2011. USEPA Regional Screening Level (RSL) Summary Table.
- [16] USEPA III, U. R. (2006). Risk-Based Concentration Table: Technical Back-Ground Information.
- [17] Renner, E. (1993). Nutritional aspects of cheese. In *Cheese: chemistry, physics and microbiology* (pp. 557-579). Springer, Boston, MA.
- [18] USEPA (2010) Risk Based Concentration Table.
- [19] USEPA. (1989). Guidance manual for assessing human health risks from chemically contaminated, fish and shellfish.
- [20] EC Commission. (2006). Setting of maximum levels for certain contaminants in foodstuffs. *Regulation*, (1881), 5-24.
- [21] Additives, F. CODEX GENERAL STANDARD FOR CONTAMINANTS AND TOXINS IN FOOD AND FEED (CODEX STAN 193-1995) 1. PREAMBLE 1.1 SCOPE.
- [22] Regulation, C. E. (2001). 466: Off. *J Eur Comm*.
- [23] Tripathi, R. M., Raghunath, R., Sastry, V. N., & Krishnamoorthy, T. M. (1999). Daily intake of heavy metals by infants through milk and milk products. *Science of the total environment*, 227(2-3), 229-235.
- [24] Islam, M. S., Ahmed, M. K., Habibullah-Al-Mamun, M., & Masunaga, S. (2014). Trace metals in soil and vegetables and associated health risk assessment. *Environmental monitoring and assessment*, 186(12), 8727-8739.
- [25] USEPA. (2010). Risk Based Concentration Table.

DENİM ÜRÜNLERDE ÇEVRECİ YIKAMA PROSESLERİNİN FİZİKSEL VE HASLIK ÖZELLİKLERİNE ETKİLERİ

Gizem Çalışkan KÖKER

Beymen Perakende ve Tekstil Yatırımları A.Ş., İstanbul

Pınar SEZGİN

Beymen Perakende ve Tekstil Yatırımları A.Ş., İstanbul

Gökçe KARTOĞLU

Beymen Perakende ve Tekstil Yatırımları A.Ş., İstanbul

Emine Dilara KOÇAK

Marmara Üniversitesi Teknoloji Fakültesi, İstanbul

ÖZET

Tekstil endüstrisinde denim ürünler; günümüzde 7' den 70'e her yaştan ve her kesimden kadın-erkek ve çocuğun giysi dolabında yer alan, rahatlığı ile ön plana çıkan ve kombinleme çeşitliliği sunar. Ülkemiz denim kumaş üretimi ve tasarımı; markalaşma, etkin pazarlama stratejileri ile dünyanın önde gelen yerini korumaktadır.

Son yıllarda değişen yaşam tarzı ile birlikte tüketiciler; üreticileri ve tasarımcıları daha rahat, daha çevreci, daha fonksiyonel, uzun ömürlü denim ürünleri üretmeye itmişlerdir.

Tüketiciler; perakende sektöründe önemli yer tutan denim ürünlerinin kullanım alanlarında farklılaşma ve fonksiyonellik ararken; çevreye duyarlı üretilen denim ürünlerini de daha fazla talep etmektedir. Perakende sektörü, çevreci bakış açısıyla; tüketicilerine farklı ürünler sunma istekleri ile yenilikçi çalışmalarına hız vermekte ve denim ürünlerinin tasarımından üretimine kadar tüm süreçlerinde sürdürülebilir yaklaşımı benimsemektedir. Sürdürülebilir ürün çalışmalarında yıkama işlemleri boyunca su, enerji, zaman ve/veya kimyasallardan tasarruf edilirken, aynı zamanda geleneksel denim görünümüne ulaşmak mümkün olmaktadır.

Bu çalışmada; 97/3% pamuk-elastan karışımlı 3/1 dimi örgü Z yapısında denim kumaşlara konvansiyonel ve selülaz enzim kullanılarak 2 farklı proseste yıkamalar yapılmıştır. Yıkama sonuçlarının değişimleri boyutsal değişim, sertlik, mukavemet, uzama, yırtılma mukavemeti ve haslık özellikleri açısından karşılaştırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Denim Kumaş, Çevreci Yıkama, Yırtılma Mukavemeti, Haslık Özellikleri

THE EFFECTS OF ENVIRONMENTAL WASHING PROCESSES ON PHYSICAL AND FASTNESS PROPERTIES OF DENIM PRODUCTS

ABSTRACT

Nowadays denim products: it has an important place in the textile industry as it takes place in the wardrobe of women, men and children of all ages, stands out with its comfort and offers a variety of combinations. Turkey

is one of the leading countries in the world with its denim fabric production, designing, branding and effective marketing strategies.

In recent years consumers have pushed manufacturers and designers to produce more comfortable, more environmental friendly, more functional, and longer-lasting denim products while their lifestyle has been changing. The consumers also demand more environmental friendly denim products, while they seek differentiation and functionality in the usage areas of denim products, which have an important place in the retail sector. The retail industry accelerates innovative works with the desire to offer different products to its consumers by adopting a sustainable approach in all processes from design to production of denim products with an environmental perspective. In sustainable product developments, it is possible to achieve a traditional denim appearance while saving water, energy, time and/or chemicals during washing processes.

In this study, the washing process was carried out with a conventional and innovative method by applying different recipes to denim products of two different weights and knit structures. The results of washing processes of denim products were evaluated according to the elongation, tear strength and fastness results.

Keywords: Denim Fabric, Environmental Washing, Tear Strength, Fastness Properties

1. GİRİŞ

1849'da ilk denim Levi Strauss tarafından üretilmiştir. Dayanıklılık özelliğinden dolayı ilk kez madenciler tarafından kullanım alanı bulmuştur. Denim ürünler, yüzyıllar boyunca giyimde en çok kullanılan ürünlerin başında yer almaktadır. Denim ürünlerin özelliği giyildiğinde kişiye kendini genç hissettirmesi nedeniyle orta yaş ve üzeri müşteri kitlesi için de önemli bir yer tutmaktadır. Ünlü markaların tasarımcıları, markalarının sektördeki varlıklarını yükseltmek için değişik ve şaşırtıcı bir koleksiyon yapmak istediklerinde denim kumaşı tercih etmektedirler [1-3]. Denim kumaşlar, pamuk renkli çözü ve ekru atkı ipliklerinin kullanılmasıyla 3/1, 2/1 sağ ve sol yönlü dimi konstrüksiyonlu bir dokuma kumaş yapısında üretilirler [4].

Denim kumaşlar; moda endüstrisinde genellikle kot pantolon ve mont gibi giysi üretiminde önemli yer tutmaktadır. Denim endüstrisinde, tasarımcılar ve üreticiler müşterilerinin taleplerindeki hızlı değişimi karşılamak amacıyla denim ürünlerde farklı yıkama işlem efektlerini oluşturarak görsel şölen sunmaktadır [5-7].

Yıkama işlemi, dikimi yapılmış hazır giyim ürünlerine de uygulanmaktadır. Yıkama işlemlerinde ağartma yıkama, asit yıkama, normal yıkama, taş yıkama enzim yıkama vb. yöntemler kullanılır. Bu amaçla; yıkama işlemleri ile ürüne farklı renk, efekt, tuşe ve yumuşaklık, pürüzsüzlük özellikleri kazandırılarak, ürünün daha rahat kullanımı sağlanmaktadır. Moda tasarımcıları müşterilerine, yıkama yapılmış ürünlerinde hem canlı hem de yıpranmamış denim eldesi istemektedir. Üreticiler ise son zamanlarda yıkama proseslerinde sürdürülebilir yıkama prosesi olan enzim proseslerini kullanmaktadırlar [8].

Enzim uygulaması ile kumaşlara hem eskimiş özelliği verilmekte, hem de moda akımları doğrultusunda farklı yüzey görünümleri elde edilebilmektedir. Selüloz enzimi ise bio-parlatma işleminde tercih edilen ekolojik bir enzimdir [9]. Selüloz enzimi ile denim kumaşların yıpranma özellikleri azalırken, kumaşlarda daha düzgün ve homojen bir yüzey görüntüsü elde edilir. Selüloz enzimi ile yapılan yıkamalarda, atık su problemi daha az ve yıkama verimliliğinin daha iyi olduğu literatürde belirtilmektedir [10-11].

Bu çalışmada 97/3% pamuk-elastan karışımı 3/1 Z dimi örgü yapısında denim kumaşlara konvansiyonel ve selüloz enzim kullanılarak iki farklı proseste yıkamalar yapılmıştır. Yıkama sonuçları; boyutsal değişim, sertlik, mukavemet, uzama, yırtılma mukavemeti ve haslık özellikleri bakımından karşılaştırılmıştır.

2. materyal ve metot

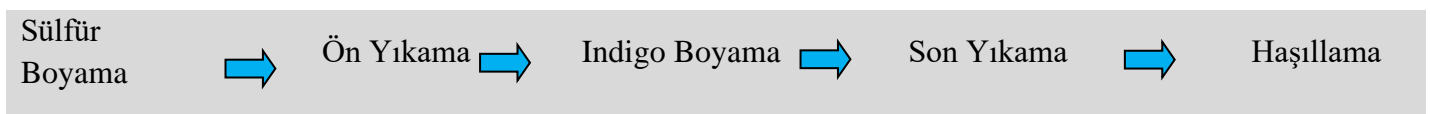
2.1 Materyal

Çalışmada kullanılan denim kumaşın genel özellikleri Tablo 1 de verilmiştir.

Örgü	Materyal	Gramaj g/m ²	Çözgü sıklığı (tel/cm)	Atkı sıklığı (tel/cm)	Çözgü No (Ne)	Atkı No (Ne)	En(cm)	Tarak
3/1 Z Dimi	97/3% Pamuk- Elastan	472	28	18	8 Ring Karde Şantuk	10 Ring Karde	153	60/4

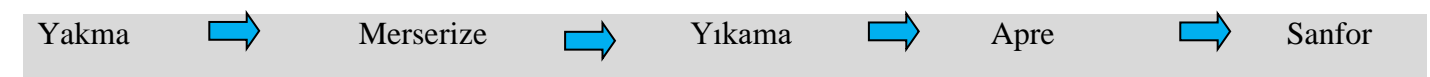
Tablo 1. Denim Kumaş Özellikleri

Boyama işlem adımları Şekil 1 'de gösterilmiştir.

Şekil 1. Denim Kumaş Boyama İşlem Adımları

Çalışmada kullanılacak denim kumaşlar slasher boyama ünitesinde boyanmıştır. Boyama işleminde sülfür bottom tekniği kullanılmıştır. Denim kumaşlara indigo boyamadan önce ilk adımda tek tekende boyama işlemi gerçekleştirilmiştir. Daha sonraki adımda, çözgü ipliklerinin üzerinde havları ve fazla kimyasallardan arındırmak amacıyla 3 tekneli ön yıkama yapılmıştır. Yıkamadan sonra kurutma işlemi uygulanarak, çözgü ipliklerine indigo boyama işlemi gerçekleştirilmiştir.

Şekil 2. Denim Kumaş Bitim Proses Adımları

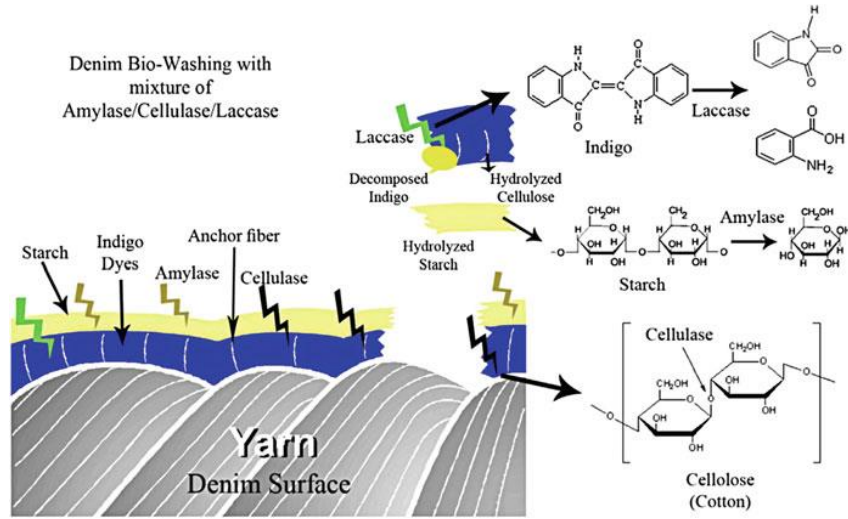
Şekil 2. 'de denim kumaşların bitim proses adımları yer almaktadır. Kumaşların üzerinde bulunan hav ve tüccüklerin temizlenmesinde çift yüz yakma işlemi; kumaşların yüzeyinde parlaklık elde etmek ve kumaşa

mukavemet kazandırmak amacıyla merserizasyon işlemi; kumaşların üzerindeki kimyasal maddeleri uzaklaştırmak için yıkama işlemleri gerçekleştirilmiştir. Kumaşları yumuşatmak amacıyla apre işlemi uygulanmıştır. Kumaşlar çekmezlik özelliği kazandırmak amacıyla, sanfor işleminden geçirilmiştir.

2.2 Metot

Çalışma 2 farklı yıkama prosesleri ile yönetilmiştir. Konvansiyonel yıkama işlemleri Proses 1 'de; selüloz enzimi uygulanarak yapılan yıkama işlemleri, Proses 2 olarak tanımlanmıştır. Şekil 3'te selüloz enzimin yapısı ve kumaşa tutunma prosesi gösterilmiştir. Yapılan yıkamalar sonucundaki değerlendirmeler; Tablo 2' de verilen standartlar ve test yöntemlerine göre yapılmıştır. Yıkama proseslerinin sonuçları; kopma mukavemeti, % uzama, yırtılma mukavemeti, boyut stabilitesi, sertlik ve haslık özellikleri ile değerlendirilmiştir. Tablo 3' de iki prosesin yıkama özellikleri karşılaştırılmalı olarak verilmiştir. Tablo 4 'te denim ürünlerin görselleri verilmiştir.

Şekil 3. Selüloz Enzimin Yapısı ve Kumaşa Uygulanması [12]

Test Adı	Test Metodu
Boyutsal değişim	TS EN ISO 3759
Sertlik (Stiffness)	ASTM D 3107
Kopma Mukavemeti, uzama ve yırtılma mukavemeti	ASTM D 5034
Haslık Özellikleri	ISO 105-C06, ISO 105-X12: 2016

Tablo 2. Denim Kumaşlara Uygulanan Test Metotları

Adım	Proses 1	Proses 2	Kimyasallar ve Konsantrasyon		Süre (min)		Sıcaklık (°C)		Flotte (pH: 5,5-6)		Isı Gradyanı °C/min	
			Proses 1	Proses 2	Proses 1	Proses 2	Proses 1	Proses 2	Proses 1	Proses 2	Proses 1	Proses 2
			1	Super Stone Wash	Super Stone Wash	Stones 2 kg Dispersol max 1.5 g/L Lava Cell NRM Conc Special 01 0.5g/L	Stones 2 kg/kg Dispersol max 1.5 g/L Lava Cell NRM Conc Special 01 0.5g/L	30	30	25	25	1:4
2	Drain	Drain	-	-	1	1	25	25	1:5	1:5	4	4
3	Super Stone Wash	Super Stone Wash	Stones 2 kg/kg Dispersol max 1.5 g/L	Stones 2kg/kg Dispersol max 1.5 g/L	5	5	25	25	1:5	1:5	4	4
4	Drain	Drain	-	-	1	1	25	25	1:5	1:5	4	4
5	Stdad-Denim Bleaching	Stdad-Denim Bleaching	Sodium Hypochlorite 10g/L	Sodium Hypochlorite 10g/L	13	13	25	25	1:7	1:7	4	4
6	Stdad-Chlorine neutralism	Stdad-Chlorine neutralism	Hydrogen peroxide 3g/L	Hydrogen peroxide 3g/L	5	5	25	25	1:7	1:7	4	4
7	Drain	Drain	-	-	1	1	25	25	1:5	1:5	4	4
8	Hydroextraction	Hydroextraction	-	-	5	5						
9	Tumble Drying	Tumble Drying	-	-	5	5	60	60				
10	PP Blasting (Manequin)	PP Blasting (Manequin)	Acetic Asid 5g/L Potassium Permanganate 10 g/L Avol ACT 5 g/L	Acetic Asid 5g/L Potassium Permanganate 10g/L Avol ACT 2 g/L	0.5	0.5						
11	PP Neutralisation (Cold)	PP neutralisation (Cold)	Lava con Mex 2g/L Dispersol Max 0.5 g/L	Lava con Mex 2g/L Dispersol Max 0.5 g/L	3	3	25	25	1:5	1:5	4	4
12	Drain	Drain	-	-	1	1	25	25	1:5	1:5	4	4
13	Softening	Enzyme Wash (Biopolish)	Elam RP 2 g/L	LavaCell NBG 1g/L Dispersol max 0.5 g/L Acetic Acid 1 g/L	5	3	25	25	1:5	1:5	4	4
14	Hydroextraction	Drain	-	-	5	5						
15	Tumble Drying	Softening	-	Elam RP 2 g/L	--	2	60	60				
16	-	Hydroextraction	-	-	--		25			1:4		4
17	-	Tumble Drying	-	-	--	5				1:5		4

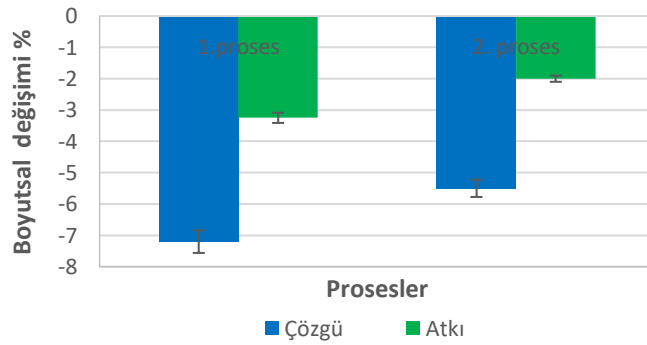
Tablo 3. Konvansiyonel yıkama ve Selülaaz enzimi uygulanarak yapılmış yıkama işlem adımları ve karşılaştırılması

Tablo 4. Yıkama İşlemlerinden Elde Edilmiş Denim Ürün Görselleri

3. bulgular ve tartışma

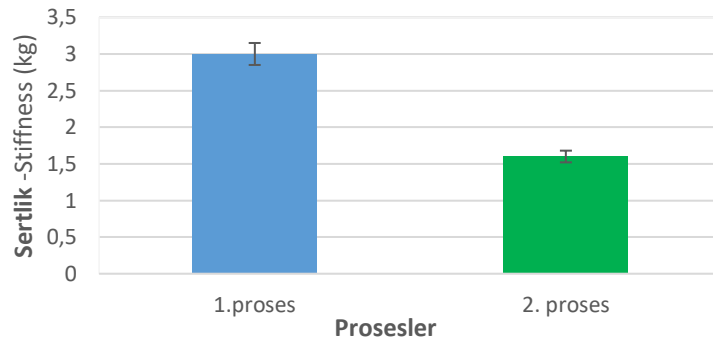
3.1. Boyut Değişim Özellikleri Sonuçlarının Değerlendirilmesi

Şekil 4. Yıkama Proseslerine Göre boyutsal değişim özellikleri

Genel olarak kumaşta meydana gelen boyutsal değişimler yıkama proseslerine göre farklılık göstermektedir [13]. Yapılan çalışmada Şekil 4'e bakıldığında; atkı ve çözgü yönünde boyutsal değişim oluşmuştur. Ancak selülaaz enzimi kullanılarak yapılan yıkamalarda boyutsal değişim miktarı daha azdır. Kumaşlarda çözgü yönünde daha fazla olmak üzere; hem atkı hem de çözgü yönlerinde boyut değişimleri (kısalma değerleri) kabul edilebilir sınırlar içinde yer almıştır.

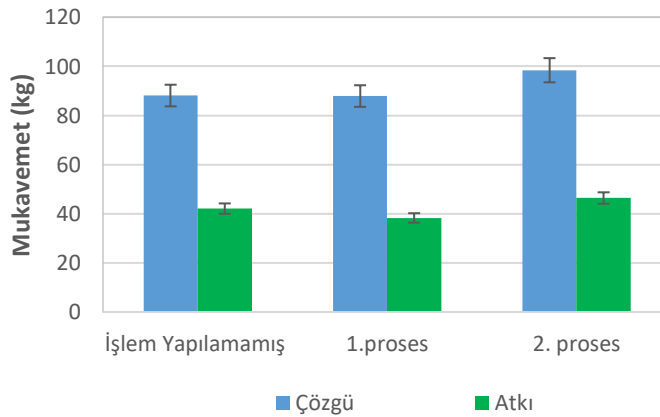
3.2. Sertlik (Stiffness) Özellikleri Sonuçlarının Değerlendirilmesi

Şekil 5. Yıkama Proseslerine Göre Sertlik Değişimleri

Yıkama proseslerine göre sertlik (stiffness) özellikleri değerlendirildiğinde (Şekil 5); selüloz enzimi ile yapılan yıkama sonuçlarında sertlik daha azdır. Selüloz enziminin, denim kumaş yapılarında daha fazla yumuşatma meydana getirdiği görülmektedir [14].

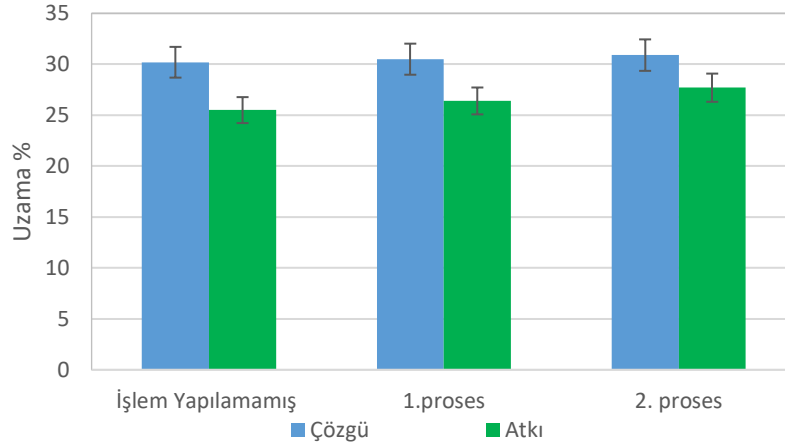
3.3. Mukavemet Değişim Özellikleri Sonuçlarının Değerlendirilmesi

Şekil 6. Yıkama Proseslerine Göre Mukavemet Özellikleri Değişimleri

Şekil 6’da, konvansiyonel yıkamada işlem yapılmamış denim kumaşa göre; çözgü ve atkı yönünde mukavemet kayıpları oluşmuştur. Ancak selüloz enzimi ile yapılan yıkamaların mukavemet değerlerinde artış görülmüştür. Selüloz enzimi ile denim kumaşlarda bulunan selüloz zincirleri arasında oluşan -H köprüleri meydana gelmesi, mukavemet değerlerini olumlu yönde etkilemiştir. Selüloz enzimi ile yapılan yıkamalar, konvansiyonel yıkamaya oranla atkı ve çözgü yönünde daha yüksek dayanım özelliği göstermiştir.

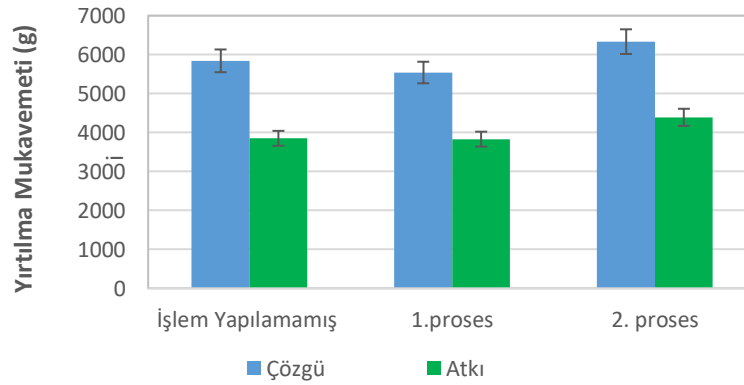
3.4. % Uzama Değişim Özellikleri Sonuçlarının Değerlendirilmesi

Şekil 7 . Yıkama Proseslerine Göre % Uzama Özellikleri Değişimleri

Yıkama prosesleri sonuçları % uzama özellikleri açısından değerlendirildiğinde; işlem görmemiş denim kumaşa göre; genel olarak denim kumaşların çözgü yönünde % uzama değişimleri fazladır (Şekil 7). Selülaz enzimi kullanılarak yapılan yıkamalarda selülaz enziminin lif içerisindeki fibrillerin gevşetmesine neden olduğu ve atkı yönünde daha fazla esneme göstermiştir [15].

3.5. Kumaş Yırtılma Mukavemetleri Özellikleri Sonuçlarının Değerlendirilmesi

Şekil 8. Yıkama Proseslerine göre Yırtılma Mukavemeti Özellikleri Değişimleri

Şekil 8 'de yıkama proseslerinin yırtılma dayanımlarına göre atkı ve çözgü yönünde; işlem yapılmamış denim kumaşlarla kıyaslanarak verilmiştir. Selülaz enzimi ile yapılan yıkamada yırtılma dayanımında artış bulunmuştur. Selülaz enzimi etkisi ile lif üzerinde yaratmış olduğu yıpranmalar en aza indirilmiştir. Selülaz enzimi ile yapılan yıkamaların denim kumaşın atkı ve çözgü yönünde yırtılma mukavemetlerinde iyileşme meydana getirdiği gözlenmiştir [16-17].

3.6. Haslık Testleri Değerlendirmesi

Metot	Yıkama							Sürtme	
	Renk değişimi	Lekeleme						Dry	Wet
		CA	CO	PA	PET	PAN	WO		
Proses 1	3	4	4	4	4	5	5	4	4
Proses 2	4	5	5	5	4	5	5	5	5

Tablo 5. Konvansiyonel yıkama ve Selülaz enzimi uygulanarak yapılmış yıkama işlemlerinin haslık değerleri sonuçları

Çalışmada kullanılan metotlara göre haslık testleri sonuç değerleri Tablo 5’de verilmiştir. Haslık değerlerine göre selülaz enzimi ile yapılan yıkamalarda; selülaz enziminin parlatma özelliğinin etkisi nedeniyle haslık değerlerinde genel olarak olumlu yönde etkilediği ve endüstride kullanılan değerler içinde kaldığı görülmüştür.

4. Sonuçlar

Denim ürünlerine uygulanan konvansiyonel ve selülaz enzim yıkama proseslerinin sonuçları; boyutsal değişim, sertlik, %uzama, mukavemet, yırtılma mukavemeti ve haslık özelliklerindeki performansları değerlendirilmiştir. Buna göre;

- Selülaz enzim prosesinde atkı ve çözgü yönünde boyutsal değişim daha azdır.
- Selülaz enzimi yıkamaları; denim ürünlerde sertlik özelliklerini azaltmış ve yüzeyin yumuşama özelliğinin gelişmesini sağlamıştır.
- Selülaz enzimi ile yıkama prosesi denim ürünlerin atkı ve çözgü yönündeki kopma, yırtılma mukavemetleri ve % uzama özelliklerinin performansını arttırmıştır. Denim ürünlerde yıpranmalar azaltılmıştır.
- Selülaz enzimi yıkamaları, denim ürünlerde renk değişimi, yıkama ve sürtme haslıklarını olumlu yönde etkilemiştir. Haslık özellikleri değerleri endüstrinin kabul ettiği sınırlar içinde yer almıştır.

REFERANSLAR

1. Elmogahzy, Y.E. (2020) Performance Characteristics of Traditional Textiles: Denim and Sportswear Products. In: Elmogahzy, Y.E., Ed., Engineering Textiles, Elsevier, Amsterdam, 319-346. <https://doi.org/10.1016/B978-0-08-102488-1.00013-7>
1. Patra, A.K. and Pattanayak, A.K. (2015) Novel Varieties of Denim Fabrics. In: Paul, R., Ed., Denim, Woodhead Publishing Limited, Cambridge, 483-506. <https://doi.org/10.1016/B978-0-85709-843-6.00016-0>
2. Colomera, A. and Kuilderd, H. (2015) Biotechnological Washing of Denim Jeans. In: Paul, R., Ed., Denim, Woodhead Publishing Limited, Cambridge, 357-403.
3. Asif, A.K.M.A.H. (2017) An Overview of Sustainability on Apparel Manufacturing Industry in Bangladesh. Science Journal of Energy Engineering, 5, 1-12. <https://doi.org/10.11648/j.sjee.20170501.11>
4. Tarhan, M. and Sarıncık, M. (2009) A Comparison among Performance Characteristics of Various Denim Fading Processes. Textile Research Journal, 79, 301-309. <https://doi.org/10.1177/0040517508090889>
5. Kalaoglu, F. and Paul, R. (2015) Finishing of Jeans and Quality Control. In: Paul, R., Ed., Denim, Woodhead Publishing Limited, Cambridge, 425-459.
6. Ghaani Farashahi, B., Easter, E. and Annett-Hitchcock, K. (2018) Price and Perceived Product Quality: A Comparison of Denim Jeans in Three Price Categories. Journal of Fashion Marketing and Management: An International Journal, 22, 369-386.
7. D. Arjun, J. Hiranmayee, M.N. Farheen, “Technology of Industrial Denim Washing: Review”, International Journal of Industrial Engineering & Technology (IJJET), Vol. 3, Issue 4, Oct 2013, pp.25- 34

8. (Khan, M. M. R., Mondal, Md. I. H., & Uddin, M. Z. (2012). Sustainable washing for denim garments by enzymatic treatment. *Journal of Chemical Engineering, IEB, 27, 27- 31.*
9. Heikinheimo, L., Buchert, J., Miettinenoinonen, A., & Suominen, P. (2000). Treating denim fabrics with trichoderma reesei cellulases, *Textile Research Journal, 70, 969-973.*
10. M.M.R. khan, M.I.H. Mondal, M.Z.Uddin, “Sustainable Washing for Denim Garments by Enzymatic Treatment”, *Journal of Chemical Engineering, IEB, Vol. ChE 27, No. 1. June 2012, pp.27-31*
11. Aravin Prince Periyasamy, Sunil Kumar Ramamoorthy, Saatish Siddappa Lavate “Eco-friendly Denim Processing” *Handbook of Ecomaterials* springerlink chapter 65 pp:1563, 1579 2019
12. Md. Zayedul Hasan, A. K. M. Ayatullah Hosne Asif Abdur Razzaque, Md. Rakibul Hasan, Sudip Sur, Md. Omar Faruque” An Experimental Investigation of Different Washing Processes on Various Properties of Stretch Denim Fabric” *Journal of Materials Science and Chemical Engineering Vol.9 No.1-6 .2021*
13. S. F. Harlapur, Sreenivasaiah V ”Effect of Enzyme Washing on Properties of Denim Fabric” *International Journal of Engineering Research & Technology (IJERT) Vol. 6 Issue 12, 2017*
14. M.M.R. khan, M.I.H. Mondal, M.Z.Uddin, “Sustainable Washing for Denim Garments by Enzymatic Treatment”, *Journal of Chemical Engineering, IEB, Vol. ChE 27, No. 1. June 2012, pp.27-31.*
15. Faruq, H., Hasan, M.Z. and Asif, A.K.M.A.H. (2020) Effect of Different Softeners on Dimensional Stability and Color Fastness Properties of Stretch Denim Fabric. *Advances in Applied Sciences, 5, 112-119.*
16. KHALIL, E., SARKAR, J., RAHMAN, M., SOLAMAN, M. 2014. Influence Of Enzyme And Silicone Wash On The Physicomechanical Properties of Non-Denim Twill Garments. *International Journal of Scientific & Technology Research, 3(10):231-233.*

DATA BREACHING FATHOMED BY GRAPH THEORY

SS SAHANA

R.M.K Engineering College, Kavaraipettai, Tiruvallur District

Lalitha RAMACHANDRAN

R.M.K Engineering College, Kavaraipettai, Tiruvallur District

Abstract

The health sector has availed the most from the advancement in the IT (information technology) industry. It has increased the pace at which the healthcare delivers in many ways. The usage of physical networks in healthcare to exchange data is done mainly by the IoT (Internet of Things). This has brought a drastic change in there and made patients treatment much more comfortable. The two main factors that has to be brought to light are the security and ownership of data.

There can be a lot of grounds like hacking, unauthorised internal disclosures, as the main reason behind healthcare breaches. Data is being breached because it has a lot of demand in the black market. This leads to a lot of mistrust of patients over the system. A quick fix to this negligence can done by bringing together both Block Chain Technology and Graph Theory.

This abstract is to develop a system based on Graph Theory and Block Chain Technology. As far as Block Chain Technology is concerned, it is highly efficient, speed, has enhanced security, record and secure every transaction. It is appreciable for its transparency. When we talk about Graph Theory, the method can be used to save data. Graph databases are already been made use by many social media platforms. Health sector is something which has to spread query information rapidly, so it is one of the useful methods to store data in the graph method.

The main intention of this abstract is to immune the ownership and security of data in the health sector from further Data Breaching.

Keywords: IoT, Block Chain Technology, Graph Theory, Data Breaching

NOTES ON THE PROPERTY (bz)

Abdelkader Smaili

Laboratory (L.A.N.O), Department of Mathematics, Faculty of Science, Mohammed I University, Oujda 60000 Morocco.

Abstract

The aim of this talk is to define and study new properties named (bz) and $(W_{\pi_{00}^\alpha})$ as new approach to a -Weyl's theorem and a -Browder's theorem for bounded linear operators acting on infinite dimensional Banach spaces. Furthermore, the property (bz) is characterized for an operator T through localized SVEP. We also prove the following new result that's $\sigma_{uf}(T) = \sigma_{uw}(T) \Leftrightarrow \sigma_{ubf}(T) = \sigma_{ubw}(T)$, for every bounded linear operator T .

References

- P. Aiena, *Fredholm and Local Spectral Theory II, with Application to Weyl-type Theorems*, Springer Lecture Notes of Math no. 2235, (2018).
- M. Amouch and H. Zguitti, *On the equivalence of Browder's and generalized Browder's theorem*, Glasgow Math. J., 48 (2006), 179–185.
- M. Berkani, *Index of B-Fredholm operators and generalisation of a Weyl theorem*, Proc. Amer. Math. Soc., 130 (2001), 1717–1723.
- M. Berkani, *On a class of quasi-Fredholm operators*, Integer. equ. oper. theory, 34 (1999), 244–249.
- Ben Ouidren K, Zariouh H, *New approach to a -Weyl's theorem and some preservation results*, Rend Circ Mat Palermo. doi: 10.1007/s12215-020-00525-2.
- Ben Ouidren K, Zariouh H, *Extended Rakočević's property*, arXiv e-prints, 2020 - ui.adsabs.harvard.edu.
- M. Berkani and A. Arroud, *Generalized Weyl's theorem and hyponormal operators*, J. Aust. Math. Soc., 76 (2004), 291–302.
- Z. Aznay and H. Zariouh, *On the class (W_e) -operators*, Preprint (2021).

MIDDLE CLASS SOCIETY IN INDIA: A DISCUSSION

Aasiya JAN

Research Scholar Bhagwant University Ajmer Rajasthan

Abstract

In this research paper I will discuss about the different classes of society mainly middle class. Middle class societies face many problems and have to manage very properly many things in their day to day life. In this research paper I will discuss about the discrimination regarding the different societies in today's world.

Key words: middle class, day to day life, societies, problems

Introduction

Indian society is divided into three classes. On the top are the rich. They are the people who have got everything in plenty. Their standard of living is high. They are in dominating position everywhere. They have the upper hand in industrial and economic circle, of the country. They can influence commercial organizations, film industries, national and international sports and Indian politics. At the bottom are the poor. Most of the poor people are below poverty line. Many of them are facing acute financial hardship. Some people have no house to live in. Many of them are spending their nights on the footpath. These people are hardly getting meals for two times. They are generally doing labour work. These people are illiterate in majority. Some of them are suffering from starvation. Their major occupation is agriculture which they are doing with old methods and wooden plough. They are depending on monsoon. They are earning little money out of it, which is insufficient to meet their essential requirements. Their children are deprived of education due to poverty. These hungry children generally follow their parents in adopting labour work. There is a middle class between the top and the bottom. They are further divided into two groups. One is higher middle and another is lower middle class. Higher middle class has a good income. They are either businessmen or higher salaried class people. They are very few in comparison with lower middle class. The majority is of lower middle class in India. They are just managing the requirement of their families. They are neither rich nor poor. Their condition is slightly better than that of the poor people. They are at least having small houses to live in. They are mostly salaried class people. In certain cases both husband and wife are working and earning a good money. Their financial position is better and they are maintaining good standard of living. These couples are able to afford required money for better education of their children. People of lower middle their children. They proceed with planned expenditure being fixed class are generally educated and are conscious for the education of their children. They processed with planned expenditure being fixed and limited income. However, they have the compulsion for main training themselves outwardly in a befitting manner.

Purpose of research

The whole paper shows the ground level situation of Indian society which was broadly divide into three classes.

Research methodology

This study is based on secondary data, and the data has been collected from, books, journals, newspapers, and various search engines and also some personal view are added in it for digging out the real situations of the society in India.

Literature review

There are more affluent ‘global middle class’ of those consuming over US\$10/day has expanded significantly over the past decades. While such better off groups still account for relatively small population shares in their countries, their actual numbers are beginning to exceed those in advanced economies: in Asia alone over 525 million people now live on incomes between US\$10 and 100 a day – more than the entire population of the European Union (Wilson 2013)¹. By contrast, evidence is much weaker when it comes to establishing how upward mobility experiences of lower and middle-income groups shape individual political and social behaviour. To this date most studies of middle class preferences and behaviours have to rely on cross-sectional value and perception surveys, which only provide limited income information and typically do not track individuals over time. These studies primarily provide snapshots of the distribution of preferences across relevant income groups. However, in the absence of more elaborate panel surveys that track values and behaviours over time it is much harder to causally link upward mobility movements to new preferences that would be likely to trigger political reforms².

There has traditionally been a proliferation of competing middle class concepts and definitions. The recent literature on emerging economies’ middle classes is no exception. Economists, whose work dominates the recent literature on emerging economies’ middle classes, typically rely on statistical definitions of middle class status³. For example, an early study by Easterly (2001) focuses on the 20th and 80th percentiles on the consumption distribution to document the existence – or absence – of a ‘middle class consensus’. More recently Birdsall et al. (2000) use the range from 75% to 125% of national median income, allowing the population size of the middle class to vary across countries. On the other hand, sociologists and political scientists working in the Marxist or Weberian tradition define middle class status by the type of assets individuals bring to the market. These studies typically rely on household asset information, widely available in value and perception surveys⁴. Asset information is then transformed into continuous wealth indices, using methods like Principal Component Analysis, and middle classes are identified using some range around the index mean (typical cut-offs lie between the 20th and 90th deciles; see for instance Cramer and Kaufman 2011, Lopez-Calva and Torche, 2011; Lopez-Calva et al. 2011). Finally several studies have used people’s subjective assessment of their class status, drawing

on subjective income and class categories regularly included in international value and perception surveys like the World Values Surveys project (Amoranto et al. 2010; Ferreira et al. 2013)⁵.

Main idea

The middle class in India is still the happiest one today. The income of middle class increases at a faster pace than the cost of living which he pays. The quality consumer goods, which he aspires for are within his reach. He can afford the cost of essential commodities. The people of middle class are able to save some portion of their income and invest it for profit. They get reasonable return out of it. They are spending that amount for improving their standard of living, good food and education of children. That amount also meets their other needs like house, higher education and marriages of children. The present growing economy of the country, trend of globalization, progress in foreign trade and business have made the market competitive and goods cheaper. The first beneficiary of it is a man of middle class who is the major consumer of household goods today in the Indian market. A middle class grows the things or the income through various means by investing his small money. He is hardly running into major loss. Marginal loss, if it does occur, does not give major setback to him. His tax amount is small which is adjustable with his income and routine expenditure. People of middle class are either government servants or they are working in private sector. Indian economy is growing well and the salaries of all the employees are being enhanced from time to time. The increased money, which he gets, meets his new requirement. He does not suffer much. The requirements of the people of middle class are of routine nature. Many items for which subsidies are prevailing for the poor are commonly being used by the middle class. They are also getting consumable items through co-operative societies and super markets at cheaper rates. They are benefited in many ways at par with poor people, which is helping in balancing their budget. The parameters of the income, expenditure, desires and essentiality are limited. He generally needs reasonable quality of food, cloth, house and entertainment, which he is managing even today. He being a educated person believes less in superstition, old social traditions and customs. He is spending the money on social ceremonies economically and well within his reach. The middle class generally from that segment of society which believes in unity and neighborhood. History reveals that the people of middle class have always been revolutionary for achieving justice. Most of the freedom fighters were out of the middle class families. Most of the recipients of national awards have been from middle class right from freedom movement till today. There was a great contribution from the people of middle class for all national causes where they showed a high degree of sacrifice. courage and bravery. Elimination of strong British rule from India and victory in various wars which broke out after independence are the examples which were achieved by virtue of their sacrifice. Those patriots have already been enlisted in the books of Indian history.

The middle class is facing numerous problems. Unemployment is a major problem for them due to shortage of jobs in Government as well as in private sector. A number of youth, who are well educated and holding various technical degrees, are roaming here and there joylessly. There is a frustration among them due to unemployment.

A few of them are involving themselves due to compulsion in criminal activities. The government needs to create more employment opportunities for the youth. The modernization as well as expansion of industries and liberalization in the national policy for self employment is the better answer to minimize this problem. A strong political will is also required for sorting out the problem of unemployment in the country. The political front for middle class is also not very bright. Country's politics is being dominated by the people of higher classes and criminals, who are muscling in and staking their claims in politics. Big business houses and people from political hereditary succession are trying to dominate for governance. There is very narrow space in this field for the people of middle class. The middle class is not looking much towards politics due to these very reasons. Instead it is either doing job or small business by investing its earnings and is getting a handsome return out of it. Due to slash down in the interest rates, it is badly suffering and is worried in view of his forthcoming liabilities. The middle class is facing major security problem due to acute criminality prevailing these days in the society. A man of upper class can manage his security being himself financially well and can afford the expenditure in this aspect. A poor man has nothing to lose and he does not need much security. The most sufferer and helpless is the middle class which is losing its wealth in various incidents of robbery in the absence of adequate security arrangement.

The condition of middle class must be improved. Essential commodities and the articles of daily use required for his comforts should be made cheap, and easily available. The government should make free medical facilities and education for the children of this class at least up to basic standard. The liability of taxes for salaried class should be lightened. Their salary should be increased timely for meeting their essential requirements. 80 English Essays

Conclusion

The condition of middle class must be improved. Essential commodities and the articles of daily use required for his comforts should be made cheap, and easily available. The government should make free medical facilities and education for the children of this class at least up to basic standard. The liability of taxes for salaried class should be lightened. Their salary should be increased timely for meeting their essential requirements.

References

- 1) All dollar values in this document are reported in 2005 Purchasing Power Parity (PPP) terms.
- 2) The problem is ultimately one of reverse causality. Cross-sectional studies of middle class behaviours cannot distinguish whether people develop new beliefs and behaviours as they growth wealthier, or whether they grow wealthier because they had more 'progressive' work-centred attitudes in the first place.
- 3) The preference for relative measures in earlier studies is likely related to the comparatively better availability of relative income scales (e.g. UN WIID WIDER or Deininger/Squire inequality databases).
- 4) Note however, that there is usually a tension between the range of measures included in the wealth index and other household attributes needed to predict behaviour and wellbeing of middle classes. For example, education, which is generally considered a central characteristic of social status in the Weberian tradition is typically excluded from these models, because it is used as

an independent factor in the explanation of political behaviour and mobility experiences (Lopez-Calva and Torche, 2011; Lopez-Calva and Ortiz-Juarez 2011).

- 5) However, these studies typically have to deal with the problem that self-reported middle class shares are typically over reported, leading to larger middle class shares than would be economically feasible.

COVID : IMPACT ON HUMAN LIFE

Dr. Ghanshyam BARMAN

Uka Tarsadia University, Bardoli, Gujarat, India

Abstract

Covid-19, delta variant and now omicron, pandemic is continuously changing since its outcome in December, 2019. The impact caused by this deadly virus on human life has become worst and world to face unprecedented challenge. Billions of peoples were affected by this pandemic. Millions of people have lost their lives. More than millions of people were under the financial crunch and were on the verge of poverty. The children, women and the elderly people were the most vulnerable to this pandemic and affected drastically. The socio economic status among the different strata of the people is changed. The gap between the rich and poor become widened. This has led to psychological stress among young population too, as they were having less job opportunities. The jobless state among the young minds brings them in wrong hands and results in increased crime rates. People were forced to reduce spending on food, health and education due to financial stress. According to World Bank report, education of 185 million students was affected during the pandemic. The mental and physical healths of the people were affected badly.

The tireless effort from doctors, scientists and engineers across the world results in the form of vaccines. To stop the spreading the corona virus, people should cooperate and support them by taking necessary precautions and safety measures. This way we all can save many loss of lives.

HUMAN SLAVERY: THE EXPERIENCE OF INDONESIANS DURING DUTCH COLONIZATION

Manotar Tampubolon

Faculty of Law, Universitas Kristen Indonesia, Jakarta, Indonesia.

Phd candidate, Universiti Teknologi MARA, Malaysia

Woro Wahyuningtyas

Faculty of Law, Universitas Kristen Indonesia, Jakarta, Indonesia

Abstract

This qualitative research aim explores human slavery in Nederlandsch Oost-Indie (Indonesia) during the Dutch colonial period from a historical and human dignity standpoint. The forced labor system (Rodi) is a system of cruel forced labor by the Dutch against native Indonesians that resulted in millions of indigenous people (Pribumi) deaths because of slavery and the Forced Cultivation policy implemented and for the benefit of the Dutch economy. Another method was to transport Indigenous Indonesians from one area to another forcibly and from Indonesia to foreign countries such as Suriname as slaves for the Dutch. During this time, many Indonesians suffered and died. Inspired by Meillassoux's concept of slavery as an economic relationship, they forced Indonesian natives to work for the Dutch economy. They forced Indonesians to leave the society in which they grew up. According to this article, slavery existed during the Dutch colonial period lost identity of many Indonesian, perpetuate poorness and corruption. Further research into the Dutch slavery, slave trade, and wider coercive labor and social regimes in the Nederlansch Oost Indie is needed to shed light on the dynamics and connections of local and global systems.

Keywords: slavery; Dutch colonial; forced cultivation; loose of identity

ROMANIAN LANGUAGE LEARNING: CULTURAL INTERFERENCES

Dr. Iosefina BLAZSANI-BATTO

Azerbaijan University of Languages, Baku / Romanian Language Institute,

Bucharest, Romania/ Faculty of European Studies, UBB, Cluj-Bapoca

ORCID: 0000-0002-7975-3800

Dr. Carmen DUMÎTRIU

Tel Aviv University, Israel/ Romanian Language Institute, Bucharest, Romania

ORCID: 0000-0003-2831-9681

Cities hold both the promise of economic opportunities and social mobility yet at the same time they host multiple layers of human consciousness over a historical period, build upon different backgrounds. Urban public spaces can serve as a marker or gesture for the public to engage socially.

If the language made possible the birth of nations, the internationalization of the Romanian language and culture is important in a world of multiculturalism. Romanian Language Institute demonstrates, through the Romanian language lecturers, the community of specialists in teaching the Romanian language, interact with the linguistic and university environment through cultural gestures (from volumes, to conferences, articles and specialized studies) and they operate with cultural distinctions and values, being representatives of cultural diplomacy (www.ilr.ro).

Such an example is the Romanian Language and Cultural Center, a space of cultural interferences, where Azerbaijan and Romania meets to create a bond in spirit, mind and heritage. The activity in Baku is developed on several levels, following the specificity of such an institution for the promotion of the Romanian language and culture in a partner institution: teaching and evaluating the Romanian language as the second language in the bachelor level courses, promoting the study of the Romanian language and culture through extracurricular activities, promoting the Romanian culture and through the participation or organization of cultural, educational or scientific events in collaboration with other organizations in Azerbaijan or Romania.

On the other hand, the Romanian Lectureship in Comrat stands for the cultural relationships developed with this Turkish minority from the Republic of Moldova, the Gagauz people. Though they are not very numerous and not very known, at the end of the 19th century, the people of Găgăuzia managed to give Basarabia outstanding personalities that contributed to the social and cultural evolution of the population, increasing their level of literacy. One of the leading figures, that made this social and educational development possible was Mihail Ceachir. Accomplished promoter of the Romanian language, Ceachir dedicated his whole life to the mission of spreading Romanian language, altogether with literary works, to certain communities. Thus, the past of Găgăuzia and the UTAG culture is interwoven with Romanian history and nowadays it shows a keen cultural cooperation.

Methodologically, the diachronic perspective, used in this exegesis to illustrate comparatively the collective and individual transfigurations due to the use of learning Romanian language in different cultural communities is complemented by the synchronous one, through the description of cultural events in a well-defined spatial and temporal context.

Concluding, we could affirm that the cultural spaces re-create all the opportunities and forms to respond to a dynamic language learning environment the ways of doing it is a visible reminder of the need for a logical, useful, and densely coordinated cooperation between cultural environments.

Keywords: culture, background, heritage, civilization, tradition, cooperation, dynamic timeframe, cultural spaces

INVESTIGATION OF PHYSICAL FACILITIES MANAGEMENT IN NATIONAL OPEN UNIVERSITY OF NIGERIA (NOUN)

Dr. CHUKWUEMEKA G. EME, Lecturer
National Open University of Nigeria (NOUN), Jabi, Abuja, Nigeria

Abstract

Facilities management is an integral part of the overall management of an educational institution. The development of the goals and objectives require the provision, maximum utilization and appropriate management of the facilities. The main purpose of this study is to investigate how the physical facilities are managed for the administrative and academic services in National Open University of Nigeria (NOUN). The specific objectives, amongst others includes: to determine the processes and personnel in planning for physical facilities and its relevance to facilities management in NOUN; to ascertain the state of physical facilities in terms of its adequacy or otherwise in NOUN; to examine the level of maintenance of physical facilities management in NOUN; to assess the safety measures of physical facilities for conducive ODL teaching and learning in NOUN; to identify the processes and methods of supervision of physical facilities in NOUN; to find out the problems encountered by the DPDW&S and the panacea for sustainable facilities management in NOUN, and to develop the strategies to be adopted to improve the management of physical facilities in NOUN.. This project employed a descriptive survey method of study. The population of study consists of some academic and non-academic staff of NOUN totalling 358 conveniently chosen by the researcher out of the total population of 3,576. Simple random sampling technique was used to determine the sample size out of the total population. Questionnaire was the instrument used for collection of the research data. The researcher used descriptive statistics method for bio-data presentation. The simple percentage, mean scores and standard deviation was used to answer the research questions. All hypotheses were tested using independent t-test at 0.05 alpha level of significance. The findings of this study were that: facilities management relieves the core business of the university from the administrative services; it leads to the improvement of value-added per work force, and it reduce occupancy costs by organizing and re-organizing space most economically. The study concluded that continued facilities management of open and distance learning physical facilities is essential to maintain the durability of the physical assets and enhance the working environment for the staff of NOUN which will in the long run improve students' overall performance.

Key words: Environmental, degradation, pollution, Niger Delta region, Nigeria, Muti-National Oil Companies

1.0 INTRODUCTION

1.1 Background of the Study

The primary purpose of the teaching and learning process is to bring about in the learner desirable change in behaviour through critical thinking. This process does not take place in a vacuum but rather in an environment structured to facilitate learning. Stoner, Freeman and Gilbert (2006) described the environment of an educational institution as all the elements relevant to its operation and they include direct and indirect actual elements. School facilities constitute the major components of both direct and indirect action elements in the environment of learning.

An effective school facility is responsive to the changing programs of educational delivery, and at the minimum should provide a physical environment that is comfortable, safe, secure, accessible, well illuminated, well ventilated and aesthetically pleasing. The school facility consists of not only the physical structure and the variety of building systems, such as mechanical, plumbing, electrical and power, telecommunications, security, and fire suppression systems. Physical facilities also includes furnishings, materials and supplies, equipment and information technology, as well as various aspects of the building grounds, namely athletic fields, playgrounds, areas for outdoor learning, and vehicular access and parking

School facilities are made up of the school land, and all the physical structures on it. It refers to the school building, the play grounds, the equipment and other material resources provided in the school for the effective teaching and learning operations, (Onuorah, 2004). The school facilities is the space for the interpretation of the school curriculum (Mgbodile, 2006). Similarly, it was defined according to Ani (2007), that school facilities include the fixed and mobile structure and materials in the school such as the classroom buildings, laboratory equipment, the furniture, the chalkboard, audio and visual aids. School facilities mean all facilities and equipment within the school, which are used by the members of the school community (Abraham, 2003).

It was asserted that no matter the strength of manpower resources in the system, educational processes must require conducive physical accommodation, libraries, furniture and playground (Nwaogu, 2005). When these instructional facilities are lacking, it can affect negatively the productivity of the teachers. Learning takes place better and faster in a school environment with high level of buildings, accommodations, furniture and equipment, than in an environment where all these items are lacking. Adeshina and Ogunsanji (2004) in their recognition of the need for a well-equipped school noted that for effective teaching and learning situations, physical facilities and educational goals should be viewed as being closely interwoven and inter-dependent. Apart from protecting students from sun, heat and cold, the school building represents a learning environment which has a tremendous impact on the learners. Therefore, in order to facilitate this high level of teaching and learning process, there is need for well-planned and organized school facilities. A conducive teaching and learning environment is important to the quality of teachers engaged in the inculcation of desired attributes to

the students. Stressing further, Adeshina et al. (2004) opined that for the impact of environment on teaching and learning to be effective, the school building and its surroundings must be free from threats, hostility and frustration. Adeshina and Ogunsanji (2004) suggested that the following materials should be made available for teacher's use to enhance learning which are textbooks, programmed materials, film devices, newspapers and magazines, and other library material, pictures, slides, film strips, globes, charts, motion pictures, radio, television, chalkboards, markers, chalks, specimens to concretise the ideas and stimulate imagination. These facilities play pivotal role in the actualization of the educational goals and objectives by satisfying the physical and emotional needs of the staff and students of the school.

The subject of school physical facilities had received great attention from the public as well as educators in recent times. According to Building Educational Success Together (BEST, 2005), it was reported that the responsibility of every administrator is to ensure that every child had access to quality education in school facilities that provide an educational setting that was suited for teaching and learning. Also, implementing educational policies that resulted in high quality, high performance, and well designed and maintained school facilities had a direct and indirect impact on the teaching and learning process (BEST, 2005). Effective facilities management therefore contributes to the success of every student in any school. A study carried out by Hale (2002) reveals that students in classrooms with large windows, natural lighting and well-designed skylights were found to perform well from 19 to 25% better than their peers in classroom without these facilities. Not only environmental conditions in schools affect the students but also the staff as observed by (Hunter, 2006) which include the imperative heating system, inadequate ventilation and poor lighting system. The overall building condition, the age of the building, and the windows as well as the instructional areas were positively related to students' achievement in learning (Bullock, 2007).

It is evident in their contributions (Broome, 2015; Hughes, 2016; Lyons, 2011) that students' achievement depends upon the physical school facility, its age, the design and the condition of the school. School facilities played a significant role in directing the task of teaching and that of shaping students learning process in and out of school. No doubt, school building as a tool for instituting an effective teaching and learning process constituted sizeable investment of public funds over its development and maintenance by the administrators.

Physical facilities in schools facilitated for achieving academic performance. Schools exist for the purpose of teaching and learning. Human and material resources are deployed for this purpose. There are basically three types of resources in education namely, personnel, financial and physical. Personnel or human resources is one of the classic factors of production, along with land and capital discussed by economists for well over a century. Even in today's technologically advanced world human labour is still needed to help process resources into products or to utilize resources. Different types of labour include production labour and service labour. An example of production labour is the classic factory worker. Service labour includes people involved in providing a service, such as doctors, lawyers, accountants, sales people, mechanics and plumbers. Management is another

example of human resource. It is a resource that is used to facilitate efficient and effective production or operations of a business so that it can accomplish the goals. Rather than being directly involved in production or services, managers coordinate, monitor and direct employees engaged in production or service. Economic or financial resources, on the other hand, are the factors used in producing goods or providing services. In other words, they are the inputs used to create things or help you provide services. Physical resources, on its own, are those material resources provided for staff and students to optimize their productivity in the teaching and learning process.

Schools exist to serve socio-economic and political needs of the ever-changing society, consequently, they are in constant interaction with their external environment. They receive inputs from their external environment in the form of human and material resources, processes them and empty some into the society as finished products and services. The quality of the products bears a direct relationship with the quality of the facilities deployed in the process of production. This demands that state of the art facilities are provided in the schools to prepare school leavers for life in the global village.

The importance of physical resources in educational institutions are many and varied. Physical facilities are materials designed to serve specific purposes. In the school system, there are multiplicity of facilities, which facilitate teaching and learning. They are used; (i) to illustrate concepts (ii) provide opportunity for first-hand experience (iii) for experimentation and demonstration (iv) for scientific investigation and discovery (v) to provide diversity of thoughts (vi) for development of scientific attitudes and skills (vii) for observation and inquiry (viii) to protect the individual and also provide comfort. The indirect or teaching support facilities such as offices, cafeteria, acoustics, toilets, laundry, mowers, residential halls, common rooms, cleaning materials ground and similar items satisfy the individual's physical and emotional needs. They are used to: (i) increase instructional effectiveness (ii) improve the cleanness, orderliness and safety of facilities. (iii) reduce the operational cost and life cycle costs of a building (iv) extend the useful life of a building (v) increase efficiency and effectiveness of the staff and students (vi) improve building appearance (vii) use data collection and analyses for decision making.

An aspect of school management that is generally overlooked is facilities maintenance. When new buildings are constructed and taken over by the appropriate authorities practically no attention is paid to the maintenance of such buildings. Several school buildings that are over fifty years old have never undergone renovation or any form of modernization in spite of the changes in educational system. Facilities maintenance, is an issue that concerns all levels of the educational system ranging from the pre-kindergarten to the tertiary levels. Some of these facilities are architecturally obsolete and therefore cannot contribute to functional education. Maintaining the new buildings, renovating and modernizing the old ones requires considerable expertise and commitment of human and material resources, changes in weather conditions and lack of maintenance planning. Consequently, they fail to integrate facilities maintenance into the management of the school. The issue of

facilities maintenance is haphazardly addressed at all levels of the existing facility. Facilities maintenance entails providing clean and safe environment for teaching and learning.

The National Open University of Nigeria is peculiar as it is the only single mode university providing open and distance learning to the teeming population of university education seekers. The University was initially established on 22nd July 1983 as a spring board for Open and Distance Learning in Nigeria. However, it was suspended on 25th April 1984. Later, in recognition of its tremendous role in tackling the country's educational problems and providing access to education for all, it was resuscitated on 1st October 2002. Specifically, the university was established to increase access of all Nigerians to formal and non-formal education in a manner that is convenient to their circumstances.

The National Open University of Nigeria is dedicated to preparing professionals in various disciplines through the open and distance learning mode. It offers a choice of qualifications from certificates, diplomas to degrees. It also caters for the continuous educational development of professionals such as teachers, accountants, bankers, lawyers, nurses, engineers, politicians, self-employed businessmen and businesswomen. The range of target clientele is wide and shall be continually reviewed to meet Nigerian's ever –changing needs.

At the heart of open and distance education is the production and delivery of instructional materials. Towards this end, the university strongly relies on the use of media technology for production and delivery of instructional materials to its teeming learners. The university has a total of 55 study centres spread across the 36 state capitals, major and important towns and communities of the country. It is estimated that in the future there shall be a NOUN study centre in each of the 774 local government areas of the country.

Presently, the available facilities for study in these study centres are inadequate to meet the demands of our ever-increasing population of students in these study centres. This calls for the managerial skills of the professional Facilities Managers, and in this regard, the responsibility falls on the Directorate of Physical Development, Works and Services (DPDW&S), which is the directorate responsible for the design, monitoring and evaluation of projects, transport and logistics, artisan services, operations and maintenance, facilities management and maintenance of physical facilities in the University.

1.2 Statement of the Research Problem

Physical facilities constitute an important factor resource for the implementation of educational programmes in Nigeria. Its management is very important because when physical facilities are poorly managed, the desired educational objectives will not be achieved. This is the reason why the National Universities Commission (NUC) developed a manual guiding Vice-Chancellors, Principal Officers, Works and Physical Planning departmental heads, Deans of Faculties and Heads of departments on management of physical facilities. This manual is called –Revised manual for the management of resources in all federal universities in Nigeria. The

manual has provisions for planning, procurement, utilization, maintenance, safety and supervision of physical facilities.

Tertiary institutions, particularly federal universities in Nigeria presently and in all ramifications appear to have been bedevilled with physical facility-related problems. The researcher has observed that the prevailing circumstances in virtually all the federal universities, particularly at the National Open University of Nigeria (NOUN) is overcrowded facilitation halls, uncondusive classrooms as most floors and walls are found dilapidated and hazardous. Often doors and windows become out of use and create a situation of insecurity while some of the buildings are usually seen in bad condition with either blown-off roofs, broken walls, leaking roofs or both which constitute danger to the lives of the users and invariably pose a threat to the overall performance of the students.

There is no gain saying that, educational system in Nigeria has contributed in no small measure to support the Nation's economy through the provision of qualitative manpower and acquisition, knowledge, skills and values. In the 21st century, there has been a tremendous growth in students' population without corresponding growth in the number of facilities as a result of economic depression and corresponding rise in costs. This has put much pressure on existing facilities. Physical facilities constitutes an important resource for the implementation of educational programmes in Nigeria. Its management is very important because when physical facilities are poorly managed, the desired educational objectives will not be achieved. For any school to function effectively, the school facilities must be in good condition. Thus, the management of the National Open University of Nigeria (NOUN) has expressed concern over the insufficiency of physical facilities at the NOUN headquarters and its numerous study centres across the federation. In spite of this concern and demand for a change, it appears that the management of physical facilities in National Open University of Nigeria (NOUN) leaves much to be desired.

Most of the current literature in Nigeria on the Facilities Management are preliminary and pedagogic, addressing issues such as definitions and scope (Odieta, 1998; Ojo, 2002), facilities management tools (Mbamali and Adebayo, 2006); Opaluwah (2005) and which of the professionals within the environmental setting is best suited to serve as facilities manager or to handle what, within the facilities management field (Odieta, 1998; Ahmad, 1998, and Ojo (2002).

It is only recently that facilities management has come to be applied to specific sectors of the economy usually education, industrials, and hospital sectors. Most of earlier studies have taken place in South Africa, (Kotze and Nkado, 2003) and United Kingdom (Amaratunga and Baldry, 1999); Amaratunga (2000). In Nigeria, studies have not yet been applied to any sector of the economy except for few that studied hotel facilities management. Most of the studies in Nigeria have been devoted to clarifying what facilities management and maintenance management entails and distinguishing it from the traditionally practiced property management. This present

study will fill this gap by providing an in-depth application of facilities management to a major economic sector in Nigeria and that is the educational sector but with specific interest in analysing the availability of the facilities, their efficiency and effective management of the physical facilities in National Open University of Nigeria, the only single-mode Open and Distance Learning (ODL) University in Nigeria and by extension the West African sub-region. The effective and efficient operation of the Open and Distant Learning institutions such as the National Open University of Nigeria (NOUN) require adequate teaching, facilitation, welfare/health, sport and recreational facilities such as classrooms and resort centres. It is in the light of the above issues raised that this research aims to fill this gap in knowledge and is of utmost importance and worthy of research.

1.3 Purpose/Objectives of the Study

The main purpose of this study is to investigate how physical facilities are managed for the administrative and academic services in National Open University (NOUN). The specific objectives of the study are as follows:

- i) To determine the processes and personnel involved in the planning for physical facilities and their relevance to Facilities Management in NOUN.
- ii) To ascertain the state of physical facilities in terms of its adequacy or otherwise in NOUN.
- iii) To examine the level of maintenance of physical facilities in relation to facilities management in NOUN.
- iv) To assess the safety measures of physical facilities for conducive ODL teaching and learning experience in NOUN.
- v) To identify the processes and methods of supervision of physical facilities in NOUN.
- vi) To find out the problems encountered by the Directorate of Physical Development Works and Services (DPDW&S) in the management of physical facilities and the panacea for a sustainable facilities management in NOUN.
- vii) To develop the strategies to be adopted to improve the management of physical facilities in NOUN.

1.4 Hypotheses

Two null hypothesis were formulated and will be tested at 0.05 level of significance.

Ho1: There is no significance difference between the male and female staff of National Open University of Nigeria (NOUN).

Ho2: There is no significant difference between the academic and non-academic staff of National Open University of Nigeria (NOUN).

2.0 REVIEW OF RELATED LITERATURE

2.1 Conceptual Framework

The quality of education delivered by teachers and the academic achievement of students of any school is dependent on several factors of which Educational Facilities is paramount. Educational facilities are material resources that enhance teaching and learning thereby making the process meaningful and purposeful. Educational facilities can be defined as the entire school plant which school administrators, teachers and students harness, allocate and utilize for the smooth and efficient management of any educational institution, for the main objective of bringing about effective and purposeful teaching and learning experience.

The school facilities consists of all types of buildings for academic and non-academic learning experience, equipment for academic and non-academic activities, areas for sports and games, landscape, farms and gardens including trees, roads and paths. Others include furniture and toilet facilities, lighting, acoustics, storage facilities and parking lot, security, transportation, ICT, cleaning materials, food services and special facilities for the physically challenged persons. Oyesola (2000) sees school facilities to include permanent and semi-permanent structures such as consumables, good quality and standard of blackboard, teacher's tools and other equipment as well as consumables. Good quality and standard of school depend largely on the provision, adequacy, utilization and management of educational facilities. Akintola (2004) asserted that educational curriculum cannot be sound and well operated with poor and badly managed school facilities.

School facilities can be broadly classified into buildings, grounds and services systems. School buildings consist of the external building envelope, which comprises the building foundation and external walls of buildings, which, in conjunction with the roof, windows and external doors, separate accommodation from the external environment (Coll & McCarthy Architects, 2004:8) and protects the interior in terms of, inter alia, the exclusion of dampness and moisture, and the provision of reasonable levels of thermal comfort (Hoffman Architects, 2007:5). School grounds comprise the grass areas and their uses, pathways and paved areas, trees, shrubs and planted areas, car parking, slopes, walls and fences, corridors and steps, unimproved grounds and playgrounds (Akram et al., 2004:29, 306; Szuba & Young, 2003:83). Services systems comprise access control, fire control, electrical, plumbing, sanitation, waste disposal, signal and communications, safety and security, landscaping and vehicular systems (Szuba & Young, 2003:75).

Physical facilities management basically relates to the repair, replacement and general upkeep of physical features as found in school buildings, grounds and safety systems (Nhlapo, 2006:42). Szuba & Young (2003:43) make the point that maintenance is concerned with ensuring safe conditions for facility users, be they learners, educators, staff, parents or guests, and is also concerned with creating a physical setting that is appropriate and adequate for learning. Then (2002:463) points out in this regard that physical facilities management relates to resource integration with the emphasis on the provision of an enabling working environment. To this end, Leung, Lu and Ip (2004:226) espouse physical facilities management as aiming to provide end-users with a comfortable, effective and quality environment with minimum resources to enhance educational institution's goals and objectives. Accordingly, Organization of American States (General Secretariat (2008:1) and Bastidas

(2008) provide a rounded-off definition of physical facilities management by stating that, ‘‘a school maintenance programme is an organizational activity carried out by the school community in order to prolong the life expectancy of school buildings, its furniture and equipment....for normal use, (and) should be systematic and pro-active’’.

Facilities maintenance comprises, emergency, routine, preventive, predictive, corrective and deferred maintenance (Szuba & Young, 2003:74). According to Organization of American States (General Secretariat, 2008:1), emergency maintenance is concerned with the repair or replacement of facility components or equipment requiring immediate attention because the functioning of a critical system is impaired or because health, safety or security of life is endangered. Routine maintenance refers to the repair, replacement and general upkeep of the grounds and buildings (Carter & Carter, 2001:3). Preventive maintenance is perhaps the most important categories of facilities maintenance. To this end, Szuba and Young (2003:74) posit that it is the scheduled maintenance of equipment, such as the replacement of air conditioner filters every ten weeks or the semi-annual inspection of water fountains and is crucial for ensuring that equipment is always in good working order and provides safety for learners and educators. Szuba and Young (2003:74) describe predictive maintenance as maintenance that forecasts the failure of equipment based on age, user demand and performance measures. This kind of maintenance is rooted in the proper execution of a facilities audit (Gaither, 2003) which aims to assist schools in avoiding emergencies and dramatically reducing damage. Corrective maintenance addresses deficiencies that inevitably result from unforeseen events like vandalism, lightning, strikes, hail and flooding but excludes activities that expand the capacity of an asset or upgrade the asset to serve needs greater than or different from those originally intended (Grasmick, Hall, Collins, Maloney & Puddester, 2008:5). Deferred maintenance includes scheduled activities that are delayed or postponed for reasons such as lack of funds or personnel, changes in priorities and use and occurs when preventive maintenance costs are selectively deferred to a future period of time and has merit when a school facility is non-performing or under-performing and when cash preservation is critical (Baltimore County Public Schools, 2007:92).

For facilities maintenance to be carried out effectively, the following important aspects must be put in place:

➤ Management organization, which relate to creating an organizational structure for facilities maintenance, which should clearly define duties and responsibilities, and should vary with the complexity of the school community (Elghafar, 2007:60). Since school facilities management is the responsibility of the school governing body in terms of its governance function, the school governing body must establish a school committee for facilities maintenance, which should then be responsible for ensuring regular maintenance and repairs, raising funds for maintenance activities and educating the school community on how to look after the buildings properly (Wakeham, 2003:5).

- Maintenance inspection, which relates to school building examination in order to prepare a school maintenance plan and most importantly, gather information to form the basis for the maintenance programme, using various forms of inspection checklists for building structures including, roofing, building envelope, grounds and service systems (Bastidas, 2003).
- Maintenance planning, which relates to formulating maintenance strategy for achieving better use of school facilities and minimising the cost of resources tied up in grounds and buildings (Scottish Executive, 2003:7). Maintenance planning invariably includes maintenance policy formulation and aspects of maintenance funding (Priestly, 2007:12; Horward, 2006). From its conceptualization, it is apparent that school physical facilities management is a challenging function and its execution requires apposite knowledge and skills.

2.1.1 Concept of Facilities, Physical Facilities and Facilities Management

Lewis and Marrow (2011) defined facilities as a single piece of equipment or any number of pieces of equipment or machinery. This definition is however, somewhat over-simplified. Facility can be seen as including all land, real estate, building structures, process, machinery and support equipment both movable and stationary.

Marrow (2013) in his view describes facilities as warehouses, laboratories, service area and auxiliaries like corporations, waste disposal etc. excluding all production and non-production equipment. This view looks at facilities as equipment not directly related to core equipment to enhance the performance of the major production lines.

McGregor (2014) supports this view. He defined facilities as any support infrastructure necessary for the organization to achieve its goals. Facilities can be seen from an organization's point of view as any useful tangible asset. The management of these assets is the main focus of facilities management. In relation to educational institution, the term 'facilities' consists of those equipment that enhance the utility, enjoyment, safety and performance of students, teachers and other staff which directly contributes to the attainment of its goals and objectives. Such facilities may include power generators, air conditioning systems, lifts, water pumping machines, sewage treatment systems, security gadgets etc.

Many definitions and explanations have been provided for physical facilities by experts on educational management. Ehiemetahor (2001) referred to physical facilities as operational inputs of every institutional programme. The above definition conceptualizes physical facilities as meaningful in implementing educational programmes. The interesting information being given is that physical facilities are not only fixed structures but includes mobile structure such as heavy, light-generating plant which, though fixed in its house can be moved if there is need for it.

In a related definition, Mgbodile (2004) described school physical facilities as the space interpretation of the school curriculum. The programmes of the school are expressed through site, the buildings, playgrounds, the

laboratories, gymnasium, among others. The definition implies that physical facilities suit the scope of the curriculum and methods of instruction. In other words, they are expected to render a helping hand to the teacher to enable him properly carry out his instructional activities towards optimum results. It includes permanent and semi-permanent structures. It is expected that school physical facilities should cover the infrastructure requirements of the school system. From the definitions, it can be understood that school physical facilities refer to the buildings, playgrounds and some mobile structures provided and utilized for the purpose of helping education providers, to successfully implement teaching and learning programmes in their schools.

Physical facilities, according to Osahan (2008), are tangible structures, which serve educational purpose. From the definition, it is obvious that physical facilities are not provided to merely exist but to help in achieving some objectives. Gede (2011) says that physical facilities are relevant part of the school plant planning, especially in these days of student enrolment explosion. Lack of required physical facilities in universities can negatively affect the productivity of the staff. When that is the case, the administrator-student relationship, administrator-staff relationship, administrator-community relationship will be eroded. According to Ndu, Ocho & Okeke (2007), both parents, students and other members of the society make their judgement and take their decision on whether to associate themselves with a particular school after a careful evaluation and consideration of the physical facilities. In essence, if the quality and quantity of the physical facilities and equipment attract the attention of all, their conviction would be that since the quality and quantity of the universities' physical facilities and equipment are of such level, the quality of the staff and the university programmes will be of high standard. Indeed one of the paramount factors to evaluate the standard of a school or tone of the school is the examination of its physical facilities for effective teaching and learning situation. Basically, the school environment must be conducive enough for meaningful academic programmes. The quality of academic programme in any educational institution bears relevance to the availability or lack thereof of physical facilities.

Speeding and Holmes, 2000; Atkin and Brookes, 2005; Amaratumga, 2000; Alexander, 2002; Preiser, 2002; Best, Langston and De Valence, 2003; Then, 2004 converge at the central idea that facilities management is not only about buildings, but also about people and the spaces they occupy in buildings and the processes they support, all operating within the ambit of available resources at the prevailing corporate culture. Buildings represents a substantial investment for educational institutions. They accommodate and support a range of activities within competing needs.

Besides, an educational institution's core business operates within the activities supported by buildings. Then (2005:304) states that with the emergence of facilities management, buildings are seen more as enablers to core business activities in an educational institution. No matter how well focused a school might be on its core business, it cannot ignore the non-core business (supporting services). It is therefore necessary to take an integrated view of both core and non-core business of an educational institution. Facilities management provides this view as it coordinates the running of the complex processes and activities of an educational institution

whether public or private. Commenting on the nature of facilities management, Atkin and Brookes (2005:78) argue that facilities management is a more powerful concept than real estate or property management because it takes a holistic view of the dynamics of the workplace. Put differently, it takes a holistic view of the dynamics between people and processes and between people and the environment.

From the scan of academic literature on the practice of facilities management, it can be described as creating an environment that is conducive for carrying out an organization's core business, taking an integrated view of the services infrastructure and using it to deliver customer satisfaction and best value. Facilities management is seen as a vector for change which must operate within a strategic framework to integrate operational decisions in an educational institution.

Amaratunga and Baldry (2000) define facilities management as "the provision of a selected range of largely building-related support services to meet core business needs". This definition recognizes the fact that facilities management exists to support the core business of an educational institution. This implies that senior management must ensure that facilities are performing well if a good economic health of an educational institution is to be achieved. Atkin and Brookes (2005:152) agree with this view by describing facilities management as something that must support people in their work and other activities.

Atkin and Brookes (2005) further outline what facilities management must do as:

- Enhance the well-being of individuals;
- Enable the organization to deliver effective and responsive services;
- Make the physical assets of an educational institution highly cost effective;
- Allow for future change in the use of space;
- Provide competitive advantage to the school's core business; and
- Enhance the educational institution's culture.

The International Facility Management Association (IFMA) defined facilities management as "the practice of coordinating the physical workplace with the people and work of the organization. It integrates the business administration, architecture and the behavioural and engineering sciences". IFMA, (2010) further defined facilities management as "the process by which an organization delivers and sustains support services in a quality environment to meet strategic needs". Facilities Management is the integral management (planning and monitoring) and realization of housing, services and means that must contribute to an effective, flexible and creative realization of an organizational objectives in an ever-changing environment" (Johnson, 2001:34). "It is the structuring of building, plant and contents to enhance the creation of the end product. As with all systems it is the generated benefit to the business or activity that matters not the system itself. The end product can in this case, be a tangible manufactured item or a service; in either case the product benefits in competitiveness and quality" (Parker, 2014:12).

Facilities Management is a customer-oriented, integral management service which deals with complex decision-making bases for the optimum planning, usage and usage adaptation of buildings; their installation, equipment and services backed up by information systems, and which provides strategic support for corporate management and every value-adding workplace.”

Alexander (2016) defines facilities management as the process by which an educational institution delivers and sustains support services in a quality environment to meet strategic needs. Umezuruike (2008) opines that facilities management is the integral management (i.e. planning and monitoring) and realization of housing services and means that must contribute to an effective, flexible and creative realization of institutional objectives in an ever-changing environment.

Park (2006) states that facilities management involves the structuring of buildings, plant and contents to enhance the creation of the end product. The Engineering News Records (2015) offers a more encompassing definition: a discipline of planning, designing, constructing and managing space in any type of structure, incorporating facilities management policy, long-range forecasts, real estate, space inventory, building operation and maintenance plans, furniture and equipment inventory.

In the views of Steiner mann (2008), facilities management is the systematic method of inventorying, planning, designing, allocating and maintaining space, equipment and furniture for general or specific purposes with facilities that are subject to a need to be flexible enough to accommodate changes in the user’s requirements. This view portrays the facilities manager as a ‘manager of change’ because facilities management is a highly articulated, sophisticated and complex phenomenon.

The American Library of Congress (2010) defines Facilities management as “the practice of co-ordinating the physical work place with the people and the work of the organization”, it integrates the principles of business administration, architecture and the behavioural and engineering sciences. This definition is very broad, and it encompasses the functional professions of many people who are engaged in facilities management. Facilities management is an umbrella term under which a wide range of property and user-related functions may be brought together for the benefit of the school and its employees as a whole.

One of the latest definitions of facilities management was posited by Monroe, L. (2015:176). He defined facilities management (FM) as “the process of coordinating the physical workplace with the people and the work of an organization”. The primary function of FM is to plan, establish and maintain a work environment, to effectively support the goals and objectives of the organization. Facilities Management embraces Project Management, Property Management and goes beyond these to include corporate business management. It involves space management, technical management and commercial management. It is a combination of interdisciplinary services in support of the core business of enterprises.

The Facilities Manager's responsibilities include the building structure and system, safety of the workplace, the environment and organizational matters, that is to say, more than the physical maintenance of the facility. These responsibilities remain the same and relevant for project developers, builder-owners, operators, service providers, owners and occupiers of properties for industry, administration, trades, commerce, social institutions and public authorities.

Whichever description is given to facilities management, the central issue to the practice is the departure from the conventional property management function which focused on the management of buildings and their functions to the management of buildings for business and people. It is a strategic business discipline which adds real value to the educational institutions and not just a range of non-core activities that are managed economically. Its scope is multi-disciplinary, spanning from facilities provision to facilities service management (Then, 2005:307).

The purpose of this research is to contribute to filling an important knowledge gap by not only identifying the challenges faced by the Directorate of Physical Development, Works and Services (DPDW&S), which plays the role of Facilities Management functions amongst others in the National Open University of Nigeria (NOUN) in refocusing efforts and resources on those critical challenges that have the greatest impact on their ability to achieve set goals.

2.2 Theoretical Review

A theoretical literature is a collection of interrelated concepts, like a theory but not necessarily so well worked-out. The structure hold or support a theory of a research study. The theoretical framework introduces and describes the theory that explains why the research problem under study exists. It also guides the research and determining what things you will measure and what statistical relationships (Schmidt and Siegfried, 2002). The theories or models that underpin this study are – the Balanced Scorecard model (Kaplan & Norton, 1992, 1996a, 1996b); the Process model (Preiser et al., 1998); the Building condition and students' achievement model (Cash, 1993); and, the School Building Assessment model (Sanoff, 2001). These studies seek to systematically evaluate the performance and/or effectiveness of one or more aspects of an educational space or facility in relation to a broad range of space-related issues. The balanced scorecard was designed by Kaplan and Norton (1996) in reaction to the increasing focus on purely financial measures for planning and management of business. The model integrates measures of customer satisfaction, process performance, product or service innovation and finance in linking short term operational control to the long term vision and strategy of business. Kaplan and Norton (1996) claim that the balanced scorecard provides facilities managers with the instrument they need to navigate to future competitive success and that it addresses deficiencies in the traditional management systems. The process model was developed by Preiser, Rabinowitz and White (1998). The model outlines three levels of effort at which a building performance evaluation can be undertaken namely: indicative, investigative and

diagnostic levels. Beside these three levels, the process is further divided into three phases and nine steps irrespective of the level of effort. Preiser et al. (1998) further identified three levels of performance at which the evaluation of buildings can be considered namely:

- The health/safety/security level;
- The functional/efficiency level; and
- The social, psychological, cultural and aesthetic level

The building condition and student's model was developed by Cash in 1993 to show some possible factors that affect the building condition and in turn affect student achievement and behaviour (Mutlag, 2002). Cash (1993) states that leadership and finance influence maintenance and custodial staff (facility staff) which in turn have a corresponding effect on school building condition and performance. Again, building conditions influence attitudes of students, teachers and parents. The attitudes of teachers particularly influence the students' perception of the building which affect both academic achievement and behaviour of students.

The school building assessment model was developed by Sanoff in 2001 as an assessment tool for existing or construction of new school building facilities. It is a collection of survey and discussion tools that encourage stakeholders in education (facilities managers, administrators, teachers, students, communities, designers and engineers) to discover and reflect upon the physical features of school buildings. Sanoff (2001) states that the purpose of the model is to identify what works and what does not work in a school building. Sanoff (2001) asserts that the assessment method provides a series of checklist questions and a rating scheme upon which each factor or element is evaluated.

2.3 Empirical Review

Ogebifun (2011) evaluated facilities management in a multi-campus setting adopting University of Witwatersrand as a case study. The study evaluated facilities management system in use in the multi-campus university and how the university administration and academic staff perceive facilities management contribution to the core objectives of the university. The scholar employed questionnaire and interview to gather data and the data were analysed through descriptive statistics. Findings from the study revealed that two agencies were charged with the responsibility of facilities in the university. One of the agencies is charged with construction works and the other charged with maintenance. The first agency was assessed by administrative and academic staff on the following criteria; level of consultation, quality of internal management and project delivery and delivering within budget and in time but low on level of consultation and reporting. The other agency was rated based on the following criteria; space management, consultation, functional services and response. The academic and administration staff rated the agency low in response and consultation but high in space management and functional services.

Hashim et al. (2011) assessed facilities management performance in International Islamic University (IUM) Malaysia. The study stated that the facilities management services were handled in-house before the setting up of IUM Properties Facilities Management Services charged with the responsibility of leading with a new concept of outsourcing the facilities management services. The scholar posited further that the agency outsourced some services and collaborates with the contracting firm for execution of the facilities management services with the aim of technology transfer. The study categorized facilities management services into technical service and non-technical services. The scholar employed four key performance indicators to evaluate the performance of facilities management in the university. These key performance indicators are flexibility, effectiveness, efficiency and creativity. The scholar emphasized the flexibility structure of the facilities management unit which is public-private in nature. Also, the facilities management was adjudged effective and efficient. This introduction of retrofits as a power saving mechanism was adjudged as a creative measure.

Ikediashi et al. (2012) in a study titled: 'outsourcing of facilities management services among Nigerian public universities,' established that outsourcing is a novel management strategy for improving service delivery. The study emphasized that outsourcing is gaining popularity among Nigeria public universities as a key for improving value for money in public service delivery. The study reviewed literatures on the concept of outsourcing and facilities management as part of a larger study. Findings from the study reveal that there is paucity of research on best practices of outsourcing support tools and management of outsourcing risk.

Odediran et al (2015) examined the facilities management practices in the Nigerian public universities. The study was designed to achieve the following objectives; to examine the facilities management practices in the study areas,; to examine factors influencing facilities management practices in the study areas, and strategies for improving facilities management practices in the study areas. Data were collected through a well-structured questionnaires administered on both the managerial and technical officers charged with the responsibility of facilities management. Data collected were subjected to descriptive and inferential statistical tool. Findings from the study revealed that facilities management practices in the study areas are mostly reactive and reliability centred. Also, the following are factors influencing facilities management; state of determination of facilities, level of technology for facilities management and funding. The study suggested outsourcing, enhanced managerial goal, facilities inspections, routine maintenance of facilities and equipment and facilities management plan as strategies for improving facilities management practices.

3.0 METHODOLOGY

3.1 Research Methodology

The design for this study is a descriptive survey method. It is used to describe what is existing and to answer the research questions raised by the researcher for the study. The population of this study comprises all employees/staff of National Open University of Nigeria (NOUN) including academic and non-academic staff.

The population of NOUN staff was found to be 3,576 made up of 318 academic staff and 3,258 non-academic/non-teaching staff. The non-teaching staff were subdivided into senior non-teaching staff (1,420) and junior staff (1,838). The population is made up of 2,269 males and 1,307 females. In order to achieve a sample size that is representative of the total population, the researcher adopted a 10% of the total population totalling three hundred and fifty-eight (358) staff of NOUN for the study. Questionnaire was the primary instrument used to elicit information for the research. It was divided into three sections to enable the researcher obtain information from the respondents, the questionnaires will be designed in such a way that it provided the following: section (A) the respondents' personal data, section (B) the respondents' understanding of school facilities, section (C) the impact of physical facilities management on students' overall performance in open and distance learning institutions and how it affects efficiency in NOUN. The five Likert scale (strongly agreed, agreed, undecided, strongly disagreed and disagreed) questionnaires will be adopted by the researcher. The Likert scale contain a list of statement that has relationship with the issue in the question, it does not only allow the respondent to check those statements in which they agree or disagree but allows the respondent to state the degree of agreement or disagreement with every statement (Osuala, 2007). The draft questionnaire was also presented to the project supervisor for necessary corrections and adjustments before the final copy was printed out for use in the research work. In order to establish the reliability of the instrument, pilot study was carried out. The essence of pilot study was to test the adequacy and suitability of the instrument in measuring what it is out to measure. The data collected from the pilot study was analysed using Cronbach Alpha techniques and reliability index of 0.85 was obtained. Bennett (2006) testified that for a scale to be considered reliable, it should have an alpha value of 0.50 to 1. With the level of reliability index of 0.85, the instrument was considered reliable for use in the main study. The researcher used descriptive statistical method for bio-data presentation. Measures of relationship between the variables were being carried out using independent t-test. The simple percentage, mean score and standard deviation was used to answer the research questions. All hypotheses were tested using the independent t-test at 0.05 alpha level of significance like what is obtainable in other social science. The reason for adopting these statistical tools is to test whether there will exist some significant differences or not and either to retain or reject the null hypotheses.

4.0 CONCLUSION

Educational institutions in the 21st century are recognizing the importance of Facilities Management as a critical factor to the realization of set objectives. Every educational institutions stands to gain long term advantage when the students and staff are empowered through an effective, efficient work space management which invariably transmits to a conducive working environment. Educational productivity will certainly increase leading to the posting of increased annual gross figures. This research work was carried out to investigate facilities management in the National Open University of Nigeria. It was established in the course of the study that

effective and efficient facilities management is very important for higher productivity and improvement of the workforce in NOUN.

Continued facilities management of open and distance learning physical facilities is essential to maintain the durability and longevity of the physical assets and enhance the working environment for the workforce which will on the long run improve educational productivity in NOUN. Adequate resources, both physical and financial must be made available to the University and properly utilized by the Facilities Managers, in this case, the Directorate of Physical Development, Works and Services (DPDW&S) of the University to ensure that the aims and objectives of providing open and distance learning to the teeming population of our students is successfully met. The role of the facilities manager needs to evolve into a leadership role to help the workforce stay motivated, innovative, and to influence educational decisions and the whole organizations' vision /mission. The Management of the National Open University of Nigeria (NOUN) should empower the Directorate of Physical Development, Works and Services (DPDW&S) of the University to effectively and efficiently provide facilities management for all their multifarious facilities at the Headquarters (Abuja) and other study centres scattered across the thirty-six states of the federation.

The management of NOUN should continue to be guided by physical facilities manual in the planning, provisions, maintenance, supervision and safety of physical facilities. This is necessary since adherence to the manual would prevent weaknesses and/or problems in the management of physical facilities in the University. The National Universities Commission (NUC) should regularly organize seminars and workshops for all staff especially the professional staff of Directorate of Physical Development Works and Services (DPDW&S) on the use of the manuals in the management of physical facilities. Academic and non-academic staff, and students should be given proper orientation on the handling of physical facilities in NOUN.

Facilities Management requires know-how, good common sense, strong financial base and the ability to follow through on any given task. A good facility manager addresses pertinent issues and understands that such decision may affect financial returns to the educational institution.

From the research findings, it is pertinent to note that facilities management relieves the core business from administrative services. The core business of the National Open University of Nigeria (NOUN) is to provide functional, cost effective flexible learning which adds life-long value to quality education to all who seek knowledge. It is the role of the facilities managers, that is, the Directorate of Physical Development Works and Services (DPDW&S) to ensure that all the facilities of the University are professionally managed, maintained and enhanced so that the Management of the University can concentrate on the administrative governance of the University.

It is recommended that the Management of the University should grant more autonomy in the operation of the Directorate of Physical Development, Works and Services (DPDW&S) in terms of proper funding, engaging

more proactive professionals like Estate Surveyors and Valuers, Architects, Engineers in diverse fields, Town and Country Planners and Quantity Surveyors and Land Surveyors.

References

- Adebiyi, Y., (2004). Equipping Nigerian schools for productivity in the education sector Teacher and parents' magazine, July – September, p. 9
- Akilaiya, O. (2002). Educational Management: Theory and Practice. Makurdi, Jesting Ventures.
- Akpakwu, O. (2012). Educational administration, Onitsha: Linul publishers.
- Alexander K., ed. 1996“Facilities Management: Theory and Practice Management in the UK.
- Ali, (2006). Fundamentals of Research in Education. Akwa Neks-Links Publishers.
- Anene, A. (2002). Implementing education policies, Insight newspaper: Jan. 27, p.3
- Ebru, I. R. (2005). Effective maintenance of school facilities. A paper presented to the conference of head teachers of Ebonyi South Education Zone held at Ebonyi Hotels, Afikpo, April 13 – 15.
- Egejuru, O. O. (2005). The Place of physical facilities in educational development.
A workshop paper presented to the workshop of Secondary school principals held in Mayfair Hotel, March 10 – 13.
- Ehiametalor, E. T. (2001). School facilities: Management practice in Nigeria: In Nwagwu, N. A., Ehiametalor, E. T. Ogunu, M. A. and Nwadiani, MON (Eds). Current Issues in Educational management in Nigeria, Benin City; NAEAP.
- Ehiozuwa, A. O. (2005). A Preliminary of the Intelligence Level and Study Habit of low Academic Performing fresh NCE Students. The Councillor: An official Journal of the association of secondary councillors of Nigeria (ASCON, Vol. 19(2).
- Ejiogu, A. M. (2000). Educational management: A system approach. Lagos; Literamed Publications Ltd.,
- Hanssen, S. O. 1997, “Economical Consequences of Poor Indoor Air Quality, ‘Euro FM/IFMA Conference Proceedings.
- Igbokwe, K. (1999). Management of physical resources in Federal Colleges of Education Unpublished M.Ed. thesis, University of Lagos, Akoka.
- Ikedu, S. O. (1999). Achieving educational goals: Physical facilities management: teachers and parents magazine. July – September; p.17.
- International Brochure of International Facility Management Association (IFMA) Nigeria Chapter.
- Jegede, O. (2005). Physical Facilities Management through the Vehicle of Directorate of Physical Planning (DPP), NOUN. A paper presented in Workshop organized to create awareness on the role of DPP in Facilities Management in NOUN, July 5-7.
- Jegede, O. (2007). The Role of NOUN in championing the cause of ODL Teaching and Learning in sub-Saharan Africa. A convocation lecture presented at the NOUN First Convocation Lecture, May 18-20.
- Kponawe, I. A. (2004). The problems with Nigerian education system. The Nigerian Tribune, August 21, p.11.
- Maduewesi, E. J. (Ed) (2001): Financing of education in Nigeria. Ibadan: XTM Technologies press ltd.

ROLE OF BIG DATA IN TECHNOLOGY

Raj Vishal A.S.

R.M.K. Engineering College, Thiruvallur District, Tamil Nadu, India

Dr. G. Nixon Samuel Vijayakumar

R.M.K. Engineering College, Thiruvallur District, Tamil Nadu, India

Ms. V. Nirmala

R.M.K. Engineering College, Thiruvallur District, Tamil Nadu, India

Abstract

Developing *Big Data applications* has become increasingly important in the last few years. In fact, several organizations from different sectors depend increasingly on knowledge extracted from huge volumes of data. However, in Big Data context, traditional data techniques and platforms are less efficient. They show a slow responsiveness and lack of scalability, performance and accuracy. To face the complex Big Data challenges, much work has been carried out. As a result, various types of distributions and technologies have been developed. Most of the companies use big data to increase customer retention, to create marketing campaigns, risk management supply chain handling etc., The main companies such as banking, agriculture, real estate, health care uses big data. Many social media networks use bigdata technology for its growth.

This paper is a review that survey on recent technologies developed for Big Data. It aims to help to select and adopt the right combination of different *Big Data technologies* according to their technological needs and specific applications' requirements. It provides not only a global view of main Big Data technologies but also comparisons according to different system layers such as Data Storage Layer, Data Processing Layer, Data Querying Layer, Data Access Layer and Management Layer. It categorizes and discusses main technologies features, advantages, limits and usages.

Keywords: - Bigdata; bigdata analytics; big data distribution; machine learning; Hadoop.

IS CRYPTOCURRENCY THE REAL MATRIX?

A. ASHWINI

RMK Engineering College, Kavaraipettai, Tiruvallur District

AL. SAKTHI

RMK Engineering College, Kavaraipettai, Tiruvallur District

Amara DEEPIKA

RMK Engineering College, Kavaraipettai, Tiruvallur District

Lalitha RAMACHANDRAN

RMK Engineering College, Kavaraipettai, Tiruvallur District

Dr. G. Nixon Samuel VIJAYAKUMAR

RMK Engineering College, Kavaraipettai, Tiruvallur District

Abstract

The entire world is tailing behind money. What if there was a way to earn this most sought after money without hard-work but with smart-work !?. Earlier people were interested in the share-market, but now the current interest is of cryptocurrencies. It is something which can neither be touched nor seen, yet it is ruling the world as we speak. We are in the process of a mental revolution, because we are already observing a reality which was previously considered impossible. Cryptocurrencies challenged the world financial system, and no restrictions can make them extinct anymore. Legislators in different countries have to choose their seats in the new matrix. Matrices play an important role in the exchange process of currencies between the seller and the buyer. This paper gives an overview of cryptocurrencies and how much of a major role matrices play in it.

Keywords: Cryptocurrency; Matrices; World Finance

AUTOMATED SYSTEM FOR PLANT DISEASE DIAGNOSIS BY USING IMAGE PROCESSING

VIGNESH K.

Ph. D Scholar, Department of Plant Pathology, Faculty of Agriculture, Annamalai University

ORCID: 0000-0003-4484-3862

MEENATCHI S.

PG Scholar, Department of Microbiology, Faculty of Agriculture, Annamalai University

ORCID: 0000-0002-4404-3876

VARSHA R.

PG Scholar, Department of Plant Pathology, Faculty of Agriculture, Annamalai University

Abstract

The diseases in plants can be determined by observing specific patterns in plants, but it is difficult to obtain these patterns in order to maintain plant's health. There are various techniques available such as spectroscopic and imaging technology which can be used to obtain patterns. Farmers can make use of automation techniques and tools to integrate knowledge, product and services to improve productivity, grade and yield with the help of smart farming.

Disease diagnosis based on the detection of early symptoms is a usual threshold taken into account for integrated pest management strategies. Early Phytosanitary treatment minimizes yield losses and increases the efficacy and efficiency of the treatments.

A study on the image processing techniques used to identify and classify the disease symptoms affected on different agriculture/horticulture crops. Computers have been used to mechanization, automation and to develop decision support system for taking strategic decision on the agricultural production and protection research. The plant health monitoring is still limited by the human visual capabilities because most of the first symptoms are microscopic. As Plant health monitoring is still carried out by humans due to the visual nature of the plant monitoring task, computer vision techniques seem to be well adopted. One of the areas considered here is the processing of image of disease affected agriculture/horticulture crops. The quantity and quality of plant products gets reduced by plant diseases. The goal is to detect, to identify and to accurately quantify the first symptoms of diseases.

Key words: Disease diagnosis, Image processing

CORRUPTION, CORPORATE GOVERNANCE AND SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS ACROSS AFRICA

Prof. Barry ACKERS, Professor of Auditing

Department of Auditing, College of Accounting Sciences, University of South Africa.

Dr. Adeyemi ADEBAYO, Post Graduate Fellow

Department of Auditing, College of Accounting Sciences, University of South Africa.

Abstract

Purpose

This paper empirically illustrates how corporate governance could be improved in state-owned enterprises (SOEs) by mitigating corruption in order to enable SOEs achieve their mandates and meaningfully assist owning states in achieving sustainable development goals (SDGs).

Design/methodology/approach

Combining three theoretical views, this paper develops and tests proposition in line with the role of ownership model and executive remuneration in mitigating corruption in SOEs, thereby improving corporate governance and performance in SOEs.

Findings

This paper proposes that when the remuneration of SOEs executives is linked to performance and/or share ownership, corruption is to an extent mitigated in SOEs. Consequently, the results of four sampled SOEs in South Africa and Singapore confirm this.

Research limitations/implications

Further research could test the proposition presented using SOEs that are recently reformed in line with the proposition or using an experimental design to inform the study's settings.

Practical implications

The approach to mitigating corruption in SOEs and improving corporate governance presented provides a useful tool for those working in the public and SOEs sector in reforming their SOEs towards delivering their mandates and contributing to achieving SDGs by 2030.

Social implications

Faced with numerous corporate governance problems, SOEs deplete rather than increase national resources in the form of taxpayers' monies and regularly requiring bail outs. The idea offered here is expected to mitigate the problems facing SOEs thereby mitigating their depletion of taxpayers funds.

Originality/value

This study presents an empirical approach to mitigating corrupt practices in SOEs, thereby improving corporate governance in SOEs generally.

Keywords: africa; agency; corporate governance; corruption; development; incentive; ownership; property rights; transaction cost economics; remuneration; state-owned enterprises; sustainable development goals

NEUROPROTECTIVE AND NOOTROPIC MEDICINAL PLANTS OF AYURVEDA FOR GERIATRICS

Dr. Bharti CHAUDHRY

Associate Professor, Department of Botany, University of Delhi, Delhi, India

ORCID: 0000-0003-1604-7789

Abstract

Neurodegenerative diseases afflict millions of people worldwide. Cognitive decline and senile dementia are emerging as serious global health concerns. Oxidative stress and chronic neuroinflammation play a significant role in the pathogenesis of neurodegenerative disorders like Alzheimer's disease, Parkinsonism, epilepsy, as well as psychiatric diseases like anxiety, depression and schizophrenia. Alzheimer's disease is the most common form of dementia afflicting old people characterized by neuroinflammation, oxidative damage, accumulation of beta-amyloid plaques and neurofibrillary tangles in the brain. Parkinson's disease is the second most common age-associated neurodegenerative disorder, characterized by progressive loss of dopaminergic neurons and presence of α -synuclein aggregates in the brain. Conventional drugs available provide symptomatic relief, do not prevent the progression of disease and may cause adverse effects.

Neuroprotective and nootropic plants used in Ayurveda, the oldest, and the most practiced Indian Traditional system of medicine, possess significant therapeutic potential as alternative medicines to enhance cognitive functions like memory, concentration, perception, learning as well as alleviation of neurodegenerative, psychological and psychosomatic disorders.

The review article intends to highlight the clinical potential of *Rasayana* (Rejuvenating) herbs like *Bacopa monnieri* and *Centella asiatica* to improve mental functions and aid in attenuation of neuroinflammation, dementia, Parkinson's, Alzheimer's disease and epilepsy, via various mechanisms including antioxidant neuroprotection, suppression of pro-inflammatory cytokines, acetylcholinesterase inhibition, choline acetyltransferase activation, β -amyloid reduction, decreased levels of α -synuclein, increased cerebral blood flow, enhanced nerve impulse transmission and neurotransmitter modulation. Prevention of neuronal cell death and promotion of regeneration of neurons are key factors in mitigating the impact of neurodegenerative disorders. The potent antioxidant, anti-inflammatory and anti-apoptotic potential of *Curcuma longa* to slow the progression of Alzheimer's disease by disaggregation of amyloid- β plaques in the brain has important health implications. The neuroprotective, anxiolytic, and improved cognitive effects of *Withania somnifera* and *Asparagus racemosus* roots have been validated In both *in vitro* and *in vivo* animal models.

Inclusion of these nervine tonics in our lifestyle can prevent chronic inflammation, restore healthy neuroendocrine functions, delay onset of ageing, provide protection against geriatric cognitive decline and promote healthy longevity.

Key Words: Neuroinflammation, Cognitive decline, Dementia, Ayurveda, Neuroprotective, Nootropic, Anxiolytic, Healthy longevity.

BIODEGRADATION OF POLYETHYLENE BY *Bacillus Subtilis* IN COMBINATION WITH LIPASE AND BIOSURFACTANT

Rabeea LAEEQ

Institute of Microbiology, University of Agriculture Faisalabad Pakistan

Sanauallah SAJID

Institute of Microbiology, University of Agriculture Faisalabad Pakistan

ABSTRACT

Polyethylene is one of the major plastic pollutants infesting the land and marine environment. The excessive use of polyethylene everywhere and its recalcitrance to natural degradation has caused it to accumulate in the environment, becoming one of the major pollutants of ecosystem. Scientists use microorganisms with a few additional factors for biodegradation of polyethylene. This study is designed to use bacteria with enzymes to biodegrade polyethylene in laboratory conditions. *Bacillus subtilis* is chosen for this study and lipase enzyme were used in combination with the bacteria. Samples were collected from soils of different locations. Bacterial isolates were purified, identified and screened for lipase activity and presence of biosurfactant. Both lipase and biosurfactant were isolated from *B. subtilis* and used in different combinations with the bacterial isolate and incubated in culture medium with new and aged polyethylene (PE) films. Confirmation of biodegradation was evaluated by Scanning Electron Microscopy, Fourier Transform Infrared spectroscopy and gravimetric analysis for weight loss. The analyses showed that *B. subtilis* was able to biodegrade polyethylene best with the biosurfactant and caused an average 29% weight loss in aged polyethylene and 17% in new polyethylene. FTIR analysis showed formation of ketones, aldehydes, vinyl and other functional groups in the samples. SEM analysis showed surface deterioration in polyethylene samples. The study showed that *Bacillus subtilis* caused significant PE biodegradation with biosurfactant, but lipase had no significant on the action of the bacteria in biodegradation.

DIVERSITY AND ABUNDANCE OF HERPETOFAUNA AROUND MALLATHAHALLI LAKE, BANGALORE, INDIA

Vidya PADMAKUMAR*

Department of Studies and Research in Biosciences, Mangalore University, Mangalagangothri, Mangaluru, Dakshina Kannada,
Karnataka-574199, India

Shine P. JOSEPH

Department of Studies and Research in Biosciences, Mangalore University, Mangalagangothri, Mangaluru, Dakshina Kannada,
Karnataka-574199, India

Abstract

Biological diversity inseparably pedals the functioning and stabilization of any ecosystem. Herpetofaunal (amphibians and reptiles) checklists and studies serve a major role in providing information on productivity and community dynamics, especially in a lake ecosystem. The present study was carried out in and around Mallathahalli Lake in Bangalore, Karnataka, India from May 2018 to June 2019 to document the diversity and abundance of herpetofauna living dependent on the ecosystem with special reference to anthropogenic interventions. Diverse habitat types were surveyed applying hand capture, opportunistic spotting, roadkill analysis, call survey, and acquiring information from local people. The current study resulted in the identification of a total of 8 species of amphibians and 23 species of reptiles. The abundance of the species of herpetofauna was noted to be highly frequent during the rainy season. *Duttaphrynus melanostictus* was the most common amphibian species to register while *Mycrohyla ornata* was the rarest. Only one species of turtle (*Melanochelys trijuga*), 7 species of lizards, and 15 species of Ophiofauna were recorded. Anthropogenic disturbances are negligible in the area except for very few fishing activities that take place. The lake banks seem to be a house of different fauna and flora living dependent on the ecosystem making the place biologically diverse.

Keywords: Amphibia, anthropogenic intervention, biodiversity, reptiles, herpetofauna

BIOFORTIFICATION OF IRON AND ZINC IN CHICKPEA CULTIVARS (CICER ARIETINUM L.) UNDER ARID AND SEMI ARID CLIMATIC CONDITIONS OF PAKISTAN

Waqas Ahmad

Department Of Agronomy Bahuddin Zakariy University, Multan

Prof. Dr. Hakoomat Ali

Department Of Agronomy Bahuddin Zakariy University, Multan

Assistant Professor Dr. Shabir Hussain

Department Of Agronomy Bahuddin Zakariy University, Multan

ABSTRACT

The World Health Organization estimates that nearly 1.6 billion people, primarily preschool Children and pregnant women are in risk of iron (Fe) deficiency or anemia in the world. Major health consequences include worm infections, poor pregnancy, higher risk of morbidity in children, reduced work productivity in adults, and other infectious diseases. These detrimental effects of Fe deficiency on human population result in higher health costs and decline in economic sustainability. Although there is ubiquitous presence of Fe in earth's crust but low solubility of Fe compounds in soils leads to low uptake of Fe in plant and ultimately creates the deficiency.

Micronutrient malnutrition is a serious problem to human health throughout the world, primarily in resource limited countries. Biofortification” or “biological fortification” refers to nutritionally enhanced food crops with increased bioavailability to the human population that are developed and grown using modern biotechnology techniques, conventional plant breeding, and agronomic practices Agricultural strategies that are used to improve the nutritional value of crop plants are known as biofortification strategies.

Chickpea is an important pulse crop widely used for food and fodder throughout the world. Iron (Fe) and Zinc (Zn) are the major components of micronutrient and play a crucial role in growth and development of human. Iron (Fe) and Zinc (Zn) deficiency leads to several physiological disorders. Various strategies are being used to improve the nutritional value of crops. To enhance the iron and zinc contents bio fortification can be an effective method.

The objective of this research is to determine the effect of seed priming and foliar application of iron and zinc in different forms improves the,

- seedling growth,
- Morphological and yield parameters,

- Grain yield,
- Grain zinc concentration,
- Grain iron concentration.
- To provide edible parts of crops plants with sufficient iron.
- To provide edible parts of crops plants with sufficient zinc.
- It provides the cost effective option to global zinc and iron malnutrition.

A comprehensive study is designed comprising two field experiments in semi-arid and arid climatic conditions of Pakistan. These experiments have been carried out at Agronomic Research Farm, Bahauddin Zakariya University Multan and Research Farm BZU Sub Campus Layyah during 2019-2020 and 2020-2021. First experiment comprised of three varieties of chickpea *viz*, V₁= NIAB CH-2016, V₂= NOOR-2013, V₃= VENHAR with five levels of zinc *viz*, Zn₀ = 0, Zn₁=10, Zn₂ =20, Zn₃=40 Zn₄=50 mgZnkg⁻¹ and five levels of iron *viz*, Fe₀=0, Fe₁=5, Fe₂=10, Fe₃=15, Fe₄=20 mgFeSO₄kg⁻¹ have been applied as seed treatment. In the second experiment three varieties of chickpea *viz*, V₁= NIAB CH-2016, V₂= NOOR- 2013, V₃ =VENHAR with five levels of zinc *viz*, Zn₀=0, Zn₁=0.5%, Zn₂=1.0%, Zn₃=1.5%, Zn₄=2.0% zinc solution and five levels of iron *viz*, Fe₀=0, Fe₁=0.1%, Fe₂=0.5%, Fe₃=1.0%, Fe₄=1.5% FeSO₄ solution have been applied as foliar application. The experiment have laid out in Randomized Complete Block Design with split plot arrangement having three replications and a net plot size of 5m × 2m. During the entire course of study, two experiments have carried out at the same time at two different sites *i.e* .arid and semi-arid conditions. The agronomic practices have kept normal and uniform for all the treatments. Data regarding growth, yield and quality parameters of chickpea have been recorded by using standard procedures .The data obtained have analyzed statistically by using Fisher's analysis of variance technique and difference among treatments, mean has compared by using least significant difference (LSD) test at 5% probability level (Steel *et al.*, 1997).

MEDIA AND CULTURAL REPRESENTATION: THE SYMBOLIC APPROPRIATION OF IDENTITY ON WEST AFRICAN SCREENS

Noufou OUEDRAOGO, PhD
Marmara University, Turkey

Abstract

This article explores the portrayal of cultural identity in West African media screens, especially through television, cinema and visual advertising. It is exclusively an exploratory research which demonstrates that African cultural identity is essentially linked to its language, art, music, sculpture, as well as the use of local symbols. Hence, this study – which applies in essence a qualitative research design – is conducted in order to better understand the strategy of cultural depiction on West African media screens. As a result, the main objective is to demonstrate that national televisions and cinema really promote cultural identity in West Africa via visual symbolism. Consequently, the current study goes beyond the field of culture and identity to include the multidisciplinary domain of semiotics and visual communication. In fact, the investigations help to clearly understand how cultural identity can be delicately portrayed through the means of visual communication media. Therefore, while this study tends to comprehend the portrayal of cultural identity on West African media screens (Cinema and TV), the research attempts to establish a nexus between culture and globalization before discussing respectively the notions of local languages and identity, as well as the appropriation of cultural symbols via West African TV, cinema and advertising. Also, taking into account the cultural and linguistic diversities through a concrete case study, the analysis focuses specifically on three West African countries (Ghana, Burkina Faso and Mali); which TV sets are well-designed with visual symbols to reflect local identities.

Keywords: Culture, Identity, Screen media, Visual advertising, Visual symbolism, West Africa.

SOCIAL HUMAN RIGHTS' PROTECTION IN THE CONDITIONS OF THE COVID-19 PANDEMIC

Natalia SCIUCHINA

Prof. Dr. Habil. Tiraspol Shevchenko University, Republic of Moldova

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5858-4924>

Abstract

Social rights as a group of fundamental human rights have always occupied and occupy a special place in the human rights system. The peculiarities of social rights, which are manifested in legislation, in the context of a pandemic, cause difficulties in their implementation for a person. In some cases, government compliance with them is questioned or threatened.

In a pandemic, there is no definite clear answer to the question of ensuring guarantees of social rights or their limitation or violation. For example, the right to healthy and safe working conditions is a right in the field of work, which, taking into account remote employment, requires rethinking and new approaches to legal regulation. In practice, serious questions arise about the right to health and medical care.

From the point of view of ensuring access to medical care, the issue of guarantees of receiving medical care without discrimination is important. This applies to the most vulnerable groups of the population - the elderly, the homeless, the poor, people with disabilities.

The principle of equity, speaking of the right to health, as understood by the World Health Organization, should be the goal. It is therefore about the absence of preventable, unfair or remediable differences between groups of people, whether those groups are defined socially, economically, demographically or geographically or by other means of stratification. Everyone should have an equal opportunity to fully realize their right to health, and no one should be limited in the exercise of this right.

The right to social security and social protection, in a pandemic, requires additional expenditures from special extra-budgetary funds, as well as from the state budget. This is due to a decrease in employment, an increase in the number of recipients of social benefits, and an increase in the number of people who apply for social support and protection.

The article will analyze international legal acts in comparison with the national legislation of some countries in the field of social rights, what changes have occurred during the COVID-19 pandemic and what needs to be changed to ensure social rights.

Keywords: Social Human Rights, Guarantees Of Ensuring Social Rights, Pandemic, Legal Remedies

Introduction

On December 10, the whole world will celebrate the 73rd anniversary of the adoption of the Universal Declaration of Human Rights, and traditionally this day is considered the World Day of Human Rights. Now we are all faced with an unprecedented situation of the need for a new understanding of the norms of international and national law in which human rights are spelled out. The restrictive measures introduced in order to prevent the spread of the new coronavirus infection in all spheres of citizens' life have significantly changed the socio-economic situation in the country, as well as influenced the level of social protection of the population and the situation on the labor market. The decline in economic activity led to a reduction in the number of jobs, an increase in unemployment and a drop in household income

Study Area

Speaking of legal regulation in the field of social human rights, it is necessary to point out the main international acts in the field of human rights, as well as some interregional and regional adopted in the field of legal regulation of human rights in general and social rights in particular. To date, of practical interest is the legal analysis of the current legislation in terms of the measures taken to combat covid-19, as well as to prevent the spread of infection.

Material and Method

The research applied the main methods used in the analysis of legislation and legal acts, as well as public relations, which are the subject of legal regulation. Used such scientific methods as comparison, analysis, synthesis, comparative legal method, empirical method, study and analysis of the sources of legal literature and legal acts.

Results and Discussion

In a pandemic, the health and life of every person acquire special significance and importance. Therefore, the issues of legal provision of the right to health, as well as the right to social protection and social security, become especially relevant when many are unemployed and have no means of livelihood due to the decline in production caused by the pandemic. "People — and their rights — must be front and centre. A human rights lens puts everyone in the picture and ensures that no one is left behind. Human rights responses can help beat the pandemic, putting a focus on the imperative of healthcare for everyone. But they also serve as an essential warning system — highlighting who is suffering most, why, and what can be done about it." (Guterres, A.2020). UN Secretary-General António Guterres' words, in my opinion, reflects the attitude of states and international organizations to the situation with ensuring human rights during a pandemic.

In addition to direct protection against infection, many countries of the world, on an emergency basis elaborate measures to minimize economic and social blow to the population and the economy. However, attention should

be paid to the situation with social human rights. Their observance should ensure a decent standard of living and quality of life, including in the case of serious restriction measures. The issues of protection and implementation of person's social rights require an understanding of what social rights are. Based on this understanding, we can talk about the ways of their implementation and their special features. One of the definitions of this group of human rights as a legal category is the following: social rights are second generation human rights that guarantee a decent standard of living and social protection, enshrined in legislation at the national and international levels (Sciuchina, N., 2018, p. 75).

There is no one unique understanding and unity of opinion among legal scholars which rights should be attributed to the group of social rights. However, for this study, we propose to consider the following human rights as social rights:

- the right to an adequate standard of living,
- the right to social security,
- the right to work,
- the right to decent working conditions,
- the right to rest,
- the right to protection of motherhood and childhood,
- the right to housing,
- the right to the highest attainable standard of physical and mental health and
- the right to favorable environment.

It goes without saying that that this list is not exhaustive, but is enough for understanding the legislation role in protecting them on the state level.

The peculiarity of social rights, in our opinion, is that the corresponding obligations of the state are much broader than in the case of other rights. The scope of these responsibilities includes not only and not so much the direct provision of certain benefits, but the formation of the entire state policy in order to achieve such a level of economic stability, at which the direct provision of social rights of citizens will be possible with minimal threat to the national economy. And this, in turn, will become a condition for avoiding a sharp restriction of social rights. Thus, it is possible to speak of a social state only when the state has a sufficiently powerful economic potential to avoid restricting the social rights of citizens in an unfavorable economic situation. (Sciuchina, N., 2021, p. 167).

Speaking about human rights, we cannot fail to mention fundamental international acts, such as Universal Declaration of Human Rights (1948), International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights (1966), ILO conventions and recommendations, European Social Charter, International agreements and declarations.

With the onset of the covid-19 pandemic, the most critical issue was the observance and provision of fundamental human rights, which are declared on international level, including social rights. The question arose in practice: are the restrictions due to the pandemic a measure to ensure rights or are they a restriction on human rights? In a pandemic, there is no definite clear answer to the question of ensuring guarantees of social rights or their limitation or violation. For example, the right to healthy and safe working conditions is a right in the field of work, which, taking into account remote employment, requires rethinking and new approaches to legal regulation. In practice, serious questions arise about the right to health and medical care.

From the point of view of ensuring access to medical care, the issue of guarantees of receiving medical care without discrimination is important. This applies to the most vulnerable groups of the population - the elderly, the homeless, the poor, people with disabilities.

The principle of equity, speaking of the right to health, as understood by the World Health Organization, should be the goal. It is therefore about the absence of preventable, unfair or remediable differences between groups of people, whether those groups are defined socially, economically, demographically or geographically or by other means of stratification. Everyone should have an equal opportunity to fully realize their right to health, and no one should be limited in the exercise of this right.

The right to social security and social protection, in a pandemic, requires additional expenditures from special extra-budgetary funds, as well as from the state budget. This is due to a decrease in employment, an increase in the number of recipients of social benefits, and an increase in the number of people who apply for social support and protection.

Some legal acts adopted at the international level during a pandemic in order to prevent damage and minimize the consequences of a pandemic and protect human rights, for example: Statement on derogations from the Covenant in connection with the COVID-19 pandemic. (Adopted by the Committee on 24 April 2020); Respecting democracy, rule of law and human rights in the framework of the COVID-19 sanitary crisis A toolkit for member states. (Information Documents, 7 April, 2020. SG/Inf(2020)11).

However, despite the international problem of the pandemic and the restrictions caused by this phenomenon, it should be noted that states are forced to take practical measures to combat the consequences of the pandemic at the national level. This necessitates the adoption of laws that would help in solving emerging issues. States are trying to minimize the negative consequences of the pandemic, many measures are being taken. The most common mitigation measures in countries around the world for the population impact of covid-19 are: the imposition of a state of emergency; additional social benefits; tax incentives; deferral of loan payments; support for the development of a volunteer movement to help those in need, etc.

However, the restrictions that have existed in states for almost two years now cause many negative consequences, each of which, to one degree or another, affects the situation with the provision of social rights.

Unemployment and food insecurity have risen to unprecedented levels in many countries within a very short space of time. The most serious of them are:

- Widespread closure of schools has interrupted the education of more than 1 billion children.
- Reduction of care and protection services for children, including abrupt closure of care institutions and health services serving children, has increased children's vulnerability to violence, exploitation and abuse.
- COVID-19 is already sweeping through detention facilities, where distancing measures are almost impossible, and detainees are more vulnerable to the disease.
- Women confined at home with abusers, without access to harm reduction services and shelters, are at greater risk of domestic violence, and rates of violence in the home are escalating.
- Strategies to contain the virus are difficult for those without good quality safe housing; physical distancing, self-isolation and handwashing are impossible for the homeless or residents of slums where lack of access to clean water and sanitation is a fundamental issue.
- COVID-19 is sweeping through populous, high-density informal settlements and to refugee, migrant camps, where physical distancing is challenging, access of health services limited and populations especially vulnerable to disease.

In addition, many restrictive measures are viewed as a real violation of social rights. This applies to lockdown, a decrease in access to social services, non-receipt of social benefits, restriction of migration, including labor migration, restriction of access to health services, etc. Concerning social rights, the pandemic has affected almost every person, and restrictions on his social rights. Even scientific conferences and also teaching at schools and universities is held online, in such working conditions that are different from the usual ones and the question arises regarding the observance of labor protection requirements for the employees.

Results

The question is: what should be done to prevent human rights violations and minimize social rights restrictions due to the pandemic? First of all, the main direction in legal regulation must be designated - the observance of human rights. It is important that all actors, especially governments, ensure that international human rights, humanitarian and refugee law and standards are at the centre of all COVID-19 responses. For many countries with a low level of development of the social protection system, the solution may be to conclude international treaties and agreements and receive support from stronger countries. Funding and support from international financial institutions for the Covid-19 response and during the economic recovery period should respect human rights and should lead to opportunities for all, especially for those who are most in need and at-risk. Their funds should support social programs like social protection floors, minimum basic incomes, adequate housing protections, and fiscal policies that address rising poverty and inequality and should be targeted to previously marginalized groups, including women. They should ensure that Covid-19 related responses do not redirect

resources from financial commitments and support that had been earmarked for “vulnerable” populations prior to the pandemic. It must be understood that additional spending on social benefits is an inevitable aftermath of a pandemic. However, the legislative measures should not hurt entrepreneurs and lead to an increase in taxes.

Also, the state should pay attention to such legislative measures as: government subsidies for businesses that save jobs during a pandemic; reducing the number of control and supervision activities at enterprises; measures to support those employed in the informal economy. Special attention should be paid to the social protection of those working in the medical field of health care - the establishment of additional guarantees and protection measures for them. It is important to note that with regard to protecting workers from layoffs for economic reasons noteworthy is the experience of Turkey, where legislation that came into force April 17, 2020, provided for a temporary ban on dismissals initiated by the employer, with the exception of dismissals related to serious disciplinary misconduct, accompanied by the employer's right to send employees on leave without pay, but with payment compensation from the employment fund. (Sapan B. Y., Keser A. A., 2020).

In conclusion, it is important to note that measures taken at the level of legislation to minimize the consequences of covid-19 should not in any case be discriminatory and reduce the level of guarantees for a person.

Bibliography

- Guterres, A. (2020). We are all in this Together: Human Rights and COVID-19 Response and Recovery. <https://www.un.org/en/un-coronavirus-communications-team/we-are-all-together-human-rights-and-covid-19-response-and-recovery> (visited: 04.12.2021)
- Sapan B. Y., Keser A. A. Prohibition on termination and unilateral unpaid leave enters into force //International Law Office. 29 April 2020//URL: [https:// www.internationallawoffice.com/Newsletters/Employment-Immigration/Turkey/Gn-Partners/Prohibition-on-termination-and-unilateral-unpaid-leave-enters-into-force](https://www.internationallawoffice.com/Newsletters/Employment-Immigration/Turkey/Gn-Partners/Prohibition-on-termination-and-unilateral-unpaid-leave-enters-into-force) (visited: 25.11.2020).
- Sciuchina, N. (2021) Social human rights: legal regulation' perspectives. Materials of the international scientific and practical conference, May 2-4, 2021: «AL FARABI 9- th International Conference on Social Sciences», 'Nakhchivan' University, Azerbaijan, p. 166 – 170 <https://tr.farabicongress.org/conference-books>
- Sciuchina, N. (2018) Social rights of a person in the Republic Moldova: Monograph. F.E.-P. “Tipografia Centrală”), Chisinau, pp. 177-178.
- Sciuchina, N. (2017) International legal guarantees of the social security and social protection's right. In: European Research. № 7 (30), London, p. 29-36.
- Sophia A. Zweig, Alexander J. Zapf, Chris Beyrer, Debarati Guha-Sapir, Rohini J. Haar (2021) Ensuring Rights while Protecting Health: The Importance of Using a Human Rights Approach in Implementing Public Health Responses to COVID-19 <https://www.hhrjournal.org/2021/10/ensuring-rights-while-protecting-health-the-importance-of-using-a-human-rights-approach-in-implementing-public-health-responses-to-covid-19/> (visited: 04.12.2021)
- Human Rights Protection In Conditions Spreading New Coronavirus Infections: Theory And Practice. Collected materials scientific and practical conference. Moscow, November 25, 2020. https://ombudsmanrf.org/upload/files/docs/lib/sb_it_NPK_COVID-19-7.pdf (visited: 04.12.2021)
- Protecting Economic and Social Rights During and Post-Covid-19 <https://www.hrw.org/news/2020/06/29/protecting-economic-and-social-rights-during-and-post-covid-19> (visited: 25.11.2020).
- Statement on derogations from the Covenant in connection with the COVID-19 pandemic. (Adopted by the Committee on 24 April 2020). <https://undocs.org/en/CCPR/C/128/2> (visited: 04.12.2021)
- Respecting democracy, rule of law and human rights in the framework of the COVID-19 sanitary crisis A toolkit for member states. Information Documents, 7 April, 2020. SG/Inf(2020)11 <https://rm.coe.int/sg-inf-2020-11-respecting-democracy-rule-of-law-and-human-rights-in-th/16809e1f40> (visited: 04.12.2021)
- Protecting Economic and Social Rights During and Post-Covid-19 <https://www.hrw.org/news/2020/06/29/protecting-economic-and-social-rights-during-and-post-covid-19> (visited: 04.12.2021)

MENTAL HEALTH

Mr. NIKHIL STEVEN. D

II Year, BOT Saveetha College of Occupational Therapy Chennai, Tamil Nadu, India

ABSTRACT

With all the changes taking place in the world, one might feel sad more frequently than usual. Mental Health is how every individual realises their potential and cope with the stress that they face in day to day life. According to the World Health Organisation, it is not just the absence of mental disorders because mental health disorder refers to a wide range of mental health conditions. It can be defined as the conditions involving one's change in emotion, thinking or behaviour. These are commonly accompanied by stress in work, family or social activities. There is a remarkable difference between disorder and illness. While 'Disorder' refers to the disturbances that are caused to the normal body functioning due to trauma or disease or may be genetic factors too, whereas, mental illness specifically deals with a person's feelings, behaviour and emotions. This paper will explore the concepts of mental health and mental illness.

Keywords: Mental Health, Mental Illness, Adolescence, Stress, Disorder.

REAL TIME APPLICATIONS OF DEEP LEARNING

Y. Magimai NAYAGI

R.M.K. Engineering College, Thiruvallur District, Tamil Nadu, India

R. JAYA

R.M.K. Engineering College, Thiruvallur District, Tamil Nadu, India

Dr. G. Nixon Samuel VIJAYAKUMAR

R.M.K. Engineering College, Thiruvallur District, Tamil Nadu, India

Ms. V. NIRMALA

R.M.K. Engineering College, Thiruvallur District, Tamil Nadu, India

Ms. M. G.Meedphin ARASI

R.M.K. Engineering College, Thiruvallur District, Tamil Nadu, India

ABSTRACT

In recent years, deep learning has achieved great success in many fields, such as computer vision and natural language processing etc. Compared to traditional machine learning methods, deep learning has a strong ability and can make better use of datasets for future extracting because of its practicability, deep learning becomes more and more popular for many researchers to do research works. Deep learning is a type of machine learning and artificial intelligence (AI) that imitates the way humans gain certain types of knowledge. ... While traditional machine learning algorithms are linear, deep learning algorithms are stacked in a hierarchy of increasing complexity and abstraction.

The main advantages of deep learning is the ability to generate new features from the limited available training data sets, can work on unsupervised learning techniques helps in generating actionable and reliable task outcomes, reduces the time required for feature engineering, one of the tasks that requires major time in practicing machine learning, with continuous training, its architecture has become adaptive to change and is able to work on diverse problems.

In this paper, we mainly introduce some advanced neural network of deep learning and their applications. Besides we also discuss the limitations and prospects of deep learning

Keywords: Deep learning, Machine learning, Neural network.

INFLUENCE OF SELF CONCEPT AND HOME ENVIRONMENT ON THE CAREER MATURITY OF SENIOR SECONDARY SCHOOL STUDENTS OF RURAL AND URBAN AREA

Farhat SHAMSHAD

Research Scholar, Department of Education Aligarh Muslim University, Aligarh, India

Abstract

Individual starts thinking and exploring various career related options based upon his ability and interest at senior secondary school level. At this time a vast transformation takes place i.e emotional mental, physical and social. Adolescence is the period where self concept varies sometimes with the influence of friends and surroundings. It dynamically changes their career preferences. The environment of family also plays an important role in deciding the career of a student. About 75% of total Indian population comes from rural background. There is a vast variety of cultural social and economical difference in the rural and urban India. The atmosphere and standard of living of rural areas are majorly different from those of the fast paced urban areas. The present study has been carried out to find out the influence of self concept and home environment on career maturity. This study was done by adapting simple random sampling method. A Sample of 200 students was collected from the four senior secondary schools of rural and urban area. The data was collected using the self-concept questionnaire constructed and standardized by Saraswat (2011), Home Environment inventory by Karuna Misra (2018) and Career Inventory by Nirmala Gupta (2013). Analysis was done using SPSS package by applying Coefficient of correlation and step wise regression. The study has revealed mixed results which have been interpreted with some suggestive measures.

Key words: Career Maturity, self concept, home environment, senior secondary students

GENESIS 1:26 IN TIMES OF ENVIRONMENTAL CRISIS IN THE UNIVERSITY OF NIGERIA, NSUKKA

Favour C. UROKO

Department of Religion and Cultural Studies Faculty of the Social Sciences University of Nigeria, Nsukka

Abstract

This article examines the environmental crisis at the University of Nigeria, Nsukka, in the light of Genesis 1:26 of the Old Testament. The environmental crisis is seen in the indiscriminate disposing of refuse by staff and students, the poor maintenance culture of the toilet environment in the students' hostel, the pollution of the air caused by the burning of refuse by staff in residential areas, and the indiscriminate urination and defecation in some parts of the university by students and visitors. Findings reveal that this has an immense impact on the physical, psychological, and mental state of members of the university community. Having observed this anomaly, this research proposes that Genesis 1:26 will serve as a formidable solution to this escalating crisis. This Biblical pericope calls on man to maintain diligence and discipline in managing and maintaining the environment. It is believed that the solutions given will strongly speak to the increasing environmental crisis in the University of Nigeria, Nsukka.

Keywords: Genesis 1:26, Environmental Crisis, UNN, pollution, University community

HOW ARE FARMERS COPING WITH SUPPLY CHAIN DISRUPTIONS?

Robin G. BRUMFIELD, Ph.D.

Rutgers, The State University of New Jersey, U.S.A.

Due to the pandemic, non-essential businesses in New Jersey were shut down by emergency orders for several months. However, farm markets were deemed essential services and saw increases in their customer base and sales by turning to online sales and contactless pickup. Since January 2020, consumer demand for grocery products in New Jersey increased by 23%. Employment rates among low-income workers (<\$27K) dropped by 32% (Harvard University, 2021). Tropical Storm Isaias (2020) and Hurricane Ida (2021) brought flooding and tornadoes to New Jersey, leading to United States Federal Emergency Management Agency (FEMA) major disaster declarations.

Since New Jersey re-opened after the pandemic, the number one question farmers have is, “How can we turn the new customers we gained during the pandemic into permanent customers?” They also face supply chain challenges and thus shortages in essential input. Labor is often their biggest costs, and they are managing rising labor shortages and labor costs.

The 2019-20 United States Department of Agriculture Northeast Extension Risk Management Education funded workshop *Annie’s Project: Farming in New Jersey’s Cities and the Urban Fringe* focused on mitigating risks associated with urban agriculture. As participants completed the retrospective program evaluation of that workshop, news of the first COVID-19 case in the United States broke. We surveyed participants six months after the workshop, in mid-2020, and asked how they were managing their farms during Covid-19. Result show how quickly producers were able to adjust their production and marketing strategies to deal with supply chain disruptions and other issues as a result of the pandemic.

Keywords: Supply Chain Disruptions, Supply, Pandemic, COVID-19, Supply Chain Management

Introduction

A supply chain encompasses a network of organizations and activities that produce and move a product to the end users. A supply chain can be greatly delayed by an unexpected change to any process in the chain, thus slowing down the delivery time of products to the final consumer. A Supply Chain Disruption is a sudden interruption or crisis that negatively impacts the flow and delivery of goods to customers. This can happen suddenly and unexpectedly because of a natural disaster or global events like the Covid-19 pandemic.

In 2020, many regions in the United States were placed in lockdown to control the spread of the pandemic. In New Jersey, non-essential businesses were shut down by emergency orders for several months. This caused delays in transportation as many regions and countries restricted movement of land, sea, and air carriers for

delivering goods. The delays lead to a ripple effect because of shortages of supply, then reducing productivity within businesses. A study by the Institute for Supply Management (Industry Week Staff, 2020) found that 75% of businesses have experienced supply chain disruption due to the pandemic.

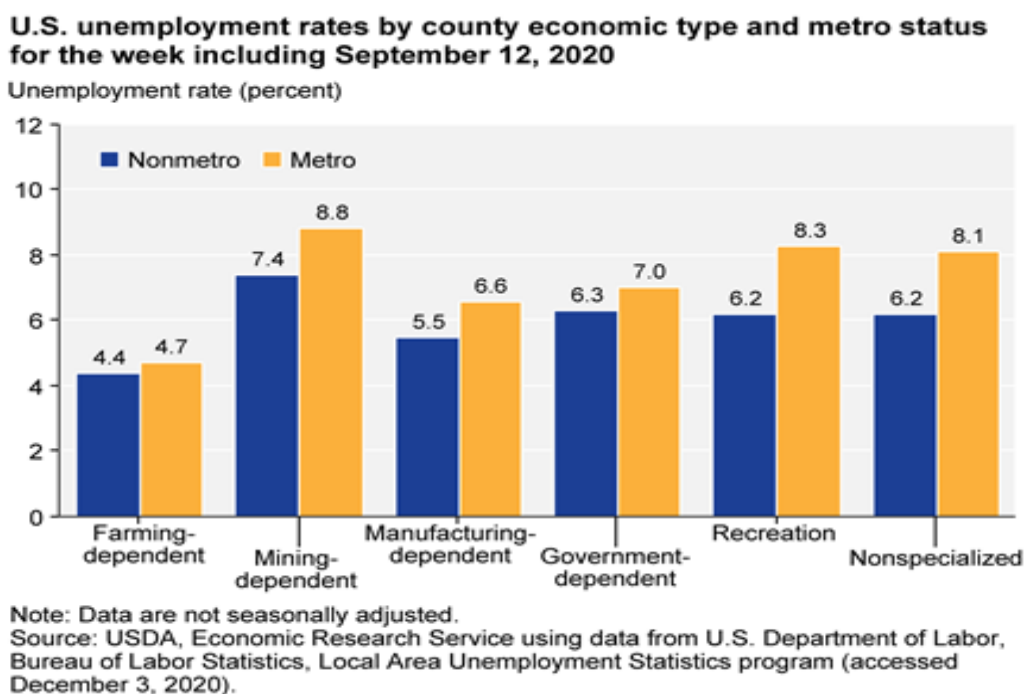
Lockdowns and social distances caused more people to eat at home and work at home and increased shopping in grocery stores, home improvement stores, garden centers, farm markets, etc., which were all considered essential services. This caused logistical bottlenecks as orders from restaurants and other purchasers were canceled, while online, grocery store, and other sales increased. Since January 2020, consumer demand for grocery products in New Jersey increased by 23%.

Employment rates among low-income workers (<\$27K) dropped by 32% (Harvard University, 2021). Tropical Storm Isaias (2020) and Hurricane Ida (2021) brought flooding and tornadoes to New Jersey, leading to United States Federal Emergency Management Agency (FEMA) major disaster declarations.

Since New Jersey re-opened after the pandemic, the number one question farmers have is, “How can we turn the new customers we gained during the pandemic into permanent customers?” They also face supply chain challenges and thus shortages in essential input. Labor is often their biggest costs, and they are managing rising labor shortages and labor costs.

Recovery from the disruption is estimated to take 1-4 years depending on how demand from changes in demand continue to change.

All economic sectors were impacted, but because farming was considered an essential service it was impacted less than other businesses in New Jersey (Fig. 1).

Farmers in New Jersey have had to deal with slow shipping from overseas, increased material costs, labor shortages, increased labor costs, scarce you plant genetics, etc.

Here are some ways recommended to manage supply chain disruptions:

- Develop a Supply Emergency/Backup Plan
  - Outline different ways of supply delivery.
  - Develop an emergency budget.
  - List other suppliers when traditional sources fail.
  - List other sources of capital to deal with shortages.
- Have a safety stock
  - Have inventory of non-perishable supplies.
- Conduct a Supply Chain Vulnerability Audit
  - Conduct a risk analysis to identify the weakest link in the supply chain.
  - Then identify alternative supplies or processes.
  - Consider social and environmental factors that can impact the transportation routes and identify alternative strategies.
  - Look for decline in quality or late delivery.
  - Consider suppliers financial health and be prepared to support them—if they go out of business, you could go out of business.
- Identify Alternative Suppliers
- Make a list of suppliers you can partner with in case your current supplier can fill your order.
- Consider suppliers from different geographical regions and develop a relationship with them.
- Manage Product Demand
  - If you have multiple products and one is not supply constrained, offer temporary discounts or other purchase incentives on the one with no supply constraints.
  - Temporary Rationing- Limit how much of the constrained product each customer can purchase.
- Consider Implementing New Software

- Inventory management
- Online sales

In New Jersey, because we are the most densely populated state in the United States and are located in the highest income consumer market, many farmers have small land holdings and market their products directly to consumers. Most of them were able to successfully move to online sales during the pandemic when there was a surge in the use of online platforms. Online platforms make it easy for customers to purchase from local producers. They give producers tools to manage inventory, customer communications, sales, and delivery options. Online platforms can set up accounts for markets and cooperatives but are primarily designed for individual producers. Some online platforms do not require customers to create an account; two-thirds of customers will leave a site if required to do so. It takes a lot of time to set up and manage these sites, and they can be expensive, thus producers need to be prepared to spend the time.

Here are the ten most common online platforms

1. **Local Orbit:** <https://localorbit.com/>
2. **Farmers Web:** <https://www.farmersvweb.com/>
3. **What's Good:** <https://soLircewhatsgood.com/>
4. **Local Food Marketplace:** <http://home.localfoodnMarketplace.com/>
5. **Grazecart:** <https://grazecart.com/>
6. **Red Foods:** <https://redmarketmn.com/>
7. **Locally Grown.net:** <http://locallygrown.net/welcome>
8. **Farm Spread:** <https://twww.farmspread.com>
9. **Barn 2 Door :** <https://wvww.barn2door.com/>
10. **Farm Match:** <https://www.farmmatch.com/sellonline>

The pandemic will have many possible permanent impacts:

- Online sales platforms provide a great opportunity to reach new customers.
- Buyers are looking for quality products without standing in the long queues and meeting the social distancing guidelines.
- A good brand gives peace of mind to consumers.
- Producers set up an online “store” with their products and prices listed. Consumers visit the website, select products, fill their “cart,” check out, drive to the farm or pickup location; or, alternatively, have it delivered.
- Producers will have the option to offer the products individually or as a bag, bunch, head, box, or bundle.

- Buyers love local, but they love convenience more. Online platforms offer both.

Producers need to plan for recovery. One risk management strategy is to keep expertise in house. They can allow for employees to work part-time work. The pandemic has caused them to consider eliminating unprofitable products

As the pandemic continues, and to prepare for other crisis, farmers can use the 5 C's of Managing a Crisis

1. Prioritize People - Customers, Suppliers, Employees, Yourself
2. Secure Supplies – Communicate to make sure supplies arrive on time.
3. Minimize Spending – Reduce spending so you can sustain the disruption.
4. Update Strategies – Review Risk Management Strategies to build resilience.
5. Embrace Innovation – Adjust and make Lemonade out of Lemons.

Material and Method

New Jersey is the most urbanized state in which to farm. 92.2 percent of its population resides within urbanized areas. Continued growth of urban agriculture has created a need for programming that trains and educates urban farmers. Urban Annie's Project ran December 2019 and January 2020 for 6 weeks, one evening per week, from 6-9pm (Brumfield et al., 2020).

What is Urban Annie's Project? Annie's Project gives New Jersey women farmers the tools to help them succeed by focusing on five areas of farm risk: marketing, production, financial, legal & human (Annie's Project New Jersey, 2020). Urban Annie's Project expanded the scope of traditional Annie's Project and added an urban focus such as soil contamination, & land and water access. Urban Annie's Project was a blending of topics that would be useful and interesting to traditional and urban farmers alike to help them be profitable and successful.

We surveyed participants in Annie's Project: Farming in New Jersey's Cities and the Urban Fringe - an educational program for women producers, beginning farmers, and military veterans six month after the course ended. Thus, the survey was in mid-2020 during the worst part of the pandemic.

Results and Discussion

We ask producers what measures they were using to deal with the pandemic's impacts (Post Training Program Evaluation 6 Months After the Workshop Ended). They said they:

- Implemented management strategies to overcome the reduction of staff.
- Received support from friends, relatives, neighbors for farm practices and marketing, expanded product line.
- Implemented contactless curbside pickup.
- Managed a surge in new clients during outdoor, socially distanced activities

The second question was what changes producers made after *Urban Annie's Project* (Post Training Program Evaluation 6 Months After the Workshop Ended). They said they:

- Purchased farm insurance.
- Focused on what to grow.
- Increased use of social media.
- Created a mailing list of the clients.
- Joined network with a specific goal.
- Prepared a financial plan.
- Started a website for the farm.

We asked participants what changes they plan to make (Post Training Program Evaluation 6 Months After the Workshop Ended). They plan to:

- Develop agricultural business plan.
- Prioritize goals for the farm.
- Re-evaluate inventory by using customer suggestions.
- Promote wholesome nutrition.
- Create LLC for the farm.
- Publish website, summer camp program, blogging, and social media

Finally, we asked what lessons they learned from *Urban Annie's Project* (Post Training Program Evaluation 6 Months After the Workshop Ended). They responded that they learned:

- Available resources and supports.
- Access to on-line marketing strategies.
- Importance of social media.
- New ways to promote my business.
- New ways to collect market information.
- Preparing a farm business plan, financial plan, etc.

In conclusion, some financial risk management strategies producers can use the manage disruptions are:

- Purchase insurance – crop, property, liability, health, and life.
- Contain costs.
- Right size operations.
- Focus on good marketing strategies including online marketing.

- Consider having non-farm income.
- Diversify.
- Do tax planning.
- Reach out to neighbors in a way that allows them to open up.

Acknowledgements

This material is based upon work supported by the USDA/NIFA under Award Number 2018-70027-28588, the Northeast Extension Risk Management Education program, Farm Credit East, and Rutgers Cooperative Extension.

References

- Annie's Project New Jersey. (2020). Rutgers New Jersey Agricultural Experiment Station, Rutgers, The State University of New Jersey. Retrieved December 6, 2021, from <http://anniesproject.rutgers.edu/index.html>.
- Brumfield, Robin G., Deborah Greenwood, Madeline Flahive DiNardo, Arend-Jan Both, Joseph R, Heckman, Ramu Govindasamy, Nicholas Polanin, Ashaki A. Rouff, Amy Rowe, Richard VanVranken, and Surendran Arumugam. (2020). Farming in New Jersey's Cities and the Urban Fringe: A successful educational program for women producers, beginning farmers, and military veterans. (2020). Proceedings of Conference on Women Empowerment in the World, Pp. 355-363. Virtual, December 26-27, 2020. ISBN 978-93-5437-392-3.
- Harvard University. (2021). Global Tracker. Opportunity Insights. Retrieved December 6, 2021, from <https://tracktherecovery.org/>.
- Industry Week Staff (2020). 75% of Companies in ISM Virus Survey Report Supply Chain Disruptions. Industry Week. Retrieved December 6, 2021, from <https://www.industryweek.com/supply-chain/article/21125977/75-of-companies-in-ism-virus-survey-report-supply-chain-disruptions>.
- United States Department of Agriculture Economic Research Service. (2021). United Department of Agriculture Economic Research Service. COVID-19 Economic Implications for Agriculture, Food, and Rural America. Retrieved December 6, 2021, from <https://www.ers.usda.gov/covid-19/>.

CREDIT RATIONING IN RURAL CREDIT MARKET: CASE STUDY OF RICE FARMERS IN SOUTH TOGO

Komlan Edem AGBOKLOU

MSc student, Akdeniz University, Department of Agricultural Economic. Antalya, Türkiye

Burhan ÖZKAN PhD

Professor and Specialist in Farm Management Department of Agricultural Economics, Faculty of Agriculture Akdeniz University

The agricultural sector in Togo suffers from a severe lack of funding. Farm households face several constraints in the process of accessing funding sources. As a result, many producers have their applications for credit rejected or do not have access to the full amount requested. Using data from a survey of 102 rice producers, this study seeks to identify the factors that motivate credit rationing in South Togo. Using a probit model, the results of the analyses show that gender, experience in rice production, area dedicated to rice production, membership in a farmer's organisation, and type of asset are factors that motivate credit rationing among rice producers. In order to achieve financial inclusion, it is essential that financial structures make the conditions for rural credit more flexible.

Keywords : Credit, Togo, probit, rural credit market, credit rationing

1. Introduction

Access to finance is a constraint to agricultural development for most farm households in the developing countries. Unequal access to credit is one of the major constraints to agricultural development and exacerbates the effects of poverty in rural areas (Agbodji and Johnson, 2019, Julien et al. 2021). The poor lack of collateral which results in credit constraints that in turn restrict their participation in additional income generating activities. The lack of credit access further impoverishes the poor by depriving them of the opportunity to invest in human capital (Jia et al. 2010). The mismatch between the supply of and demand for agricultural credit is one of the reasons for low agricultural productivity in developing countries, particularly in Africa (André , 2016, Julien et al. 2021). As capital is one of the three main factors of production, in addition to land and labour, its importance no longer needs to be stressed (Avocevou, 2003).

According to Julien et al. 2021, one economic theory is the relationship between agricultural credit and agricultural productivity. Agbodji and Johnson (2019) in their work estimate that agricultural credit has a significant impact on agricultural productivity in Togo. A theory is also based on the link between access to credit and its influence on farmers' income and welfare. Ali and Awade (2019) establish that access to credit for soybean farmers in Togo has a positive effect on their income and welfare. But it is clear that in Togo, as in

most countries in the sub-region, financial inclusion is far from being a reality. There is credit rationing by several financial institutions.

According to Reyes and Lensink, (2011), Credit rationing is the fact that a loan application is rejected or the loan amount is reduced. Stiglitz and Weiss (1981) introduce the credit rationing theory based on two main assumptions: (i) lenders cannot differentiate degrees of risk associated with safe and risky borrowers, and (ii) loans are subject to the limited liability of borrowers to repay loans at the end of the investment period (i.e., if the project returns are less than the debt obligations, the borrower bears no responsibility to pay out of pocket). Because of the presence of asymmetric information, lenders judge borrowers creditworthiness based on the available information before and after a loan is offered. The imperfect information creates at least two types of problem in microcredit - adverse selection and moral hazard. The adverse selection problem arises in the screening process where transaction costs involve differentiating between good and bad borrowers as reflected in the cost of borrowing that is interest rate. Increasing interest rate to compensate for high transaction cost in small loans may drive out good borrowers from the pool of borrowers; hence, only bad borrowers with high risk project are able to borrow but not the target group. The moral hazard relates to the monitoring and enforcement mechanism where the borrowers may not make every effort to repay after receiving the loan since they know their lenders are sharing part of the risk (Pham & Lensink, 2007; Phan, 2012). In general, lenders decide whether credit is granted and how much is granted based on a set of information that they obtain, i.e., not all borrowers will receive the credit they apply for. This credit rationing leads to the problem that households and small scale enterprises face credit constraints regardless of their repayment capability (Aghion & Morduch, 2005; Phan, 2012).

According to a study in Togo, a 1% growth in agricultural GDP contributes to a 2% reduction in the incidence of poverty at national level and 2.2% in rural areas. Similarly, a 1% increase in agricultural expenditure will increase the growth rate of the sector by 0.2 percent. These statistics highlight the importance of the agricultural sector for the country. To increase access to finance for the agricultural sector, a number of initiatives have been taken by the government, the latest being the Mechanism for Incentive Financing of Agriculture (MIFA). Despite the establishment of these programs, many rural households still do not have access to adequate sources of finance.

Considering the large number of microfinance structures and government programs and the very low level of access to credit by agricultural households, this study proposes to investigate the factors that motivate the rationing of agricultural credit by financial structures in Togo. The literature reports a number of studies conducted on credit by agricultural producers in Togo (Dada, 2018 ; Agbodji and Johnson, 2019 ; Ali and Awade, 2019 ; Julien et al. 2021), but few studies have been conducted on the factors that influence the decision to offer credit to farm households by financial structures. This study therefore aims to fill this gap.

This study aims to investigate the determinants of credit rationing in Southern Togo. Thus, in the following section 2, a review of the empirical work on credit rationing is presented, in section 3 the data used and the econometric model is presented, section 4 presents and discusses the results of the analysis and finally section 5 presents the conclusion.

2. Empirical literature review

There has been much research on credit rationing and credit constraints in developing countries (Zeller 1994; Diagne et al. 2001 ; Oyedele et al. 2009; Rahji 2009; Dong et al. 2010; Jia et al. 2010; Mashile 2014 ; Assante-Addo et al. 2017; Nsengiyumva and Mayoukou 2018; Ali and Awade 2019). Using different methodologies, these studies have shown a number of factors (socio-demographic characteristics, factors related to the household's farm and factors specific to the financial institution providing the credit) that determine credit rationing. Therefore, Asante-Addo et al (2017) find in their studies in Ghana that the household membership in associations, distance to the nearest formal MFI in the Nkoranza North district, and total household income (farm and off-farm) are statistically significant factors influencing the probability that a farm household is credit rationed.

Rahji (2009) in Nigeria with a multinomial logit analysis found the result that farm size, previous income, type of business , coop membership, household net-worth and agricultural commercialization level are the factors influencing the probability of being credit rationed by commercial banks. Still in Nigeria, Oyedele et al. (2009) in their research on credit constraint showed that the farmers' age, household size, gender, size of landholding, access to other credit, value of other assets, monthly household expenditure and choice of crop and livestock enterprises were the significant variables that determined the credit constrained condition of NSPFS credit beneficiaries in their study area.

Ali and Awade (2019) in Togo found that farmers' age, being a member of the soybean organization and selling the soybean to a recognized NGO or to a private organization and growing cotton or cashew are the main determinants of access to full amount of credit. Finally in rural china, Jia et al. (2010) fund that there exists pervasive rationing in the highly regulated formal credit market.

3. Data and Methodology

3.1. The study data

The data for the study were collected from 102 rice farmers in the Agomeglozou and Kovié areas of southern Togo. According to Zeller, (1994) Participation in borrowing is a function of the household's or individual's demand for credit and its (his or her) access to a market. What can be observed as the outcome of this process is the amount borrowed and the occurrence of loan rationing. To analyze the determinants of this outcome, demand and supply factors need to be separated. When conceptualized as a sequential decision

process, the household or its member decides at stage 1 whether to apply for credit. At stage 2, the lender decides whether to give the applicant all the credit he or she asked for, or partially reduce the credit amount, or to fully reject his or her demand. If an individual actually applies for credit, it is at the discretion of the lender to fully approve the loan demand, or to partially ration it or to even completely reject it.

In the case of our study, the producers are classified into three groups. The first group consists of those who applied for credit and were rejected, the second group consists of those who applied for credit but only received a portion of the amount requested, and the third group consists of those who did not apply because they saw their chance of being rejected as very high. Thus, in summary, any producer in these three groups is considered to be credit rationed, while those outside the three groups are not.

Thus presented, being credit rationed becomes a binary variable with 1 for a producer having been credit rationed and 0 for not having been credit rationed. In this perspective the study, based on the binomial character of the dependent variable, uses a probit model in order to identify the determinants of credit rationing by financial structures.

The model can be specified as follows.

$$\Pr (Y_i = 1 | X_i) = \Phi(X_i' \gamma)$$

Where:

Pr: Indicates probability,

Y_i: Binary selection variable, i.e. be or not credit rationed,

Φ: Cumulative Distribution Function (KDF) of the standard normal distribution,

γ: is a vector of unknown parameters.

It is assumed that Y_i* can be specified as follows:

$$Y_i^* = \gamma_0 + \sum_{n=1}^N \gamma_n x_{ni} + u_i$$

Y_i = 1 if Z_i* > 0 and Y_i = 0 otherwise.

In the equation, X_i; represents a vector of explanatory variables, γ; a vector of unknown parameters, u_i; error term, N; shows the total population. Unknown parameters are estimated using the maximum likelihood method.

3.2. Explanatory variables used in the empirical model.

The various explanatory variables expected to influence households' credit rationing and their expected signs are presented in Table II. These variables are described in more detail below.

Age. It is expected that the demand for credit will increase with age since economic activity increases with age until it decreases later in life. The supply of credit will increase with age if lenders consider age as an indicator of experience. Hence, the net effect on the probability of being credit rationed cannot be predetermined (Gilligan et al., 2005; Assante-Addo et al., 2017).

Education. The educational level of the household head could have a positive or negative effect on the demand for credit. On the one hand, education will have a positive effect if it improves managerial skills, which means more economic activity and therefore an increasing demand for credit. On the other hand, education will have a negative effect if the household head is employed off-farm and earns income from other sources or if the household head is more likely to save. The supply of credit will increase if lenders consider educated people as less risky for loan defaults. Thus, the net effect on the probability of being credit rationed is ambiguous (Gilligan et al., 2005; Simtowe et al., 2008; Assante-Addo et al., 2017).

Gender of the borrower. Male headship is expected to have a positive effect on the demand for credit because male generally have more access to productive resources, which will increase their demand for credit. On the other hand, it is expected that female will have more access to credit because most MFIs target women (Simtowe et al., 2008). Therefore, the effect of gender of the household head on the probability of being credit rationed is ambiguous.

The assets type. The value of liquid assets (namely, the total value of all bicycles, cars, gas/electric cookers, motorcycles, refrigerators, and televisions) and livestock, as well as the previous year's income of farm households can be used as an indicator of wealth. It is expected that households that are wealthier will have a higher demand for credit. In addition, lenders might supply most credit to wealthier households because the risk of default is lower (Gilligan et al., 2005) since their assets can more easily be liquidated to offset debts. Thus, the net effect of liquid assets and income on credit rationing is ambiguous.

Membership in farmers groups. Membership of the household head in producer groups is expected to increase the demand for credit. Membership can also be a proxy for social capital (Narayan and Pritchett, 1999; Krishna and Uphoff, 2001). Membership is expected to increase access to credit, especially when lenders view membership in an association as decreasing the risk of default. Thus, the net effect on the probability of being credit rationed cannot be predetermined.

Rice farm size. The total farm size is expected to increase the demand for credit arising from the demand for factors of production, such as labor, fertilizer, and other variable inputs. Hence, farm size should have a larger effect on the demand for credit and therefore positively influence the probability of being credit rationed (Gilligan et al., 2005; Simtowe et al., 2008).

Distance. A longer distance to the nearest MFI is expected to have a positive relationship with the probability of a household being credit rationed because a longer distance to travel will increase the transaction costs of the bank to provide a loan, monitor its use, and enforce repayment (Gilligan et al., 2005).

Experience (Number of years of involving in rice production). Le nombre d'année dans le domaine agricole est supposé être négativement corrélé au rationnement du crédit. En effet plus le nombre d'année augmente plus le

producteur est supposé avoir de l'expérience et donc a une bonne maîtrise des pratiques agricoles et présente moins de risque d'échec.

Marital status. The marital status of the producer can have both a positive and negative influence on credit rationing. Indeed, a married producer may appear more creditworthy in front of financial institutions given his or her place in the community. Thus the likelihood of this producer's demand for credit being rationed will be lower. In another sense, a married producer has more family charges than a single producer, in which case his ability to repay the loan may be influenced by these heavy charges. Thus the sign of this variable is ambiguous.

Main occupation. The main occupation of the producer may have a positive influence on the probability of credit rationing. In fact, since trading activities generate liquidity more quickly than agricultural ones, financial structures tend to grant more credit to traders than to agricultural producers. Thus, the fact that the producer's main activity is agriculture may increase the likelihood that their demand for credit will be rationed.

Table1: Summary of variables

Variables	Description and measurement	Expected sign
Age	Age of household head (years)	+/-
Genre	Gender of household head (1= male, 0 = female)	+/-
AnnEdu	Years of completed education by the producer	+/-
Scholar	The grade of education of the producer	+/-
AnnRiz	Year of experience in rice farming	+/-
SupRiz20	Rice farm size (ha)	+
TypeActif	Asset type possessed by the producer	+/-
DistLocali	Distance to the nearest formal microfinance institution (km)	+
Statut	Marital status of the producer	+/-
Occup	The main occupation of the producer	+
OP	Membership in farm organization	-

4. Results and discussion

4.1. Descriptive statistics

Among the 102 producers, 52 (51%) have been credit rationed. The average age of the rationed producers is 39 years compared to 42 years for the non-rationed. The majority of producers, 68%, are men. Among the rationed producers, about 52% are men. About 92% of the producers are married, 48% of them have been credit rationed. The majority of producers, about 72%, have reached secondary school level, 77% have agriculture as their main occupation. They have an average of about 10 years experience in rice production. Their average area of rice cultivated is 1,074 ha and finally the majority, 78%, are members of a farmers' organisation.

4.2. Determinant of credit rationing

This section presents the result of probit model concerning the determinant of credit rationing.

Table 2: Probit model

Probit regression model				
Variables	Coef.	t-value	p-value	Sig
Age	-0.007	-0.36	0.718	
Genre	-1.595	-3.77	0.000	***
AnnEdu	-0.062	-0.71	0.479	
scholar	0.417	0.97	0.331	
AnnRiz	-0.086	-3.00	0.003	***
SupRiz20	0.855	2.90	0.004	***
TypeActif	0.414	2.36	0.018	**
DistLocali	-0.001	-0.03	0.978	
Statut	-0.408	-0.60	0.55	
Occup	-0.098	-0.59	0.557	
OP	-0.904	-2.13	0.033	**
Constant	2.064	2.17	0.03	**
SD dependent var	0.502	Chi-square	48.721	
Number of obs	102.000	Prob > chi2	0.000	

The results of the econometric analysis show that gender, experience in rice production, size of rice farm, type of assets owned, membership in a farmer's organisation and finally the main occupation are the statistically significant factors influencing the probability that a producer will be credit rationed.

The gender of the producer is negatively correlated with the probability that a producer being credit rationed. This means that a male producer who applies for credit is less likely to be rationed. This result is in contrast to Oyedele et al (2009) who find a positive influence of gender on the probability of household being credit rationed. This result can be justified by the fact that being a man gives more guarantee of repayment. As the man is usually the head of the family, he has easier access to factors of production such as land and so on. Thus, in case of default, the microfinance structure can easily seize the assets as repayment. On the other hand, the result contradicts general perceptions in the sense that since women are in charge of commercial activities, these activities generate profits more quickly than agricultural production, so women are more likely to repay than men.

The experience of the producer in rice production has a negative influence on the probability of credit rationing. In fact, a producer with more experience in rice production would be more reliable for financial institutions because he would make fewer mistakes in the management of his farm. With a good yield, he would be more likely to repay his loan.

Membership of a farmer organisation has a negative relationship with the probability of being rationed. This means that if a producer belongs to a producer association, he is more likely not to be credit rationed. If we assume that membership in an association is a proxy for social capital, the results indicate that social capital enhances access to credit through enhanced social networks. This is consistent with the findings in Abaruet al.(2006), Nugroho and O'Hara (2008), (Baiyegunhi 2008), Islamet al.(2011), Assante-Addo et al. (2017) and

Ali and Awade (2019). This result is, however, in contrast with Rahji (2009) who finds a positive influence of producer group membership on the probability of being rationed.

The size of rice production area is positively correlated with the probability of credit rationing. An increase of one hectare in the area planted would increase the chances that a producer will be credit rationed. This result is consistent with Rahji (2009) and Oyedele et al. (2009). This result can be explained by the fact that an increase in area would mean an increase in production needs and therefore more capital. Thus the producer would be likely to apply for a large amount of credit from the microfinance structure. As the application for a large amount of credit is often viewed unfavourably or is subject to a lengthy process, the producer may find that the amount requested is reduced or the application is rejected completely.

The type of assets a producer owns is positively correlated with the probability of credit rationing. This means that a producer with more low liquidity assets (land, house ect...) and is more likely to be credit rationed. This result is in contrast to Oyedele et al (2009) who find a negative influence of asset values on the probability of credit rationing.

The distance between the producer's location and the nearest microfinance institution, even though it has a negative influence on the probability of being rationed, is not statistically significant.

5. Conclusion

The results of this study show that gender, the producer's experience in rice production, the area dedicated to rice production, the producer's membership in a farmer's organisation and the type of assets owned by the producer are the determining factors of the probability of being rationed by financial institutions. In line with the government's policy on financial inclusion, microfinance institutions need to reduce the conditions for lending to farm households while making an effort to remain financially sustainable themselves. As this task is very fastidious, new studies need to be carried out in order to develop new products for the rural financial market that are adapted to the needs of the rural population and at the same time allow the financial structures to remain viable.

6. References

- Agbodji, E., & Johnson, K. A. (2019). Agricultural Credit and Its Impact on the Productivity of Certain Cereals in Togo. *Emerging Markets Finance and Trade*, in Press, 57, 3320–3336. <https://doi.org/10.1080/1540496X.2019.1602038>
- Ali, E., & Awade, N. E. (2019). *Credit Constraints and Soybean farmers' Welfare in Sub-sistence Agriculture in Togo*. <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2019.e01550>
- Assante-Addo, C., Mockshell, J., & Siddig, K. (2017). Agricultural credit provision: What really determines farmers' participation and credit rationing? *Agricultural Finance Review*.
- Avocevou. (2003). *Determinants Socio-Economiques De L'accès Au Micro Credit En Milieu Rural: Cas De La Commune De Zogbodoméy*. Université d'Abomey-Calavi.

- Dada, C. (2018). The MIFA, the New Agricultural Financing Mechanism in Togo. *Lomé: The Voice of the Nation*.
- Diagne, A., Zeller, M., & Sharma, M. (2001). Empirical Measurements of Household's Access to Credit and Credit Constraints in Developing Countries: Methodological Issues and Evidence. *IFPRI*.
- Dong, F., Lu, J., & Featherstone, A. M. (2010). Effects of Credit Constraints on Productivity and Rural Household Income in China. *Center for Agricultural and Rural Development*.
- Jia, X., Heidhues, F., & Zeller, M. (2010). Credit rationing of rural households in China. *Agricultural Finance Review*,70(1). <https://doi.org/DOI.10.1108/00021461011042620>
- Julien, H. E., Kossi, A., & Akléso, E. Y. G. (2021). Analysis of Factors Influencing Access to Credit for Vegetable Farmers in the Gulf Prefecture of Togo. *Merican Journal of Industrial and Business Management*, 11, 392–415. <https://doi.org/DOI:10.4236/ajibm.2021.115026>
- Mashile, D. (2014). *Challenges Facing Smallholder Farmers In Accessing Credit In Gauteng Province: South Africa*.
- Nsengiyumva, T., & Mayoukou, C. (2018). *Contraintes d'accès au crédit des micro entrepreneurs burundais*.
- Oyedele, G. A., Akintola, M. A. Y., Rahji, & Omonona, B. T. (2009). Credit Constrained Condition of Farm Households and Profitability of Agricultural Production in Nigerian Agriculture. *Agricultural Journal*, 4(4), 192–201.
- Phan, D. K. (2012). *An Empirical Analysis of Accessibility and Impact of Microcredit: The Rural Credit Market in the Mekong River Delta, Vietnam* [PhD Thesis]. Lincoln University.
- Rahji, M. A. Y. (2009). A Multinomial Logit Analysis of Agricultural Credit Rationing. *International Research Journal of Finance and Economics*, 24, 1–12.
- Zeller, M. (1994). *Determinants of credit rationing: A study of informal lenders and formal credit groups in Madagascar*. Food Consumption and Nutrition Division International Food Policy Research Institute.

LOJİSTİK FAALİYETLERDE İHA KULLANIMI: İHA PİLOTLARI ÜZERİNDE BİR ARAŞTIRMA

Talha Burak ÇALIŞKAN

Akdeniz University, Faculty of Applied Sciences, Department of International Trade and Logistics

Prof. Dr. Ramazan ERTURGUT

Akdeniz University, Faculty of Applied Sciences, Department of International Trade and Logistics

ÖZET

Günümüzde lojistik faaliyetlerin teknolojiye uyum düzeyi işletmeler için rekabete tesir eden önemli bir parametre haline gelmiştir. Yeni milenyumun başından itibaren gelişme ivmesi artan taşıma araç ve vasıtaları hem taşımacılık hem de uluslararası ticaret açısından adeta devrim niteliğinde gelişmelerin eşliğinde olduğunu göstermektedir. Bu gelişimin önemli yapı taşlarından birisi hava taşımacılığı olmuştur. Yine son yıllarda hava taşımacılığının gelişme alanı en fazla olan boyutlarından birini de insansız hava araçları teknolojileri oluşturmaktadır. Bu bağlamda İnsansız Hava Araçları (Drone'lar) sektörel bazda kullanımı düşük maliyet ve teknolojik gelişme nedeniyle her geçen gün daha da yaygınlaşmaktadır, bundan daha önemlisi İHA'ların profesyonel lojistik faaliyetlerde kullanımı birçok ulusal ve uluslararası organizasyonun Ar-Ge planlamalarında daha fazla yer almaktadır. Bu çalışmada; bir taşımacılık modu olarak hava taşımacılığı içerisinde İHA'ların lojistik sektöründe kullanılabilirliği demografik değişkenlere göre farklılık gösterip gösterilmediği profesyonel algılamaları bağlamında değerlendirilmiştir. Demografik değişkenlerden cinsiyet, yaş, İHA pilot lisansı, İHA pilot süresi, İHA kullanım alanı çalışmada ele alınmıştır. Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü tarafından yetkili eğitim kurumları bünyesinde eğitim almış 301 İHA0-İHA1 pilotu çalışmaya katılmıştır. Çalışma sonucunda İnsansız Hava Araçları'nın Lojistik sektöründe kullanılması Drone pilotlarının profesyonel algılamalarında demografik değişkenlerin bir farklılığa neden olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların İHA pilot lisansına göre insansız hava araçlarının algılanan fayda boyutuna yönelik İHA0 lisansa sahip pilotların algıları, İHA1'e göre daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir. Yaş gruplarında özellikle 26-45 yaş aralığı bu teknolojiyi en çok kullananlar olduğunu araştırma sonuçları bize vermektedir. Özellikle genç yaş grubunun Drone teknolojisine olan ilgisi ilerleyen yıllarda teknolojinin ülkemizde gelişmesinde iyi bir zemin oluşturacaktır. İHA'lar, alt yapı ve hukuki süreçlerin geliştirilmesiyle gelecekte lojistik sektöründe daha kabul göreceğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: İnsansız Hava Araçları, Lojistik, Hava Kargo, Drone

*Bu çalışma 2020 tarihli İnsansız Hava Araçları'nın Lojistik Sektöründe Kullanılmasına İlişkin Profesyonel Algılamaları: Bazı Meslek Grupları Ve Drone Pilotları Üzerinde Bir Araştırma başlıklı tezden türetilmiştir.

THE USE OF UAV IN LOGISTICS ACTIVITIES: A RESEARCH ON UAV PILOTS

ABSTRACT

Today, the level of technology compliance with logistics activities has become an important parameter that affects competition for businesses. Transport vehicles and vehicles whose growth momentum has increased since the beginning of the new millennium show that this is a period on the verge of revolutionary developments in terms of both transportation and international trade. One of the important building blocks of this development has been air transportation. Again, unmanned aerial vehicles technologies constitute one of the most important aspects of air transportation in recent years. In this context, the interest in Unmanned Aerial Vehicles (Drones) has been increasing due to low cost and technological development. More importantly, the use of UAVs in professional logistics activities has been rising in the R&D planning of many national and international organizations. A total of 301 questionnaires were obtained in the study. 301 UAV0-UHA1 pilots who were trained which are training institutions approved by the General Directorate of Civil Aviation, participated in the study. Participants who used a UAV. In this study, it has been determined that the use of Unmanned Aerial Vehicles in the Logistics sector causes a difference in the professional perceptions of drone pilots. According to the participants' UAV pilot license, it was observed that the perceptions of the pilots with UAV0 license regarding the perceived benefit dimension of unmanned aerial vehicles were higher than that of UAV1. Research results show us that the age groups, especially the 26-45 age group, are the ones who use this technology the most. Especially the young age group's interest in drone technology will create a good ground for the development of technology in our country in the coming years. UAVs show that they will be more accepted in the logistics sector in the future with the development of infrastructure and legal processes.

Keywords: Unmanned Aerial Vehicles, Logistics, Air Cargo, Drone

1. GİRİŞ

Lojistik süreç içerisinde yer alan taşımacılık, insan ve malların hareketlilik talebini karşılamayı hedefleyen, global ekonominin temel unsurlarını oluşturan bir yapıdır (Aurambout vd., 2019). Günümüz küresel iş dünyasında daha büyük miktarlarda ürünü daha kaliteli taşımak ve hizmet ihtiyacını çok daha etkin ve etkili dağıtım yollarıyla gerçekleştirmek durumundadır. (Öztürkvd.,2013). İşletmeler lojistik faaliyetleri değer yaratan bir süreç olarak görmeye başlamıştır (Erturgut, 2016). Zamanla pazarlardaki, ürünlerdeki, teknolojiye ve rekabetçi firmaların değişim ve gelişimi çok fazla artmaktadır (Acar & Acar, 2020). Lojistik faaliyetler performansı işletmelerin daha hızlı ilerlemelerini sağlayacaktır (Kayabaşı, 2007).

Hava kargo kavramı herhangi bir malın hava aracı ile bir yerden başka bir yere taşınması olarak tanımlanmaktadır (Yakut, 2012). Hava kargo taşımacılığı ve lojistik operasyonlar son yıllarda oldukça gelişmiştir (Önen, 2020). IATA'nın 2000-2011 yıllarını içeren raporunda kargo taşımacılığı bu yıllarda %3,6'lık bir büyüme göstermiş ve 1970 yılından günümüze özellikle Dünya ticaretine önemli katkılar sağlamıştır (IATA,

2012). Hava lojistiği maddi değeri yüksek fakat ağırlık ve hacim yönünden az kargoları hızlı, güvenli şekilde taşınması sebebiyle modern ekonominin gelişimi açısından önemlidir (Wang ve Liu, 2014). Günümüz ticaret dünyasında elektronik ticaretin artması, lojistik imkanların sağlanması, ürün miktarının çeşitlenmesiyle firmaların birbiri ile rekabet eder duruma gelmesi ve bu bağlamda işin yapılma hızının da aynı doğrultuda istenilmesinden ötürü hava kargo tercih edilmektedir. (Zhang ve Zhang, 2002).

Türkiye’de hava kargo taşımacılığı coğrafi konumunun da etkisiyle her geçen gün büyümekte ve bununla beraber hava kargo kapasitesine verilen önem artmaktadır (Eren vd., 2020). Dünyadaki gelişmelere paralel olarak, Türkiye’de havayolu taşımacılığına verilen önemin zaman içerisinde artması sonucu, artan firma sayısı, artan uçak sayısı ve filoların daha teknolojik ve genç uçaklarla donatılması gibi nedenlerle, hava kargo taşımacılığı kapasitesinde de artış gözlenmiştir (Akoğlu ve Fidan, 2020). İnsansız hava araçları, 10 yıldan kısa bir süre içerisinde günlük hayata girmeyi başarmıştır. Askeri alanda kullanılan Drone teknolojileri kamu, hobi ve ticari kullanım alanlar ile geniş kitlelerin ilgisini çekmeye başlamıştır (Nakıboğlu, 2020). İnsansız hava araçları, küreselleşen dünyada farklı sektörlerde kullanılırken özellikle maliyeti yüksek işçilik ve ulaşım gücü bakımından avantaj sağlamakla beraber, tarım, madencilik, altyapı, teslimat gibi faaliyet alanlarında kullanıldığı görülmektedir (Chung vd., 2020). PwC küresel raporuna göre tüm sektörlerdeki “drone” destekli çözümlerin toplam potansiyel değerinin 127 milyar ABD dolarının üzerinde olduğunu tahmin ediyor.

Bu çalışmada; bir taşımacılık modu olarak hava taşımacılığı içerisinde İHA’ların lojistik sektöründe kullanılabilirliği demografik değişkenlere göre farklılık gösterip gösterilmediği profesyonel algılamaları bağlamında değerlendirilmiştir.

2. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

Araştırma Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü (SHGM) onaylı lisansa sahip toplamda 1700 İHA pilotuna anket gönderilerek 301 İHA pilotundan dönüş sağlanmıştır. Araştırma verileri doğrudan yüz yüze anket uygulaması tercih edilecek iken, dünyamızı saran Covid-19 salgını nedeniyle anketler Google Anket ile elektronik ortamda toplanmıştır. Gerçekleştirilen ampirik araştırmanın bağımsız değişkeni olan İnsansız Hava Araçları, Tasarım, Algılanan Fayda, Algılanan Kullanım Kolaylığı, İş İlgi Düzeyi, Performans Beklentisi, Güvenlik boyutlarına yönelik anket ifadeleri Kamali (2018) tarafından oluşturulmuş ve bu çalışmanın anketinde kullanılmıştır. Anketin boyutları içerisinde Tasarım boyutunun 5. anket ifadesi, Algılanan Fayda boyutunun 6. Anket ifadesi, Algılanan Kullanım Kolaylığı boyutunun 5 ve 6. anket ifadesi, İş İlgi Düzeyi boyutunun 4. anket ifadesi, Performans Beklentisi boyutunun 4 ve 5. anket ifadesi, Güvenlik boyutunun 6. anket ifadesi araştırmanın amacına yönelik tarafımızca geliştirilmiştir. Uygulanan anket sonuçları istatistik analizlerle değerlendirilmiş, bulgular sıralanmış ve sınıflandırılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre İnsansız Hava Araçları’nın Lojistik sektöründe kullanılmasına yönelik Drone pilotlarının profesyonel algılamalarında demografik değişkenlere göre bir farklılığa neden olduğu tespit edilmiştir.

İki örneklem grubu arasında ortalamalar yönünden fark olup olmadığını araştırmak amacıyla bu çalışmada T-Testi uygulanmıştır. T anlamlılık değerine bakılarak, sig. (2-tailed) değeri 0,05'ten büyük olduğunda gruplar arasında anlamlı bir farklılık olmadığı, eğer bu değer 0,05'ten küçük olduğunda ise gruplar arasında anlamlı bir farklılık olduğu sonucuna varılmaktadır (Yazıcıoğlu ve Erdoğan, 2011: 267).

Grup değişken sayısının 2 ya da daha fazla olması durumunda ilgili grup değişkenleri arasında fark olup olmadığının araştırıldığı çalışmalarda varyans analizi uygulanmaktadır (Kalaycı,2008). Bu çalışmada tek yönlü ANOVA uygulanmıştır.

3. ARAŞTIRMANIN BULGULARI

3.1. Demografik Değişkenlere İlişkin Bulgular

İHA pilotlarının cinsiyet, yaş, İHA pilot lisansları, İHA pilot süreleri ve hangi alanda İHA kullandıkları gibi özelliklerinin tespiti amacıyla betimsel istatistiklerden yararlanılmıştır.

Tablo 3.1. Demografik Bulgular

Bulgular		Kişi Sayısı	Geçerli Yüzdesi (%)
Cinsiyete Göre Demografik Bulgular	Kadın	37	12,3
	Erkek	264	87,7
Yaşa Göre Demografik Bulgular	12-14 yaş arası	3	1,0
	15-18 yaş arası	9	3,0
	19-25 yaş arası	43	14,3
	26-35 yaş arası	107	35,5
	36-45 yaş arası	104	34,6
	46 ve üzeri	35	11,6
İHA Pilot Lisans Türüne Göre Demografik Bulgular	İHA0	38	12,6
	İHA1	263	87,4
İHA Pilot Süresine Göre Demografik Bulgular	0-6 Ay	169	56,1
	7-12 Ay	57	18,9
	1-2 Yıl	36	12,0
	2-4 Yıl	23	7,6
	4 Yıl ve Üzeri	16	5,3
	Lojistik	9	2,2

İHA Kullanım AlanınaGöre Demografik Bulgular	Fotoğrafçılık	155	37,5
	Harita ve Gözlem	72	17,4
	Güvenlik	14	3,4
	Tarım	18	4,4
	Turizm	22	5,3
	Emlak	18	4,4
	Enerji	4	1,0
	Eğitim	31	7,5
	Sigorta	0	0

Araştırmaya 37 kadın İHA pilotu, 264erkek İHA pilotu katılmıştır. Bu durumda, ankete katılan İHA pilotlarının %12,3'ü kadın ve %87,7'si ise erkek olduğu tespit edilmiştir.

Araştırmada 12-14 yaş arası katılımcı sayısı 3 (%1,0), 15-18 yaş arası katılımcı sayısı 9 (%3,0),

19-25 yaş arası katılımcı sayısı 43 (%14,3), 26-35 yaş arası katılımcı sayısı 107 (%35,5), 36-45 yaş arası katılımcı sayısı 104 (%34,6), 46 ve üzeri katılımcı sayısı ise 35 (%11,6)'tir.

Katılımcıların 38'i (%12,6'sı) İHA0 pilot lisansına, 263'ü (%87,4'ü) İHA1 pilot lisansına sahiptir. Araştırma İHA pilotlarına yönelik yapıldığından dolayı hiçbirini seçeneğini işaretleyen olmamıştır.

Araştırmaya katılan katılımcıların 169'u (%56,1'i) 0-6 ay, 57'si (%18,9) 7-12 ay, 36'sı (%12,0'ı) 1-2 yıl, 23'ü (%7,6'sı) 2-4 yıl ve 16'sı (%5,3'ü) 4 yıl ve üzeri süredir İHA pilotudur. Katılımcıların 9'u lojistik, 155'i fotoğrafçılık, 72'si harita ve gözlem, 14'ü güvenlik, 18'i tarım, 22'si turizm, 18'i emlak, 4'ü enerji, 31'i eğitim alanında İHA kullanmaktadır. İHA pilotlarından 56'sı şu an İHA kullanmadığını belirtmişlerdir. Sigortacılık alanında ise İHA kullanan hiçbir İHA pilotuna rastlanmamıştır. Diğer alanlar (10 hobi, 1 mobese direkleri, 1 arama kurtarma, 1 fpv yarış) seçeneğini işaretleyen İHA pilotu ise 14'tür.

3.2. Cinsiyete Göre İnsansız Hava Araçlarının Algılanmasında Meydana Getirdiği Farklılık

İnsansız hava araçları boyutlarının cinsiyete göre farklılık gösterip göstermediği t testi ile tespit edilmiştir. Oluşturulan hipotezler aşağıdaki gibidir;

h0: İnsansız Hava Araçları'nın Lojistik sektöründe kullanılmasına ilişkin Drone pilotlarının profesyonel algılamaları cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir. h1: İnsansız Hava Araçları'nın Lojistik sektöründe kullanılmasına ilişkin Drone pilotlarının profesyonel algılamaları cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

Tablo 3.2. Katılımcıların Cinsiyet Göre İnsansız Hava Araçlarının Boyutlarına Yönelik Algıları

Boyutlar	Cinsiyet	Kişi Sayısı	Aritmetik Ortalama	Standart Sapma	Standart Ortalama Hatası	Levene Testi		T-Testi Anlamlılık Değeri
						F Değeri	P Değeri	
Performans	Kadın	37	4,3081	,58041	,09542	3,820	,052	,551
Beklentisi	Erkek	264	4,2339	,72484	,04461			
Algılanan Fayda	Kadın	37	4,5135	,46544	,07652	2,409	,122	,948
	Erkek	264	4,5202	,59431	,03658			
Güvenlik	Kadın	37	3,6486	,66873	,10994	2,459	,118	,294
	Erkek	264	3,4989	,82919	,05103			
Algılanan Kullanım Kolaylığı	Kadın	37	4,3919	,54817	,09012	1,825	,178	,066
	Erkek	264	4,1831	,65580	,04036			
Tasarım	Kadın	37	4,1824	,72564	,11929	,213	,645	,841
	Erkek	264	4,2058	,65237	,04015			

Tabloda T testi anlamlılık düzeyleri incelendiğinde, tüm boyutların değerleri 0,05'ten büyük olmasından dolayı anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır. Sonuç olarak tüm boyutlar için oluşturulan H_0 hipotezi kabul edilmiştir.

3.3. İHA Pilot Lisans Türüne Göre İnsansız Hava Araçlarının Algılanmasında Meydana Getirdiği Farklılık

İnsansız hava araçları boyutlarının cinsiyete göre farklılık gösterip göstermediği t testi ile tespit edilmiştir. Oluşturulan hipotezler aşağıdaki gibidir;

H_0 : İnsansız Hava Araçları'nın Lojistik sektöründe kullanılmasına ilişkin Drone pilotlarının profesyonel algılamaları İHA pilot lisansına göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

H_1 : İnsansız Hava Araçları'nın Lojistik sektöründe kullanılmasına ilişkin Drone pilotlarının profesyonel algılamaları İHA pilot lisansına göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

Tablo 3.3. Katılımcıların İHA Pilot Lisans Türüne Göre İnsansız Hava Araçlarının Boyutlarına Yönelik Algıları

Boyutlar	İHA Pilot Lisansı	Kişi Sayısı	Aritmetik Ortalama	Standart Sapma	Standart Ortalama Hatası	Levene Testi		T-Testi Anlamlılık Değeri
						F Değeri	P Değeri	
		1						

Performan Beklentisi	İHA0	38	4,6711	,41280	,06696	7,841	,005	,000
	IHA1	263	4,4975	,59703	,03681			
Algılanan Fayda	IHA0	38	4,5684	,48664	,07894	4,066	,045	,027
	IHA1	263	4,1960	,72343	,04461			
Güvenlik	IHA0	38	3,6667	,76425	,12398	,055	,815	,225
	IHA1	263	3,4957	,81745	,05041			
Algılanan Kullanım kolaylığı	IHA0	38	4,3355	,60201	,09766	,458	,499	,196
	İHA1	263	4,1904	,65158	,04018			
Tasarım	IHA0	38	4,3224	,61212	,09930	,035	,851	,234
	IHA1	263	4,1857	,66659	,04110			

Tabloda T testi anlamlılık düzeyleri incelendiğinde, diğer bütün boyutlar için tasarlanan H_0 hipotezi kabul edilirken, algılanan fayda boyutu ve performans beklentisi için H_0 hipotezi reddedilmiştir. Katılımcıların algılanan fayda ve performans beklentisi boyutuna yönelik aritmetik ortalamalarına bakıldığında İHA0 pilotları, İHA1 pilotlarından daha yüksek ortalamaya sahiptir. Bu durum İHA0 pilotlarının algılanan fayda ve performans beklentisi algı düzeylerinin İHA1 pilotlarından daha yüksek olduğu şeklinde yorumlanabilir.

3.4. Yaş Gruplarına Göre İnsansız Hava Araçları'nın Algılanmasında Meydana Getirdiği Farklılık

Araştırma kapsamında İHA pilotlarının yaş durumu ile insansız hava araçları boyutlarını algılamaları arasında anlamlı bir farklılık var mıdır? Sorusuna cevap olarak hazırlanan hipotezler aşağıdaki gibidir;

H_0 : İnsansız Hava Araçları'nın Lojistik sektöründe kullanılmasına ilişkin Drone pilotlarının profesyonel algılamaları yaş durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir. H_1 : İnsansız Hava Araçları'nın Lojistik sektöründe kullanılmasına ilişkin Drone pilotlarının profesyonel algılamaları yaş durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

Tablo 3.4. Katılımcıların Yaş Durumu ile İnsansız Hava Araçları Boyutlarına Yönelik Algıları

	Kişi Sayısı	Ortalama	Standart Sapma	Levene Testi P Değeri	Anova Analizi F Değer	Anova Analizi P Değeri
Performans Beklentisi						
12-14 Yaş aralığı	3	4,4000	,52915	,211	,797	,552
15-18 Yaş Aralığı	9	4,6000	,47958			
19-25 Yaş Aralığı	43	4,3209	,55573			
26-35 Yaş Aralığı	107	4,2262	,71101			
36-45 Yaş Aralığı	104	4,2322	,75809			
46 ve üzeri Yaş Aralığı	35	4,1257	,77321			

Algılanan Fayda						
12-14 Yaş Aralığı	3	5,0000	,00000	,061	,788	,559
15-18 Yaş Aralığı	9	4,7593	,26498			
19-25 Yaş Aralığı	43	4,5000	,51306			
26-35 Yaş Aralığı	107	4,5202	,54113			
36-45 Yaş Aralığı	104	4,4888	,66231			
46 ve üzeri Yaş Aralığı	35	4,5286	,58226			
Güvenlik						
12-14 Yaş Aralığı	3	3,2222	,19245	,219	,675	,643
15-18 Yaş Aralığı	9	3,7407	,82962			
19-25 Yaş Aralığı	43	3,6822	,72083			
26-35 Yaş Aralığı	107	3,4769	,79614			
36-45 Yaş Aralığı	104	3,4760	,85786			
46 ve üzeri Yaş Aralığı	35	3,5286	,85796			
Algılanan Kullanım Kolaylığı						
12-14 Yaş Aralığı	3	4,2500	1,2990	,369	,571	,722
15-18 Yaş Aralığı	9	4,4444	,60953			
19-25 Yaş Aralığı	43	4,2422	,59060			
26-35 Yaş Aralığı	107	4,1379	,62687			
36-45 Yaş Aralığı	104	4,2372	,66279			
46 ve üzeri Yaş Aralığı	35	4,2357	,69118			
Tasarım						
12-14 Yaş Aralığı	3	4,8333	,28868	,556	1,415	,219
15-18 Yaş Aralığı	9	4,5278	,53684			
19-25 Yaş Aralığı	43	4,1628	,63594			
26-35 Yaş Aralığı	107	4,1456	,64814			
36-45 Yaş Aralığı	104	4,1923	,70987			
46 ve üzeri Yaş Aralığı	35	4,3214	,59276			

Tablo incelendiğinde Levene testi anlamlılık değeri, performans beklentisi (,211) , algılanan fayda (,061), güvenlik boyutu (,219), algılanan kullanım kolaylığı (,369) ve tasarım boyutu (,557) için varyansların homojenliğini ortaya koymaktadır. Bu boyutların Anova analizi incelendiğinde performans beklentisi (,552) , algılanan fayda (,559) güvenlik (,643) ve algılanan kullanım kolaylığı (,722) tasarım (,219) boyutlarının

0,05'ten büyük olduğu görülmektedir. Tüm boyutların algılanması ile İHA pilotlarının yaş durumu arasında herhangi bir farklılık bulunmadığı sonucuna varılmıştır. Yani H0 hipotezi kabul edilmiştir.

3.5. İHA Pilot Süresine Göre İnsansız Hava Araçları'nın Algılanmasında Meydana Getirdiği Farklılık

Araştırma kapsamında İHA pilot süresi ile insansız hava araçları boyutlarını algılamaları arasında anlamlı bir farklılık var mıdır? Sorusuna cevap olarak hazırlanan hipotezler aşağıdaki gibidir;

h0: İnsansız Hava Araçları'nın Lojistik sektöründe kullanılmasına ilişkin Drone pilotlarının profesyonel algılamaları İHA pilot süresine göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir. h1: İnsansız Hava Araçları'nın Lojistik sektöründe kullanılmasına ilişkin Drone pilotlarının profesyonel algılamaları İHA pilot süresine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

Tablo 3.5. Katılımcıların İHA Pilot Süresi ile İnsansız Hava Araçları Boyutlarına Yönelik Algıları

	Kişi Sayısı	Ortalama	Standart Sapma	Levene Testi P Değeri	Anova Analizi F Değer	Anova Analizi P Değeri
Performans Beklentisi						
0-6 Ay	169	4,2538	,75056	,440	1,757	,137
7-12 Ay	57	4,3360	,61308			
1-2 Yıl	36	3,9833	,72250			
2-4 Yıl	23	4,2130	,62399			
4 Yıl ve Üzeri	16	4,4250	,54589			
Algılanan Fayda						
0-6 Ay	169	4,5306	,61390	,653	,537	,709
7-12 Ay	57	4,4591	,56368			
1-2 Yıl	36	4,4583	,56396			
2-4 Yıl	23	4,6232	,43582			
4 Yıl ve Üzeri	16	4,6042	,48639			
Güvenlik						
0-6 Ay	169	3,5708	,78012	,657	2,398	,050
7-12 Ay	57	3,5819	,79627			
1-2 Yıl	36	3,1315	,91831			
2-4 Yıl	23	3,5870	,71398			
4 Yıl ve Üzeri	16	3,4896	,92989			
Algılanan Kullanım Kolaylığı						
0-6 Ay	169	4,2446	,65850			

7-12 Ay	57	4,2500	,55097	,328	1,117	,321
1-2 Yıl	36	4,0139	,73423			
2-4 Yıl	23	4,1087	,62535			
4 Yıl ve Üzeri	16	4,2656	,63554			
Tasarım						
0-6 Ay	169	4,1603	,69526			
7-12 Ay	57	4,2193	,59961	,332	,503	,734
1-2 Yıl	36	4,3056	,61850			
2-4 Yıl	23	4,2826	,73587			
4 Yıl ve Üzeri	16	4,2500	,47434			

Tablo incelendiğinde Levene testi anlamlılık değeri, performans beklentisi (,440), algılanan fayda (,653), güvenlik boyutu (,657), algılanan kullanım kolaylığı (,328) ve tasarım boyutu (,332) için varyansların homojenliğini ortaya koymaktadır. Bu boyutların Anova analizi incelendiğinde performans beklentisi (,137), algılanan fayda (,709), algılanan kullanım kolaylığı (,321) tasarım (,734) boyutlarının 0,05'ten büyük olduğu görülmektedir. Tüm boyutların algılanması ile İHA pilotlarının İHA pilot süresi arasında herhangi bir farklılık bulunmadığı sonucuna varılmıştır. Yani H₀ hipotezi kabul edilmiştir. Güvenlik boyutunda ise anlamlılık değerinin 0,05'e eşit (,05) bir değere sahip olduğu görülmektedir. Güvenlik boyutu ile İHA pilot süreleri arasında farklılık gözlemlenmiştir. Yani h₁ hipotezi kabul edilmiştir. Tablo ortalama değerlerine bakıldığında en büyük farklılığın 2-4 yıl (3,58) ile 1-2 yıl (3,13) grupları arasında gerçekleştiği görülmektedir. Bu farklılık scheffe tablosu incelendiğinde anlamlı düzeyde (0,345) değildir.

4. SONUÇ

Bu bilimsel araştırmada Araştırmaya katılan 37 kadın, 264 erkek İHA pilotunun insansız hava araçları boyutlarına yönelik algıları, cinsiyetlerine göre bir anlamlı farklılık olmadığı sonucu saptanmıştır. Kadın ve erkek demografik grupları arasındaki katılımcı sayıları arasındaki farkın büyüklüğü göze çarpmaktadır. Bu noktada kadın-erkek katılımcı sayılarının birbirine daha yakın olduğu örnekleme sahip bir çalışmanın yapılması faydalı olacaktır.

Katılımcıların İHA pilot lisansına göre insansız hava araçlarının algılanan fayda boyutuna yönelik İHA0 lisansa sahip pilotların algıları, İHA1'e göre daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir. İHA0 pilotları algılanan fayda noktasında İHA'lardan daha çok verim aldığı düşünülebilir. İHA0 kapsamına giren kalkış ağırlığı 500gr ile 4 kg arasındaki Drone'lar günümüzde özellikle fotoğrafçılık ve harita-gözlem alanlarında kullanılmaktadır. Hangi alana göre İHA kullanıldığına ilişkin araştırma sonuçları da fotoğrafçılık (%37,5) ve harita-gözlem (17,4) alanında Drone'ların en çok kullanıldığı alan olarak en yüksek veride karşımıza çıkmaktadır.

Araştırmaya katılan İHA pilotlarının yaş durumunun insansız hava araçları boyutlarını algılamada herhangi bir farklılık olmadığı görülmüştür. Araştırmaya 26-35 yaş aralığı (%35,5) ve 36-45 yaş aralığı (%34,5) arasındaki pilotlar yüksek bir katılım göstermişlerdir. Üniversiteden yeni mezun ya da kariyer planı yapmaya başlayan 26-35 yaş grubu'nun İHA teknolojilerini kullanmaya daha istekli olduğunu ve Drone teknolojisinin gelişmesi ile getireceği yeni fırsatlarının farkında olduklarını söyleyebiliriz.

Araştırma sonuçlarından, insansız hava araçlarının tüm boyutlarının algılanması ile İHA pilot süresinin arasında herhangi bir farklılık bulunmadığı tespit edilmiştir. Güvenlik boyutunda ise İHA pilot süresinin arasındaki algılamada anlamlı bir farklılık olduğu gözlenerek, 2-4 yıl süredir İHA pilotu olan pilotların algısının daha yüksek olduğu görülmüştür.

İHA sistemleri çok karmaşık bileşenlerden oluşmasına rağmen SHGM tarafından yetkilendirilmiş eğitim kuruluşlarından alınan teorik ve pratik eğitim ile bu sistemi öğrenmek oldukça kolaydır. Analiz sonuçları, alınan bu sertifikalı eğitimin İHA öğrenimini kolaylaştırdığı yönündedir. Eğitim modüllerinde özellikle teorik eğitim, İHA sistem bileşenlerinin iyi anlaşılması ve hukuki boyutların kavranması konusunda önemlidir. Bir İHA pilotu kullandığı Drone'un her bir parametresinden sorumludur. Bu nedenle sadece teorik eğitim ile değil, pratik eğitim yaparak da uçuş kabiliyetlerini geliştirmelidir. Böylelikle sahada daha yetenekli bir Drone pilotu olunabilir.

Yaş gruplarında özellikle 26-45 yaş aralığı bu teknolojiyi en çok kullananlar olduğunu araştırma sonuçları bize vermektedir. Özellikle genç yaş grubunun Drone teknolojisine olan ilgisi ilerleyen yıllarda teknolojinin ülkemizde gelişmesinde iyi bir zemin oluşturacaktır.

KAYNAKÇA

- Acar, Ö. F. & Acar, S., (2020), A Preliminary Investigation of Digital Hoarding Behaviors of University Executives. *European Journal of Digital Economy Research (EJDER)*, 1, 27-44.
- Akoğlu B. , Fidan Y. (2020), Dünyada Hava Kargo Taşımacılığı Pazarı ve Türkiye'nin Yeri Ekonomi, İşletme ve Yönetim Dergisi Cilt/Vol:4, Sayı/Issue:1, 2020 Sayfa: 30-51
- Aurambout, J.P., Gkoumas, K., Ciuffo, B. (2019). Last mile delivery by drones: an estimation of viable market potential and access to citizens across European cities. *European Transport Research Review*, 11, 30 DOI: 10.1186/s12544- 019-0368-2
- Chung, S.H., Sah, B., Lee, J. (2020). Optimization for drone and drone-truck combined operations: A review of the state of the art and future directions. *Computers and Operations Research*, 123, 105004. DOI: 10.1016/j.cor.2020.105004.
- Eren A., Eryer A., Eryer S. , (2020) Havayolu Taşımacılığı ve Ekonomik Büyüme İlişkisinin İncelenmesi Türkiye Örneği: Ampirik Bir Analiz Uluslararası Sosyal Bilimler ve Eğitim Dergisi – USBED Cilt 2, Sayı 3, 236-257
- Erturgut, R. (2016). Lojistik ve Tedarik Zinciri Yönetimi. Nobel Yayıncılık, Ankara Gürkan Öztürk, Ali Özkazanç ve Oğuzhan Kalabak, Lojistikte Teknoloji Kullanımı, ed., Gürkan Öztürk, Anadolu Üniversitesi Yayın No: 2155, Açıköğretim Fakültesi Yayın No: 1183, Eskişehir, 2013, s.10
- IATA (2012). “2012 Annual Review”, <http://www.iata.org/about/Documents/annual-review-2012.pdf>. (Erişim Tarihi: 10.10.2021).
- Kalaycı Ş. (2008), SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri.
- Kayabaşı, A.(2007), İşletmelerin Rekabet Gücünün Geliştirilmesinde Lojistik Faaliyetlerin Performansının Arttırılması: Üretim İşletmeleri Üzerine Bir Uygulama, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İzmir
- Nakıboğlu G. (2020) Drone Taşımacılığı ve Son-Adım Teslimatta Kullanımı Çukurova Üniversitesi İİBF Dergisi Cilt:24. Sayı:2. Aralık 2020 ss.285-298
- Önen Vahap (2020) ARIMA YÖNTEMİYLE TÜRKİYE'NİN HAVA YOLU KARGO TALEP TAHMİN MODELLEMESİ VE ÖNGÖRÜSÜ Cilt/Volume: 18 Sayı/Issue: 4 Aralık/December 2020 ss./pp. 29-53 V. Önen, Doi: <http://dx.doi.org/10.11611/yead.677319> Yönetim ve Ekonomi Araştırmalar Dergisi

- PwC küresel raporu: Drone teknolojisinin ticari uygulamaları S.4 Mayıs 2016 WANG, X. & LIU, C. (2014). Aviation Logistics Development Research. In 2014 International Conference on Mechatronics, Electronic, Industrial and Control Engineering (MEIC-14). Atlantis Press. Shenyang: China. DOI: 10.2991/meic-14.2014.382
- Yakut, F. (2012). Hava Kargo Taşımacılığının Türkiye’de Mevcut Durumunun Geliştirilmesi İçin Yapılması Gerekenler, Eskişehir Anadolu Üniversitesi, İİBF, Yüksek Lisans Tezi.
- Yazıcıoğlu, Y. ve Erdoğan, S. (2011). SPSS Uygulamalı Bilimsel Araştırma Yöntemleri, Ankara: Detay Yayıncılık.
- Zhang, A. & Zhang, Y. (2002). “Issues on Liberalization of Air Cargo Services in International Aviation”, Journal of Air Transport Management, Hong Kong.

MONITORING AND ASSESSMENT OF WATER QUALITY IN THE GUENITRA DAM, ALGERIA USING PHYSICOCHEMICAL PARAMETERS AND POLLUTION ORGANIC INDEX

Dounia KEDDARI

Territory Planning Research Center, Constantine, Algeria.

Laboratory of Biology and Environment, University of Constantine 1, Constantine, Algeria.

Farah BOUTOUATOU

Territory Planning Research Center, Constantine, Algeria.

Territorial Sciences, Natural Resources and Environment Laboratory, University of Constantine 1, Constantine, Algeria.

ABSTRACT

Surface water is subject to strong anthropogenic pressures caused by the development and extension of agricultural, industrial and domestic activities. Pollution is a serious problem for the environment due to discharges dumped into rivers and excessive use of agricultural fertilizers. The objective of this study is to assess the quality and state of organic pollution in surface water in Guenitra dam, Algeria, based on the organic pollution index (IPO) for 10 years (2010 to 2020) by monitoring 10 parameters. The results obtained show highly significant increases were observed at the output ($p < 0.001$) for pH and dissolved oxygen; very significant ($p < 0.01$) for nitrites, COD and BOD5; significant ($p < 0.05$) for dry residues and organic matter. The nitrates, phosphates and ammonium showed no significant differences ($p > 0.05$). The OPI highlighted waters with low-to-moderate pollution, essentially due to high levels of nitrites. The COD/BOD5 ratio highlighted a wastewater sometimes difficultly biodegradable (ratio > 3). In conclusion, often throughout all the study period, the waters indicate bad quality and non-negligible risks to human health according to the Algerian standards recommended by the National Agency for Hydric Resources (ANRH); it is thus strongly advocated that these waters must undergo appropriate treatment to improve its physicochemical quality.

Keywords: Water quality, Monitoring, Organic Pollution Index (OPI), Guenitra dam, East Algeria.

STUDY OF THE GRAIN KINITIC DURING ISOTHERMAL HEATING IIN WELD REGION OF PIPELINE STEEL X70

Boutouta AZIZA*

Mechanics Research Center, BP N73B, Constantine, Algeria

Blaoui Mohamed MOSSAAB

Mechanics Research Center, BP N73B, Constantine, Algeria.

Handel NAOUAL

Department of Civil Engineering, University of Mouhamed Cherif Messadia, Souk-Ahras, ALGERIA

Bouaricha AMOR

Department of Mechanical Engineering, Industrial Mechanical Laboratory. University of Badji Mokhtar, Annaba, ALGERIA

Abstract

In order to understand the growth behavior of the high frequency induction welded region of X70 pipeline steel under different conditions, the effects of austenitisation temperature and holding time during normalization processing have been experimentally determined. Samples were normalized at temperatures ranging from 900 °C to 1100 °C in increments of 50 °C for 30, 60, 100, 150 and 200 minutes. The welding process has been realized by industrial arc welding with circular weld seams ($F = 1400\text{Hz}$, $U = 15\text{KV}$). Optical micrographs were taken to measure the grain size using Jefferies Planimetric Method. The results show that the increase in heating temperature and holding time causes grain growth. With increasing time, the growth rate decreases. Conversely, the grain grows at a faster speed with the increase of heating temperature. The proportionality constant, K , and initial grain size D_0 were determined where $K = 2.26 [\mu\text{m}^2/\text{min}]$ and $D_0 = 25.09 [\mu\text{m}]$ at 950 °C.

Keywords: Grain Growth Kinetic, Jefferies Planimetric Method, Austenitization Temperature, Holding Time, Ideal Grain Growth.

MECHANICAL, STRUCTURAL AND CORROSION CHARACTERISATIONS OF ALUMINIUM MATRIX COMPOSITE AMCs Al-X m.% (α -Fe₂O₃) ELABORATED BY LIQUID PHASE SINTERING

Boutouta AZIZA*

Mechanics Research Center, BP N73B, Constantine, Algeria

Naoual HANDEL

Department of Civil Engineering, University of Mouhamed Cherif Messadia, Souk-Ahras, ALGERIA

Gandouz HASSEN

Mechanics Research Center, BP N73B, Constantine, Algeria

Abstract

The aim of this work is to contribute to the understanding of the effects of crystalline structures on the hardness and corrosion characteristics aluminium–hematite composites. So, a series of nominal Al–2, 4, 16 and, 40 wt% α -Fe₂O₃ compositions was developed by a liquid phase sintering process (700°C) from a compacted blend of high-purity powders of aluminum and hematite. The composites thus obtained were heat treated (500°C, 1 h) and characterized by means of x-ray diffraction and optical observation analyses as well as Vickers indentation testing and electrochemical measures.

Keywords: AMCs, Intermetallic compounds, DRX, Rietveld refinement, Optical observations, micro hardness Vickers and Taffel curves.

FREE AND FORCED VIBRATION ANALYSIS OF SOLID STRUCTUES BY USING STRAIN BASED APPROACH

Rebiai CHERIF

University of Batna2, Faculty of Technology, Mechanical Engineering Department, Batna, Algeria.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7271-5011>

Saidani NOUREDDINE

University of Batna2, Faculty of Technology, Mechanical Engineering Department, Batna, Algeria.

Abstract

This paper deals with the development of a new strain based membrane element for static and dynamic analysis. This finite element has the two degrees of freedom at each of the four nodes and the displacement functions of the developed element satisfy the exact representation of the rigid body modes. The displacements field of this element is based on the assumed functions for the various components of strain which satisfy the compatibility equations. In static case some selected benchmarks problems are considered. For dynamic analysis both free and forced vibration analysis are considered, and Numerical computations show the good effectness of this developed element.

Keywords: Strain approach, dynamic analysis, finite element, linear analysis, free and forced vibration analysis.

GLOBAL SCENARIO OF ORGANIC AGRICULTURE AND ITS IMPORTANCE TO THE MID-ATLANTIC REGION OF THE UNITED STATES

Surendran ARUMUGAM

Former Post-Doctoral Research Associate, Department of Agricultural, Food, and Resource Economics

Rutgers University, 55 Dudley Road, New Brunswick, NJ 08901 USA.

Ramu GOVINDASAMY

Professor and Chair, Department of Agricultural, Food, and Resource Economics, Rutgers University, 55 Dudley Road, New Brunswick, NJ 08901, USA.

Isaac VELLANGANY

Teaching Assistant Professor, Department of Agricultural, Food, and Resource Economics, Rutgers University, 55 Dudley Road, New Brunswick, NJ 08901, USA

Abstract

The global organic agriculture area and organic retail sales continued to grow and reached another all-time high, as per the data from 187 countries. For instance, organic agricultural land was recorded 72.3 million hectares, organic food and drink sales reached more than \$120 billion in 2019, a more than six-fold market expansion since 2000 (\$18 billion in organic sales). The United States has largest market for organic produces, which accounts for about 42 percent of the global market followed by the European Union (39 percent of the global market) and China (8.0 percent of the global market). Demand for organic products is concentrated in North America and Europe, which create 96% of global revenues. Organic production expanded during the 1980s, with different certifiers developing their standards and certification processes. Since that time, the industry has grown from experimental garden plots to large farms with surplus products sold under a special organic label. From our previous study, we suggest that a large portion of the consumers view organics favorably, they preferred certified organic followed by locally grown, natural, pesticide-free, country-of-origin, eco-friendly, and conventional, respectively. In addition, they feel that a serious hazard exists with foodborne illness, residues from pesticides or herbicides, and genetically modified crops. Almost 68% of the consumers stated that they would buy the same quantity of organic produce even if it were sold at a premium price. Hence, the market development in this area could enhance both the net profits and the sustainability of small farms choosing to service the organic niche market.

THE ROLES OF INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGY (ICT) IN SMES' PERFORMANCE AND PRODUCTIVITY IN ABUJA, NIGERIA

Ibrahim Ali Ma'aji
Transmission Company of Nigeria

Laminu Shettima Kuburi
Ahmadu Bello University, Zaria

Sadiq Yari Salihu
Transmission Company of Nigeria

ABSTRACT

Information and Communication Technologies (ICTs) is fast becoming one of the main drivers of change in organizations and can potentially improve communication between individuals and groups in organizations, and play an important role in increasing productivity, efficiency, effectiveness, innovation, growth, competitive advantage and cutting costs in many sectors of the economy. This paper aimed at assessing the roles of information and communication technology (ICT) in small and medium scale Enterprise SMES' performance and productivity in Abuja, Nigeria with view to explore the contribution of information and communication technology (ICT) to the productivity and performance of small and medium scale enterprise to the national economy, the study use quantitative research strategy where survey questionnaire was use to collect data in the study area 201 set of survey questionnaire was administered and 186 was retrieved and use in the study analysis. from the finding of the study it was unveiled that there is a Strong, positive correlation between the two variables of ICT and SMEs Performance at $r = .630$ Also there was a very strong, positive correlation between the ICT and SMEs Productivity variables at $r = .905$ it was also found that there are 68%, 59% strong size effect of ICT on performance and productivity respectively. It was concluded that information and communication it have become partner for the small and medium scale enterprise in Abuja Nigeria.

Keywords: Productivity, Information & Communication Technology, Enterprise

FEMALE GENITAL MUTILATION: AN EXTREME FORM OF VIOLATION OF HUMAN RIGHTS

Bhumika SHARMA

Ph.D. Research Scholar, Himachal Pradesh University, Shimla, India

Poonam PANT

Ph.D. Research Scholar, Himachal Pradesh University, Shimla, India

Law Officer, Department of Environment, Shimla, India

Dr. Sujata S. VERMA

Law Officer, Department of Environment, Shimla, India

Anuj VERMA

Public Prosecutor, H.P. Women Commission, Shimla, India

Abstract

Female genital mutilation (FGM) involves the partial or total removal of external female genitalia or other injury to the female genital organs for non-medical reasons. It is mostly carried out on young girls between infancy and age 15. The practice is mostly carried out by traditional circumcisers, who often play other central roles in communities, such as attending childbirths. More than 200 million girls and women alive today have been cut in 30 countries in Africa, the Middle East and Asia where FGM is concentrated. It is recognized internationally as a violation of the human rights of girls and women. It reflects deep-rooted inequality between the sexes, and constitutes an extreme form of discrimination against women. It is nearly always carried out on minors and is a violation of the rights of children. The practice also violates a person's rights to health, security and physical integrity, the right to be free from torture and cruel, inhuman or degrading treatment, and the right to life when the procedure results in death. It involves removing and damaging healthy and normal female genital tissue, and interferes with the natural functions of girls' and women's bodies. Generally speaking, risks of FGM increase with increasing severity (which here corresponds to the amount of tissue damaged), although all forms of FGM are associated with increased health risk. The present paper shall be an attempt to discuss the various social, legal and international aspects of the problem.

Key Words – Health, human rights, girl, violation.

A STUDY OF DEVELOPMENT OF THE RIGHTS OF WOMEN IN ISLAM

Bhumika SHARMA

Ph.D Research Scholar, Department of Laws, Himachal Pradesh University, India

Mohammed MUQTADIR

Administrator, M.M. Public School, Pasonda, India

Dr. Rajinder VERMA

Associate Professor, Himachal Pradesh University, India

Dr. Nitesh Kumar UPADHYAY

Assistant Professor, Galgotias University, Greater Noida, India

Afreen MUFTI

M.M. Public School, Pasonda, India

Abstract

The Holy Quran is an epitome of equality of all humans, irrespective of the gender, race, social and economic status. The Qur'an teaches that Prophet Adam and his wife Eve were created from the same soul- both equally guilty, equally responsible and equally valued. The Quran changed the disadvantaged and suppressed treatment of women in pre-Islamic Arab. From the very inception of Islam, women have played a fundamental role in its birth to its expansion. The life of Prophet Mohammed S.A.W. is full of incidents how a man has to behave with a woman. Modesty, humility and respect for the women have always been present throughout his life. Unfortunately, the Muslim countries at times also have failed to enshrine the principles of gender equality in practice from the Holy text. This paper is an attempt to highlight particular Verses from the Quran along with few incidents from the life of the Prophet Mohammed S.A.W. emphasizing gender equality and respect for the women. The paper gives an overview of the recent positive developments in some Islamic countries vis-à-vis the rights of women.

Key Words - Gender equality, Holy Quran, Prophet Mohammed S.A.W., women.

WORK ENVIRONMENT DURING PANDEMIC AND POST PANDEMIC

Dr. C. VIJAI

Assistant Professor, Department of Commerce, St.Peter's Institute of Higher Education and Research, Tamil Nadu, India

Ms. P. NIVETHA

M.Phil, Research Scholar, Department of Commerce, St.Peter's Institute of Higher Education and Research, Tamil Nadu, India

Abstract

The current COVID-19 pandemic has experienced harmful results health wise and wealth worldwide, and vast imbalance between nations in frequency and death rates. Simultaneously, the social distancing measures required to safeguard millions of lives. There is no end in sight to the COVID-19 pandemic, but it has helped us predict post-pandemic architecture and urbanism might look like. Based on the current circumstances and emergency measures, design strategies and plan to face pandemics with security layers to prevent, spread of viruses implemented in the post-pandemic era, it could help build a sustainable environment. Consequently, transformation of the environment is a non permanent reaction or the new normal. In this study, COVID-19 outbreak, pandemic implied all over the world, employees work environment, employees facing consequences during pandemic and applied few relaxation by the government named post pandemic.

Keyword: COVID-19, pandemic, Virus, work from home, work environment, employee,

UTILIZATION OF SCIENCE FACILITIES AND STUDENTS' ACADEMIC ACHIEVEMENT IN AMONG SCIENCE SECONDARY SCHOOL IN NIGERIA

Buda Muhammad Kabir

Niger State College of Education, Minna, Niger State

Faruku Aliyu

Department of Science Education Sokoto State University, Sokoto

Abstract

The utilization of science facilities is of greater role toward the success of science teaching in science laboratories of science schools. This study investigated the utilization of science facilities in science secondary schools in Minna, Niger State, Nigeria and how it affect the general academic achievement of science students in secondary schools was determined. The study employed document analysis of the past students' examination records in Science Secondary Schools. it was discovered that the utilization of science facilities in secondary schools affects their academic achievement in science. in science secondary schools in Minna, Niger State, Nigeria.

Keywords: Science facilities, utilization, achievement,

WEB SİTELERİNDE VİDEO REKLAMCILIĞI

“PRE-ROLL REKLAM” VE ÜLKEMİZDEKİ YANSIMALARI

Hasan ŞAHİN

Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler MYO

hasansahin@akdeniz.edu.tr

Orcid: 0000-0003-4899-4940

Özet

Bilgi ve iletişim çağı olan günümüzde teknolojinin de etkileriyle interaktivite en üst düzeye ulaşmış durumdadır. Bu alanın en önemli kollarından biri de web siteleridir. Web siteleri çok geniş hedef kitlelere sahip olmakta aynı zamanda da reklamcılık için muazzam bir kullanım alanı sunmaktadır. Web sitelerinde reklamcılık anlayışı da gün geçtikçe değişmekte, yaratıcılık ile bilgi ve teknoloji (kodlama dillerinin ve tarayıcıların gelişmesi) sayesinde bu alandaki yelpazesini de sürekli olarak geliştirmektedir. Bu alanlardan bir tanesi de web sitelerinde video reklamcılığıdır. Video reklamcılığı hedef kitleye ürün ve/veya hizmeti hem sesli, hem de görüntülü olarak sunmaktadır. Post- modern reklamcılık olarak adlandırabileceğimiz bu reklam türlerinden bir tanesi de Pre- roll reklam olarak adlandırılmaktadır. Bu reklam türünün ülkemizdeki yansıması ise bilgi-iletişim teknolojilerinin kullanımı, kişi başına düşen bilgisayar ve internet kullanımının yaygınlaşması ile paralel olarak artmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Türkiye’de Web Sitelerinde Video Reklam, Video Reklamcılığı, Pre-roll Reklam, Web Sitelerinde Reklam, Post-modern Reklam*

Abstract

Today it is era of information and communication and interactivity has reached at top by the help of the technology. The most important branch of this field is web sites. Web sites has very wide target audience and also provide a large using area for advertisement. Advertisement perception in web sites has been changing day by day and improving its range in this field by the help of creativity with information and technology (improving coding language and scanner). One of this field is video advertisement. Video advertisement has been providing product or/and service to target audience both audible and with image. One of the advertisement kinds which we can call as modern advertising is pre-roll advertising. Reflection of this advertisement kind in our country has been increasing parallel with using of information-communication technologies, increasing of personal computers and using internet.

Key words: *Video Advertisement in Web Sites in Turkey, Video Advertising, Pre-roll Advertisement, Advertisement in web sites, Post-modern Advertisement*

Giriş

Web sitelerinde reklamcılığı incelemek istediğimizde temel alacağımız unsur web sitelerinin hayatımıza giriş sürecidir. Web siteleri 1990'larda hayatımıza giren ancak ülkemizdeki etkileri 2000 'leri bulan bir sistemdir. **HTTP -Hyper Text Transfer Protocol-** ile **WWW -World Wide Web-** 'in aktif olarak kullanılmaya başlamasıyla birlikte **INTERNET** adı verilen, açılımı **INTERNATIONAL NETWORK** olarak adlandırılan bu sistem sayesinde insanlar arası iletişim ve bilgi paylaşımı kolaylaşmış, veriler hızlıca çok uzak mesafelere ulaşmaya başlamıştır. **IBM**'in bilgi iletişim teknolojilerini sürekli geliştirmesinin yanı sıra **Microsoft**'un her eve bir bilgisayar kampanyası ile çalışmalarını sürdürmesi, çıkardığı işletim sistemleriyle sürekli olarak kendini geliştirmesi sonucu **Windows NT** ile ağ teknolojisine geçmesi bu süreci daha da hızlandırmıştır. Bu aşamada teknolojik alt

yapı hazırlanmış, geriye sadece web sitelerinin yaygınlaştırılması ve web dillerinin geliştirilmesi; yani programlama ve kodlama süreci başlamıştır. Bilgisayar ve bilgisayar programcılığının mühendislik düzeyinde üniversitelerde lisans programı olarak okutulmasıyla da bu süreç daha da hızlanmıştır. Ülkemizde ise bu süreç *ODTÜ (Orta Doğu Teknik Üniversitesi)* ile başlamış, hızlı bir şekilde evrilmiş ve halen gelişimini küresel yapıya paralel olarak sürdürmektedir.

Bilgi-iletişim teknolojilerinin gelişmesine paralel olarak web siteleri de gelişimini sürdürmüştür. İnternetin sonsuzluğu insanları internette sürekli olarak yeni arayışlara itmiştir. Bu arayışlar kısa sürede cevap bulmuş ve web site tasarımcılarını harekete geçirmiştir. İnternet altyapısının yetersiz olması, geniş bant bağlantının henüz yeterli düzeyde olmaması internette video izleme imkânı sunmazken, videoların yerine alternatif olarak Flash Animasyonlar görevlerini sürdürmekteydi. Teknolojik altyapı ve geniş bant bağlantı sayesinde bu süreç hızlı bir şekilde atlatılmaya başlandı. İkinci nesil internet hizmetleri olarak adlandırılan **Web 2.0** 'ın altyapısının da hazırlanmasıyla birlikte çok yönlü interaktif web siteleri oluşturulmaya başlandı.

İnteraktif site türlerinden biri de *Video Paylaşım Siteleri*'dir. Neredeyse sosyal ağların atası sayılabilecek bir site var ki; ileride adından çok söz ettirecek bu site internette bir devrim yaratmıştır. **YOUTUBE** hem sosyal ağların başlangıcı hem de sunduğu hizmet açısından ilk açıldığında eşsiz bir konumdaydı. İnternet ortamında bir ekol yaratarak kendisinden sonra açılacak birçok siteye ilham kaynağı olmuştur. Başlangıçta sadece belirli bir boyutta, belli bir hedef kitlesi olan bu site git gide gelişerek ve tanınarak gelişimini sürdürmüş, günlük 1.000.000.000 tekil hite ulaşmış ve Amerikan Başkanı'ndan birçok uluslar arası firmaya kadar birçok kişi kurum ve kuruluşun kişisel/kurumsal kanalını oluşturduğu ve Google 'ın 1.650.000.000 \$'a satın aldığı bir fenomen olmuştur.

Reklamcılık açısından değerlendirdiğimizde ise; ulaşılan hedef kitlenin sınırsızlığı sayesinde web siteleri kişi ve kurumlar için neredeyse bir reklam deryası olarak görülmekteydi. Reklam çeşitlerine her gün bir yenisi daha eklenmekteydi. POPup, Viral, Banner derken AdverGaming gibi sınırları alt üst eden bir reklam uygulaması ortaya çıktı ve bunun sonrasında da insanoğlunun yaratıcılığı ile doğru orantılı olarak ve hedef kitlenin TV'den internet ortamına yönelmesiyle birlikte VideoAd - Video Reklamcılığı adında yeni bir boyut kazanmaya başladı. Çünkü insanların internet ortamını kontrol etmesi TV ortamını kontrol etmekten daha kolaydı. Çünkü insanlar TV 'de bazı olaylara zorunlu olarak maruz bırakılmaktaydı bu durum insanoğlunun doğasına aykırıydı, insanoğlu hep özgür olmayı istemekte ve bu doğrultuda hareket etmekteydi ancak internette ise durum tam tersi durumdaydı birey özgür iradeye sahipti ve istediğini istediği şekilde izlemekte, istemediğini ise hiç zaman kaybetmeden kapatmaktaydı.

Kurum, kuruluş veya bireylerin internet ortamını tercih etmesindeki amaç sadece çok daha fazla hedef kitleye ulaşmak değil aynı zamanda maliyeti de düşürmektir. TV ve gazetelere verilen reklamlar hem yeterli geri dönüşü sağlamamakta hem de aşırı maliyet yükü getirmekteydi. Bundan kurtulmanın yolu ise hazır konumlandırılmış bir hedef kitleye hızlı ve sürekli olarak ulaşmaktan geçiyordu. Yapmanız gereken tek şey doğru internet sitesini tercih etmektir.

1. VIDEO REKLAMCILIĞI

1.1. Lineer Video Reklam Nedir?

Reklam, video içeriği kullanıcı tarafından izlenmeden önce, izlerken ortasında veya reklam tamamen izlendikten sonra sunulur. Bu model, bir TV reklamının bir programdan önce, programın ortasında veya program bittikten sonra yayınlanmasıyla aynıdır. Lineer reklamın en tipik özelliği, kullanıcının video içeriğinin dışında, video içeriği ile aynı boyutlarda izlediği ek bir video olmasıdır.

1.1.1. Pre-roll Reklam Modeli

(Player içinde video içeriği başlamadan önce reklamın izlendiği model),

1.1.2. Mid-roll Reklam Modeli

(Player içinde video içeriğinin ortasında reklamın izlendiği model),

1.1.3. Post-roll Reklam Modeli

(Player içinde video içeriği izlendikten sonra reklamın gösterildiği model) **lineer reklam modeline girmektedirler.**

1.2. Non-linear (Lineer olmayan) Video Reklam Nedir?

Reklam, video içeriği oynarken, onunla eşzamanlı çalışır. Böylece videoyu izleyen kullanıcı aynı zamanda reklamı da görür.

Overlay reklam modeli (Video içeriğinin üzerine açılan grafik veya video uygulamalı ya da text temelli reklamların görüntülendiği modeldir.)

nonlinear reklama girmektedir.³

Yapılan araştırmada daha çok pre-roll reklam üzerine yoğunlaşılacağından pre-roll reklam ve örnekleri incelenecektir.

2. PRE-ROLL REKLAM

Kullanıcının video içeriğini izlemek için videoyu tıkladığı zaman, içerikten önce gelen maksimum 10- 15 sn. süreli video reklamlarıdır. Reklam tıkladığı zaman ilgili firmanın web sitesine yönlendirilir.

Sunum açısından televizyon reklamına en yakın olan reklam türü bu formattır. Kullanıcı tarafından seçilen video içeriğinin başlamasından hemen önce sunulan reklam videosudur.

Reklam Türü:	Pre-roll
Reklam Süresi:	10- 25 sn (Yayıncının izni dahilinde süre arttırılabilir)
Click Event:	Reklam, reklamverenin sitesine linkli olmalı
Format	Flv (Maksimum Dosya Boyutu: 2 MB)
Teknik Özellikler:	<ol style="list-style-type: none"> Çözünürlük (pixel): Tercihen 640x480, minimum 400x300 Renk Derinliği: 32-bit Frame rate: Saniyede en az 15 frame Tavsiye edilen codec'ler: MPEG2, MPEG4, Avi, WMV, H.264/AAC

Şekil-1: Pre-roll Reklam Teknik Özellikleri

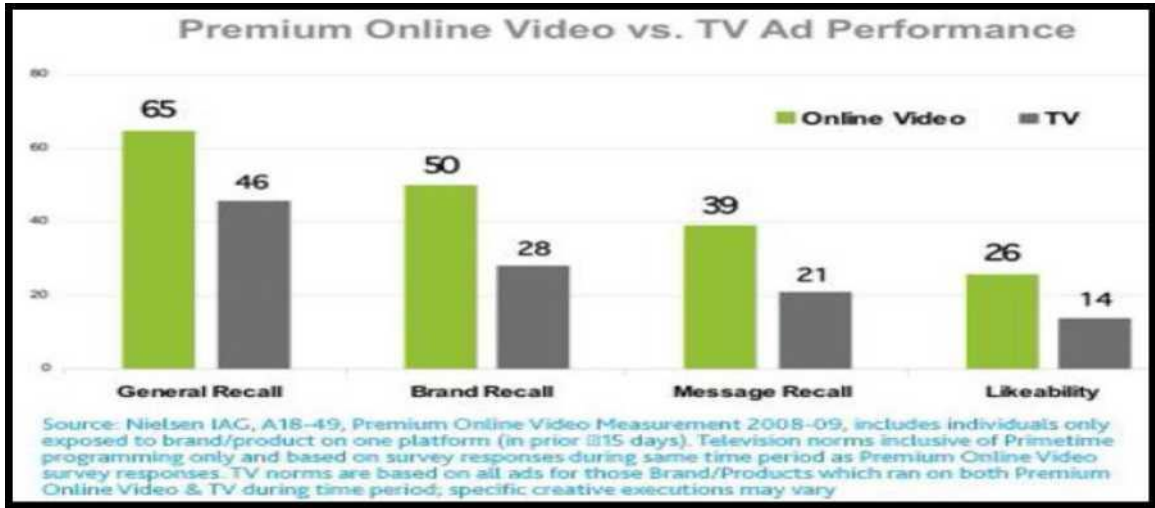
³ MedyaNet - Video Reklam Uygulamaları Teknik Standartları:

www.midyo.com.tr/Files/PublishStandart/Video_AD_Standartlar.pdf

Pre-roll reklam hedef kitleyi konumlandırdıktan sonra çok etkili olabilecek bir reklam türüdür. Çünkü hedef kitle doğru konumlandırıldığında ve video ile doğru orantılı bir pre-roll reklam tercih edildiğinde kullanıcı videodan önce bu reklamı da izleyeceğinden reklamın etkinliği üst düzeyde olacaktır fakat bu durum her zaman bu doğrultuda hareket etmemektedir.

2.1. VIDEO REKLAMLARIN AVANTAJLARI

- Online video reklamlar marka ile izleyici arasında daha fazla kişisel ilişki kurulmasını sağlar.
- Görsel ve işitsel olarak izleyicinin dikkatini çekmeyi başarır.
- Hızlı ve kolayca bilgi verebilir ve mesajın daha çok akılda kalmasını sağlar.
- TV'de yayınlanan reklamların etkisini pekiştirir.
- Viral etki yaratarak reklamın paylaşılmasını ve daha fazla kişiye ulaşmasını sağlar.
- Daha fazla bilgiye ulaşmak isteyen hedef kitleyi anında web sitesine yönlendirebilir.
- CRM datası oluşturmaya yönelik çalışmalar yapılabilir.
- Aynı reklamın televizyon versiyonuna göre çok daha hassas ve güvenilir bir şekilde ölçümlenebilmektedir.
- Video reklamların CTR oranları display reklamlara göre 4-7 kat daha fazladır.⁴

Şekil-2: Dünyada video reklamların etkinliği

⁴ <http://www.midyo.com.tr/Files/Interview/ke1vdtufsc-midyosunum.pdf> - Sayfa:2

2.2.PRE-ROLL REKLAMLARIN ETKİLERİ“Pre-roll reklamlar, TV reklamları gibi 15-30 sn. arasında sürmektedir ve internet üzerindeki videolarda ilk önce bu sistem çalışmaktadır. Pre-roll reklam ücretsiz içerik izlemenin bedeli olarak adlandırılabilir. Bazen reklamları sebepsiz yere izleriz ve izleyeceğimiz reklamın içeriği bizim yerimize değiştirilmektedir. Break Medya ve Tremor Medya'ya bu reklamları niçin izlemek zorunda olduğumuzu sordum ve Break Medya'nın CEO'su Richman pre-roll reklamları sevmek zorunda olmadığımızı ama insanların ilgisini çeken reklamları izlediğini söylemektedir.

Break Medya 'nın araştırmasına göre pre-roll reklamların izlenme oranı % 10 oranındadır. 15 saniyelik pre-roll reklamların izlenme oranı % 87 yani bu süreçte reklamları sadece % 13 'lük bir kesim izlemeden geçmektedir. Tremor Medya da aynı sonuçlara ulaşmıştır. 15-30 saniyelik videoların %80 'i izlenmektedir. Ayrıca izlemek isteyenlerin yine bu reklamları izlemeyi tercih ettiğini ifade etti. Bu duruma katılmak mümkün değildir çünkü tüketiciler reklamları açsa bile o anda başka şeylerle ilgilenmektedirler.”⁵

Pre-roll reklamın etkileri incelediğinde karşımıza iki sonuç çıkmaktadır. Bunlardan biri olumlu anlamda pre-roll reklamların içerik ile doğru orantılı olarak ilişkilendirildiği ve bunun sonucunda da tüm reklamın kullanıcı tarafından izlendiği, bir diğer seçenek ise olumsuz anlamda pre-roll reklamların kullanıcıyı küstürdüğü ve neredeyse içeriği izlemeden bulunduğu siteyi terk ettiği gerçeğidir. Sonuçlar göstermekte ki doğru strateji izlendiğinde pre-roll reklam hedefine ulaşmayı başarabilecektir.

Pre-roll reklamların olumlu/olumsuz yönlerinin incelemesi:

Pre-roll reklamları internet reklamcılığında bir devrim olarak görülebilir. Ancak "Biz onu öyle bir geliştirdik ki pre-roll yöntemini bundan sonra düşünmeyeceğiz bile." Ian Scheffer.

“Pre-roll reklamların kullanıcıları rahatsız ettiği bir gerçektir. Bu durum da reklamcılarını alternatif çözümler üretmeye yöneltmiştir. Bununla alakalı olarak geliştirile yöntemler arasında sitelerde açılan grafikler, videoların altlarında veya çubuklarına (AOL) yer alan ve kullanıcıların tıklamasıyla reklamı yapılan ve hedef siteye yönelen hareketli grafikler gösterilebilir.”⁶

Bir diğer örnek:

“İnternet reklamcılığı son iki yılda çok önemli gelişimler göstermiştir ve önümüzdeki sene de yerini kimseye kaptırmayacak gibi gözükmektedir. Bu reklamcılıkta kullanılan pre-roll (Video izlemeden önce çıkan 15 - 30 sn. lik reklam videosu) yöntemi son günlerde yerini overlay (Video üzerinde bir kenarda çıkan reklam kutucukları) yöntemine bırakmıştır. Yapılan araştırmalar pre-roll yönteminin izleyiciler tarafından tahammül edilemez bir yöntem olduğunu göstermiştir. Araştırma sonuçlarına göre internet kullanıcılarının %71 'i overlay yöntemini tercih etmiştir. Yine başka bir araştırma sonucu göstermektedir ki kullanıcıların %63 ‘ü overlay reklamlara tahammül edebilirken yalnızca %14 ‘ü pre-roll reklamlara tahammül edebilmektedir. İlginçtir ki pre-roll reklamlar üzerinde yapılan araştırmalar sonucunda 30 sn. reklamların 15 sn. reklamlardan daha etkili sonuç verdiği anlaşılmıştır.”⁷

⁵ Whitney, Daisy. *Television Week*, 8/25/2008, Vol. 27 Issue 22, p18-18, 1/3p, 3 Color Photographs

⁶ Klaassen, Abbey. *AdvertisingAge*, 4/9/2007, Vol. 78 Issue 15, p10-10, 1/2p

⁷ Whitney, Daisy. *Television Week*, 11/26/2007, Vol. 26 Issue 43, p20-20, 1p, 3 Color Photographs

İki reklam türünün de kendince avantajları ve dezavantajları vardır. Overlay yöntemi kullanıcılar tarafından daha çok izlenirken pre-roll yönteminde verilmek istenen mesaj çok daha etkili verilebilmektedir.

Pre-roll reklam üzerine araştırma örnekleri:

“NBC: Uzun bir TV programının önüne 30 sn. lik bir reklam koymak elbette mantıklıdır. Çünkü 30 sn. lik bir reklamda verilmek istenen mesaj çok net verilebilmektedir. Ancak bir dakikalık bir videonun önüne yarım dakikalık bir pre-roll reklam koyulduğunda bu reklamın izlenme oranı gözle görülür bir şekilde düşüş göstermektedir ve NBC'nin reklam politikasına göre bu 30 sn. lik pre-roll reklamlar değişimin önündeki en büyük engeldir. Bu nedenle de 15 sn. nin üzerinde pre-roll reklam kullanımı kullanıcı tarafından kabul görmeyecektir.”⁸

Bir diğer araştırma:

“Pre-roll reklamların kısa olanı daha çok kabul görmektedir. Ayrıca reklamların videodan önce mi, sonra mı yoksa ortasına mı konacağı da önemlidir. Yapılan araştırma sonuçlarına göre örneklemin %46 'sı reklamların 10 sn. ve üzeri, %26 'sı 11 - 15 sn. arasını, %19 'u 16-30 sn. arasını, %8 'i 31-60 sn. arasını ve %1 'i de bir dk. dan uzun olanlarını tercih etmektedir. Başka bir araştırma da göstermektedir ki; örneklemin %33 'ü reklamları asıl videodan hemen önce, %22 'si izlediği iki videonun arasında, %16 'sı videodan hemen sonra ve %14 'ü de video esnasında izlemeyi tercih etmektedir.”⁹

Yapılan araştırmalarda; pre-roll reklamın özellikle iki etkisi üzerinde durulmaktadır. Bunlardan bir tanesi pre-roll reklam içeriğinin yayınlanan içerik ile doğru orantılı olması ve izlenme sürecini etkilemesi, bir diğer özellik ise pre-roll reklamın süresinin detayları ve kullanıcı üzerine etkileri gözlemlenmektedir Özellikle de pre-roll reklamın süresinin bu konu ne kadar önemli olduğu ve TV reklamı ile pre-roll reklamın karşılaştırılması, pre-roll reklama alternatifler gibi seçenekler bu süreçte karşımıza çıkmaktadır.

3. ÖRNEK SİTELERİN İNCELENMESİ

Örnek siteler incelendiğinde; YOUTUBE, IZLESENE.COM, NTVSPOR.NET, SPORXTV.COM, WEBTV.HURRIYET.COM.TR

Örnek siteleri ele alırken video sitesi, yerel video sitesi, TV kanalının internet yayını, internetten yayın yapan TV sitesi, haber sitesi gibi çeşitli siteleri ele aldık. Buradaki amaç hedef kitlenin çeşitliliği ve hedef kitlenin pre-roll reklamlara tepkilerini ölçmek ve geri bildirimleri değerlendirmektir.

3.1. YOUTUBE.COM

Youtube.com bu sektörde öncü kuruluşlardan birisi olarak, reklam alanında çeşitli faaliyetleri denemiş bulunmaktadır. Özellikle de Google bünyesine geçtiğinden beri çeşitli reklam denemeleri gözlemlenmektedir. Youtube reklam çalışmalarını kullanıcı odaklı yapmaya özen göstermektedir. Bir örnekle açıklayacak olursak; Yurtdışındaki kullanıcı hesaplarında “AdSense Account Settings” yani “Reklam Hesap Ayarları” bölümü mevcutken, Türkiye üzerinden bağlanan kullanıcı hesaplarında ise bu seçenek yer almamaktadır. Bunun nedeni ise Youtube'un kullanıcı odaklı ve kontrollü reklamı hedeflemesinden kaynaklanmaktadır. Yeni yeni ülkemizde de yaygınlaşmaya başlayan bu durum kullanıcıları düzenli ve kaliteli içeriğe yönlentmektedir.

⁸ Klaassen, Abbey. *Television Week*, 5/7/2007, Vol. 26 Issue 19, p72-72, 1/5p

⁹ Vorhaus, Mike. *AdvertisingAge*, 6/11/2007, Vol. 78 Issue 24, p23-23, 1/4p

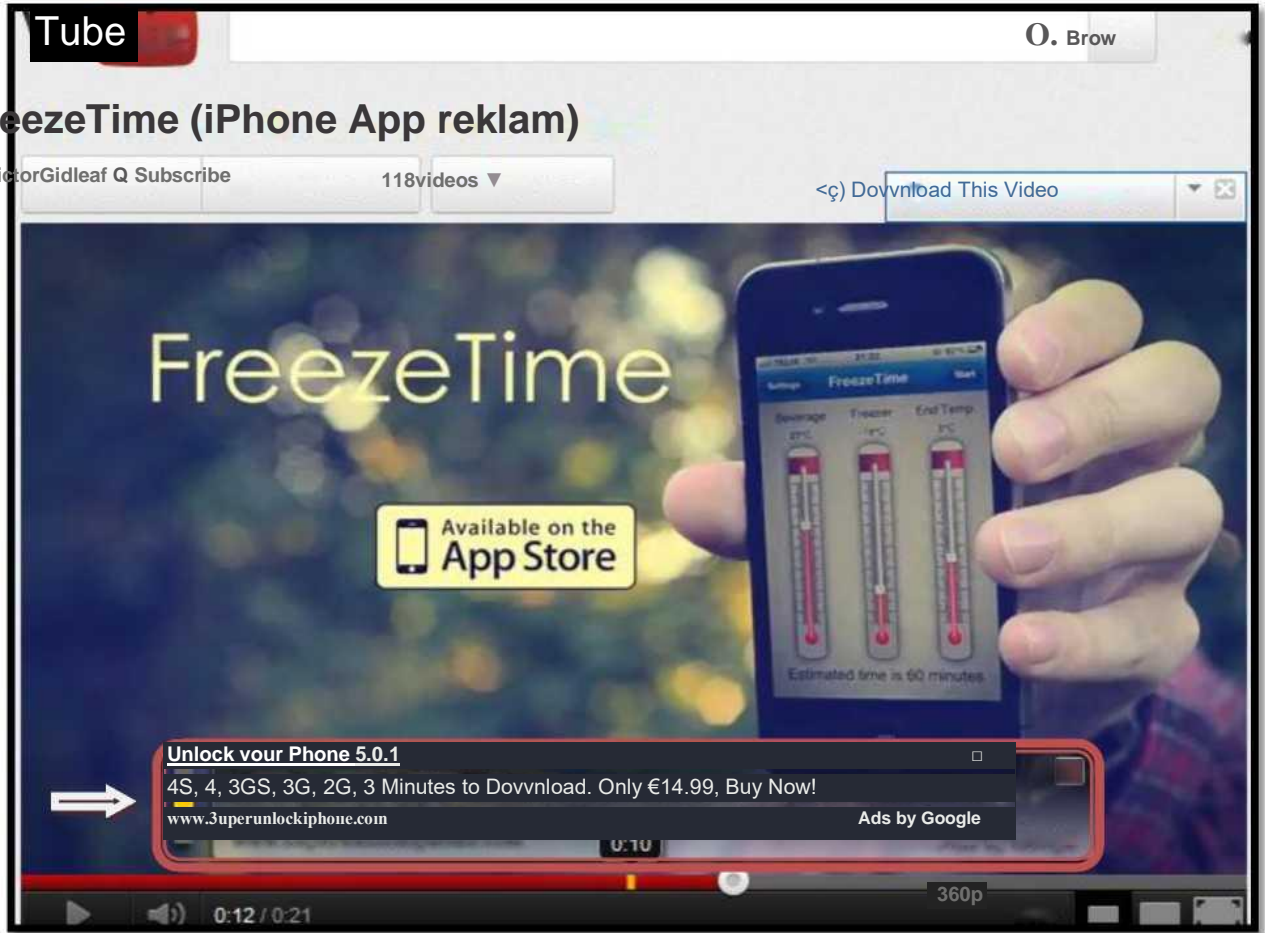
Görüldüğü gibi Youtube hala pre-roll reklama geçmekte ısrarcı gözükmemekte ve videolar üzerinde reklamı kademeli olarak yerleştirip daha sonrasında bu sistemi oluşturmayı amaçlamaktadır.

“Buna en büyük örnek *New York Times* gazetesinde Youtube ile alakalı pre-roll reklamı konu edinen bir makaledir. Makalede kısaca; Youtube'un yeni bir reklam üzerinde durduğu ve bu reklamın adının pre-roll'den farklı olarak - çünkü pre-roll'ün bazı olumsuz etkileri ve adının bu konuda kötülenmesinden dolayı - **First Watch (Önce Seyret)** adında bir sistem oluşturmayı planlamaktadır. Bu sistemde reklamlar sadece belli alanlarda sınırlı kalması ve sadece Youtube'un partner içeriklerinde yer alması planlanmaktadır. Ayrıca normal kullanıcı içeriklerinde bu reklam türü yer almaması da planlanmaktadır. *Youtube Ürün Müdürü Baljeet Singh*: “Şu an test aşamasında olan bu sürecin %1 tıklanma oranına ulaştığını ve bu durumdan oldukça memnun olduklarını ayrıca bu First Watch reklamın diğer Youtube reklamlarına oranla daha ucuz olacağından bahsetmektedir.”¹⁰

Youtube 'un bu konuda aceleci davranmamasının bir diğer nedeni de ekonomik imkanlarının ve teknik kapasitelerinin yeterli olmasından kaynaklanmasıdır. Çünkü video siteleri çok geniş hacimli ve yüksek teknolojik altyapıya sahip olmayı gerektirmektedir. Özellikle de HD yayınların artması sonucu çok geniş Hard-disk kapasitelerine ve veritabanlarına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu imkanların hepsi de Youtube 'da mevcut olduğundan dolayı bu süreç uzun vadeye yayılmakta ve hedef kitle bu duruma alıştırmaya çalışılmaktadır.

---

¹⁰ <http://mediadecoder.blogs.nytimes.com/2011/05/23/youtube-extends-plans-for-ads-before-videos/>

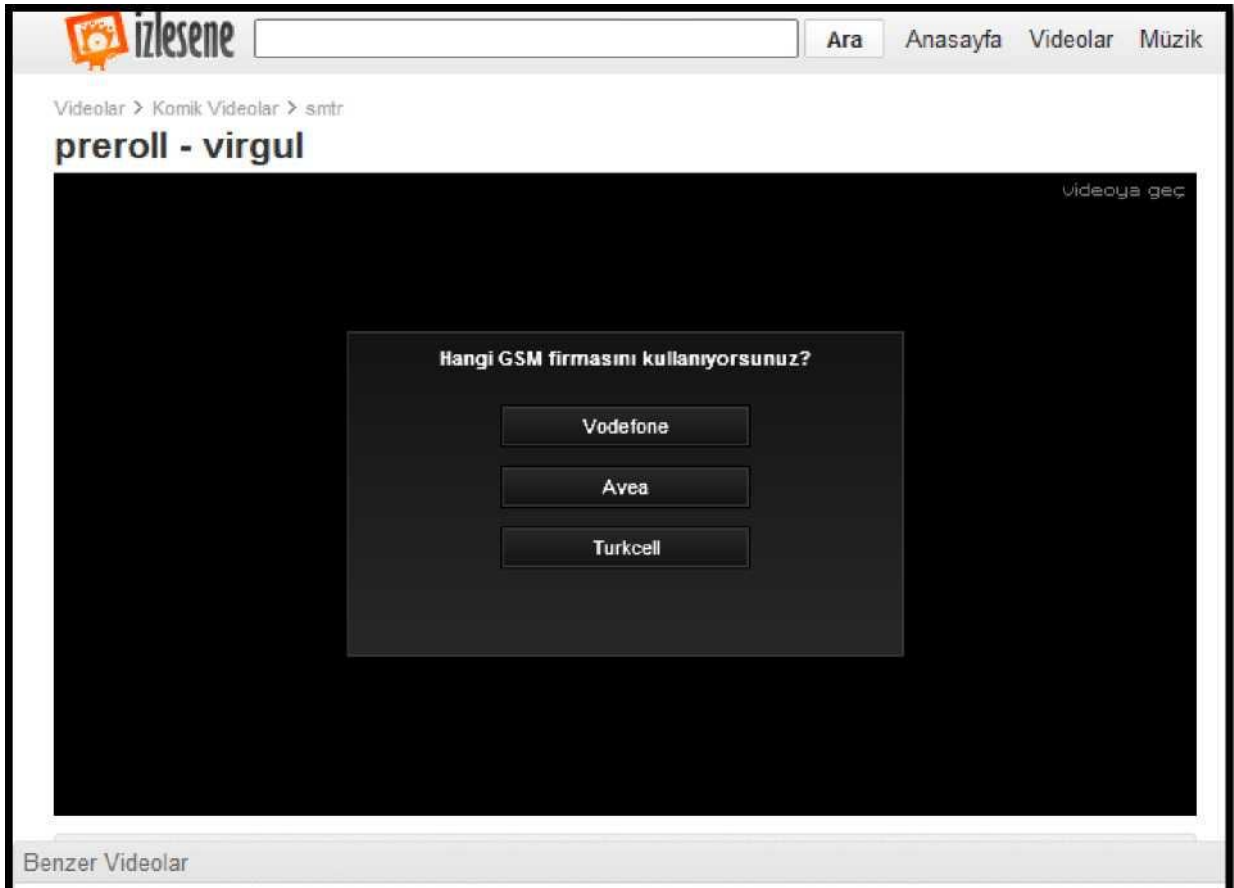
Şekil-3: Reklam Örneği -

3.2.İZLESENE.COM

İzlesene.com, Youtube'un Türkçe veliahtı olarak kendini konumlandırmaktadır. Ancak izlesene başlangıçta Youtube kadar başarılı olmamasına rağmen bu süreçte birçok web sitesi varlığını sürdüremezken ayakta kalan ve varlığını sürdüren ender sitelerden bir tanesidir. Karalı bir şekilde yayını sürdürülen izlesene, incelediğimiz pre-roll reklam tipine örnek olarak da verilebilecek bir site olarak karşımıza çıkmaktadır.

Hemen hemen Youtube ile temel anlamda aynı özelliklere sahip olan sitede Youtube'dan farklı bir durumdan bahsetmek söz konusu değildir.

İzlesene'nin bu durumu uygulamasındaki en büyük nedenlerden biri de Youtube kadar imkanı olmaması ve gerekli teknolojik ve mali alt yapıyı tek başına üstlenemeyeceğinden bu yola başvurması olarak açıklanabilir.

Şekil-4: Pre-roll Reklam Örneği - izlesene.com

3.3.NTVSPOR.NET

NTVSpör ülkemizde spor kanalı yayıncılığı konusunda öncü kuruluşlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. NTVSpör internet WebTV yayıncılığını da etkin olarak kullanan sitelerden bir tanesidir. Özellikle bazı yayın haklarının da alınmasıyla birlikte (Euroleague, Milli Takım Futbol Müsabakaları vb. yayınlar) bu site daha da etkin olmaya başladı. NTVSpör genellikle pre-roll reklamlarda anlaşmalı olduğu kurum ve kuruluşların reklamlarını yayınlamaktadır. (Domino's, Garanti Leasing, Tivibu vb.) Genellikle yapılan reklamlar konu ile doğru orantılı olarak bağdaştırılmakta ve hedef kitleye bu doğrultuda sunulmaktadır. Kullanıcı yayını izlemek zorunda olduğundan bu reklamı da izlemektedir.

Şekil-5: Pre-roll Reklam Örneği - Ntvspor.net

3.4.SPORXTV.COM

Sporx TV ülkemizde web üzerinden yayın yapan bir spor video kanalı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kanal önceleri “Cinedijital” dijital yayın platformunda yer alan SuperSport kanalının web sitesi olarak hayatını sürdürürken isim Cinedijitalin dağılması sonucu isim değişikliği ile birlikte sadece web üzerinden yayın yapan Sporx.com adını aldı ve bu sitenin yanında video ve bazı liglerin canlı yayını sürdürülen bir internet TV kanalı (SporxTV) oldu. Sporx.com her sene, yılın en iyi internet sitelerini seçen “Altın Örümcek” yarışmasından ödülle dönen bir internet sitesidir. Sitenin hedef kitlesi spor ile ilgilenen -özellikle de futbol ile- kişileri buluşturan bir platform olarak göze çarpmaktadır. Kullanıcı istekleri doğrultusunda sitede bulunduğundan dolayı reklamı izlemeye de hazır bulunmaktadır. Ayrıca seçilen reklamlar da konuyla bağlantılıdır. (Gillette Traş Bıçağı)

Şekil-6: Pre-roll Reklam Örneği - SporxTV.com

3.5.HURRIYET.COM.TR

Hürriyet köklü bir geçmişi olan ülkemizin önemli gazetelerden birisidir. 1948 ‘den beri yayın hayatını sürdüren gazete, internet ortamına da “Türkiye'nin açılış sayfası” sloganıyla yer almaya başlamış ve 2011 yılında 9,5 milyon ziyaretçi ile Avrupa'nın en çok ziyaret edilen 4. haber sitesi olmayı başarmıştır. Hürriyet haber videolarını webtv.hurriyet.com.tr üzerinden yayınlamaktadır. Hedef kitle haberler içinden kendisini ilgilendiren konuyla ilgili haberi seçerek onu izleyeceğinden dolayı yayınlanan pre-roll reklam da hedef kitleye bu doğrultuda izlettirilmektedir.

Şekil-7: Pre-roll Reklam Örneği - Webtv.Hurriyet.com.tr

4. PRE-ROLL REKLAMIN REKLAMCILIK VE REKLAM AJANSLARI ÜZERİNE ETKİSİ

Pre-roll reklam sayesinde reklamcılık alanında yeni bir sektör daha da önem kazanmaya başladı. Dijital reklamcılık ve dijital ajanslar bu konu üzerinde uzmanlaşmaya ve butikleşmeye başladığı gözlemlenmektedir.

Mevcut yapıdaki ajansların teknik altyapısı ve hizmet alanları bu reklam türünü kapsamadığından dolayı ihtiyacı karşılamak için yeni hizmet alanları aranmaya başlandı ve bu doğrultuda hem yeni istihdam alanı oluştu hem de dijital ajanslar oluşmaya ve gelişmeye başladı.

Google'ın dijital ajanslar üzerine bir çalışması:

Google Genç Ajanslar Akademisi adı altında dijital reklamcılığı geliştirmek bu alanda bilgili ve eğitimli profesyoneller yetiştirmek için çalışmalarını sürekli olarak geliştirmekte ve sürdürmektedir. Yaptığı eğitimler, seminerler, yayınladığı görsel ve işitsel dokümanlarla dijital ajanslar için çeşitli hizmetler sunmaktadır. Aynı zamanda Google dijital ajansların çoğalmasını sağlamak, hem piyasa oluşturmak, hem kendisine iş ortağı yaratmak için bu yapılanmalara ücretsiz destek sunmaktadır.¹¹

Dijital ajans yapısında ve pre-roll reklamların ülkemizde de kullanılmasında altyapıyı oluşturan iki büyük ajansa kısaca göz atacağız:

¹¹ <http://www.google.com.tr/intl/tr/youngagentsacademy/index.html>

MedyaNet - Midyo | (www.medyanet.com.tr)

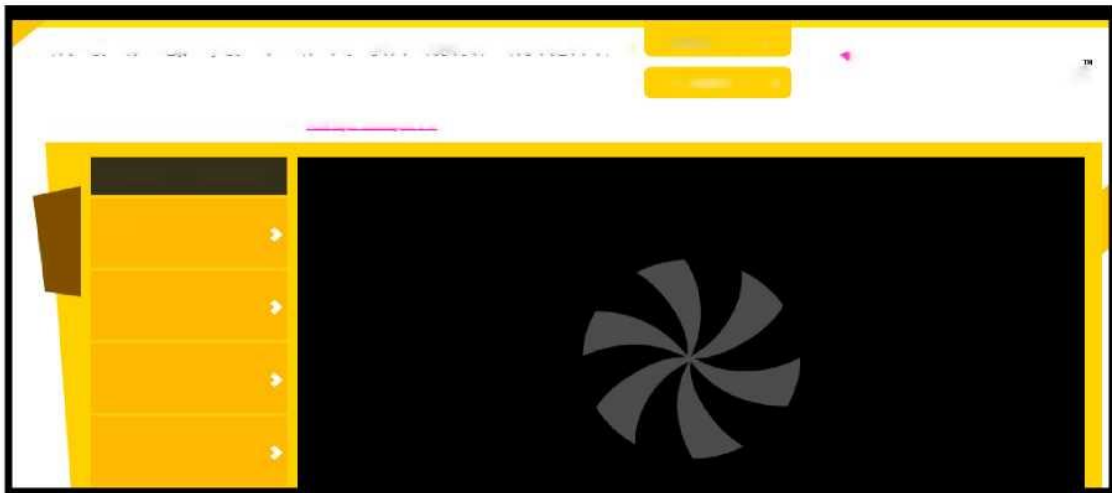
Türkiye'de online video reklamlarını ilk uygulayan network olarak karşımıza çıkmaktadır. Yaptığı çalışmalar ile pre-roll reklamların ülkemizde yaygınlaşmasını sağlayan en önemli kuruluşlardan bir tanesidir. Hizmet bünyesine önemli birçok kurum ve kuruluşu katarak önemli bir referans listesi oluşturmuş, sunduğu hizmetin kalitesiyle de bu sektörün ülkemizde yaygınlaşmasına önemli katkı sağlamaktadır. Yapısı itibariyle birçok firmaya örnek olmuş ve bu alanda yeni yeni firmalar yer almaya başlamıştır.

Şekil-8: MedyaNet - Midyo - www.medyanet.com.tr

ReklamZ - Vidyoda - (www.vidyoda.com)

Vidyoda, ReklamZ tarafından kurulan bir video reklam servisi. MedyaNet gibi kendisi de aynı sektörde yer alan ve pre-roll reklama temel oluşturan, ülkemizde de yaygınlaşmaya başlayan önemli bir alanın bir parçası

olarak hayatını başarılı bir şekilde sürdürmektedir.

nedir? nasıl çalışır? yayıncılar reklamveren hedef kitle» hemen üye ol!

reklamveren ol!

Ti vidyoda

Her türlü soru ve görüşleriniz için [buraya tıklayın!](#)

reklam forma

pre roll

mid roll

post roll

overlay

Şekil-8: ReklamZ - Vidyoda -

Sonuç

Yapılan araştırmalar ve çalışmalar sonucunda pre-roll reklamın henüz akademik seviyede yeterli düzeyde araştırma konusu olmadığı gözlemlenmektedir. Ulaşılan kaynakların geneli konunun uzmanlarının yayınladığı yazılar, bloglar, internet siteleri ve dijital ajansların sunum ve yayınları olarak karşımıza çıkmaktadır. Pre-roll reklamlar üzerine yapılan çalışmaların bu denli azlığının nedeni olarak şunları söyleyebiliriz: yeni bir alan oluşu, henüz yeterli bilgiye sahip olunmaması, pre-roll reklam imajının henüz yeterli düzeyde konumlanmaması olarak ve daha fazlası olarak sıralanabilir. Henüz tam olarak oturmayan bu sistemin ana hatlarının belirlenmesiyle bir uzmanlık alanı oluşturacağı ve çok sayıda araştırma ve incelemeye konu olacağı ön görülmektedir.

Ülkemizde pre-roll reklam alanında yapılan bir çalışma bulunmamaktadır. Ulaştığımız az sayıda akademik makalede sadece video reklamcılığı üzerinde durulmakta pre-roll reklama hiç değinilmemektedir. Ülkemizde pre-roll reklam hakkındaki bilgileri bu süreci yöneten birkaç dijital ajansın sunumlarından elde etmekteyiz. Verilerin yetersizliği ve yapılan çalışmaların azlığı araştırma sürecini de olumsuz yönde etkilemiştir. Kısıtlı imkanlarla yapılan bu çalışmanın ülkemizde pre-roll reklam alanında bir temel oluşturması ve bu reklam türünün daha detaylı araştırılmasına zemin hazırlayacak bir çalışma olması olasıdır.

KAYNAKÇA

- BAKİLER, Elif. 2010, “Online Video Reklam” Potansiyelinin Ortaya Konulması
- Klaassen, Abbey. *Advertising Age*, 4/9/2007, Vol. 78 Issue 15, p10-10, 1/2p
- Klaassen, Abbey. *Television Week*, 5/7/2007, Vol. 26 Issue 19, p72-72, 1/5p
- Learmonth, Michael. *Advertising Age*, 6/29/2009, Vol. 80 Issue 24, p7-7, 1/2p
- MedyaNet. 2011, Video Reklam Uygulamaları Teknik Standartları
- MESTÇİ, Aytaç. 2005, İnternet’te Video ve Çevrimi Video Reklamcılığı
- Morrissey, Brian. *Brandweek*, 5/29/2006, Vol. 47 Issue 22, p12-12, 2/3p, 1 Color Photograph
- Shields, Mike. *MediaWeek*, 6/11/2007, Vol. 17 Issue 24, p6-6, 1/6p
- Vorhaus, Mike. *Advertising Age*, 6/11/2007, Vol. 78 Issue 24, p23-23, 1/4p
- Whitney, Daisy. *Television Week*, 8/25/2008, Vol. 27 Issue 22, p18-18, 1/3p, 3 Color Photographs
- Whitney, Daisy. *Television Week*, 1/7/2008, Vol. 27 Issue 1, p21-64, 2p, 2 Color Photographs
- Whitney, Daisy. *Television Week*, 11/26/2007, Vol. 26 Issue 43, p20-20, 1p, 3 Color Photographs
- <http://mediadecoder.blogs.nytimes.com/2011/05/23/youtube-extends-plans-for-ads-before-videos/>

(Erişim Tarihi: 17.11.2011)

- <http://www.midyo.com.tr/Files/Interview/ke1vdtufsc-midyosunum.pdf>

(Erişim Tarihi: 29.12.2011)

- <http://www.google.com.tr/intl/tr/youngagentsacademy/index.html>

(Erişim Tarihi: 02.01.2012)

ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE PANDEMİNİN YANSIMALARI:

KÜRESEL FİNANSAL KRİZE DOĞRU

Doç. Dr. Asena BOZTAŞ

Sakarya University of Applied Sciences, Faculty of Applied Sciences, Sakarya/TURKEY

ORCID: 0000-0002-3216-3010

ÖZET

2019 yılının Aralık ayında ilk vakanın görüldüğü Covid-19 pandemi süreci, uluslararası ilişkilerde olabildiğince olumsuz gelişmeleri de beraberinde getirmiştir. Tüm uluslararası sistemi kasıp kavuran Covid-19 pandemisi, beraberinde getirdiği seller, depremler, yangınlar vb. felaketlerle birlikte 2020 yılını lanetli ilan ederken 2021 yılına da bu etkiyi taşımıştır.

2021 yılının uluslararası konjonktürdeki 2020'nin patlama noktası olarak nitelendirilebilecek bir diğer felaketi de küresel finansal kriz noktasıdır. Bu süreç, henüz tam anlamıyla gerçekleşmemiş olsa da özellikle uluslararası toplumun düşük gelir seviyeli kesiminde güçlü olarak hissedilmektedir. Bunun en temel nedeni olarak üretimin tüm dünyada durmaya yakın konumda oluşu gösterilebilir. Bununla birlikte pandeminin uluslararası ve yerel ticareti sekteye uğratması ve işsizliğin artışı da ilintili nedenler olarak gösterilebilir.

Bu bağlamda hem Türkiye'de hem de uluslararası platformda yaşanan ekonomik ve finansal sıkıntıların yakın zamanda çözülemezse büyük bir krize dönüşebileceği ihtimalini neden ve olası sonuçlarıyla değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Çalışmanın araştırma sorusu: "Pandeminin uluslararası ilişkilerde öngörülen küresel finansal krize etkileri nelerdir? Nasıl çözülebilir?"

Çalışma araştırma sorusu ekseninde literatür analizi ile birlikte uluslararası kuruluşların güncel verilerinin analizlerini de yaparak uluslararası ilişkilerde covid-19 pandemisinin yansımalarını değerlendirecektir.

Anahtar Kelimeler: Küresel Finansal Kriz, Covid 19 Pandemisi, Uluslararası ilişkiler, Uluslararası Ticaret, Türkiye.

Jel Kodu: F1, F3, G0, I150.

REFLECTIONS OF THE PANDEMIC IN INTERNATIONAL RELATIONS: TOWARDS THE GLOBAL FINANCIAL CRISIS

ABSTRACT

The Covid-19 pandemic process, in which the first case was seen in December 2019, brought with it as much negative developments as possible in international relations. While the Covid-19 pandemic, which ravaged the entire international system, declared 2020 cursed with disasters such as floods, earthquakes, fires, etc., it also carried this effect to 2021.

Another disaster of 2021 that can be described as the breaking point of 2020 in the international conjuncture is the global financial crisis. Although this process has not been fully realized yet, it is felt strongly especially in the low-income segment of the international community. The main reason for this is that the production is close to a halt all over the world. In addition, the disruption of international and local trade and the increase in unemployment can be shown as related reasons.

In this context, it aims to evaluate the possibility and possible consequences of the possibility that the economic and financial problems experienced both in Turkey and in the international platform may turn into a major crisis if they are not resolved soon. The research question of the study: “What are the effects of the pandemic on the predicted global financial crisis in international relations? How can it be resolved?”

The study will evaluate the reflections of the covid-19 pandemic in international relations by analyzing the current data of international organizations along with the literature analysis on the axis of the research question.

Keywords: Global Financial Crisis, Covid 19 Pandemic, International relations, International Trade, Turkey.

Jel Code: F1, F3, G0, I150.

GİRİŞ

2020 ve 2021 yılları uluslararası sistemin felaketlerle anılan yılları olmuşlardır. Bu felaketler başlangıçta doğal felaketler olarak ortaya çıkmış daha sonra da yapay felaketleri beraberinde getirmiştir. Covid 19 Pandemisi, yangınlar, seller vb. gibi felaketler, toplumsal sorunlarla büyüyerek günümüze kadar gelmiştir. Bunların başında üretim sorunu, işsizlik, barınma hatta tüketim sorunları gelirken beraberinde tedarik zinciri, cinayetler ve iç karışıklıkları da sürüklemiştir. Adeta uluslararası nitelikte bir toplumsal çözülmenin eşiğine gelinmiştir. Bunun son noktası ise olası bir küresel finansal kriz olabilecektir. Çalışma bu kapsamda özellikle Covid 19 Pandemisiyle başlayan bu sürecin olası neticesi olabilecek küresel finansal kriz durumu pandemiyle ilişkilendirerek inceleyecektir.

1. LİTERATÜR ANALİZİ

Pandeminin öncelikle toplum sağlığı, sosyal ve politik sorunları kısa ve uzun vadede ortaya çıkaracak olmasının yanı sıra küresel ekonomiyi olumsuz şekilde etkilemesi ve beklentilerin negatif yönde gelişimine de neden olmaktadır (Demirdöğen ve Yorulmaz, 2020: 4). Covid-19 pandemisi, ekonomik krizin tanımına uygun bir şekilde ani ve beklenmedik bir biçimde ortaya çıkan yerel/bölgesel bir zeminden küresel bir zemine yayılan ekonomik kaynaklı olmayan aksine doğal felaket temelli bir ekonomik kriz halini almıştır (Arslan ve Bayar, 2020: 91). Dolayısıyla iklim krizi ile birlikte ekonomik bir krizin de tetikleyicisi olmuştur. Böylece küresel ekonomi, makro iktisadi göstergeler temelinde incelendiğinde daralan ekonomiler, artan işsizlik oranları, uluslararası ticaret hareketlerinin azalması ile birlikte sermaye ve likidite sorunu gibi finansal sorunlar da ortaya çıkmaktadır. Çünkü yapısı nedeniyle salgına benzer yapıdaki iktisadi krizlerin yayılma kanalı, finansal piyasalardan reel piyasalara ya da reel piyasalardan finansal piyasalara doğru gerçekleşmektedir (Arslan ve Bayar, 2020: 91-92).

Tüm bu gelişmelerin 2020 ve 2021 yıllarında gerçekleştiği, hatta üretim ve tedarik zincirlerindeki aksamalarla birlikte ve talep yönetiminde tüketim ve yatırım harcamalarının olumsuz etkilendiği bu nedenle de tüm dünya piyasalarında arz-talep şokunun beraber yaşandığı görülmektedir (Yeldan, 2020).

Küresel çapta yaşanan Kovid 19 pandemisi, mevcut uluslararası ekonomik istikrarsızlığın tek nedeni değildir. Lakin son noktası niteliğindedir. İklim krizi nedeniyle tüm dünyada ortaya çıkan yangınlar, seller gibi afetler, politika ve ticaret savaşlarının semeresi olan son durumun fitilini ateşleyen unsur niteliğindedir. Pandeminin tetikleyicisi olduğu düşünülen küresel finansal krizin temelinde üretim yani arz şoku ve onunla birlikte gelen talep şoku vardır. Bunun arka planında tarihsel nitelikteki nedenler olsa da etkileri ve neticeleri, bankacılık, turizm, lojistik, sağlık, tedarik zinciri, petrol vb. gibi pek çok sektörde kendisini göstermektedir (Demirdöğen ve Yorulmaz, 2020: 6-16).

2. ÇALIŞMANIN METODU

Çalışma, uluslararası sistemdeki pandeminin küresel finansal etkilerini incelerken öncelikle literatür analizi gerçekleştirecek daha sonra da güncel durum nitel analiz tekniği ile değerlendirilecektir. Bu kapsamda pandeminin olası bir küresel finansal krize nasıl etki edebileceği varsayımları ele alınacaktır.

3. ÇALIŞMANIN AMACI

Çalışmanın amacı, tüm dünyanın içinden geçmekte olduğu covid 19 pandemi sürecinin olası bir küresel finansal krize etkilerini incelemektir. Buradaki tek etkenin pandemi olmadığı ve olası bir küresel finansal krize etki eden tüm etkenlerin varlığına da işaret edilerek pandeminin rolü tartışılacaktır.

4. ARAŞTIRMA SORULARI

Çalışmanın temel araştırma sorusu, “pandeminin uluslararası ilişkilerde öngörülen küresel finansal krize etkileri nelerdir? Nasıl çözülebilir?” şeklindedir. Bununla birlikte çalışmada covid-19 pandemi süreciyle birlikte, olası bir küresel finansal krizi etkileyen diğer etkenler de ele alınacaktır.

5. ÇALIŞMANIN BULGULARI

Uluslararası sistemi derinden etkileyen olaylar zincirinin son halkası olacağı tahmin edilen küresel finansal krizi tetikleyen temel parametreler olarak; covid-19 pandemisi, tüm dünyanın yaşadığı felaketler (seller, depremler, yangınlar vs.), tüm dünyada üretimin durma noktasına gelmesi, güvenlik sorunları, enflasyon artışı, işsizliğin artışı ve gelir dağılımındaki adaletin sekteye uğraması gösterilebilir (Tezel, 2021: 277-279). Böylece ortaya çıkan ekonomik istikrarsızlıklar para politikalarını da olumsuz etkilemektedir. Uluslararası sistemdeki doların artışı ile diğer dövizlerin para değerlerinin yitirilmesi ülkeleri buhrana iten bir diğer etken olarak sıralanabilir. Uluslararası piyasaların en çok korktuğu realite ise ekonomik durgunluk olarak ifade edilen stagflasyondur. Stagflasyonun tüm dünyada oluşumu küresel finansal krizin en bariz habercisi niteliğindedir (Eroğlu ve Yeter, 2020: 191-195).

Covid-19 Pandemi süreci, küresel finansal piyasaların zaten darboğazda olduğu bir periyoda denk gelmiştir. Bu nedenle aslında pandeminin etkileri beraberinde getirdiği nedenlerle bütünlük arz etmektedir. 2008 küresel finansal krizi sonrasında kendisini toparlayamayan küresel finansal piyasalar, süreç içerisindeki Covid 19 salgını (sağlık sorunu) (Şenol, 2020: 83-87), ticaret ve politika savaşları ile doğal felaketlerin de etkilediği yapılar haline gelmiştir. Bu nedenle turizmden, tedarik zincirine kadar tüm sektörler olumsuz etkilenmiş (Demirdöğen ve Yorulmaz, 2020: 6-16), bu etki uluslararası halkın cebinde acı bir şekilde hissedilmiştir.

Uluslararası sistem dinamiklerinin ve ülke yönetimlerinin yapması gereken ise, süreç içerisinde hem üretim artışına yönelmeleri hem de iç piyasaları rahatlatmalarıdır. Aynı zamanda tüm dünyada covid-19 aşısı çalışmalarına hız verilerek pandeminin en kısa zamanda bitirilmesi de elzemdir. Dolayısıyla uluslararası sistemde devletler başta olmak üzere tüm uluslararası toplum birlik ve beraberlik sergileyebilmelidir. Bu kapsamda güvenlik sorunları gibi yapay sorunlar da minimize edilmelidir. Doğal felaketler için önlemler üst seviyeye çekilmeli ve toplumsal refah en öncelikli konu olmalıdır.

Ayrıca, küresel finansal krizin önüne geçebilmek için üretim uluslararası arenadaki tüm ülkelerde arttırılmalı bunun için de tüm devletler üretimi teşvik etmelidirler. Bu teşvik devlet düzeyinde olduğu gibi uluslararası örgütler ve işbirlikleri seviyesinde de gerçekleştirilmelidir. Böylece ortaya çıkan arz şoku ve talep şoku baskılanabilecek ve küresel finansal kriz büyümeden etkileri minimize edilebilecektir.

6. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Uluslararası sistemin tarihsel sürecinde olduğu gibi bugün de pandemi, küresel finansal piyasaları olumsuz etkilemektedir. Covid-19 Pandemisinin diğerlerinden en önemli farkı ise, günümüz küresel finansal krizinde tek başına önemli bir etken olmasına karşın tek faktör değildir. Kırılgan küresel finansal piyasaları son noktaya getiren küresel iklim krizi ve doğal felaketlerle birlikte ticaret ve politika savaşlarının sözde toplumsal refahı sağlamak amacıyla yapılıyor olmasıdır. Bu süreçte en fazla etkilenenler ise gelişmemiş ve gelişme yolunda ülke (Gül ve Çelebi, 2020: 1711-1712) olarak adlandırılan gelişmiş ülkelerin dışındaki tüm uluslararası toplum olmuştur.

Dolayısıyla uluslararası sistemin tüm gerekçelerle birlikte covid 19 pandemisiyle patlak veren küresel finansal krizin etkileri de yine gelişmiş ülkeler dışındaki diğer toplumları vuracaktır. Bu süreçte sağlıktan tedarik zincirine, bankacılıktan kamu sektörüne kadar her alanda sarsılacak olan küresel finansal piyasalarda (Avcı, 2021: 1464-1465) bu “diğer” toplumların ve ülkelerin ekonomileri etkilenecektir. Pandemi sürecinde de bu etkiye maruz kalan gelişmişler dışındaki ülkeler ve toplumlar, 2022 ve sonrasında üretim veya arz şoku nedeniyle gelişmiş ülkelere nazaran yoğun etkilenerek stagflasyon yaşayabileceklerdir. Bu durumu ekonomistler en hızlı ve en derin ekonomik şoku olarak nitelendirmektedirler (Yakışan Mutlu, 2020).

Pandemi sürecinde öncelikli yapılması gereken aşı çalışmalarına hız verilmesinin yanı sıra, üretime ağırlık verilmelidir. Çünkü mevcut küresel finansal krizin çözümünün temelinde üretim yatmaktadır. Bununla birlikte üretimin en önemli destekçisi devletler ve uluslararası örgütler oldukça önemli olacaktır. Devletler kendi bünyelerindeki üretimlerini devlet destekleriyle arttırma yoluna gitmelidirler. Bu destekler devletlerin işbirliği içinde oldukları uluslararası örgüt yapılanmalarınca da desteklenmeli ve küresel işbirliği yoluyla arz şoku beraberindeki talep şokuyla birlikte ortadan kaldırılmaya çalışılmalıdır.

KAYNAKÇA

- ARSLAN, İ. ve BAYAR, İ. (2020). Covid-19 Salgını, Ekonomik Etkileri ve Küresel Ekonominin Geleceği. Gaziantep University Journal of Social Sciences, Special Issue 2020, pp. 87-104.
- AVCI, A. (2021). Küresel Ekonomik Krizler Ve Pandemi (Covid-19) Ekonomik Krizinin İncelenmesi. Social Mentality and Researcher Thinkers Journal. June 2021, 7(47), pp. 1462-1467.
- DEMİRDÖĞEN, O. ve YORULMAZ, R. (2020). Kovid-19 Salgınının Dünya Ekonomilerine Etkiler. Analiz, ORSAM, Mart 2020, No 242, ss. 3-23, https://www.orsam.org.tr/d_hbanaliz/Analiz_242_tr.pdf (12.10.2021).
- EROĞLU, İ. ve YETER, F. (2020). Küresel Salgın Krizinin Dünya Ekonomisine Etkileri. İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Ek Sayı, Ekim 2020, ss. 191-213.
- GÜL, H. ve ÇELEBİ, F. (2020). Koronavirüs (Covid-19) Pandemisinde Başlıca Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Kriz Yönetiminin Değerlendirilmesi. MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi. Cilt 9, Sayı 3, , ss. 1703-1715.
- ŞENOL, Z. (2020). COVID-19 Krizi ve Finansal Piyasalar, Edit. TOĞUÇ, N., *Para ve Finans*, Bölüm 4, IKSAD Publishing House, pp. 75-124.
- TEZEL, M. (2021). *Kovid 19 Krizinin Ekonomi-Politigi*, Ağustos, Kırmızılar Yayıncılık, Eskişehir.

- YAKIŞAN MUTLU, B. (2020). “Küresel krizin ayak sesleri, bu kez bir 'pandemi'. Analiz, AA Haber Ajansı, 30 Mart, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/kuresel-krizin-ayak-sesleri-bu-kez-bir-pandemi/1784574> (12.10.2021).
- YELDAN, E. (2020). “FED, yel değirmenlerine karşı”. <http://www.cumhuriyet.com.tr/yazarlar/erinc-yeldan/fedyel-degirmenlerine-karsi-1726368> (12.10.2021)

TÜRKİYE-AFRİKA İLİŞKİLERİNDE PROAKTİF AÇILIMLAR: TÜRKİYE’NİN EKİM 2021 AFRİKA ZİYARETLERİ

Doç. Dr. Asena BOZTAŞ

Sakarya University of Applied Sciences, Faculty of Applied Sciences, Sakarya/TURKEY

ORCID: 0000-0002-3216-3010

ÖZET

Türkiye’nin Afrika ile ilişkileri, cumhuriyetin çok daha öncesine dayanmaktadır. Osmanlı döneminde Kıta ile geliştirilen ikili ilişkilerin sağlamlığı günümüze kadar ulaşarak tarihsel ve kültürel bağlarımızı güçlendirmiştir. Öyle ki konjonktür gereği cumhuriyetin ilanı sonrasında daha çok Batı’ya yönünü dönmüş Türkiye, uzun bir süre Afrika ile ilişkilerini istenilen düzeyde geliştirememiştir.

Ancak, 2000’ler sonrasında hızla gelişen Türkiye’nin Afrika açılımı, küreselleşmenin de etkisiyle birlikte “kazan kazan” ve “işbirliği” temellerine dayalı olarak ilerlemiştir. Bu süreçteki tarihsel ve kültürel bağların etkisiyle birlikte kısa sürede Afrika ülkeleri ile Türkiye’nin her alanda ikili işbirliklerinin ivme kazandığı görülmektedir.

Mevcut gelişmelerin en büyüğü ise Ekim 2021’de Cumhurbaşkanı’nın beraberindeki heyetle birlikte 3 Afrika ülkesini ziyareti ile gerçekleşmiştir. Bu ziyaretlerle birlikte Kıta ile siyasi ve ekonomik işbirliklerinin daha da büyük ivme kazanacağını ifade edilebilir. Bu süreçte Türkiye’nin sadece Afrika ile siyasi ilişkiler değil, ekonomik ilişkilerin de gelişiminin hedeflendiği aşikardır.

Bu kapsamda çalışma, “Türkiye-Afrika ilişkilerinde Ekim 2021 Ziyaretleri neden gerçekleşmiştir? Bu ziyaretlerden beklentiler nelerdir?” araştırma sorusu ışığında son dönemdeki Türk dış politikasındaki ani Afrika açılımının nedenleri literatür analizi ve güncel verilerin değerlendirilmesiyle ortaya konulmaya çalışılacak, Afrika açılımındaki devlet düzeyindeki bu sıçramanın olası sonuçları tartışılarak öneriler sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Afrika’ya açılım, Türkiye, işbirliği, Ekim 2021 Afrika ziyaretleri, kazan-kazan politikası

Jel Kodu: F5, F6.

PROACTIVE INTENSIONS IN TURKEY-AFRICA RELATIONS: TURKEY'S OCTOBER 2021 VISITS TO AFRICA

ABSTRACT

Turkey's relations with Africa date back to before the republic. The solidity of the bilateral relations developed with the Continent during the Ottoman period has reached the present day and strengthened our historical and cultural ties. So much so that, due to the conjuncture, after the proclamation of the republic, Turkey, which turned more towards the West, could not develop its relations with Africa at the desired level for a long time.

However, Turkey's African expansion, which developed rapidly after the 2000s, has progressed on the basis of "win-win" and "cooperation" with the effect of globalization. With the effect of historical and cultural ties in this process, it is seen that bilateral cooperation between African countries and Turkey in every field has gained momentum in a short time.

The biggest of the current developments was the President's visit to 3 African countries with the accompanying delegation in October 2021. With these visits, it can be stated that political and economic cooperation with the Continent will gain even greater momentum. In this process, it is obvious that Turkey's aim is to develop not only political relations with Africa, but also economic relations.

In this context, the study was focused on "Why did the October 2021 Visits take place in Turkey-Africa relations? What are the expectations from these visits?" In the light of the research question, the reasons for the sudden African expansion in the recent Turkish foreign policy will be tried to be revealed by literature analysis and the evaluation of current data, the possible consequences of this leap at the state level in the African expansion will be discussed and suggestions will be presented.

Keywords: Opening to Africa, Turkey, cooperation, October 2021 visits to Africa, win-win policy

Jel Code: F5, F6.

GİRİŞ

Son yıllarda gittikçe önem kazanan ve yönetim kademesinde de bu önemi hissedilen Türkiye-Afrika ilişkileri, 1998 Afrika'ya Açılım Eylem Planı sonrası 2000'li yıllarda önemli bir ivme yakalamıştır. Türkiye'nin Kıta ile ilişkileri çok daha eskiye dayansa da, 1920'li yıllarda yeni kurulan cumhuriyet ve ülke liderleri, ülkenin yönünü tüm dünya yerine öncelikle medeniyetin öncüsü olarak gördüğü Batı'ya yöneltmiştir. Bu çerçevede Batıcılık politikası ön planda tutulmuş ve Afrika ile ilişkiler bir nevi askıya alınmış ya da minimum düzeyde diplomatik yönde sürdürülmüştür.

1998 Afrika'ya Açılım Eylem Planında Türkiye'nin Afrika ile ilişkilerinin kültürel, siyasi ve ticari gibi her alanda gelişimi hedeflenmiş ve 23 yıllık süreçte istenilen seviyeye ulaşılmasa da önemli gelişmeler sağlanabilmiştir.

Bu bağlamda gerek siyasi kurumlar gerekse akademinin ve sivil toplumun da desteğiyle birlikte Afrika artık, Türkiye'de en üst yönetim tarafından öncelenen bir Kıta haline gelmiştir.

1. LİTERATÜR ANALİZİ

Türkiye-Afrika ilişkilerinin tarihsel kökeni Osmanlı hatta daha da öncesine dayanmaktadır. Cumhuriyet sonrasında Türkiye-Afrika ilişkileri, dönemin koşulları gereği Batıcılık politikaların etkisiyle durağan bir seyir izlemiş olsa da, 1998 Afrika'ya Açılım Eylem Planı sonrasında 2000'li yılların başlarından itibaren önemli atılımlar gerçekleştirmiştir. Bunun temelinde tarihsel ve kültürel bağların varlığı yatmaktadır. Cumhuriyet öncesinde özellikle Osmanlı Devleti dönemindeki Kıta'daki Türk etkisi, günümüze de olumlu bakış olarak yansımakta ve Kıta ile Türkiye arasındaki her türlü ilişkinin seyrini olumlu yönde ivmelendirmektedir (Boztaş, 2011: 147-149).

Bu bağlamda 1998 Afrika'ya Açılım Eylem Planı'ndan günümüze geçen 23 yıllık süreçte Türkiye, Kıta ile ilişkileri her alanda geliştirmeye devam etmiştir. Özellikle tarihsel ve kültürel bağların etkisiyle şekillenen siyasi, diplomatik ve ekonomik ilişkiler, işbirliği ve ortaklık seviyelerine taşınmış, Türkiye'nin Afrika'ya yönelik "kazan-kazan", "Afrika'ya Afrikalı çözümler" gibi politikalar geliştirmesini sağlamıştır (Arslan, 2018: 139-140).

2. ÇALIŞMANIN METODU

Çalışma öncelikle, Türkiye-Afrika ilişkilerinin tarihsel arka planını tarihsel veri analizi ve literatür analizi teknikleriyle incelemeyi, daha sonra da Türkiye'nin günümüzde Kıta ile ilişkilerindeki gelişmelerin seyrini ve proaktif açılımları nitel analiz yöntemiyle değerlendirmeyi hedeflemektedir.

3. ÇALIŞMANIN AMACI

Çalışmanın temel amacı, Türkiye-Afrika İlişkilerindeki proaktif açılımları, Türkiye'nin Ekim 2021 Afrika ziyaretleri özelinde incelemek ve araştırma sorularına yanıtlar bulmaktır.

4. ARAŞTIRMA SORULARI

Çalışmanın araştırma soruları çalışmanın amacı çerçevesinde aşağıdaki gibi sıralanabilir:

-Türkiye-Afrika ilişkilerinin gelişimindeki etkenler nelerdir? (Literatür analizinde yer verilmektedir)

-1998 Afrika'ya Açılım Eylem Planı sonrasındaki 23 yıllık periyotta Türkiye-Afrika ilişkileri nasıl şekillenmiştir? (Literatür analizinde yer verilmektedir)

"Türkiye-Afrika ilişkilerinde Ekim 2021 Ziyaretleri neden gerçekleşmiştir? Bu ziyaretlerden beklentiler nelerdir?" (Çalışmanın bulgularında yer verilmektedir)

5. ÇALIŞMANIN BULGULARI

Türkiye'nin Afrika ile tarihsel ve kültürel bağlarla şekillenen ikili ilişkileri günümüzde en üst düzeyde Türkiye Cumhurbaşkanı'nın beraberindeki heyetle birlikte Ekim 2021'de 54 Afrika ülkesinden 30'una gerçekleştirdiği ziyareti ile taçlandırılmıştır. Bu süreçteki en önemli gelişme, heyet içerisindeki iş insanları kanalıyla ticari işbirliklerinin siyasi platformca desteklenmiş olmasıdır (Kavak ve Aktaş, 2021).

2000'lerin başından beri Kıta ülkeleriyle ve toplumlarıyla aktif işbirliği ve dayanışma gerçekleştiren Türkiye'nin Kıta ülkelerine yönelik benimsediği ve uyguladığı “kazan-kazan” ve “Afrika'ya Afrikalı çözümler” gibi politikaların oldukça güçlü olduğu söylenebilir. Bunun en bariz örneğini 2009-2010 dönemi için yapılan 2008 yılındaki seçimlerde Türkiye'nin Afrika'yı arkasına alarak BM Güvenlik Konseyi geçici üyesi olmasında görmek mümkündür (Örmeci, 2020). Hatta Türkiye, BM Konseyi geçici üyeliği süresince Orta Afrika ve Çad'da BM misyonunun (MINURCAT)12 BM Fildişi Sahili Misyonu UNOCI'nin13, BM Sudan Misyonu UNMIS'in14, BM Batı Sahra Referandum Misyonu MINURSO'nun15 görev sürelerinin uzatılmasına yönelik, Somali'deki korsanlık faaliyetlerinin sona erdirilmesi16 ve Sierra Leone'ye yönelik petrol ve silah ambargosunun kaldırılması17 konularındaki kararlara da imza atmıştır (Ömerci, 2020).

Bu bağlamda Kıta toplumlarıyla tarihsel ve kültürel bağları oldukça güçlü olan Türkiye'nin 17-20 Ekim tarihlerindeki Angola, Togo ve Nijerya'ya yaptığı ziyaretler oldukça kıymetlidir. Böylece Afrika'daki 54 ülkeden 30'u Türkiye'nin zirvesi tarafından ziyaret edilmiştir (Kavak ve Aktaş, 2021). Bu durum, Afrika'nın Türkiye için ne kadar önemli olduğunun en önemli göstergesidir. Siyasi, diplomatik, ekonomik ve toplumsal ilişkilerin karşılıklılık esasına dayalı olması ise ilişkilerin sürdürülebilirliğinin önünü açan en önemli etkidir. Diğer yandan uluslararası camiada da Türkiye-Afrika ilişkilerinin gelişimi yakından takip edilmektedir. Bu takip daha çok eski sömürgelerini post kolonyal düzende kaybetme korkusunda olan Batılı ülkeler tarafından gerçekleştirilmektedir. Çünkü Türkiye'nin Kıta ile olan tarihsel ve kültürel bağları, bencilce tek taraflı çıkar gözetme yerine “kazan-kazan” politikasının uygulanması ve Afrika'nın sorunlarına gerçekçi çözüm üretmek için “Afrika'ya Afrikalı çözümler” (Arslan, 2018: 139) perspektifiyle hareket edilmesi ilişkileri güçlendiren temel unsurlar olmaktadır.

---

12 <https://digitallibrary.un.org/record/647397?ln=en>. (BM Kararı)

13 <https://digitallibrary.un.org/record/647426?ln=en>. (BM Kararı)

14 <https://digitallibrary.un.org/record/653260?ln=en>, 2009;
<https://digitallibrary.un.org/record/685863?ln=en>, 2010 (BM Kararları)

15 <https://digitallibrary.un.org/record/653264?ln=en>, 2009;
<https://digitallibrary.un.org/record/685864?ln=en>, 2010 (BM Kararları)

16 <https://digitallibrary.un.org/record/672501?ln=en>. (BM Kararı)

17 <https://digitallibrary.un.org/record/690993?ln=en>. (BM Kararı)

Ayrıca, Türkiye-Afrika ilişkilerinin gelişimi, Türkiye'nin Batı veya Çin dışında alternatiflerinin olduğunun da göstergesidir. Böylece alternatiflerin ve pazarlarının çoğalmasıyla siyasi, toplumsal ve diplomatik ilişkilerin gelişiminin yanı sıra Türkiye, özellikle ekonomik açıdan rahatlayabilecek ve orta ve uzun vadede toplumsal refah düzeyinin yükselişi mümkün olabilecektir.

Tüm bu nedenlerle gerçekleştirilen Ekim 2021 Afrika ziyaretlerinden temel beklentiler ise her bir Kıta ülkesi ile işbirliğinin daha fazla geliştirilmesi, bu hususta olası engellerin ortadan kaldırılması, ticaret ve ekonomi başta olmak üzere siyasi, diplomatik ve toplumsal ilişkilerin ve bağların daha da peçinlenmesidir.

6. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Osmanlı Devleti döneminde yoğun olan Türkiye-Afrika ilişkilerinin temelini 9. Yüzyıla kadar götürmek mümkündür. Bu süreçte Kıta toplumları ile güçlü kültürel bağlar kurulmuş ve günümüz Türkiyesine kadar ulaşmıştır. Kıta toplumları ve Türk toplumu arasındaki bu güçlü tarihsel bağlar uluslararası sistemdeki ve ülke içindeki koşullar nedeniyle cumhuriyetin ilk yıllarında kendisini hissettirememiş fakat 1998 Afrika'ya Açılım Eylem Planı sonrasında büyük bir ivmeyle yükselişe geçmiştir.

Türkiye, Afrika ülkeleriyle özellikle 2000'li yılların başında siyasi, ekonomik ve sosyal ilişkiler geliştirerek Kıta ile bağlarını güçlendirmeye devam etmiştir. Bu süreçte Türkiye, tarihte olduğu gibi karşılıklı eşit çıkarların gözetilmesi, kazan-kazan prensibi ve Afrika'ya Afrikalı çözümler mottosuyla hareket etmeye devam etmektedir. Bu kapsamda Türkiye, Afrika'ya yönelik proaktif açılımlarını gün geçtikçe yoğunlaştırmaktadır. Bunun en bariz örneğini Türkiye'yi en üst seviyede temsil eden Cumhurbaşkanı'nın Afrika ziyaretlerinde gözlemlemek mümkündür. Çalışma bu çerçevede şekillenerek Türkiye Cumhurbaşkanı'nın Ekim 2021 Afrika ziyaretlerini değerlendirmektedir. Bu ziyaretlerle Türkiye-Afrika ilişkilerinin seviye atlaması, ekonomik ve siyasi bağlarını güçlendirmesi, toplumlararası etkileşime yön vermesi beklenmektedir. Türkiye'nin zirvesinin beraberindeki heyetle birlikte 54 Afrika ülkesinden toplam 30 Afrika ülkesine ziyarette bulunması bu neticenin en kısa zamanda alınacağına göstergesi olarak görülebilir.

KAYNAKÇA

- ARSLAN, K. (2018). Türkiye'nin Yeni Pazar Arayışları İçinde Afrika Ülkelerinin Yeri ve Önemi. Verimlilik Dergisi. Yıl 2018, Cilt, Sayı 2, ss. 133 – 162.
- BOZTAŞ, A. (2011). Türkiye'nin Afrika İle İlişkilerinde Proaktif Politikalarının Teorik Analizi: Konstrüktivist Teori, Eleştirel Teori Ve Uluslararası Toplum Teorisi. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Aralık, Sayı 31, ss. 139-158.
- KAVAK, G. ve AKTAŞ, T. (2021). "Türkiye'nin Afrika'da etkisi artıyor". AA Haber Ajansı, 21 Ekim, <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/turkiyenin-afrikada-etkisi-artiyor/2398371> (22.10.2021).
- ÖMERCİ, O. (2020). "Türkiye'nin Bm Güvenlik Konseyi Geçici Üyeliği (2009-2010)". Uluslararası Politika Akademisi, 10 Eylül, <http://politikaakademisi.org/2020/09/10/turkiyenin-bm-guvenlik-konseyi-gecici-uyeligi-2009-2010/> (12.10.2021).
- United Nations (2009). "Security Council resolution 1861 (2009) [on extension of the mandate of the UN Mission in the Central African Republic and Chad (MINURCAT)]", 2009-01-14, <https://digitallibrary.un.org/record/647397?ln=en>. (12.10.2021).

- United Nations (2009). “Security Council resolution 1865 (2009) [on renewal of the mandates of the UN Operation in Côte d'Ivoire (UNOCI) and of the French forces which support it]”, 2009-01-27, <https://digitallibrary.un.org/record/647426?ln=en>. (12.10.2021).
- United Nations (2009). “Security Council resolution 1870 (2009) [on extension of the mandate of the UN Mission in the Sudan (UNMIS)]”, 2009-04-30, <https://digitallibrary.un.org/record/653260?ln=en>. (12.10.2021).
- United Nations (2009). “Security Council resolution 1871 (2009) [on extension of the mandate of the UN Mission for the Referendum in Western Sahara (MINURSO)]”, 2009-04-30, <https://digitallibrary.un.org/record/653264?ln=en>. (12.10.2021).
- United Nations (2009). “Security Council resolution 1897 (2009) [on acts of piracy and armed robbery against vessels in the waters off the coast of Somalia]”, 2009-11-30, <https://digitallibrary.un.org/record/672501?ln=en>. (12.10.2021).
- United Nations (2010). “Security Council resolution 1919 (2010) [on extension of the mandate of the UN Mission in Sudan (UNMIS)]”, 2010-04-29, <https://digitallibrary.un.org/record/685863?ln=en>. (12.10.2021).
- United Nations (2010). “Security Council resolution 1920 (2010) [on extension of the mandate of the UN Mission for the Referendum in Western Sahara (MINURSO)]”, 2010-04-30, <https://digitallibrary.un.org/record/685864?ln=en>. (12.10.2021).
- United Nations (2010). “Security Council resolution 1940 (2010) [on termination of the oil and arms embargo against Sierra Leone and dissolution of the Committee Established pursuant to Resolution 1132 (1997)]”, 2010-09-29, <https://digitallibrary.un.org/record/690993?ln=en>. (12.10.2021).

SOME ASPECTS OF THE BREAD AND BAKERY PRODUCTS MARKETING RESEARCH IN RUSSIA

*Galina V. ASTRATOVA,

**Burhan OZKAN,

Abstract

Bread is a key food item in Russia. Accordingly, the state of the bread and bread products market depends not only on the satisfaction of nutritional needs, but also on the most important aspects of the state's social policy, as well as food security.

In the current conditions of the global Covid-19 pandemic, when the incomes of the population are falling, many types of businesses are shrinking, and the labor market is increasingly replenished with unemployed, it is extremely urgent to reduce the costs of marketing activities of enterprises producing food, especially bread and bakery products related to essential products.

At the same time, the number of studies devoted to detailing marketing concepts to the level of specific marketing practices in food markets is very limited.

The authors set out to analyze some aspects of the bread and bakery products market in Russia with an emphasis on the study of ‘third age’ consumer behavior and the development of measures to improve the marketing activities of large producers of bread and bakery products.

The results of an online survey in Google docs show that the target audience mainly buys bread and bakery products with fillers (bran, seeds, dried herbs and vegetables/berries), which is 46.3% for black bread and 24.4% for white bread.

A Program of the comprehensive marketing activity has been developed for one of the largest producers of bread and bakery products in the Urals (JSC "SMAK") for the period 2020-2025 as a key tool for improving marketing activities at the enterprise.

---

*Dr. (Dr.) of Economics, Ph. D. of Techniques, Professor, Department of Integrated Marketing Communications and Branding of the Ural Federal University named after the first President of Russia B. N. Yeltsin; Professor of Socio-Economic Disciplines of the Ural Juridical Institute of MIA of Russia, Yekaterinburg, Russia; e-mail: galina_28@mail.ru; ORCID ID: 0000-0002-3579-4440

**PhD, Professor and Specialist in Farm Management, Department of Agricultural Economics, Faculty of Agriculture, Akdeniz University, Antalya, Turkey, e-mail: bozkan@akdeniz.edu.tr;
ORCID ID: 0000-0002-9799-654X

Keywords: bread and bakery products, bread and bakery market, marketing research, consumer behavior, Russia, COVID-19, “third age”, “third age people”, silver customers

Introduction

In Russia bread is a key food product, which is due to the following main factors:

- 1) Bread contains a lot of mineral elements (calcium, magnesium, phosphorus, iron, potassium, etc.) and useful and biologically active substances (proteins, high-molecular-weight fats, vitamins and, including those useful for the human nervous system, B vitamins) (Chemical composition, 2002);
- 2) Due to the special consistency of bread, its use improves the functioning of the digestive tract due to a more complete wetting of food with digestive juices (Knyazeva, 2021);
- 3) Bread consists of flour, which is made from grain, and grain is the most important strategic commodity, the production, circulation and consumption of which becomes a factor of stability of the national economy and the basis of food security of the country (Decree of the President, 2020; Kachutova, 2013; Shusharin&Vyshensky, 2020).

Despite the high importance of bread, in Russia in recent decades there has been a tendency to decrease the level of its consumption. This is primarily due to the fact that the country is actively developing the promotion of a healthy lifestyle, low-calorie nutrition and trends towards weight loss and recovery. In addition, the stores have a wide range of other carbohydrate-containing products used in the daily diet of Russians, such as cereals (rice, buckwheat, oats, etc.) and vegetables (potatoes, cabbage, carrots, beets, etc.) (Knyazeva, 2021; Consumption of basic foodstuffs, 2021; Kharlov, 2020).

At the same time, the Russian bread market in 2020 showed an increase in demand and sales against the background of the impact of coronavirus infection and changes in consumer behavior, as well as against the background of adjustments in price indicators for products (Loktev, 2021). It is also important that the global Covid-19 pandemic has led to the fact that, on the one hand, the incomes of the population have fallen, many types of businesses have declined, and the labor market is increasingly replenished with unemployed (Higher education& labor market, 2021; Ceylan , et. al., 2020). On the other hand, it becomes extremely important to reduce the costs of marketing activities of enterprises producing bread and bakery products.

In these conditions, the role of marketing activities is increasing (especially in terms of market research and the development of measures to promote, stimulate sales) of enterprises that produce and sell bread and bakery products. At the same time, the number of studies devoted to detailing marketing concepts to the level of specific marketing practices in food markets is very limited.

In connection with the above, the authors set out to analyze some aspects of the bread and bakery products market in Russia with an emphasis on the study of consumer behavior and the development of measures to improve the marketing activities of large producers of bread and bakery products.

Research methods

In this article were used the following research methods:

- a) Desk research (economic analysis, systematization and comparison);
- b) Field research (online survey).

The management and marketing systems obtained as a result of the analysis in one of the largest producers of bread and bakery products in the Urals (JSC "SMAK") allowed us to choose a segment as a target audience: people of the "third age", that is, aged 50 years and older.

The collection of information was carried out by the method of an anonymous survey presented in the Google docs form. According to a sample of experts¹⁸ provided by the marketers of JSC "SMAK", we interviewed persons of the "third age" in Yekaterinburg, Sverdlovsk region. All the data received were taken into account when compiling the report. The survey of persons of the "third age" was conducted from May to June 2020. A total of 141 people were interviewed.

Results of the study

We considered it necessary to divide our research into three components:

1. Analysis of the bread and bakery products market in Russia.
2. Research of the behavior of the target audience of consumers.
3. Analysis of the company's marketing activities and development of a comprehensive marketing Program for JSC "SMAK".

1. Analysis of the bread and bakery products market in Russia

The activities of enterprises producing bread and bakery products (hereinafter referred to as BBP) directly depend on market conditions not only in the region where the enterprise is located, but also on the economic situation in Russia and in the world as a whole.

---

¹⁸ Representatives of the Ural Agrarian University, employees of municipal services, representatives of the commercial business, etc. were involved as experts.

The bakery industry is characterized by a combination of two types of enterprises: 1) the concentration of large and medium-sized production capacities inherited from the Soviet era at bakeries/factories (750 units in 2019) and 2) a large number of disparate market infrastructure in the form of small bakeries (about 12.5 thousand units). The share of enterprises of the first type is about 2/3 of the market (72%), and the share of small bakeries and bakeries at chain stores is 28% (Analysis of the Russian market, 2019).

Successes in the agro-industrial complex as a whole are also of great importance for the development of this industry. For the production of BBP, such grain crops cultivated in Russia as wheat, rye, barley, oats, corn, millet, buckwheat and rice are used. In 2019, the gross harvest of grain and leguminous crops increased by 6.5% over the year and amounted to 120.6 million tons. Among them, the most important crops for traditional bread varieties are wheat, barley and corn, the combined share of which in the gross grain harvest in Russia is over 80% (Analysis of the Russian market, 2018).

At the same time, the situation for such a grain crop as rye leaves much to be desired. Historically low stocks of this crop in Russia, as well as crop failure in 2019 (gross harvest, according to Rosstat, amounted to 1.429 million tons – the minimum since 1965) led to a record increase in grain prices (by 43% by 2018, or 12,665 rubles per ton) and, accordingly, the rise in price of rye flour and bakery products from this flour (Overview, 2020).

It should be noted that by 2018, according to the Neo Analytics study (Analysis of the Russian market, 2018), it was revealed that the Russian market of BBP is fully formed. As of 2017, the volume of bread production in the Russian Federation was at the level of 4.5 million tons per year (Analysis of the Russian market, 2019), and this volume tended to increase smoothly by 2019. By 2019, the Russian market of BBP was divided into two large segments: traditional varieties (70% in the sales structure) and non-traditional varieties (30%). At the same time, during periods of stabilization/economic recovery, non-traditional "high-prescription" varieties, premium and small-piece products are in demand. Conversely, in times of crisis, mass, traditional varieties of bread and bakery products are in great demand (Analysis of the Russian market, 2018; Analysis of the Russian market, 2019).

Due to the "sanctions" crisis (Zubarevich, 2020), bread consumption stagnated in the Russian Federation in 2017-2019. However, 2019 was relatively successful, and even showed a positive increase in volume of 4.7 percentage points, or 6.2%, which is approximately on par with the dynamics of retail trade turnover (Analysis of the Russian market, 2018; Analysis of the Russian market, 2019).

Until 2020, the forecasts for the development of the Russian market of bread and bakery products were mostly positive, although there were other scenarios. Neo Analytics (Analysis of the Russian market, 2018) analysts associated the positive scenario of the development of the bread and bakery products market in Russia mainly with the expansion of the assortment and the release of new varieties of products.

By 2020, as we noted above, the Russian bread market showed an increase in demand and sales due to the impact of the coronavirus pandemic, changes in consumer behavior, as well as against the background of adjustments in price indicators for products (Loktev, 2021).

Indeed, the COVID-19 pandemic has had a major impact on the global economy. For Russia, this was further complicated by the fact that by the beginning of the epidemic, the Russian Federation did not have time to "recover" from the financial and economic crisis of 2014-2015 (Zubarevich, 2020). Thanks to the state's support of the bakery industry, the share of the direct impact of economic sanctions 2014-2015 for the production and sale of bread and bakery products amounted to only 5%. Moreover, the imposition of sanctions is not aggravated the supply of equipment and components to Russia because the major importers of bakery equipment (Germany, Italy, Netherlands) has not imposed sanctions and remained neutral in international conflicts (Kolesnikova&Kuzenkin, 2015).

However, the growth of tariffs in 2015 for electricity (8.4%), sugar (15.1%), eggs (4.9%) (Overview, 2020), utilities in 2017 (4.4%) (Housing and communal services, 2017), and other factors (for example, rental rates) led to an increase in bread prices (from 4.4 to 8.3%, depending on the type and variety). This led to the recognition of the fact that bread production in Russia is unprofitable without budget subsidies and the use of the method of selling grain from the intervention fund (Kolesnikova&Kuzenkin, 2015).

The COVID-19 virus pandemic has worsened the situation of the bread market and the bakery industry in the Russian Federation, as it has added a set of negative factors caused by the epidemic: the crisis of the banking system, stagnation and a sharp decline in business activity in a number of industries, unemployment, falling incomes, falling stock markets, falling oil prices, an increase in the scale of digitalization of the economy, etc. (Astratova, et al., 2020, b; The coronavirus, 2020; Zubarevich, 2020; etc.).

As a result of the collapse of the ruble, there was a sharp increase in grain exports, which, in turn, led to an increase in flour prices and transportation costs (The coronavirus, 2020). In March 2020, the cumulative market price growth for wheat was 12-15%, for rye – 20% (Experts, 2020).

Moreover, Russian wheat exceeded oil prices for the first time in value, reaching a record level of 13.27 thousand rubles per ton. Packaging costs have also increased significantly, since in the conditions of a pandemic, all enterprises, regardless of their organizational and legal forms of ownership, are recommended to switch to selling products only in packaged form. This, accordingly, led to an increase in packaging prices. In addition, there was a twofold increase in the costs of sanitary treatment of premises and transport at all enterprises (Experts, 2020; The coronavirus, 2020).

High grain prices can lead to bankruptcy and closure of small bakeries (Zubarevich, 2020). Flour milling enterprises in these conditions either switch from supplying bakeries to supplying packaged flour to the retail network, or to raising prices by 10%, which is not the limit and may increase by another 5-10% (Experts, 2020).

At the same time, the demand for bread in the conditions of the pandemic showed a tendency not to fall, but to grow. According to Business Stat experts, in 2020, sales of bread and bakery products in Russia increased by 0.8% compared to 2019. This trend is due to a decrease in disposable incomes of the population and a change in the structure of the nutrition of Russians towards an increase in the share of cheaper products, which include bread and bakery products. This is also indicated by the data of TASS analysts: due to COVID-19, the preferences of the population have changed towards cheaper bread and functional bread products from vegetable raw materials (Analysis of the bread and bakery, 2020).

Although the most marginal upper segment of bread remains, but, as experts note, 2020 is very convenient for the launch of new products at a new price. At the same time, there is also a redistribution of the middle segment towards a lower solvency of the population, and this trend tends to persist (Experts, 2020). In this regard, in all regions of the Russian Federation, the state has defined a mobilization task to preserve reserve capacities in case of an emergency. Industrial bakeries were loaded by 50-60% (Kolesnikova&Kuzenkin, 2015). That is why there were no interruptions with bread, and there should not be. At the same time, all market participants agree that the issues of bread pricing are still open. Accordingly, in the current situation, experts offer two solutions to the problems: 1) remove price restrictions on the sale of bread and bakery products; 2) develop targeted and operational support measures for industrial enterprises providing mass demand (The coronavirus, 2020). In addition, according to Business Stat forecasts, as the economic situation in the country stabilizes, in 2021-2024 sales of bread and bakery products on the Russian market will continue to decline by at least 0.3% (Analysis of the bread and bakery, 2020).

At the same time, we believe that since bread in Russia is a key food product for all groups of the population, the best tool for supporting enterprises is targeted support and the development of anti-crisis measures by the state. Other authors also express similar positions on this issue (Knyazeva, 2021 Loknev, 2021; etc.).

According to a study by the marketing agency ROIF Expert in 2021, the bulk of the demand for BBP is formed in the Russian Federation at the expense of such regions as Moscow, the Republic of Dagestan, the Republic of Bashkortostan. The stability of the structure of the TOP regions with a low level of demand is also characteristic, such regions include the Republic of Kalmykia, the Nenets Autonomous Okrug, the Republic of Ingushetia (Loknev, 2021).

The production of BBP in the regions of the Russian Federation is also unevenly distributed. The leading position is occupied by the Central Federal District – almost two-thirds of all bread produced in Russia. The Ural Federal District (UrFO) occupies about a third of all bread and bakery products produced in the Russian Federation (Overview, 2020).

In the conditions of the coronavirus pandemic, in the Ural Federal District, average consumer prices for bread and bakery products made of wheat flour of grades 1 and 2 by February 2020 increased by 8.07% compared to

February 2019, and for rye flour products over the same period – by 8.17%. As for the bakery industry in the Sverdlovsk region, this segment of the agro-industrial complex fully meets the internal needs of the region in terms of production volumes and product range (Overview, 2020).

It should be noted that by 2015, the largest players in the bakery industry of the region, producing over 68% of BBP in the Sverdlovsk region, were six enterprises, where 12% belonged to JSC "SMAK" (Samarina&Novikova, 2015). By 2017, the share of JSC "SMAK" was 21%, by 2019, the position of JSC "SMAK" in the market of industrial producers of bakery products in the Sverdlovsk region reached 27% in monetary terms, and by 2020, the position of this enterprise has further strengthened and reached 30% and by 2020, the position of this enterprise has further strengthened and reached 30% (The market share of bakery products, 2020).

Considering that JSC "SMAK" currently occupies a third of the market of BBP producers in the Sverdlovsk region, in the framework of this study, it was considered appropriate to study the behavior of consumers of the products of the named enterprise.

2. Research of the target audience of consumers behavior

Working with consumers, i.e. analysis, prediction of behavior, is a daily component of the professional activity of a marketer, which is becoming increasingly relevant for all participants in market relations in modern realities.

The study of the behavior of BBP consumers is a well-studied topic, especially if we consider the mass market (Gribova& Samokhvalova, 2017; Zinovieva, 2021). Assortment preferences and the frequency of purchases on the mass market are most often studied.

For example, a study of the frequency of BBP purchases shows that about a third of respondents say that bread enters the consumer basket every day. However, most often the purchase of bread takes place two or three times a week. Residents of Moscow of pre-retirement age (45-54 years) they are less active in purchasing bakery products than other age groups: only 26% of the respondents in this group prefer to buy fresh bread every day. In St. Petersburg, the lowest intensity of purchasing bakery products is observed among young people (18-24 years old): the share of those who make purchases almost every day is 20%, two or three times a week – 43% (Consumer preferences, 2014).

As for assortment preferences (Gribova& Samokhvalova, 2017; Zinovieva, 2021), research is usually conducted on certain brands and types of products. So, in the fall of 2020, the "Trends Laboratory" company conducted a study of the BBP market in order to identify which kind of BBP are now most in demand by the consumer, which tastes are preferred and what manufacturers should pay special attention to. The study

involved more than 150 people living mostly in large cities (St. Petersburg, Moscow), corresponding to the target audience of the BBP market.

From the peculiarities of BBP consumption, it was revealed that, regardless of age, gender and place of residence, rye and rye-wheat bread are present weekly in the diet of the majority of respondents (70.5% of respondents). Wheat breads lag significantly behind (26%), yielding the second position in popularity to bakery products (loaves, "saiki", plaits, etc.), which are regularly consumed by 34.9% of respondents. In fourth place are "lavash" (25.3%), which have taken root in the Russian market. The rating of the most popular positions is completed by piece pastry and puff pastry (sweet and unsweetened) and various pies and pies suitable for snacking on the run or consumption with tea and coffee. Most often they are consumed by people living alone (mainly young people) and families with children (Zinovieva, 2021).

Research by Ural scientists in 2018 found that consumers perceive the brands of Yekaterinburg BBP producers differently. Thus, it was revealed that the most famous brand is "Vseslav" (57.6% of respondents said they know this brand). In second place is the brand "SMAK" (25.7% of respondents are familiar with this brand). In the third place is Ural Bread (Ural Bread Corporation LLC, Berezovsky, Sverdlovsk region) – 18.2% of respondents. The remaining preferences concern bread producers in Verkhnyaya Pyshma (14.6%), Revda (8.7%), etc. (less than 3% of respondents). It is also important that 21.5% of citizens cannot name a single brand name of bread and bakery products manufacturers (Subarieva& Pakhalchak, 2018). These results also show that SMAK JSC needs to strengthen its brand awareness efforts, among other marketing activities.

Our research has shown that there is a very interesting segment of consumers that receives insufficient attention from researchers, but which is very profitable. These are people of the so-called "Third age".

The "Third age" ("silver age" or "older age cohort") is a relatively new concept, due to its appearance by the fact that one of the most common demographic trends identified in the late XX – early XXI century worldwide is the aging of the population of most countries (Astratova, et al., 2020, a; Sheresheva, et al., 2017, a; Sheresheva, et al., 2017, b; Swindell&Thompson, 1994; Wolfson, 2012; Wong, 2007; etc.).

According to UN experts, by 2025, every sixth inhabitant of the planet will be over 50 years old, and by 2055 – over 65 years old (The WHR, 2013). Although the principle of attribution to older age cohorts currently varies vary widely from 50 years to 55 and 60 years, and in some cases up to 65 years, but at any of these values there is a worldwide trend of increasing the proportion of older ages in the total population (Sheresheva, et al., 2017, a; Sheresheva, et al., 2017, b).

Accordingly, scientists began to pay attention to this category of consumers in their research. So, in the Russian Federation, they began to study the "older age cohort" of consumers, starting in the 2000s. In Turkey scientists began to study mentioned issue around the same time, but with an emphasis on the gender structure of the population of the third age (Age structure of the population, 2019; Global Report, 2020; Tufan, 2017).

It should be emphasized that global companies began to take into account the trend of increasing the share of older people in the total population somewhat earlier, starting from the late 90s, when developing market strategies and adapting them to the needs of consumers of the "third age" (Wong, 2007). This is due to the fact that in developed countries, "silver" consumers are very actively buying goods and services of "youth and health", such as fitness, beauty and grooming procedures, healthy lifestyle, tourism, education, dancing, etc. (Sheresheva, et al., 2017, a; Sheresheva, et al., 2017, b; Swindell&Thompson, 1994; Wolfson, 2012; Wong, 2007; etc.).

Interesting trends in consumer behavior are also observed in Turkey, since ethnocentric features – culture, traditions and lifestyle – are closely related to age. All these factors are extremely important in international marketing in modern conditions, when changes in markets and technologies actively affect the behavior of Turkish consumers (Acikidilly, et al. (2017).

At the same time, unlike Turkey, Europe and the USA, in Russia people of the "third age", and especially pensioners, do not live, but survive and "live out" (Astratova, et al., 2020, a). Accordingly, Russian "silver" consumers, especially those who do not work and live not in megacities, but on the periphery, cannot demonstrate active consumption due to the meager size of the pension. At the same time, those Russian pensioners who continue to work, and especially those who live in large cities, represent a very solvent and, accordingly, interesting target audience for marketers.

We consider it necessary to note that bread and bakery products have been and remain a key consumer product in Russia. Therefore, it is of interest to find out what the preferences of consumers of the "third age" in this segment are, especially those living in large cities.

It should be noted that in the literature available to us, we have not found studies concerning the behavior of consumers of the "older age cohort" in the BBP market.

Accordingly, the purpose of our marketing research was to develop recommendations for managing the purchasing behavior of people of the "third age" on the example of the consumption of bread and bakery products in Yekaterinburg and the Sverdlovsk region¹⁹.

The hypothesis of the study: although the role of people of the "third age" in the development of the economic potential of Russia is underestimated today, nevertheless, it can be assumed that the nature of consumption of bread and bakery products in this audience is potentially interesting for the development of a marketing strategy of one of the largest producers of BBP in the Urals – JSC "SMAK".

---

¹⁹ This article presents the selected results of the study.

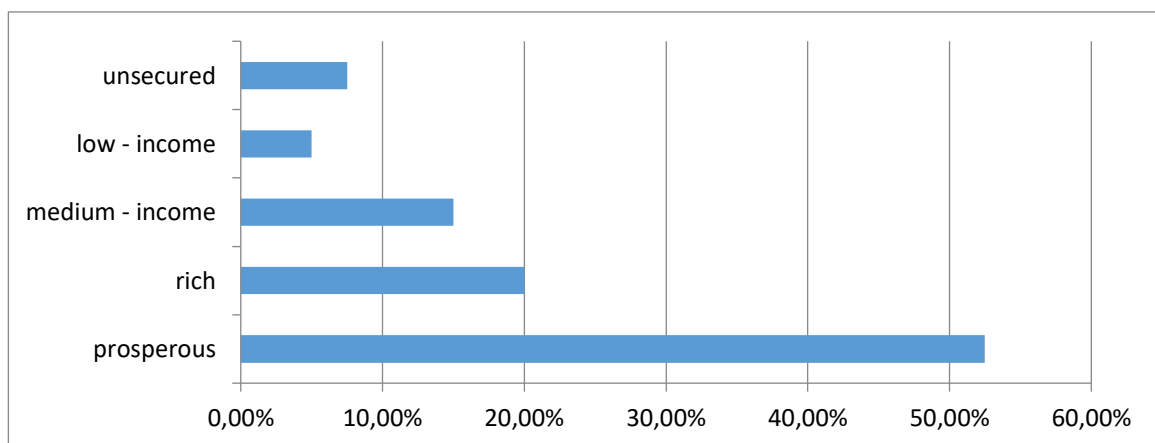
1. Socio-economic portrait of the consumer. The results of our study showed that our sample contains approximately 68.3% of women and 31.7% of men of the "third age", which corresponds to the gender distribution of the population of the Sverdlovsk region in 2020.

The majority of the target audiences of the «third age» persons are people aged 50 to 55 years (39%); the majority of respondents of the "silver age" live with a spouse (68.3%). Among the respondents of the "third age", most of them are employed on a permanent basis – the commercial sphere (36.6%) and pensioners working on a permanent basis – the budgetary sphere (26.8%). The majority of respondents of the "third age" live in the city (73.2%).

Based on the results of the survey, it can be noted that a larger number of respondents are well-off (52.5%). Accordingly, three groups are targeted for marketing research:

- Prosperous group (52.5%)
- Rich group (20%)
- Medium-income group (15%).

The group of low-income (5%) and unsecured (7.5%) are not targeted, since for each of them it is no more than 10% (Figure 1).

Figure 1. Distribution of respondents of the "third age" by financial status, %
(N=141, n=141)²¹

²⁰ Rosstat (2021). Official website of Rosstat. Retrieved from [http:// www.gks.ru](http://www.gks.ru). (date of request: 06.01.2021).

²¹Here and further: N is the total number of questionnaires received, n is the number of respondents to this question.

Thus, the analysis of the socio-economic portrait of the consumer allows concluding that the respondents of the "third age" can afford not only expensive services of education, fitness, health, and so on, but also high-quality varieties of bread and bakery products.

2. Psychological (behavioral) portrait of the consumer.

The psychological portrait of the consumer consisted of many questions (Kotler&Armstrong, 1994), of which we found it expedient to focus on the following main characteristics.

1. *General attitude to health in general and healthy nutrition in particular.* The analysis of the questionnaires revealed that the majority of respondents of the target audience (65%) lead a healthy lifestyle, adhering to the principles of a healthy diet and using vitamins and dietary supplements.

2. *Eating habits and consumption of bread and bakery products.* It was found that BBP are very popular in the target audience: almost 2/3 of respondents consume these products daily, and ¼ – several times a week.

The survey results also show that the target audience mainly buys bread and bakery products with fillers (bran, seeds, dried herbs and vegetables/berries), which is 46.3% for black bread and 24.4% for white bread (Table 1).

Table 1. Distribution of the answers of "silver" consumers to the question: "What types of bread and bakery products do you buy and eat?" (N=141, n=138)

Varieties	Every day, %
White bread without fillers	12.2
White bread with fillers	24.4
Black bread without fillers	17.1
Black bread with fillers	46.3
Total:	100

However, the analysis of brand preferences showed that consumers are poorly oriented in the names of bread and bakery products and do not see a significant difference in a brand positions, for example, a loaf of "Podmoskovny" or bread "Borodinsky" JSC "SMAK" and a loaf of "Podmoskovny" or bread "Borodinsky" from other manufacturers.

Moreover, to the question: "If you came for a brand of one bread, and another brand (another manufacturer) is on the counter, will you buy this bread or go look for your favorite brand in another store?", almost half answer – "maybe", and a third – "yes".

As for the question: "What types of bread and bakery products do you lack? » – a very wide range of opinions has been received, which can be grouped into the following positions:

- bread and bakery products of a wide and deep assortment with bran, fruits, berries, nuts, dried herbs and spices – 37% of respondents;
- BBP focused on the observance of a certain diet (diet No. 9 – diabetes, diet No. 5 – liver disease, etc.) – 25% of respondents;
- low-calorie, but sweet buns and puffs – 20% of respondents;
- high-protein and salt-free bread varieties – 15% of respondents;
- else (3%).

The results of our marketing research allow us to draw several preliminary conclusions:

- 1) The marketing service of JSC "SMAK" needs to improve its brand awareness activities;
- 2) The group of "silver" consumers is not in the focus of this company's close attention;
- 3) The target audience of 50+ consumers of bread and bakery products is sufficiently solvent and may be of commercial interest to sellers and manufacturers;
- 4) The results of our study confirm the hypothesis of the study formulated by us earlier – although the role of "third age" persons in the development of Russia's economic potential is currently underestimated, but the nature of BBP consumption in this audience is potentially interesting for the development of a marketing strategy of JSC "SMAK".

The above allowed us to develop some recommendations for managing the purchasing behavior of people of the "third age" on the example of the consumption of bread and bakery products in Yekaterinburg and the Sverdlovsk region.

3. Analysis of the company's marketing activities and development of a comprehensive marketing Program for JSC "SMAK"

It is well known that marketing activity at the enterprise is one of the management functions, the main task of which is to meet the needs of consumers by achieving the commercial success of the enterprise (Kotler, 1991; Kotler&Armstrong, 1994).

At the same time, one of the key problems of marketing activities (hereinafter referred to as MA) in food markets is the task of minimizing marketing costs, and especially for the most expensive types of activities: conducting marketing research and promoting goods/services (Kohls&Uhl, 1990).

In the modern realities of the global COVID-19 pandemic, when the incomes of the population are falling (Zubarevich, 2020; Astratova, et al., 2020, b; Higher education& labor market, 2021), it is extremely urgent to reduce the costs of MA of enterprises producing food, especially BBP related to essential products. At the

same time, as mentioned earlier, the number of studies devoted to detailing marketing concepts to the level of specific marketing practices in food markets is very limited.

The analysis of MA in JSC "SMAK" showed that the main result of the activities of marketing services at the enterprise is the MA Program, or a strategic plan developed for 3-5 years, designed to provide the best option for the future development of the company according to the goals and objectives of the company, taking into account the needs of consumers. At the same time, the company's MA Program is not clearly regulated, but contains, at a minimum, the main activities of management, marketing complex, customer loyalty management, as well as key financial indicators²².

The above has allowed us to develop the MA Program of SMAK JSC for the period 2020-2025 as a key tool for improving marketing activities at the enterprise. This Program presents the main provisions on the management plan, marketing plan, promotion strategy plan, control over the implementation of Program activities, etc. for a five-year perspective. We have also developed basic recommendations for managing the purchasing behavior of people of the "third age" on the example of the consumption of bread and bakery products in Yekaterinburg and the Sverdlovsk region:

- *Development of product activities*: product assortment management (for example, the creation of a new product – "Bread of the long-lived"), the development of a unique trade offer (for example, the creation of bread with a new taste and nutritional value); assortment management (based on the use of ABC analysis, XYZ analysis, etc.);
- *Development of price measures*: selection of optimal points of sale (for example, Internet and online sales; branded stores, specialized departments in supermarkets and shopping centers; etc.); development of merchandising tools interesting for the target audience in retail outlets; etc.;
- *Development of promotion activities*: selection of communication channels; promotion in social networks, website updating, banner creation; work with identified reference groups (influence groups);
- *Development of measures for working with personnel*: development of programs of material and non-material incentives for employees of the company who interact directly with customers.

Our calculations show that the implementation of the MA Program and the above recommendations will significantly improve the financial and economic performance of SMAK JSC in the next five years.

Conclusion

---

²² The official website of JSC "SMAK" (Sverdlovsk bakery plant "SMAK"). Retrieved from: <https://www.smakhleb.ru/> (date of request: 20.06.2020).

The authors conducted a study in three main areas:

- 1) Analysis of the bread and bakery products market in Russia;
- 2) Study of the behavior of the target audience of consumers of the "third age";
- 3) Analysis of the company's marketing activities and development of a comprehensive marketing program for JSC "SMAK".

It is shown that, despite fluctuations in demand on the Russian market of bread and bakery products in the last few years, the nature of consumption of BBP in such a target audience as "silver consumers" (especially working and living in large cities) remains quite high. This suggests that consumers of the "third age" are potentially interesting for the development of a marketing strategy of one of the largest producers of bread and bakery products in the Urals – JSC "SMAK".

Our study is not finished and does not pretend to be a complete study.

References

- Acikidilly, et al. (2017). Acikidilly Gave, Ziemnowicz C., Bahhouth V. *Consumer Behavior Effects: the Culture, Traditions, and Lifestyle in Turkey*. // Conference: International Academy of Business and Public Administration Disciplines. Orlando, Florida. January 2017. Retrieve from: https://www.researchgate.net/publication/317414981_Consumer_Behavior_Effects_the_Culture_Traditions_and_Lifestyle_in_Turkey (date of request: 15.11.2021).
- Age structure (2019). *Age structure of the population*. 2019. Retrieved from https://www.yestravel.ru/world/people/age_structure/ (date of request: 21.12.2020). (In Russian).
- Analysis of the Russian market (2019). *Analysis of the Russian market of bread and bakery products: results of 2019, forecast to 2022*. Retrieved from: <https://marketing.rbc.ru/articles/11527/> (date of request: 25.06.2020). (In Russian).
- Analysis of the Russian market (2018). *Analysis of the Russian market of bread and bakery products: results of 2018, forecast to 2021*. July 10, 2019. Retrieved from: <https://marketing.rbc.ru/articles/10934/> (date of request: 25.06.2020). (In Russian).
- Analysis of the bread and bakery (2020). *Analysis of the bread and bakery products market in Russia in 2015-2019, forecast for 2020-2024*. Retrieved from: https://businesstat.ru/images/demo/bread_russia_demo_businesstat.pdf (date of request: 11.29.2020). (In Russian).
- Astratova, et al. (2020, a). Astratova G.V., Burhan Ozkan, Elizaveta A. Gladkova . *Women of the Third Age: Life Quality Key Problems from the Perspective of the Labor Market*. In: Women Empowerment in the World (Various Sectors) Er. Aanchal Gupta Founder & CEO True Health Prof. Dr. Rashmi Gujrati Professor & Principal KC Group of Institutions Nawanshahar, India Hayri Uygun Recep Tayyip Erdogan University Rize, Turkepp. / Tradepreneur Global Academic Platform, UK. 2020, pp. 134-151.
- Astratova, et al. (2020, b). Astratova G.V., Mikhailova N.S., Porotnikov P.A., Danilova E.V. *On the question of economic effects in connection with the coronavirus crisis COVID-19*. // Bulletin of the Altai Academy of Economics and Law. 2020. No. 6-2. pp. 183-192. – 15 p. Retrieved from: <http://vaael.ru/ru/article/view?id=1181> (date of request: 25.06.2020). (In Russian).
- Ceylan , et. al. (2020). Ceylan Rahmiye Figen , Ozkan Burhan, Mulazimogullari Esra . *Historical evidence for economic effects of COVID-19*. // The European Journal of Health Economics. 04 June 2020. (Electronic resource.) // Access mode: DOI 10.1007/s10198-020-01206-8 (date of request: 05.06.2020).

- Chemical composition (2002). *Chemical composition of Russian food products*: Reference / Ed. Corresponding member of MAI, Prof. I. M. Skurikhin and Academician of the Russian Academy of Sciences, Prof. V. A. Tutelyan. - M.: Delhi Print, 2002. - 236 pp. (In Russian).
- Consumer preferences (2014). *Consumer preferences in the bakery products market*. 24.02.2104. Retrieved from: <https://sfera.fm/articles/hlebopecheniya/potrebitelskie-predpochteniya-na-rynke-khlebobulochnykh-izdelii> (date of request: 15.11.2021). (In Russian).
- Consumption of basic foodstuffs (2021). *Consumption of basic foodstuffs by the population of the Russian Federation*. 2021. Retrieved from: <https://rosstat.gov.ru/compendium/document/13278> (date of request: 23.02.2021). (In Russian).
- Decree of the President (2020). Decree of the President of the Russian Federation No. 20 of January 21, 2020 "On Approval of the Food Security Doctrine of the Russian Federation". Retrieved from: <https://www.garant.ru/products/ipo/prime/doc/73338425/> (date of request: 14.11.2021). (In Russian).
- Experts (2020). Experts: Russians switched to the consumption of cheaper bread under the influence of the pandemic. June 23, 2020. Retrieved from: <https://tass.ru/ekonomika/8801883> <https://www.smakhleb.ru/> (date of request: 25.06.2020). (In Russian).
- Global Report (2020). *Global Gender Gap Report 2020. Insight Report*. 2020. Retrieved from http://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2020.pdf (date of request: 21.12.2020).
- Gribova& Samokhvalova (2017). Gribova O. V., Samokhvalova E. K. *Research of consumer choice of bakery products by the method of in-depth interview on the example of Shakhty Bread LLC in the city of Shakhty* // Scientific and methodological electronic journal "Concept". 2017. Vol. 24, pp. 47-53. Retrieved from: <http://e-koncept.ru/2017/770457.htm> (date of request: 15.11.2021). (In Russian).
- Higher education& labor market (2021). *Higher education and the labor market in the digital economy: the development of mathematical methods and tools for the study of complex economic systems*. Scientific monograph: A team of authors under the general and scientific editorship of Doctor of Economics, Candidate of Technical Sciences, Professor G.V. Astratova /Astratova G.V., Bedrina E.B., Larionova V.A., Poshekhonova G.V., Rutkauskas T.K., Sinityn E.V., Sinyakova M.G., Tolmachev A.V. - Yekaterinburg: UrFU, 2021. – Moscow: Publishing House "Pero", 2021. – 333 p. - Mb. (Electronic edition). (In Russian).
- Housing and communal services (2017). *Housing and communal services and quality of life in the XXI century: economic models, new technologies and management practices*. /Collective scientific monograph, edited by Y.P. Silin and G.V. Astratova. – Moscow-Yekaterinburg: Naukovedenie Publishing House, 2017. – 600 pp. (In Russian).
- Kharlov (2020). Kharlov N. *Russians began to refuse bread en masse*. December 30, 2020. Retrieved from: <https://newizv.ru/news/society/30-12-2020/rossiyane-nachali-massovo-otkazyvatsya-ot-hleba/> (date of request: 14.11.2021). (In Russian).
- Kachutova (2013). Kachutova A.A. *Efficient grain production is the basis of the country's food security* // Bulletin of the NGIEI. 2013. №3 (22). Retrieved from: <https://cyberleninka.ru/article/n/effektivnoe-proizvodstvo-zerna-osnova-prodovolstvennoy-bezopasnosti-strany> (date of request: 14.11.2021). (In Russian).
- Knyazeva (2021). Knyazeva D.D. *Consumption of bread and bakery products in the Russian Federation* // Science without borders. 2021. No. 3 (55). Retrieved from: <https://cyberleninka.ru/article/n/potreblenie-hleba-i-hlebobulochnykh-izdeliy-v-rossiyskoy-federatsii> (date of request: 14.11.2021). (In Russian).
- Kolesnikova&Kuzenkin (2015). Kolesnikova D.S., Kuzenkin V.I. *The impact of the economic crisis on the bakery industry*. // Actual problems of aviation and cosmonautics. 2015. Volume 2.
- Kohls&Uhl (1990). Kohls Richard L., Uhl Joseph N. *Marketing of Agricultural Products* / 7–th ed. New York–London: MacMillian Publish. Comp., 1990. – 544 pp.
- Kotler (1991). Kotler Ph. *Marketing Management* / 7-th ed. New York.: Pr.-Hall, 1991.

- Kotler&Armstrong (1994). Kotler Philip, Armstrong Gary. *Principles of Marketing* / 6-th ed. New Jersey: A Paramount Communications Company, 1994. – 692 pp.
- Loktev (2021). Loktev K. *Analysis of retail demand and prospects for bread sales in Russia 2021: demand has increased*. April 07, 2021. Retrieved from: <https://vc.ru/u/406644-konstantin-loktev/230636-analiz-roznichnogo-sprosa-i-perspektivnosti-prodazh-hleba-v-rossii-2021-spros-vyros> (date of request: 15.11.2021). (In Russian).
- Moscardo (2006). Moscardo G. *Third-age tourism*. /Chapter 4 in: *Tourism Business Frontiers*. 2006. December, pp. 30-39. Retrieved from: https://www.researchgate.net/publication/301146188_Third-age_tourism (date of request: 01.10.2020).
- Overview (2020). *Overview of the Russian bread and flour market*. 07.02.2020. Retrieved from: http://www.kaicc.ru/sites/default/files/obzor_hleb_muka_rf_07.02.2020.pdf (date of request: 27.06.2020). (In Russian).
- Samarina&Novikova (2015). Samarina O.N., Novikova N.V. *Features of the development of the production of bread and flour confectionery products of short-term storage in the Sverdlovsk region*. 2015. Retrieved from: <http://econf.rae.ru/pdf/2016/02/5210.pdf> (date of request: 26.06.2020). (In Russian).
- Sheresheva, et al. (2017, a). Sheresheva M.Yu., Valitova L.A., Berezka S.M. *Consumer behavior of Russians aged 50+: A pilot study*. // *Bulletin of St. Petersburg University. Management*. 2017. No. 2. Retrieved from: <https://cyberleninka.ru/article/n/potrebitelskoe-povedenie-rossiyan-voznostnoy-kategorii-50-pilotnoe-issledovanie> (accessed: 29.10.2020). (In Russian).
- Sheresheva, et al. (2017, b). Sheresheva M.Yu., Kalmykova N.M., Valitova L.A., Berezka S.M. *Creating a value proposition for consumers 50+ taking into account their cognitive age*. // *Bulletin of Moscow. Un-ta. Ser. 6. Economics*. 2017. No. 1, pp. 147-168. (In Russian).
- Shusharin&Vyshensky (2020). Shusharin V.F., Vyshensky M.Yu. *Food security of Russia: directions of ensuring* // *Bulletin of the Prikamsky Social Institute*. 2020. No. 1 (85). Retrieved from: <https://cyberleninka.ru/article/n/prodovolstvennaya-bezopasnost-rossii-napravleniya-obespecheniya> (date of request: 14.11.2021). (In Russian).
- Subarieva& Pakhalchak (2018). Subarieva V.V., Pakhalchak G.Yu. *Strategies of leaders in the market of bakery products of the city of Yekaterinburg* // *Human Progress*. 2018. Volume 4. No. 4. Retrieved from: http://progresshuman.com/images/2018/Tom4_4/Subarieva.pdf (date of request: 27.06.2020). (In Russian).
- Swindell&Thompson (1994). Swindell R, Thompson J. *An International Perspective of the University of the Third Age*. 1994. Retrieved from: https://www.u3aonline.org.au/sites/default/files/1995_swindell_thompson_international_u3a_1.pdf (date of request: 05.10.2020).
- The coronavirus (2020). *The coronavirus has hit the bread. Flour is getting more expensive before our eyes*. 30.03.2020. Retrieved from: <https://www.mk.ru/economics/2020/03/30/koronavirus-udaryl-po-khlebu.html> (date of request: 05/19/2020). (In Russian).
- The market share of bakery products (2020). *The market share of bakery products occupied by the SMAK plant was named in the agro-industrial complex of the Sverdlovsk region*. August 31, 2020. Retrieved from: <https://www.uralweb.ru/news/business/516886-dolyu-rynka-hlebobulochnyh-izdeliy-zanimaemuyu-zavodom-smak-nazvali-v-apk-sverdlovskoy-oblasti.html> (date of request: 15.11.2021). (In Russian).
- The WHR (2013). *The World Health Report 2013: Research for Universal Health Coverage*. 2013. Retrieved from http://apps.who.int/iris/bitstream/10665/85761/2/9789240690837_eng.pdf (date of request: 12.04.2014).
- Tufan (2017). Tufan Nihat. *Those Who are Over: How do Turkish Pensioners Live*. Retrieved from <https://restproperty.ru/zakoni/te-komu-za-kak-zhivut-turetskie-pensionery> (date of request: 07.01.2021). (In Russian).
- Wolfson (2012). Wolfson M.C. *Population ageing and health – empirical needs for effective foresight*. // *The Lancet*. 2012. V. 379. No. 9823, pp. 1295–1296.
- Wong (2007). Wong Y. *The Glittering Silver Market: The Rise of Elderly Consumers in Asia*. – Singapore: John Wiley & Sons (Asia), 2007. – 455 pp.

Zinovieva (2021). Zinovieva A. *Take bread for lunch in moderation! Research of the company "Trends Laboratory"*. // The Russian market of bakery products in 2021. 2021. No. 2. Retrieved from:

<https://foodmarket.spb.ru/archive.php?article=2793> (date of request: 15.11.2021). (In Russian).

Zubarevich (2020). Zubarevich N.V. *Regional projection of the pandemic crisis in Russia. Risks for industrial regions*. // Source: Project Opening/Open lecture: "The impact of the pandemic on the economy of the regions: first estimates and forecasts."

Retrieved from: <https://www.youtube.com/watch?v=kTepIgsKjY> (date of request: 19.05.2020). (In Russian).

CONSUMER BEHAVIOR IN THE FUNERAL SERVICES MARKET IN RUSSIA AND TURKEY

*Galina V. ASTRATOVA,

**Burhan OZKAN,

***VasiliyA. KORCHAGIN

Abstract

Consumer behavior is a complex socio-economic phenomenon that has not been sufficiently studied in the "affective" markets, which include the funeral services market. In such a market, the consumer behaves in an atypical way, being emotionally stressed and making irrational choices, buying goods and services, almost without haggling. The behavior of buyers in this market is a very urgent problem that determines the trends in the development of this market in Russia and in the world in general, and in Turkey in particular.

The authors investigated three topical issues: 1) some theoretical aspects of the categorical apparatus in the funeral services market; 2) development of working tools for conducting a survey; 3) analysis of the data obtained. The information was collected based on the author's questionnaire using an anonymous survey provided in Google docs. The survey was conducted from April 01 to May 15, 2021. A total of 345 people were interviewed.

The author's interpretation of the categorical apparatus of the study is presented. It is shown that the majority of funeral services market consumers make the final decision unconsciously due to a difficult emotional and psychological state, ignorance of the market and the rules of behavior on it. The strong influence of traditions and customs, namely, the tabooization of the topic of death, is revealed. Consumers understand the social importance of funeral planning, but the habit and mental attitude of not talking about death, developed by many generations of ancestors, is stronger. Despite the strong influence of Muslim traditions in Turkey and Christian traditions in Russia, the authors did not find significant differences in the responses of respondents to the study question in the target audience (young people from 21 to 35 years old). The authors conclude that since the majority of respondents in this study are young people, they are most capable of revising the foundations and changing their attitude to behavior patterns, including in the market of funeral services.

---

*Dr. (Dr.) of Economics, Ph. D. of Techniques, Professor, Department of Integrated Marketing Communications and Branding of the Ural Federal University named after the first President of Russia B. N. Yeltsin; Professor of Socio-Economic Disciplines of the Ural Juridical Institute of MIA of Russia, Yekaterinburg, Russia; e-mail: galina_28@mail.ru; ORCID ID: 0000-0002-3579-4440

**PhD, Professor and Specialist in Farm Management, Department of Agricultural Economics, Faculty of Agriculture, Akdeniz University, Antalya, Turkey, e-mail: bozkan@akdeniz.edu.tr;
ORCID ID: 0000-0002-9799-654X

***Master's student of the Institute of Economics and Management of the Ural Federal University named after the first President of Russia B. N. Yeltsin; Yekaterinburg, Russia;
e-mail: vaskor95@mail.ru

Keywords: consumer behavior, funeral services, funeral services market, affective markets, Russia, Turkey, COVID-19

Introduction

Over the last quarter of a century, representatives of the socio-humanitarian branches of knowledge have been very actively engaged in the study of such a complex and multidimensional process as consumer behavior (Astratova, 2018; Hawkins, et al., 1992; Kopp&Kemp, 2007; Sheth, et al., 1991; etc.). In addition, there are special types of markets called "affective" (Moiseeva, 2013), where the consumer behaves quite atypically, because, being in a state of emotional stupor/stress, he makes irrational choices and buys goods and services, almost without any discussion of offered (Funerals market study, 2018; Schwartz, et al., 1986; Trompette, 2007; Zelizer, 1979). In this case, we are talking about the market of funeral services.

Analysis of current global statistics, research reports and scientific publications shows that the funeral service is one of the most profitable types of business. Thus, the average gross profit in the funeral industry is at least 62.5%, which is higher than the average value compared to conventional industries (Sarantinos, 2017). Moreover, this business is consistently effective, and especially when all other types of business activities are difficult, namely: periods of wars, crises, epidemics, etc. The year 2020 was not an exception, when the global SARS-CoV-2 pandemic affected all sectors of the economy, creating a network of different economic effects (Astratova, et. al., 2020; Ceylan, et al., 2020).

It is also important that if until 2020 there was a paradox of rising prices for funeral services against the background of increasing life expectancy in developed countries, then last year, due to the global coronavirus pandemic, there was an increase in mortality and the market for funeral services grew significantly. Countries such as Russia and Turkey are no exception in this regard.

Thus, in Russia, the funeral services sector in 2020 was the leader in revenue growth (+3.8%). Funeral industry revenue jumped 45% in the second quarter of 2020 (Analytical Research Group, 2020). This leadership is due to the high level of mortality: according to the Federal State Statistics Service of the Russian Federation (hereinafter – Rosstat), in 2020 it increased by 18%, reaching the record of 2005 – 2,124 million people. This is a record growth rate since 1947. At the same time, about half of them died with a confirmed COVID – 19 diagnoses (Rosstat, 2021). In December 2020, the increase in mortality in the Russian Federation was recorded at the highest level since 1933. The natural population decline in 2020 was 688.7 thousand people, which is 2 times higher than in 2019 (Analytical Research Group, 2020; Ritual Services, 2021).

As for Turkey, according to the World Health Organization data (Turkey Situation, 2021), from January 03, 2020 to May 31, 2021, there were 5,242,911 confirmed cases of COVID-19 with 47,405 deaths. Moreover, the impact of the pandemic led to the fact that funeral services, even in large cities, did not have time to conduct burial rites. For example, in Istanbul, the funeral services of the Istanbul Municipality were overloaded due to

the growing number of deaths in the city caused by the coronavirus and reached their limit by the end of November 2020 (Istanbul funeral services, 2020).

It is also important that in 2020, a significant part of humanity received an unprecedented life experience in conditions of restricted movement, mandatory compliance with sanitary and hygienic rules and social distancing, a complete change in the household and working way of life, as well as increased mortality of the population (Dvořák, et al., 2020; Monitor, 2020; etc.). Atypical living conditions, fear of an unknown deadly virus, the general depressing sanitary and economic situation in the world and, in many cases, the premature and difficult death of a relative or close person, as well as the inability to organize a decent funeral due to social restrictions caused by the COVID-19 pandemic (How coronavirus affects, 2020) can very strongly affect the emotional and mental state of people close to the deceased person.

This provision, as Russian practice shows, can be used competently and skillfully by unscrupulous employees of the funeral business. Indeed, the increased demand for funeral services during the coronavirus pandemic, the general ignorance of the most Russians about the full cycle of funeral procedures and the lack of proper legislative prices regulation for funeral services makes it possible for funeral sphere representatives to fraudulently enrich themselves on the mourning of people (Astratova&Korchagin, 2021; Kochegarov, 2019; Moiseeva, 2013; Samoilova, 2015; etc.).

As for Turkey, there is a different attitude to ritual traditions than in Russia. Thus, the vast majority of Anatolia inhabitants are influenced by centuries-old cultural traditions, where the basic patterns of human behavior are based on numerous customs, beliefs and ethical actions that have their own specific differences and similarities in different regions of the country. Accordingly, many beliefs, customs, traditions, ceremonies, rituals, behaviors, and transactions are grouped around the fact of death (Death Tradition, 2021).

Although the Turkish attitude to ritual traditions differs from Russian, the problem of consumer behavior in this market does not lose its relevance. Moreover, many aspects of researches concerning consumer's behavior in the funeral market are neither deeply studied, but simply closed, since funeral rituals in many countries (including Russia and Turkey) are still, on the one hand, tabooed and sacred, and on the other hand, transferred from public life to the service of social institutions: hospitals, morgues, funeral homes, police.

All of the above prompted the authors to set the goal of the survey: to study the main aspects of consumer behavior in the funeral services market on the example of individual local cases in Russia and Turkey.

In connection with the above, we guessed it necessary to consider three topical issues: 1) to consider some theoretical aspects of the categorical apparatus in the funeral services market; 2) to develop working tools for conducting a survey; 3) to analyze the data obtained.

Research methods

The following research methods were used: desk research (economic and logical analysis and synthesis, systematization and comparison) and field research (online survey).

For the online survey, three versions of the questionnaire were compiled. The pool of respondents includes: 290 representatives of the Russian Federation (real and potential consumers of funeral services); 55 representatives of far and near abroad (real and potential consumers of funeral services; the questionnaire was translated into English); 6 representatives of the funeral business in the Russian Federation. This article presents some materials on the first and second group of respondents, i.e. 345 people in total. At the same time, the opinions of ritual business representatives were taken into account indirectly.

The information was collected using an anonymous survey provided in Google docs. The survey was conducted from April 01 to May 15, 2021.

Results of the study

1. The categorical apparatus of the study: "funeral services", "funeral services market" and "consumer behavior"

1.1. Funeral services

In the scientific literature, there are many definitions of the term "funeral services". For example, R.G. Nabiev defines funeral services as "... activities or types of activities (notification of relatives of the deceased, preparation of the hall for holding a civil memorial service and a memorial ceremony, sanitary and cosmetic treatment of the body, embalming, burial, care of the grave, etc.), caused by the need of interested persons to carry out the burial of the deceased person in accordance with the customs, traditions and the will of the deceased" (Nabiev, 2007: 6).

Similar positions are expressed by Virginia R. Bear and William C. Burger, arguing that "modern" or traditional funeral services include a combination of embalming, burial, special service, and burial in a cemetery (Bear&Burger, 2015).

At the same time, A.V. Barkov and R.Y. Grachev defines funeral services as a special segment of the social services market. In other words: "... the "funeral service" should be understood as activities or actions aimed at meeting the needs of the consumer in conducting the funeral rite, in accordance with the will, religious, national traditions and customs, as well as related to the implementation of representation and (or) assistance in concluding transactions, protecting his rights and interests before third parties. The funeral service is complex in nature, since it includes a set of actions necessary for the entire burial process of the body or the remains of the body after its death-from registration of documents to burial" (Barkov&Grachev, 2014).

It is very interesting to take into account the position of American researchers who consider funeral services as a combination of two different products: 1) the actual funeral services, including cremation, and 2) the cemetery site, or cemetery property (Lares&Lehenbauer, 2019: 24).

Finally, S.V. Bondarenko considers funeral services comprehensively as "... a necessary multi-faceted and complex industry, the practical work of which is connected with the solution of socio-economic, sanitary-hygienic, urban planning, technological, architectural, ethical-psychological, cultural-historical, environmental and other tasks"; in other words, this researcher offers the following definition: it is "... the complex of funeral services for the population is a set of enterprises of various forms of ownership, specializing in the provision of funeral services to the population and the production of funeral supplies" (Bondarenko, 2008).

The above definitions allow us to look at funeral services from different points of view.

At the same time, in our opinion, the definition given by A.V. Barkov and R.Y. Grachev (Barkov&Grachev, 2014) most accurately reflects the essence of the modern funeral ritual, since it is considered as a complex of funeral events organized with the involvement of a third party providing a full range of funeral services, expressed in monetary terms.

It is also important that any service is an economic process, where the benefit is intangible and immaterial, and only the consumer of the service can evaluate it (Kotler, et al., 1999). In other words: a service is a type of economic activity that creates value and provides certain benefits for consumers in a specific place and at a specific time, as a result of tangible or intangible actions aimed at the recipient of the service or his property (Lovelock, 2005: 34). Accordingly, service producers need to strive to increase the value of their services in the eyes of the consumer.

As for funeral services, when they are provided, there is a combination of the sacred and profane, the transformation of the rules of ritual into the rules of the market (Bear&Burger, 2015; Halpenny, 2013; Moiseeva, 2013, etc.). That is why together with centuries-old traditions and rituals that change, but still sit tightly in the minds of people, it do not allow the clients of the ritual business to save money for the "last journey" of a native or close person, and a difficult emotional and psychological state may not allow them to independently understand the rules of the game dictated by modern funeral agencies.

Thus, based on the above, we can offer the author's definition of funeral services. *Funeral services are a combination of four main components:*

- 1) *The rite or funeral ritual,*
- 2) *The process of providing the ritual (funeral show, "decent burial"),*

3) *A set of auxiliary services (for example, embalming, cremation, etc.) that accompany the funeral ritual and increase its value (usefulness) and attractiveness for the consumer, aimed at meeting the personal and social ethical standards that have developed in this location (region, country),*

4) *The process of transfer/inheritance of property (cemetery property, place in the cemetery).*

1.2. Funeral services market

We consider it necessary to begin the description of the funeral service market with an analysis of competition, since publications in the mass media illustrate the existence of serious disagreements between experts on the development of competition in the industry.

If we talk about Russia, there is a competition that is developing simultaneously in several directions (Barkov&Grachev, 2014; Kochegarov, 2019; Moiseeva, 2013, Nabiev, 2007; The under-side, 2021; etc.), such as:

1. Competition for receiving orders from citizens:

- for burial;
- on the allocation of a place in the cemetery;
- for the manufacture and installation of grave structures (monuments, flower beds, fences, etc.);
- for the improvement of burial sites, etc.

2. Competition for cemeteries control.

3. Competition between economic entities:

- MUE (Municipal Unitary Enterprise) and private enterprises;
- private enterprises;
- agents who accept burial orders;
- companies that accept burial orders;
- cemeteries;
- crematoria, etc.

Accordingly, we can say that at the current moment in Russia there is mainly imperfect competition in the funeral services market.

As studies by various authors show, outside of Russia, the funeral industry is oligopolistic. For example, as noted by Jennifer Lares and Kruti Lehenbauer (Lares&Lehenbauer, 2019: 26), usually several (from two to ten) funeral bureau set prices for funeral services in certain geographical areas.

It should also be noted that the demand in the studied market is inelastic, and the market barriers are not typical and unique, since there are a lot of restrictions related to ethics, morality, culture and religion, and, accordingly,

with limitations on the use of advertising and marketing technologies to positioning and consolidating the market share of the funeral business company (Funerals market study, 2018; Halpenny, 2013; Lares&Lehenbauer, 2019; Moiseeva, 2013; Trompette, 2007; Zelizer, 1979, etc.).

In general, we can say that the funeral services market is characterized by the following features:

- The term for the functioning of the funeral services market is the fact of individual's death ;
- Services sold on the market are associated with significant cycles of an individual's life (birth, death, marriage, etc.), although previously they could be part of the community's responsibilities ;
- The presence of emotional saturation of economic transactions, as well as the economic irrationality and cultural rationality of buyers, i.e. the symbolic significance of the goods purchased is more important than their value (Funerals market study, 2018; Halpenny, 2013; How Much Does a Funeral Cost, 2021; Lares&Lehenbauer, 2019; Moiseeva, 2013; Schwartz, et al., 1986; Trompette, 2007; Zelizer, 1979, etc.).

In other words, the funeral services market is an atypical, affective market, where the consumer's behavior is determined by his state of emotional stress, which causes mainly irrational choice of goods and services.

On this market the transformation of funeral rite (ritual) rules into the rules of the market is occurred (Table 1).

Table 1. Transformation of ritual rules into market rules, compiled by the authors based on the source (Moiseeva, 2013: 162)

Ritual rules	Market rules	
Burial ritual rules	Restrictions for buyer (customer)	Restrictions for seller
<ul style="list-style-type: none"> • forced burial • strict time limits • taboo on the death topic • maintaining social solidarity (communication friction) 	<ul style="list-style-type: none"> • inability to cancel a purchase • inability to miss deadlines • inability to discuss the purchase in advance • inability to compare products and services in different firms • inability to bargain • inability to pretend that an economic transaction is being made 	<ul style="list-style-type: none"> • inability to use for competition: <ul style="list-style-type: none"> - price, - product range (assortment), - advertising, - innovation

It should be emphasized that one of the key specifics of the funeral services market is that it is impossible to stop provision of these services. Every deceased person must be buried, regardless of their social status, financial status, place of residence, religion, political status, etc. Tabooing the topic of death, following the concept of a "decent funeral" (Lares&Lehenbauer, 2019; Moiseeva, 2013; Schwartz, et al., 1986) and the time frame strongly limited by religious and sanitary rules and traditions often does not allow the family and relatives of the deceased to conduct at least a superficial analysis of the funeral services market, compare prices and study the theory and rules of the entire burial cycle.

In addition, in Russia, because of the reluctance to "touch" the "unpleasant" topic of death or for psychological protection, the younger generation is often isolated from the funeral organization events held by representatives of the older generation. This leads to a situation when the need to organize a funeral is occurred, people who does not have experience in it can get to the funeral agents under "total control". This allows funeral agents, taking advantage of the client's emotional stupor and various fraudulent schemes, to siphon huge amounts of money from grieving relatives who want to organize a decent funeral for a loved one at all costs. There are many schemes of additional and illegal enrichment in the arsenal of ritual agents: from elementary price-list overcharging to illegal sale of places in cemeteries and deliberate damage to excavated graves (Revelations, 2021).

There are also cases when Russian ritual agents took the passport or the body of the deceased and agreed to return them to relatives only for money. However, the main factor that initially inflates the prices of funeral services is corruption in municipal organizations that are directly related to the fact of death registration (The under-side, 2021). The cost of the funeral agency services, whose representative independently arrived at the place of death or at the home of the deceased's relatives within a short period of time after the fact of death announcement, has already additionally included the amount of a bribe to the official who transmitted information about the death of the person. As a result, the cost of funerals organized by unscrupulous employees of the funeral sphere may be several times higher than the cost of the same package of services provided by a well-known company with a good reputation (The under-side, 2021).

As for the cost of funerals, they are very expensive everywhere in the world. For example, in the United States, funeral expenses have been rising steadily since the 1980s. By 2019, the average funeral cost was \$ 7,000 – \$ 12,000 USD. This includes inspection and burial, payment for basic services, transportation of the remains to the funeral bureau, coffin, embalming, and other preparations. The average cost of a funeral with cremation was cheaper and is \$ 6000 – \$ 7000 USD, while the cost of delivery to the cemetery, the production of a monument, a plaque, etc. (for example, flowers), are paid additionally (How Much Does a Funeral Cost, 2021).

It is also important that according to the National Funeral Directors Association (NFDA) in 2020-2021, the average cost of a funeral will reach \$ 20,000 USD (Statistics, 2021). However, this is not the final price, which depends both on the consumer's decisions related to choosing and planning a funeral, and on how an individual business representative evaluates their goods and services, including the philosophy and mission of the business (Table 2).

Table 2. National Median Cost of an Adult Funeral with Viewing and Burial: 2019 vs. 2014 (Statistics, 2021)

As for Turkey in 2020, the average cost of a funeral is \$ 7775 USD, including a coffin and storage. However,

Item	2019*	2014*
Nondeclinable basic services fee	\$2,195	\$2,000
Removal/transfer of remains to funeral home	\$350	\$310
Embalming	\$750	\$695
Other preparation of the body	\$255	\$250
Use of facilities for viewing	\$425	\$420
Use of facilities for funeral ceremony	\$500	\$495
Hearse	\$340	\$318
Service car/van	\$150	\$143
Basic memorial printed package	\$175	\$155
Metal casket	\$2,500	\$2,395
Median Cost of a Funeral With Viewing and Burial	\$7,640	\$7,181
<i>Vault</i>	<i>\$1,495</i>	<i>\$1,327</i>
<i>Total with vault</i>	<i>\$9,135</i>	<i>\$8,508</i>

2014 prices have not been adjusted for inflation.

* Median Price – The amount at which half of the figures fall below and half are above.

a cemetery site, a tombstone, and opening /closing a grave can cost \$ 1500 – \$ 2000 USD. Therefore, traditional funerals in Turkey cost at least \$ 9,000 USD. Depending on the additional goods and services, the price of funeral services for a Turkish citizen may increase to \$ 5,000 – \$ 10,000 USD. Cremation is the cheapest: without any additional services, it can cost less than \$ 1000 USD (Turkey Funeral Cost, 2021).

As for the prices for funerals in Russia, a number of services are provided, according to the Federal legislation, free of charge, such as: registration of the relevant documents, delivery of the coffin and a set of funeral items, transportation to the burial site, as well as burial and cremation. However, as we mentioned above, the whole point of the problem is to bury a person "with dignity". And here the consumer does not skimp and gives the

last thing to send a loved one to the last journey "properly", "to be not a shamed by people". Accordingly, prices for funeral services are actually regulated by the market. That is why prices depend on the area (in large cities it is more expensive), the number of funeral companies and intermediaries (funeral agents), the status of the deceased, etc. In general, the price for a package of funeral services in 2015 ranged from 16,277 rubles (about 222 USD) in the periphery to 60,000 rubles (about 819 USD) in Moscow (Samoilova, 2015). To date, these prices have increased, according to various estimates, by 25-50% (Analytical Research Group, 2020; How coronavirus affects, 2020; Kocheharov, 2019; Ritual Services, 2021; etc.). When comparing prices in the Russian and world markets of funeral services, it should not be forgotten that the income of Russians is significantly lower than in developed countries (Dvořák, et al., 2020; Rosstat, 2021; The labor market, 2021; Zubarevich, 2020). Accordingly, for the Russian population, these prices for funerals are very, very high, and often simply unaffordable.

1.3. Consumer behavior

As for the behavior of the consumer in the funeral services market, the analysis of the literature available to us shows that there is clearly not enough work on this topic. Moreover, as different experts quite rightly point out, to date, almost no attempts have been made to study issues related to consumer behavior in such a sensitive industry as the funeral services (Barkov&Grachev, 2014; Bear&Burger, 2015; Halpenny,2013; Lares&Lehenbauer, 2019; Moiseeva, 2013;Schwartz, et al.,1986; Trompette, 2007; Zelizer,1979; etc.).

In particular, there are a number of academic reviews about death and how people either accept it or avoid even talking about it. It is shown that people do not voluntarily, but are forced to face atypical decisions, such as: the choice of life and death due to illness or the choice of a funeral home due to the loss of a loved one. In this regard, the buyer's choice regarding funeral services is also atypical. Accordingly, all this leads to stress for bereaved people (Bahar Zuhai, et al, 2012; Bear&Burger, 2015; Canning& Szmigin, 2010; Gentry, et al., 1994; Halpenny, 2013; Kelly,et al., 2013; Kopp& Kemp, 2007; Kropp, 1999; Lares&Lehenbauer, 2019).

It is obvious that consumer behavior in the market of funeral services has a key influence on the rituals, rites and traditions associated with funerals, which differ not only in each country, but also in different regions of the same country.

The experience of Turkey is very interesting, because, on the one hand, Turkey is a secular country, and on the other hand, is a country where the vast majority of the local population is Muslim. Their religion – Islam – has a significant influence on what and when people eat, wear, and what rituals they observe, including those related to death. Depending on how the deceased followed the Sharia law during their lifetime, it will be determined whether they go to heaven ("Jannah") or hell ("Jahannam") after death. Funerals in Turkey are quick: usually 24 hours after death. It is also important that Muslim funerals are quiet and very peaceful. Accordingly, the behavior of consumers of funeral goods and services is also determined by Muslim traditions (Krystyna, 2020).

This is also confirmed by the research of 181 people conducted by a group of Turkish scientists on the topic of religious beliefs and the practice of death in Narlıdere (a district of Izmir province, Turkey). In particular, it was found that the vast majority of Turks (84.5% of respondents) indicated that prayer is the very first religious practice that they perform after the departure of a loved one to the other world. At the same time, 15.5% said that they do not practice any religious rites, and 36.5% said that death is the end of all life (Bahar Zuhai, et al, 2012).

A different experience of ritual behavior is observed in other countries. So, in Russia, where the predominant religion is Christianity, there is no generally accepted period of mourning or mourning dress code. However, as a rule, it is customary for both men and women to dress in black or dark colors for funeral rituals, and thanksgiving ceremonies and commemorations are held in three days, nine and 40 days after the funeral, which is associated with the traditions of pre-Christian Russia and the cycles of the soul's departure from the body to the world of the dead. In other words, the soul of the deceased leaves the body and with suffering goes to heaven and then to hell. Accordingly, while the soul of the deceased is traveling, the living should remember the deceased, helping their souls safely pass this period of torment. This topic is discussed in more detail in the study of Michel Bouchard (Bouchard, 2004).

Accordingly, as we noted above, funeral rituals and rites, as well as a special psycho-emotional state of a person, also affect the nature of consumer choice in the market of funeral services. The literature on this issue, as our retrospective analysis shows, is extremely insufficient.

So, in the study of J. Halpenny notes that the motivating factors for choosing funeral services are the following three, in descending order of importance (Halpenny, 2013):

1. Location of the funeral Bureau.
2. The presence of previous experience in the consumer.
3. The price of funeral services.

Similar positions on this issue are presented in the works of other authors (Moiseeva, 2013; Schwartz, et al., 1986).

It is also important that the price of funeral services is a big problem for the consumer, even when a funeral home has already been chosen. This is due to the fact that, for example, in Ireland, people are rational and try to meet the strict limits of the family budget (Halpenny, 2013). At the same time, there are some studies showing that the consumer, for example, in Russia, is not sensitive to changes in prices and the range of funeral goods and services and is ready to buy at almost any price to organize a “decent funeral” (Barkov&Grachev, 2014).

We also found that there are a number of studies related to voluntary pre-planning of funerals (Halpenny,2013; Lares&Lehenbauer, 2019; Walter, 2005; Wong, et al., 1994). For example, there are some cases provided in the UK. It is shown that in fact, less than 10% of people plan their own funerals in advance. At the same time, those people who plan their own funerals in advance do so only because they want their wishes to be fulfilled (Halpenny, 2013).

Moreover, as Jennifer Lares and Kruti Lehenbauer rightly point out, the funeral family tends to have little control over the funeral planning process. At the same time, the funeral Bureau director is given a very short period (usually several days) to agree on the necessary details of the funeral. And if payment, for example, for wedding can be made in installments, then funeral services must be paid in full within their provision (Lares&Lehenbauer, 2019: 24). However, the literature explaining why people choose this or that burial option is clearly not enough.

As for other marketing aspects of funeral services, we found that many people do not consider funeral advertising unethical or insensitive. On the contrary, they view “word of mouth” advertising as a much more influential factor in funeral preparations than traditional means of promotion (Bear&Burger, 2015; Halpenny, 2013; Schwartz, et al., 1986). Moreover, the funeral industry is undergoing a number of alterations that change the death rituals and burial bodies methods (Bear&Burger, 2015; Joachim, 2013), which also affects the changing consumer behavior in the market under study.

Thus, as we noted earlier (Astratova&Korchagin, 2021), the buyer in the market of funeral services has the following main characteristics:

1. He has a high degree of uncertainty “confused buyer” or “lost customer”;
  - a. He does not know when exactly he will have to consume the funeral services;
  - b. He doesn't know how much this kind of services cost;
  - c. He doesn't even know what certainly these services are.
2. He is not sensitive to changes in prices and the range of funeral goods and services.
3. He does not follow the innovations in the funeral industry.
4. When he is choosing, compares no more than two funeral companies.
5. He cannot assess the quality of ritual services in advance; only after the purchase.
6. He has an extremely negative attitude to traditional advertising, which forces funeral companies to look for alternative strategies for reaching customers.

Other researchers also express similar positions on this issue (Bear&Burger, 2015; Halpenny, 2013; Lares&Lehenbauer, 2019; Moiseeva, 2013; Schwartz, et al.,1986; Trompette, 2007; Zelizer, 1979; etc.).

Due to the controversial nature of consumer choice in the funeral services market and the asymmetry of information on this issue, it was considered appropriate to conduct a field study and study the main aspects of consumer behavior in the funeral services market.

2. Results of the field study

2.1. Brief description of the socio-economic portrait of the consumer

As it is well-known, in the most general form, the socio-economic portrait of a consumer is a collective image of a potential or real customer, based on specific socio-demographic characteristics, such as: gender, age, income level, social status, place of residence, field of activity, etc. (Astratova, 2018; Hawkins, et al., 1992; Kotler, et al., 1999; Sheth, et al., 1991).

Our respondents were represented by two main groups.

A) The first group of respondents (290 people) is citizens of the Russian Federation from more than 40 localities, including the Urals, the Far East, and the Southern and Central regions. The majority of the interviewees (64.5%) were 21-35 years old; the remaining age categories are represented by approximately equal shares of 6-8%. There are approximately equal numbers of men (48.6%) and women (51.4%) among the respondents. The majority of the respondents have a higher education (62.4%) and almost every fifth (21.2%) has a specialized secondary education. The financial situation of the majority of respondents is good – the middle class (50.0%), the prosperous class (25.5%) and the rich class (9.3%), as illustrated in Figure 1.

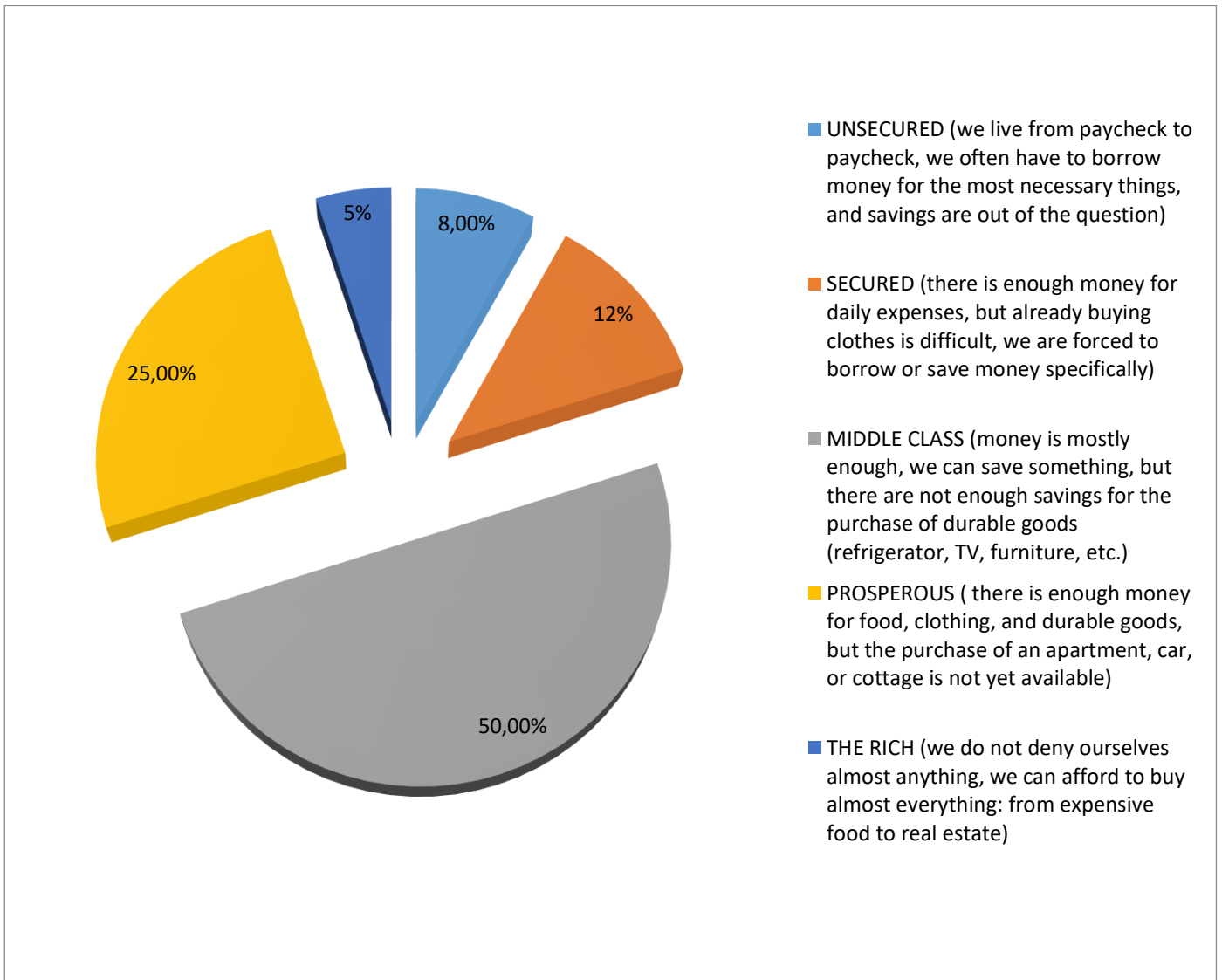

Figure 1. Distribution of group A respondents' responses to the question about their financial situation (N = 290, n₁=290; n₂= 0; K_k = 0, 18; K_c = 0, 89)²³

This is confirmed by the fact that almost half of the respondents work in budget organizations (44.5%) and almost a third (29.1%) – in commercial organizations.

Thus, we can say that our consumer is a man or woman who has a higher or secondary professional education and a good financial situation (middle class and middle class" +/-", that is, 84.8%), who are at the age of high labor activity (21-35 years).

B) The second group of respondents (55 people) is representatives of far and near abroad (real and potential consumers of funeral services, from 10 countries, including Turkey). The majority of the interviewees (67.3%)

²³Here and further: *N* is the total number of respondents, *n*₁ - number of respondents in group A; *n*₂ - number of respondents in group B; *K*_k is the Kramer correlation coefficient; *K*_c is the concordance coefficient (consistency of respondent opinions).

were 21-35 years old; the remaining age categories are represented by approximately equal shares of 7-8%. There are approximately equal numbers of men (50.9%) and women (47.3%) among the respondents. The majority of respondents have a higher education (69.6%) and almost every fourth (23.7%) has a secondary vocational education. The financial situation of the majority of respondents is good: the majority is middle class (69.1%) and every fifth (20%) is prosperous, as illustrated in Figure 2.

Please rate your financial situation

55 ответов

Figure2. Distribution of group B respondents' responses to the question about their financial situation

(N = 55, n₁=0; n₂=55; K_k = 0, 16; K_c = 0, 84)

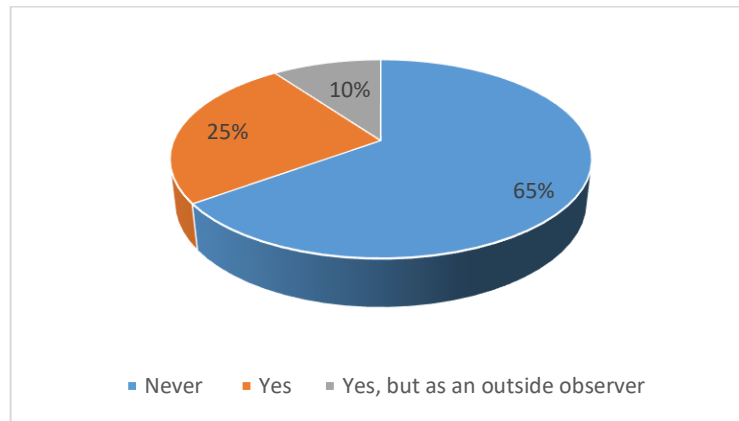
This is also confirmed by the fact that about half of the respondents work in budget organizations (46.3%) and the same number (48.1%) in commercial organizations.

Thus, we can say that our foreign respondent is a man or woman who has a higher or secondary vocational education and a good financial situation (middle class and prosperous, i.e. 89.1%), who is at the age of high labor activity (21-35 years).

2.2. Brief description of the psychological (behavioral) portrait of the consumer

A psychological (or behavioral) portrait of a consumer is a collective image that consists of the characteristics of consumer choice in the market of certain goods and services. The choice of the consumer, as a rule, is carried out on an irrational basis and serves as a very effective marketing tool: advertising, sales, branding, etc. (Astratova, 2018; Canning& Szmigin, 2010; Hawkins,et al., 1992; Lovelock, 2005; Sheth, et al., 1991; etc.). At the same time, as Virginia R. Bear and William C. Burger quite rightly point out, the motivations associated with the choice of the consumer in the funeral services market are irrational and deserve special attention (Bear&Burger, 2015).

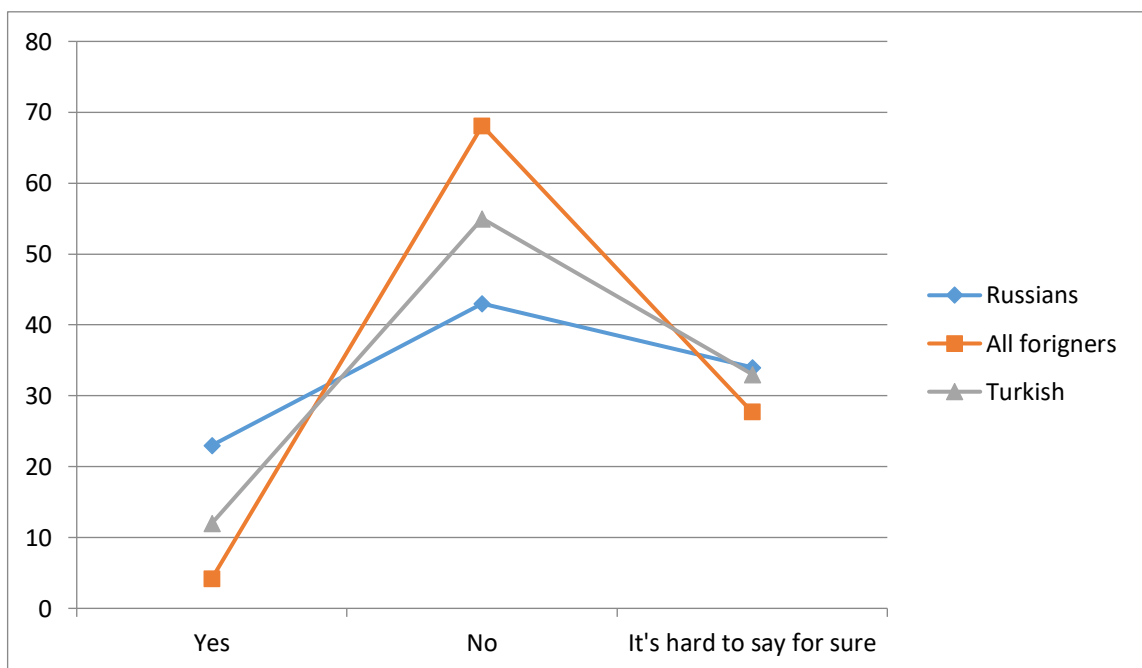
As a result of our research, it was found that the majority of respondents from both groups (65%) have never organized someone's funeral on their own (Figure 3).

Figure3. Distribution of group A&B respondents’ replies to the question: “Have you ever met with the need to independently organize someone's funeral?”

(N = 345, n₁=290; n₂=55; K_k = 0, 19; K_c = 0, 86)

At the same time, only a quarter of respondents from Russia and 12% from Turkey clearly know the procedure for the occurrence of someone's death. It is also important that a third of all respondents say that it is difficult for them to answer this question with confidence (Figure 4).

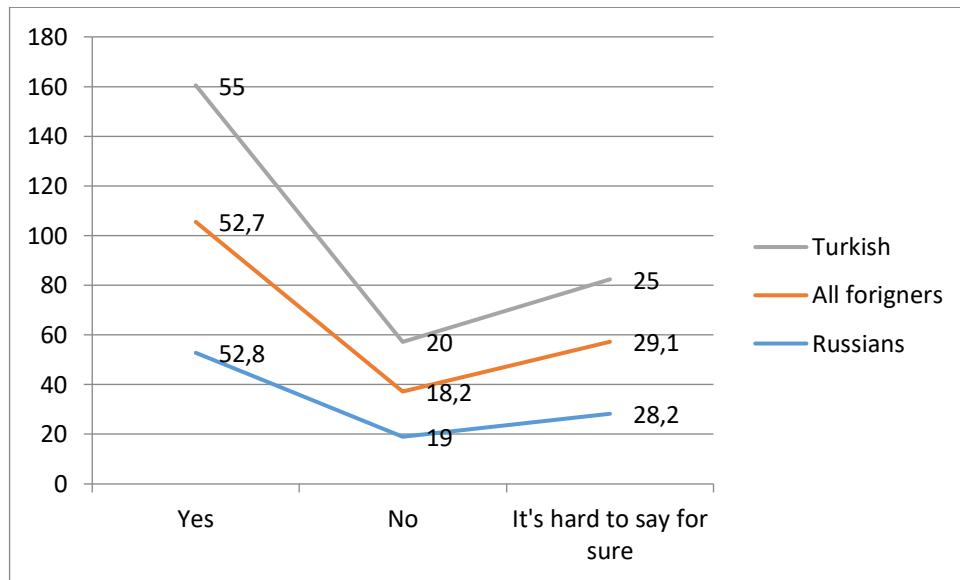

Figure4. Distribution of group A&B respondents’ replies, % to the question: “Do you know the algorithm of the necessary actions in case of someone's death?”

(N = 345, n₁=286; n₂=54; n₃ = 7; K_k = 0, 16; K_c = 0, 88)²⁴

The respondents were also asked a question: “Would you like to think over the whole procedure of your funeral in advance, compare the prices of the necessary "funeral package", and choose the most suitable funeral agency for your specific situation?” As a result, the majority of respondents from both groups (65.5%) answered this question negatively.

Accordingly, it is quite expected that more than half of the respondents answered in the affirmative to the question about the need to inform the population about the algorithm of necessary actions in case of loss of loved ones (Figure 5).

Figure 5. Distribution of group A&B respondents’ replies, % to the question:

“Do you agree with the need for a social advertising describing the sequence of actions in case of the loss of a loved one?”

(N = 345, n₁=289; n₂=54; n₃ = 7; K_k = 0, 16; K_c = 0, 88)

Moreover, in both groups, 80.2% of respondents identified the Internet as the most effective tool for informing the population, 29.2% – television, and 22.6% voted for the placement of information materials in the entrances of residential buildings.

As we have already noted above, the issue of funerals pre-planning is very relevant for the actors of the funeral services market. In this regard, we received responses that the majority of respondents (69.6% on average) have a positive attitude to this idea (Figure 6).

²⁴ Hereafter, n₃ is the number of respondents from Turkey.

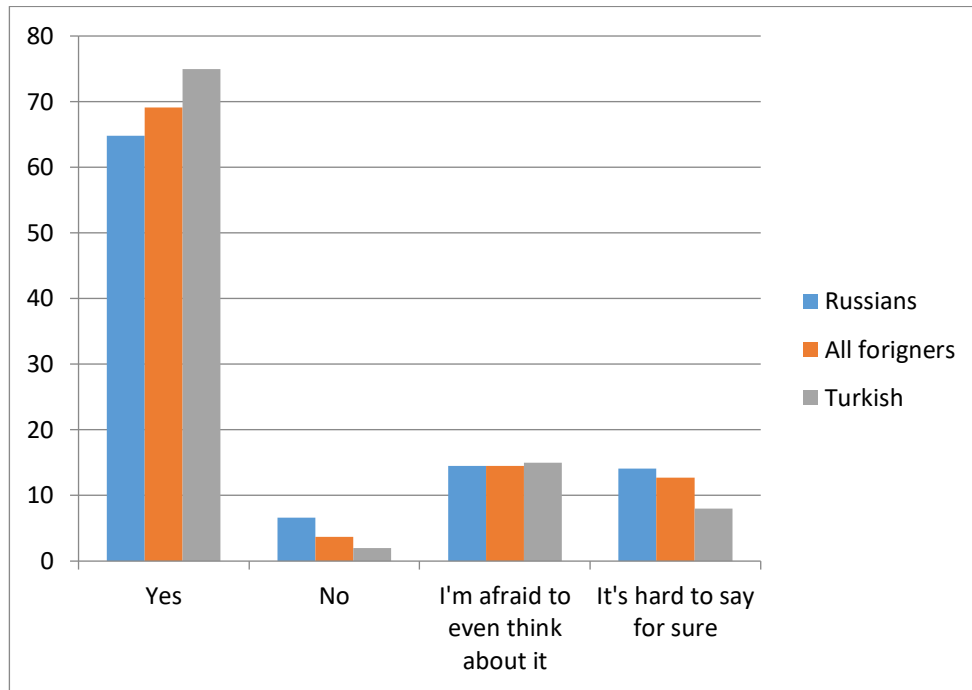

Figure6. Distribution of group A&B respondents' replies, % to the question:

“Do you agree with the statement that a pre-made will and funeral planning is about caring for loved ones, helping them in organizing the funeral?”

(N = 345, n₁=288; n₂=53; n₃ = 7; K_k = 0, 17; K_c = 0, 85)

However, about a quarter of respondents (26.6% on average) expressed their willingness to plan their own funerals in advance, while the majority (41.7% on average) are not ready to plan and are afraid to even think about their own funerals (Figure 7).

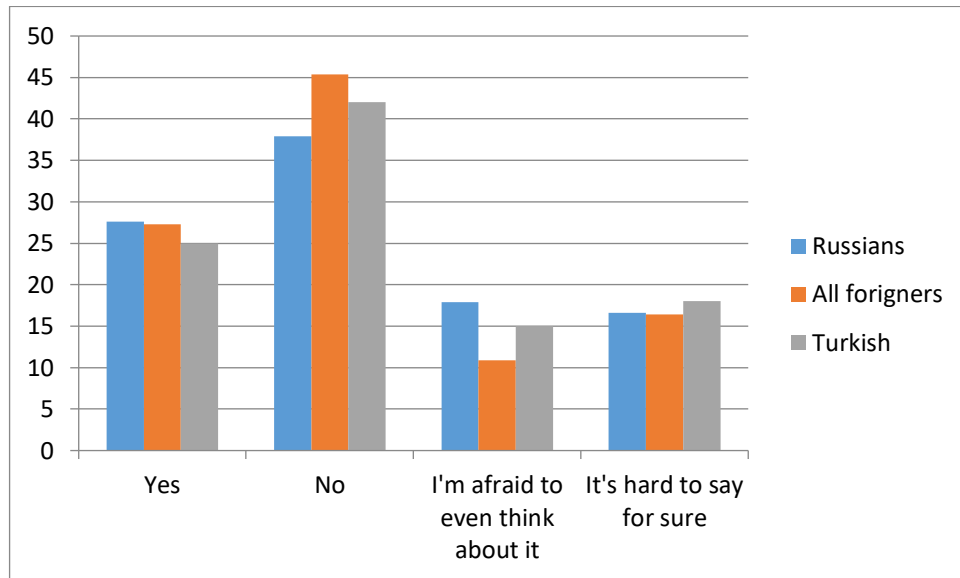

Figure7. Distribution of group A&B respondents' replies, % to the question:

“Are you ready to plan your funeral in advance?”

(N = 345, n₁=289; n₂=54; n₃=6; K_k = 0, 14; K_c = 0, 87)

In this regard, it is expected that almost two-thirds of respondents both from Russia and abroad (73.8%) are not ready to conclude a prearranged funeral plan for the provision of funeral services for their loved ones.

Conclusion

The authors attempted to present the results of a desk and field study on consumer behavior in the funeral services market in Russia and Turkey.

As a result, the following conclusions were made:

1. Consumer behavior is a complex and multidimensional process, which is particularly actively studied and modeled by representatives of the social and humanitarian branches of knowledge over the past quarter of a century. However, there are special types of markets, called "affective", where the consumer behaves in a completely atypical way, being in a state of emotional stress, making irrational choices and buying goods and services, almost without haggling. These markets include the funeral services market. The behavior of buyers in this market is a very urgent problem that determines the trends in the development of this market both in Russia and abroad.
2. Authors guessed it necessary to consider three topical issues: 1) to consider some theoretical aspects of the categorical apparatus in the funeral services market; 2) to develop working tools for conducting a survey; 3) to analyze the data obtained.

The information was collected based on the author's questionnaire using an anonymous survey provided in Google docs. The survey was conducted from April 01 to May 15, 2021. A total of 345 people were interviewed

3. The author's interpretation of the categorical apparatus of the study is presented. In particular, the authors consider funeral services as a combination of four components:

- 1) The rite or funeral ritual,
- 2) The process of providing the ritual (funeral show, “decent burial”),
- 3) A set of auxiliary services (for example, embalming, cremation, etc.) that accompany the funeral ritual and increase its value (usefulness) and attractiveness for the consumer, aimed at meeting the personal and social ethical standards that have developed in this location (region, country),
- 4) The process of transfer/inheritance of property (cemetery property, place in the cemetery).

4. Some data on the socio-economic and psychological profile of consumers in the market of funeral services are presented. In particular, the target audience was studied, where the majority of respondents are young people aged 21-35 years, with higher or secondary education, belonging mainly to the middle consumer class. This, according to the authors, indicates a certain awareness of people both in matters of planning their lives and finances, and when choosing answers in the questionnaire process.

5. According to the studied literature and the results of the survey, the majority of funeral services market consumers make the final decision unconsciously due to a difficult emotional and psychological state, ignorance of the market and the rules of behavior on it. The strong influence of traditions and customs, namely, the tabooing of the topic of death, is revealed. Consumers understand the social importance of funeral planning, but the habit and mental attitude of not talking about death, developed by many generations of ancestors, is stronger. Despite the strong influence of Muslim traditions in Turkey and Christian traditions in Russia, the authors did not find significant differences in the responses of respondents to the question under study in the target audience. The authors come to the conclusion that since the majority of respondents in this study are young people, they are most capable of revising the foundations and changing their attitude to behavior patterns, including in the market of funeral services.

6. The authors consider the topic under study very interesting and plan to continue working in this direction in the very near future

Bibliography

- Analytic Research Group (2020). *Revenue from the funeral industry jumped 45% in the second quarter of 2020*. ARG. September 29, 2020. Retrieved from <https://marketing.rbc.ru/articles/11861/> (Last accessed: 01.04.2021). (In Russian).
- Astratova, et. al. (2020). Astratova G.V., Mikhailova N.S., Porotnikov P.A., Danilova E.V. On the issue of economic effects in connection with the coronacrisis COVID-19. *Bulletin of the Altai Academy of Economics and Law*. 2020. No. 6-2, pp. 183-192 Retrieved from <http://vaael.ru/ru/article/view?id=1181> (Last accessed: 22.12.2020). (In Russian).
- Astratova (2018). Astratova, Galina V. Overview of the Consumer Behavior Study in the Markets of Food Products (1998-2018), Based on the Author's Interpretation of the Consumer's Requirements in the System of Values that Influence on the Consumer Market Behavior. *Proceedings of Business and Economic Studies*. Publication online: Published on November 29, 2018. Retrieved from <http://ojs.bbwpublisher.com/index.php/PBES/article/view/628>. (Last accessed: 05.01.2019).
- Astratova&Korchagin(2021). Astratova, G.V., Korchagin, V.A. The market of funeral services: actual problems and trends of development in the Russian Federation and abroad. *Materials of the International Round Table "Actual problems of state and municipal management: theoretical, methodological and applied aspects"*. Donetsk: Donetsk State University, May 18, 2021. (In print; in Russian).
- Bahar Zuhai, et al. (2012). Zuhai Bahar, Ayşe Beşer, Aygül Kissal, Nihal G. Aydoğdu. Traditional and Religious Death Practices in Western Turkey. *Asian Nursing Research*. V. 6. Issue 3. September 2012, pp. 107-114. DOI <https://doi.org/10.1016/j.anr.2012.08.003>
- Barkov&Grachev (2014). Barkov, A.V., Grachev, R.Yu. Ritual services as objects of the social services market. *Bulletin of the Saratov State Law Academy*. 2014. No. 3 (98), pp. 17-26. (In Russian).
- Bear&Burger (2015). Bear Virginia R., Burger William C. Change and Innovation in the Funeral Industry: A Typology of Motivations. *OMEGA. Journal of Death and Dying*. October 2015. 75 (1). DOI:10.1177/0030222815612605
- Bondarenko(2008). Bondarenko, S.V. Formation of a complex of ritual service of the population in the conditions of a large city. *Referee of Thesis's of Candidate of Economic Sciences*. Moscow Academy of Labor and Social Relations. – 34 pp. (In Russian).
- Bouchard (2004). Michel Bouchard. Graveyards: Russian ritual and belief pertaining to the dead. *Religion*. October 2004. V. 34. Issue 4, pp. 345-362. <https://doi.org/10.1016/j.religion.2004.09.009>
- Canning&Szmigin (2010). Canning, L. and Szmigin, L. Death and disposal: The universal, environmental dilemma. *Journal of Marketing Management*. 2010. V. 26. No 11-12, pp.1129-1142.
- Ceylan, et al. (2020). CeylanRahmiye Figen, Ozkan Burhan, MulazimogullariEsra. Historical evidence for economic effects of COVID-19. *The European Journal of Health Economics*. 04 June 2020. Retrieved from DOI 10.1007/s10198-020-01206-8 (Last accessed 05.06.2020).
- Death Tradition (2021). Source: *Republic of Turkey Ministry of Culture and Tourism*. Retrieved from <http://www.turkishculture.org/lifestyles/ceremonies/funeral-544.htm> (Last accessed: 01.06.2021).
- Dvořák, et al. (2020). Dvořák, M., Rovný, P., Grebennikova, V., Faminskaya, M. Economic impacts of Covid-19 on the labor market and human capital. *Terra Economicus*. 2020. No 18(4), pp. 78-96. DOI: 10.18522/2073-6606-2020-18-4-78-96
- Funerals market study (2018). *Funerals market study Interim report and consultation*. Retrieved from https://assets.publishing.service.gov.uk/media/5bffb9d5ed915d11965a199d/Funerals_market_study_interim_report_and_consultation.pdf (Last accessed 01.10.2020).
- Gentry, et al. (1994). Gentry, J.W., Kennedy, P.F., Paul, K. and Hill, R.P. The vulnerability of those grieving the death of a loved one: implications for public policy. *Journal of Public Policy and Marketing*. V. 14. No 1, pp. 128-142.

- Halpenny (2013). Halpenny, Joseph. *An Exploration of Consumer Decision Making Processes in the Funeral Industry*. Master of Science in Marketing. School of Business National College of Ireland. September 2013. Retrieved from <https://norma.ncirl.ie/869/1/josephhalpenny.pdf> (Last accessed 23.05.2021).
- Hawkins, et al. (1992). Hawkins, Del I., Coney, Kenneth A., Best, Roger, Jr. *Consumer Behavior: Implications for Marketing Strategy* / 5-th ed. Homewood, Ill.: Richard D. Irwin, 1992. – 850 pp.
- How coronavirus affects(2020). *How coronavirus affects funerals in the world*. April 30, 2020. Retrieved from <https://ritual.ru/poleznaya-informacia/articles/kak-koronavirus-vliyaet-na-pokhorony-v-mire/> (accessed: 16.05.2021). (In Russian).
- How Much Does a Funeral Cost? (2021). Retrieved from <https://www.lhlic.com/consumer-resources/average-funeral-cost/> (Last accessed 01.06.2021).
- İstanbul funeral services (2020). *İstanbul funeral services at breaking point as COVID-19 deaths surge: mayor*. . Retrieved from <https://www.turkishminute.com/2020/11/23/istanbul-funeral-services-at-breaking-point-as-covid-19-deaths-surge-mayor/> (Last accessed: 01.06.2021).
- Joachim (2013). Joachim, Joe. 36 Ideas to Breathe Life into Your Funeral Home's Marketing. JULY 1ST, 2013. Retrieved from <https://blog.funeralone.com/grow-your-business/funeral-marketing/fresh-funeral-marketing-ideas/> (Last accessed 31.03.2021).
- Kelly, et al. (2013). Kelly, C.M., Masters, J.L. and DeViney S. End of life planning activities: An integrated process. *Death Studies*. V. 37. No 6, pp.529-551.
- Kochegarov(2019). Kochegarov, P. *Business on sorrow. What is happening with the market of funeral services in Russia*. February 22, 2019. Retrieved from <https://life.ru/p/1195697> (Last accessed: 16.03.2021). (In Russian).
- Kopp& Kemp (2007). Kopp, S.W. and Kemp, E. The death care industry: a review of regulatory and consumer issues. *Journal of Consumer Affairs*. V. 41. No. 1, pp.127- 136.
- Kotler, et al. (1999). Kotler, Ph., et al. *Principles of marketing*. Prentice Hall Europe. Second European Edition. – 1036 pp.
- Krystyna (2020). Krystyna Klaudia. Turkish Funeral Traditions: Customs, Etiquette & What to Expect. 10/2/2020. Retrieved from <https://www.joincake.com/blog/turkey-funeral/> (Last accessed: 01.06.2021).
- Kropp(1999). Kropp, F. Consumer information processing and behaviour at the End of Life?. *Advances in Consumer Research*. V. 26. No 1, pp.533-535.
- Lares&Lehenbauer (2019). Lares Jennifer Di Camillo, Lehenbauer Kruti. Funeral Services: The Silent Oligopoly An Exploration of the Funeral Industry in the United States. *RAIS Journal for Social Sciences*. V. 3 (2), 18-28 pp.
- Lovelock(2005). Lovelock, Ch. *Marketing of services: personnel, technology, strategy*. 4th edition.: Interpretation from English. Moscow: Publishing House "Williams", 2005. – 1008 pp. (In Russian).
- Moiseeva (2013). Moiseeva, E.N. Economic and sociological analysis of the market of funeral services in Russia. *Thesis's of Candidate of Economic Sciences*. – Moscow. – 195 pp. (In Russian).
- Monitor (2020). Monitor: COVID-19 and the world of work. Seventh edition Updated estimates and analysis / ILO: publishing. . Retrieved from https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/briefingnote/wcms_767028.pdf (Last accessed: 10.03.2021).
- Nabiev (2007). Nabiev, R.G. Paid rendering of funeral services in the Russian Federation. *Referee of Thesis's of Candidate of Law Sciences*. Volgograd. – 24 pp. (In Russian).
- Revelations (2021). *Revelations of the undertakers. How to cheat in cemeteries and funeral homes*. Retrieved from https://chel.aif.ru/society/otkroveniya_pohoronshchikov_kak_nas_obmanyvayut_na_kladbishchah_i_v_pohoronnyh_byur (Last accessed: 16.05.2021). (In Russian).
- Ritual Services (2021). *Ritual Services have become the leader in revenue growth in Russia*. March 24, 2021. Retrieved from https://lprime.ru/state_regulation/20210324/833312768.html (Last accessed: 19.06.2020). (In Russian).

- Rosstat (2021). *Rosstat named the number of deceased Russians with COVID-19 in 2020*. Retrieved from <https://www.rbc.ru/economics/08/02/2021/602132e19a7947073f7ddeb5#:~:text=Mortality%20b%20Russia%20b%202020,COVID-19%2C%20collects%20is%20data%20rosstat> (Last accessed: 16.05.2021) (In Russian).
- Samoilova (2015). Samoilova, P. *Death in the "Single window" mode*. 21.08.2015. Retrieved from https://www.solidarnost.org/articles/Smert__v_rezhime__edinogo_okna_.html (Last accessed: 01.04.2021). (In Russian).
- Sarantinos (2017). Sarantinos, Gideon. *The Average Gross Margin for a Funeral Home*. September 26, 2017. Retrieved from <https://bizfluent.com/facts-7515688-average-gross-margin-funeral-home.html> (Last accessed: 01.06.2021).
- Sheth, et al. (1991). Sheth, J.N., Newman, B.I. and Gross, B.L. *Consumption Values and Market Choices: Theory and Applications*. Cincinnati, OH: South-Western Publishing Company.
- Statistics (2021). Retrieved from <https://nfda.org/news/statistics>. (Last accessed: 01.06.2021).
- Schwartz, et al. (1986). Martin L. Schwartz, Marvin A. Jolson, Ronald H. Lee. *The marketing of funeral services: Past, present, and future*. Business Horizons. March-April 1986. V. 29. Issue 2, pp. 40-45. [https://doi.org/10.1016/0007-6813\(86\)90068-6](https://doi.org/10.1016/0007-6813(86)90068-6)
- The labor market (2021). *The labor market will grow after the pandemic*. All-Russian Center for The Study of Public Opinion. 2021. Retrieved from <https://wciom.ru/analytical-reviews/analiticheskii-obzor/rynok-truda-posle-pandemii-budet-rasti> (Last accessed 10.03.2021)
- The under-side (2021). *The under-side of the funeral business: "Do you have grief? Then we are coming to you!"* Retrieved from <https://66.ru/news/business/154904/> (Last accessed: 16.05.2021). (In Russian).
- Trompette (2007). Trompette, P. *Customer Channeling Arrangements in Market Organization: Competition Dynamics in the Funeral Business in France*. *Revue Française de Sociologie*. No 48, pp. 3–33.
- Turkey Funeral Cost (2021). *Turkey Funeral Cost – Turkey Funeral Costs Guide*. Retrieved from <http://www.funeral-arrangements-guide.com/turkey-funeral-cost-turkey-funeral-costs-guide/> (Last accessed: 01.06.2021).
- Turkey Situation (2021). Retrieved from <https://covid19.who.int/region/euro/country/tr> (Last accessed: 01.06.2021).
- Walter (2005). Walter, T. *Three ways to arrange a funeral: Mortuary variation in the modern west*. *Mortality*. 2005. V. 10. No 3, pp.173-192.
- Wong, et al. (1994). Wong, P.T.P., Reker, G.T. and Gesser. *Death attitude profile revised: A multidimensional measure of attitudes toward death*: R.A. Neimeyer (ed). *Death Anxiety Handbook: Research, instrumentation and application* (pp 121-148). – Washington D.C. Taylor and Francis, 1994.
- Zelizer (1979). Zelizer, V. *Morals and Markets: The Development of Life Insurance in the United States*. NY: Columbia University Press. 1979.
- Zubarevich (2020). Zubarevich, N.V. *Regional Projection of the Corona-Crisis in Russia. Risks for Industrial Regions*. *Opening the project/Open lecture: "The impact of the pandemic on the regional economy: first estimates and forecasts*. Retrieved from <https://www.youtube.com/watch?v=kTepIgsKjY> (Last accessed: 19.05.2020). (In Russian).

KAMU GÖZETİMİ MUHASEBE VE DENETİM STANDARTLARI KURUMU TARAFINDAN AKREDİTE EDİLEN SÜREKLİ EĞİTİM PROGRAMLARINA GENEL BİR BAKIŞ

AN OVERVIEW OF CONTINUING EDUCATION PROGRAMS ACCREDITED BY PUBLIC OVERSIGHT ACCOUNTING AND AUDITING STANDARDS AUTHORITY

Öğr. Gör. Dr. Neriman POLAT ÇELTİKÇİ
Akdeniz Üniversitesi
npceltikci@akdeniz.edu.tr,

Öğr. Gör. Mustafa ÇELTİKÇİ
Akdeniz Üniversitesi
mceltikci@akdeniz.edu.tr

ÖZET

Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu (KGK)'nın bağımsız denetimi geliştirme ve kalitesini artırmaya yönelik pek çok amaçlarından biride yetkilendirilen bağımsız denetçilerin mesleki gelişimini sağlayacak sürekli eğitim sistemini oluşturmaktır. Bu kapsamda Bağımsız Denetçiler İçin Sürekli Eğitim Tebliği ve eğitim düzenleyecek kurumlar için Sürekli Eğitim Programları Düzenleme Usul ve Esaslarını yayımlamıştır. Denetçilerin etik ilkelere uyma, yüksek kalitede hizmet sunabilecek mesleki bilgi ve becerilere sahip olma ve bunları mesleki yetkinlikleri açısından sürekli geliştirme yükümlülükleri vardır. Bu çalışmanın amacı, bağımsız denetçilere sürekli eğitim faaliyeti sunan ve KGK tarafından akredite edilen kurum/kuruluşların eğitim programlarını 2020-2023 yılları için değerlendirmektir. Veriler KGK'nın web sayfasından elde edilmiş ve araştırma yöntemi olarak içerik analizi kullanılmıştır. Bulgular; toplamda 49 farklı kurum/kuruluş tarafından düzenlenen 1001 adet program içeriğine ulaşılmıştır. İlgili yıllarda tebliğde bahsedilen temel mesleki konular olan muhasebe/muhasebe standartları, denetim, etik kurallar, finans ve kurumsal yönetim konuları başta olmak üzere, uygulama, analiz ve özellikli konuları içeren pek çok alt başlıktan oluşan eğitim programlarının akredite edildiği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: KGK, Bağımsız denetçi, Sürekli eğitim, Akredite programları

ABSTRACT

One of the aims of Public Oversight Accounting and Auditing Standards Authority (KGK) in order to improve independent auditing and increase its quality is to create a continuing education program that will provide the professional development of authorized independent auditors. In this context, Continuing Education Regulation for Independent Auditors and Procedures and Principles for Arranging a Continuing Education Programs have been published for institutions that will provide education. Auditors are responsible for behaving within the ethical principles, possessing the necessary skills to provide high quality service, and improving these aspects constantly. This study aims to evaluate the education programs of organizations, which accredited by KGK and provides continuing education to independent auditors, for the years of 2020-2023. The data used in the study

were collected from the website of the KGK and the research was conducted using the content analysis method. 1001 programs that constitute the findings of the study were arranged by the 49 different organizations. In the relevant years, besides the basic professional issues such as accounting & accounting standards, audit, ethical principles, finance and institutional management, it has been observed that training programs covering many sub-titles which are inclined to application, analysis and specific issues are also accredited.

Keywords: KGK, Independent auditor, Continuing education, Accredited programs

GİRİŞ

Finansal raporlamaya ve bağımsız denetime olan güvenin artması, bağımsız denetimin kalitesinin artırılmasıyla mümkündür. Denetimin kalitesinin artırılması pek çok nedene bağlı olmakla birlikte finansal tablo denetimlerinin kaliteli bir şekilde yapılmasında denetçiler önemli rol oynamaktadır (IAASB, 2014). Ülkemizde KGK tarafından 26.12.2012'de Resmî Gazete yayımlanan Bağımsız Denetim Yönetmeliği (BDY), denetçilerin, etik kurallara uygun, yüksek kalitede hizmet sunabilmelerinin sahip oldukları mesleki bilgi ve becerilerinin yeterli bir seviyede tutulması ve geliştirilmesi ile mümkün olacağını ve bununda sürekli eğitimle (md.25) sağlanacağını ifade etmiştir.

KGK'nın bağımsız denetimi geliştirme ve kalitesini artırmaya yönelik pek çok amaçlarından biride, yetkilendirilen bağımsız denetçilerin mesleki gelişimini sağlayacak sürekli eğitim sistemini oluşturmaktır. Bu kapsamda BDY'de sürekli eğitime ilişkin olarak yapılan değişiklikler çerçevesinde hazırlanan "Denetçiler İçin Sürekli Eğitim Tebliği" 04/11/2017 tarihli ve 30230 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır. Sürekli eğitim yükümlüğü kapsamında, temel mesleki konularda sürekli eğitim programı düzenlenmesine ilişkin hususların düzenlendiği "Bağımsız Denetçilere Yönelik Sürekli Eğitim Programları Düzenleme Usul ve Esasları" 22/12/2017 tarihinde KGK'nın internet sitesinde yayımlanarak kamuoyuna duyurulmuştur. Bu çalışmanın amacı, bu ilgili usul ve esaslar doğrultusunda hazırlanan ve KGK tarafından programları akredite edilen kurum/kuruluşların 2020-2023 yıllarını kapsayan eğitim faaliyetlerini değerlendirmektir.

1.KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Eğitim, bireylerin bilgi, beceri ve diğer yetenekleri kazanmalarını ve geliştirmelerini amaçlayan sistematik süreçtir (Uluslararası Muhasebe Eğitim Standartları Kurulu²⁵ - IAESB, Glossary of Terms, 2019). Muhasebe eğitiminde *sürekli eğitim ise*; ilk mesleki eğitimden sonra gerçekleşen ve muhasebe meslek mensuplarının rollerini yetkin bir şekilde yerine getirmeye devam etmelerini sağlamak için mesleki yeterliliği geliştiren ve sürdüren öğrenme olarak tanımlanabilir.

---

²⁵ Uluslararası Muhasebeciler Federasyonu (IFAC), muhasebe mesleğinin hızla değişen bir ortamın getirdiği zorlukları ele alabilmesi ve küresel düzeyde ilerlemesini sağlayabilmesi için, muhasebe eğitimine yeni, kapsamlı ve entegre bir yaklaşım oluşturmuş ve IAESB'in 2019'da faaliyetini durdurmuştur (<https://www.iaesb.org/about-iaesb>, Erişim tarihi: 14.11.2021).

Uluslararası Muhasebe Eğitim Standartları Kurulu (IAESB), toplumların ve ekonomilerin karmaşık taleplerini yerine getirebilecek ulusal bir muhasebe mesleği oluşturmak amacıyla muhasebe meslek kuruluşlarının izlemesi gereken ilkeleri içeren Uluslararası Eğitim Standartları (IES)'ni yayımlanmıştır. IES'ler, profesyonel muhasebe eğitim programlarına giriş ve aday muhasebe meslek mensubunun ilk mesleki gelişimini ele alan IES 1- 6, muhasebe meslek mensupları ve katılım ortakları için Sürekli Profesyonel Gelişim (CPD)'i kapsayan IES 7 ve Finansal Tabloların Denetiminden Sorumlu Katılım Ortakları için Profesyonel Yeterlilik ilkelerini içeren IES 8 (Revize) den oluşmaktadır (IAESB, 2019).

Araştırma konusu kapsamındaki IES 8 standardı, muhasebe meslek mensuplarının, finansal tabloların denetiminden sorumlu bir Katılım Ortağı rolünü yerine getirirken mesleki yeterliliklerini nasıl geliştirmeleri ve sürdürmeleri gerektiğine yönelik ilkeler içermektedir. IFAC üye kuruluşları, Katılım Ortağı rolünü üstlenen muhasebe meslek mensuplarının, standartta listelenenler dahil (bkz. IES 8 (Revize), prgf:9) ancak bunlarla sınırlı olmamak üzere, öğrenme çıktılarının başarılmalarıyla gösterilen mesleki yeterliliği geliştirmelerini ve sürdürmelerini ayrıca CPD'yi de üstlenmesini talep etmektedir.

IES 8 (Revize)'in, Denetim yetkinlik alanına ilişkin öğrenme çıktıları aşağıdaki gibidir (IES 8 (Revize)), prgf:9):

- ✓ Denetim görevinin tüm aşamalarında aktif katılım yoluyla denetime liderlik etmek.
- ✓ Önemli yanlışlık risklerinin belirlenmesine ve değerlendirilmesine öncülük etmek.
- ✓ Belirlenen “önemli yanlışlık” risklerine yanıt veren bir denetim planı geliştirmek.
- ✓ Önemli yanlışlık risklerine verilen yanıtları değerlendirmek.
- ✓ Denetim görüşünü desteklemek için çelişkili kanıtlar da dahil olmak üzere ilgili tüm denetim kanıtlarının uygunluğu ve yeterliliği hakkında sonuca varmak.
- ✓ Denetimin, Uluslararası Denetim Standartlarına veya finansal tabloların denetimi için geçerli olan diğer ilgili denetim standartlarına, kanunlarına ve düzenlemelerine uygun olarak gerçekleştirilip gerçekleştirilmediğini değerlendirmek.
- ✓ Uygun bir denetim görüşü ile kilit denetim konularını içeren bir rapor düzenlemek.

IES 8 (Revize) ile mesleki yeterliliğe odaklanılarak denetim kalitesine katkıda bulunmak, denetim mesleğinin güvenilirliğini teşvik etmek ve kamu menfaatini korumaya yardımcı olmak hedeflenmiştir (ACCA, 2016).

2.BAĞIMSIZ DENETÇİNİN SÜREKLİ EĞİTİM YÜKÜMLÜLÜĞÜ

Sürekli eğitimin amacı, etik kurallara uygun ve yüksek kalitede bağımsız denetim hizmeti sunabilmeyi sağlayacak mesleki bilgi ve becerilerin, ihtiyaç duyulan seviyede tutulması ve geliştirilmesidir (Denetçiler İçin Sürekli Eğitim Tebliği, md.1). KGK tarafından yetkilendirilen bağımsız denetçilerin sürekli eğitim

yükümlülüğü bulunmaktadır. Sürekli eğitim yükümlülüğü, denetçinin sicile tescil edildiği tarihi izleyen ikinci takvim yılının başından itibaren başlar ve yükümlülüğün başlamasından itibaren, her yıl, yıllık ve üçer yıllık dönemler için KGK tarafından öngörülen sürekli eğitim yükümlülüğüne ilişkin şartların karşılanması gerekir. Sürekli eğitim yükümlülüğünü yerine getirmek için denetim faaliyetinde bulunma zorunluluğu yoktur. Fakat fiili denetim, eğitim kredisi elde etme yöntemlerinden birisidir. Denetim kuruluşları, denetim üstlenen bağımsız denetçiler, denetçilerinin sürekli eğitim programlarını tamamlamaları için gerekli tedbirleri almalıdır. Sürekli eğitim yükümlülüğünü yerine getirmeyen denetçiler, bu yükümlülüklerini yerine getirene kadar denetim yapamazlar ve denetim ekiplerinde görevlendirilemezler (BDY, md.25).

Denetçiler, temel mesleki konulardan her yıl en az 20 kredi olmak üzere 3 yıllık dönem içerisinde en az 60 kredi ve toplamda 120 kredi karşılığı eğitimi tamamlamak zorundadır. Bunun dışında diğer kredilerin 3 yıllık dönem içerisinde olması kaydıyla hangi yıl edinildiği önemli değildir. 3 yıllık dönem, her üç yıllık dönemi değil, her yıl önceki iki yıl ile birlikte dikkate alınan üç yıllık bir dönemi ifade eder. Örneğin 2018-2019-2020 yılları birinci üç yıllık dönem ise, ikinci üç yıllık dönem 2019-2020-2021 yıllarıdır. Eğitim yöntemleri; yüz yüze eğitim, uzaktan eğitim, işbaşı eğitimi, akademik çalışmalar ve diğer eğitim faaliyetlerinden oluşur.

Bağımsız denetçilerin sürekli eğitim yükümlülüklerine ilişkin bildirimlerinin elektronik sistem üzerinden KGK tarafından değerlendirilebilmesi ve denetçilerin yükümlülüklerinin takibinin sağlanabilmesi amaçlarıyla “Sürekli Eğitim Menüsü” ve “Sürekli Eğitim Takip Menüsü” EYBİS’e entegre edilerek kullanıma açılmıştır. EYBİS’te açılan “Sürekli Eğitim Menüsü” aracılığıyla 2018 yılı içerisinde 3.752 denetçi tarafından 14.851 adet bildirim (10.079 Temel Mesleki Konu; 4.772 Destekleyici Konu) yapılmış, bu bildirimlerin 7.872’si (7.821 Temel Mesleki Konu; 51 Destekleyici Konu) incelenerek ilgili kişilere bilgi verilmiştir. Ayrıca 2018 yılında gerçekleştirilen Sürekli Eğitim programlarından 28’i için KGK tarafından gözetim faaliyetleri gerçekleştirilmiştir (KGK, Faaliyet Raporu, 2018: s.65-66).

3. SÜREKLİ EĞİTİM PROGRAMI DÜZENLEME KOŞULLARI

Sürekli eğitim programı düzenlemek isteyenler kurum/kuruluşlar, Bağımsız Denetçilere Yönelik Sürekli Eğitim Programları Düzenleme Usul ve Esasları çerçevesinde aşağıdaki şartları sağladığını gösterir belgelerle elektronik sistem aracılığıyla KGK’ya müracaat etmelidir (md.10). Bu şartlar kurumun (md.10-6);

- ✓ Üniversite, eğitim kuruluşu, meslek odası veya sivil toplum kuruluşu olmasını,
- ✓ Teknik ve fiziki imkânlarının yeterli olmasını,
- ✓ Eğitim alanında gerekli tecrübeye ve güvenilirliğe sahip olmasını,
- ✓ Uzaktan eğitim yöntemi kullanılacak ise uzaktan eğitim sistemi ile son iki yılda en az iki farklı eğitim programının yürütülmüş olmasını, eğitim programına erişim yetkisinin Kuruma tanımlanabilir olmasını ve kurumca gerekli görülecek kontrollerin sistem aracılığıyla yapılabilir olmasını gerektirmektedir.

Kurumların talepleri belge ve incelemelerin ardından 15 gün içinde sonuca bağlanır. Eğitim programı onaylananlar KGK'nın internet sitesinde kamuoyuna ilan edilir. KGK tarafından onaylanmış eğitim programları, fiilen uygulanmaya başlanmadan on beş gün önce Kuruma bildirilir (md.11). Onaylanan eğitim programlarına ilişkin KGK'nın sorumluluğu eğitim programının sürekli eğitim kredisi elde etmeye uygunluğunun kabulü ile sınırlıdır. Eğitimin gerçekleştirilmemesi veya eğitimin gerçekleştirilmesi sırasında ya da sonrasında gerekli önlemlerin alınması, eğitim düzenleyenin sorumluluğundadır (md.14).

Programda; ders müfredatlarının kaliteli, güncel ve eğitim süresi ile uyumlu olarak hazırlanmış olması ve yüz yüze eğitimlerde her bir eğitim konusu için yedek bir eğitmenin bulunması gerekir. Eğitmenler, eğitim konuları ile ilgili alanlarda en az doktora düzeyinde akademik unvana veya eğitim konusunda yeterli uzmanlık ve tecrübeye sahip olmalıdır. Program bir eğitim konusunda düzenlenebileceği gibi birden fazla eğitim konusunda da düzenlenebilir (md.6). Sürekli eğitim konuları, temel mesleki konular ve destekleyici konulardan oluşur. Temel mesleki konular; muhasebe, denetim, etik kurallar, finans ve kurumsal yönetim konularını kapsar. Finans; sermaye piyasası, bankacılık, sigortacılık, özel emeklilik ve finansal yönetim konularından oluşur. Destekleyici konular ise mesleki gelişime katkı sağlayacak diğer konular ile kişisel gelişime katkı sağlayacak konuları kapsar (BDY, md.7).

Programın içeriği, KGK tarafından onaylanmak şartıyla bahsedilen konu veya konuları kapsayacak şekilde eğitimi düzenleyecekler tarafından belirlenmektedir (md.3). KGK onayına sunulacak sürekli eğitim programlarının süresi 7 ders saatinden az olmamak üzere eğitimi düzenleyecekler tarafından belirlenir. Eğitime devam zorunludur (md.8).

KGK, 2020 Faaliyet Raporunda, 26 farklı ilde (Adana, Afyonkarahisar, Ankara, Antalya, Aydın, Bursa, Denizli, Diyarbakır, Edirne, Eskişehir, Giresun, Isparta, İstanbul, İzmir, Kayseri, Kırklareli, Konya, Kütahya, Malatya, Manisa, Mersin, Muğla, Sakarya, Samsun, Şanlıurfa ve Trabzon) sürekli eğitim programı onaylanan 75 kurum/kuruluş olduğunu açıklamıştır. Hukuki nitelikleri itibarıyla bunların; 29'u üniversite, 19'u eğitim kuruluşu, 16'sı meslek odası, 11'i sivil toplum kuruluşudur. Söz konusu 75 kurum/kuruluşun toplam 842 adet programı ve 515 eğitmeni onaylanmıştır. İlgili kurum ve kuruluşlar tarafından düzenleneceği bildirilen eğitim sayısı ise 2.071 adettir (KGK, Faaliyet Raporu, 2020).

4. YÖNTEM VE BULGULAR

4.1. Yöntem

Araştırma kapsamında KGK tarafından sürekli eğitim programları akredite edilen kurum/kuruluşların eğitim faaliyetleri 2020-2023 yılları için incelenmiştir. Analiz kapsamına alınan veriler KGK'nın web sayfasından elde edilmiştir²⁶. Toplamda 49 kurum/kuruluş tarafından düzenlenen 1001 adet içeriğe ulaşılmıştır. Araştırma

²⁶ Analiz kapsamındaki derleme Kasım 2021'de açıklanan veriler üzerinden yapılmıştır. Program saat ve sayıları sonradan değişiklik gösterebilir.

yöntemi olarak içerik analizi kullanılmıştır. İçerik analizi, iletişim araştırmalarına özgü olan ve verilerden geçerli çıkarımlar yapmak için kullanılan, potansiyel olarak sosyal bilimlerdeki en önemli araştırma tekniklerinden biridir (Krippendorf, 1989, s.403). İçerik analizi, büyük veriyi analiz etmek için yararlı bir araştırma tekniğidir. Metnin kodlanmasında ve verilerden çıkarımlar yapılmasında nesnel yönergeler sunar. Metnin sistematik ve nesnel kurallara göre kodlanmasına ve verilerden çıkarımların yapılmasına yardımcı olur (Prasad, 2008, s.17).

4.2.Bulgular

Ele alınan örneklem kapsamında 2020-2023 yılları için KGK'ya başvuruları kabul edilen 49 kuruma ait akredite edilen programlardaki sürekli eğitim konuları içerik analizi yöntemiyle incelenmiş ve elde edilen bulgular yorumlanmıştır. Bu bölümde bulgulara ilişkin tablolar ve değerlendirmelere yer verilmiştir.

Tablo 1 de ilgili yıllarda tebliğde belirtilen temel konulardan oluşan program sayısı toplamının 1.001 adet, program saati toplamının ise 10.661 olduğu görülmüştür. Muhasebe standartları temel konu başlıkları; Türkiye Muhasebe Standartları (TMS), Türkiye Finansal Raporlama Standartları (TFRS), Büyük ve Orta Boy İşletmeler İçin Finansal Raporlama Standardı (BOBİ FRS), Küçük ve Mikro İşletmeler için Finansal Raporlama Standartları (KÜMİ FRS)'dir. Muhasebe/Muhasebe standartları için akredite edilen program sayısı 398 adet (%40) olup birinci sırada yer almaktadır. Bunu, denetim (%33), finans (%22) ve kurumsal yönetim (%6) başlıkları takip etmiştir.

Tablo 1: Sürekli Eğitim Konularının Program Sayı ve Saatleri

DERSLER	PROGRAM SAYISI	ORAN (%)	PROGRAM SAATİ	ORAN (%)
MUHASEBE/MUHASEBE STANDARTLARI	398	40	4.797	45
DENETİM	326	33	3.119	29
FİNANS	218	22	2.173	20
KURUMSAL YÖNETİM	59	6	572	5
TOPLAM	1.001		10.661	

Tablo 2 incelendiğinde toplam 15 ilin eğitim programlarının akredite edildiği görülmüştür. İstanbul, 20 kurum, 449 program sayısı ve 4.134 program saati ile birinci sıradadır. Bunu 8 kurum, 272 program sayısı ve 3.404 program saati ile Ankara ili ve 4 kurum, 90 program sayısı ve 824 program saati ile İzmir ili takip etmiştir. İlgili yıllarda toplam 49 kurum/kuruluşa ait eğitim programının akredite edildiği tespit edilmiştir.

Tablo 2: Sürekli Eğitim Programları Akredite Edilen Kurum/Kuruluşların İllere Göre Dağılımı

Sıra No	İL	EĞİTİM PROGRAMI AKREDİTE EDİLEN KURUM SAYISI	TOPLAM PROGRAM SAYISI	TOPLAM PROGRAM SAATİ
1	İSTANBUL	20	449	4.134
2	ANKARA	8	272	3.404

3	İZMİR	4	90	824
4	ESKİŞEHİR	3	55	511
5	KONYA	3	24	315
6	SAKARYA	2	13	133
7	BURSA	1	22	308
8	NİĞDE	1	10	210
9	ANTALYA	1	14	196
10	MANİSA	1	17	182
11	KIRKLARELİ	1	8	126
12	KAYSERİ	1	9	122
13	DİYARBAKIR	1	5	84
14	TRABZON	1	9	63
15	AYDIN	1	4	49
GENEL TOPLAM		49	1.001	10.661

Tablo 3: Sürekli Eğitim Programları Akredite Edilen Kurum/Kuruluşlar

	S.NO	İL	EĞİTİM PROGRAMINI DÜZENLEYEN KURUM/KURULUŞLAR	PROGRAM SAYISI	PROGRAM SAATİ
ÜNİVERSİTELER	1	ANKARA	BAŞKENT ÜNİVERSİTESİ	122	1.432
	2	İSTANBUL	IŞIK ÜNİVERSİTESİ	36	420
	3	İZMİR	DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ	42	294
	4	NİĞDE	NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ	10	210
	5	İSTANBUL	FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ	12	182
	6	KONYA	KTO KARATAY ÜNİVERSİTESİ	12	140
	7	İZMİR	İZMİR KÂTİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ	17	131
	8	KIRKLARELİ	KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ	8	126
	9	ANKARA	ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ	9	107
	10	İSTANBUL	İSTANBUL AYDIN ÜNİVERSİTESİ	5	84
	11	İSTANBUL	İSTANBUL RUMELİ ÜNİVERSİTESİ	10	70
	12	İSTANBUL	İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ	9	63
	13	TRABZON	KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ	9	63
	14	SAKARYA	SAKARYA ÜNİVERSİTESİ	5	56
			TOPLAM	306	3.378
EĞİTİM KURUMLARI/VAKIFLAR	15	İSTANBUL	DEHA MECİDİYEKÖY EĞİTİM HİZMETLERİ LTD.ŞTİ.	29	413
	16	İSTANBUL	MUHASEBE-FİNANS MESLEKİ YÖNETİM, EĞİT. VE KÜLTÜR VKF.	30	364
	17	ANKARA	VTR AKADEMİ EĞİTİM HİZMETLERİ LTD ŞTİ.	26	322
	18	ANKARA	AKTİF AKADEMİ EĞİTİM MERKEZİ	16	298
	19	ESKİŞEHİR	ACAPORT EĞİTİM VE DANIŞMANLIK LİMİTED ŞİRKETİ	36	252
	20	ANTALYA	FİNMAN FİNANSAL YÖNETİM HİZMETLERİ BİLİŞİM TİC. A.Ş.	14	196
	21	MANİSA	TURKUAZ KONGRE EĞİTİM YAYINCILIK LTD. ŞTİ.	17	182
	22	İSTANBUL	LEBİB YALKIN YAYIMLARI VE BASIM İŞLERİ A.Ş.	15	175
	23	İSTANBUL	HUZ AKADEMİ YAYINCILIK A.Ş.	18	147
	24	ESKİŞEHİR	KONGRES TURİZM ORGANİZASYON EĞİTİM TİCARET LTD. ŞTİ.	8	119
	25	İZMİR	TNB KURUMSAL DANIŞMANLIK VE DENETİM LTD. ŞTİ.	11	119
	26	İSTANBUL	ADEN PATENT VE EĞİTİM DANIŞMANLIK A.Ş.	8	118
	27	KONYA	TÜRKİYE SMMM VE YMM KÜLTÜR, EĞT. YARD.VE DAYN.VAKFI	7	105
	28	İSTANBUL	BRANDSIM EĞİTİM HİZMETLERİ VE DANIŞMANLIK LTD. ŞTİ.	7	98
29	İSTANBUL	SERMAYE PİYASASI LİSANSLAMA SİCİL VE EĞİTİM KURULUŞU	10	77	
			TOPLAM	252	2.985
MESLEK ODALARI/BİRLİK	30	ANKARA	ANKARA YMM ODASI	64	672
	31	ANKARA	ANKARA SMMM ODASI	19	350
	32	BURSA	BURSA SMMM ODASI	22	308
	33	İZMİR	İZMİR SMMM ODASI	20	280
	34	İSTANBUL	İSTANBUL YMM ODASI	62	278
	35	İSTANBUL	İSTANBUL SMMM ODASI	25	242
	36	ANKARA	TÜRKİYE SMMM VE YMM ODALARI BİRLİĞİ	9	140
	37	ESKİŞEHİR	ESKİŞEHİR SMMM ODASI	11	140
	38	KAYSERİ	KAYSERİ SMMM ODASI	9	122
	39	DİYARBAKIR	DİYARBAKIR SMMM ODASI	5	84
	40	SAKARYA	SAKARYA SMMM ODASI	8	77
	41	KONYA	KONYA SMMM ODASI	5	70
	42	AYDIN	AYDIN SMMM ODASI	4	49

			TOPLAM	263	2.812
DERNEKLER	43	İSTANBUL	BAĞIMSIZ DENETİM UZMANLARI DERNEĞİ	79	553
	44	İSTANBUL	İSTANBUL MALİ MÜŞAVİRLER VE MUHASEBECİLER DERNEĞİ	42	290
	45	İSTANBUL	BAĞIMSIZ MALİ MÜŞAVİRLER DERNEĞİ	10	202
	46	İSTANBUL	TÜRKİYE MUHASEBE UZMANLARI DERNEĞİ	26	182
	47	İSTANBUL	İSTANBUL BAĞIMSIZ DENETÇİLER DERNEĞİ	11	141
	48	ANKARA	LİSANSLI BAĞIMSIZ DENETÇİLER DERNEĞİ	7	83
	49	İSTANBUL	MARMARA BAĞIMSIZ DENETÇİLER DERNEĞİ	5	35
				TOPLAM	180
			GENEL TOPLAM	1.001	10.661

Tablo 3 incelendiğinde toplam 49 adet kurum/kuruluşun 14'ü üniversiteler, 15'i eğitim kurumları/vakıflar, 13'ü meslek odaları/birlik ve 7'si derneklerden oluşmaktadır. En fazla eğitim programı 122 adet ve 1.432 saat ile Başkent Üniversitesi'ne ait olup, bunu 64 adet ve 672 saatle Ankara Yeminli Mali Müşavirler (YMM) Odası ve 79 adet ve 553 program saati ile Bağımsız Denetim Uzmanları Derneği izlemiştir. Kurum toplamları açısından; 306 program sayısı ve 3.378 program saati ile üniversiteler birinci sırada yer almaktadır. Bunu 252 sayı ve 2.985 saat ile eğitim kurumları/vakıflar, 263 sayı 2.812 saat ile meslek odaları/birlik ve 180 sayı 1.486 saat ile dernekler izlemektedir.

Bağımsız denetçilerin mesleki bilgi ve becerilerinin, ihtiyaç duyulan seviyede tutulması ve geliştirilmesine yönelik aldıkları/alacakları eğitimin konu başlık ve içeriklerinin çeşitliliğinin önemli düzeyde olduğu düşünülmektedir. Tablo 4 te Muhasebe/Muhasebe Standartları konulu programlar 44 başlık altında, Tablo 5 te Denetim konulu programlar 35 başlık altında, Tablo 6 da Finans konulu programlar (Finansal Yönetim, Finansal Tablolar Analizi, Banka ve Sigorta) 37 başlık altında ve Tablo 7 de Kurumsal Yönetim konulu programlar 4 başlık altında derlenmiştir.

Tablo 4, 5, 6 ve 7'de program başlıklarının sürekli eğitim kapsamında alınması gereken temel konular çerçevesinde olduğu ve birçok alt konu başlığının alana özgü, güncel uygulama, ölçme, değerlendirme, raporlama ve vak'a analizlerini içerdiği görülmüştür.

Tablo 4: Muhasebe/Muhasebe Standartları Konulu Program Başlıkları

	MUHASEBE/MUHASEBE STANDARTLARI	ADET	SAAT
1	TMS-TFRS-BOBİ-KÜMİ FRS I-II-III (MUHASEBE STANDARTLARI)	153	1.966
2	UYGULAMALI TMS-TFRS-BOBİ FRS	67	1.063
3	TFRS 10 KONSOLİDE FİNANSAL TABLOLAR /KONSOLİDASYON I-II	20	199
4	BOBİ FRS ÖZELLİKLİ ALANLAR VE GEÇİŞ DÜZELTMELERİ	9	131
5	SEÇİLMİŞ TMS/TFRS'LER VE BUNLARIN BOBİ FRS'DEKİ DURUMU	8	126
6	MUHASEBE	6	126

7	VUK VE TMS-TFRS VE BOBİ FRS FARKLILIKLARI (TEORİ VE UYGULAMALARI)	10	120
8	TMS-TFRS VE BOBİ FRS'YE UYGUN HESAP PLANINA İLİŞKİN UYGULAMA ÖRNEKLERİ	6	110
9	TFRS 16 KİRALAMALAR	13	90
10	FİNANSAL TABLOLARIN TMS-TFRS-BOBİ ESASLI FİNANSAL TABLOLARA DÖNÜŞTÜRÜLMESİ	6	82
11	İLERİ MALİYET MUHASEBESİ VE MALİYET DENETİMİ	8	82
12	TMS12 GELİR VERGİLERİ STANDARDI - UYGULAMA	12	80
13	TFRS 9 FİNANSAL ARAÇLAR STANDARDI	6	73
14	TMS/TFRS -BOBİ FRS, KÜMİ FRS VE VUK ÖLÇME VE DEĞERLEME	2	42
15	ORTAK KONTROLE TABİ İŞLETMELERDE ŞİRKET BİRLEŞMELERİ	2	40
16	TFRS 15 MÜŞTERİ SÖZLEŞMELERİNDEN HASILAT	11	38
17	MUHASEBE STANDARTLARI (TMS/TFRS) ÖZELLİKLİ KONULAR	5	35
18	YILLARA YAYGIN İNŞAAT İŞLEMLERİNİN VUK VE TMS-TFRS'YE GÖRE MUHASEBELEŞTİRİLMESİ VE VAK'A ANALİZİ	3	35
19	RİSKTEN KORUNMA MUHASEBESİ VE TÜREV ÜRÜN SÖZLEŞMELERİ	5	35
20	VUK'TAN TFRS'YE İLK GEÇİŞ VE SÜREKLİLİK UYGULAMALARI	2	28
21	TÜREV ÜRÜNLERİN MUHASEBELEŞTİRİLMESİ VE RAPORLANMASI	2	28
22	TMS 2 STOKLAR	4	24
23	DURAN VARLIKLARIN MUHASEBELEŞTİRİLMESİ	3	21
24	TFRS BAZLI MALİYET VE YÖNETİM MUHASEBESİ	2	20
25	FİNANSAL OLMAYAN RAPORLAR	2	14
26	KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE TMS 1	2	14
27	KUR DEĞİŞİM ETKİLERİNİN RAPORLANMASI VE FİNANSAL TABLOLARIN DÖNÜŞTÜRÜLMESİ	2	14
28	TMS 23-TMS 8	2	14
29	TMS 37	2	14
30	FİNANSAL OLMAYAN RAPORLARIN DÜZENLENMESİ	2	14
31	KAMU ÖZEL İŞBİRLİĞİ UYGULAMALARININ ULUSLARARASI MUHASEBE STANDARTLARINA GÖRE MUHASEBELEŞTİRİLMESİ VE FİNANSAL TABLOLARDA SUNUMU	2	14
32	ŞİRKETLERDE DEVİR, BİRLEŞME VE BÖLÜNME İŞLEMLERİ	2	14
33	FİNANSAL BORÇLARDAN KREDİLERİN ETKİN FAİZ YÖNTEMİYLE ÖLÇÜLMESİ VE RAPORLANMASI	2	14
34	TFRS VE BOBİ FRS KAPSAMINDA MALİYET VE YÖNETİM MUHASEBESİ UYG. EĞİTİMİ	2	14
35	FİNANSAL VARLIKLARIN MUHASEBELEŞTİRİLMESİ DEĞERLEMESİ	2	14
36	MADDİ DURAN VARLIKLARIN TFRS VE BOBİ FRS KAPSAMINDA KARŞILAŞTIRMALI DEĞERLENDİRİLMESİ	2	10
37	UFRS'DE VERGİ UYGULAMALARI	1	7
38	GAYRİMENKUL VE İNŞAAT MUHASEBESİNE BAKIŞ	1	7
39	MUHASEBE MESLEĞİNDE ETİK KURALLAR	1	7
40	SEKTÖREL OLARAK "TARIMSAL FAALİYETLER"İN TMS-TFRS-BOBİ FRS UYGULAMALARI	2	6
41	AR-GE FAALİYETLERİNİN FİNANSAL RAPORLAMA STANDARTLARI AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ	1	3
42	BORÇLANMA MALİYETLERİNİN VUK, BOBİ FRS VE TFRS YÖNÜNDEN KARŞILAŞTIRMALI İNCELENMESİ	1	3
43	KRİPTO PARALARIN MUHASEBESİ VE FİNANSAL RAPORLAMA STANDARTLARI AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ	1	3
44	KUR FARKLARININ VUK, BOBİ FRS VE TFRS YÖNÜNDEN KARŞILAŞTIRMALI İNCELENMESİ	1	3
	TOPLAM	398	4.797

Tablo 5: Denetim Konulu Program Başlıkları

	DENETİM	ADET	SAAT
1	BAĞIMSIZ DENETİM (STANDARTLARI) I-II-III	83	1.094
2	BAĞIMSIZ DENETİM UYGULAMALARI VE ÖZELLİKLİ DURUMLAR	39	485
3	ETİK KURALLAR	60	458
4	HİLE DENETİMİ-I-II	27	234
5	DENETİMDE GÜNCEL GELİŞMELER, BAĞIMSIZ DENETÇİ RAPORU, DENETÇİ GÖRÜŞÜ VE KİLİT DENETİM KONULARI	22	142
6	İÇ KONTROL, İÇ DENETİM VE RİSK YÖNETİMİ	17	140
7	GÜVENCE DENETİM STANDARTLARI	8	56
8	MALİYET KONTROLÜ VE DENETİMİ	3	42
9	BDS 300-499 RİSK DEĞERLENDİRMESİ VE DEĞERLENDİRİLMİŞ RİSKLERE VERİLECEK KARŞILIKLAR-I-II	6	38
10	KALİTE KONTROL STANDARDI-1 VE DENETİM REHBERİ HAZIRLAMA	5	35
11	BAĞIMSIZ DENETİMDE ÇALIŞMA KÂĞITLARI	3	31
12	BDS 500-599 DENETİM KANITLARI-I-II"	4	28
13	BİLGİSAYAR DESTEKLİ DENETİM UYGULAMASI	4	28
14	SINIRLI BAĞIMSIZ DENETİM STANDARTLARI 2400-2410	4	28
15	BAĞIMSIZ DENETİMDE DENETİMİN KALİTESİ GENEL ÇERÇEVESİ VE GÖSTERGELER	4	24

16	RİSK ODAKLI DENETİM	3	21
17	DENETİM PLANININ HAZIRLANMA SÜRECİ	3	17
18	DENETİM STANDARTLARI-MÜŞTERİ SEÇİMİ VE DENETİME HAZIRLIK	3	17
19	DENETİMDE ÖNEMLİLİK SEVİYESİNİN BELİRLENMESİ	3	17
20	BAĞIMSIZ DENETİM ÇALIŞMALARINDA DİKKAT EDİLECEK HUSUSLAR	2	14
21	BAĞIMSIZ DENETİM UYGULAMASINDA ÖZELLİKLİ DURUMLAR VE BAĞIMSIZ DENETİM ŞİRKETLERİ NEZDİNDE YAPILAN DENETİMLERDE EN SIK RASTLANAN EKSİKLİK VE AYKIRILIKLAR	1	14
22	BDS 600-699 BAŞKALARININ ÇALIŞMALARININ KULLANILMASI	2	14
23	BİLGİ TEKNOLOJİLERİ DENETİMİ	1	14
24	BÜYÜKVERİ (BIG DATA) UYGULAMALARININ MUHASEBE VE DENETİME ETKİSİ	2	14
25	DENETİM SEKTÖRÜNDE SİBER GÜVENLİK	2	14
26	DENETİM STANDARTLARI-DENETİM PROGRAMININ YÜRÜTÜLMESİ	2	14
27	DENETİM STANDARTLARI-İŞLETMENİN SÜREKLİLİĞİ	2	14
28	DENETİM SÜRECİNDE İSTATİSTİKİ TEKNİKLERİN KULLANILMASI	2	14
29	DENETİMDE KALİTE STANDARTLARI (KKS 1 VE BDS 220) VE KALİTE SİSTEMİ UYGULAMASI	2	14
30	ÖRNEKLEM YÖNTEMLERİ VE ANALİZİ	1	14
31	BAĞIMSIZ DENETİMDE SORUMLULUK	2	10
32	İŞLETMELERDE HALKA AÇILMA SÜREÇLERİ VE DENETİM MEKANİZMASI	1	7
33	MÜŞTERİ KABULÜNDE ŞİRKET DEĞERLEMESİ	1	7
34	BAĞIMSIZ DENETİMDE ANALİTİK İNCELEME	1	3
35	BAĞIMSIZ DENETİMİN GEREKLİLİĞİ, ÖNEMİ VE ZORUNLU OLDUĞU DURUMLAR	1	3
	TOPLAM	326	3.119

Tablo 6: Finans Konulu Program Başlıkları

	FİNANS	ADET	SAAT
1	FİNANS (FİNANSAL YÖNETİM, SERMAYE PİYASASI, SİGORTA MUHASEBESİ)	32	336
2	SERMAYE PİYASASI MEVZUATI, ARAÇLARI, KURUMLARI VE BİREYSEL EMEKLİLİK SİSTEMİ	18	210
3	FİNANSAL KURUMLAR, FİNANSAL PİYASALAR	6	81
4	TEMEL FİNANS MATEMATİĞİ VE DEĞERLEME YÖNTEMLERİ	8	70
5	SERMAYE PİYASALARI, FİN. YÖNETİM, MENKUL KIYM. DEĞL. VE STRATEJİK KARAR ALMA	2	42
6	İŞLETME FİNANSMANINDA TEMEL UYGULAMALAR	1	21
7	ŞİRKET DEĞERLEME YÖNTEMLERİ VE ÖRNEK UYGULAMALAR	2	21
8	FİNANSAL RİSKLER	2	14
9	KURUMSAL FİNANSMAN	2	14
10	YATIRIM KURULUŞLARI	2	14
11	VADELİ İŞLEM PİYASALARI	2	14
12	TAKAS, SAKLAMA VE OPERASYON İŞLEMLERİ	2	14
13	PARANIN ZAMAN DEĞERİ VE FAİZ HESAPLAMALARI	2	14
14	PİYASA RİSKİ ÖLÇÜMÜ VE YÖNTEMİ	1	7
15	TÜREV PİYASALAR VE TÜREV ARAÇLAR	1	7
	FİNANSAL YÖNETİM	ADET	SAAT
16	FİNANSAL YÖNETİM 1-2-3	38	345
17	İLERİ FİNANSAL YÖNETİM	6	77
	FİNANSAL TABLOLAR ANALİZİ	ADET	SAAT
18	FİNANSAL TABLOLAR ANALİZİ 1-2	32	351
19	NAKİT AKIŞ TABLOSU	11	73
20	FİNANSAL TABLOLARIN OKUNMASI VE YORUMLANMASI	6	70
21	TFRS ESASLI FİNANSAL TABLOLAR ANALİZİ EĞİTİMİ	5	46
22	UYGULAMALI MALİ TABLOLAR ANALİZ TEKNİKLERİ	4	42
23	UFRS-TFRS YE GÖRE HAZIRLANAN MALİ TABL. OKUNMASI, YORUMLANMASI VE ÖRNEK UYG.	5	42
24	FİNANSAL ANALİZ VE PLANLAMA	2	14
25	TMS 7 ÇERÇEVESİNDE NAKİT AKIŞI TABLOSUNUN HAZIRLANMASI VE ANALİZ EDİLMESİ	2	14
	BANKA VE SİGORTA	ADET	SAAT
26	BANKA MUHASEBESİ	2	40
27	SİGORTA MUHASEBESİ	2	40
28	BANKA HUKUKU VE YASAL DÜZENLEMELER	2	14
29	BANKACILIKTA AKTİF-PASİF YÖNETİMİ	2	14
30	BANKA DENETİMİ	2	14

31	BANKACILIKTA RİSK YÖNETİMİ	2	14
32	BANKALARDA FİNANSAL RAPORLAMA VE DENETİM	2	14
33	SİGORTA HUKUKU	2	14
34	SİGORTA ŞİRKETLERİNDE FİNANSAL ANALİZ	2	14
35	SİGORTA ŞİRKETLERİNDE FİNANSAL RAPORLAMA VE DENETİM	2	14
36	SİGORTACILIĞA GİRİŞ	2	14
37	AKTÜERYA	2	14
	TOPLAM	218	2.173

Tablo 7: Kurumsal Yönetim Konulu Program Başlıkları

	KURUMSAL YÖNETİM	ADET	SAAT
1	KURUMSAL YÖNETİM 1-2	49	492
2	KURUMSAL YÖNETİM İLKELERİ VE FİNANSAL YÖNETİM	7	52
3	KURUMSAL YÖNETİM VE İÇ KONTROL	2	14
4	KURUMSAL RİSK YÖNETİMİ EĞİTİMİ	1	14
	TOPLAM	59	572

SONUÇ

Bağımsız denetçilerin, etik kurallara uygun, yüksek kalitede hizmet sunabilmeleri, mesleki bilgi ve becerilerini yeterli seviyede tutabilmeleri ve geliştirebilmeleri için sürekli eğitime tabi tutulmaları gerekmektedir. Sürekli eğitim süreçlerine yönelik faaliyetler KGK tarafından yürütülmekte ve gözetilmektedir. Bu araştırmada sürekli eğitim programı düzenleyen kurum/kuruluşların 2020-2023 yılları için akredite edilen eğitim programları incelenmiştir. Araştırmada elde edilen bulgulara göre, 49 kurum/kuruluş tarafından düzenlenen program sayısının 1.001 adet ve program saatinin ise 10.661 olduğu görülmüştür.

Akredite edilen programlarda Türkiye Muhasebe Standartları (TMS), Türkiye Finansal Raporlama Standartları (TFRS), Büyük ve Orta Boy İşletmeler İçin Finansal Raporlama Standardı (BOBİ FRS)'dan oluşan muhasebe/muhasebe standardı için açılan program sayısının 398 adetle (%40) birinci sırada yer aldığı bunu, denetim (%33), finans (%22) ve kurumsal yönetim (%6) başlıklarının takip ettiği tespit edilmiştir. Sürekli Eğitim kapsamında ilgili yıllar aralığında toplam 15 ile ait programın akredite edildiği ve en fazla programın 20 kurum, 449 program sayısı ve 4.134 program saati ile İstanbul iline ait olduğu görülmüştür. Bunu 8 kurum, 272 program sayısı ve 3.404 program saati ile Ankara ili ve 4 kurum, 90 program sayısı ve 824 program saati ile İzmir ili takip etmiştir. Programları akredite edilen kurum/kuruluşun 14'ü üniversite, 15'i eğitim kurumları ve vakıflar, 13'ü meslek odaları/birlik ve 7'si derneklerden oluşmaktadır. Kurum toplamları açısından; 306 program sayısı ve 3.378 program saati ile üniversiteler birinci sırada yer almaktadır.

Program başlıklarının sürekli eğitim kapsamında alınması gereken temel konular çerçevesinde oluştuğu ve birçok alt konu başlığının alana özgü, güncel uygulama, ölçme, değerlendirme, raporlama ve vak'a analizlerini içerdiği görülmüştür. Bağımsız denetçilerin mesleki bilgi ve becerilerinin, ihtiyaç duyulan seviyede tutulması ve geliştirilmesine yönelik aldıkları/alacakları eğitimin konu başlık ve içeriklerinin çeşitliliğinin önemli düzeyde olduğu düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Association of Chartered Certified Accountants (2016). Erişim Adresi: <http://accainpractice.newsweaver.co.uk/accainpractice/pzq3o3o9ymj?a=1&p=50171835&t=28218202>
- Bağımsız Denetçiler İçin Sürekli Eğitim Tebliği (2017). *Resmî Gazete*, Sayı: 30230
- Bağımsız Denetçilere Yönelik Sürekli Eğitim Programları Düzenleme Usul ve Esasları (2017). KGK.
- Bağımsız Denetim Yönetmeliği (2012). *Resmî Gazete*, Sayı: 28509
- International Auditing and Assurance Standards Board (2014). A Framework For Audit Quality, Key Elements That Create An Environment For Audit Quality. Erişim Adresi <https://www.iaasb.org/publications/framework-audit-quality-key-elements-create-environment-audit-quality-3>
- Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu (2020). Erişim Adresi: <http://www.kgk.gov.tr>
- KGK, Faaliyet Raporu (2018).
- KGK, Faaliyet Raporu (2020).
- Krippendorff, K. (1989). Content Analysis. In E. Barnouw, G. Gerbner, W. Schramm, T. L. Worth, & L. Gross (Eds.), *International Encyclopedia of Communication* (Vol. 1, pp. 403-407). New York, NY: Oxford University Press
- Prasad, B. D. (2008). Content Analysis. A Method in Social Science Research. In: Lal Das, D.K and Bhaskaran, V (eds.). (2008) *Research Methods for Social Work*, New Delhi:Rawat, pp.173-193
- Uluslararası Muhasebe Eğitim Standartları Kurulu (2021). Erişim Adresi: <https://www.iaesb.org/about-iaesb>
- Uluslararası Muhasebe Eğitim Standartları Kurulu, Glossary of Terms (2019). *Handbook of International Education Pronouncements*, Erişim Adresi: <https://www.ifac.org/system/files/publications/files/Handbook-of-International-Education-Standards-2019.pdf>

ENVIRONMENTAL DEGRADATION AND SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE NIGER-DELTA-REGION OF NIGERIA- A CASE OF OGONI-LAND)

DR CHUKWUEMEKA G. EME

Lecturer, Department of Business Administration,

Faculty of Management Sciences; National Open University of Nigeria, Jabi, Abuja;

Tel: +234, 1, 90, 3323-5764; E-Mail:kaluchukwuemeka26@yahoo.co.uk

Abstract

Due to oil exploration and other human activities in the Niger Delta region, there is evidence of environmental degradation all over the area (Oronto, 1998). Environmental degradation is occasioned by consistent flow of industrial wastes, oil spills, gas flares, fire-disaster, acid rain, flooding, erosion, etc., which have led to the destruction of properties and human lives. This research project reviews environmental degradation and pollution in oil producing areas of the Niger Delta region with particular reference to Ogoni community in the context of the patterns, causes and effects of such degradation. Policy/legal options for upgrading the degraded environment such as stoppage of oil spillage and gas flaring, flooding, pollution and erosion, etc. are also suggested. Modernization and dependency, critical and stakeholder theories shaped the theoretical foundations of the study. Questionnaire was the instrument used by the researcher for the collection of data for the research work. In analysing the data gathered for the research work, the researcher made use of tables and percentages to analyse the responses on the questionnaire administered to the respondents. He therefore used the Chi-Square Inferential Statistical Method to test the hypotheses and to reach the research conclusion. The research findings infers that meaningful implementation of Environmental Laws and Regulations through effective and inclusive environmental education of both the oil producing companies and the entire citizenry of the Niger Delta region on proper modern oil exploration techniques would go a long way in the fight to eradicate environmental degradation and pollution in the Niger Delta region. This research concludes that the relevant environmental agencies such as the Federal Ministry of the Environment, National Environmental Standards and Regulations Agency (NESREA) and other environmental stakeholders and NGOs should rise to the challenge to protect, enhance a healthy and safe environment in keeping with the current United Nations Environmental World order of eradicating all forms of environmental degradation and to ensure sustainable development not only for the present generation but for the future generations yet unborn. The research therefore recommends that the Federal Government of Nigeria should as a matter of national urgency immediately flag off the much publicized environmental pollution clean-up exercise of the entire Niger Delta region with particular reference to Ogoni community.

1.0 Background of the Study

One of the greatest problems facing the Niger Delta region in Nigeria is that of environmental degradation which causes great damages to the earth. Environmental pollution takes place when the environment cannot process and neutralize harmful by-products of human activities in due course without any structural or functional damage to its system. Pollution occurs when the natural environment is unable to decompose the generated elements and on the other hand, when man fails to decompose those pollutants artificially. This has negative impacts on crucial environmental services such as provision of clean water, air and arable land without which life on earth as we know it would be difficult. Environmental pollution is a problem both in developed and developing countries. Factors such as population growth and urbanization invariably place greater demands on the environment and stretch the use of natural resources to the maximum. Such overuse of natural resources often results in nature's degradation.

Human environment is made up of the following aspects: the physical, social, economic, political and technological. The physical environment consists of air, land and water; the social environment consists of the relationship existing among them; the technological environment consists of experiences and practices required for constant adaptation and survival; while the political environment is defined by the degree of authority exercised by some over others.

The environment is said to be polluted when there is substantial alteration in form and function of the components of the physical environment which in turn produces harmful effects on human beings. The key word here is 'substantial' which is used to show that no component of the physical environment is said to be polluted until it has been altered in form or function in such a way that it can immediately or potentially harm human being directly or indirectly. Environmental pollution may cause short term or long term detriment to the earth's ecological balance which lowers the quality of life. Pollution may cause primary damage in form of minor changes in the delicate balance of the environment that are detectable over a long period.

With the increase in waste production, indiscriminate discharge of untreated industrial wastes into water ways, the spewing of thousands of tons of particulates and airborne gases into the atmosphere, the throw away attitude toward solid wastes, and the use of newly developed chemicals without considering the potential consequences have resulted in major environmental disasters which will eventually force governments, groups, organizations and individuals to undertake more effective environmental planning and adopt more effective pollution eradication measures.

In Niger Delta, one of the threatening environmental problems prevalent in the area is environmental pollution caused by oil exploration and related activities. As an oil producing region, oil spillage is one of the most outstanding causes of water and land or soil pollution while air pollution is mostly caused by gas flaring and

industrial effluents. The direct impact of oil exploration in the region has been felt by everyone living in the area.

Some of these issues include ecological degradation, environmental pollution, associated human rights abuses, high inflation and loss of livelihood. It would only be fair if these groups of people are adequately compensated. Niger Delta according to Ashong and Aniefiok²⁷, is of two classifications, namely: physiographic (core) Niger Delta and oil producing Niger Delta. The core Niger Delta includes states like Akwa Ibom, Bayelsa, Cross River, Delta, Edo, Ondo and Rivers. The Niger Delta as currently defined by government comprises Abia, Akwa-Ibom, Bayelsa, Cross River, Delta, Edo, Imo, Ondo and Rivers States with a total of 180 local government areas and a combined population of over 28 million persons. Ekpo sees such inclusion of other oil producing states from other geo-political zones, as a measure of administrative convenience adopted by the government.²⁸

The resulting ecological devastation as a result of oil exploration and related activities are enormous. Oil film in water prevents natural aeration killing fish and other aquatic lives, farm lands are lost, drinking water and air are made unsafe for human consumption. The resultant impact on the residents is enormous, yet the amount of wealth generated from these areas are not re-invested in order to lessen these environmental impacts. This clearly could culminate into environmental racism and discriminatory acts, a systematic denial of rights. The mangrove forests of the Niger Delta are important ecological resource as they provide essential ecosystem including soil quality, stability, medicines, healthy fisheries, wood for fuel and shelter, tannins and dyes and critical wildlife habitats, the river hippopotamus, and crocodiles are increasingly threatened by the activities of the oil companies.

During creation, God made the earth a beautiful place for man to inhabit. In the book of Isaiah 45: 18, it reads, "for thus said the Lord that created the heavens, God himself that formed the earth and made it, he hath established it, he created it not in vain, he formed it to be inhabited". Unfortunately, man's action and inaction is destroying the mother earth which is meant to sustain life. Hence, there is the need to put structures in place to minimize the risk or negative effects of necessary actions of man on the environment and create environmental friendly attitudes. It is pertinent to note that nature sustains its inhabitants and the fate of nature depends on human hands. Therefore, man's survival depends on how the mother earth is sustained. This calls

---

²⁷ Ashong, T & Aniefiok, P. 'Media Coverage of Environmental Pollution in the Niger Delta', Vol.6, No.1, pp.34-43 Aug. 2007

²⁸ Ekpo, S. 'Environmental Impacts of Petroleum Exploration in Nigeria', in International Journal of Environmental Issues,

Vol.7, pp.155-175, Ikot Ekpene Development Universal Consortia, 2004

for adopting an environmental friendly attitude capable of entrenching a healthy environment capable of meeting human needs, as well as support healthy living.

Such environmental friendly attitude can be achieved through environmental education and strict adherence to environmental laws and regulations in the country. Man's activities on the environment upon which he exists calls for caution from different organizations, conventions and institutions at local and global levels as intervention measures aimed at checking man's inhumanity to nature. Such abuse by man upon the environment is termed environmental degradation or environmental pollution. The issue of man's insensitivity to the environment was considered so important by the United Nations General Assembly that in 1984, it set up a body known as the World Commission on Environment and Development (WCED) to formulate a global agenda for a positive change in this area. Back home in Africa, the first African Ministerial Conference (AMICON) held in Cairo, Egypt came up and what they called the Cairo Programme for African Cooperation, which among other things emphasized backing up the eradication of environmental degradation or pollution with enabling laws was adopted.²⁹

1.1 Statement of Research Problem

Years of insensitivity to environmental issues or near complete lack of attention to environmental concerns have turned the Niger Delta into one of the most endangered ecosystems in the world and particularly, in Nigeria. Various forms of ecological activities go on in the region. Prominent among them is oil exploration. This has led to springing up of industries whose activities also generate waste which are not properly managed and result in environmental pollution. Successful environmental pollution management is dependent on successful enlightenment campaigns to educate, sensitize and mobilize the populace in the struggle to ensure a safe and sustainable environment.

It is in the light of the above deplorable environmental problems of oil spillage and gas flaring in the Niger Delta region with its attendant land, air and water pollution of the region and to find an enduring and lasting solution to the menace that this research work is of utmost importance.

1.2 Aims and Objectives of the Study

The purpose of this study is to evaluate the effects of environmental degradation and pollution on the Niger-Delta with special reference to Ogoni Community. The specific objectives of this study includes:

---

³Ononiwu, G. 'First African Ministerial Conference on the Environment (AMICON)', in International Journal of

Environmental Issues, Vol.2, No.3, pp.102-167, 1986

1. To identify the causes of environmental degradation of the Niger Delta region especially in the Ogoni community.
2. To find out the extent of damages caused by environmental degradation through oil spillages, gas flaring and its attendant soil pollution in the Niger Delta region especially in the Ogoni community.
3. To find out the types of environmental pollution that is prevalent in the Niger Delta region especially in the Ogoni community.
4. To proffer measures to mitigate or ameliorate the effects of environmental degradation in the Niger Delta region through effective environmental legislations and regulations and proper environmental education of the people and prospecting oil companies.

2.1 Methodology

This study adopted survey research design. Oladele defined a research design as an organized engine aimed at finding and identifying research problems.³⁰ This study also employs a descriptive method of study. Gay described a descriptive research as a process of collecting data in order to test hypothesis or answer questions concerning the current state of the subjects in the study. In addition, the author pointed out that the purpose of a descriptive research is to determine and report the way things are done, and to describe such things as possible behaviour, attitude, values and characteristics³¹.

The population of this study was composed of some employees of the major oil producing companies of the Niger-Delta region of Nigeria amongst which were Shell Petroleum Development Company (SPDC), Exxon-Mobil Producing Nigeria Ltd., Nigeria Agip Oil Company, Elf Petroleum Ltd., Texaco-overseas (Nigeria) Petroleum Company, Ashland Oil Company (USA), Denimix Oil Company Ltd. (Germany), Conoil Oil Producing Company, Chevron Oil Producing Ltd., etc. and some members of Ogoni community who are directly affected by environmental degradation and oil spillages caused by oil exploration and exploitation in the region. A total of one hundred (100) persons were selected for the study conveniently chosen by the researcher through random sampling. A sampling size of eighty (80) persons of both selected employees of oil producing companies and members of the oil producing community of Ogoni land was used for the study. The researcher used simple random sampling techniques to choose the total population of the study. Taro Yamani's Formula³² was used to determine the sample size out of the total population. Questionnaire was the instrument

---

³⁰ Oladele, D. 'CONTEMPORARY DISCOURSES ON QUALITATIVE RESEARCH', Niyat Publishers, pp-111-130, 2007

³¹ Gay, M. 'TEACHING RESEARCH METHODOLOGY', McGraw Hill, U.S.A., pp. 156-178, 1981

³² Yamani, T. 'STATISTICS: AN INTRODUCTORY ANALYSIS', Harper and Row Publishers, New York, U.S.A. pp.41-72, 1964

used for the collection of data for the research work. The researcher subjected the research instrument (questionnaire) to test and re-test experiment as a way of measuring its validity. In this method, the questionnaire was administered to a small group of employees of selected oil companies and some selected members of the Ogoni community and re-administered to the same group of people. The responses elicited from respondents on the two occasions was comparably the same.

In analysing the data gathered for the research study, the researcher made use of tables and percentages to analyse the responses on the questionnaire administered to respondents. The Chi-Square Inferential Statistical Method was then used to test the hypothesis and to reach the research conclusion.

Data collection for the research was made in two parts. Data was collected from both primary and secondary data sources. The primary data were obtained from oral interviews with some employees of selected oil producing companies and some members of the Ogoni community and from responses to questions in the questionnaire. The secondary source of data was from books, journals, magazines and other industry publications.

2.2 Hypotheses

In line with the above stated aims and objectives of this study, the following hypotheses were employed:

Ho: Oil exploration and exploitation in the Niger Delta region of Nigeria does not lead to environmental degradation or pollution through oil spillage and gas flaring in the region.

H1: Oil exploration and exploitation in the Niger Delta region of Nigeria leads to environmental degradation or pollution through oil spillage and gas flaring in the region.

2.1 Review of Related Literature

According to Bischoff and Lambrechts, Niger Delta is one of the world's largest wetlands covering 20,000 square kilometres, the fragile ecosystems within the area include mangroves, fresh water, swamp forests, and coastal barrier islands and contain significant biodiversity including rare species.³³ The current legislative definition of the Niger Delta by the Federal government of Nigeria includes Abia, Akwa Ibom, Bayelsa, Cross River, Delta, Edo, Imo, Ondo, and Rivers State) in the southern part of the country.³⁴

---

³³ Bischoff & Lambrechts, 'The Regional Impact of Political Risks: The Conflicts in the Niger Delta Region', Vol.1, p.92, 2010. See also Snapps, J. 'Youth Restiveness and Industrial Disruption in the Niger Delta', Vol. 1, No. 3, pp.57-102, 2011

³⁴ Ihayere, Ogeleka & Ataine, 'The Effects of the Niger Delta Oil Crisis on Women Folks', Journal of Africa Studies, p.3, 2014

Oil exploration in the region has produce negative consequences to the natural habitat Environmentalists have indicated that the quality of crops in the Niger Delta is rapidly deteriorating.³⁵ The continuing quest for oil without the requisite Environmental Impact Assessment (EIA) adversely affected the quality, size and shape of traditional staples, such as cassava, yam and plantain.

Chukwuemeka et al., remarked that in the Niger Delta, Ogoni-land's 56 oil wells account for 15% of Nigeria's oil production. Yet few Ogoni communities have electricity, the ratio is one medical doctor per thousand people, child mortality rates are the highest in the Niger Delta region, and unemployment among the Ogoni population is 85%. Ken Saro-Wiwa, a known activist, argued that the people of Ogoni land and the people of the Niger Delta are like the goose that laid the golden egg but suffer the most severe form of deprivation and poverty. In 1993, arising from the Ogoni people's protest of passive resistance against Shell, the Nigerian Army laid siege on Ogoni land, and their leader, Ken Saro-Wiwa and eight others received death sentence by a tribunal convened under the military government.³⁶

According to authors cited above, environmental degradation caused by the oil spill and other oil and gas activities have worsened the economic levels of the people by destroying the once abundant fishing grounds and decreasing availability of quality agricultural land, thereby furthering impoverishment of those affected. They argued that the impact of social conflict and the implications of foreign investment in the region is high, and that the respondents were more serious on environmental degradation than financial compensation. Findings revealed that the people of the Niger Delta Region believe that compensation after environmental destruction is not a solution to the preservation of the environment. Environmentalists and other advocates identify environmental devastation of the Niger Delta region as a global concern. The oil development linkage debate in Africa revolves around the resource curse argument that oil wealth is the cause of government corruption and violent conflicts.

In the literature, some theories and propositions in explaining the occasional linkage between natural resources and civil strife consists of grievance theory, fragile state theory, separatists' incentive theory, and

---

³⁵ Edino et al. 'Perceptions and Attitudes towards Gas Flaring in the Niger Delta, Nigeria', Vol. 2, No.1, pp.47-112, 2010

³⁶ Chukwuemeka et al., 'Niger Delta Youth Restiveness and Socio-economic Development of Nigeria', Vol.2, p.41-52, 2011

looting theory³⁷. Kingston et al³⁸ and Akinde³⁹ argued that foreign capital exclusively dominates oil production to the extent that some have applied the concept of the rentier-state to Nigeria's political economy. Consequently, the state is vulnerable to the fluctuating fortunes of oil as a commodity and over time other potential sectors of the economy have also been undermined by this dependence.⁴⁰ Thus, power calculations by the hegemonic elite have revolved around the control and sharing of oil rents.⁴¹

The lack of equitable distribution of oil wealth and environmental degradation from exploration activities remain key factors aggravating actions from environmental rights groups. These issues further increases inter-ethnic conflicts and civil disturbances from ethnic militias, such as the Movement for the Emancipation of the Niger Delta (MEND), Movement for the Survival of Ogoni People (MOSOP) and the Niger Delta Vigilante Force (NDVF). For instance, Angola, Democratic Republic of Congo (DRC), Sierra Leone, Sudan and Rwanda amongst others are countries that have experienced various forms of degrees of resource conflict in Africa.⁴² These findings espouse the inherent contradictions which a developing country like Nigeria has to deal with, and reflect the nature of social movements in the context of the Niger Delta.

The various scholars and authors studying the Niger Delta crisis have argued and espoused perspectives and analysis that shaped their views of countries like Nigeria. The focus was to evaluate the claims regarding the effects of degradation and other impact on the Niger Delta Region (NDR). The study provides a foundation to explore among other issues the relevance of environmental education to both the oil prospecting companies, the entire citizenry of the Niger Delta and even to the government in their quest to eradicating environmental degradation in the region. Of utmost interest to the study is the response of the government to the behaviour of multinational oil corporations (MNOCs) and the people affected by the activities of these corporations.⁴³

---

37 Ihua, O. 'Looting After a Disaster: A Myth or Reality?' *Natural Hazards Observers*, Vol. 2. No. 2, pp. 102-143, 2011

38 Kingston et al. 'Sediment Hydrocarbons in Former Mangrove Areas of the Niger Delta', Vol. 3, No 1, pp. 122-176, 2011

39 Akinde, J. 'Restructuring the Public Sphere for Social Order in the Niger Delta Region through Polycentric Planning', pp.19, 2011

40 Emuedo, K. 'Conflicts in the Niger Delta Region', Vol. 2, No.1, pp. 55.109, 2011

41 Okafor & Babatunde. 'An Analytical Evaluation of the Costs of Conflicts in Nigeria', Vol.2, No.1, pp.30-42, 2011

42 Agbibo, Maiangwa & Obi, 'Corruption in the Underdevelopment of Niger Delta Region of Nigeria', 5(8), p. 108-131, 2003

43 Paki & Ebienna, 'Oil and Development Deficit in Africa: The Failure of Intervention Agencies', p. 133-140, 2011

In the area of litigations and compensation for victims of environmental degradation, the common law rule in *Ryland vs. Fletcher* (1866) L. R. Ex. 266 and *Donogue vs. Stevenson* (1932) A. C. 562 which has been the main reference for the tort of Negligence and Nuisance is outdated, and cannot meet the claim of the victims of oil spillage which is currently taking place in the Niger Delta region. In the similar veins, the criminal liabilities under the Oil in Navigable Water Act also fall short of adequacy and reliability in the present state of technology in Nigeria today. Respectively, relevant in this regard are Nigerian cases of *Shell-BP Ltd vs. Cole & Ors.* (1978) N. S. C. C. Vol. 11 p.96 and its counterpart *Isaiah vs. Shell Petroleum Development Company of Nigeria Ltd* (2008) where it was reiterated by the learned Justice Belgore, JSC, that the exclusive jurisdiction of ascertaining oil spillage is accorded to the Federal High Court on the basis of Section 239 (1)(a) of the Constitution (Suspension and Modification) Decree No. 107 of 1993. Other related cases include *Abacha & Ors vs. Gani Fawehinmi* (2000) where it was succinctly asserted by the Supreme Court that the provisions of Article 24 of the African Charter on Human and Peoples Rights 1981 was justiciable, and hence, the respondent/appellant's fundamental rights has been infringed; *Ogiade & 2 Ors vs. S. P. D. C.* (1997) and *Umudje vs. Shell-BP* (1975) 9/11 S. C. 155 where it was reiterated that the claimant who alleges environmental pollution must prove it beyond reasonable doubt to succeed in such claim.

Other related case laws include *Attorney General Lagos State vs. Attorney General of the Federation & Ors* (2003); *AG Ogun State & Ors vs. AG Federation & Ors* (1982) NCLR 166, Supreme Court of Nigeria, 1982 and *Adediran vs. Interland Transport Ltd* (1986) where it was stated inter alia that the consent of the Attorney General of the Federation (AGF) was no longer required for the competence of action in public nuisance.

It is settled law in environmental litigation and in law of Negligence and Nuisance that the Plaintiff in order to succeed must prove the following principles:

- 1) The polluter owed him a duty of care
- 2) The polluter is in breach of that duty of care
- 3) The breach has caused foreseeable damage to the Plaintiff.

Ola, C. S. in his own contribution to the discourse on Industrial and Oil Pollution in the Niger Delta region defined environmental pollution to include the introduction of new materials into the environment by technology.⁴⁴ Generally, the presence of matter or energy whose nature, location or quality produces undesired, environmental effects invariably, leads to environmental degradation of the Niger Delta region. This assertion is true and cannot be over-emphasized. The most damaging type of pollution to the environment is caused by oil. The effects of the damage and the attitude of the oil companies involved are not encouraging. It is generally agreed that environmental pollution caused mainly by oil spillage and indiscriminate disposal of oil waste and

---

⁴⁴ Ola, C. S. 'Industrial and Oil Pollution in the Niger Delta Region', Vol.1, No. 3, pp. 113-117, 1984

cuttings are common place in the various oil regions. He argued further and posited that “the products of industries are found everywhere and ecological systems are being destroyed. Oil is produced on onshore and mainstream particularly in the Niger Delta Basin and offshore and so vegetation and farmland are destroyed”.

The World Bank estimates that oil companies in Rivers and Delta States spill over 2,300 m³ of oil in 300 major accidents yearly. On its part, Shell says it spilled an average of 7,350 barrels of oil a year between 1989 and 1996 and that a total of 221 spills occurred in the course of its operation. It is not unlikely that the figures above are grossly under-estimated. Grevy, M. notes that oil companies tend to under-estimate the incidents of oil spillage and the total spillage might be ten times as high.⁴⁵ Odogwu, T. asserted that as from the 1990s, this negligent practice gave way for a proper articulation of several issues bothering on the oil industry. Foremost in this respect was environmental justice and equity.⁴⁶ This course was given ideological underpinning by Ken Saro-Wiwa and his group. Over time, the oil majors came to realize that it could no longer be business as usual. Thus, there was a resemblance of a prodded response to the environmental challenges in the oil-bearing enclave of the Niger Delta.

Atsegbua et al. further posited, and as stated in the earlier position, that the torts of Negligence, Nuisance and the rule in *Ryland vs. Fletcher* (1866) L. R. 310, L. 330, has not been of much aid to the victims of oil pollution.⁴⁷ Government intervention by way of legislation and regulation has also had limited success. In respect of these shortcomings, he advocated that an alternative approach be put in place, hence, a reliance on the economic approach or analysis. Economic Approach or analysis of the menace of oil pollution on the environment would provide a better perspective for dealing with the problem of oil pollution. He further explained that among the inter-disciplines that had sprang up around the law in this country, the economic approach although of recent origin occupies a prominent place. To this extent, the economic analysis of law adopts a theoretical and functional approach. The economic approach theorists distinguishes allocative efficiency from distributional matters. They are concerned with allocative efficiency as against distributional issues. Allocative efficiency is the allocation of economic goods by a composite market forces. This would lead to a ‘pareto optimal’. This equilibrium is regarded as ‘neo-classical model’ which means that under assumptions, reliance on competitive markets will lead to optimum for society.

Finally, in this regard, the inclusion of environmental clause into the Constitution of the Federal Republic of Nigeria (CFRN) 1999 can be said to be a landmark in the quest for the protection and sustainability of the

---

45 Grevy, M. ‘The Costs of Oil Spillage in the Niger Delta Region’, Vol. 2, No. 1, pp. 79-88, 1995

46 Odogwu, T. ‘ENVIRONMENTAL JUSTICE AND EQUITY, Tabansi Publishers, Lagos, pp. 74-99, 1981

47 Atsegbua et al. ‘ENVIRONMENTAL LAW IN NIGERIA: THEORY AND PRACTICE’, Lagos, Akoka Press Ltd., pp.30-42, 2010

Nigerian environment; although, the clause in Chapter 2, Section 20 of the Constitution is far from meeting the yearnings and expectations of the environmentalists. This is as a result of the fact that the Constitution has not given adequate recognition to the environmental rights and healthy environment as a fundamental right. The Nigerian environmental clause cannot be compared to that of Mali, South Africa, DRC Congo and Indian provisions or measure up to Article 1 of the World Commission on Environment and Development (WCED) General Principles concerning Natural Resources and Environmental Interferences which stated inter alia that all human beings have the fundamental rights to an environment adequate for their health and well-being.⁴⁸ In addition to this, is the omnibus included that nobody can sue government in Nigeria for failing to perform its obligations on the basis of the provisions of the Chapter 2 (Fundamental Objectives and Directive Principles of State Policy) of the 1999 Constitution.⁴⁹ The third flaws is the inability of the Constitution to list the protection of the environment expressly as a substantive item in either of the legislative lists, particularly the concurrent lists, making it an incidental or auxiliary matter.

3.1 Causes of Environmental Degradation/Pollution in the Niger Delta Region

3.1.1 Environmental Degradation/Pollution

According to Holdgate, pollution is the introduction by man into the environment of substances or energy liable to cause hazards to human health, harm to living resource as ecological damage, or interference with legitimate uses of the environment.⁵⁰ Environmental pollution, on the other hand, is “any addition to air, water, soil or land that threatens the health, survival or activities of human or other living organism”. Such chemical or form of energy that cause harm is called pollutant.⁵¹ The pollutants can be solid, liquid or gaseous products or wastes produced when a resource is extracted, processed, made into products or used. Equally, it can take the form of unwanted energy, emissions, such as excessive heat or radiation. Similarly, Mahoney states that the United Kingdom’s Environmental Protection Act (EPA) (1990) declares pollution of the environment as what is released into any environmental medium as a result of human activity which is capable of causing harm to human or other living organisms supported by the environment.⁵²

---

⁴⁸Munro, P & Lamers, F. ‘Exploring Article 1 of the World Commission on the Environment (WCED), 1986:38

⁴⁹ Constitution of the Federal Republic of Nigeria (CFRN) 1999 (As Amended 2011)

⁵⁰Holdgate, P. ‘EFFECTS OF AIR POLLUTION ON CHILDREN’S HEALTH AND DEVELOPMENT’, McGraw Hill Publishers, U.S.A. pp. 102-189, 1993

⁵¹Miiler et al. (1998) Supra

⁵²Mahoney, A. ‘Valuing Air Quality Impacts on Transportation’, Vol. 4, No. 2, pp. 37-79, 1999

One of the greatest problems that the Niger Delta region is facing today is that of environmental pollution coming from oil exploration, extraction and related activities. Environmental pollution of the physical environment is of three basic types namely: air pollution, water pollution and soil/land pollution.

Air Pollution: This is the presence of contaminated or polluted substances in the air that do not disperse properly and thus interfere with human health or welfare or produce other environmental effects which result in poor ambient air quality. According to Nwosu & Uffoh, air pollution has to do with the dangerous contamination of the atmosphere, which reduces the quality of air we breathe.⁵³

Air pollution can be caused by nature and can be man-made. Some of the natural causes include volcanic eruption, whirl winds or wind storms, earthquakes and so on. While the man-made causes include wrong solid waste disposals, gas flames, oil exploration and use, industrial pollution and many other such factors which also have damaging effects on both aquatic and terrestrial life.⁵⁴

In Nigeria, ambient air pollution emanates from three major sources: energy generation, industry and transportation all of which increase with population and economic growth while households, commercial and industrial activities produce a wide range of air pollutants. Other pollutants to monitor regularly for better air quality are what the World Health Organization (WHO) calls the “classical” pollutants. These are lead suspended particulate matter (LSPM), nitrogen dioxide, carbon monoxide and ozone particulate matter (term for the mixture of solid particles and liquid droplets found in the air).

The resultant effects of air pollution are reduced lung functioning, irritation of eyes, nose, mouth and throat. Others include increased respiratory disease such as bronchitis, reduced energy level disruption, endocrine, reproductive and immune system, neuro-behavioural disorders, cardiovascular problems, climatic change and so on.

Water Pollution: Water pollution occurs when a concentration of certain pollutants are introduced into the water or water source for reasonably long period for it to have some negative effects on the physical, biological and chemical qualities of water.⁵⁵ Water pollution takes place at either the surface or ground levels. Surface water includes such water bodies as streams, oceans, run-offs, lakes, lagoon etcetera while underground water

---

⁵³Nwosu, O. M. & Uffoh, B. A. 'ENVIRONMENTAL PUBLIC RELATIONS: PRINCIPLES, STRATEGIES, ISSUES

AND CASES', IDS Publishers, UNN, Enugu, 2003

⁵⁴Uchegbu, S. N. 'ENVIRONMENTAL MANAGEMENT AND PROTECTION', Precision Publishers, Enugu, p.45, 1988

⁵⁵Nwosu & Uffoh (2005) Supra

consists of water that has percolated below the top soil and usually to an aquifer. Surface water is usually polluted through industrial water, faecal discharges or other dissolved organic solids, run-offs and chemical discharges, while ground water is usually polluted by compounds such as lead. These eventually found their way to the aquifers. Water pollution can also indirectly occur as an offshoot of soil pollution.

Land/Soil Pollution:

This is the alteration of form and function of terrestrial biosphere through improper handling of human, household and commercial wastes. Soil contamination also occurs when chemicals are released by spill or underground tank leakage into the soil. Such contaminants may include hydrocarbons, heavy metals, chlorinated hydrocarbons etc. Petroleum hydrocarbons are naturally occurring hydrocarbon substances and, depending on the length of the carbon chain, can occur in gas or solid form.

These are formed by the decay of organic substances trapped within sedimentary rocks. High temperatures and pressure convert the trapped matter into hydrocarbons. Liquid hydrocarbon found in nature is also referred to as crude oil.⁵⁶

These wastes are categorized according to their form and source. In terms of form, there are biodegradable and non-biodegradable. Biodegradable wastes are those that can decompose through microbial activity while non-biodegradable wastes are not easily decomposed by microbial activity and last very long before decomposing. Non-biodegradable wastes include such polyethylene-based materials as plastics and rubber. Others are glass and asbestos-containing materials. Also, wastes can be categorized as solid or liquid in terms of form. In terms of source, wastes are categorized as household, commercial or industrial. Household wastes include kitchen refuse, faecal discharge and so on. Industrial wastes are usually effluence and sludge while commercial wastes are wastes generated in the normal cause of exchange of goods and services.

3.1.2 Causes of Environmental Degradation/Pollution in the Niger Delta Region of Nigeria

The following are the major causes of environmental degradation in the Niger-Delta region of Nigeria.

a. Oil Spills:

Oil spill is one of the major environmental hazards in the Niger Delta. This particular cause of environmental hazard contaminates water, destroy plants and animals. The causes of oil spill have been attributed to poorly

---

⁵⁶UNEP (2011). Environmental Assessment of Ogoni-land, <http://post conflict, unep. Ch//publications/OEA/UNEP-OEA,>

pdf retrieved. Last visited: 14 January, 2020

maintained pipelines, ‘blow-outs’ of poorly maintained oil well and sabotage. Some pipes are rusty, some reportedly forty years old and needs major repairs.

In Kpeen community, Khana Local Government Area of Rivers State where Yorla oil field is located, there have been frequent conflicts between the oil giant Shell Petroleum Development Company (SPDC) and the people due to oil spillages. This had in some cases led to loss of lives and properties. For instance, in 2011, a protest by the youths over a huge explosion which took place in April 29 at the Well 10 facility, Yorla oil field, led to the killing of Friday Nwudo, a welder aged 30. The explosion spilled crude oil sporadically for days into adjacent settlements, streams, swamps, lakes and rivers. Nwudo joined other youths of the area who were protesting the blowout and lost his life.⁵⁷

In Bodo community, oil spillage affected creeks such as Patrick waterside; Sivibila waterside, Sugi waterside and Kegborozor waterside thus, nose-diving the fortunes of poor fishermen in the area. This deplorable situation in Yorla and Bodo is replicated in other oil producing communities such as Korokoro, Ibubu and Nsisioken Ogale which UNEP identified as a community where people have been drinking water contaminated with benzene, a substance known to cause cancer at levels over 900 times above World Health Organization guidelines. A recent UNEP report has identified over 300 potentially contaminated sites from information provided by NOSDRA, SPDC (Shell) and satellite imagery.⁵⁸

The findings of the assessment will be used for remediation to aid the rehabilitation of Ogoni-land to meet international standard. The full report including the results from all the assessments and the recommendations regarding rehabilitation and remediation was published in 2019.⁵⁹

In Niger Delta, farmlands, mangroves, fishes, drinking waters are gone due to oil spills leading to a loss of the ecosystem. Soil or farmlands are turned into cakes of crude oil, fishes are gone due to polluted water, drinking waters are contaminated, crops are stained, fade and die due to crude oil, fumes from gas flaring visit the people with breathing difficulties.

Presenting the UNEP Environmental Assessment of Ogoni land in August 4, 2011, Ibrahim Thiaw, UNEP Director, Division for Environmental Policy, noted that it took more than 14 months to do the report during which 200 locations were visited, 122 kilometre pipeline rights of way surveyed, 5000 medical reports

---

⁵⁷Ajaero, C. ‘Shell’s Guilty as Charged’, Newswatch, pp. 20-22, Sept. 12, 2011

⁵⁸UNEP (2019). Environmental Assessment of Ogoni-land, <http://post conflict, unep. Ch//publications/OEA/UNEP-OEA. Pdf retrieved. Last visited: 14 May, 2020;>

⁵⁹ UNEP (2019). Environmental Assessment of Ogoni-land, <http://post conflict, unep. Ch//publications/OEA/UNEP-OEA. Pdf retrieved. Last visited: 14 May, 2020;> Adati (Oil Exploration and Spillages in the NDR), Vol.1 No. 3, p.3-10, 2020

examined; and 23,000 people were interacted with at local community meetings. According to UNEP, given the dynamic nature of oil pollution and extent of contamination, failure to begin addressing urgent public health concerns and commencing a clean-up will only exacerbate and unnecessarily prolong the Ogoni people’s suffering.⁶⁰ According to UNEP reports, full environmental restoration of Ogoni land will take an estimated time of 25 to 30 years and would need N150 billion. This will be possible through a combination of modern technology to clean up contaminated land and water ways, backed up by practical action at the regulatory, operational and monitoring levels, the report suggested.⁶¹

Table 1: Number of Oil spills and the Volume in Barrels between 2013 and 2020

This table below shows number of oil spill and the volume in barrels in Nigeria between **2013 and 2020**

Year	No. of Spills	Volume in Barrels
2013	2,191	44,945.25
2014	1,833	76,902.03
2015	1,973	81,134.43
2016	2,121	36,995.79
2017	4,021	102,846.01
2018	3,743	189,777.13
2019	2,899	491,283.37
2020	3,796	1,173,113.75
Total	22,577	2,096,997.76

Source: Oyegun (2013b, 2020)

Well Blowouts:

According to United Nations Environment Programme (UNEP) “blowouts” is oil industry terminology for a situation in which control of oil well is lost during drilling or operation. More frequent during drilling, blowouts lead to the release of hydrocarbons (crude oil, produced water and associated gas) into the environment. Often, such mixture will catch fire and burn until such times the well is brought back under control. Blowouts could be caused by pressure, corrosion and illegal tapping leading to oil spills and fires. Such spill or fire can take

---

⁶⁰Ajaero (2011, 2020) Supra

⁶¹Ikuomola, G. ‘ENVIRONMENTAL CLEAN-UP OF THE NIGER DELTA’, Pacesetters Publishers, Lagos, pp.40, 2011

months before it could be brought under control. See Appendix B showing a picture of a well blowout. (Source:62)

In 2013, Shell BP leaked 23,446 barrels of crude oil out of the total of 44,945.25 barrels for that year as shown in Table 1 above into the seas of Forcados terminal and in 2020, 612,000 barrels of crude oil were spilled as a result of Texaco oil well blowout. Between 2013 and 2020, more than 1.1 million barrels of crude oil were spilled as a result of rupturing in Escravos terminal in Warri, Delta State. Most recently, precisely May 2020, a major blow out occurred in Escravos in Delta State, which affected eight creeks and villages in the area. The spill caused economic paralysis, with destruction to fishponds and vegetation, nets and traps. It also resulted in a loss of 40,000 barrels of oil (Ajaero, 2020). This will bring about steaming temperatures, acidification of the waters and air miles around the natural gas rig, thus causing a great damage of marine life. Communities affected by the blow out are Korokoro, Igbu, Bodo, Koluana I and II, Sangana, Foropa, Bisangbene, Ezetu, both in Delta and Bayelsa States.

Equipment Failure: This is another oil spillage factor which result from poorly maintained equipment used in oil exploration and transportation. In May and December 2019, pressure surge valve of Exxon Mobil and SPDC opened due to equipment failure causing Qua Iboe terminal Tank Farm spill and Umudike II spill in Ohaji Egbema Local Government of Imo State.⁶³

b) Abandoned Oil facility:

An abandoned oil facility in the Niger Delta is another cause of environmental pollution in the area. In Ogoni land for example, some containers are left lying around since SPDC were forced out of the area some years ago. Where such containers are not empty, there are no indications of the contents. Tampering with such facility may lead to fire outbreak. From the environmental point of view, UNEP notes that corrosion of such metallic objects lead to ground contamination by heavy metals.

c) Artisanal Refining:

Artisanal refining means local and crude way of refining petroleum products. This involves the use of metal drums to boil crude oil whose fumes are collected in tanks through pipes welded together. This is common in the Niger Delta region where distilleries are heated on open fire throwing dark plumes of smokes into the air and increasing the risk of fire outbreaks. Also, soil where such practice took place will suffer contamination from hydrocarbons. See Appendix B showing air pollution resulting from artisanal refining and the resultant

---

62UNEP (2011) Environmental Assessment on Ogoni-land (Supra)

63Ogboi, E. in Kperegbeiyi et al. ‘Oil Spillage and Economic Consequences in the Niger Delta, Vol.2, No. 1, p.28, 2005

effect on the environment of the Niger Delta region and Ogoni land in particular. (Source:64) The location at which artisanal refining has been carried out present a picture of total environmental devastation. See table 2 below.

Table 2: Some Oil Pollution Incidences in Nigeria

Year	Location	Quantity Spilled	Cause of Spillage	Effect on Environment
1979	Forcados	570,000	Terminal rupture of the bottom	Fishing activities/ mangrove destroyed
1980	Funiwa Oil well	421,000	Oil well blow out	Destruction of fish, crab, socio-economic activities affected
1981	Oyakama	30,000	Oil well blow out	Over 25 hectares of agric land destroyed
1982	Abudu pipeline	5.240	Oil well blow out	Pay loader destroyed/damage to agric, crops
1983	Oshika	10,000	Pipeline rupture	Fish destroyed, water contaminated
1986	Funiwa oil well	200,000	Oil well blow-out	About 350 hectares of mangrove, fishes killed
1994	Agoda Brass oil pipeline		Pipeline corrosion	Over 10 sq. Km of farmland
1998	Idoho (Mobil)	401,000	Offshore discharge	Over 10 sq. km land destroyed, lakes and rivers contaminated
2003	Kwale oil well explosion			About 5 lives lost
2003	Kalabilema oil spill / explosion		Causes not yet ascertained	Oil spill/explosion

Source: Adeyanju, J. A. (2004)

d) Improper Industrial Waste Disposal

Industrial wastes are disposed in the region without regard to human life and safety as well as its effects on the environment. An example is a waste disposed of in several hundred big bags of 1 cubic-metre reinforcement

64UNEP (2011) Environmental Assessment on Ogoni-land (Supra)

plastic bags which amounted to 1,100-1,500 cubic metres of oil mixed with grey clay containing small rock fragments with seeping from the bags, forming puddles in the ground and leaching into the soil.⁶⁵

In 1999, for instance, tragedy befell the citizens of Erovie, a community in the Niger Delta who were poisoned by toxic waste from Shell Oil's Operations. Local residents experienced health problems after Shell Oil Company injected litres of waste into an abandoned oil well in Erovie. Many who consumed crops or drank water from swamps in the area complained of vomiting, dizziness, stomach ache and cough. This graphic example is a case of what environmental pollution can result to. See Appendix B for Tipping of oil waste in Okan Oyaa Eleme LGA.

e) Sabotage:

This is a deliberate nefarious human activity on oil pipelines either for the purpose of making quick money or wilfully making oil companies suffer loss. According to Ikporukpo in Ekpo, sabotage as an oil spillage factor accounts for 3% of the total oil spills world-wide and about 33% of oil spills in Nigeria. For instance, in August 2001, several kilometres of the Trans Niger pipeline were excavated and cut in sizeable lengths for onward transportation to buyers. This act spilled oil at B-Dere and K-Dere communities in Gokana Local Government Area of Rivers State.⁶⁶

Ugochukwu, Onyema in Nwosu and Uffoh further stated that in August 2001, ¾ inch plug belonging to Exxon Mobil were removed which led to Qua Iboe terminal spill in Mkpanak which affected vegetation, farmlands, and buildings in the vicinity of the spill.⁶⁷

f) Gas Flaring:

---

⁶⁵UNEP (2011) Ogoni land Environmental Analysis, <http://www.unep publicatons/OEA/UNEP>. Last visited:14/05/2020

⁶⁶Ikporukpo in Ekpo; 'Effects of Sabotage on Oil Communities in Niger Delta', Vol. 2, No. 1, pp.57-79, 1986, 2010

⁶⁷Ugochukwu, Onyema in Nwosu & Uffoh. 'Environmental Degradation of the Niger Delta, Vol. 1, No. 1, pp.45, 2005

Adeyanju, opined that gas flaring brings about ecosystem heat stress and acid rain. Acid rain in turn induces the destruction of fresh water fishes and forests.⁶⁸ In another report, Oladejo in Adeyanju noted that constant gas flaring in the oil producing areas of Niger Delta contributes significantly to the atmospheric level of carbon dioxide, which is a major component of green-house gases that causes global warming.⁶⁹

3.2 Effects of Environmental Degradation on the Socio-economic Development of the Niger-Delta Region of Nigeria

Oil spillage has a major impact on the ecosystem into which it is released and may constitute ecocide, immense tracts of the mangrove forests, which are especially susceptible to oil mainly because it is stored in the soil and re-released annually during inundations. An estimate of 5 to 10% of Nigerian mangrove ecosystems have been wiped out either by settlement or oil. The rainforest which previously occupied some 7,400 km² of land has disappeared as well. Spills in populated areas often spread out over a wide area, destroying crops and aquacultures through contamination of the groundwater and soils; the consumption of dissolved oxygen by bacteria feeding on the death of fishes. In agricultural communities, often a year's supply of food can be destroyed instantaneously. Because of the careless nature of oil operations in the Niger-Delta, the environment is growing increasingly uninhabitable. People in the affected areas complain about health issues including breathing problems and skin lesions, many have lost basic human rights such as health, access to food, clean water, and an ability to work. On January 30, 2013, a Dutch court ruled that Shell is liable for the pollution in the Niger-Delta region.

The following were the identified major effects of environmental degradation in the Niger-Delta region of Nigeria with particular reference to Ogoni community.

a. Loss of Mangrove Forests:

The Niger-Delta region consists of extensive mangrove forests and rain forests. The large expanses of mangrove forests are estimated to cover approximately 5,000 to 6,590 km² of land. Mangrove remain very important to the indigenous people of Nigeria as well as to the various organisms that inhabit these ecosystems. Human impact from poor land management, upstream coupled with the constant pollution of petroleum has caused five to ten percent of these mangrove forests to disappear.⁷⁰

---

⁶⁸Adeyanju, J. U. 'Government and the Oil Pollution Crisis in Nigeria', Vol. 2, No. 1, pp. 17, 2004

⁶⁹Oladejo in Adeyanju. 'Assessing the Impact of Gas Flaring on the Niger Delta Region, Vol. 2, No. 4, pp.67, 1998, 2004

⁷⁰Wikipedia, <http://www.wikipedia.com>; 'Effects of Environmental Degradation on the Niger Delta Region,' Last Visited: 24

The volatile, quickly penetrating and viscous properties of petroleum have wiped out large areas of vegetation. When spills occur close to and within the drainage basin, the hydrologic force of both the river and tides force spilled petroleum to move up into areas of vegetation. Mangrove forests are included in a highly complex trophic system. If oil directly affects any organism within an ecosystem, it can indirectly affect a host of other organisms. These floral communities rely on nutrient cycling, clean water, sunlight, and proper substances. With ideal conditions they offer habitat structure, and input of energy via photosynthesis to the organisms they interact with. The effects of petroleum spills on mangroves are known to acidify the soils, halt cellular respiration, and starve roots of vital oxygen.

An area of mangroves that has been destroyed by petroleum may be susceptible to other problems. These areas may not be suitable for any native plant growth until bacteria and microorganisms can remediate the conditions. A particular species of mangrove, *Rhizophora canosa* thrives higher in the-Delta region. As the soil supporting *Rhizophora canosa* become too toxic, a non-native invasive species of palm, *Nypa fruticans*, quickly colonizes the area. This invasive species has a shallower root system that destabilizes the banks along the waterways, further affecting sediment distribution lower in the Delta region. *Nypa fruticans* also impedes navigation and decreases overall biodiversity. In places where *Nypa fruticans* has invaded, communities are investigating how the palm can be used by local people.⁷¹

The loss of mangrove forests is not only degrading life for plants and animals, but for humans as well. These systems are highly valued by the indigenous people living in the affected areas. Mangrove forests have been a major source of wood for local people. They are also important to a variety of species vital to subsistence practices for local indigenous groups, who unfortunately see little to none of the economic benefits of petroleum.

Mangroves also provide essential habitat for rare and endangered species like manatee and pygmy hippopotamus. Poor policy decisions regarding the allocation of petroleum revenue has caused political unrest in Nigeria. This clash among governing bodies, oil corporations, and the people of the Niger-Delta region has resulted in sabotage to petroleum pipelines, further exacerbating the threat to mangrove forests.

The future for mangrove forests and other floral communities is not all negative. Local and outside groups have provided funds and labour to remediate and restore the destroyed mangrove swamps. The federal government of Nigeria established the Niger Delta Development Commission (NDDC) in 2000 which aims to suppress the environmental and ecological impacts petroleum has had in the region. Governmental and non-governmental

---

January, 2021.

⁷¹Wikipedia, <http://www.wikipedia.com>; Ibid

organizations (NGOs) have also utilized technology to identify the source and movement of petroleum spills (Wikipedia, 2020).⁷²

b. Depletion of Fish Populations:

The fishing industry is an essential part of Nigeria's sustainability because it provides much needed protein and nutrients for people, but with the higher demand on fishing, fish populations are declining as they are being depleted faster than they are able to restore their number. Fishing needs to be limited along the Niger River, and aqua-cultures should be created to provide for the growing demand on the fishing industry. Aquaculture allows for farming for production and provide more jobs for the local people of Nigeria. Overfishing is not the only impact on marine communities. Climate change, habitat loss, and pollution are all added pressures to these important ecosystems. The banks of the Niger River are desirable for people to settle. The river provides water for drinking, bathing, cleaning, and fishing for both the dinner table and trading to make a profit.

Oil contamination affects the fish population and affects the farmers that rely on fishing to support their family. By enforcing laws and holding oil companies accountable for their actions the risk of contamination can be greatly reduced. By limiting the devastation caused by disturbances to the marine environment, such as pollution, overfishing and habitat loss, the productivity and biodiversity of the marine ecosystems would increase.⁷³

c. Water Hyacinth Invasion:

Water hyacinth is an invasive species that was introduced into Africa as an ornamental plant and which thrives in polluted environments. Water hyacinth has the capability to completely clog the waterways in which it grows, making it nearly impossible to navigate fishing boats. In recent years, it has found its way into the Niger River, choking out both sunlight and oxygen to the marine organisms that live there.

When species such as water hyacinth makes its way into the ecosystem, it competes with native plants for sunlight, diminishing energy resources within the marine environment. With the loss of energy some populations will not be able to survive, or their numbers may drop beyond a point of no return creating a threatened environment. Added to the loss of energy, water hyacinth also takes up and depletes the water of oxygen which is essential to the livelihood of all marine organisms.⁷⁴

d. Natural Gas Flaring:

---

⁷²Wikipedia, <http://www.wikipedia.com>; Supra

⁷³Wikipedia, <http://www.wikipedia.com>; Ibid

⁷⁴Wikipedia, <http://www.wikipedia.com>; Supra

Nigeria flares more natural gas associated with oil extraction than any other country in the world with estimates suggesting that of the 3.5 billion cubic feet (100,000,000 m³) of associated gas (AG) produced annually, 2.5 billion cubic feet (70,000,000 m³) or about 70% is wasted by flaring. This equals about 25% of the UK's total natural gas consumption and is the equivalent of 40% of Africa's gas consumption in 2001. Statistical data associated with gas flaring are notoriously unreliable, but Nigeria may waste US\$ 2 billion per year by flaring associated gas.

While OPEC and Shell the biggest flarer of natural gas in the world and Nigeria respectively claim that only 50% of all associated gas is burnt off via flaring these data are contested. The World Bank reported in 2004 that "Nigeria currently flares 75% of the gas it produces. Gas flares have potentially harmful effects on the health and livelihood of nearby communities, as they release poisonous chemicals including nitrogen dioxides, sulphur dioxide, volatile organic compounds like benzene, toluene, xylene and hydrogen sulphide, as well as carcinogens like benzopyrene and dioxins. Humans exposed to such substances can suffer from respiratory problems. These chemicals can aggravate asthma, known to be chronic bronchitis.

In November, 2005, a judgement by the Federal High Court of Nigeria ordered that gas flaring must stop in a Niger Delta community as it violates guaranteed constitutional rights to life and dignity. In a case brought against Shell Petroleum Development Company of Nigeria (SPDC), Justice C. V. Nwokorie ruled in Benin City that "the damaging and wasteful practice of flaring cannot lawfully continue." As of May 2011, Shell had not ceased gas flaring in Nigeria.

4.0 Conclusion

Niger Delta region in Nigeria is a region known for oil exploration and related activities. It is a region faced with environmental pollution or degradation. One of the threatening environmental problems in Nigeria prevalent in this area is oil pollution resulting from oil spills, which have caused devastation effects on communities around the area of spill, destroyed aquatic lives, vegetation and farm lands.

This exploratory study which looked at the effects of environmental degradation or pollution in the Niger Delta region of Nigeria with particular reference to Ogoni community indicated that environmental education is necessary to enlighten both the government, oil companies, institutions and other stake holders on environmental best practices in relation to implementation of environmental laws and regulations; and most importantly, the public enlightenment campaigns by oil producing companies on the urgent need for the environmental clean-up of the oil producing communities of the Niger Delta region and thereby eradicating the negative impact on the health of the people of the Niger Delta region and conservation of the ecosystem and mangrove forests of the region.

Again, the study revealed that the root cause of environmental pollution in the Niger Delta is oil spillage even as the researcher tends to believe that environmental education will add impetus to the struggle for having a

healthy environment as well as sustainable environment. Niger Delta region is an endangered area; threatened by environmental pollution caused by oil exploration and related activities whose remediation on cost run into billions of naira and would run for over 30 years. Therefore, further pollution should be vehemently fought and resisted in order not to reap today and compromise the needs of the future generations. Since nature sustains its inhabitants and the fate of nature depends in human hands, there is the need for environmental education to enrich environmental friendly attitudes, better understanding of existing regulations on the environment as well as making of better regulations capable of ensuring a healthy environment that meet human needs and support healthy living.

References

- Adeyanju, J. U. (2004)**, Government and the oil pollution crisis in Nigeria. In *International Journal of Environmental Issues* vol. 2, Nos. 1 & 2, pp. 217-227, Ikot Ekpene Development Universal Consortia
- Afinotan, L. A., & Ojokorotu, V., (2009)**, The Niger Delta crisis: Issues, challenges and Prospects. *African Journal of Political Science and International Relations*, 3, 191-198
- Agbibo, D., & Maiangwa, B., (2012)**, Corruption in the underdevelopment of the Niger Delta region in *Nigerian Pan African Studies*, 5(8), 108-131. Retrieved from <http://www.panafrican.com>
- Ajaero, Chris (2011)**, African Charter on Human and Peoples Rights (ACHPR) 1981, Article 24
- Ajaero, Chris (2011, Sept. 12)** Shell's guilty as charged, *Newswatch* p. 20.
- Akinde, S. R. (2010)**, Restructuring the public sphere for social order in the Niger Delta Region through polycentric planning: What lesson for Africa, *African and Asian Studies*, 9, 55-82, doi: 10.1163/158921010X491263 *Communication*, 21, 73-75, doi: 10.11001135280710728769
- Ekpo, S. (2010)**, Environmental impacts of petroleum exploration and exploitation in Nigeria. In *International Journal of Environmental Issues* vol. 7, No. 1, pp162-175, Ikot Ekpene, Development Universal Consortia
- Emuedo, C. (2010)**, Politics of conflict of oilification and petro-violence in the Niger Delta. *Global Journal of Social Sciences*, 9, 75-81.
- Eweje, G. (2007)**, Multinational oil corporations' CSR initiatives in Nigeria: The scepticism of Stakeholders of host oil communities, *Managerial Law*, 49, 218-235, doi:10.1080/08090550710841240
- Grevy, O. (1995)** Oil Pollution in the Niger Delta Region, Macmillan Press, Lagos, Vol. 2, p. 102 – 148
- Hodge, T. (2000)** Effects of Environmental Degradation in the Niger Delta Region, Tabansi Publishers, Port Harcourt, p. 52 - 70
- Ikuomola, Vincent (2011, Aug. 5)**, N150b needed to clean up Ogoniland. *The Nation* p. 8
- Ihayare, C., Ogeleka, D. P. & Ataine, T. G. (2005)**, The effects of the Niger Delta oil crisis on the Women folks. *Journal of African Studies*, 21, 101.122
- Inglehart, E., & Welzel, C. (2009)**, Development and Democracy: What We Know About Modernization Today. *Journal of Foreign Investment*
- Millar, G. T. (1998)**, *Living in the Environment* (10thed) Cincinatti, Wadsworth publishing co.
- Munro, K. & Lamers, M. (1986)** Highlights on Article 1 (WCED) 1984; National Conference on Nigerian Environment, Lagos, p. 30 – 42 National Environmental Standards and Regulations Enforcement Agency (**NESREA**) 2007
- Nkememenam, A. C. (2009)**, Press coverage of child trafficking in Nigeria: a content analysis of Daily Sun and Vanguard newspapers. Unpublished M. A. Research project, Mass Communication, University of Nigeria, Nsukka.
- Nwosu and Uffoh (2005)**, *Environmental Public Relations Management: Principles, Strategies, Issues and Cases*; IDS UNN Enugu

Obot, I. M., Essien, E. F. and Ben, D. O. (2010), Implications of oil spillage on environment for crop farming activities in Akwa Ibom State. In International Journal of Environmental Issues, vol. 7, No. 1, June 3010, pp 215-222, Ikot Ekpene, Development Universal Consortia

Odogwu, P. (1981) Environmental Justice and Equity: Issues and Proceedings, Tonad Publishers, Lagos, p. 111 - 122

İSLAMİYET ÖNCESİ TÜRK DEVLETLERİNDE VERGİ ANLAYIŞI*

Samet ÖZTUNÇ

Graduate Student, Kırıkkale University, Institute of Social Sciences, Department of Public Finance

ORCID: 0000-0001-9628-6506

ÖZET

Bir devletin devamlılığının ve siyasi gücünün en önemli şartlarından birisi güçlü bir iktisadi yapıdır. Bu yapı için ise tarih boyunca vazgeçilmez kaynak vergi olmuştur. Vergi, devletlerin en önemli gelir kaynaklarından biri olarak, devletin varlığını devam ettirmek ve hâkim olduğu tebaa üzerindeki nüfuzunu denetlemek noktasında etkin bir role sahiptir. Vergi siteminin mükemmel işlediği sağlam iktisadi yapılar, devletlerin tarih sahnesindeki sürekliliğini sağlayan en önemli etkenlerden biri olmuştur. Tarihsel süreç incelendiğinde verginin yer almadığı hiçbir medeniyet görülmemiştir. Gerek eski topluluklarda gerekse günümüz dünyasında vergi kavramının kendisine veya izlerine rastlamak mümkündür. Verginin kökenlerine ilişkin genel algı ve kanaat, vergi kavramının devlet ile birlikte ortaya çıktığına yöneliktir ancak vergi, insanlık tarihi ile paralel bir seyir izler ve devlet ile değil örgütlü insan ile başlar.

Eski Türkler açısından vergi kavramı diğer toplumlara nazaran daha önemlidir. Bütün Türk devletlerinde ehemmiyet olarak ordudan sonra mali işler gelmiştir. Bu durumun temelinde devletin kutsal sayılması ve vergi ödemenin devlete güç katacağı anlayışı yatmaktadır. Öyle ki her Türk, devleti için can vermeyi kutsal bir görev olarak gördüğü gibi aynı şekilde vergi ödemeyi de millî bir görev, kutsal bir hak olarak görmüştür. Bu hak aynı zamanda halkın devlette bir hisse, bir hak sahibi olmasının da ifadesidir. Eski Türklerde devlet, aldığı kadar veren bir güçtür dolayısı ile halkını hiçbir zaman naçar bırakmama gayreti içindedir. Bu anlayış çerçevesinde eski Türklerde kağanlar zaman zaman yağma şölenleri yapmış ve tüm varlığını halkı ile paylaşmıştır.

Anahtar kelimeler: Vergi, Eski Türklerde Vergi, Türk Vergi Anlayışı,

TAXATION APPROACH OF PRE-ISLAMIC TURKISH STATES

ABSTRACT

One of the most important conditions for the continuousness and political power of a state is a strong economic structure. Throughout history, taxation has been an indispensable resource for this structure. As one of the most important sources of income for states, taxation plays an active role in sustaining the existence of the state and controlling its influence over the people it governs. Strong economic structures with a perfectly functioning tax system have been one of the most important factors in ensuring the continuity of states on the stage of history. When looking at the history, no civilization has been seen without taxes. Both in ancient communities and in

* Bu makale, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye ABD öğretim üyesi Doç. Dr. Alparslan Uğur danışmanlığında yazılan, “İslamiyet Öncesi ve Sonrası Türk Devletlerinde vergi Anlayışı: İslam dininin Vergilemeye Etkisi” adlı Yüksek Lisans tezinden türetilmiştir.

modern times, the concept of tax or traces can be found. Although the general perception and opinion regarding the origins of tax is that it began with the state, tax followed a parallel course with the history of humanity and began with organized people, not the state.

The concept of taxation is more important in ancient Turks than other societies. In all Turkish States, financial affairs had come second to the army in importance. The basis of this situation is the belief that the state is sacred and that paying taxes will strengthen the state. Every Turk regarded paying taxes as a national duty, a sacred right just as like considering that dying for his state is a sacred duty. This right is also an expression of the people's ownership of a share and right in the state. According to the ancient Turks, the state was a power giving as much as taking; therefore, it tried to never leave its people helpless. Within the framework of this approach, the khans of the ancient Turks held looting feasts from time to time and shared their entire wealth with their people.

Keywords: Tax, Taxation in Ancient Turks, Turkish Taxation Approach

1. Vergi Kavramı ve Tarihi Seyri

Vergi kavramının tarihi süreç içerisindeki seyri ile yüklendiği görev ve sorumluluklar dikkate alındığında, günümüzde vergi kavramı, devletin kamu hizmetlerini karşılamak veya ekonomiye müdahale etmek üzere, gerçek ve tüzel kişilerden cebri, nihai ve karşılıksız olarak aldığı parasal yükümlülükler şeklinde tanımlanabilir. Ancak vergi kavramı günümüz manasına ulaşmaya kadar farklı zamanlarda farklı toplumlarda farklı şekillerde tanımlanmış ve uygulanmıştır.

Tarihsel süreç incelendiğinde verginin yer almadığı hiçbir medeniyet görülmemiştir. Gerek eski topluluklarda gerekse günümüz dünyasında vergi kavramının kendisine veya izlerine rastlamak mümkündür. Verginin kökenlerine ilişkin genel algı ve kanaat, vergi kavramının devlet ile birlikte ortaya çıktığına yöneliktir ancak vergi, insanlık tarihi ile paralel bir seyir izler ve devlet ile değil “örgütlü insan” ile başlar (Özmen, 2016:6-19).

İnsanların örgütlenecek bir arada yaşamaya başlamalarıyla birlikte tek kamusal faaliyet sayılabilecek olay savunma olmuştur. Bu zaruri hâli karşılayabilmek için herhangi bir finansman ihtiyacı duyulmamış, kabile olarak tanımlanabilecek bu eski topluluklar, hep birlikte oluşan ihtiyaçları “emek veya mal şeklindeki gönüllü bağışlarla” karşılamışlardır. Zamanla büyüyen ve genişleyen topluluklar, komşu topluluklarla ilişkiler kurmaya başlamış neticede kamusal ihtiyaçlar hem artmış hem de çeşitlenmiştir. (Giray, 2014:1-3)

Vergi kavramı tarih boyunca yedi farklı aşamadan geçmiştir. İlk aşamada fertler bağlı oldukları siyasi yönetimlere, servet veya gelirlerinin bir bölümünü gönüllü olarak “hediye” babında sunmuşlardır ki bu hediye kavramı “vergi düşüncesinin temelini” oluşturmuştur. İkinci aşama “dinî inanışların” öngördüğü gönüllü ödemeleri, üçüncü aşama “devlete yardım” amaçlı yapılan ödemeleri kapsar. Dördüncü aşamada vergi kamusal mallardan yararlanan fertlerin, devletin yararına katlandıkları “fedakârlık” olarak görülürken beşinci aşamada

vergi ödemek “yükümlülük” olarak ifade edilmiştir. Altıncı aşamada “zorunlu” özelliğini kazanan vergi, son aşamada ise ödenmesi zorunlu olan ve devlet tarafından belirlenen “değer veya oran” olarak kabul edilmiştir (Giray, 2014:1-3).

2. İslamiyet Öncesi Türklerde Vergi Terimleri

Türk mali tarihi incelendiğinde Hunlar ile başlayan ve gelişen iktisadi teşkilatın ve vergi sisteminin varlığı görülmektedir. Ancak Hun dönemine ait bilgilerin azlığı ve Göktürkler döneminden kalan yazıtların genellikle siyasi bilgiler içermesi bu dönemlere ait vergi uygulamaları hakkında genel bilgilere sahip olmamıza neden olmaktadır (Güvemli, 2000:63,152; Özyetgin, 2004:25-26; Küçük, 2013:225). Ancak İslamiyet öncesi kurulan Türk devletlerinin temelini aynı töre ve teşkilat anlayışı çerçevesinde olması ve devlet teşkilatının zamana uygun olarak gelişerek devam etmesi hasebiyle, Uygur döneminden kalan sivil belgelerde yer alan birçok vergi teriminin, Uygur Devleti öncesinde varlık göstermiş Hun ve Göktürklerde de kullanılmış olması muhtemeldir. Öyle ki Göktürk kitabelerinde adı geçen “tamga, tudun, bergü, iş küç” gibi bazı vergi terimlerine Uygurlarda da rastlanılmaktadır (Niyazi, 1999:231, Ögel, 2001:653; Özyetgin, 2004).

Cengiz Han öncülüğünde Orta Asya ve Anadolu’da hâkimiyet kuran Moğol İmparatorluğu, Uygurların teşkilat yapısını büyük oranda örnek almıştır. Moğolların iktisadi yapısı incelendiğinde eski Türk vergi terimleri ile vergi uygulamalarına rastlamak mümkündür. Moğol İmparatorluğu’nun halefleri olan İlhanlı ve Altın Ordu (Altın Orda) devletleri de aynı şekilde Türk-Uygur geleneğinden etkilenmiş ve eski Türklerden kalma vergiler, Altın Ordu ve İlhanlı devletlerinde uygulamıştır (Özyetgin, 2004:23-34; Demir, 2018:80-82). Cengiz Han devlet teşkilatı noktasında Uygurları rehber almıştır. Uygurların idare usulleri böylelikle Türklerle birlikte Moğollara, akabinde hüküm altına alınan diğer milletlere kaynak teşkil etmiştir (Arat, 2002:911).

İslamiyet öncesi Türk devletlerinde uygulanan vergi ve vergi isimleri, Türk-İslam devletlerinde de kullanılmıştır. Ögel (2001)’e göre Osmanlı mali sistemine eski Türklerden kalma pek çok vergi geçmiştir. Ögel’in mahiyeti ile ilgili bilgi vermediği bu vergiler; “Alış Biriş, Rabçat, Kalan Vergisi, Koluş, Başlık Vergisi, Diyet, Domuz Vergisi, Hanlık Vergisi, Kobçır Vergisi, Kab Vergisi, Tamga Vergisi, Bert, Kurut, Mahsul Vergisi, Salık, Su Vergisi, Teşik Vergisi, Derik, Yasak Vergisi” olarak sayılabilir (Ögel, 2001:653-654).

3. İslamiyet Öncesi Türklerde Vergi Anlayışı

Türkler açısından vergi kavramı diğer toplumlara nazaran daha önemlidir. Bütün Türk devletlerinde ehemmiyet olarak “ordudan sonra mali işler” gelmiştir (Ögel, 2001:650). Bu durumun temelinde devletin kutsal sayılması ve vergi ödemenin devlete güç katacağı anlayışı yatmaktadır. Öyle ki her Türk, devleti için can vermeyi kutsal bir görev olarak gördüğü gibi aynı şekilde vergi ödemeyi de millî bir görev, kutsal bir hak olarak görmüştür. Bu hak aynı zamanda halkın devlette bir hisse, bir hak sahibi olmasının da ifadesidir.

Devlet, “aldığı kadar veren bir güçtür” dolayısı ile halkını hiçbir zaman naçar bırakmama gayreti içindedir. Bu anlayış çerçevesinde eski Türklerde kağanlar yağma şölenleri yapmış ve tüm varlığını halkı ile paylaşmıştır (Tuğcu, 1972:65-66).

İslamiyet öncesi Türk devletlerinde vergi, gücün simgesi olarak görülmektedir ki Türk devletleri girişilen mücadele sonucunda mağlup ettikleri devletleri vergiye bağlayarak hâkimiyet altına almışlardır. Eski Türk devletlerinin maliyesi, biat eden devletlerden alınan vergiler ve hediyelerin yanı sıra halktan toplanan düşük oranlı vergilerden oluşmuştur. (Demir, 2018:78-79). Ayrıca önemli ticaret yollarından elde edilen vergi gelirleri ile madencilikten sağlanan büyük meblağlı kazançlar eski Türk devletlerinin maliyesine güç katmıştır (Çandarlıoğlu, 2002:212). Eski Türk devletlerinde vergiden muaf tutulan tebaalar da mevcuttur. Tarhanlar ile Ruhaniler (din adamları) her türlü vergiden muaf tutulmuşlardır (Arsal, 2002:88).

Büyük Hun Devletinden itibaren içinde buldukları döneme göre gelişmiş bir vergi sistemi oluşturan eski Türkler, halktan çeşitli ad ve miktarlarda vergi toplamıştır. Bu vergiler çadır veya fert başına para veya mal şeklinde tahıl, kürk, at, kumaş, deri olarak alınmıştır. İslamiyet öncesi Türklerde para kullanımının başlangıcı tam olarak bilinmese de Hunlardan itibaren kullanıldığı kesindir. Öyle ki yapılan kazılarda eski Türklerin Çin ve İran paralarına benzer sikkeler kullandığını ortaya çıkarmıştır. Yapılan kazılarda ortaya çıkan eserlere göre eski Türklerin Çin paralarının üzerine kağanlarının ismini kazıyarak kullandıkları da anlaşılmıştır. Göktürkler döneminde madeni para “yarmak” olarak isimlendirilmiş ve kullanılmıştır. Uygur döneminde para olarak kullanılan “kamdu” Divan-ı Lügatit Türk’te yer aldığı izahla, “Dört arşın boyunda, bir karış eninde bez parçasıdır ki, üzerinde Uygur kağanının mührü basılı olup, alışverişte para olarak” kullanılmıştır (Gömeç, 2012:143).

Sonuç ve Değerlendirme

İslamiyet öncesi Türk devletlerin ekonomileri tamamen vergi gelirlerine dayalı olarak gelişmiştir. Eski Türk devletleri askerî gücü etkin bir şekilde kullanarak hâkimiyet altına aldıkları devletleri ve toplumları vergi vermeye mecbur bırakmışlardır. Bu dönemde devletlerarasındaki siyasi ilişkilerin vergi odaklı olduğu da söylenebilir. Vergiye bağlanmış mağlup devletler iç işlerinde bağımsız olurken dış işlerinde biat edip galip devlete baş eğmişlerdir.

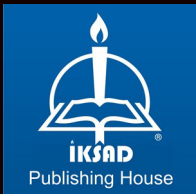
İslamiyet öncesi Türk devletlerinin oluşturduğu ve etkin bir şekilde kullandığı bu siyasi ve ekonomik düzenin sürdürülebilmesi vergilerin toplanabilmesine bağlı kalmıştır. Özellikle taht kavgalarının sıklıkla yaşandığı eski Türk devletlerinde kolayca bozulabilen iç düzen, ekonomik istikrarsızlıklarla desteklendiğinde, ortaya çıkan ve birbirini izleyen isyanlar, devletleri yıkılma sürecine götüren önemli etkenler olmuştur. Öyle ki Göktürk hâkimiyetinde yaşayan Uygurlar, Göktürk kağanı tarafından yüksek vergiler ödemeye zorlanınca Çin ile yakınlaşmaya başlamış ve Göktürklerin zayıflama döneminde, Çinliler ve asi Türk boyları ile birlikte, Göktürklerin yıkılmalarına sebep olmuşlar ve kendi devletlerini kurmuşlardır.

Bu durumdan ders çıkaran Uygurlar, yeni kurdukları devletin ekonomi düzeninde kendi halkından topladığı vergilerin oranlarını genellikle düşük tutmuştur. Vergilerin matrahı, mahsulün cinsi ve değerine, arazinin bulunduğu bölgeye ve verimine bağlı olarak her yıl yeniden belirlenmiştir. Buradaki amaç, halkın refahını gözetmektir. Eski Türklerde vergi, milli ve kutsal bir görev sayılmasına rağmen halk, zor zamanlarda yeni bir vergi konulduğunda veya var olan vergi oranları artırıldığında itiraz edebilmiş ve akabinde yönetimce makul düzenlemeler yapılmıştır.

Kaynakça

- Arat, R. R. (2002). Eski Türk Hukuk Vesikaları. İçinde H.C. Güzel, K. Çiçek ve S. Koca (Edt.), *Türkler*, II. Cilt (ss. 907-928). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Arsal, S.M. (2002). Eski Türklerin Hususî Hukuku. İçinde H.C. Güzel, K. Çiçek ve S. Koca (Edt.), *Türkler*, I. Cilt (ss. 88-96). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Demir, H. İ. (2018). Türk Vergi Kültürüne Etkisi Açısından Türk Vergi Uygulamaları Tarihine Kısa Bir Bakış. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 5(18), 64-92.
- Giray, F. (2014). *Maliye Tarihi*. Bursa: Ekin Yayın Evi.
- Gömeç, S. (2012). *Türk Kültürünün Ana Hatları*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Güvemli, O. (2000). *Türk Devletleri Muhasebe Tarihi: Osmanlı İmparatorluğu'na Kadar*, I. Cilt. İstanbul: İstanbul Yeminli Mali Müşavirler Odası Yayınları.
- Küçük, İ. (2013). Türk Devletlerinde Mali Yönetim: VIII.-XIII. Yüzyıllar Arası. *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, (4), 223-245.
- Niyazi, M. (1999). *Türk Devlet Felsefesi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Ögel, B. (2001). *Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları*. İstanbul: Özenk Matbaa.
- Özmen, İ. (2016). Tarihsel Olarak Vergi Gelirlerinin Belirleyicileri Ve Brıc-T Üzerine Ekonometrik Bir Analiz. Doktora Tezi. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Konya.
- Özyetgin, A. M. (2004). *Eski Türk Vergi Terimleri*. Ankara: Kozan Matbaacılık.
- Tuğcu, M. (1972). *Vergi ve Evrimi*. Ankara: Öksüz Yayınları-Fon Matbaası.
- Çandarlıoğlu, G. (2002). Uygur Devletleri Tarihi ve Kültürü. İçinde H.C. Güzel, K. Çiçek ve S. Koca (Edt.), *Türkler*, II. Cilt (ss. 193-214). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

isarc
INTERNATIONAL SCIENCE AND ART RESEARCH CENTER
<https://www.isarcconference.org/>

ISBN: 978-625-8061-40-6